

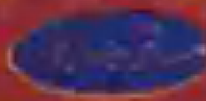
کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

تصنیف

حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

تالیف ◄ صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان شیخ الحدیث

جامعہ فاروقیہ کراچی

کتاب الصلاۃ

جلد ۲۰

خصوصیات

- داحادیثو تخریج
- د تعلیقات بخاری تخریج
- داسماء الرجال مختصر تعارف
- د گرانو لغاتو لغوی صرفی اونحوی حل
- ماقبل باب سره د ربط پوره تحقیق
- دشرحی دهري خبري لاندي په حاشیه کښي حواله
- د ترجمة الباب مقصد بیانولو کښي پوره تحقیق
- د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان اوبیا د مذهب حنفی ترجیح
- د بخاری د احادیثو اطراف خودل

خورونکی: ◄ فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵ .... ۰۳۱۵۹۵۹۵۸۱۷

دکتاب نوم:- کشف الباری عما فی صحیح البخاری

شارح:- صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان

شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچۍ

د ملاویدو پتې: د فیصل کتب خانه پېښور څخه علاوه

- رحیمي کتب خانه خوست -- ۰۷۹۹۱۶۱۳۱۳
- اسلامي کتب خانه خوست--
- دیوبند کتب خانه خوست-- ۰۷۹۹۸۸۶۶۸۰
- روغانیول کتب خانه جلال آباد
- دعوت کتب خانه جلال آباد-- ۰۷۷۶۰۹۷۹۶۵
- رشیدیه جدید کتب خانه کابل
- انتشارات نعمانیه کابل
- انتشارات علامه تفتازاني کابل-- ۰۷۷۷۴۹۰۵۰۰
- قدرت کتب خانه کابل --
- واحدي کتب خانه خوست
- صداقت کتب خانه کابل-- ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷
- مکتبة القرآن والسنة کابل
- مکتبه صدیقیه غزني
- مکتبه فریدیه خوست
- مسلم کتب خانه جلال اباد-- ۰۷۷۶۰۰۶۴۱۶
- غزنوي کتب خانه غزني -- ۰۷۴۸۵۷۵۱۹۹

خورونکی: ← فیصل کتب خانه محله جنګی پېښور

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵ .... ۰۳۱۵۹۵۹۵۸۱۷

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ أرشد حبيبه ونبيه إلى هذه الكلمات التى يقولها النبى صلى الله عليه وسلم فى آخر وتره: ،،اللهم إنى أعوذ برضاك من سخطك، وأعوذ بمعافاتك من عقوبتك، وأعوذبك منك، لا أحصى ثناء عليك أنت كما أثنيت على نفسك،،.

وصل وسلم وبارك على سيدنا ومولانا محمد المصطفى ،وعلى أشياعه وأتباعه وأنصاره وإخوانه من النبيين ،وصل على أهل طاعتك أجمعين من أهل السماوات والأرضين.

اما بعد: د کوم وخت څخه چې الله تعالى چې هميشه دپاره دې دعلم ذريعه قلم ګرځولې دې.نوهم د هغه وخت څخه د الله تعالى په توفيق سره د الله تعالى د دې وينا مطابق ((علم الانسان مالم يعلم)) د قلم صاحبانو (ليکوالو) د خپل وس مطابق خپل کوششونه کړی دی اود قلم د ميوو څخه ئې امت محمدی على صاحبها الف الف صلوات ته فائدې رسولی دی.اولکه څنګه چې دا مبارکه سلسله تر اوسه پورې روانه ده.نو دغه شان به د الله الله ويونکو (مسلمانانو) د آخری کس د باقی پاتې کيدو (ژوندی پاتې کيدو) پورې جاری اوروانه وی.

ډير مبارک دی هغه پاک نفسونه چا چې په خپلو سينو کښې د الله تعالى دامانت لوی بوج محفوظ کړې دې او د نبی کريم صلى الله عليه وسلم ارشاداتو اود صحابه کرامو رضوان الله عنهم اجمعين اقوالو په رڼا کښې ئې ډيرې قيمتی ملغلرې ډيرې په ښکلې طريقې سره د غمو پشان کاغذ ته د سپارلو لوې سعادت حاصل کړې دې او کاميابيږی.

زه د لوئې الله چې احسانات يې عام دی د بيشميره احساناتو څخه د دې لوئې احسان شکر اداکولو څخه خپله جولۍ خالی ګنړم چې زما يې د خپل دين خدمت سره واسطه پيدا کړې ده.چې هغه کريم او رحيم ذات د خپل محبوب اوخوږ پيغمبر صلى الله عليه وسلم د پاک ذات د پاکې ژبې څخه وتلی ارشاداتو د تشريح او وضاحت خدمت دپاره قبول کړم.چې په خپلو نااهليانو،کوتاهيانو اونالائقيانو باندې مې سترګې اولګی نو زما سترګې ښکته طرف ته پريوځی.خو قربان شم د هغه غفار ،ستار اوحليم ذات څخه چې هغه زمونږ د نالائق توب په وجه مونږ نه محرومه کوی بلکه هغه خو په ورکولو کښې بې مثاله دې.الله – جل وعلا – دې مونږ ته شکر ګذار اوقدردان جوړيدو توفيق راکړی.آمين

د تخصص فى الفقه الاسلامى د دويم کال په آخر کښې دشعبان په مياشت کښې شيخی ومربى واستاذی المکرم حضرت اقدس مولانا محمد يوسف افشانى صاحب زيدت معاليه ومحاسنه اوفرمائيل ،، استاذ المحدثين ،شيخ المشائخ ، صدر وفاق المدارس حضرت اقدس مولانا سليم الله خان صاحب دامت برکاتهم العاليه فرمائيلی دی چې د دې کال په متخصصينو کښې دې د منتخبو طالبانوسره په دارالتصنيف کښې په ،، کشف البارى عما فى صحيح البخارى ،،باندې دکار کولو په باره خبره اوکړې شی.نو ستا استاذانو په خپل مينځ کښې په مشوره سره ستا د نورو درې ملګروسره ستا انتخاب هم کړې دې.بنده د حضرت اقدس وړاندې د خپلې کم استعدادۍ اونا اهلۍ ښکاره والې اوکړو.نوحضرت زيد

مجده اوفرمائل ،، كوم الله چې ستا د استاذانو په زړونو كښې ستا انتخاب اچولې دې.نو هغه به استعداد هم پيدا كړى او هغه ډير ښه مدد ګار اومعين دې.په دې باندې بنده دا لوئې سعادت د خپل دنيوى اواخروى مستقبل د خير وسيله اوګڼړله اولبيک اوسعديک يې اووئيل او ملا يې ورته اوتړله.ددې ځخه پس استاذالمحدثين ،شيخ المشائخ، صدر وفاق المدارس حضرت اقدس مولانا سليم الله خان صاحب دامت بركاتهم العاليه مونږ راجمع كړو اود تقسيم كار سره سره يې په خپل لاس مبارک ليكلې هدايت نامه هم راكړه كومه چې د كار كولو په اصولو اوضوابطو باندې مشتمله وه.اوډيرې دعاګانې يې راته اوكړې اوپه كار دشروع كولو يې راته اوفرمائيل.

نو صلاة حاجت مې اوكړل اود الله تعالى ځخه مې مدد اوغښتل او په كار مې شروع اوكړه.او قدم په قدم به مكرم اومحترم حضرت مولانا نور البشرصاحب دامت بركاتهم ، حضرت مولانا عزيز الرحمن صاحب، حضرت مولانا مفتى مزمل سلاوټې صاحب،اوحضرت مولانا حبيب الله زكريا صاحب حفظهم الله په مشورو او تجويزونو سره وړاندې روان ووم. فجزاهم الله احسن الجزاء .

بنده ته د ،،كتاب الصلاة،، كار حواله شو.الحمد لله تقريباً د درې كالو په موده كښې د يو جلد كار مكمل شو.اوستاسو وړاندې راغلل،په دې جلد كښې اتلس بابونه يوكم ديرش احاديث اودشلو تعليقات تشريح ،توضيح او تحقيق شامل دې.د دې مجموعې ډيره حصه قابل قدر مكرم اومحترم حضرت مولانا نور البشرصاحب دامت بركاتهم اوزياتې حصې استاذالمحدثين ،شيخ المشائخ، صدر وفاق المدارس حضرت اقدس سليم الله خان صاحب دامت بركاتهم العاليه د خپل بوډاتوب،زياتو مرضونو، زياتو مصروفياتو، او قسما قسم ذمه واريانوپوره كولو سره سره بالاستيعاب اوكتل،اوقابل اصلاح ځيزونه يې راته په ګوته كړل.اوكوم مباحث چې پوره نه وو د هغې د تكميل طرف ته يې متوجه كړم.اود كومو امورو د وضاحت چې ضرورت وو د هغې د وضاحت حكم يې راته راكړل.الحمدلله په ټولو حكمونو عمل اوشو.د ،، كشف البارى عما فى صحيح البخارى،، ددې مجموعې په ترتيب ،مراجعت،اوتحقيق كښې چې كومه طريقه حضرت شيخ الحديث صاحب زيدمجدهم العاليه په حكم سره د حضرت مولانا نورالبشر مد ظله په واسطه زمونږ دپاره مقرر كړې شوې وه د هغې نمونه لاندې ليكلې شى.

١- د ترجمة الباب مقصد / مقاصد وضاحت اوتراجم ابواب باندې سير حاصل بحث كول

٢- ربط د بابونو اود مناسبت ذكر كول

٣- د حديث الباب ترجمه كول

۴- د حديث الباب دامهات سته ځخه تخريج كول

۵- د حديث د راويانو جامع پيژندګلو ، خاص كر د هغوى د تعديلاتواوتوثيقاتو ذكر كول دغه شان كه په هغوى باندې د امامانو كلام وى نو د هغې ذكر كول، كه بلا تكلف اوتعصب دفاع كيدې شى نو دفاع، ګنى بيا كم از كم په صحيح بخارى كښې د داسې متكلم فيه راوى د راوړلو عذر بيانول

۶- د حديث په سند باندې محدثانه كلام كول

٧- د حديث په شرح كښې چې د كومو ځيزونو خيال ساتلې شوې دې هغه دا دى.

الف: د حديث په نورو طرقو كښې وارد شوې مختلف الفاظ نقل كول اود هغې تشريح كول

ب: نحوى،صرفى، بلاغى،لغوى اواعرابى حيثيت سره تشريح او تحقيق كول

ت: د فقهي مذاهبو (د اصحاب المذاهب د كتابونو ځخه) تنقيح او حواله وركول

ث: د فقهي دلائلو التزام

۹- د حديث الباب د ترجمة الباب سره مطابقت بيانول

۱۰- د بخاري د متابعاتو اوشواهدو تشريحات

دا خبره دې ياده وى چې په متابعاتو او شواهدو كښې د لانديني خبرو خاص طور سره خيال ساتلې شوې دې.

الف: د حديث د كتابونو حواله چې د صفحاتو سره وركړې شى ، نو هلته ورسره د كتاب او باب دغه شان د رقم الحديث ذكر ضرور اوكړې شى.

ب: د حديث الباب تخريج خاص كر د امهات سته نه چې اوكړې شى كه امام بخارى په هغې كښې منفرد وى نو د معتمد مصنف حواله دې ضرور وركړې شى. او په دې سلسله كښې د فتح البارى، عمدة القارى سره سره د تحفة الاشراف نه هم مدد واخستې شى.

ت: په متن كښې چې د حديث د كوم كتاب حواله وركړې شوې وى كه هغه كتاب په دار التصنيف كښې موجود وى يا په آسانتيا سره ملاويدې شى نو هغې طرف ته مراجعت كول او حواله وركول دې وى او كه نه وى نو د مجبورئ په وجه ثانوى مراجع مثلاً فتح البارى وغيره حواله دې وركړې شى.

ث: د تعليقات بخارى په سلسله كښې دې خامخا د تعليق التعليق نه استفاده اوكړې شى.

ج: د راويانو په باره كښې د عامو شروحاتو د حوالې په ځائې دې د اسماء الرجال د معتبرو كتابونو حواله وركړې شى.

ح: د لغوى تحقيقاتو د پاره دې د لغات الحديث او عام طور د لغت لويو كتابونو مثلاً تاج العروس، لسان العرب، بالمصباح المنير او المغرب وغيره ته ترجيح وركړې شى.

خ: د اعرابى ،نحوى، او صرفى تحقيقاتو د پاره (د نحو او صرف خاص كر) د حديثو شروحاتو نه استفاده واخستې شى.

د: د فقهي مباحثو او د هغې د دلائلو د پاره د هر مكتب فكر كتابونو ته دې رجوع اوكړې شى.

ذ: د حديثي مباحثو او محدثانه كلام د پاره د شروحاتو سره د علل حديث كتابونو ته هم رجوع دى.

ر: په معاصرو تقريرونو باندې خو به د سرسرى استفادې حده پورې اعتماد وى خو د حوالې اعتماد به پرې هيڅ كله نشى كولې.

ز: كوم ځه چې د حديث نه استفاده كولى شى نو هغه به د حديث د شارحينو د كلام په رڼا كښې وى.

س: دغه شان په يو حديث باندې فقهي او كلامى مباحث به هم مكرر نشى ليكلى مگر دا چې سخت ضرورت وى نو په هغه وخت كښې به دا اولنى ځائې حواله هم وركولې شى.

ش: د حديث چې كوم مباحث ذكر كول وى د هغې تعين به د اكابرينو شروحات او تقريرونه وړاندې كيخودلې شى او مرتب كولى شى.

بحمده وبفضله بنده د دې منهج مطابق كار كولو ښه پوره كوشش كړې دې د كومې په نتيجه كښې چې په نظر د راتلونكې ترتيب، او تحقيق سهراد استاذ المحدثين ،شيخ المشائخ ،صدر وفاق المدارس حضرت اقدس مولانا سليم الله خان صاحب دامت بركاتهم العاليه سر دې. يقينى ده چې دا هرڅه د هغوى د سرپرستئ او اشراف ثبوت دې او په ترتيب او تحقيق كښې چې په لاعلمئ سره كومې كوتاهيانې شوې دى د هغې نسبت به بنده ته كولې شى ځكه چې دا خالص علمى ،تحقيقى كار په قسما قسم علومو او فنونو

کښې د کوم مهارت، قابلیت او صلاحیت تقاضا کوی بنده د هغې څخه خالی دې هم د دې وجې د اهل علم حضراتو په خدمت کښې خواست دې چې د مطالعې په دوران کښې کومې غلطیانې په نظر ورشی نو د هغې څخه دې مونږ ضرور خبر کړی چې د هغې تصحیح اوکړې شی.

بنده د جامعه فاروقیه کراچۍ د شعبه دار التصنیف ناظم اعلی حضرت اقدس مولانا عبید الله خالد صاحب دامت برکاتهم العالیه ډیر شکر گذار دې چې حضرت اقدس مدظله العالی د جامعه د دې عظیمې شعبې د ترقۍ دپاره د شپې او ورځې کوشش کونکونکې او لیواله اوسیږی د دارالتصنیف دپاره د کتابونو لویه ذخیره او د دارالتصنیف د ملګرو دپاره د تربیتی اومشاورتی مجلسونو مقرر کول د حضرت اقدس مدظله العالی د شعبه تصنیف سره د محبت ښکاره ثبوت دې.

په دې کار کښې چې د کومو کومو حضرات استاذانو، او نورو اهل علم حضراتو او مدد کونکو او احسان کونکو حفظهم الله تعالی سرپرستی، مشاورت، راهنمائی او معاونت راسره پاتې شوې دې د دې ټولو حضراتو دپاره د الله تعالی په دربار کښې دعا کونکې یم چې هغه دې ورته د خپل شان مطابق جزاء خیر ورکړی.

د کمپوزنګ په ټولو مرحلو ورور عرفان مغل ډیر د مدد مظاهره کړې ده.او په نورو انتظامی کارونو کښې ورور یوسف رانا صاحب (انچارج شعبه کمپیوټر اداره الفاروق) ښه مدد راته حاصل وو.الله تعالی دې دې ټولو حضراتو ته جزاء خیر ورکړی فجزاهم الله أفضل ما یجزی الواصلین من أرحامهم، الموفین بعهودهم فمهما أنس من الأشیاء، فلست أنسی برهم وصلتهم، وحسن جائزتهم.

په آخر کښې زه د ټولو لوستونکو په خدمت کښې خواست کوم.چې د حضرت اقدس مولانا سلیم الله خان صاحب دامت برکاتهم العالیه د صحت او عافیت دپاره ښې ډیرې دعاګانې کوی چې الله تعالی رب العزت حضرت ته صحت کامله ورکړی او د دوی د مهربانۍ سیورې دې زمونږ په سرونو باندې تر ډیره وخته پورې په عافیت سره قائم او دائم وی او مونږ کمزورو ته دې د زیاتې نه زیاته فائدې اخستلو توفیق راکړی.

دغه شان د بنده دپاره هم دعا کوئ چې الله تعالی راته دا کار آسان کړی او زر تر زره راته د پوره کولو توفیق راکړی او په خپل دربار کښې ورته د قبولیت شرف ورکړی او زما دپاره زما د استاذانو د مور پلار او متعلقینو دپاره دې د نجات ذریعه اوګرځوی.آمین.

وأقول :اللهم تقبل منی مساعی ترتیب هذا الکتاب وتحقیقه والتعلیق علیه واجعله ذخرا وسببا للنجاة واحشرنا فی زمرة محمد صلی الله علیه وسلم المصطفی الذی إنتخبته واعترته وجعلته الشافع لأولیائك المقدم علی جمیع أصفیائك الذی جعلت زمرته آمنة من الروعات.

مفتی محمد راشد ډسکوی

د شعبه تصنیف وتالیف ملګرې او استاذ جامعه فاروقیه کراچۍ

۱۰ رجب المرجب ۱۴۳۵ هجری

فهرست مضامين

صفحه	عنوانات

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

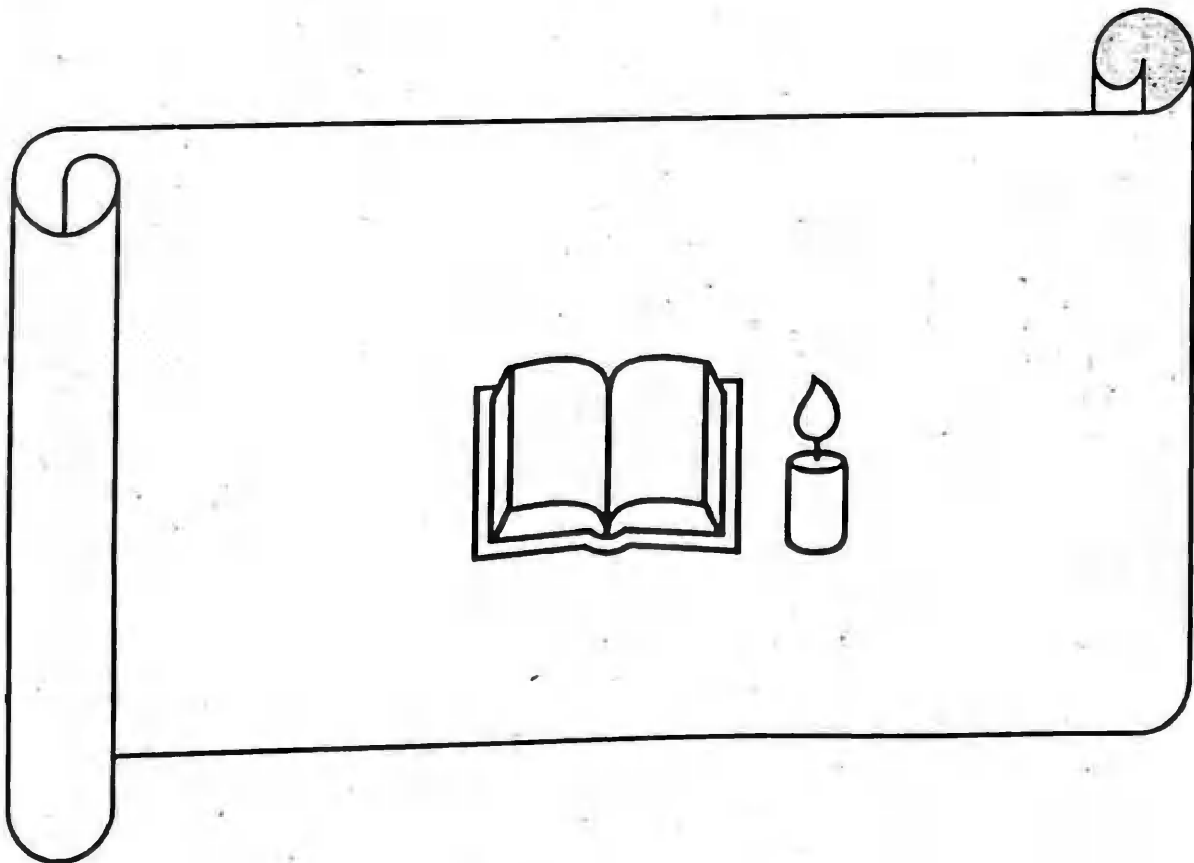
صفحه	عنوانات

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

صفحه	عنوانات

فهرست اسماء الرجال المترجم لهم على ترتيب حروف الهجاء

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸-كتاب الصلوة

د كتاب الصلوة ماقبل سره ربط: دكتاب الطهارة نه دفارغيدونه پس امام بخارى رحمه الله په كتاب الصلوة باندې شروع فرمائى.دمونځ د حكمونونه دپاكئ حكمونه څكه وړاندې كړې شو چې طهارت د مونځ دپاره دشرط حيثيت لرى اومونځ د مشروط په مقام دې،اودابنكاره خبره ده چې شرط د مشروط نه وړاندې وى نوددې وجې نه دشرط(طهارت)دتفصيلى حكمونود ذكركولونه پس د مشروط (مونځ) تفصيلى حكمونه بيانولې شى([1]).

بله دا چې مونځ مقصود او پاكى(طهارت) ددې دپاره وسيله ده،او دا خبره ښكاره ده چې وسيله د مقصود نه وړاندې وى او مقصود ترې نه وروستو وى([2]).

ددې نه علاوه،پاكى(طهارت) د ظاهرى او د جسمانى پاكئ حاصلولو نوم دې او مونځ د باطنى او روحانى پاكئ حاصلولو ذريعه ده،او دا خبره خو ښكاره ده چې د باطن د پاكئ حاصلولو دپاره ظاهر پاكى بنيادى حيثيت لرى،ددې وجې نه هم د طهارت حكمونه وړاندې ذكر كړې شو او د مونځ حكمونه وروستو ذكر كيږى.([3]).

دلفظ(صلوة)لغوى معنى: د صلوة په لغوى معنى كښې ډير قولونه دى،مثلا ① په لغت كښې د صلوة معنى(دعا)ده([4])،لكه څنګه چې د الله ﷻ قول دې،(وَصَلِّ عَلَيْهِمْ)([5])اودرسول الله ﷺ فرمان هم دې،(و ان كان صائما فليصل)([6])اي فليدع لهم بالخير والبركة)([7]).امام نووى رحمه الله فرمائى چې د جمهورو اهل عربو او د فقهاؤ هم دا قول دې.([8]).

② د صلاة معنى په(تعظيم)سره هم كولې شى([9])،څنګه چې دا خبره معلومه ده چې په مونځ كښې د الله ﷻ تعظيم كولې شى نو ددې وجې نه دې مونځ ته هم(صلاة)وئيلې شى،د(اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ) معنى(اَللّٰهُمَّ عَظِّمْهُ فِى الدُّنْيَا بِإِعْلَاءِ ذِكْرِهِ وَإِظْهَارِ دَعْوَتِهِ وَإِبْقَاءِ شَرِيْعَتِهِ وَفِى الْآخِرَةِ بِتَشْفِيْعِهِ فِى أُمَّتِهِ وَتَضْعِيْفِ أَجْرِهِ وَمَثُوْبَتِهِ)سره كولې شى([10])ددې مفهوم دادې چې اې الله!نبى كريم ﷺ له په دنيا كښې د هغوى د ذكر په اوچتولو

([1]):عمدة القارى،كتاب الصلوة:٥٨١٤ دارلكتب العلميه.
([2]):فتح البارى:كتاب الصلوة:٥٩٤١١،دارالمعرفة.
([3]):انوارالبارى،كتاب الصلوة:١١١١.
([4]):لسان العرب،مادة،ص ل ى:٣٩٧١٧معجم الصحاح،ص:٥٩٦،التعريفات،ص:١٧٥
([5]):التوبة:١٠٣
([6]):سنن ابى داود،كتاب الصوم،باب فى الصائم يدعى الى وليمة،رقم الحديث:٢٤٦٥ ـ
([7]):بذل المجهود،كتاب الصلوة:٥١٣.
([8]):شرح النووى على صحيح مسلم،كتاب الصلوة:٢٩٧١٤،المجموع شرح المهذب،كتاب الصلوة:٢١٣
([9]):لسان العرب:٣٩٧١٧.
([10]):النهاية فى غريب الحديث والأثر:٥٠١٣

سره، او د هغوی د دعوت په عام کولو سره، او د هغوی شریعت لره تر قیامته پورې په باقی ساتلو سره عظمت ورکړې، او په آخرت کښې د هغوی د امت په حق کښې د هغوی د شفاعت په قبلولو سره او د هغوی د اجر او د ثواب په زیاتولو سره عظمت ورکړې.

④ دځنې علماؤ قول دې چې صلوة د(مُصلّی)نه اخستې شوېدې، او(مُصلّی)هغه اس ته وئیلې شی، چې د منډې په میدان کښې د(مُجلّی)نه وروستو وی، یعنی(مُجلّی)اس د اسونو د منډې په مقابله کښې د ټولونه وړاندې وی، او(مُصلّی)هغې پسې وروستو وی، هم دغه رنګې مونځ(ثالثة الایمان)دې، ځکه چې د ایمان نه پس د مونځ نمبر دې، یعنی څنګه چې د(مصلّی)نمبر د(مُجلی)نه وروستو وی هم دغه شان د (صلوة)نمبر د(ایمان)نه پس وی، هم په دې مناسبت سره مونځ ته صلوة وائی.[1]

④ ځنی علماء فرمائی چې د(صلاة)معنی(رحمت)دې، لهذا عبادات مخصوصه ته صلاة ځکه وائی چې په دې کښې د الله رب العزت رحمت د ځان ارخ ته راښکل وی.[2].

⑤ بعضې حضراتو وئیلې دی چې دا د(الصلا)نه اخستې شوې دې، او(صلا)هغه هډوکی ته وائی چې په کوم باندې دواړه کوناټی وی، کوم چې د مونځ کولو په وخت کښې د رکوع او د سجدو په وخت کښې خوزی[3].

⑥ بعضو اهل لغتو وئیلې دی چې(صلیت العصا بالنار)نه ماخوذ دې، دا جمله په هغه وخت کښې وئیلې شی چې لرګې په اور باندې د ګرمولونه پس پستولې(نرمولې)شی، دې دپاره چې دغه لرګی نیغ کړې شی[4]، لهذا مونځ ته صلاة هم ددې وجې نه وائی چې ددې په ذریعې سره انسان خپل نفسی کوږوالې لرې کوی. ③

په ذکرکړې شوې معنی باندې دوه اشکالونه اودهغې جوابونه: دصلوة پدې معنی باندې دوه اشکاله پیدا کیږی. ① لفظی ② معنوی.

① په لفظی اعتبار سره په دې معنی باندې امام نووی رحمه الله دا اشکال وړاندې کړې دې چې(صَلَّیْتُ الْعُوْدَ) کښې صَلَّیْتُ ماخوذ دې (صَلّی)نه، چې دا ناقص یایی دې، او(صلوة)ناقص واوی دې، نو بیا دا اشتقاق څنګه صحیح کیدې شی؟[5]

② معنوی اشکال په کښې دا کیږی، چې ډیر خلق د ګلونو راسې لګیا دی مونځونه کوی خو ولې بیا هم د هغوی د نفس کوږ والې نۀ لرې کیږی، مونځونه هم کوی او لوئې(کبیره)ګناهونه هم کوی، او د منع کړې شوو کارونو نه هم نۀ منع کیږی.

د وړومبی اشکال جواب: د امام نووی رحمه الله له اړخه د وړومبی اشکال جواب دادې چې دا اشکال په هغه وخت کښې صحیح کیدې شی چې هرکله(اشتقاق صغیر)وی، او حال دا چې دلته(اشتقاق صغیر)نۀ دې[1]، لهذا دا اشکال دلته نۀ صحیح کیږی.

(1):بذل المجهود:۶/۱۳،معجم الصحاح،ص:۵۹۶،لسان العرب :۳۹/۷/۷—

(2):لسان العرب:۳۹/۷/۷،المعجم الوسیط،ص:۵۲۲،معجم الصحاح،ص:۵۹۶—

(3):المغرب:۴۷۹/۱۱

(4):معجم الصحاح،ص ۵۹۶

(5):المجموع شرح المهذب:۲/۱۳.

د جواب تفصیل دادې چې د صرفو د قوانینو په لحاظ ساتلو د یوې کلمې نه د بلې کلمې جوړولو ته (اشتقاق) وئیلې شي(۲)،ددې اشتقاق پیا درې قسمه دی ① اشتقاق صغیر ② اشتقاق کبیر ③ اشتقاق اکبر،چې د دوو کلمو تر مینځه په حروفو کښې هم مناسبت وی او په ترتیب کښې ئې هم مناسبت وی نو دې ته اشتقاق صغیر وئیلې شی،لکه ضرب چې د ضَرْبٌ نه مشتق دې،اوکه چرې د دوو کلمو تر مینځه په حروفو کښې خو مناسبت شته خو ولې په ترتیب کښې ئې مناسبت نشته دې نو دې ته اشتقاق کبیر وئیلې شی،لکه چې جَبَذَ د جَذَبَ نه مشتق دې،او که چرې د دوو کلمو ترمینځه نهٔ په حروفو کښې مناسبت شته دې او نهٔ ئې په ترتیب کښې مناسبت شته دې خو ولې د دواړو کلمو ترمینځه دحروفو په مخارجو کښې تناسب وی نو دې ته اشتقاق اکبر وائی لکه نَعَقَ د نَهَقَ نه(۳)، لهذا د صلیت العود علی النار نه ماخوذ کیدل اشتقاق صغیر نهٔ دې،بلکه اشتقاق اکبر دې.

د دویم اشکال جواب:د دویم اشکال جواب دادې چې د مونځ مونځ گذار لره منع کول او د هغهٔ نه کوږ والې لرې کول دا په هغه وخت کښې دی چې مونځ په حقیقی معنو کښې مونځ وی،لکه څنګه چې په قرآن مجید کښې ددې دپاره د اقامت صلوة الفاظ استعمال کړې شوې دی.او د اقامت صلوة مفهوم دادې چې د مونځ ټول ظاهری او باطنی اداب په داسې توګه ادا کړې شی لکه څنګه چې رسول الله ﷺ په خپله په عملی توګه په اداکولو سره ښودلې دی،لهذا د رسول الله ﷺ په سنتو کښې په ظاهری آدابو کښې د بدن،جامو،او د مونځ د ځائې پوره پاکوالې.جمعې سره د مونځ کولو پابندی،او د مونځ ټول عملونه د سنتو مطابق ادا کول) شامل دی.او د مونځ په باطنی آدابو کښې په پوره عاجزئ او انکسارئ سره د الله ﷻ په وړاندې داسې اودریدل لکه چې دې د الله ﷻ سره راز او نیاز کوی شامل دی،اقامت صلوة کوونکی ته په خپله د الله ﷻ له اړخه د نیکو عملونو توفیق هم ورکولې کیږی،او دغه شان د هر قسمه ګناه نه د بچ کیدلو توفیق ورته هم ورکولې شی.او کوم سړې چې د مونځ کولو باوجود د ګناهونو نه نهٔ خلاصیږی نو دا خبره یقینی ده چې د هغهٔ په مونځ کښې کمې دې(۴).

حضرت تهانوی رحمه الله په بیان القرآن کښې ددې اشکال حل په دې الفاظو سره بیان فرمائیلې دې چې بې شکه مونځ د خپلې وضعې په اعتبار سره د بې حیایئ او د ناروا کارونو نه منع کول کوی،یعنی په لسانِ حال سره دا خبره کوی چې د کوم معبود تهٔ دومره تعظیم کوې نو د فحش کارونو او د ګناهونو په کولو سره د هغهٔ بې تعظیمی کول ډیر زیات ناروا دی(۵).

دځنی علماؤ وینا ده چې آیت ﴿إِنَّ الصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنكَرِ﴾ کښې خبر د امر په معنی دې،نو په دې صورت کښې به ئې مطلب دا وی چې مونځ ګذار له پکار دی چې هغهٔ د فحش او د ګناه د کارونو نه ځان اوساتی.خلاصه د کلام دا شوه چې مونځ په خپله د لاس نه نیول او د ګناه نه منع کول نهٔ

---

(۱):عمدة القاری:۸۴۱۴
(۲):المعجم الوسیط ص :۴۸۹.
(۳):جامع الدروس العربیة:۱۱۵۶۱۱،کشاف اصطلاحات فنون:۱۱۷۶۶
(۴):معارف القرآن:۶۹۶۱۶،الجامع لاحکام القرآن:۲۲۶۱۱۳.
(۵):بیان القرآن:۱۱۳۹۳

كوي،بلكه دا د بدئ نه د منع كيدلو دپاره يو سبب گرځي (١).

هم په دې حقله مفتي محمد شفيع رحمه الله ليكلي دي چې د ګڼرو مفسرينو په نيز(تحقيقي قول)دا دې چې په مونځ كښې په خاصه توګه دا اثر وي چې مونځ كوونكي ته اكثر د ګناهونو نه د بچ كيدو توفيق ترلاسه شي،اوچا ته چې د مونځ كولو باوجود د ګناه نه د بچ كيدلو توفيق ترلاسه نۀ شو نو په غور او فكر كولو سره به دا خبره ثابته شي چې ددۀ په مونځ كښې څۀ كمې وو،او دې سرې د اقامت صلوة حق نه دې ادا كړې (٢).

اوځنى حضراتو دا جواب هم وركړې دې چې څو پورې مونځ ګذاره په مونځ كښې اخته وي هغه وخته پورې هغه د ګناه د كارونو نه بچ وي،او ددې آيت مباركه هم دا مطلب دې (٣).

او دا جواب هم وركړې شوې دې چې مونځ ګذار د مونځ نۀ كوونكي سړي په نسبت په ګناهونو كښې كم اخته وي.

د(صلوة)اصطلاحي معنى: معهودو اركانو او مخصوصو افعالو ته په اصطلاح د شرعې كښې(صلوة) وائى (٤).

لفظ دصلوة دلغوى معنې نه شرعى معنې اړخ ته منتقل كړې شوېدې اوكۀ نه دامجازاً استعماليږي؟

ددې جواب په دې توګه وركړې شوې دې چې كه وړومبي صورت وي نو(صلوة)په معنى د اركان مخصوصه كښې حقيقت شرعيه دې او د دعا په معنى كښې مجاز شرعى دې،او كه چرې دويم صورت وي نو صلوة د اركان مخصوصه دپاره استعمالول مجاز شرعى او د دعا په معنى كښې به ددې استعمال بيا په معنى حقيقى سره وي (٥).

په(كتاب الصلوة)كښې د امام بخارى رحمه الله طرز: حافظ ابن حجر رحمه الله د كتاب الصلوة لاندې چې كوم بابونه ذكركړې دى نود هغې بابونو په خپل مينځ كښې ئې مناسبت او ترتيب ذكر كړې دې. لهذا؛ حافظ صاحب رحمه الله فرمائى(هر كله چې ما په كتاب الصلوة كښې غوراوكړونوماداكتاب د شل (٢٠) نه زياتوقسمونوبيامونډوباندې مشتمل بيامونډ .لهذا زۀ به ددې بابونو ترمينځه ترتيب او مناسبت ذكر كوم الخ)د بابونو ترمينځه د حافظ صاحب رحمه الله ذكر كړې شوې مناسبت لاندې ذكر كولې شى

د مونځ څلور شرطونه دى:طهارت يعنى پاكى،ستر د عورت،قبلې ته مخ كول،او وخت.څنګه چې معلومه ده چې د طهارت مسئلې ډير زياتې دى،نو ددې وجې نه مؤلفين رحمه الله په خپلو كتابونو كښې دا ځان له مستقل ذكر كوى،امام بخارى رحمه الله هم داسې اوكړل او باقى پاتې شرطونه ئې په كتاب الصلوة كښې ذكر كړل،بيا په دې شرطونو كښې څنګه چې معلومه ده چې(ستر د عورت)يواځې د مونځ سره خاص مسئله نۀ ده،نو ددې د عام كيدلو د وجې نه ئې دا د ټولو نه وړاندې راوړله،ددې نه پس ئې قبلې ته د مخ كول ذكركړې دى څكه چې دا قبلې ته د مخ كولو مسئله د يو څومخصوصو مونځونو(لكه:د ويرې مونځ اود سفر په دوران كښې نفلونه كول)او د عذر د حالت نه ماسوا د فرضو

---

(١):الجامع لاحكام القرآن :٢٢٦/١٣.

(٢):معارف القرآن:٦٩٧/٦.

(٣):روح المعانى:٣٦٧/١٠

(٤):الكوثر الجارى:٢/٧، عمدة القارى:٣/٤ ،الموسوعة الفقهية:٥١/٢٧،البناية:٢/٤.

(٥):تفسير البيضاوى:١٨٥/١،معارف السنن:٢/٢،فتح الملهم:١٣٣/٣.

او د نفلو ټولو مونځونو دپاره ضروري ده.او استقبال د قبلې (يعنى قبلې ته مخ كول) مكان غواړى . نو ددې وجې نه ئې ددې نه پس د ابواب مساجد ذكر كړې دى،او بعضې وخت كښې د جمات د نشت والى په وجه باندې د يو داسې ځائې ضرورت پيښيږى چې هلته خانله والې وى،او د خانله والى حاصليدل دا په سترې سره كيږى،ددې وجې نه ئې د ابواب مساجد نه پس د سترې ابواب ذكر كړې دى،بيا ددې شرطونو نه د اوزګاريدلو نه پس ئې د آخرى شرط چې مواقيت د صلوة (يعنى د مونځ وختونه) دى هغه ئې ذكر كړې دى،او څنګه چې معلومه ده چې د وختونو دپاره د خبرولو او د اعلان ضرورت وى ددې وجې نه ئې اذان ذكر كړې دې،او اذان د مسلمانانو د اجتماع دپاره وى ددې وجې نه ئې د اذان نه پس جماعت ذكر كړې دې،او د وړوكى نه وړوكى جماعت د يو امام او د يو مقتدى نه جوړيږى،نو ددې وجې نه ئې د جماعت نه پس د امامت ذكر كړې دې،بيا هر كله چې د مونځ د شرطونو او ددې د توابعو نه فارغ شو نو د صفة الصلوة بابونه ئې ذكر كړې دى،او څنګه چې معلومه ده چې د جمعې مونځ كله كله مخصوص وخت او مخصوص شكل سره ادا كولې شى،نو ددې مناسبت د وجې نه ئې د صلوة الجمعه او صلوة الخوف ددې نه پس ذكر كړې دى،او په دې دواړو كښې ئې هم صلوة الجمعه ځكه وړاندې ذكر كړې دې چې دا صلوة الجمعه د صلوة الخوف په نسبت سره ډير زيات واقع كيږى،ددې نه پس څنګه چې معلومه ده چې د فرضو نه علاوه هم د جمعې مونځ كيږى نو ددې وجې نه امام بخارى رحمه الله ددې نه پس د اخترونو،د وترو،د استسقاء او د صلوة الكسوف ذكر كړې دې،بيا په صلوة الكسوف كښې (د حافظ صاحب رحمه الله د تحقيق مطابق) ركوع زياته وى نو ددې وجې نه ئې ددې نه پس د تلاوت د سجدو بابونه ذكر فرمائيلې دى،ځكه چې دا په ځنې وختونو كښې په مونځ كښې هم واقع شى،او ددې وجې نه په مونځ كښې يو يا دوه سجدې زياتې شى،په كومو مونځونو كښې چې سجدې يا ركوع زياتې وى ددې مونځونو د ذكركولو نه پس امام بخارى رحمه الله د داسې مونځونو ذكرفرمائيلې دې په كومو كښې چې نقصان يعنى د ركعات كمې واقع شوې وى،يعنى د سفر مونځ،او بيا هر كله چې امام بخارى رحمه الله د هغې مونځونو نه فارغ شو په كوم كښې چې جماعت مشروع وو نو د داسې مونځونو ذكر ئې اوفرمائيلو چې په هغې كښې جماعت مشروع نۀ دې،لكه نفلونه،بيا څنګه چې معلومه ده چې په مونځ كښې څۀ شرطونه داسې هم دى چې هغۀ د مونځ د شروع كيدلو نه پس وى لكه:خبرې اترې پريښودل،د مونځ نه خارج زياتى كارونه پريښودل،او خوراك څښاك پريښودل،نوددې وجې نه ددې په مناسبت سره ئې تراجم او . بابونه قائم كړل،بيا د مونځ باطل كيدل كله كله په قصد سره وى او كله په خطا (سهواً) وى. نو ددې وجې نه ددې نه پس ئې د سهوې احكام ذكر اوفرمائيل.ددې نه پس په دې خبره خان پوهول پكار دى چې اوسه پورې ټول حكمونه د داسې مونځونو وو چې دا مونځونه د ركوع او سجدې والا وو ،لهذا ددې نه پس امام بخارى رحمه الله د داسې مونځونو احكام ذكر اوفرمائيل چې په هغې كښې نۀ ركوع شته او نۀ سجدې لكه د جنازې مونځ[1].

د علامه عينى رحمه الله په دې حقله خپل طرز: د كتاب الصلوة د بابونو په خپل مينځ كښې د مناسبت او د ترتيب په حقله علامه عينى رحمه الله فرمائى،چې په دې بابونو كښې د هرو دوو بابونو په خپل مينځ كښې مناسبت به ددې بابونو په خپل خپل مقام باندې ذكر كولې شى،او داسې مناسبت به د هغه

([1]):فتح البارى:۱۱/۵۹٤.

مناسبت ذکرکولو په مقابله کښې ډير غوره وی کوم چې حافظ صاحب رحمه الله ذکر کړې دې او بله دا چې داسې قسمه مناسبت به په ذهن کښې ډير زر ځائې نيونکی هم وی[١].

د حضرت شيخ الحديث رحمه الله تحقيق: شيخ الحديث حضرت مولانا محمد زکريا کاندهلوی رحمه الله فرمائی چې د کتاب الصلوة د بابونوترمينځه چې کوم مناسبت حافظ صاحب رحمه الله ذکر فرمائيلې دې، هغه ډير غوره او اعلی دې، خو ددې باوجود په ځنی ځايونوکښې که په ژور نظر سره اوکتلې شی نو ددې نه هم زيات مناسبت ظاهر کيدې شی[٢].

①: مختصراً دهغې نه يومناسبت هغه هم دې کوم چې حافظ صاحب رحمه الله د ابواب السهو په حقله ذکر فرمائيلې دې، حافظ صاحب رحمه الله ذکر کړې دی چې امام بخاری رحمه الله هرکله د **ابواب العمل فی الصلوة** نه فارغ شونو (د مونځ د باطليدلو په حقله په اختياری اسبابو کښې د اخته کيدلو په صورت کښې د سهو احکام کوم کوم پکار دی؟نو ددې د ښودنې دپاره ئې د سهو د احکامو بابونه راوړې وو)

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائی چې په دې حقله ډيره زياته غوره توجيه دا ده چې (په **کتاب الصلوة** کښې د **ابواب العمل فی الصلوة** د تکميل دپاره ئې د سهو ابواب ذکر کړل دا نه چې د **ابواب العمل فی الصلوة** نه د فارغيدو نه پس ئې د سهو بابونه ذکر اوفرمائيل) ددې خبرې دليل دادې چې امام بخاری رحمه الله هر کله په (**ابواب العمل فی الصلوة**) کښې شروع اوکړه نو په اوله کښې ئې ظاهری اعمال او په آخره کښې ئې اعمال قلب ذکر اوفرمائيل د کوم دپاره ئې چې د (**باب تفکر الرجل الشئ فی الصلوة**) په نوم سره ترجمه قائمه کړه ،بيا ځنګه چې معلومه ده چې د تفکر په وجه باندې کله کله سهو اوشی نو ددې دپاره ئې د سهوې احکام ذکر اوفرمائيل،لهذا ابواب د سهوې ځان له مستقل بابونه نهٔ دی بلکه دا خو د ثمرة التفکر د وجې نه په وجود کښې راغلی دی،او تفکر د قلب د اعمالو نه يو عمل دې،لهذا ابواب د سهوې هم په ابواب العمل فی الصلوة کښې داخل دی،ددې خبرې دليل دادې چې امام بخاری رحمه الله د سهوې د بابونو نه پس (**باب اذا تکلم وهو يصلی**) او (**باب الإشارة فی الصلوة**) په نوم سره ترجمې قائمې کړې دی،اوس که چرې د حافظ صاحب رحمه الله د تحقيق مطابق ابواب د سهوې ځان له او مستقل شمار کړې شی،نو ددې دوو بابونو به په غير محل کښې راتلل لازم شی،او حال دا چې دا دواړه بابونه د **ابواب العمل فی الصلوة** نه دی[٣].

②: هم دا شان حافظ صاحب رحمه الله فرمائی چې امام بخاری رحمه الله دکتاب الصلوة شروع د مونځ د فرضيت دبيان نه کړې ده،ځکه چې داسلام دنوروأحکامونه کهٔ نظر اخواته کړې شی اومونځ ته اوکتلې شی نو دا مونځ يو داسې رکن دې،چې وخت ئې تاکلې شوې دې[٤].

حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله فرمائی چې په دې مقام کښې زما په نيز ډيره زياته غوره خبره داده چې دلته دا وئيلې شوې وې چې امام بخاری رحمه الله ددې نه دا خبره ښودل غواړی چې د مونځ د فرضيت ابتداء کله او ځنګه اوشوه،لکه ځنګه چې داسلام د زياتو ارکانو په ذکر کولو کښې د هغوی هم داطريقه ده،بله داچې دبخاری دتراجموپه کتلوسره هم دا خبره په خپله مخې ته راشی،

(١):عمدة القاری ٥٨١٤.
(٢):لامع الدراری:٣١٤١٢،أبواب والتراجم،ص٦٨،الکنز المتواری:٤١٤.
(٣):لامع الدراری:٣١٤١٢،أبواب والتراجم،ص٦٨،الکنز المتواری:٤١٤.
(٤):فتح الباری:٥٩٤١١.

لهذا دلته خو د فرضيت د ابتداء صراحت سره ذكر موجود دې څكه چې ددې ثبوت په(نص)يعنى په حديث د معراج سره موجود دې[1].
(٣):ددې نه علاوه حافظ صاحب رحمه الله دا فرمائيلې وو،چې د مونځ د شروع كيدلو نه پس درې شرطه دى:ترك الكلام،ترك الأفعال الزائدة وترك المفطر.نو امام بخارى رحمه الله ددې درې باره تراجم قائم كړل.
حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى چې په دې كلام كښې د(ترك المفطر)په ځائې(ترك الخصر)پكار وو،څكه چې په كتاب الصلوة كښې د(ترك المفطر)هيڅ ترجمه نشته دې.او د(ترك الخصر)ترجمه په كښې موجوده ده[2]،ددې نه علاوه نور هم څه ځايونه شته دې،د كومو په حقله چې شيخ الحديث رحمه الله فرمائى چې په هغې باندې به د هغې مناسبو مقاماتو باندې خبردارې اوكړې شى[3].

١-باب: كَيْفَ فُرِضَتِ الصَّلَوَاتُ فِي الْإِسْرَاءِ

دا ترجمه د كُشْمِيهَنِي او د مُسْتَمْلِي[4] د روايت مطابق ده،اود بخارى په بعضو نسخو كښې د الصلوات يعنى د جمعې د صيغې په ځائې(الصلوة)دې[5].
د ترجمة الباب ماقبل او مابعد سره ربط: علامه عينى رحمه الله فرمائى چې ذكر كړې شوى كتاب (الصلوة) د صلوة په كارونو او په احوالو د صلوة باندې مشتمل دې،هم په دې كارونو كښې د مونځ د فرضيت د كيفيت پيژندل هم دى،او دا پيژندل اصل دى او باقى ټول كارونه په دې باندې عارض يعنى راپيښيدونكى دى،او دا خبره ښكاره ده چې اصل قائم د ذات وى او عارض دا قائم مقام د صفاتو وى،او ذات په صفاتو باندې مقدم وى،ددې وجې نه ئې د مونځ د فرضيت كيفيت په ټولو بابونو باندې مقدم كړو[6].
د ترجمة الباب مقصد: ددې ترجمې نه د امام بخارى رحمه الله مقصد د مونځ د فرضيت د ابتداء په حقله دا خبره ښودل دى چې دا مونځ كله فرض شو؟په دې حقله د امام بخارى رحمه الله په نيز باندې راجحه خبره داده چې مونځ په ليلة الاسراء كښې فرض شو،او د امام صاحب په نيز باندې اسراء او معراج هم يو دې[7]،په دې باندې نور زياتې تفصيل وړاندې راروان دې.
د حضرت شيخ الحديث رحمه الله تحقيق: حضرت شيخ الحديث رحمه الله د ترجمة الباب د وضاحت په حقله ليكى چې په صحيح البخارى كښې امام بخارى رحمه الله په ديرشو(٣٠)ځايونو كښې اصالةً د (كيف)نه بابونه شروع كړې دى،په دغه ديرشو بابونو كښې دا پنځم باب دې،په دې باب سره ئې د

([1]):الكنز المتوارى: ٥\١٤.
([2]):لامع الدرارى:٣١٤\٢.
([3]):الكنز المتوارى، ٥\١٤،الأبواب والتراجم،ص:٦٩.
([4]):كُشْمِيهَنِيْ ،أبو الهيثم محمد بن المكى بن زراع الكُشْمِيهَنِيْ (مُسْتَمْلِيْ)أبو اسحاق ابراهيم بن احمد بن ابراهيم المُسْتَمْلِيْ(فهرس ابن عطيه ص:١٣٧).
([5]):فتح البارى:٥٩٦\١،عمدة القارى: ٥\٩١٤.
([6]):عمدة القارى: ٥\٩١٤.
([7]):الكوثر الجارى:٥\٢،فتح البارى:٥٩٦\١،الكنز المتوارى: ٥\١٤

فرض کیدلو کیفیت بیان فرمائیلې دې چې د مونځ د فرض کیدلو د کیفیت څه صورت وو؟د فرضیت صورت داسې وو چې په وړومبی کښې پنځوس مونځونه فرض وو او.اخری انتهاء ئې په پنځو مونځونو باندې اوشوه۔
لکه څنګه چې په روایتونو کښې راغلی دی،چې په دې خبره کښې اختلاف دې چې اسراء او معراج په یوه شپه کښې شوې دی او که نه څانله څانله؟د امام بخاری رحمه الله رائې داده چې په یوه شپه کښې دواړه شوې دی،ددې وجې نه ئې(فرضت الصلوة فی الاسراء) اوفرمائیل،حال دا چې فرضیت په آسمان شوې دې او دغه معراج دې،او(امام بخاری رحمه الله بیا(فی الاسراء)فرمائی،ددې نه دا خبره معلومه شوه دا دواړه په یوه شپه کښې شوې دی.(١).

د ترجمة الباب د(کیف)نه د شروع کولو حکمت:(کیف)د حال د بیان دپاره وی،خو ولې دا خبره هم ممکنه ده چې دا دکیفیت مکانی او دکیفیت زمانی دپاره استعمال کړې شی،که چرې په دې مقام باندې امام بخاری رحمه الله پهٔ طریقې د عموم سره دا لفظ د کیفیت حال،مکان او د زمان دپاره استعمال کړې وی نودحضرت شیخ الحدیث رحمه الله دبیان مطابق(چې کیفیت په مختلفو احوالو باندې د خبرداری دپاره وی،حاصل ددې دا)دې چې په اول کښې پنځوس مونځونه فرض کړې شو،بیا د حضرت موسی علیه السلام په درخواست باندې رسول الله ﷺ د الله رب العزت په دربار کښې بیا بیا د تخفیف دپاره درخواست کولو،تر دې چې د پنځوسو نه په کمیدو کمیدو دا مونځونه پنځهٔ پاتې شو،بیا دا فرضیت په لیلة الاسراء کښې اوشو،او دا دمکې مکرمې د قیام په وخت کښې اوشو نو په دې سره د مکان او د زمان بیان هم اوشو(٢).
دلته ئې سوال دا پیدا کیږی چې امام بخاری رحمه الله د مونځ د فرضیت د ابتداء په حقله ترجمه قائم کړې ده،او د نورو اطاعتونو دپاره ئې تراجم نهٔ دی قائم کړې،نو ددې جواب دادې چې د مونځ د فرضیت د ابتداء په حقله خو په یقینی توګه داخبره معلومه ده چې دا کله فرض شوې دې خو ولې د نورو اطاعتونو د فرضیت د ابتداء په حقله قطعی علم نشته دې چې یره د دوی فرضیت کله شوې دې؟(٣).

د(اسراء)معنی:(اسراء)د باب افعال مصدر دې،ددې معنی ده(د شپې تلل)او ځنی نورو حضراتو ئې معنی کړې ده چې د شپې اکثر حصه تلل(٤)،ابوعبیده او زمخشری وائی،چې(سری)او(اسری)دواړه یو دی،او ددې دا همزه د متعدی کیدلو دپاره نهٔ ده،خو ولې د ابن عطیه رائې ده چې دا همزه د متعدی کیدلو دپاره ده(٥).
ددې نه ماسوا د(اللیث)رائې داده چې(اسری)د شپې په اوله حصه کښې تلل او(سری)د شپې په اخره حصه کښې تللو ته وائی،او د جمهورو په نیز باندې(سار)عام دې په شپه او ورځ دواړو کښې تللو ته وائی(٦).

---

(١):تقریر بخاری:١١٧/٢،لامع الدراری:٣١٤/٢.
(٢):فضل الباری:١٢١/١١،معجم الصحاح،ص ٩٣٥.
(٣):فتح الباری ٥٩٤/٢.
(٤):لسان العرب:٢٥٢/٦،مختار الصحاح،ص١٨٣.
(٥):روح المعانی:٦/١٨.
(٦):روح المعانی:٦/١٨.

او امام قرطبي رحمه الله فرمائي: ورومبي (يعني د ابوعبيده او د زمخشري قول) معروف دي[1].

د معراج معنى: (معراج) د عروج نه ماخوذ دي، او عروج ختلو ته وائي، او معراج آلهٔ عروج يعنې پوړۍ ته وائي[2].

اسراء او معراج يو دي او كه نه بيل بيل؟: اسراء او معراج دوه لفظونه دي، ددې حقيقتونه بيل بيل دي، د اسراء اطلاق د مكې مكرمې نه واخله تر د بيت المقدس پورې تللو باندې كيږي، او د معراج اطلاق د بيت المقدس نه واخله تر د آسمانه پورې تللو باندې كيږي[3]، اوكله د دواړو اطلاق په يو بل باندې هم كيږي[4].

البته دا خبره ده چې امام بخاري رحمه الله دواړه يو ګرځولي دي او اسراء ئې ورته وئيلې دي[5].

په دې سلسله كښې حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله ليكلي دي، چې د امام بخاري رحمه الله ددې كار نه چې دواړه ته ئې د اسراء نوم وركړې دې معلوميږي چې امام صاحب رحمه الله دې ټول سفر ته اسراء وائي، هغوي ددغه فرق قائل نهٔ دي كوم فرق چې وړاندې تير شو، ددې دليل د امام صاحب رحمه الله په (كيف فرضت الصلوة فى الاسراء) په عنوان سره ترجمه قائمول دي، ځكه چې د مونځونو فرضيت خو په معراج كښې شوې دې خو ولې ددې باوجود د امام صاحب رحمه الله لفظ د (اسراء) استعمالول دا خبره ښكاره كوي چې د هغوي په نيز دا دواړه يو دي[6].

ايا اسراء او معراج دواړه په يوه شپه كښې شوې دي؟: اسراء او معراج دواړه په يوه شپه كښې واقع شوې دي او كه نه په دووشپو كښې بيل بيل واقع شوې دي؟ نو پدې حقله د علماؤ مختلف قولونه دي.

د جمهورو علماؤ او د محققينو رائې دا ده چې اسراء او معراج دواړه د بيدارۍ په حالت كښې د رسول الله مبارك ﷺ د جسم اطهر او روح مبارك دواړو سره هم په يوه شپه كښې راپيښ شوې دي[7].

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چې عقلاً يا نقلاً ددې مذهب پريښودل او ددې په ځائې د بل مذهب اختيارولو هيڅ ګنجائش نشته دې[8].

او صاحب د فتح الملهم رحمه الله فرمائي چې د جمهورو د مسلك نه اخوا مخ اړول صحيح نهٔ دي، او بيا په خاصه توګه د نن صبا په وخت كښې چې د سائنس داسې نوې نوې تجربې او تحقيقونه لګيا دې مخې ته راروان دي چې عقل ورته حيران پاتې شي، نو بيا د معراج په شان د خلاف القياس واقعې عقلاً واقعې كيدل هم ممكن شوې دي[9].

([1]): الجامع لاحكام القرآن: ١٠\١٣٤.

([2]): مختار الصحاح، ص: ٢٥٤، التعليق الصبيح، باب فى المعراج: ٧\١٣٦.

([3]): الجامع لاحكام القرآن: ١٠\١٣٨، التعليق الصبيح: ٧\١٣٦.

([4]): التعليق الصبيح: ٧\١٣٦.

([5]): شرح صحيح البخارى لابن رجب: ٢\٥١، فيض البارى ٢\٥١.

([6]): فتح البارى: ١\٥٩٦.

([7]): عمدة القارى: ١٧\٢٦، باب حديث الاسراء، فتح البارى: ٧\٢٤٧، باب حديث الاسراء، التعليق الصبيح: ٧\١٣٦، مرقاة المفاتيح، باب فى المعراج: ١٠\٥٤٧.

([8]): فتح البارى: ٧\٢٤٧.

([9]): فتح الملهم: ٢\١٨٥، باب الاسراء برسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الى السموات.

اسراءاومعراج د بیدارئ په حالت کښې شوې دی او که دخوب په حالت کښې: دتیر شوی بحث په شان دسلف صالحینو په دې حقله هم مختلفه قولونه دی.دلته هم د جمهورو علماؤ مسلك هم هغه دې کوم چې وړاندې ذکرکړې شو چې دادواړه واقعې د بیدارئ په حالت کښې راپیښې شوې دی.(۱)

د جمهورو علماؤ وړومبې دلیل: د جمهورو مسلك دا وو چې الله رب العزت رسول الله ﷺ خپل دربار ته د بیدارئ په حالت کښې د رسول الله ﷺ د جسم مبارك او د روح مبارك سره رابللې وو.ددې دلیل د قرآن پاك دا آیت دې ﴿سُبۡحٰنَ الَّذِیۡۤ اَسۡرٰی بِعَبۡدِهٖ لَیۡلًا مِّنَ الۡمَسۡجِدِ الۡحَرَامِ اِلَی الۡمَسۡجِدِ الۡاَقۡصَا﴾(۲) چې په دې آیت کښې هم په وړومبئ کلمه کښې دې اړخ ته اشاره موجوده ده چې دا سفر یواځې روحانی نۀ وو بلکه جسمانی وو(۳).ځکه چې کلمه د(سبحان) د تعجب او د څۀ لوئې شان د کار دپاره استعمالولې شی(۴).که معراج یواځې روحانی(یعنی د خوب په حالت کښې)وو،نو په دې کښې بیا داسې څۀ عجیبه خبره نه وه چې د هغې د پاره دې کلمه د(سبحان)استعمال کړې شی،ځکه چې خوب خو هر انسان لیدلې شی چې ګنې زۀ د زمکې د یو ګوټ نه بل ګوټ ته لاړم یا آسمان ته اوختم،یا بیا دا چې زۀ د اسمانونو نه پورته عرش ته اورسیدم وغیره وغیره او په دې باندې څوك تعجب هم نۀ کوی(۵).

د جمهورو علماؤ دویم دلیل: د جمهورو دویم دلیل هم په دې آیت کښې د الله ﷻ د رسول الله ﷺ دپاره د(عبده)خطاب دې،او هغه داسې چې د عبد اطلاق د جسم اور روح دواړو په مجموعې باندې کیږی(۶)،لکه څنګه چې یو سړې اووائی چې(جاءنی عبد فلان)نو ددې حقیقی او سمدستی مازغو ته راتلونکې معنی هم داده چې دا عبد دبیدارئ په حالت کښې د جسم او د روح دواړوسره راغې، لهذاد (عبد)مصداق د روح او د جسد په مجموعې او د بیدارئ په حالت کښې ددې فعل په صدور باندې کیږی،نۀ چې په خوب یا یواځې په روح(۷)،بلکه دا چې الله رب العزت په قرآن مجید کښې یو بل ځائې (عبد)د جسد مع الروح او د بیدارئ د حالت مجموعې دپاره استعمال کړې دې(۸)،لکه﴿لَمَّا قَامَ عَبۡدُ اللّٰهِ یَدۡعُوۡهُ کَادُوۡا یَکُوۡنُوۡنَ عَلَیۡهِ لِبَدًا﴾(۹)(هر کله چې اودرید لودالله بنده دې دپاره چې هغه راوبلی

---

(۱):فتح الباری:۲۴۷/۷.
(۲):التفسیر الکبیر ګ ۱۲۱/۱۲
(۳):تفسیر ابن کثیر:۱۱۴/٤
(۴):فتح الباری ۲۴۹/۷
(۵):روح المعانی ۹/۸
(۶):التفسیر الکبیر ۱۲۱/۲۰،روح المعانی ۹/۸.
(۷):بیان القرآن :۳۶/۱۲.
(۸):التفسیر الکبیر:۱۲۱/۱۲،سبل الهدی والرشاد:۱۲/۳
(۹):سورة الجن:۱۹

(نو) د خلقو په هغهٔ باندې جوړه شوه بيړه([1]). او ﴿اَرَءَيْتَ الَّذِيْ يَنْهٰى ۙ عَبْدًا اِذَا صَلّٰى ؕ﴾([2]) (تا کتلي دی هغهٔ ته؟ چې منع کوی، يو بنده کله چې هغهٔ مونځ کوی([3]).

بله دا چې که دا سفر په خوب کښې او يواځې روح ته راپيښ شوې وې نو (بروح عبده) به استعمال شوې وو (بعبده) به نهٔ وو استعمال شوې([4]).

امام رازی رحمه الله ددې خبرې وضاحت په داسې شان سره کړې دې چې د جمهورو مسلک د قرآن او د حديث دواړو نه ثابتيږی، د قرآن مجيد نه ددې ثبوت وړاندې تير شو، او د حديث مبارك نه ددې ثبوت د صحاح هغه مشهور حديث دې کوم چې د رسول الله ﷺ د مکې مکرمې نه تر بيت المقدسه پورې او بيا د هغه ځائې نه آسمانونو ته تګ بيانوی([5]).

د جمهورو دريم دليل: د جمهورو يو دليل دادې چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل (أسري بي) دا فعل دې، او په افعالو کښې اصل دادې چې دا د بيدارئ په حالت کښې ادا کولې شي ماسوا ددې نه که چرې ددې خلاف څهٔ عقلي يا شرعي دليل قائم شي نو هغه فعل به ترې بيا خارج وی او دغه عقلي يا شرعي دليل دلته نشته دې([6]).

د جمهورو څلورم دليل: علامه قسطلانی رحمه الله ليکلي دی چې دا خبره په تواتر سره ثابته ده چې رسول الله ﷺ په براق باندې سور بوتلې شوې دې، او په څناورو باندې روحونه نهٔ بلکه جسمونه سورولې شی، په دې باندې علامه زرقانې رحمه الله ليکی: لهذا دا خبره ضروری ده چې په براق باندې سوريدونکې جسد سره د روح دې سور وی([7]).

د جمهورو څلورم دليل: هر کله چې رسول الله ﷺ د معراج نه تشريف راوړلو او په صبا ئې د قريشو په وړاندې خپله ټوله قصه واورولهٔ نو خلقو د رسول الله ﷺ خبره او نهٔ منله، او څه نوې نوې ايمان راوړونکی په کښې مرتد هم شو، او يوه ډله په کښې ابوبکر صديق رضي الله عنه له لاړه او ورته ئې اووئيل چې ستا ملګرې داسې خبره کوی چې هغهٔ د شپې شپې بيت المقدس ته اودهغه ځايونو نه آسمانونو ته لاړو، حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ترې نه پوښتنه اوکړه چې آيا هغهٔ داسې خبره کوی؟ خلقو ورته جواب ورکړو چې آو هغهٔ داسې بيان کوی، په دې باندې ابوبکر صديق رضي الله عنه اوفرمائيل: چې هغهٔ داسې خبره بيانوی نو صحيح ده، رښتيا بيانوی، په دې باندې ورته خلقو اووئيل چې آيا ددې خبرې په بناء ورته هم ريښتينې وائې چې هم په يوه شپه کښې بيت المقدس ته لاړو او صبا نه وړاندې واپس هم راغلو، هغوی ورته په جواب کښې اووئيل چې آو زهٔ د هغوی تصديق کوم([8]).

لهذا د معراج د واقعې په اوريدو سره د بعضې حضراتو مرتد کيدل، د قريشو رسول الله ﷺ ته په

([1]): ترجمه تفسير عثماني، ص ٤٤٦.
([2]): سورة العلق: ١٠،٩.
([3]): تفسير عثماني، ص: ٧٨٢
([4]): الجامع لاحكام القرآن: ١٣٦/١٠، شرح المواهب للزرقاني: ١٥/٨.
([5]): التفسير الكبير: ١٢١/١٢
([6]): شرح المواهب: ١٥/٨
([7]): تفسير ابن كثير: ١٤٤/١٢٠، شرح المواهب: ١٥/٨
([8]): دلائل النبوة للبيهقي، باب الاسراء برسول الله صلى الله عليه و على آله وسلم: ٣٦/١٢

دې حقله د دروغو نسبت كول،او د تعجب او د دروغ كولو په توګه ابوبكرصديق ﷺ له ورتلل او ددې خبرې خبر وركول او بيا د ابوبكر صديق ﷺ تصديق كول،دا ټولې خبرې په دې باندې دلالت كوي چې دا واقعه د بيدارئ په حالت كښې جسد مع الروح ته راپيښه شوې وه،اوكه چرې د خوب په حالت كښې معراج وې نو دا ټولې خبرې اترې او بحث وغيره د عقل نه ډيرې لرې دی بيا.(١)

د جمهورو شپږم دليل: هركله چې رسول الله ﷺ د معراج واقعه ام هانی رضی الله عنها ته وئيلې وه نو هغوی رسول الله ﷺ ته مشوره وركړې وه چې دوی دې ددې ذكر چا ته نۀ كوی ګنې نو خلق به مو نورهم زيات تكذيب اوكړی،اوس كه چرې معامله د خوب وې نو په دې كښې د تكذيب څۀ خبره وه؟ يعنی مطلب دا چې دا واقعه د بيدارئ په حالت كښې راپيښه شوې وه،ځكه خو دا ټولې قصې مخې ته راغلې.(٢)

دعلامه شبير احمد عثمانی رحمه الله په ژبه د جمهورو د مسلك وضاحت: علامه شبير احمد عثمانی ﷫ فرمائی[قرآن كريم چې څنګه په يو قسم اهتمام او په واضحه او روښانه عنوان سره واقعه د (اسراء) ذكر فرمائيلې ده او چې په څنګه قسمه كره والی او تكړه انداز سره مخالفين ددې د انكار او تكذيب دپاره تيار ميدان ته راوتل تر دې چې بعضې موافقو حضراتو قدمونه هم په خوځيدو شو،نودا ټولې خبرې ددې دليل دې چې داواقعه د يو عجيبه اونا اشنا خوب يا د روحانی سفر واقعه نه وه،د روحانی سفر اود انكشاف په رنګ كښې د رسول الله ﷺ چې كومې دعوې د نبوت د ابتداء نه راروانې وې،نو بيا په دې ضمن كښې د اسراء دعوی(كه چرې د خوب په حالت كښې وې. مترجم) د كفارو دپاره ددغه مخكښنو دعوو نه(كومې چې د خوب د حالت سره تعلق لری،مترجم)څه لويه د تعجب او د حيرانتيا خبره نه وه،چې په خصوصې توګه ئې بيا رسول الله ﷺ د تكذيب او د ترديد او د خندا او ټوقو نښه ګرځولې وه او چې خلقو له ئې بيا دا دعوت هم وركولو چې راشئ نن د نبوت د دعوی كوونكی يوه نوې خبره واورئ،يعنی كه چرې دا د خوب واقعه وې نو دا خبرې به نۀ كيدې،مترجم)او نۀ بيا رسول الله ﷺ ته په خاص توګه ددې واقعې په ښكاره كيدلو باندې د داسې قدرې سوچ او فكر او ويريدلو ضرورت وو كوم چې د بعضو صحيح رواياتونو نه ثابت دی،په څنو احاديثو كښې ښۀ ښكاره لفظ دې(ثُمَّ أَصْبَحْتُ بِمَكَّةَ)يا(ثُمَّ أَتَيْتُ بِمَكَّةَ)(بيا زۀ د صبا په وخت كښې مكرمې ته راورسيدم)كه معراج چرته ځان له يو روحانی كيفيت وې نو بيا به رسول الله ﷺ د مكې مكرمې نه څنګه غائب شوې وې،او د شداد ابن اوس د روايت مطابق د بعضو صحابهٔ كرامو دا پوښتنه كول څه معنی لری چې د شپې مونږ تاسو(ﷺ)د ستاسو د قيام په ځائې اوكتئ،تاسو چرته تشريف اوړې وو؟

زمونږ په نيز د(اسري بعبده)دا معنې اخستل چې(الله ﷻ صرف په خوب كښې خپل بنده يواځې په روحانی لحاظ سره د مكې مكرمې نه بيت المقدس ته بوتللو)ددې معنی مشابه دی چې څوك سرې د (فَأَسْرِ بِعِبَادِي)دا معنی واخلی چې(ائې موسی عليه السلا زما بنديګان(بنی اسرائيل) په خوب كښې يا صرف په روحانی لحاظ سره ئې ځان سره واخله او د مصر نه اوزه)يا په سورة الكهف كښې د

---

(١):تفسير قرطبی:١٣١١١٠،تفسير ابن كثير:١١٤١٤،مرقاة المفاتيح،كتاب الفضائل والشمائل،باب فی المعراج ٥٨٤١١٠:

(٢):سيرت ابن هشام،ذكر الاسراء والمعراج:٤٠٢١١

حضرت موسى عليه السلام حضرت خضر عليه السلام له د ملاقات دپاره تلل او د هغوى په ملگرتيا كښې بيا سفر كول د ګومې دپاره چې په څو ځايونو كښې (فانطلقا) لفظ راغلې دې، ددې دې دا مطلب واخستې شى چې دا ټول هر څۀ صرف په خوب كښې يا په روحانى سفر سره واقع شوې ووا. (١)

د خوب په حالت كښې دمعراج د قائلينو ودومبې دليل: د معراج منامى (د خوب په حالت كښې) د قائلينو وړومبې دليل دادې چې محمد بن اسحاق بن يسار دا اثر ذكر كړې دې چې معاويه ابن ابى سفيان رضي الله عنهما نه چې كله د رسول الله ﷺ دمعراج د سفر په حقله تپوس اوكړې شو، نو دوى اوفرمائيل چې دا د الله ﷻ له اړخه رينښتونې خوب وو، او د حضرت حسن بصرى رحمه الله نه نقل كړې شوې دى چې دا آيت مبارك ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ﴾ هم په دې حقله نازل شوې دې (٢).

لهذا د اثر او د آيت مبارك نه ثابتيږى چې سفردمعراج د بيدارئ په حالت كښې نه بلكه د خوب په حالت كښې په خوب كښې راپيښ شوې دې، لكه څنګه چې دا خبره په اثر كښې اوپه آيت مبارك كښې د لفظ ﴿الرُّءْيَا﴾ نه واضحه ده.

د ذكر كړې شوى دليل جواب: محمد ابن اسحاق چې په كوم سند سره دحضرت معاويه ابن ابى سفيان رضي الله عنهما اثرذكر كړېدې هغه دادې (حدثنى يعقوب بن عتبة بن المغيرة بن أخنس أن معاوية بن أبى سفيان ..... الخ) شامى رحمه الله ليكلې دى چې يعقوب اګرچه ثقه دې خو ولې دوى د حضرت معاويه رضي الله عنه زمانه نۀ ده موندې، لهذا دا خبر منقطع دې، او په منقطع حديث سره استدلال كول صحيح نۀ دى (٣).

بله دا چې دا روايت ددې وجې نه هم باطل دې چې د معاويه بن ابى سفيان رضي الله عنهما وفات په (٦٠) هجرئ كښې شوې دې (٤)، او د يعقوب بن عتبه وفات په (١٢٨) هجرئ كښې شوې دې (٥).

په ذكر كړې شوى اثر او آيت مباركه كښې د ﴿الرُّءْيَا﴾ د لفظ نه استدلال كړې شوې دې، څنګه چې دا خبره معلومه ده چې د ﴿الرُّءْيَا﴾ استعمال د اودۀ كيدلو په حالت كښې د خوب ليدلو دپاره غالب دې، ددې وجې نه په دې دواړو ځايونو كښې د معراج د خوب په حالت كښې د راپيښيدلو مغالطه شوې ده.

حال دا چې د ﴿الرُّءْيَا﴾ استعمال په حالت د بيدارئ كښې په حقيقى سترګو سره د ليدلو دپاره هم كيږى، لكه په لسان العرب كښې دى. (٦)

وقد جاء الرؤيا فى اليقظة. قال الراعى:

فكبّر للرؤيا وهشّ فؤاده
وبشّر نفساً كان قبل يلومها

وعليه فسر قوله تعالى: (وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ)

---

(١): تفسير عثمانى، ص ٣٦٧

(٢): تفسير ابن كثير: ١١٤/٤، سيرت ابن هشام: ٤٠/١١

(٣): سبل الهدى والرشاد، فى كيفية الاسراء: ٦٩/٣

(٤): إكمال التهذيب الكمال: ٢٦٤/١١، الاصابة فى تميز الصحابة: ٤٣٤/٣

(٥): الكاشف، الترجمة: ٥٥٩٧: ١٣٩/٣

(٦): لسان العرب: ٨٨/١٥، التفسير الكبير: ١٨٨/٢٠

قال: وعليه قول أبى الطيب:

(ورؤياك أحلى فى العيون من الغمض)

امام ثعلبى رحمه الله په خپل تفسير كښې د ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا﴾ آيت لاندې ليكى، چې دلته ﴿الرُّءْيَا﴾ نه مراد غريدلو سترګو سره ليدل دى، او ددې نه مراد هغه عجائب او د الله جل جلاله د قدرت نښو ته كتل دى كوم چې رسول الله ﷺ د معراج په شپه اوليدل، هم دا وجه وه چې اوريدونكى په فتنه كښې واقع شو، چا انكار اوكړو، چا تكذيب اوكړو، او څوك په كښې د دين نه بيرته اوګرځيدل.

او هم په دې باندې به د حضرت معاويه رضي الله عنه حديث حمل كولې شى، چې هر كله د هغوى نه د رسول الله ﷺ د اسراء په حقله پوښتنه اوكړې شوه نو هغوى ورته اوفرمائيل (كانت رؤيا من الله صادقة) يعنى دا د الله جل جلاله له اړخه په غريدلو سترګو سره ليدل وو.

او د ذكر كړې شوى آيت ذكر شوې تاؤيل كول، سعيد بن جبير، حسن، مسروق، ابو مالك، قتاده، مجاهد، ضحاك، ابوزيد، ابن جريج، عكرمه او د عطيه رحمهم الله قول دې.[1]

امام بخارى رحمه الله په باب المعراج، كتاب التفسير او كتاب القدر كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا اثر نقل كړې دې چې په آيت مبارك كښې ﴿الرُّءْيَا﴾ نه مراد د اودهٔ كيدو په حالت كښې خوب ليدل نهٔ دې، بلكه رؤيه بصرى او رؤيه عينى مراد دې.[2]

حضرت ابن عباس رضي الله عنه سيد المفسرين دې، هغوى دپاره خو رسول الله ﷺ د قرآن د فهم دعا كړې وه، لهذا په دې حقله به د هغوى قول معتبر وى.

په دې مراد باندې په خپله هم په آيت مباركه كښې دليل دې چې تاسو ته كوم څه ښودلې شوې وو هغه د خلقو دپاره فتنه وه، كه چرې دا دخوب په حالت كښې وې نو بيا په دې كښې د فتنې كيدل څنګه ممكن وو، په خوب كښې دا څهٔ كوې بلكه ددې نه د وراندې خبرې هم راتلې شى، فتنه خو به په دې صورت كښې وى چې ددې نه مراد رؤيت بصرى وى[3]، او كه چرې ددې نه مراد خوب هم شى نو ددې نه علاوه د ذكر كړې شوې آيت په تفسير كښې د مفسرينو نور قولونه هم دى:

بعضې علماء فرمائى چې ددې آيت تعلق د بدر د جنګ سره دې، رسول الله ﷺ ته د جګړې نه وراندې د كفارو د قتل شوو افرادو د قتل ځايونه ښودلې شوې وو، رسول الله ﷺ فرمائيلې وو، (هذا مصرع فلان وهذه مصرع فلان وهذا مصرع فلان)[4].

د بعضې علماؤ قول دادې چې دا آيت د حديبيې د خوب په حقله دې، رسول الله ﷺ ته په خوب كښې ښودلې شوې وو چې رسول الله ﷺ بيت الله ته داخل شو او طواف ئې اوكړو[5].

په بعضو رواياتو كښې دى چې ددې نه مراد د بنو اميه مخصوص حالت دې، رسول الله ﷺ په خوب كښې ليدلې وو چې بنو اميه د رسول الله ﷺ په منبر باندې خيژى نو رسول الله ﷺ ددې تعبير داسې راوخكو چې دوى ته به دنيا نصيب كيږى[1].

([1]): الكشف والبيان المعروف بتفسير الثعلبى: ۵۸\۱٤، نسيم الرياض، القسم الاول فى تعظيم العلى الاعلى لقدر النبى ﷺ: ۱۰۰\۱۳

([2]): صحيح البخارى، باب المعراج: ۳۸۸۸، و فى التفسير: ٤۷۱۶، وفى القدر: ۶۶۱۳

([3]): تفسير قرطبى: ۱۸۳\۱۰، فتح البارى، كتاب مناقب الابصار: ۲۷۳\۷، عمدة القارى: ٤۰\۱۱۷

([4]): روح المعانى: ۱۰۲\۸، إرشاد السارى: ۲۵\۱٤

([5]) التفسير الكبير: ۱۸۸\۲۰، نسيم الرياض: فصل فى إبطال حج من قال إنها نوم: ۱۱۳\۳، تفسير قرطبى: ۱۸۳\۱۰، روح المعانى: ۱۲۸\۸

امام قرطبي رحمه الله ليكلي دی چې ددې آيت چې كوم د حديبيې په حقله د خوب كوم تاويل كړې شوې دې نو دا تاويل ضعيف دې، ځكه چې دا سورت مكي دې او رؤيت په مدينه منوره كښې شوې دې، ددې نه علاوه دبنو اميه په حقله چې كوم تاويل كړې شوې دی نو په دې باندې هم د بعضو[2] حضراتو له اړخه اعتراض كړې شوې دې، خو ولې امام رازی، امام قرطبي، او علامه آلوسي رحمه الله ددې جواب وركړې دې، چې آګرچې د رسول الله ﷺ دپاره په مكه مكرمه كښې منبر نۀ وو خو ولې دا خبره بالكل ممكنه ده چې رسول الله ﷺ د خپل خان دپاره په مدينه منوره كښې قائميدونكي منبر په حقله په مكه مكرمه كښې خوب ليدلې وی[3].

دا ټول قولونه په خپل ځائې خو ولې سمه خبره دا ده چې ددې آيت تعلق د معراج سره دې[4].

بله دا چې د ذكر كړې شوی آيت تاويل كولو سره ځنی علماؤ دا جواب هم وركړې دې چې د بيدارئ په حالت كښې د عالم غيب د مشاهدو د تعبير دپاره په عربي لغت كښې څه لفظ نشته دې، ددې وجې نه په دې مقام كښې هم﴿الرُّءْيَا﴾ زيات مناسب وو، ځكه چې رسول الله ﷺ په عالم غيب كښې د ملكوت د عجائبو مشاهده كړې وه، لكه څنګه چې سړې په خوب كښې د ما فوق العقل ډيرو عجيبه او نا اشنا خبرو مشاهده كوی. بله داچې په تورات كښې ددې لفظ﴿الرُّءْيَا﴾اطلاق په كثرت سره په حالت د بيدارئ كښې د انبياؤ عليهم السلام د مشاهداتو دپاره كړې شوې دې[5].

علامه شهاب الدين احمد بن محمد قسطلاني رحمه الله دا ليكلي دی چې سفر د معراج د بيدارئ په حالت كښې شوې دې، ددې باوجود ددې په﴿الرُّءْيَا﴾ سره د تعبير كولو وجه ممكنه كيدې شی دا وی چې د منكرينو د قول مطابق په توګه د مشاكلت ئې داسې وئيلي وی[6].

د خوب په حالت كښې د معراج د قائلينو دويم دليل: د جسماني معراج انكار كوونكو دويم دليل هغه حديث مبارك دې چې امام بخاری رحمه الله په واسطه د شريك بن عبدالله، د حضرت انس رضي الله عنه نه د هغې تخريج كړې دې، په دې كښې د رسول الله ﷺ د اودۀ كيدلو صراحت موجود دې، يو نظر پرې واچوئ(وهونائم فى المسجد الحرام) او د حديث مبارك په آخره كښې دی(واستيقظ وهوفى المسجد الحرام)[7].

د ذكر كړې شوی دليل جواب: د منكرينو د دليل وړومبي جواب دادې چې د شريك بن عبدالله په روايت كښې ډيرې داسې خبرې دی چې هغه خبرې د معراج د قصې نقل كوونكو راويانو كښې هيچ چا هم نۀ دی نقل كړې[8].

([1]):المصدر السابق،تفسير السمرقندي:٢٧٤|٢.

([2]):تفسير قرطبي:١٨٣|١٠

([3]):التفسير الكبير:١٨٨|١٠،تفسر قرطبي:١٨٣|١٠،روح المعاني:١٠٢|٨

([4]):التفسير الكبير:١٨٩|٢٠

([5]):فيض الباري،باب المعراج:٥٣٢|٤

([6]):ارشاد الساري:٢٥|٤

([7]):صحيح البخاري،كتاب التوحيد،رقم الحديث:٧٥١٧ ،و كتاب المناقب،باب:كان النبى صلى الله عليه و سلم تنام عينه و لا ينام قلبه،رقم الحديث:٣٥٧٠

([8]):فتح الباري،كتاب التوحيد:٦٠٣|١٣

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې د شریك په روایت کښې چې کومې خبرې د مشهورو راویانو دروایت خلاف دی هغه لس بلکه د لسو نه هم زیاتې دی،بیا حافظ رحمه الله دولس وهمونه او ابن قیم رحمه الله دیارلس وهمونه ذکر کړې دی،چې په کښې یو وهم دا هم دې چې رسول الله ﷺ ته معراج د خوب په حالت کښې شوې دې(۱).

د شریک بن عبدالله په حقله د امامانو قولونه: شریك بن عبدالله ته ډیرو امامانو ثقه وئیلې دې او بعضې حضراتو دوی ته ضعیف هم وئیلې دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله د عدل او فیصله کوونکې خبره دا فرمائیلې ده چې د شریك بن عبدالله احادیث د اصحاب اصول حضرات د دلیل نیولو دپاره قابل ګرځولې دی،خو ولې د اسراء په حدیث کښې(د کوم روایت چې دوی د انس رضی الله عنه نه کوی)څه ځایونه دی کوم چې شاذ دی،او د دغه ځایونو ملګرتیا دپاره د بل چا څه قول یا خبره نۀ ترلاسه کیږی(۲). په شریك بن عبدالله باندې د تفصیلې کلام او د امامانو قولونه په کشف الباری دریم جلد کښې تیر شوې دی(۳).

بله داچې پدې راوی باندې امام نووی(۴)حافظ ابن حجر(۵)علامه عینی(۶)علامه خفاجی(۷)او علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله(۸)هم د ټول قولونه راجمع کړې دی او تفصیلی بحث ئې پرې کړې دې.

دویم جواب: قاضی عیاض رحمه الله په الشفاء کښې دا خبره لیکلې ده چې ممکنه ده چې رسول الله ﷺ ته د اسراء په دې سفر کښې مختلف حالتونه راپیښ شوې وی،مثلاً دا چې په څۀ حصه کښې رسول الله ﷺ خپل سترګې پټې کړې وی او اودۀ وی،د ادب د وجې نه یا صرف ددې وجې نه چې د خپل رب نه علاوه نور څوك نۀ وینی،او په بعضې حصه کښې رسول الله ﷺ بیدار پاتې شوې وی او بعضې حالاتو کښې په کښې د خوب او د بیدارئ د مینځ په حالت کښې وی.

په دې باندې د الشفاء شارح علامه خفاجی رحمه الله لیکی چې دا خو هسې اټکلی توجیه او د اندازې لګولو خبره ده،که مصنف رحمه الله دا ذکر کړې نۀ وې نو ښۀ به وه(۹).

دریم جواب: یو جواب دا ورکړې شوې دې چې په دې ځائې کښې د خوب شکل اضطجاع(ستونی ستغ) نه تعبیر په(نوم)سره کړې شوې دې،ځکه چې اضطجاع وائی داسې حالت ته چې یو سړې ځان په زمکه داسې واچوی چې نۀ ولاړ وی او نۀ ناست وی،لهذا دې حالت نه کله کله مجازاً تعبیر په نوم سره هم کولې شی،دخوب اوددې شکل پخپل مینځ کښې دملابست د وجی نه(۱۰)،هم په دې مفهوم

---

(۱):فتح الباری:۶۰۲\۱۳،نسیم الریاض فی شرح عشفاء القاضی عیاض:۱۱۷\۳

(۲):هدی الساری مقدمة فتح الباری،ص:۵۸۲

(۳):کشف الباری ،کتاب العلم :۱۵۸\۳

(۴):شرح النووی علی صحیح مسلم:۳۸۴\۱۳

(۵):فتح الباری:۲۵۶\۷

(۶):عمدة القاری:۳۰۱\۱۷

(۷):نسیم الریاض:۱۱۴\۳

(۸):فتح الملهم:۱۷۱\۲

(۹):نسیم الریاض،القسم الاول فی تعظیم العلی الاعلی لقدر النبی صلی الله علیه وسلم:۱۱۶\۳

(۱۰):لسان العرب:۲۲\۸،نسیم الریاض:۱۱۷\۳

باندې د حضرت انس ﷺ هغه روايت هم دلالت کوي(١). په کومې کښې چې د معراج د سفر ورومبې حالت بيان کړې شوې دې، د کومې چې دا الفاظ په روايت کښې موجود دي(بينما أنا في الحطيم).ورعا قال:(في الحجر ومضطجعا)او د بعضو رواياتو مطابق(بين النائم واليقظان) الفاظ دي.لهذا ددې نه به خوب مراد نۀ شي اخستې بلکه د خوب شکل به ترې نه مراد اخستې شي.(٢)

څلورم جواب:بعضې علماؤ دا جواب ورکړې دې چې د نوم اود استيقاظ نه دې هم ددې ظاهري معنى مراد واخستې شي نو بيا هم په کښې څۀ باك نشته،هغه داسې چې په دې صورت کښې به دا وئيلې شي چې د رسول الله ﷺ سترګې خو اودۀ وې خو ولې زړۀ ئې بيدار وو،او د احاديثو مبارکو نه دا خبره ثابته ده چې د انبياؤ عليهم السلام سترګې خو اوده کيږي خو ولې زړونه ئې بيدار وي(٣).

خو په دې باندې اعتراض کيږي چې د رسول الله ﷺ سفر د معراج د جسم سره وو او بيا دې د دوی سترګې اودۀ وې نو دا خو يواځې دا نه چې د عادت خلاف خبره ده بلکه دا بې فائدې هم ده.

په دې باندې په الشفاء کښې قاضي عياض ﷫ ليکي چې په دې کښې حکمت دا کيدې شي چې رسول الله ﷺ دا د دې دپاره کړې وي چې د دوی احساسات او توجو د الله ﷻ نه اخوا نۀ شي او بل چا ته متوجې نه شي.

ددې په جواب کښې علامه خفاجي ﷫ ليکي چې که داسې مراد واخستې شي نو بيا د جسماني معراج ضرورت هم نۀ پاتې کيږي،يواځې په روحاني معراج سره هم دا مقصد حاصليدل ممکن دي.

بله دا چې د رسول الله ﷺ نورو پيغمبرانو له جمع ورکول،او د پيغمبرانو عليهم السلام سره ملاقاتونه،او په خاص طور موسى عليه السلام ته بيا بيا رجوع کول هم ددې خبرې انکار کوي چې د اودۀ سرې نه ددې خبرو صادريدل نۀ شي کيدې(٤).

پنځم جواب:بعضې علماؤ دا جواب ورکړې دې چې خوب د قصې په ابتداء کښې وو،وروستو بيا رسول الله ﷺ بيدار شوې وو،ځکه چې سره ددې روايته په هيڅ يو روايت کښې داسې څه خبره نشته چې د هغې نه دا خبره معلومه شي چې رسول الله ﷺ په ټوله واقعه کښې اودۀ وو(٥).

په ذکرکړې شوی جواب باندې اشکال او د هغې جواب:په ذکرکړې شوی جواب باندې اشکال کيږي چې دا خبره نۀ منم چې رسول الله ﷺ د قصې په اوله کښې اودۀ وو او بيا بيدار شو،ځکه چې د روايت په آخر کښې(استيقظ وهو في المسجد الحرام)دي،ددې نه دا خبره معلوميږي چې رسول الله ﷺ په ټوله قصه کښې اودۀ وو(٦).

ددې يو جواب خو تير شو چې دا زياتې صرف د شريك بن عبد الله په روايت کښې دې کوم چې غير

---

(١):صحيح البخاري،كتاب بدء الخلق،باب ذكر الملائكة،رقم الحديث:٣٢٠٧،جامع الاصول برقم الحديث:٨٨١٦، ٢٩٢/١١.

(٢):نسيم الرياض:١١٦/٣

(٣):صحيح البخاري،كتاب التوحيد،باب قوله:(وكلم الله موسى تكليما)برقم الحديث:٧٥١٧.

(٤):نسيم الرياض:١١٥/٣، ١١٦

(٥):ارشاد الساري:٤٨٥/١٥،فتح الملهم:١٧١/٢،نسيم الرياض:١١٤/٣

(٦):ارشاد الساري:٤٨٥/١٥،الكوثر الجاري:٢٩٠/١١

مقبول دي (١).

دويم جواب دا ورکړې شوې دې، چې دې نه مراد د هغه خوب نه بيداريدل دی کوم چې رسول الله ﷺ د اسراء نه د راتلو نه پس کړې وو.

دريم جواب دا ورکړې شوې دې چې ددې نه مراد د خوب نه بيداريدل نۀ دی، بلکه د عالم ملکوت په مشاهده کښې د استغراق نه راوتل ترې نه مراد دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې دا جوابونه په هغه صورت کښې دی چې دا دواړه خبرې هم په يو قصه کښې واقع کيدل مراد واخستې شی، ګنی نو دا هم ممکنه ده چې داسې په نورو روحانی معراجونو کښې راپيښ شوې وی، نو بيا په دې صورت کښې به څۀ اشکال پاتې نۀ شی (٢).

د خوب په حالت کښې د معراج د قائلينو دريم دليل: د جسمانی معراج انکار کوونکو دريم دليل د حضرت مالك بن صعصعة رضي الله عنه حديث دې، کوم چې امام بخاری رحمه الله په كتاب بدء الخلق کښې (٣) او امام مسلم رحمه الله په كتاب الايمان کښې ذکر کړې دې، په کوم کښې چې دی (٤) (انا عند البيت بين النائم واليقظان) چې زۀ په خپل کور کښې د خوب او د بيدارئ په مينځمی حالت کښې وو.

او امام بخاری رحمه الله هم د دوی په روايت په باب المعراج کښې ذکرکړې دی، په کوم کښې چې دی (بينما انا فی الحطيم) وربما قال: فی الحجر مضطجعا) چې زۀ په حطيم کښې يا د حجر سره مې ډډه وهلې وه ملاست ووم (٥). لهذا ددې دواړو قسمو د روايتونو نه دا خبره ثابتيږی، چې رسول الله ﷺ د معراج د سفر په وخت کښې د بيدارئ په حالت کښې نۀ وو. (٦)

د ذکر کړې شوی دليل جواب: علامه زرقانی رحمه الله د ذکر کړې شوی دليل په جواب کښې ليکی چې د (بين النائم واليقظان) حالت د خوب حالت نۀ دې بلکه مطلب دادې چې د رسول الله ﷺ خوب بيدارئ ته نزدې وو. او دا ددې سفر د ابتدائی حالت بيان دې، بيا هر کله چې رسول الله ﷺ مسجد حرام ارخ ته بوتلې شو او په براق باندې سوارۀ کړې شو، نو دغه وخت رسول الله ﷺ د بيدارئ په حالت کښې وو نو بيا د واقعې آخره پورې هم د بيدارئ په حالت کښې وو (٧).

علامه خفاجی رحمه الله ليکلې دی چې ددې نه مراد د ناستې په حالت کښې پرکالی ده دا نه چې خوب ترې نه مراد دې (٨).

---

(١) شرح النووی على صحيح مسلم: ٣٨٤/٢، فتح البارى: ٢٥٦/٧، عمدة القارى: ٣٠/١٢٧، نسيم الرياض: ١١٤/٣، فتح الملهم: ١٧١/٢.

(٢) تحفة البارى، كتاب التوحيد، باب (وكلم الله موسى تكليما): ٥٧٢/٦، الكوثر الجارى، كتاب التوحيد: ٢٩٠/١١، عمدة القارى: ٢٦٠/١٢٥، ارشاد السارى: ٤٨٥/١٥، فتح البارى: ٦٠٢/١٣، ٦٠٤، شرح المواهب للزرقانى، المقصد الخامس فى تخصيصه عليه السلام بخصائص المعراج والاسراء: ٤٣٨، نسيم الرياض فى شرح شفاء القاضى عياض: ١١٤/٣.

(٣) صحيح البخارى، كتاب بدء الخلق، باب ذكر الملائكة، رقم الحديث: ٣٢٠٧.

(٤) صحيح مسلم، كتاب الايمان، رقم الحديث: ١٦٤.

(٥) صحيح البخارى، باب المعراج، رقم الحديث: ٣٨٨٧

(٦) نسيم الرياض: ٩٩/٣

(٧) شرح النووی: ٣٨٤/٢، فتح البارى: ٢٥٦/٧، عمدة القارى: ٣٠/١١٧، تحفة الأحوذى سورة الم نشرح: ٢٧٩/٩.

(٨) نسيم الرياض: ٩٩/٣، ١١٤

دويم جواب: امام قرطبي رحمه الله ليکلي دي چې رسول الله ﷺ ته ډير کرته معراج شوی دې.او دا خبره څه بعيده نه چې بعضې دې ورته د هغې نه د خوب په حالت کښې شوې وی.لهذا د صحيحينو په روايت کښې چې کوم الفاظ دی(بينا أنا عند البيت بين النائم واليقظان)هغه هم په دې باندې محمول دی چې ممکنه ده دا د خوب په حالت کښې کوم معراج شوې وی نو دا د هغې په حقله وی([1]).

د خوب په حالت کښې د معراج د قائلينو څلورم دليل: جسم سره د معراج د انکار کوونکو څلورم دليل دادې چې ابن اسحاق رحمه الله په(السيرة)کښې دا روايت ذکر کړې دې (حدثني بعض آل أبي بكر أن عائشة رضي الله عنها كانت تقول: مافقد جسده الشريف ولكن أسري بروحه)([2]).

هم دا روايت قاضی عياض رحمه الله په الشفاء کښې دې الفاظو سره رانقل کړې دې(مَا فَقَدْتُ جَسَدَ رَسُوْلِ اللهِ صلى الله عليه واله وسلم)([3]).

د روايت ترجمه داده:محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائي چې د حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه د خاندان يو بنده ما ته دابيان اوکړو چې حضرت عائشې رضی الله عنها به فرمائيل چې درسول الله ﷺ جسم مبارک نهٔ وو ورک کړې شوې بلکه د رسول الله ﷺ روح مبارک د شپې بوتللې شو).

او د دويم روايت ترجمه به دا وی چې:ما د رسول الله ﷺ جسم مبارک ورک نهٔ وو موندلې.(يعنی جسم مبارک ئې موجود وو.مترجم)).

د ذکر کړې شوی دليل جواب: د حضرت عائشې رضی الله عنها په ذکر کړې شوی اثر سره دليل نيول صحيح نهٔ دی،قاضی عياض رحمه الله فرمائي چې د حضرت عائشې رضی الله عنها اثر ثابت نهٔ دې([4])،څکه چې د دې روايت په سند کښې انقطاع ده،راوی مجهول دې،د ابن اسحاق رحمه الله الفاظ يو څلې بيا د نظر وړاندې تير کړئ(حدثني بعض آل ابی بكر)بعضې آل ابي بکر څوک دی؟هيڅ پته نشته.

علامه صالحي شامي رحمه الله په خپل کتاب(سبل الهدی والرشاد)کښې ليکلې دی چې کوم روايت د حضرت عائشې رضی الله عنها اړخ ته منسوب دې نو د هغې سند داسې نه دې چې په هغې دې دليل نيول صحيح شی،بلکه د دې په سند کښې خو انقطاع ده،ابو خطاب دحيه په(التنوير فی مولد السراج المنير صلی الله عليه واله وسلم)کښې ليکلې دی چې دا حديث موضوعی دې او په(معراج صغير)کښې ليکلې دی چې امام الشافعيه قاضی ابو عباس بن سريح اوفرمائيل چې دا حديث ثابت نهٔ دې.دا د صحيح احاديثو د رد دپاره راوړلې شوې دې([5]).

دويم جواب: د ذکر کړې شوی دليل دويم جواب دادې چې که ذکر کړې شوې روايت صحيح هم وی نو بيا هم حضرت عائشه رضی الله عنها څه د خپلې مشاهدې په بنياد خو دا خبر نهٔ ورکوی،بلکه د چا نه د اوريدلې شوې خبرې خبر ورکوی،څکه چې دغه وخته پورې عائشه رضی الله عنها د رسول

([1]):تفسير قرطبي:١٠\١٣٦.

([2]):سيرة ابن هشام،ذکر الاسراء والمعراج:١١\٤٠٢،شرح المواهب:٨\٧،تفسير ابن کثير:٤\١١٤،شرح ابن بطال، کتاب التوحيد:١٠\٥٢١.

([3]):الشفاء بتعريف حقوق المصطفى صلى الله عليه وسلم،فصل فی تفضيله بما تضمنه كرامة الاسراء:١\١٢١

([4]):الشفاء بتعريف حقوق المصطفى صلى الله عليه وسلم،فصل فی تفضيله بما تضمنه كرامة الاسراء:١\١٢٥

([5]):سبل الهدى والرشاد،فصل فی كيفية الاسراء:٣\٧٠

الله ﷺ بې بې نه وه کرخیدلې، او نه لا د دوی عمر دغه وخت کښې دومره وو چې په څه خبره دې په صحیح توګه باندې پوهه شی یا دې ځان سره محفوظه اوساتلې شی، ددې وجې نه چې دا خبره ثابته شی چې دوی د اسراء په وخت کښې د رسول الله ﷺ په نکاح کښې نهٔ وو نو دا د دوی په نهٔ مشاهده کولو باندې او خپل ځان نه علاوه د بل نه د اوریدلې شوې خبرې خبر ورکولو باندې دلالت کوی،لهذا د دوی خبرې ته د نورو د خبرو په مقابله کښې ترجیح نهٔ شی ورکولې،په خاص توګه د هغه حضراتو د روایت په مقابله کښې چې د هغوی روایت صراحتاً د دوی د روایت خلاف دې،لکه د ام هانې رضی الله عنها ،حضرت مالك بن صعصعة،حضرت ابوذر او د حضرت ابوهريرة وغیره روایت (۱).

ولې علامه خفاجی رحمه الله په دې جواب باندې د عدم اطمینان اظهار کړې دې او فرمائیلې ئې دی چې ډیره غوره به داسې چې دا اووئیلې شی (چې د دوی نه د غیر روایت له به ترجیح ورکولې شی د دوی په خبر باندې ځکه چې دوی رضی الله عنها د مجهول نه روایت کوی،بلکه ددې وجې نه هم چې ددې روایت ثبوت د دوی رضی الله عنها نه هډو شته دې نه) (۲).

دریم جواب: هغه روایت دې چې په هغې کښې د متکلم صیغه استعمال شوې ده(مَا فَقَدْتُ جَسَدَ رَسُوْلِ اللهِ صلى الله عليه واله وسلم) ددې روایت مطابق هم د حضرت عائشې رضی الله عنها ارخ ته منسوب کړې شوې دا روایت کمزورې کیږی،ځکه چې د عائشې رضی الله عنها واده د رسول الله ﷺ سره په مدینه منوره کښې شوې دې نهٔ چې په مکه مکرمه کښې اود(اسراء واقعه)د مشهور او د راجح قول مطابق د هجرت نه وړاندې په مکه مکرمه کښې راپیښه شوې ده(۳).

په دغه وخت کښې خو عائشه رضی الله عنها ډیره ماشومه وه یا د بعضې حضراتو مطابق لا پیدا هم نهٔ وه،لهذا دا ټول حال احوال ددې روایت په عدم صحت باندې دلالت کوی (۴).

بلکه په دې حقله د حضرت عائشې رضی الله عنها صحیح روایت دادې چې رسول الله ﷺ ته معراج د جسم مبارك سره شوې دې.

لکه چې دا خبره د حضرت عائشې رضی الله عنها ددې خبره نه څرګندیږی چې رسول الله ﷺ په لیلة الاسراء کښې خپل پروردګار په خپلو سترګو مبارکو نهٔ وو لیدلې.

د حضرت عائشې رضی الله عنها دا ذکر کړې شوې خبره په دې باندې دلالت کوی چې رسول الله ﷺ د جسم مبارك سره بوتلې شوې وو ،خو ولې رسول الله ﷺ په ویخو سترګو سره الله ﷻ ته نهٔ دی کتلې که د عائشې رضی الله عنها په نیز باندې رسول الله ﷺ ته د خوب په حالت کښې اسراء کولې شوه نو بیا به دوی رضی الله عنها ددې خبرې نه انکار نه کولو چې رسول الله ﷺ خپل رب لیدلې دې ځکه چې د خوب په حالت کښې خو د الله رب العزت دیدار ممکن دې،محال نهٔ دې او ددې نه د انکار کولو هډو څه وجه نشته دې(۵).

(۱):الشفاء بتعريف حقوق المصطفى صلى الله عليه وسلم:۱۳۴۱۱،التعليق الصبيح،باب فى المعراج:۱۳۷۱۷.

(۲):نسيم الرياض:۱۲۰۱۳

(۳):واقعه د معراج کله شوې ده،تفصیلي بحث وړاندې راروان دې.

(۴):سبل الهدى والرشاد:۷۰۱۳.

(۵):الشفاء بتعريف حقوق المصطفى صلى الله عليه واله وسلم:۱۲۵۱۱،التعليق الصبيح:۱۳۷۱۷.

څلورم جواب: علامه تفتازانی رحمه الله یو جواب بل هم ورکړې دې چې د عائشې رضي الله عنها د قول معنی (مَا فُقِدَ جَسَدُهٗ عن الروح بل کان معروحه، وکان المعراج للجسد والروح جمیعًا) ده.

مطلب ئې دادې چې د رسول الله ﷺ جسم مبارک د دوی د روح مبارک نه نهٔ دې بیل شوې بلکه یو ځائې وو ورسره او معراج جسد مع الروح ته شوې دې. علامه زرقانی رحمه الله فرمائی چې دا جواب په هغه وخت کښې د منلو دې چې کله دعائشې رضي الله عنها روایت صحیح اومنلې شی، او ددې توجیه ضرورت په هغه وخت کښې راپیښیږی کله چې درواياتو اود آثار ترمینځه تطبیق اوکړې شی (١).

پنځم باب: په دې ځائې کښې یو بل قول د علامه ابن قیم رحمه الله هم دې، د هغوی رائې داده چې حضرت عائشې رضی الله معراج منامی نهٔ دې بیان کړې بلکه هغوی د روحانی معراج بیان کړې دې، حضرت عائشه رضي الله عنها دا وئیل غواړی چې د رسول الله ﷺ روح مبارک ته معراج کړې شوې دې او جسم مبارک ئې معراج له نهٔ دې بوتللې شوې.

د علامه ابن قیم رحمه الله قول لاندې په تفصیل سره بیانولې شی:

(ابن اسحاق رحمه الله د حضرت عائشې صدیقې او د حضرت معاویه رضي الله عنه نه دا روایت نقل کړې دې چې: دواړو وئیلې دی چې په معراج کښې د رسول الله ﷺ روح مبارک بوتللې شوې وو او د رسول الله ﷺ جسم مبارک د خپل ځائې نه غائب نه وو (یعنی د رسول الله ﷺ جسم اطهر و مبارک په دنیا کښې په خپل ځائې باندې موجود وو) او حضرت حسن بصری رحمه الله هم ددې په شان روایت کړې دې خو ولې مناسب دادی چې د معراج په خوب کښې د واقع کیدلو د قول او د جسم نه بغیر د صرف روح مبارک معراج ته د بوتللو په حقله چې کوم قول دې په دې کښې فرق دې.

حضرت عائشې رضی الله او حضرت امیر معاویه رضي الله عنه دا نهٔ دی وئیلې چې رسول الله ﷺ ته معراج په خوب کښې شوې دې، بلکه هغوی خو داسې وئیلې دی چې په معراج کښې د رسول الله ﷺ روح مبارک بوتللې شو او جسم مبارک ئې غائب نه وو.

په دې دواړو کښې لوئې فرق دې اودهٔ سړې چې کوم څه وینی، کله په محسوسو صورتونو کښې (کوم چې دهٔ ته معلوم وی، د هغوی په مثل ددهٔ (اودهٔ سړی) مخې ته راوړې شی، لهذا هغهٔ وینی چې ګویا هغهٔ آسمان ته خیژولې شوې دې، یا مکې مکرمې ته بوتللې شوې دې اودزمکې په مختلفو اړخونو کښې هغه له چکر ورکړې شوې دې، حال دا چې د هغهٔ روح نهٔ خو ختلې وی، نهٔ تلې وی او نهٔ ئې چکر وهلې وی، صرف دومره قدرې اوشوچې د خوب په حالت کښې فرښتو د هغهٔ مخې ته د یو معلوم څیز تمثیل راوړلو.

اوکوم خلق چې داوائی چې رسول الله ﷺ آسمان ته اوخیژولې شو، په دوی کښې بیا دوه ډلې دی، یو ډله په کښې دا وائی چې رسول الله ﷺ معراج ته بدن او روح دواړو سره بوتللې شوې دې، او دویمه ډله په کښې دا وائی چې صرف روح مبارک ته ئې معراج شوې دې او بدن مبارک ئې (ددې عالم دنیا نه) غائب شوې نهٔ دې، ددې دویمې فرقې دا مقصد نهٔ وی چې معراج قصه راپیښیدل په خوب کښې وو، بلکه مقصد ئې دا دې چې په خپله بالذات روح مبارک ته معراج شوې دې او په حقیقت کښې هم روح مبارک پورته بوتللې شوې دې، او روح داسې کارونه اوکړل لکه څنګه چې روح د جسم نه د بیلیدلو نه پس کوی، او په دې کښې د روح هم هغه حالت وو کوم چې جسم نه د بیلیدلو نه پس

---

(١): شرح المواهب للزرقانی: ٨/٨ الشفاء بتعریف حقوق المصطفی صلی الله علیه وسلم: ١/١٢٥.

وی او څنګه حالت ئې چې د يو يو آسمان د ختو په وخت وی تر دې چې اووم آسمان ته په رسيدلو باندې دا اودريږی، او د الله ﷻ په وړاندې لاړ شي اودريږی، بيا الله ﷻ چې څنګه اوغواړی ددې په حقله هم هغه شان حکم ورکړی، بيا هغه روح زمکې ته واپس راشی، لهذا رسول الله ﷺ ته چې د معراج په شپه څه حاصل شو نو هغه ددې نه هم زيات کامل وو کوم چې يو عام روح ته د خپل قالب (جسم) نه د جدا کيدلو نه پس حاصليږی. او دا خبره ښکاره ده چې دا وجه د هغې نه لويه ده کومه چې يو اودهٔ سړی ته په خوب کښې په نظر راځی.

خو ولې څنګه چې دا خبره معلومه ده چې رسول الله ﷺ د خرق عادات په مقام کښې وو، تر دې چې د رسول الله ﷺ سينه مبارکه اوشلولې شوه او رسول الله ﷺ ژوندې وو، او دوی ته څه درد هم اونهٔ رسيدلو، هم دغه صرف روح مبارک بذاته پورته اوخيژولې شو، بې ددې نه چې په رسول الله ﷺ باندې دې مرګ راغلې وی، د رسول الله ﷺ نه بغير د بل چا روح ته د مرګ او د بدن نه د جداوالې نه علاوه دا عروج نهٔ دې نصيب شوې)[1].

شپږم جواب: د منکرينو د ذکر کړې شوی دليل جواب حضرت مولانا اشرف على تهانوی رحمه الله هم ورکړې دې فرمائيلې ئې دی: او بعضې حضرات دحضرت عائشې رضی الله عنها او دحضرت معاويه رضی الله عنه د قول د وجې نه په شبه کښې پريوتل، نو خبره داده چې عائشه رضی الله عنها خو تر دغه وخت پورې د رسول الله ﷺ په نکاح کښې هم نهٔ وه راغلې، او معاويه رضی الله عنه دغه وخته پورې لا اسلام هم نهٔ وو راوړې . خدائې ښهٔ عالم دې په دې چې دوی د چا نه اوريدلې دی او دا قول ئې کړې دې او که نهٔ اجتهاداً ئې وئيلې دی او يا ئې چرته د يوې بلې واقعې په نسبت سره داسې وئيلې دی (اذاجاء الاحتمال بطل الاستدلال).

ددې نه علاوه د عائشې رضی الله عنها د قول (مَا فُقِدَ جَسَدُ مُحمدٍ صلى الله عليه واله وسلم) يو توجيه دا هم کيدې شی. چې د (فقدان) معنى د لټولو (کتلو) ده، کما في سورة يوسف من تنوير المقباس (قالو واقبلوا عليهم ماذا يفقدون) تطلبون (قالوانفقد) نطلب (صواع الملك) مطلب دا چې د معراج نه دا واپسې په دومره تندئ سره شوې ده چې چا ته د رسول الله ﷺ د جسم مبارك د غائبيدو هډو پته نهٔ ده لګيدلې، چې ګنې دوی پسې دې تکل اوکړې شې چې يره دوی چرته تشريف يوړو، او اګرچې ددې مضمون نه په (مَا فُقِدَ مُحمدٌ) سره هم تعبير کيدې شو، خو ولې د جسد اړخ ته په نسبت کولو کښې دې اړخ ته اشاره ده تعلق معراج بالجسد اړخ ته چې ګنې د رسول الله ﷺ غائبيدل داسې وو چې کهٔ چا د هغوی تکل کولو نو د تکل متعلق به ئې هم جسد وو، لهذا په دې کښې اثبات د معراج بالجسد نور هم زيات مضبوط شو دا نه چې دې سره تړې نه نفی راغله، او که په (مَا فُقِدَ جَسَدُ مُحمدٍ صلى الله عليه واله وسلم) کښې د فقدان مشهوره معنى واخستې شی، نو دا بيا هم د جسمانی معراج منافی نهٔ دې، ځکه چې د فقدان معنى صرف غائبيدل او ورکيدل نهٔ دی، بلکه ددې معنى ده (اورکول) چې ددې د پاره د يو (فاقد) اورکوونکې او د بل (مفقود) ورک شوې کيدل ضروری دی، لهذا مطلب ئې دا شو چې رسول الله ﷺ په دغه شپه هيڅ چا ورك بيانهٔ مونډو، او دا خبره صحيح ده ځکه چې رسول الله ﷺ چې کله تشريف يوړو نو هغه وخت د کور ټول خلق اودهٔ وو او د کور د خلقو د بيدارئ نه وړاندې واپسی اوشوه، غرض د خبرې دا چې ددې خبر هډو څه ضرورت نهٔ دې راغلې چې چا رسول الله ﷺ په کور کښې نهٔ وی ليدلې.([2])

([1]): زادالمعاد، تحقيق القول فی أن الاسراء كان بجسده و روحه: ۳/ ۴۰، ۴۱

([2]): بيان القرآن، سورة الاسراء: ۱۱۲/۶،۳۶، اشرف الجواب، ديارلسم اعتراض، ص: ۶۵

عقيده د سلفو صالحينو ﷺ ددې په حقله مختلف قولونه بیان کړې شو،اوس په آخره کښې د ابن اسحاق ﷺ) په الفاظو کښې لیکلې شی:(وكان فى مسراه،وماذكر عنه بلاء وتمحيص،وأمر من أمر الله(عزوجل) فى قدرته و سلطانه،فيه عبرة لاولى الالباب،وهدى و رحمة و ثبات لمن آمن و صدق و كان من أمر الله سبحانه وتعالى على يقين،فأسرى به(سبحانه وتعالى) كيف شاء،ليريه من آياته ما أراد،حتى عاين ما عاين من أمره وسلطانه العظيم وقدرته التى يصنع بها ما يريد).(١)

ددې عبارت مفهوم دادې:د رسول الله ﷺ د شپې دا سفر او ددې په حقله چې څۀ بیان کړې شوې دی،په دې کښې ازمیښت دې او د کافر او مؤمن دپاره په کښې تمیز دې،او د الله ﷻ د قدرت او د سلطنت نه د هغۀ دپاره یو شان دې،او په دې واقعه کښې د عقل د خاوندانو دپاره یو عبرت دې،او کوم سړی چې په الله ایمان راوړو او په هغۀ ئې یقین اولرلو،هغۀ دپاره په دې واقعه کښې هدایت،رحمت او ثابت قدمی ده،نو الله ﷻ خپل بنده د شپې په وخت کښې بوتللو څنګه چې د هغۀ خوښه وه،دې دپاره چې خپل دې بنده ته د خپلو نښو نه چې کومې غواړې ورته ئې اوښائی،تر دې چې رسول الله ﷺ د الله ﷻ د شان او د هغۀ د عظیم قدرت نه هغه څۀ اولیدل چې کوم څه ورته الله ﷻ ښودل غوښتل،اوهغه قدرت ئې اولیدلو دکومې په ذریعې سره چې هغۀ څه غواړې کوی ئې.)

واقعه د معراج کله راپیښه شوه: دسیرت د علماؤ په دې کښې اختلاف دې چې رسول الله ﷺ معراج ته کله بوتلې شوې وو؟په دې حقله په عامه توګه لس قولونه ترلاسه کیږی،کوم چې لاندې لیکلې شی:

په دې کښې د ټولو نه وړومبې قول دادې چې رسول الله ﷺ ته د نبوت د ورکولو نه وړاندې دوی معراج له بوتللې شو،خو ولې دا قول شاذ دې،ما سوا ددې نه چې مونږ دا قول په دې باندې حمل کړو چې رسول الله ﷺ ته به دا د نبوت نه وړاندې معراج په خوب کښې شوې وی.

د اکثرو علماؤ د قول مطابق معراج د نبوت نه پس شوې دې.

د نبوت نه پس د معراج په واقع کیدلو کښې مختلف قولونه دی:

د ټولو نه وړومبې قول د هجرت نه د یو کال وړاندې د کیدلو دې،ددې قائل ابن سعد دې.

ابن حزم په دې قول باندې اجماع رانقل کړې ده،خو ولې صحیح قول دادې چې د معراج د واقع کیدلو په حقله یو قول ته(اجماعی قول) وئیل مبالغه ده،د دوی دا قول رد کړې شوې دې،ځکه چې په دې کښې خو اختلاف دې د لسو نه زیات قولونه دی په دې کښې، د دې وجې نه د یو قول په باره کښې د اجماعی قول دعوی کول ممکن نۀ دی.

د ابن جوزی قول دې چې معراج د هجرت نه اتۀ میاشتې وړاندې راپیښ شوې دې.

د ابو الربیع بن سالم رائې د هجرت نه د شپږو میاشتو د وړاندې کیدلو ده.

د ابراهیم الحربی وینا ده چې معراج د هجرت نه یوولس میاشتې وړاندې شوې دې،ابن منیر د(السيرة لابن عبدالبر)په شرح کښې دې قول له ترجیح ورکړې ده.

ابن عبدالبر د هجرت نه د یو کال او دوو میاشتو وړاندې کیدلو قول هم رانقل کړې دې.

ابن فارس د هجرت نه د یو کال او درې میاشتو وړاندې کیدلو قول رانقل کړې دې.

سدی د هجرت نه د یو کال او پنځه میاشتو وړاندې کیدلو قول رانقل کړې دې.

---

(١).سيرة ابن هشام،باب ذكر الاسراء١/٣٩٦، ٣٩٧

ابن سعید د هجرت نه د یو کال او د شپږو میاشتو د وړاندې کیدلو په حقله قول رانقل کړې دې.
ابن الاثیر د هجرت نه د درې کالو وړاندې د راپیښیدلو په حقله قول اختیار کړې دې.
زهری نقل کړې دی چې واقعه د معراج د هجرت نه پنځه کاله وړاندې راپیښه شوې ده،قاضی عیاض رحمه الله هم دا قول اختیار کړې دې.
امام قرطبی رحمه الله او امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم شریف کښې هم دې قول له ترجیح ورکړې ده،په دې مقام باندې د(امام زهری)د قول په نقل کولو کښې د علامه قسطلانی رحمه الله نه سهو شوې ده، علامه قسطلانی رحمه الله په(المواهب اللدنيه)کښې لیکلي دی،(قال الزهري:وكان ذلك بعد المبعث بخمس سنين) چې زهری فرمائیلي دی:معراج د نبوت نه پنځ کاله پس شوې دې،په دې باندې علامه زرقانی رحمه الله په شرح المواهب کښې لیکی چې صحیح خبره داده چې د زهری قول د هجرت نه د پنځه کالو د وړاندې په حقله دې،دا نه چې د نبوت نه د پنځو کالو د پس قول ئې دې (۱).
ددې حضراتو دلیل دادې چې د مونځ د فرض کیدلو نه پس حضرت خدیجه رضي الله عنها رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مونځ کړې دې،دویمه خبره :د مونځ فرضیت په لیلة الاسراء کښې شوې دې،دریمه خبره:حضرت خدیجه رضي الله عنها د هجرت نه درې یا پنځه کاله وړاندې وفات شوې ده،ددې مقدماتو نه دا نتیجه راووځی چې معراج د هجرت نه پنځه کاله وړاندې شوې دې.
ددې دا جواب ورکړې شوې دې چې د صحیح قول مطابق د حضرت خدیجه رضي الله عنها وفات د نبوت نه لس کاله پس په رمضان المبارك کښې واقع شوې دې،او دا د مونځ د فرضیت نه وړاندې شوې دې،ددې درې واړو حضراتو قول چې حضرت خدیجې رضي الله عنها پنځه واړه مونځونه د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ادا کړل غلطه ده.
ددې خبرې مرسته د حضرت عائشې رضي الله عنها د حدیث مبارك نه کیږی،چې حضرت خدیجه رضي الله عنها د پنځو مونځونو د فرضیت نه وړاندې وفات شوه،او ددې نه خبره هم لازماً راووځی چې دا د حضرت خدیجې رضي الله عنها وفات د لیلة الاسراء نه وړاندې شوې دې نه چې وروستو،او هم دا قول معتمد دی.
بله دا چې قاضی عیاض رحمه الله او د هغوی د وخت نور حضرات هم د حضرت خدیجې رضي الله عنها د وفات په حقله په تردد او شك کښې دی،لکه څنګه چې د هغوی د قول(پنځه کاله یا درې کاله قبل الهجرت)نه ظاهریږی،د دوی دې تردد لره د حضرت عائشې رضي الله عنها دا قول ختموی چې حضرت خدیجه رضي الله عنها د هجرت نه درې کاله وړاندې وفات شوه(۲).
حافظ ابن حجر رحمه الله دې حضراتو ته په جواب کښې لیکلي دی چې:
(د معراج په حقله چې څومره قولونه هم دی په هغې کښې دلته یو څو خبرې د غور او فکر قابلې دی:
وړومبئ:(عسکری)حکایت کړې دې چې حضرت خدیجه رضي الله عنها د هجرت نه اووه کاله وړاندې وفات شوې ده،او د هغوی د وفات په حقله دویم قول د هجرت نه د څلورو کالو د وړاندې کیدلو دې،او ددې نه علاوه د(ابن اعرابی)نه روایت دې چې حضرت خدیجه رضي الله عنها د هجرت په کال وفات شوې ده.

---

(۱):شرح المواهب للزرقانی،وقت الاسراء:۱۲-۷۰ -۶۹
(۲):شرح المواهب للزرقانی،وقت الاسراء:۱۲،۶۹، ۷۰

دویمه خبره:د مونځ د فرضیت په حقله اختلاف دې چې دا په کوم کال فرض شوې دې؟لهذا په دې حقله وئیلې شوي دي چې رسول الله ﷺ ته کله نبوت ورکړې شو،نو هم په دغه وخت په دوی باندې دوه مونځونه فرض کړې شوي وو،او په لیلة الاسراء کښې څو د پنځو مونځونو فرضیت شوې دې.
دریمه خبره:د حضرت عائشې رضی الله عنها قول چې(حضرت خدیجه رضی الله عنها د مونځونو د فرض کیدلو نه وړاندې وفات شوه)نه به مراد د پنځو مونځونو نه وړاندې وفات کیدل اخستې شی.لهذا ددې نه به دا خبره لازماً راوځی چې خدیجه رضی الله عنها د اسراء نه وړاندې وفات شوې ده.(١)
په دې قولونو کښې د ټولو نه زیات مشهور قول کومې ته چې ترجیح ورکړې شوې ده هغه د هجرت نه د یو کال د وړاندې والا قول دې.(٢)
علامه زرقانی رحمه الله لیکلې دی:چې راجح قول دادې چې د حضرت خدیجه رضی الله عنها د وفات نه پس او د بیعت عقبه نه وړاندې معراج واقع شوې ده،لکه څنګه چې د هجرت نه د پنځه کاله او د درې کاله د وړاندې واقع کیدلو د اقوالو نه علاوه د نورو اقوالو نه ظاهره ده،غرض د خبرې دا چې کثرت د علماؤ هم په دې اړخ دې،بله دا چې دا خبره هم د روایاتو نه ثابته ده چې د حضرت خدیجې رضی الله عنها وفات د پنځو مونځونو د فرض کیدلو نه وړاندې شوې وو،او دا خبره هم منلې شوې ده چې حضرت خدیجه رضی الله عنها د رسول الله ﷺ سره په شعب ابی طالب کښې وه،د شعب ابی طالب د راتلو نه پس د هغوی انتقال شوې دې،او دا خبره وړاندې معلومه شوې ده چې رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ ملګری په لسمه(١٠)هجری کښې د شعب ابی طالب نه بهر ته راوتې دی،لهذا ددې ټولو مقدماتو نه به نتیجه هم دا راوځی،چې رسول الله ﷺ معراج له د لسم(١٠) نبوی نه پس چرته په یوولسم نبوی کښې په یو میاشت کښې تلې وو.(٣)
واقعه د معراج په کومه میاشت کښې واقع شوې وه:لکه څنګه چې د معراج د واقعې په کال کښې اختلاف دې هم دغه شان ددې په میاشت کښې هم اختلاف دې،په دې حقله په بعضو ځایونو کښې د پنځو میاشتو ذکر په مختلفو قولونو کښې ترلاسه کیږی،اوبعضو ځایونو کښې دشپږو ذکر دې،د اکثرو علماؤ قول د ربیع الاول د میاشتې دې،لکه څنګه چې په عمدة القاری کښې ذکر کړې شوې دی.(٤)
ابراهیم بن اسحاق الحربی د ربیع الثانی په میاشت کښې د معراج واقع کیدل لیکلې دی(٥).
عبد الغنی بن سرور المقدسی رحمه الله د رجب میاشتې له ترجیح ورکړې ده،او هم دا قول مشهور هم دې،او امام نووی رحمه الله په(الروضة)کښې هم دا قوی قول ګرځولې دې(٦).

(١):فتح الباری،باب المعراج:٢٥٤١٧،سبل الهدی والرشاد،الباب الرابع فی ای زمان ومکان وقع الاسراء،الفصل الثانی فی زمانه٦٤١٣، ٦٥ عمدة القاری:٢٧٠١١٧،نسیم الریاض:٧٠١٣.
(٢):فتح الباری:٢٥٤١٧، عمدة القاری:٢٧١١٧، فتح الباری لابن رجب:٤١٢، سبل الهدی والرشاد:٦٥١٣، زاد المعاد:٤٢١٣، مرقاة المفاتیح:٥٤٨١١٠، التعلیق الصبیح:١٣٨١٧.
(٣):شرح المواهب للزرقانی:٧٠١٢
(٤):عمدة القاری:٢٧١١٧،شرح المواهب للزرقانی:٦٩١٢
(٥):شرح المواهب:٧١١٢
(٦):عمدة القاری:٢٦١١٧،شرح المواهب للزرقانی:٧٠١٢

سدي رحمه الله په شوال کښې د معراج واقع کېدل لیکلي دي.(۱)
او ابن الفارس په ذوالحجه کښې د معراج واقع کېدل لیکلي دي(۲).
ددې اقوالو نه امام نووي رحمه الله په (الروضة) کښې د رجب میاشتې له. او په خپله فتاوى کښې ۲۷ ربيع الثاني له او په شرح د مسلم کښې ئې د ربيع الاول میاشتې له ترجیح ورکړې ده.(۳)
علامه زرقاني رحمه الله د دې اقوالو د کتلو نه پس په طور د قاعدې دا لیکلي دي:
(چې د سلفو صالحینو ترمینځه کله هم په یو مسئله کښې اختلاف واقع شوې دې او په دې کښې بیا یو اړخ ته د ترجیح ورکولو دپاره څه دلیل هم نۀ وي، نو په دوو یا د دوو نه په زیاتو قولونو باندې به دعمل دپاره کتلې شي چې په امت کښې په دې قولونو کښې د کوم قول وجود بیا موندې شو، لهٰذا دغه قول دې خپل کړې شي، هم دې قول ته به راجح وئیلې شي. او د معراج په باب کښې د انسانیت عمل د ۲۷ رجب په قبلولو باندې دې، لهٰذا هم دا قول به قوي شمارلې کیږي.(۴)
واقعه د معراج په کومه شپه راپیښه شوې ده: په دې باب کښې علامه زرقاني رحمه الله لیکلي دي، چې په دې حقله درې قولونه مشهور دي چې په کومه شپه رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شوې وو هغه د جمعې شپه وه او یاد خالي شپه وه، او یا د ګل شپه وه، خو ولې په حتمي توګه ددې ټاکل آسان نۀ دي، او ددې وجه د معراج په واقع کښې د اختلاف واقع کېدل دي(۵).
دمعراج په وخت کښې رسول الله ﷺ کوم ځائې وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلي دي چې هر کله رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شونو هغه وخت دوي چرته وو؟ په دې حقله په روایاتو کښې د مختلفو ځایونو ذکر ترلاسه کیږي، مثلاً: د زهري په روایت کښې دي چې حضرت انس رضي الله عنه د حضرت ابو ذر رضي الله عنه نه روایت کوي (فُرِجَ سَقْفُ بَيْتِيْ وَأَنَا بِمَكَّةَ) د واقدي په روایت کښې دي (أنه أُسْرِيَ مِنْ شِعَبِ أَبِيْ طَالِبٍ) طبراني د ام هاني رضي الله عنها روایت نقل کړې دې په کومې کښې چې دي. (أنه بَاتَ فِى بَيْتِهَا) خلاصه د خبرې دا چې د وړومبي روایت مطابق رسول الله ﷺ د معراج په وخت کښې په خپل کور کښې موجود وو، د دویم روایت مطابق د معراج د واقع کېدلو په وخت کښې رسول الله ﷺ په شعب ابی طالب کښې وو، او د دریم روایت مطابق د معراج د واقع کېدلو په وخت کښې رسول الله ﷺ د ام هاني رضي الله عنها په کور کښې وو.
په دې درې واړو روایتونو کښې تطبیق داسې بیان کړې شوې دې چې کوم وخت رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شو، په هغه وخت کښې دوي د ام هاني رضي الله عنها په کور کښې موجود وو، کوم چې په شعب ابی طالب کښې واقع وو، او دې ته رسول الله ﷺ خپل کور ځکه اووئیل چې رسول الله ﷺ په دغه کور کښې وو.(۶)

---

(۱): عمدة القاري: ۲۶/۱۷
(۲): شرح المواهب: ۷۰/۱۲، عمدة القاري: ۲۶/۱۷
(۳): شرح المواهب: ۶۹/۱۲...۷۱
(۴): شرح المواهب للزرقاني: ۷۱/۱۲
(۵): شرح المواهب للزرقاني ۷۱/۱۲، سبل الهدى والرشاد: ۶۶/۱۳
(۶): فتح الباري، باب المعراج: ۲۵۶/۷، عمدة القاري: ۳۰/۱۱۷ نسیم الریاض فی شرح شفاء القاضي عیاض: ۱۱۰/۱۳

ددې خبرې نور زیات وضاحت کولو سره علامه زرقانی رحمه الله لیکلې دی چې رسول الله ﷺ د ام هانی رضی الله عنها کور ته خپل کور د معمولی شان ملابست د وجې نه اوونیلو، ځکه چې د کور نسبت هغه چا ته کولې شی چې څوك په دې کښې اوسیږی.(١).

ددې نه علاوه په روایتونو کښې د معراج د شروع کیدلو د وخت په حقله د(بينا أنا في المسجد الحرام) الفاظ هم موجود دی، چې رسول الله ﷺ په مسجد حرام کښې وو کله چې دوی معراج له بوتللې شو، نو ددې جواب دا ورکړې شوې دې چې په حدیث کښې کوم راغلې دی چې(بينا أنا في المسجد الحرام) او د رسول الله ﷺ قول(في بيتي)او د ام هانی رضی الله عنها د قول(بات في بيتها)تر مینځه هیڅ منافات نشته دې، ددې ټولو نه مراد هم د ام هانی رضی الله عنها کور دې،ددې مرسته د حضرت حسن بصری رحمه الله روایت کړې شوې حدیث کوی په کوم کښې چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چې دوی(رسول الله ﷺ)له یو دوه فرښتې راغلې،او دوی ئې د دوی د کور نه مسجد حرام ته بوتلل.(٢)

لیلة الاسراء افضله ده او که لیلة القدر؟ په لیلة الاسراء کښې الله رب العزت رسول الله ﷺ له عزت ورکړو او ځان ته ئې راوغوښتو، او په لیلة القدر کښې د عملونو اجر ډیر زیات دې، تر دې چې دې شپې ته د زرو میاشتو نه غوره وئیلې شوې ده، ددې وجې نه دلته یو سوال پیدا کیږی چې په دې دواړو شپو کښې کومه یوه شپه افضله ده؟نو ددې په جواب کښې شیخ ابو امامة بن النقاش رحمه الله فرمائی:

(د رسول الله ﷺ په حق کښې لیلة الاسراء د لیلة القدر نه غوره ده، ځکه چې په دې شپه کښې د رسول الله ﷺ بې حده عزت او اکرام کړې شوې دې، ډیر عجائبات رسول الله ﷺ ته اوښودلې شو، او د ټولو نه لوئې دا چې د راجح قول مطابق رسول الله ﷺ ته په کښې د الله جل شانه د زیارت په شان عظیم دولت ورنصیب شو.

او د امت په حق کښې لیلة القدر افضله ده، ځکه چې په دې کښې د امت د پاره اعمال کول د تیرو اتیاؤ کالو د اعمالو نه افضل دی، د امت په حق کښې د لیلة الأسراء د افضل کیدلو څه دلیل په احادیثو کښې نۀ ترلاسه کیږی، نۀ خو په صحیح احادیثو کښې او نۀ په ضعیف احادیثو کښې، هم ددې وجې نه رسول الله ﷺ د صحابۀ کرامو په وړاندې ددې شپې تاکنه نۀ ده کړې. او نۀ خو په صحابۀ کرامو رضی الله عنهم کښې چا ددې شپې په حقله څه تاکلې شوې خبره کړې ده، په دې حقله چې چا هم څۀ وئیلې دی دا هغۀ د خپل اړخ د اندازې په بنیاد وئیلې دی، هغۀ سره په دې بآندې څه مستند سند نشته دې، بس صرف په مختلفو قولونو کښې چې د کومې اړخ ته د هغۀ میلان غالب شو هغۀ ئې رانقل کړو.

لهذا کۀ دې شپه سره د امت دپاره څه نفع هم ترلې وه نو رسول الله ﷺ به هغه نفع ضرور بیان کړې وه، ځکه چې رسول الله ﷺ د امت دپاره په دې حقله ډیر حرص لرونکې وو.(٣)

امام بلقینی رحمه الله د رسول الله ﷺ په شان کښې قصیده لیکلې ده، د کومې نه په اخذ کولو سره چې علامه شامی رحمه الله لیکی، چې لیلة الاسراء د لیلة القدر نه افضله ده، فرمائی چې کیدې شی حکمت

---

(١):شرح المواهب للزرقاني:٤١١٧

(٢):سبل الهدى والرشاد:٦٤١٣

(٣):شرح المواهب للزرقاني،المقصد الخامس:١٨١٨

په دې كښې وى چې په دې شپه كښې رؤيت د بارى تعالى رسول الله ﷺ ته نصيب شوې دې.كوم چې د هر څه نه غوره دې،او صرف د الله ﷻ له اړخه په مؤمنانو باندې احسان او فضل دې(١).

د امام ابن تيميه رحمه الله نه پوښتنه اوكړې شوه چې په دې دواړو شپو كښې كومه يوه شپه افضله ده،نو هغوى په جواب كښې اوفرمائيل:د رسول الله ﷺ په حق كښې ليلة الاسراء افضله ده،او د امت په حق كښې ليلة القدر افضله ده،ځكه چې په دې شپه كښې رسول الله ﷺ په كومو انعاماتو سره خاص كړې شو هغه انعامات د هغه انعاماتو نه ډير زيات دى كوم چې ورته په ليلة القدر كښې وركړې شوې دى،او امت ته چې كومه ډالئ په شب قدر كښې ورنصيب شوې ده هغه ډالئ د هغه څه نه كامله ده كومه چې دوى ته شب معراج كښې ورنصيب شوې ده،اګرچې د امتيانو دپاره په شب معراج كښې هم ډير عزت دې خو ولې اصل فضل،عزت او لويه مرتبه په شب معراج كښې د هغې ذات دپاره ده په چا چې معراج اوكړې شو،صلى الله عليه وعلى آله وسلم(٢).

علامه ابن جوزى رحمه الله ددې بحث په ذكر كولو سره د علامه ابن تيميه رحمه الله نه يو بل جواب رانقل كړې دې د هغه جواب خلاصه دلته ليكلې شي:فرمائي چې د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله نه پوښتنه اوكړې شوه،چې يو سړې داسې وائى چې ليلة الاسراء د ليلة القدر نه افضله ده او دويم سړې ددې په عكس وينا كوى په دې دواړو كښې په حق باندې كوم يو دې؟

ددې په جواب كښې علامه ابن تيميه رحمه الله اوفرمائيل چې:ليلة الاسراء ته د افضل وئيونكى رائې كه دا وى چې دا شپه د رسول الله ﷺ د امت په حق كښې په دې اعتبار سره بهتره ده چې په دې شپه كښې قيام،دعا،او نور عبادتونه،په ليلة القدر كښې د كړې شوو عبادتونو نه افضل دى نو دا قول باطل دې،ددې قول قائل هيڅ ځوك هم نشته دې،او بيا په دې بناء باندې ليلة الاسراء افضل ګنړل په هغه وخت كښې ممكن وو،چې په متعينه توګه دا معلومه وې چې دا كومه شپه ده؟او حال دا چې ددې شپې په تعيين باندې څه دليل نشته دې،بلكه ددې په حقله چې كوم څه رانقل كړې شوې دى هغه منقطع او مختلف دى،او بيا خاص په دې شپه كښې څۀ عبادت هم مشروع نۀ دې،په خلاف د ليلة القدر،چې ددې په حقله ښۀ ښكاره او صفا اوفرمائيلې شو،چې ليلة القدر د رمضان المبارك په آخرى لسو شپو كښې اولټوئ،او په دې شپه كښې د مخصوصو عبادتونو فائدې هم په احاديثو كښې راغلې دى،رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيل چې(چا چې په شب قدر كښې دايمان او د احتساب سره قيام اوكړو نو د هغۀ تير شوى ټول ګناهونه به او بخښلې شي(٣)،او په خپله الله ﷻ دې ته د زرو مياشتو نه غوره وئيلې ده،او هم په دې شپه كښې قرآن مجيد نازل شوې دې(٤).

او كه هم ددې قائل مطلب دا وى چې يره په دې شپه كښې خو رسول الله ﷺ آسمانونو ته بوتللې شو او په دې شپه كښې رسول الله ﷺ ته هغه څه حاصل شو كوم چې ورته چرته په يوه بله شپه كښې نۀ دى حاصل شوې،او قائل په دې شپه كښې چرته د مخصوص عبادات د مشروعيت قائل هم نۀ

---

(١):سبل الهدى والرشاد،جماع ابواب معراجه،الباب الاول:١٥١٣،نسيم الرياض:٧١١٣

(٢):مجموع الفتاوى،كتاب الفقه،كتاب الصيام،رقم الحديث:٧٢٣، ١٢٥-١٣٠

(٣):صحيح البخارى،كتاب الصوم،باب تحرى ليلة القدر فى الوتر من العشر والأواخر،رقم الحديث ٢٠١٥، صحيح مسلم،كتاب الصوم،باب فضل ليلة القدر،رقم الحديث:١١٦٩

(٤):سورة القدر:٤

دي،نو ددۀ داسې وئيل صحيح دی،يقيناً چې ددې زمان او د مکان نه زيات افضل څه بل زمان او مکان نشته دې،په کومې کښې چې الله ﷻ په خپل نبی ﷺ باندې داسې خاص فضل کړې وی)([1]).
علامه ابن قيم رحمه الله ليکلې دی چې په داسې امورو کښې د کلام کولو دپاره د داسې حقيقتونو ضرورت وی چې هغه حقيقتونه قطعی وی،او د داسې قسمه حقيقتونو علم بې د وحی نه ممکن نۀ دې،او په دې معامله کښې د څه تعيين په حقله وحی چپ ده،لهذا بغيرد علم نه په دې کښې کلام کول روا نۀ دی([2]).

رسول الله ﷺ ته معراج يو ځل شوېدې اوکه ديوځل نه زيات ورته شوېدې؟ په دې حقله هم مختلف قولونه دی،د صحيح او مستند روايتونو مطابق او د جمهورو علماء کرامو رحمهم الله د قول مطابق واقعه د معراج صرف يو ځلې راپيښه شوې ده،د کومو علماؤ قولونه چې د يو نه د زياتو ځلو د معراج په حقله دی،د هغې اصل وجه داده چې په رواياتو کښې د معراج د واقعې په جزئياتو کښې اختلاف دې، ددې وجې نه دغه علماء کرامو د اختلاف د ختمولو او د تطبيق دپاره د يو ځل نه زيات ځله د معراج واقع کېدل منلې دی،دې دپاره چې هر مختلف فيه واقعه په يو ځان له معراج ثابته شی،خو ولې دا هسې يو فرض کړې شوې خبره ده چې واقعيت سره ددې هيڅ تعلق نشته دې،په معتبرو رواياتو کښې چرته په يو روايت کښې هم د معراج د تعدد اشاره قدرې نشته دې([3]).
علامه قسطلانی رحمه الله د امام نووی رحمه الله قول نقل کړې دې او فرمائيلې ئې دی چې(رسول الله ﷺ ته د معراج واقعه دوه ځلې راپيښه شوې ده،يو ځل د خوب په حالت کښې او يو ځل د بيدارئ په حالت کښې([4]).
په دې باندې علامه زرقانی رحمه الله ليکلې دی چې د بخاری شريف د شارح المهلب رحمه الله هم دا قول دې،اوددې نقل کوونکې يو لوئې جماعت دې،چې يو دهغوی نه ابونصربن القشيری رحمه الله هم دې،او ابوسعد په(شرف المصطفی)کښې فرمائی چې رسول الله ﷺ ته ديوځل نه زيات ځله دمعراج واقعه راپيښه شوې ده،د بيدارئ په حالت کښې هم او د خوب په حالت کښې هم([5]).
امام سهيلی رحمه الله د خپل شيخ قاضی ابوبکر بن العربی رحمه الله په حوالې سره دې قول ته صحيح وئيلې دی؛په دې توګه بأندې د خوب په حالت کښې چې کوم معراج وو هغۀ د تمهيد په توګه وو.او ددې دپاره وو چې دا د خوب معراج چې په وينه کښې راپيښېدونکې د معراج واقعه په رسول الله ﷺ باندې آسان شی،او هم داسې ده لکه څنګه چې د نبوت ابتداء د ښو خوبونو(رؤياء صالحه)نه شوې وه،دې دپاره نوچې په رسول الله ﷺ باندې د نبوت کار(چې يو عظيم امر وو.او د انسان قوت ددې د زغملو نه عاجز وو)آسان شی،لکه څنګه چې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی:

(أول ما بدء به رسول الله صلى الله عليه وسلم الرؤيا الصادقة([6])

([1]):زاد المعاد،مقدمة،التفاضل بين ليلة القدر و ليلة الاسراء:١/٥٧، ٥٨

([2]):زاد المعاد،مقدمة،التفاضل بين ليلة القدر و ليلة الاسراء:١/٥٧، ٥٨

([3]):روض الانف،ذكر الاسراء:٣/١٨١٤، فتح البارى:٧/٢٤٩٢٤

([4]):المواهب اللدنيه،الاسراءوالمعراج:٢/٣٤٠

([5]):سبل الهدى والرشاد:٣/٢٧، شرح العلامة الزرقانى:٧/٩، فتح البارى:٧/٢٤٩٢٤، روض الانف:٣/١٧٤

([6]):صحيح مسلم،باب كيف كان بدء الوحي الى رسول الله صلى الله عليه و سلم،رقم الحديث:١٦٠

وفي رواية (الصالحة في النوم، فكان لا يري الا جاءت مثل فلق الصبح) [1]

مطلب ئې دا دې چې حضرت عائشه ﷺ فرمائي چې د نبوت د ورکړې نه وړاندې رسول الله ﷺ ته ريښتوني خوبونه خودلې کيدل او رسول الله ﷺ به چې کوم خوب هم ليدلو هغه به د روښانه صبا په شان ريښتوني ثابت شو.

هم دغه شان د اسراء چې کومه واقعه ده دا د بيدارئ د حالت نه وړاندې رسول الله ﷺ ته په خوب کښې اوښودلې شوه چې دا د دوی دپاره آسانه شي، چې يو لوئې هيبت والا او يو لوئې عظيم الشان سفر د بيدارئ په حالت کښې راپيښيدونکې وو. هم دغه شان د معراج د يو ځل نه د زياتو ځلو واقع کيدلو په حقله په قائلينو کښې بعضو دا هم وئيلې دی چې په خوب کښې راپيښه شوې د معراج چې کومه واقعه ده هغهٔ رسول الله ﷺ ته د نبوت د ورکړې نه د وړاندې وخت ده، په دې قول باندې تفصيلي بحث وړاندې په صفحه نمبر ٢٠ باندې تير شوې دی.

بعضې علماؤ ليکلې دی چې رسول الله ﷺ ته ځلور ځله واقعه د اسراء راپيښه شوې ده، او ځلور واړه ځله ورته د بيدارئ په حالت کښې راپيښه شوې ده، د هغوی استدلال هم د هغه مختلفو روايتونو نه دې کوم چې د اسراء په حقله روايت کړې شوې دی. [2]

د دوی په جواب کښې علامه قسطلانی ﷫ ليکلې دی چې ذکر کړې شوې استدلال صحيح نهٔ دې، ځکه چې د معراج د واقعې نقل کوونکی صحابهٔ ګڼړ دی، لهذا دا خبرې اوکړې شوې چې په دوی کښې بعضو يعضې خبرې بيان کړلې او د ويم هغه خبرې نهٔ دی بيان کړې، او چې بعضو په کښې څه خبره پريښوده نو بل بيا هغه خبره ذکر کړې ده، نو ددې وجې نه دانهٔ لازميږی چې د روايتونو د اختلاف د وجې نه دې واقعه د معراج په ګڼړو پيرو سره راپيښه شوې وی. [3]

يو جواب دا هم ورکړې شوې دې چې د روايتونو مختلف کيدل په تعدد د معراج باندې دلالت نهٔ کوی، ځکه چې راوی د روايت په وخت کښې د روايت څه حصه د هغې د عام والی او د معلوم والی د وجې نه هم حذف کړی، او کله کله د څهٔ خبرې د هيريدو د وجې نه هم د هغې حذف کيدل ممکن دی، او کله کله داسې هم کيږی چې راوی صرف هغه خبره بيانوی کومه چې د هغهٔ په نيز باندې زياته اهمه وی، او کله کله راوی په تازګئ کښې وی د کومې په بناء چې هغهٔ پوره په پوره روايت ذکر کړی، او کله کله صرف هغه خبره ذکر کړی کومه چې د مخاطب دپاره زياته فائده منده وی، لهذا د داسې قسمه اختلاف د وجې نه د معراج د تعدد په حقله قول کول صحيح نهٔ دی. [4]

حافظ ابن کثير ﷫ ليکلې دی:

(چا چې د يو مختلف روايت د وجې نه د معراج يو بيل قول ذکر کړې دې او ددې روايتونو د وجې نه د ګڼړو معراجونو قائل شو، هغهٔ يو داسې خبره اوکړه چې تر اوسه پورې چا هم نهٔ ده کړې، هغهٔ داسې ارخ ته تيخته اوکړه چې هغه ارخ ته تيخته نهٔ کولې کيږی، يعنی ددې په ذريعې سره د تعارض په ختمولو کښې هيڅ قسمه کومك نهٔ ترلاسه کيږی، او مطلب هم نهٔ پوره کيږی، او په سلفو کښې چا هم داسې څهٔ نهٔ دی نقل کړې، که چرې ددې ګڼړو روايتونو نه د ګڼړو معراجونو پته معلوميدلې نو

---

(۱): صحيح البخاری، کتاب الايمان، رقم الحديث: ٣

(۲): المواهب اللدنية ک ١١٢/٣٤

(۳): شرح العلامة الزرقانی: ١٠/١٧، فتح الباری: ٢٤٨/١٧

(۴): شرح العلامة الزرقانی: ١٠/١٧، فتح الباری: ٢٤٩/١٧، سبل الهدی والرشاد: ٧٩/٣

رسول الله ﷺ به خپل امت ته ددې خبر خامخا ورکولو، او صحابهٔ کرامو ﷺ به دا تعداد او تکرار رانقل کولو، او حال دا چې داسې هیڅ قسمه څه خبر نشته دې(۱).

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلي دي چې: د مختلفو روایتونو د وجې نه د ګڼرو معراجونو په حقله قول کول ډیر کمزورې دې، ځکه چې ددې قول منلو سره به د هر ځل د معراج په سفر کښې د رسول الله ﷺ د انبیاء کرامو علیهم السلام سره خبرې اترې، په هر آسمان بآندې د رسول الله ﷺ اودرول او د هغوی نه پښتنه کول (چې آیا تاسو راغوښتي شوي یئ) او په هر ځل باندې د مونځونو فرضیت، او ددې مونځونو د کمولو دپاره بیا بیا د الله ﷻ دربار ته حاضریدل ورسره لازمیږی، او داسې چرته هم منقول نهٔ دی، ددې وجې نه دا خبره متعینه شی چې په مختلفو روایتونو کښې دې د تطبیق یا د ترجیح لاره اختیاره کړې شی، او که د معراج تعدد په خوب کښې اومنلې شی، او بیا د بیدارئ په حالت کښې د معراج د واقع کیدل اومنلې شی نو په دې کښې هیڅ قسمه څهٔ خرابی نشته دې).(۲)

ابن قیم رحمه الله فرمائي: (د روایتونو د مختلف کیدلو په وجه د معراج د واقع کیدلو په حقله د تعدد قول اختیارول د روایتونو په ظاهری الفاظو باندې د عمل کوونکو بې علمه خلقو طریقه ده، چې کله هم دوی په قصه کښې یو داسې خبره اولیدله چې هغه د نورو بعضو روایتونو نه خلاف ده، نو ددې روایت په وجه ئې ځان له د یو بیل معراج قول اختیار کړو، تر دې چې د هغوی په وړاندې چې څومره هم داسې قسمه روایتونه راغلل په کومو کښې چې لفظی اختلاف وو، نو هغوی هم دومره ځله د معراج واقع کیدل ذکر کړل، حال دا چې صحیح او برابر مذهب هم هغه دې په کومې باندې چې امامان د سیرت ولاړ دی، چې معراج صرف یو ځل په مکه مکرمه کښې د نبوت نه پس راپیښ شوې دې) (۳).

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلي دی چې:

(حافظ ابومحمد عبدالرحمن بن اسمعیل رحمه الله (چې د ابوشامه په نوم سره مشهور دې) هم په دې حقله دا ترجیح ده، چې معراج د یو نه زیات ځله راپیښ شوې دې، د هغوی دلیل د مسند بزار حدیث مبارك دې د کوم راوی چې حضرت انس رضی الله عنه دې(۴)، دا حدیث امام بیهقی رحمه الله هم په (شعب الایمان) کښې ذکر کړې دې(۵)، په دې حدیث مبارك کښې دی چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیل: زهٔ ناست ووم چې حضرت جبرئیل علیه السلام تشریف راوړو هغوی زهٔ په اوږه بآندې اوټپولم، زه پاسیدم او د هغوی سره یوې اونې اړخ ته روان شوم، په دې اونه باندې د مارغهٔ د جالې په شانتې دوه د جالو په شانتې ځایونه جوړ وو، په هغې کښې په یو کښې حضرت جبرئیل علیه السلام کیښناست او په بل کښې زهٔ کیښناستم، بیا هغې اونې مونږ واخستو او پورته شو، تر دې چې هغه اونې زمکه او اسمان او څلور واړه اړخونه ډك کړل، ما د الله ﷻ د قدرت نښې کتلې، که چرې ما آسمان له ګوتې اوړل غوښتل نو

(۱): تفسیر ابن کثیر، سورة الاسراء: ۱۱۳/٤، تفسیر البغوی: ۵۸/۵، السیرة الحلبیة: ۱۵۲/۲
(۲): فتح الباری: ۲٤۹/۷، شرح المواهب: ۱۱۱/۷، زادالمعاد: ۲۲/۳
(۳): زادالمعاد: ۲/۳ ٤، شرح المواهب: ۱۱۱/۷، سبل الهدی والرشاد، الباب الثامن فی سیاق القصة: ۷۹/۳
(۴): البحر الزخار المعروف بمسند البزار، مسند انس ﷺ رقم الحدیث ۷۳۸۹، ۹/۱۵
(۵): شعب الایمان للبیهقی، کتاب الایمان، باب فی معرفة الملائکة، رقم الحدیث: ۱۵۵، ۱۷۵/۱۱

اوري مې شوې، بيا د آسمان په دروازو كښې يوه دروازه ما دپاره پرانستې شوه بيا ما يو ډير لوئې نور اوليدلو.........الخ.
حافظ صاحب ليکى:

ددې حديث په صحت كښې هيڅ قسمه كلام نشته دې،خو ولې دا سفر د معراج نه علاوه چرته بله قصه ده،كومه چې په ظاهره د مدينې منورې د قيام په وخت كښې راپيښه شوې ده،او دا ځۀ لرې خبره نۀ ده چې دا واقعه دې د خوب په حالت كښې راپيښه شوې وى،بعد او نا اشنا والې خو د هغه معراج په ګنړ كرته واقع كيدلو په معلومولو كښې دې په كوم كښې چې هر نبى او هر آسمان والا سره خبرې اترې شوې دى،د مونځ فرضيت په كښې شوې دې،او د مونځونو د كمولو په حقله بيا بيا د الله ﷻ دربار ته رجوع كړې شوې ده([1]).
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلې دى چې:

(ابن عبدالسلام په خپل تفسير كښې ليكلې دى چې رسول الله ﷺ ته اسراء د خوب او د بيدارئ په حالت كښې راپيښه شوې ده،او دا واقعه په مكه مكرمه او په مدينه منوره كښې راپيښه شوې ده،په دې باندې حافظ صاحب فرمائى چې كه د دوى مراد په مدينه منوره كښې د اسراء نه د خوب په حالت كښې د اسراء واقع كيدل وى نو د دوى دا كلام به بيا د لف نشر غير مرتب په طريقه بآندې وى كوم چې صحيح دې،يعنى په مدينه منوره كښې اسراء په حالت د خوب كښې او په مكه مكرمه كښې دأسراءواقعه په حالت د بيدارئ كښې راپيښه شوېده،او په مكه مكرمه كښې راپيښيدونكې د اسراء واقعه،هغه ده كومه چې د معراج واقعې سره پيوسته راپيښه شوې ده،او په دې كښې د مونځونو فرضيت هم اوشو،او مناسب دادى چې په دې كښې دا زياتې هم اوكړې شى چې په مدينه منوره كښې د اسراء واقعه د خوب په حالت كښې د يو ځل نه زيات ځله راپيښه شوې ده)([2]).
علامه قسطلانى رحمه الله فرمائيلې دى:

(رسول الله ﷺ ته ځلور ديرش(۳۴) ځله سفر د اسراء راپيښ شوې دې،په كوموكښې چې يو ځل جسمانى او د بيدارئ په حالت كښې او باقى پاتې ټول روحانى او خوبونه وو كوم چې رسول الله ﷺ ليدلې وو)([3]).
علامه زرقانى رحمه الله فرمائى:

(حق او صحيح قول دادې چې رسول الله ﷺ ته معراج صرف يو ځلې جسد مع الروح شوې دې،او په دې ټول سفر كښې رسول الله ﷺ بيدار وو،په دې خبره بآندې د جمهورو محدثينو علماؤ، فقهاؤ، او متكلمينو د ټولو اتفاق دې، ټول صحيح روايتونه په دې باندې راغلې دى ددې نه د اوړيدلو يو پوټې قدرې ګنجائش هم نشته دې)([4]).

([1]):فتح البارى،باب الاسراء:۲۴۹\۷،عمدة القارى ۲۶\۱۷،شرح العلامة الزرقانى:۲۲\۷،سبل الهدى والرشاد:۷۱\۳، ۷۲

([2]):فتح البارى،باب الاسراء:۲۴۹\۷، عمدة القارى:۲۶\۱۷، شرح العلامة الزرقانى:۱۲\۷، سبل الهدى والرشاد:۷۱\۳، اللباب فى علوم الكتاب سورة الاسراء:۲۰۵\۱۲

([3]):المواهب اللدنية:۳۴\۱۲

([4]):شرح العلامة الزرقانى:۱۳\۷، عمدة القارى:۲۶\۱۷،فتح البارى:۲۴۷\۷،التعليق الصبيح:۱۳۶\۷، مرقاة المفاتيح : ۵۲۴\۱۰.

د معراج په سفر باندې د ملحدینو اعتراضونه او د هغې جوابونه: د رسول الله ﷺ د معراج د سفر د واقع کیدونه په مسلمانانو کښې هیڅ څوك هم انکار کوونکې نشته دې،داسلام نه لرې لرې ملحدینو ، فلسفیانو او د نفاق جامه اغوستونکو دې سفر ته عقلاً محال او ناممکنه وئیلو سره په دې باندې اعتراضونه کړې دی،او رنګ په رنګ شکونه او شبهې ئې پیدا کړې دی،بعضې د هغې نه دادی چې د یو جسم دومره تیز حرکت کول،چې هغه په یو لګ شان ساعت کښې دومره اوږد او لوئې سفر اوکړی،غیر معقول خبره ده،او که یو جسم دومره تیز حرکت هم اوکړی نو دې سره د اسمان شلیدل لازمیږی او دا محال دی،او د یو دروند ،سخت او وزنی څیز د اسمان ارخ ته اوچتیدل هم د قبلولوجوګه نۀ دې،او کۀ دا ذکر کړې شوې درې واړه خبرې صحیح هم اومنلې شی نو دا به بیا د رسول الله ﷺ داسې معجزه وی چې دا به یو بې مثاله او د ټولو معجزو نه لویه معجزه وی،نو بیا دې سره دا خبره ضروری وه چې دا واقعه د انسانانو په اجتماع کښې د هغوی د وړاندې راپیښه شوې وې،چې هغوی ددې واقعې لیدلو سره د رسول الله ﷺ د نبوت تصدیق کړې وې او په دوی باندې ئې ایمان راوړې وې،لهذا ددې واقعې په داسې وخت کښې راپیښیدل چې نۀ دوی چا اولیدل او نۀ چا ته خبر اوشو دا داسې یو عبث فعل دې چې دا د حکیم ذات د شان لائق فعل نۀ دې(العیاذ بالله)[1].

تیز تګ دکومه حده پورې ممکن دې؟ حضرت حکیم الامت مولانا محمد اشرف علی تهانوی صاحب رحمه الله فرمائی:

د ملحدینو د اولنی اعتراض چې(چې یو جسم د شپې په لږه شان حصه کښې د مکې مکرمې نه بیت المقدس ته او بیا د هغه ځائې نه د اووه اسمانونو سیل اوکړی او بیا واپس راشی،دا محال دی)په دې کښې د محال کیدلو هډو څه خبره نشته دې،عقلاً دا څیز د ممکناتو نه خارج نۀ دې،البته د عقل نۀ لرې ضرور دې،او که داسې نۀ وی نو چې څوك ددې د محال کیدلو دعوی کوی هغۀ دې په دې خپله دعوی باندې دلیل وړاندې کړی،نو چې کله اعتراض کوونکی دلائل راوړاندې کړی نو د دوی د دلائیلو جواب به هم ورکړې شی،انشاء الله.

ولې دومره خبره ده چې د استبعاد د لرې کولودپاره به مونږ دومره اووایو چې ستاسو په نیز باندې(زمانه)د زمکې او د اسمان د چکر نوم دې،لهذا د شپې ورځې راتلل،نور ختل پریوتل،دا ټول د افلاکو حرکت سره تړلې شوې دی،نو که چرې د فلك حرکت موقوف شی نو چې کوم وخت وی هم هغه وخت به وی،که چرته شپه وی نو هم شپه به وی،او که ورځ موجوده وی نو بیا هم ورځ وی،نو دا بالکل ممکن دې چې الله ﷻ د شپې په وخت کښې د فلك حرکت اودرولې وی،او په دې کښې د تعجب څه خبره هم نشته دې،د عزت مندو او محترمو میلمنو د قدر د ښکاره کولو دپاره د دنیا د خلقو هم دا قانون او قاعده ده چې هر کله د وخت د بادشاه سورلی په کومې چې هغه سور وی تیریږی نو د لارې نه تلل راتلل او د ژوند ټول کاروبارونه اودرولې شی تر څو پورې چې د هغۀ سورلی تیره نۀ شی،هم دغه شان که الله ﷻ د رسول الله ﷺ د عظمت او لوئې مرتبې د ښکاره کولو دپاره که چرې د زمکې او د اسمان حرکت اودرولې وی چې د محبوب سورلی راروانه ده،لهذا د هر مخلوق هر حرکت ئې اودرولو ،نو په دې کښې څه استبعاد یعنی لرې والې دې؟هر کله چې رسول الله ﷺ د معراج نه فارغ شو نو بیا دوباره ئې د فلك حرکت چې په کوم ځائې،باندې ولاړ وُو روان ئې

(1):سبل الهدی والرشاد،الباب السادس:۷٤/۳

کړو، اوس که څوك ددې خلاف د افلاك د حرکت په دوام باندې دعوی اوکړی نو ددې دپاره دې بیا دلیل راوړی، انشاء الله یو دلیل هم نهٔ شی ثابتولې(۱).
هم دغه شان درنړا مزل دومره تیز دې چې په یو منټ کښې یو کرور او شل لاکه میله مزل کوی، بجلې یعنی برق په یو منټ کښې پنځه سوه ځله د زمکې نه تاو راتاو چکر وهلې شی، او داسې ستورې هم اوموندې شو چې په یو ګهنټه کښې اتلس لاکه اتیا زره میله تیز والی سره حرکت کوی.
ددې نه علاوه د انسان سترګه چې کله یو اړخ ته ګوری نو ددهٔ ددې سترګې دا کتل په ډیر لږ شان وخت کښې آسمان ته رسی. کوم وخت کښې چې نمر راخیژی نو ددې برېښنا په لږ ساعت کښې په ټوله زمکه باندې خوره شی. بله دا چې بادونه د حضرت سلیمان ﷺ دپاره تابعدار کړې شوې وو، چې دغه بادونو به په ډیر لږ شان وخت کښې د حضرت سلیمان ﷺ تخت اوچت کړو او لوئې سفر به ئې کولو. لکه څنګه چې په قرآن مجید کښې راځی ﴿فسخرنا له الريح تجري بأمره﴾(ص:۳۸)(او مونږ د سلیمان ﷺ دپاره باد تابعدار کړې وو کوم چې به د هغوی په حکم سره الوتلو)
هم د حضرت سلیمان ﷺ په قصه کښې راځی چې د هغوی یو وزیر چې هغوی د میاشتو په مزل باندې لرې د بلقیس شهزادګۍ تخت د سترګو په رپ کښې د سلیمان ﷺ په خدمت کښې وړاندې کړې وو، لکه څنګه چې په قرآن مجید کښې ددې بیان کړې شوې دې ﴿قَالَ الَّذِیْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ اَنَا اٰتِیْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ یَّرْتَدَّ اِلَیْكَ طَرْفُكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّیْ﴾ (اووئیل هغه سړی چې هغه سره یو علم وو د کتاب، زهٔ به دا تا له راوړم، وړاندې ددې نه چې راوورې ستا اړخ ته سترګه)(۲)
هر کله چې د یو جسم د سترګو په رپ کښې د شام ملك ته رسیدل ممکن دی، نو بیا داسې تیز حرکت د هر یو جسم دپاره ممکن دې، او الله ﷻ خو بیا ډیر زیات قادر دې چې د رسول الله ﷺ پاك جسم د شپې په څهٔ لږه شان حصه کښې پورته بوځی او واپس ئې هم راولی(۳).
د اسمانونو شلیدل او بیا جوړیدل: د ملحدینو دویم اعتراض دا کیږی چې که د رسول الله ﷺ جسمانی معراج اومنلې شی نو په دې سره به دا لازمیږی چې کله دوی اسمان ته تشریف یوړلو، نو پورته د تللو دپاره اسمان اوشلیدلو او بیا وروستو واپس یو ځائې شو، حال دا چې دا خبره محاله ده، لهذا د رسول الله ﷺ جسمانی معراج نهٔ شی منلې کیدې.
ددې په جواب کښې حضرت مولانا اشرف علی تهانوی رحمه الله فرمائی چې فلسفیانو سره د اسمان په شلیدلو باندې او بیا ددې په جوړیدلو باندې څهٔ دلیل نشته دې، چې کله هغوی ددې دپاره څه دلیل بیان کړی نو ددې جواب به هم ورکړې شی(۴).
او دوی ته عقلی جواب دادې چې دا دعوی کول چې (شلیدل د افلاکو محال دی) باطله ده، ځکه چې ټول جسمونه بیل بیل خو ولې د یو جوهر د مرکب کیدلو نه وجود ته راځی، برابره خبره ده که هغه جسمونه سفلی وی او که جسمونه سماوی وی، او په سفلی جسمونو کښې شلیدل او جوړیدل

(۱): اشرف الجواب اعتراض نمبر ۶۴: صفحه نمبر: ۵۷۴
(۲)(تفسیر عثمانی النمل: ۴)
(۳): سبل الهدی والرشاد، الباب السادس فی دفع شبهة اهل الزیغ فی استحالة المعراج: ۳/۷۵-۷۴ روح المعانی، الاسراء: ۸/۹، ۱۰، التفسیر الکبیر، الاسراء: ۲۰/۱۱۸، ۱۱۹، اشرف الجواب ص۶۶
(۴): اشرف الجواب، ص: ۶۵، اسلام اور عقلیات اصول موضوعه نمبر ۷، ۴۹

ممكن او د مشاهدې نه معلوم دی، نو هر کله چې په بعض جسمونو کښې جدا والې ممکن دې نو بعضې نورو کښې هم ممکن دې، او بیا الله رب العزت خو په دې خبره باندې ډیر زیات قدرت لرونکې دی په دې خبره باندې چې هغه اسمان اوشلوی او خپل نبی ﷺ پورته بوځي او بیا ئې واپس هم راولی، او بیا هر کله چې په دې حقله نص هم راغلې دې، نو بیا ددې تصدیق کول واجبیږی.(۱)

د دروند جسم د اسمان اړخ ته پورته کیدل: د فلسفیانو په نیز د یو کلك دروند جسم هم د آسمانونو اړخ ته پورته کیدل یو په عقل کښې نه راتلونکې خبره ده.

حال دا چې ددې کمزورې اعتراض باطلیدل چې څنګه په نن صبانۍ زمانه کښې واضح شوې دی څه اووایم که داسې چرته مخکښې شوې وی، اول خو دا چې ددې اعتراض په منلو سره به د ټولو پیغمبرانو او د رسولانو د نبوت او د رسالت نه انکار لازم راځي، او دا محال دی.

ورسره ورسره دا چې د حضرت جبرائیل ﷺ راکوزیدل به هم باطل شی ځکه چې هغه هم جسم دې، او څنګه چې ختل محال ثابتولې شی نو دغسې راکوزیدل هم محال ګرځی، لهذا که ختل ناممکن اوګرځولې شو نو راکوزیدل به هم ناممکن اوګرځی، حال دا چې د ټولو پیغمبرانو نبوت د جبرائیل ﷺ راکوزیدل او ختل د ټولو په نیز د څه نا څه عقیدې په لحاظ سره منلې شوې دی، نو د رسول الله ﷺ آسمان ته د ختلونه د انکار په صورت کښې به ددې ټولو فرښتو انکار هم لازم اوګرځی او دا محال دی، نو هر کله چې د بعضو جسمونو ختل او کوزیدل ممکن دی، نو د رسول الله ﷺ پورته تشریف اوړل هم ممکن دی.

ددې نه علاوه په نن صبا وخت کښې چې د منونو درنې الوتکې په اسمانی هوا کښې الوزیدل او بیا ددې په ګینټو ګینټو په زرګونو میله مزل کول د ټولې دنیا په وړاندې دی نو فقط د یو انسان د سفر په حقله ولې انسانیت دومره قدرې حیرانه او سرګردانه دې.(۲)

د معراج د شپې په وخت کښې د کیدلو حکمت: یو ډیره زیاته بې بنیاده خبره دا هم کولې شی چې که تیرې شوې ټولې خبرې اومنلې شی نو بیا هم دا کیدل پکار وو چې دا عظیمه معجزه د شپې په وخت کښې د کیدلو په وجه د ورځې په وخت کښې شوې وې او د خلقو په وړاندې دا ختل او کوزیدل شوې وې چې په دې سره دې خلقو د رسول الله ﷺ د نبوت په رښتونی کیدلو باندې دلیل نیولې وې، رسول الله ﷺ خو په داسې وخت کښې بوتللې شو چې څوك هم په دې وخت کښې ددې نظارې کتونکې نه وو نو دا هسې یو عبث فعل دې.

نوعالمانو ددین ددې اعتراض هم ډیر زیات جوابونه ورکړې دی چې د هغه ټولو جوابونو نه یو دادې چې داسې د شپې په وخت کښې ځکه اوشو چې ددې خبر په تصدیق کولو سره د ایمان دارو ایمان بالغیب نور هم زیات شی، او د کفر کوونکو کفر ددې خبرې نه د انکار کولو په وجې سره نور هم زیات شی، لکه څنګه چې الله رب العزت ددې واقعې په حقله فرمائیلې دی: (وما جعلنا الرؤيا التي

---

(۱) سبل الهدی والرشاد: ۷۵\۳، التفسیر الکبیر: ۱۱۸\۲۰، سیرة المصطفی ﷺ د ملحدینو اعتراضونه او جوابونه: ۲۷۰\۱۱
(۲) سبل الهدی والرشاد: الباب السادس: ۷۵\۳، ۷۶، التفسیر الکبیر، الاسراء: ۱۱۸\۲۰، ۱۱۹، روح المعانی: ۹\۱۸، ۱۰، سیرت المصطفی: ۲۷۰\۱۱، ۲۷۱.

اریناك الا فتنة للناس» (الاسراء: ۶۰) ترجمه: (مونږ د معراج په واقعه کښې) کومه تماشه چې (په حالت د بیدارئ کښې) تا ته ښودلې وه، مونږ دا ددې خلقو د پاره د ګمراهئ سبب اوګرځولو) [۱]
او دا حکمت ورله هم بیان کړې شوې دې چې په عامه توګه د شپې وخت د خلوت وی، په دغه وخت کښې د محب اود محبوب ملاقات کول او د ورځې په وخت کښې ملاقات کول نۀ شی برابریدلې، ددې نه علاوه دا خبره خو د هغه خلقو دپاره ده چې هغوی د قلب سلیم خاوندان وی، او د چا چې زړونه په کږه باندې پاخۀ شوې وی نو د هغوی په نیز د تیختې د پاره په سوونو نور اشکالات هم وی، د هغوی په نیز دا واقعه د شپې اوشوه او که د ورځې دا دواړه برابر دی، دا خو هغه خلق دی چې دوی په خپله د سپوږمئ د دوو ټوټو کولو مطالبه کړې وه او چې بیا هر کله داسې اوشونو وئیل ئې هذا: (سحر مستمر) (القمر: ۲) چې دا خو جادو دې چې د وړاندې نه راروان دې (تفسیر عثمانی: ۲۸۷) [۲].

تعلیق:

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: حَدَّثَنِي أَبُوسُفْيَانَ فِي حَدِيثِ هِرَقْلَ فَقَالَ: يَأْمُرُنَا-يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ- بِالصَّلاَةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ. [ر: ۷]

(حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما فرمائی چې ابوسفیان رضی الله عنه د هرقل (قیصر د روم) سره راپیښې شوو خبرو اترو اوروِلو سره ما ته اووئیل چې هغه یعنی رسول الله ﷺ مونږ ته د مونځ کولو، د رښتیا وئیلو، او د پاکدامنئ حکم راکوی).

د تعلیق تخریج: امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب د (کیف فرضت الصلاة فی الاسراء) قائمولو نه پس د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما حدیث تعلیقا ذکر کړې دې، کوم چې د هرقل د حدیث یوه ټکړه ده، (حدیث د هرقل موصولا او په سند سره په تفصیل سره په (کتاب بدء الوحی) کښې تیر شوې دې).
څنګه چې وړاندې دا خبره تیره شوه چې تعلیقات د بخاری په دوه قسمه دی:
①: کوم چې صرف او صرف د تعلیق په توګه ذکر کړې شوې دی، او دویم هغه تعلیقات دی چې هغه تعلیقا هم ذکر کړې شوې دی او ټول په ټوله حدیث هم په بخاری شریف کښې چرته په بل ځائې کښې ذکر کړې شوې وی [۳]، لهذا دا ذکر کړې شوې تعلیق هم ددې دویم قسم د تعلیق نه دې. دا تعلیق چې د کوم حدیث مبارك ټکړا ده، نو دغه حدیث مبارك په صحیح بخاری کښې په یوولسو ځایونو کښې چرته پوره په تفصیل سره او چرته مختصر ذکر کړې شوې دې. ددې نه علاوه په صحیح مسلم، سنن أبوداؤد، او په سنن ترمذی کښې هم دا حدیث ذکر کړې شوې دې [۴].

([۱]): خلاصه تفسیر از معارف القرآن: ۵۰۰/۵
([۲]): المواهب اللدنية: ۳۴۲/۲، سبل الهدى والرشاد: ۷۵/۳، ۷۶، التفسير الكبير: ۱۲۰/۱۲۱، اشرف الجواب، ص: ۶۷
([۳]): هدى السارى مقدمة فتح البارى، الفصل الثالث، ص: ۱۵، ۱۶.
([۴]): أخرجه البخارى فى كتاب الإيمان، باب (بلا ترجمة، بعد سؤال جبريل النبى ﷺ عن الإيمان والإسلام والإحسان....... رقم الحديث: ۵۱)
وفى كتاب الشهادات، باب من امر بإنجاز الوعد، رقم الحديث: ۲۶۸۱، و فى كتاب الجهاد، باب قول الله عزوجل: (قل هل تربصون بنا الا إحدى الحسنيين، والحرب سجال، رقم الحديث: ۲۸۰۴، و باب دعاء النبى ﷺ الناس الى الاسلام والنبوة......رقم الحديث: ۲۹۴۱، وباب ما قيل فى لواء النبى ﷺ رقم الحديث: ۲۹۷۸، و فى كتاب الجزية والموادعة، باب فضل الوفاء بالعبد، رقم الحديث: ۳۱۷۴، و فى كتاب التفسير، باب: (قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا و بينكم أن لا نعبد الا الله) رقم الحديث: ۴۵۵۳، و فى كتاب الادب، باب صلة المرأة أمها و لها زوج، رقم الحديث

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما: د ترجمان القرآن، حبر الامة، ابن عم رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن عباس بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف رضي الله عنهما تفصيلي پيژند ګلنه په كشف البارى اولنى او دويم جلد كښې تيره شوې ده.[1]

د ذكر كړې شوى تعليق د ترجمة الباب سره مناسبت: شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله فرمائى چې د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت په دې اعتبار سره دې چې د مونځ فرضيت هم د اسلام په شروع زمانه كښې ښهٔ مشهور شوې وو. او ددې خبر لرې لرې ښاريو نه رسيدلې وو.[2]

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چې ددې تعليق په ذكر كولو سره د امام بخارى رحمه الله مقصد دا بيانول دى چې د مونځ فرضيت په مكه مكرمه كښې شوې دې، هغه داسې چې په كومه زمانه كښې ابوسفيان د هرقل سره ملاقات اوشو نو اګرچې دا زمانه د رسول الله ﷺ مدينې منورې ارخ ته د هجرت نه پس زمانه وه، خو ولې د هجرت نه پس د ابوسفيان ملاقات د رسول الله ﷺ سره نهٔ دې شوې، ددې وجې نه د هرقل په جواب كښې د ابوسفيان ددې وينا نه چې رسول الله ﷺ مونږ ته د مونځ كولوحكم كوى نه معلوميږى چې رسول الله ﷺ به د هجرت نه وړاندې هم مكه مكرمه كښې د مونځ حكم فرمائيلو، او د راجح قول مطابق د اسراء واقعه هم د هجرت نه وړاندې راپيښه شوې وه په كومو كښې چې د مونځونو فرضيت شوې دې.

حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چې «د مونځ د فرضيت» د وخت بيان اګرچې د حقيقت په اعتبار سره د كيفيت سره تعلق نهٔ لرى، خو ولې دا هم د كيفيت د مقدماتو ذكر كولو نه يوه مقدمه ده، لكه څنګه چې امام بخارى رحمه الله د خپل صحيح په شروع كښې د كيف كان بدء الوحى لاندې د ډير لرې لرې او معمولى مناسبت لرونكى احاديث راوړى دى، هم دغه شان دلته هم مناسبت ښكاره شى.[3]

د علامه عينى رحمه الله رائې: علامه عينى رحمه الله د حافظ صاحب ذكر كړې شوې توجيه رد كولو سره فرمائى چې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په حديث كښې داسې څه تفصيل يا وضاحت نشته دې د كومې نه چې د مونځ د فرضيت كيفيت ښكاره شوې وى، لهذا (فظهرت المناسبة) وئيل صحيح نهٔ دى، بلكه په دې حقله ښهٔ توجيه داده چې د څه څيز د كيفيت باندئ هم د پوهيدلو نه وړاندې د هغه څيز ذات پيژندل ضرورى دى، لهذا د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په حديث كښې د فرضيت په اعتبار سره د مونځونو ذات ښودلې شوې دې، او ددې نه په وړاندې حديث كښې د فرضيت كيفيت ښودلې

٥٩٨٠، و فى كتاب الاستئذان، باب كيف يكتب الى اهل الكتاب، رقم الحديث: ٦٢٦٠، و فى كتاب الاحكام، باب ترجمة الحكام و هل يجوز ترجمان واحد، رقم الحديث: ٧١٩٦، و فى كتاب التوحيد و باب ما يجوز من تفسير التوراة و غيرها من كتب الله بالعربية وغيرها، رقم الحديث: ٧٥٤١.

و مسلم فى صحيحه، كتاب الجهاد والسير، باب كتب النبى ﷺ الى هرقل، رقم الحديث: ٤٦٠٧.

و ابوداؤد فى سننه، كتاب الادب، باب كيف يكتب الى الذمى، رقم الحديث: ٥١٣٦.

والترمذى فى سننه، كتاب الاستئذان، باب ما جاء كيف يكتب الى اهل الشرك، رقم الحديث: ٢٧١٧.

[1]: كشف البارى: ١/٤٣٥، ٢/٢٠٥

[2]: شرح تراجم ابواب البخارى، ص: ٢٠

[3]: فتح البارى، كتاب الصلاة: ١/٥٩٧، الكوثر الجارى: ٢/٢٧١، فيض البارى: ٢/٥١، الكنز المتوارى: ٤/٦١، حاشية السهار نفورى: ١/٥٠.

شوی دې،نو په دې لحاظ سره به د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما حديث د مونځ د فرضيت د كيفيت د بيانولو دپاره مقدمه او تمهيد شمارلې كيږي،نو په دې توجيه سره به دا حديث د ترجمة الباب سره مناسبت اولري.(١).

لغوي او نحوي تحقيق:په ذكر كړې شوي تعليق كښې د(فقال)فاعل(ابوسفيان)دې،او(النبي)منصوب دې د(يعني)فعل د مفعول كيدلو له وجې نه،او(بالصلاة)د(يأمرنا)سره متعلق دې.(٢)

(الصلاة)اركان معهوده او افعالو مخصوصو ته په اصطلاح د شرع كښې صلاة وائى،ددې عبادت شروع په(تكبير)او ختميدل په(سلام)سره كيږي.(٣)

(الصدق)صدق داسې خبرې ته وئيلې چې شى دا خبره د واقعې مطابق وى.(٤).

(العفاف)خپل ځان د حرام نه ساتلو ته(عفاف)وئيلې شى.(٥).

په ذكر كړې شوى تعليق كښې د صلاة نه پس د صدق ذكر دې او هم د صحيح البخارى په يو روايت كښې(كوم چې په كتاب الجهاد كښې دې)د صدق په د ځائې(صدقة)لفظ دې(٦)او ددې نه علاوه په يو بل روايت كښې(كوم چې په كتاب التفسير كښې دې)د(الزكاة)لفظ دې،(٧)او هم دا روايت چې په صحيح مسلم كښې دې،په هغې كښې هم د(الزكاة)لفظ راغلې دې(٨).

راجحه خبره داده چې دلته(صدق)او(صدقة)دواړه لفظونه دى،د راويانو د تصرف په وجه چرته يواځې(صدق)او چرته(صدقة)ذكر كړې شوې دې هم ددې وجې نه د كشميهنى او د علامه سرخسى په روايت كښې دا دواړه لفظونه جمع كړې شوې دى(بالصلاة والصدق والصدقة).(٩)

حديثِ باب (وړومبی حديث)

[۳۴۲]-حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَفَرَجَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي، ثُمَّ أَطْبَقَهُ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي، فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَلَمَّا جِئْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، قَالَ جِبْرِيلُ: لِخَازِنِ

(١):عمدة القارى:٦٠١٤
(٢):عمدة القارى:٦٠١٤
(٣):شرح كرمانى:٢١٤،عمدة القارى:٣١٤،الكوثر الجارى٢٧١٢،البناية:٤١٢،الموسوعة الفقهية:٥١١٢٧.
(٤):شرح كرمانى:٢١٤،عمدة القارى:٦٠١٤،لسان العرب:٣٠٧١٧،تاج العروس:٥١٢٧،مختار الصحاح،ص:٢١٦.
(٥):شرح كرمانى:٢١٤،عمدة القارى:٦٠١٤،حاشية صحيح البخارى للسهارنفورى:٥٠١١،تاج العروس:١٧٢١٢٤،مختار الصحاح،ص:٢٦٤.
(٦):كتاب الجهاد،باب دعاء النبى ﷺ الى الاسلام،رقم الحديث:٢٩٤١.
(٧):كتاب التفسير،(باب قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا و بينكم)،رقم الحديث:٤٥٥٣.
(٨):صحيح مسلم،كتاب الجهاد والسير،رقم الحديث:٤٦٠٧.
(٩):فتح البارى:٥٠١١.

السَّمَاءِ افْتَحْ، قَالَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ هَذَا جِبْرِيلُ، قَالَ: هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ؟ قَالَ: نَعَمْ مَعِي مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَلَمَّا فَتَحَ عَلَوْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا، فَإِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ عَلَى يَمِينِهِ أَسْوِدَةٌ، وَعَلَى يَسَارِهِ أَسْوِدَةٌ، إِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَسَارِهِ بَكَى، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ، قُلْتُ لِجِبْرِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا آدَمُ، وَهَذِهِ الأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ، فَأَهْلُ اليَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الجَنَّةِ، وَالأَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ، فَإِذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى حَتَّى عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ، فَقَالَ لِخَازِنِهَا: افْتَحْ، فَقَالَ لَهُ خَازِنِهَا مِثْلَ مَا قَالَ الأَوَّلُ: فَفَتَحَ - قَالَ أَنَسٌ: فَذَكَرَ أَنَّهُ [ص: ٧٩] وَجَدَ فِي السَّمَوَاتِ آدَمَ، وَإِدْرِيسَ، وَمُوسَى، وَعِيسَى، وَإِبْرَاهِيمَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يُثْبِتْ كَيْفَ مَنَازِلُهُمْ غَيْرَ أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَةِ، قَالَ أَنَسٌ - فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِدْرِيسَ قَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ، فَقُلْتُ مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا إِدْرِيسُ، ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ، قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا مُوسَى، ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ، قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا عِيسَى، ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ، قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَزْمٍ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَأَبَا حَبَّةَ الأَنْصَارِيَّ، كَانَا يَقُولاَنِ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثُمَّ عُرِجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الأَقْلاَمِ»، قَالَ ابْنُ حَزْمٍ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَفَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى أُمَّتِي خَمْسِينَ صَلاَةً، فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ، حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى، فَقَالَ: مَا فَرَضَ اللَّهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ؟ قُلْتُ: فَرَضَ خَمْسِينَ صَلاَةً، قَالَ: فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ، فَرَاجَعْتُ، فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، قُلْتُ: وَضَعَ شَطْرَهَا، فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ، فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ، فَرَاجَعْتُهُ، فَقَالَ: هِيَ خَمْسٌ، وَهِيَ خَمْسُونَ، لاَ يُبَدَّلُ القَوْلُ لَدَيَّ، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ، فَقُلْتُ: اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي، ثُمَّ انْطَلَقَ بِي، حَتَّى انْتَهَى بِي إِلَى سِدْرَةِ المُنْتَهَى، وَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ لاَ أَدْرِي مَا هِيَ؟ ثُمَّ أُدْخِلْتُ الجَنَّةَ، فَإِذَا فِيهَا حَبَايِلُ اللُّؤْلُؤِ وَإِذَا تُرَابُهَا المِسْكُ" [١٥٥٥، ٣١٦٤، وانظر: ٣٠٣٥]

د (باب کیف فرضت الصلاة فی الاسراء) لاندې امام بخاري رحمه الله دوه حديثونه ذكر كړي دي، په دې كښې وړومبى حديث ته(حديث د معراج)وئيلي شي، د كتاب الصلاة لاندې ددې حديث په تفصيل سره ذكر كولو نه مقصد د مونځ د فرضيت كيفيت بيانول دي، امام بخاري رحمه الله د معراج د واقعې په حقله چرته په تفصيل سره او چرته مختصر په ديارلس ځايونو كښې حديثونه ذكر كړي دي(١).

په صحيحينو كښې په دې حقله د ټولو نه تفصيلي بيان د حضرت ابوذر(٢)حضرت مالك بن صعصعه(٣)او حضرت انس بن مالك(٤) رضي الله عنهم نه روايت كړې شوې دې.

د حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه په درې طريقو سره دا حديث مبارك روايت كړې شوې دې، په يو طريق كښې(صحيح البخاري، كتاب االتوحيد او صحيح مسلم، كتاب الايمان باب الاسراء)اخرى راوى هم دې دې، خو ولې په دې طريق كښې ددې خبرې تصريح نشته دې چې دوى په خپله دا حديث د رسول الله ﷺ نه اوريدلې دې(٥).

په دويم سند(صحيح البخاري، باب ذكر الملائكة، وباب المعراج، او صحيح مسلم، كتاب الايمان، باب الاسراء) كښې دا تصريح ده، چې هغوى دا واقعه د مالك ابن صعصعه نه اوريدلې ده(٦)، او په دريم سند(صحيح البخاري، كتاب الصلاة، باب كيف فرضت الصلاة فى الاسراء، او كتاب الانبياء، كښې داخبره ښهٔ ښكاره ده چې هغوى دا واقعه د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه واوريدله(٧)ددې نه علاوه په تابعينو حضراتو كښې د لويو لويو تابعينو رحمهم الله يو ګڼړ شمير د حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه دا واقعه نقل كړې ده، په كومو كښې چې ثابت البنانى(٨)، ابن شهاب زهرى(٩)، قتاده(١٠)شريك بن عبد الله ابي

---

(١)صحيح البخاري، كتاب الحج، باب ما جاء فى زمزم، رقم الحديث:١٦٣٦، و فى كتاب احاديث الانبياء، باب ذكر ادريس عليه السلام، رقم الحديث:٣٣٤٢، و فى كتاب بدء الخلق، باب ذكر الملائكة، رقم الحديث:٣٢٠٧، و فى كتاب احاديث الانبياء، باب قوله تعالى(و هل اتک حديث موسى)رقم الحديث:٣٣٩٣، و فى باب قوله تعالى(ذكر رحمة ربک عبده زكريا)، رقم الحديث:٣٤٣٠، و فى كتاب مناقب الانصار، باب المعراج، رقم الحديث:٣٨٨٧، و فى باب كان النبى ﷺ تنام عينه و لا ينام قلبه، رقم الحديث:٣٥٧٠، و فى باب حديث الاسراء، رقم الحديث:٣٨٨٦، و فى كتاب التفسير، باب سورة الكوثر، رقم الحديث:٤٩٦٤، و فى كتاب الاشربة، باب شرب اللبن، رقم الحديث:٥٦١٠، و فى كتاب الرقاق، باب فى الحوض، رقم الحديث:٦٥٨١، و فى كتاب التوحيد، باب قوله تعالى:(وكلم الله موسى تكليما)رقم الحديث:٧٥١٧.

(٢):صحيح البخاري، كتاب الصلاة، باب كيف فرضت الصلاة، رقم الحديث:٣٤٩

(٣):كتاب مناقب الانصار، باب المعراج، رقم الحديث:٣٨٨٧

(٤):كتاب التوحيد، باب قوله تعالى(و كلم الله موسى تكليما)رقم الحديث ٧٥١٧.

(٥):صحيح البخاري، كتاب التوحيد، باب قوله تعالى:(و كلم الله موسى تكليما)رقم الحديث:٧٥١٧، صحيح مسلم، كتاب الايمان ،باب الاسراء، رقم الحديث:١٦٢

(٦):صحيح البخاري، كتاب بدء الخلق، باب ذكر الملائكة، رقم الحديث:٣٢٠٧، و فى كتاب مناقب الانصار، باب المعراج، رقم الحديث:٣٨٨٧، و صحيح مسلم، كتاب الايمان، باب الاسراء، رقم الحديث:١٦٤.

(٧):صحيح البخاري، كتاب الصلاة، باب كيف فرضت الصلاة، رقم الحديث:٣٤٩، و فى كتاب احاديث الانبياء، باب ذكر ادريس عليه السلام، رقم الحديث:٣٣٤٢، و صحيح مسلم، كتاب الايمان، باب الاسراء، رقم الحديث:١٦٣.

(٨):صحيح مسلم، كتاب الايمان، باب الاسراء رقم الحديث:١٦٢.

(٩):سنن الترمذى، كتاب الصلاة، باب ما جاء كم فرض الله على عباده الصلوٰت، رقم الحديث:٢١٣

(١٠):سنن النسائى، كتاب الصلاة، باب فرض الصلاة، رقم الحديث:٤٤٩.

نمر[1] شامل دی، په دوی کښې د ټولو نه زیات مستند بیان د حضرت ثابت البنانی دې، او د شریك بن عبدالله په روایت کښې په ګڼړو ځایونو کښې د جمهورو په خلاف خبرې دی، د کومې د وجې نه چې امام مسلم رحمه الله په صحیح مسلم کښې، په باب الاسراء کښې په اشارهٔ ذکر کولو سره د دوی حدیث پریښې دې، غرض د خبرې دادې چې د ټولو راویانو په سیاق او سباق کښې څهٔ نا څهٔ خبرې داسې دی کومې چې په نورو روایتونو کښې نشته دې[2].

تراجم رجال

ددې حدیث په روایت کښې شپږ سنده دی:

یحیی بن بکیر: د دوی پوره نوم (ابوبکر یا یحیی بن عبدالله بن بکیر القرشی المخزومی المصري) دې، د دوی حالات په تفصیل سره په (باب بدء الوحی) کښې په دریم حدیث مبارك کښې تیر شوې دی[3].

اللیث: دا (امام ابو الحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی) دې د دوی حالات هم په (کتاب بدء الوحی) کښې په دریم حدیث کښې تیر شوې دی[4].

یونس: دا (یونس بن یزید بن ابی النجاد ایلی) دې، د دوی مختصره ترجمه په (کتاب بدء الوحی) کښې د پنځم حدیث د لاندې او تفصیلی حالات ئې د (کتاب العلم) په باب (من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین) کښې تیر شوې دی.[5]

ابن شهاب: د دوی پوره نوم (ابوبکر محمد بن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله بن زهرة بن کلاب بن مرة بن کعب بن لؤي الزهري المدنی) دې، د دوی حالات د (بدء الوحی) په دریم حدیث کښې تیر شوې دی[6].

انس بن مالك: دا مشهور صحابی (انس بن مالك بن نضر بن ضمضم بن زید خزرجی انصاري رضی الله عنه) دې، د دوی تفصیلی حالات د (کتاب الایمان) په وړومبی حدیث کښې تیر شوې دی.[7]

ابوذر: د دوی نوم د مشهور قول مطابق (جندب بن جنادة رضی الله عنه) دې، مشهور صحابی دې، د دوی تفصیلی حالات په (کتاب الایمان، باب المعاصی من امر الجاهلیة.....الخ) کښې تیر شوې دی.[8]

د معراج د حدیث نقل کوونکو صحابهٔ کرامو شمیر: علامه قسطلانی رحمه الله په (المواهب اللدنیه) کښې د شپږویشت صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم نومونه ذکر کړې دی، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم نه چې چا احدیث نقل کړې دې د هغوی ذکر ئې هم کړې دې[1] بیا علامه زرقانی رحمه الله په شرح

([1]): صحیح البخاري، کتاب التوحید، رقم الحدیث: ۷۵۱۷.

([2]): فتح الباري: ۵۹۶/۱۱، عمدة القاري: ۶۱۱۴/ ۶۲، سبل الهدی والرشاد، الباب السابع فی اسماء الصحابة الذین رووا القصة: ۷۶/۳، نسیم الریاض فی شرح الشفاء، القسم الاول فی تعظیم العلی الاعلی لقدر النبی صلی الله علیه وسلم: ۱۱۰/۳، شرح العلامة الزرقانی، المقصد الخامس: ۲۵/۸، ۲۶.

([3]): او ګورئ کشف الباري: ۳۲۳/۱

([4]): او ګورئ کشف الباري: ۳۲۴/۱

([5]): کشف الباري: ۴۶۳/۱، ۲۸۲/۳.

([6]): کشف الباري: ۳۲۶/۱

([7]): کشف الباري: ۴/۲

([8]): کشف الباري: ۲۳۸/۲

المواهب کښې د نورلس نورو صحابهٔ کرامو ﷺ د نومونو اضافه په کښې کړې ده، په دې شان سره دا ټول پنځه څلويښت صحابهٔ کرام ﷺ شمارلی شي، کوم چې د معراج د قصې مختصراً يا په تفصيل سره نقل کوونکی دی، د دوی مبارک نومونه لاندې ذکر کولې شي:

① حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه (مسند احمد و ابن مردويه) ② حضرت علي رضي الله عنه (مسند احمد و ابن مردويه) ③ حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه (بخاري، مسلم، نسائي، احمد، بزار، ابن مردويه، ابويعلی ابونعيم) ④ حضرت ابن عمر رضي الله عنهما (ابوداؤد، بيهقي) ⑤ حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه (ابن سعد، ابن عساکر) ⑥ حضرت ابن عباس رضي الله عنهما (مسلم، ابن ماجه، مسند احمد، بيهقي، طبراني، بزار، ابن عرفه، ابويعلی) ⑦ حضرت حذيفه بن اليمان رضي الله عنه (ابن سعد، ابن عساکر) ⑧ حضرت عائشه رضي الله عنها (بيقهي، ابن مردويه، حاکم) ⑨ حضرت ام سلمی رضي الله عنها (طبراني، ابويعلی، ابن عساکر، ابن اسحاق) ⑩ حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه (بيهقي، ابن ابی حاتم، ابن جرير) ⑪ حضرت ابو سفيان رضي الله عنه (دلائل ابی نعيم) ⑫ حضرت ابو هريرة رضي الله عنه (بخاري، مسلم، احمد، ابن ماجه، ابن مردويه، طبراني، ابن سعد، سعيد بن منصور، ابن جرير، ابن ابی حاتم، بيهقي، حاکم) ⑬ حضرت ابو ذر رضي الله عنه (بخاري، مسلم) ⑭ حضرت مالك بن صعصعه رضي الله عنه (بخاري، مسلم، احمد، بيهقي، ابن جرير) ⑮ حضرت ابوامامه رضي الله عنه (ابن مردويه) ⑯ حضرت ابو ايوب انصاري رضي الله عنه (بخاري، مسلم في اثناء حديث ابي ذر رضي الله عنه) ⑰ حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه (ابن مردويه) ⑱ حضرت ابن بن مالك رضي الله عنه (بخاري، مسلم، احمد، ابن مردويه. نسائي، ابن ابي حاتم، ابن جرير، بيهقي، طبراني، ابن سعد، بزار) ⑲ حضرت جابر رضي الله عنه (بخاري، مسلم، طبراني ابن مردويه) ⑳ حضرت بريده رضي الله عنه (ترمذی، حاکم) ㉑ حضرت سمرة بن جندب رضي الله عنه (ابن مردويه) ㉒ حضرت شداد بن اوس رضي الله عنه (بزار، طبراني، بيهقي) ㉓ حضرت صهيب رضي الله عنه (طبراني) ㉔ حضرت ابو حبّه بدری رضي الله عنه (بزار، طبراني، بيهقي) ㉕ حضرت اسماء بنت ابی بکر رضي الله عنهما (ابن مردويه) ㉖ حضرت ام هانی رضي الله عنها (طبراني[2]) ㉗ حضرت سهيل بن سعد رضي الله عنه (ابن عساکر) ㉘ حضرت عبدالله بن اسعد بن زراره رضي الله عنه (بزار، بغوی، ابن قانع) ㉙ حضرت ابوالحمراء رضي الله عنه (طبراني) ㉚ حضرت ابو ليلی انصاري رضي الله عنه (طبراني، ابن مردويه) ㉛ حضرت عبدالرحمن بن قرط رضي الله عنه (سعيد بن منصور) ㉜ حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه (ابن وحبه) ㉝ حضرت عبدالرحمن بن عابس رضي الله عنه (ابن دحيه) ㉞ حضرت ابو سلمه رضي الله عنه (ابن دحيه) ㉟ حضرت عياض رضي الله عنه (ابن دحيه) ㊱ حضرت عباس بن عبدالمطلب رضي الله عنه (ابو حفص نسفي) ㊲ حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه (ابو حفص نسفي) ㊳ حضرت ابوالدرداء رضي الله عنه (ابو حفص نسفي) ㊴ حضرت ابوسلمی راعی النبی ﷺ (ابو حفص نسفي) ㊵ حضرت ام کلثوم رضي الله عنها بنت النبی ﷺ (ابو حفص نسفي) ㊶ حضرت بلال بن حمامه رضي الله عنه (ابو حفص نسفي) ㊷ حضرت بلال بن اسعد رضي الله عنه (ابو حفص نسفي) ㊸ حضرت ابن زبير رضي الله عنه (ابو حفص نسفي) ㊹ حضرت ابن ابی اوفی رضي الله عنه (ابو حفص نسفي) (۴۵) حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنهما (ابو حفص نسفي)[3].

([1]): المواهب اللدنيه: ۲\۳۴۵، ۳۴۶

([2]): ددې نه پس چې کوم نومونه دی دا په شرح المواهب کښې دی.

([3]) شرح العلامة الزرقاني، المقصد الخامس في تخصيصه عليه الصلوة والسلام بخصائص المعراج والاسراء: ۸\۲۵—۲۷.

دا هغه صحابهٔ کرام ﷺ دي د چا نه چې قصه د معراج روایت کړې شوې ده،ددې تولو په تفصیل سره ذکر امام یوسف شامی رحمه الله هم کړې دې،خو ولې هغوی د اسامه بن زید رضی الله عنه په حقله لیکلې دی،چې د دوی ذکر حضرت ابو حفص النسفی رحمه الله په خپل تفسیر کښې کړې ده،خو ولې ما ته د دوی حدیث د لټون نه پس هم ترلاسه نهٔ شو (١).

علامه ابن کثیر رحمه الله په(تفسیر ابن کثیر)کښې د شپاړس راویانو په مختلفو سندونو سره احادیث راجمع کړې دی،په کومو کښې چې صحیح ،حسن،او ضعیف هر قسمه احادیث شامل دی.(٢)

كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ

(حضرت ابوذر رضی الله عنه به بیانول چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیل:چې(یوه شپه)زما دکورچت پرانستې شو .په هغه وخت کښې زهٔ په مکه کښې ووم،بیا(د هغه پرانستې شوی چت نه)حضرت جبرائیل علیه السلام راکوز شو)

(فرج)د باب ضرب یضرِبُ نه د فعل ماضی مجهول صیغه ده،د کوم مطلب چې(شلول).سورې کول دی، مطلب به اوس داسې شی چې(په چت کښې غار اوکړې شو)هم دې سره مناسب یو بل لفظ (فَفُرِقَ) په یو روایت کښې موجود دې.

① **د حضرت جبرائیل علیه السلام د چت په لاره باندې د راتلو حکمت**:دلته دا یو سوال راپیدا کیږی،چې حضرت جبرائیل علیه السلام په عامه لاره د کور په دروازه ولې راداخل نهٔ شولو؟لکه څنګه چې د الله ﷻ ارشاد مبارک دې﴿وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا﴾ (البقرة:١٨٩)

نو ددې په جواب کښې د علماء کرامو له اړخه مختلف حکمتونه بیان کړې شوې دی،چې یو د هغه حکمتونو نه دادې،چې په دې لاره باندې په راداخلیدلو سره په دې خبره باندې خبرداري ورکړې شوې دې چې دکراماتو ښکاره کیدل څه وختی اواختیاری څیز نهٔ دې،بلکه دا کرامات په کوم وخت او کوم ځائې کښې هم ظاهریدې شی.

② دویم حکمت په کښې دا بیان کړې شوې دې:کوټې ته په دې شان سره داخلیدل هغه خبر لره په زړهٔ کښې نور هم مضبوطونکې وو،کوم چې هغه فرښتو راوړې وو،هغه داسې چې څنګه د دغه فرښتو په دې شان سره داخلیدل غیر معمولی وو دغه شان هغه خبر به هم غیر معمولی وی کوم چې هغوی ځان سره راوړې وو.

③ یو دریم حکمت په کښې دا بیان کړې شوې دې،چې عامه لاره پریښودل او په چت شلولو سره راتلل د شق صدر(د سینې شلولو)واقعې دپاره تمهید وو،یعنی څنګه چې یو کار د عادت خلاف راپیښ شو دغه شان یو بل کار هم د عادت خلاف راپیښیدونکې دې،نو لکه څنګه چې چت اوشلیدلو او بیا سمدستی یو ځائې کیدلو سره په خپل اصلی حالت باندې جوړ شو.هم دغه شان په دې کښې دا خبره ده چې ستاسو ﷺ زړهٔ سره به هم دا واقعه راپیښیږی.لکه چې د چت شلیدل او بیا واپس سمیدلو کښې رسول الله ﷺ دپاره د تسلئ خبره وه.

④ دا وجې هم لیکلې شوې دی :چې د جبرائیل علیه السلام په یو ځل او نیغه په نیغه د اسمان نه رسول الله ﷺ

---

(١):سبل الهدى والرشاد،الباب السابع فى اسماء الصحابة الذين رووا القصة عن النبى ﷺ ٣/٧٦، ٧٧

(٢):تفسير بن كثير، سورة الاسراء ٨٢/١٤ ----- ١١٣

ته رسیدل دي دپاره وو چې په بله لاره باندې راتلو کښې چرته په ملاقات،او په راز اونیاز کښې ناوخته نهٔ شي،او دې اړخ ته په کښې هم اشاره وه چې رسول الله ﷺ چې اسمان ته بللې شوې وو هغه بې د وخت د ټاکنې نه دی،او دې اړخ ته په کښې هم اشاره ده چې رسول الله ﷺ به هم په دې لاره باندې اسمان ته بوتلې شي،او دا هم وئیلې شوې دی چې په دې سره رسول الله ﷺ ته اشاره اوشی چې ما سره چرته یو د معمول نه او د عادت نه خلاف کار راپیښیدونکې دې.

⑤یو بله وجه دا هم مخې ته راځی چې ددې واقعې نه اشاره ترلاسه کیږی چې اهم کارونه بنهٔ په استقامت سره او بې د تاخیر نه کول پکار دی او ددې کارونو سر ته د رسولو دپاره د ټولو نه نزدې لاره اختیارول پکار دی.([1])

د معراج په وخت کښې رسول الله ﷺ چرته وو؟ په دې ځائې کښې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې(زما دکورچت اوشلیدلو)یعنی دکور نسبت ئې خپل ځان اړخ ته اوکړو،حال داچې دنورو بعضو روایتونو مطابق دا کور د رسول الله ﷺ نهٔ وو،بلکه د(ام هانی ﷺ)کور وو،نو بیا د چا بل چا کور نې ولې خپل ځان ته منسوب کړو؟نو ددې جواب دا ورکړې شوې دې چې داسې ئې د معمولی شان مناسبت د وجې نه فرمائیلې دی چې دغه وخت کښې رسول الله ﷺ د خپل قیام ځائې د خپل ځان اړخ ته منسوب کړو،او داسې په کلام د عربو کښې اکثر کیږی،بله دا چې په دې موضوع باندې تفصیلی خبرې وړاندې تیرې شوې ([2]).

رسول الله ﷺ له راغلې یوه فرښته وه او که نه ډیرې وې؟ په دې حدیث کښې دی چې(حضرت جبرائیل ﷺ راغلو)او د صحیح مسلم په یو روایت کښې دی([3])چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو:(أُتیت فانطلقوابی إلی زمزم)چې فرښتو زهٔ د زمزم اړخ ته بوتلم،یعنی د یوې نه زیات فرښتې وې،او هم د صحیح مسلم د یو روایت مطابق(درې نفره)رسول الله ﷺ له راغلل.([4])

او د صحیح بخاری په یو روایت کښې دی چې([5])د اسراء په شپه رسول الله ﷺ له د وحې نه وړاندې درې نفره راغلل،او د ټولو رسول الله ﷺ سره پیژندګلنه اوشوه،بیا هغوی لاړل،ددې نه پس هغوی بیا په یوه شپه کښې راغلل او د معراج ټول کارونه حضرت جبرائیل ﷺ ته اوسپارلې شو لکه څنګه چې(فتولاه جبریل ثم عرج به الی السماء)نه دا اشاره کیږی،لهذا هم ددې خبرې نه ددې خبرې هم تعیین اوشی چې په شروع کښې دې رسول الله ﷺ له راتلونکې فرښتې چې هر څومره ولې نهٔ وی ولې په آخره کښې صرف حضرت جبرائیل ﷺ پاتې شوې وو،او په ذکر کړې شوی د بخاری شریف په حدیث کښې هم ددې آخری حالت یعنی د جبرائیل ﷺ د راتلو ذکر دې ([6]).

([1]):فتح الباری:۵۹۷/۱،عمدة القاری:۶۲/۴،سبل الهدی والرشاد،الباب التاسع فی تنبیهات علی بعض فوائد تتعلق بقصة المعراج:۹۶/۳،الکنز المتواری:۷/۴،شرح العلامة الزرقانی:۸/۲۱۸

([2]):فتح الباری:۲۵۶/۷،عمدة القاری:۳۰/۱۷،نسیم الریاض علی شرح شفاء القاضی العیاض:۱۱۰/۳،شرح المواهب:۱۷/۱

([3]):صحیح مسلم،کتاب الایمان،باب الاسراء،رقم الحدیث:۱۶۲

([4]):صحیح مسلم،کتاب الایمان،باب الاسراء،رقم الحدیث:۱۶۴

([5]):صحیح البخاری،کتاب المناقب،باب کان النبی ﷺ تنام عینه و لا ینام قلبه،رقم الحدیث:۳۵۷۰

([6]):عمدة القاری:۱۶۲/۱۶،الکوثر الجاری:۲۸/۲

فَفَرَجَ صَدْرِي:(بيا هغوى زما سينه اوسيرله)

(فَرَجَ)د سيرلو په معنى سره دې،ددې ځائې نه د رسول الله ﷺ د سينې د سيرولو بيان دې،په دې ځائې كښې خو صرف هم دومره ذكر كړې شوې دى چې جبرائيل ﷺ زما سينه اوسيرله،خو ولې په بعضو نورو روايتونو كښې ددې خبرې هم تفصيل شته دې چې د رسول الله ﷺ سينه مباركه د كوم ځائې نه كوم ځائې پورې اوسيرلې شوه،لهذا د صحيح البخارى په كتاب بدء الخلق كښې د حضرت مالك بن صعصعه په حديث كښې دى[1]،(فَشُقَّ مِنَ النَّحْرِ إِلَى مراقِّ البطن)چې (د رسول الله ﷺ سينه مباركه د پورته نه واخله تر د خيټې مبارك د لاندې پورې اوسيرلې شوه).

هم دا الفاظ د صحيح مسلم په يو روايت كښې هم دى[2].

هم د مسلم شريف په يو بل روايت كښې د(فَشُرِحَ صدري الى كذا وكذا.....إلى أسفل بطنه)الفاظ دى،[3]مطلب دادې چې(زماسينه ددې ځائې نه دې ځائې پورې(اشاره كولو سره ئې اوښودل)اوسيرلې شوه،(د راوى وينا ده چې رسول الله ﷺ)د خيټې نه د لاندې حصې پورې ارخ ته اشاره اوفرمائيله.

په يو روايت كښې دا الفاظ دى:(فَشُقَّ ما بين هذه الى هذه.....قال من ثُغرة الى شعرته)وسمعته يقول من قَصِّه الى شعرته)[4]يعنى رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې(بيا جبرائيل ﷺ ددې ځائې نه ددې ځائې پورې حصه اوسيرله،يعنى د سينې نه پورته راوتلې هډوكى نه واخله د نامۀ نه لاندې د ويښتو پورې)بله دا چې د(ثغرة)په ځائې د(قَصِّه)الفاظ هم استعمال كړې شوې دې،د(قَصِّه)مطلب(د سينې پورتنۍ حصه) ده.

په دې ځائې كښې علامه كرمانى رحمه الله دا ليكلي دى چې په بعضو ځايونو كښې د(الى شعرته)په ځائې(إلى الشنه)الفاظ موندې شى،(شنه) د نوم،او د نوم نه لاندې د سنتو ويښتو د شروع كيدلو تر مينځه ځائې ته وائى[5].

غرض دا چې ددې ټولو مختلفو وارد شوو الفاظو نه مراد دادې چې د رسول الله ﷺ د سينه مباركه د شروع نه واخله د خيټې نه لاندې كوم ځائې كښې چې د نامۀ نه لاندې ويښتۀ وى دغه ځائې پورې سيرلې شوې وه[6].

د سينې مباركې سيرل څو ځله شوې دى؟:رسول الله ﷺ ته د سينې د سيريدلو واقعه د راجح قول مطابق څلور ځله راپيښه شوې ده.

په وړومبى ځل ورته په ماشوموالى كښې چې رسول الله ﷺ د حليمې سعديې په پالنه كښې وو راپيښه شوې وه،په دويم ځل ورسره دا واقعه د لسو كالو په عمر كښې راپيښه شوې وه،په دريم ځل ورته د پيغمبرۍ وركولو په وخت كښې راپيښه شوې وه،او په څلورم ځل ورته په وخت د معراج

([1]):صحيح البخارى،كتاب بدء الخلق،باب ذكر الملائكة،رقم الحديث:٣٢٠٧

([2]):صحيح مسلم،كتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:١٦٤

([3]):صحيح مسلم،كتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:١٦٣

([4]):صحيح البخارى،كتاب مناقب الانصار،رقم الحديث:٣٨٨٧

([5]):شرح الكرمانى،كتاب مناقب الانصار:١٥/١٠٠

([6]):عمدة القارى،باب المعراج:١٧/٣٠،فتح البارى:٧/٢٥٦،مرقاة المفاتيح:١٨/٥٤٩،التعليق الصبيح:١٨/١٣٩،شرح العلامة الزرقانى:١٨/٤،سبل الهدى والرشاد:١٢/٨٨، ٨٠١٣.

كښې راپېښه شوې وه، څلور ځله د سينې مبارکې د سيريدلو ثبوت په صحيحو او معتبرو احاديثو كښې ترلاسه كيږي، بعضو په كښې پنځم ځل هم د سينې مبارکې سيريدل ثابت كړي دي. د صحيح روايتونو او د جمهورو علماؤ محدثينو په نيز په پنځم ځل د سينې مبارك سيريدل (كوم چې د شلو كالو په عمر كښې وئيلې شي) ثابت او معتبر نه دي[1].

په ورومبی ځل د سينې مبارکې سيريدل: په ورومبی ځل چې د سينې سيريدلو كومه واقعه راپيښه شوې وه دهغې تفصيل په ډيرو كتابونو كښې په مختلفو طريقو سره ذكر كړې شوې دې په كومو كښې چې د صحيح احاديثو سره سره څۀ ضعيف احاديث هم دي، خو ولې د دغه ضعيفو احاديثو د روايتونو نه ددې واقعې په صحيح كيدلو باندې څه اثر نه غورځيږي، بلكه په ګڼړو طريقو سره ددې د روايت كولو د وجې نه ددې په ضعف كښې كمې راځي، بله دا چې دا ضعيف احاديث. د صحيح احاديثو مرسته كوونكې جوړيدلو سره ددې واقعې د صحيح اويقيني كيدلو دپاره ذريعه جوړه شي ددې واقعې مختصر تفصيل لاندې ذكر كولې شي.

(كوم وخت كښې چې رسول الله ﷺ د حضرت حليمې سعديې رضي الله عنها په پالنه كښې وو، نو يو ځلې رسول الله ﷺ په ځنګل كښې خپلو همزولو هلكانو سره لوبې كولې، نو حضرت جبرائيل عليه السلام رسول الله ﷺ له راغلو، دوی ئې اونيول او په زمكه باندې ئې سملول، بيا ئې د رسول الله ﷺ د زړۀ مقام اوسيرلو او زړۀ مبارك ئې ورله بهر راويستلو، او بيا ئې هغه زړۀ اوسيرلو بيا ئې د هغه زړۀ نه د وينې څۀ منجمده شوې حصه اوويستله، او اونې فرمائيل دا په تاسو كښې د شيطان حصه ده (او هغه ئې اوغورځوله) بيا ئې زړۀ مبارك ورله په آب زم زم سره اووينځلو كوم آب زم زم چې ورسره په يو طشت (لوښې) كښې وې، بيا ئې د هغې نه پس واپس ورله زړۀ مبارك په خپل ځائې باندې كيښودو او په سينه مباركه ئې ورله ټانكې اولګولې، دومره وخت كښې (رسول الله ﷺ سره لوبې كوونكې) ماشومان په منډه منډه د رسول الله ﷺ رضاعى مور له اورسيدل، او ورته ئې اووئيل چې محمد ﷺ قتل كړې شو، هغه (او د هغې خاوند يعنى د رسول الله ﷺ رضاعى پلار) په منډه منډه راغلل چې رسول الله ﷺ له راورسيدل نو هغه وخت (معامله واپس خپل اصلى حالت له راغلې وه او د) رسول الله ﷺ مبارك رنګ الوتې وو.)

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي: (ما په خپله (د رسول الله ﷺ په سينه مباركه باندې د ګنډلو شوو) د ټانكو لګيدلو) نښې ليدلې دي.)

دا حديث مبارك په صحيح مسلم[2] او په مسند احمد بن حنبل كښې ذكر كړې شوې دې[3] ددې نه علاوه په ورومبی ځل باندې د سينې مبارکې د سيريدلو په حقله په ګڼړو طريقو سره روايتونه په المستدرك على الصحيحين، دلائل النبوة لابى نعيم او په اتحاف الخيرة المهرة للبوصيرى كښې ذكر كړې شوې دي[4].

([1]): فتح البارى: ۵۹۷/۱، ۲۵۶/۷، عمدة القارى: ۶۲/۴، ۳۰/۱۷، فتح البارى لابن رجب: ۷/۲، شرح العلامة الزرقانى: ۱۱--۲۸۲ ۲۸۹، ۴/۹۱۸. سبل الهدى والرشاد: ۸۶/۲--۸۲ نسيم الرياض: ۷۳/۳، التعليق الصبيح: ۱۳۹/۷، الكنز المتوارى: ۷/۴.

([2]): صحيح مسلم، كتاب الايمان، باب الاسراء، رقم الحديث: ۱۶۲

([3]): مسند احمد بن حنبل، رقم الحديث: ۱۲۵۰۶، ۴۸۹/۱۹

([4]): المستدرک على الصحيحين، تفسير (الم نشرح): ۵۲۸/۲، دلائل النبوة لابى نعيم، رقم الحديث: ۱۶۸، ۲۲۱/۱، اتحاف الخيرة المهرة للبوصيرى، كتاب علامات النبوة: ۱۷/۷

په دويم ځل د سينې مبارکې سيريدل: هر کله چې رسول الله ﷺ د لسو کالو شو نو په دويم ځل رسول الله ﷺ سره د زړهٔ د سيريدلو اود وينځلو واقعه راپيښه شوه، د کومې خلاصه چې څه په دې انداز ده.
(حضرت ابوهريرة رضي الله عنه د رسول الله ﷺ نه پوښتنه اوکړه چې اې د الله رسوله! د نبوت په کارونو کښې د ټولو نه وړومبې تاسو سره کومه واقعه راپيښه شوه؟ نو رسول الله ﷺ ورته په جواب کښې اوفرمائيل چې يو ځل کله چې زهٔ د لسو کالو ووم زهٔ په يو صحرا کښې روان ووم چې ناګهانه ما د خپل سر د پاسه (په فضا کښې) دوه کسان اوليدل، په هغوى کښې يو د بل نه پښتنه کوله چې هغه هم دادې؟ نو دويم ورله جواب ورکړو چې آو! نو هغه دواړو زهٔ اونيولم، په دې حال کښې چې ما د هغوى نيول محسوسول هم نه، بيا په کښې يو خپل ملګرى ته اووئيل چې دې سملوه، هغهٔ زهٔ بې د څهٔ تکليف نه سملولم، بيا په هغوى کښې يو خپل ملګرى ته اووئيل چې ددهٔ سينه اوسيره. نو هغهٔ هم داسې اوکړل، ما د خپلې سينې نه نهٔ وينه په وتلو اوليدله او نهٔ مې د سيريدلو درد محسوس کړو، بيا يو خپل ملګرى ته اووئيل چې ددهٔ زړهٔ اوسيره او ددې نه کينه او حسد اوباسه، نو هغهٔ د چکې شوې وينې په شان څه راويستل او اوئې غورځول، بيا ورته هغهٔ اووئيل چې په دې کښې نرمى او رحم واچوه نو هغهٔ د سپينو زرو په مثل څه ځيز زما زړهٔ کښې واچوو، بيا ئې د پوډرو په شان څه ځيز راويستلو او په زخم ئې اودوړول، نو هغه زخم واپس په خپل اصلى حالت کښې شو.)
دا واقعه په دلائل النبوة لابى نعيم کښې[١] او په مسند احمد بن حنبل کښې[٢] او په نورو ګنړو کتابونو کښې نقل کړې شوې ده[٣].

په دريم ځل د سينې مبارک سيريدل: د نبوت په شروع کښې د رسول الله ﷺ سره د سينې مبارک د سيريدلو واقعه راپيښه شوله، د کومې مختصر تفصيل چې لاندې دحضرت عائشى رضي الله عنها په ژبه وړاندې کولې شى:
(چې رسول الله ﷺ او حضرت خديجې رضي الله عنها يوه مياشت د اعتکاف کولو منخته اوکړه، (په اعتکاف کښې) يوه شپه رسول الله ﷺ بهر تشريف يوړو نو رسول الله د (السلام عليك) اواز واوريدلو. (رسول الله ﷺ فرمائى) ما وئيل جوړ دا چرته د پيرى آواز دې، نو زهٔ زر زر تلو سره حضرت خديجه رضي الله عنها له لاړم، هغوى پښتنه اوکړه چې تاسو ﷺ سره څه واقعه راپيښه شوه؟ رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چې (د يو غيبى آوازنه) سلام مې واوريدلو، نوهغوى اووئيل چې (دويريدلو خبره نهٔ ده د) سلام (اواز په اوريدلو) کښې هم خير وى، بيا رسول الله ﷺ په دويم ځل بهر اووتلو نو سمدستى ئې حضرت جبرائيل عليه السلام په دې حالت کښې اوليدلو، چې هغوى نمر سره نزدې وو، د هغوى يو وزر د مشرق فضاء او بل وزر ئې د مغرب فضا ډکه کړې وه، ما د ويرې نه منډه کړه نو ناګهانه هغهٔ (د نمر نه اخوا شو او) زما او زما د کور د ور ترمينځه شو، هغهٔ ما سره خبرې اترې شروع کړې، تر دې چې زهٔ هغوى سره بلد شوم، بيا هغوى زما نه د څهٔ خبرې وعده واخستله، په دې دوران کښې ناوخته شو، ما د واپس کيدلو اراده کړې وه چې حضرت جبرائيل عليه السلام راکوز شو اوما له نزدې راغلو، اوحضرت ميکائيل عليه السلام هم د زمکې اوداسمان ترمينځه لاولاړ وو، بيا حضرت جبرائيل عليه السلام زهٔ اونيولم اوستونى ستغ ئې سملولم

([١]): دلائل النبوة لابى نعيم، رقم الحديث: ١٦۶، ١١٩/١ ٢
([٢]): مسند احمد بن حنبل، رقم الحديث: ٢١٢۶١، ١٨١/٢٥ ١.
([٣]): الاحاديث المختارة للمقدسى، رقم الحديث: ١٢۶٤، ٣٩/٤

، او زما د سينې په سيرولو سره ئې زما د زړهٔ نه هغهٔ څهٔ راويستل د کومې ويستل چې الله پاك غوښتل،بيا هغوی زما زړهٔ په آب زم زم سره اووينځلو،بيا ئې هغهٔ زړهٔ واپس د هغه په ځائې باندې کينښودلو او سينه ئې راله بنده کړه،او زما په شا باندې ئې يومهر(د نبوت)اولګولو،تر دې چې ما د هغې اثر په خپل زړهٔ باندې محسوس کړو)[۱].

په څلورم ځل د سينې مبارکې سيريدل: هر کله چې رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شو،نو ددې سفر په شروع کښې(په څلورم ځل)درسول الله ﷺ زړهٔ مبارك راوويستلې شو.او په آب زم زم سره اووينځلې شو،ددې ځل د سينې مبارك د سيريدلو تفصيل(کوم چې وړاندې ذکر کړې شوې دی)د احاديثو مبارکو په ډيرو کتابونو کښې ترلاسه کيږی،په صحيحينو کښې ګڼ روايتونه په مختلفو طريقوسره په څهٔ مختلفو الفاظو سره ذکر کړې شوې دی،د کومو ډير فائده مند مضمونونه چې وړاندې هم ذکر کولې شی[۲].

د سينې مبارکې د سيريدلو حکمت: د ماشوم والی په زمانه کښې چې د رسول الله ﷺ سينه مبارکه اوسيرلې شوه نودهغې حکمت دا بيان کړې شوې دې،چې د رسول الله ﷺ په زړهٔ مبارك کښې چې کومه د معصيت ماده وه،هغه ترې نه اوويستلې شوه،او داسې ئې دې دپاره اوکړل چې رسول الله ﷺ په هر اعتبار سره د شيطان د اثر نه بچ شی.

او په دويم ځل باندې د لسو کالو په عمر کښې د سينې مبارکې په سيرلو سره د رسول الله ﷺ د زړهٔ مبارك د وينځلوسره مقصد د رسول الله ﷺ د زړهٔ نه د لهو او لعب ماده ويستل وو،ځکه چې دا ماده د لهو او لعب د الله ﷻ د ذات نه انسان غافله کوی.

په دريم ځل باندې د پيغمبرئ د ورکړې نه وړاندې د سينې مبارك سيرل دې دپاره اوکړې شو چې د رسول الله ﷺ زړهٔ مبارك د وحی د اسرارو او د برکاتو او د الهی علومو بار برداشت کړې شی.

او په څلورم ځل باندې د معراج د واقعې نه وړاندې د رسول الله ﷺ زړهٔ مبارك د سينې مبارکې نه په راويستلو سره دې دپاره اووينځلې شو،چې د رسول الله ﷺ زړهٔ مبارك د عالم ملکوت سيل،د تجليات الهيه او د ربانی نښو مشاهده او د الله ﷻ سره د مناجاتو او د هغه سره د خبرو اترو کيدلو صلاحيت حاصل کړې شی.

بعضې علماؤ دا نکته بيان کړې ده چې هر کله بيت الله شريف ته د داخليدلونه وړاندې غسل سنت ګرځولې شوې دې،نو بيا هر کله چې د الله ﷻ په دربار کښې حاضری کيږی نو ستا بيا ددې په حقله څهٔ خيال دې؟او بيا حرم شريف او په دې کښې داخليدل خو ظاهر د کائنات دې،لهذا ددې دپاره د ظاهری جسم غسل مقرر کړې شو،او د الله ﷻ دربار ته حاضريدل باطن د کائنات ته حاضری ده ددې دپاره د جسم د باطن (د زړهٔ مبارك)غسل مقرر کړې شو،والله اعلم بحقيقة حاله.غرض د خبرې دا چې د هر ځل د سينې د سيرولو حکمت بيل بيل وو،او مشترکه مقصد ئې دا وو چې د رسول الله ﷺ د پاك زړهٔ نورانيت او پاکوالې انتهاء ته اورسی[۳].

([۱]):دلائل النبوة لابی نعيم،رقم الحديث:۱۶۳، ۲۱۶\۱، مسند ابی داود الطيالسی،رقم الحديث:۱۶٤۳، ۱۳۵\۳

([۲]):صحيح البخاری،کتاب المناقب،باب کان النبی ﷺ تنام عينه و لا ينام قلبه،رقم الحديث:۳۵۷۰، و فی کتاب بدء الخلق تحت باب ذکر الملائکة،رقم الحديث:۳۲۰۷،صحيح مسلم،کتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:۱۶۲، ۱۶٤

([۳]):فتح الباری:۵۹۷\۱، ۲۵۷\۷، عمدة القاری:٤\٦٤، ۳۰\۱۷، ارشاد الساری:۵\۲، سبل الهدی والرشاد:۹۱\۲، ۹۲، شرح العلامة الزرقانی:۲۸۹\۱، ٤۹\۸، مرقاة المفاتيح:۵٤۹\۸.

ايا د(سينې مباركې سيرل)ضروري وو؟ كنږ كرته د سينې مباركې په سيرلو سره د رسول الله ﷺ زړه مبارك اووينځلې شو او څۀ حصه(د كومې نه چې د شيطان په حصې سره تعبير كولې شي)ترې نه بيله هم كړې شوه،نو دلته دا سوال پيدا كيږي،چې الله ﷻ خو په دې خبره باندې قادر وو چې د رسول الله ﷺ زړۀ مبارك نۀ راويستلې كيدې بلكه ددې نه بغير ئې د رسول الله ﷺ زړۀ مبارك د ايمان او د حكمت نه ډك كړې وې نو بيا داسې ئې ولې اونۀ كړل؟او بيا بيا د رسول الله ﷺ سينه مباركه ولې اوسيرلې شوه؟

ددې په جواب كښې الشيخ ابو محمد بن ابى جمرة رحمه الله فرمائى چې اګرچې الله ﷻ په دې باندې قادر وو خو ولې په دې كښې حكمت دا وو چې د رسول الله ﷺ د يقين په قوت كښې زيادت اوشى،ځكه چې كله رسول الله ﷺ خپله خيټه مباركه په سيريدلو باندې اوليدله او ددې سيريدلو نه ئې څۀ اثر دوى ته اونۀ رسيدلو،نو ددې په ذريعه رسول الله ﷺ ته د هر هغه خوف اوويرې نه امن وركړې شو كوم چې عادتاً ممكن وو،هم ددې وجې نه رسول الله ﷺ حالاً او مقالاً د ټولو انسانانو نه زيات بهادر او نۀ ويريدونكې وو،او هم ددې وجې نه الله ﷻ د سورة النجم په اوولسم(١٧)آيت كښې درسول الله ﷺ دا صفت بيان كړې دې﴿مَازَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى﴾[١]چې(نظر ئې نه اوخويد اونۀ د حد نه تير شو) يعنى سترګې چې څه اوليدل ښۀ په قلار او په يقين سره ئې اوليدل،نۀ خو ئې نظر كوږ وورړ كيدلو سره ښى چپ اړخ ته واوړيدلو او نۀ خو د(مُبصَر)په تجاوز كولو سره وړاندې لاړو،بس هم په هغه ځائې باندې نظر كلك ولاړ وو د كوم څيز ښودل چې ورته مقصود وو[٢].

دَ رسول الله ﷺ په زړه كښې "اَلْعَلَقَةُ السَّوْدَاء" پيداكولوحكمت: كوم وخت چه دَ رسول الله ﷺ قلب اطهر اوڅيرلې شو نودهغې نه دَ تور رنګ ټينګه وينه راويستلوسره غورزولې شوې وه. دَدې باره كښې دَ شيخ الاسلام ابوالحسن السبكى رحمه الله نه سوال اوكړې شو نوهغوى اوفرمائيل چه دا "ټينګه شوې وينه" كومه چه الله ﷻ دَ انسانانوپه زړونوكښې پيداكوى په دې كښې شيطان خپل تصرفات او وسوسې وغيره پيداكوى. نودَ شق صدر په ذريعه دَ رسول الله ﷺ د زړه مبارك نه ئې هغه لرې كړه. نودَ رسول الله ﷺ په زړه مبارك كښې دَ شيطان دَ تصرف كولو هډو څه امكان باقى پاتې نه شو. اوهم دغه معنى ده دَ حديث پاك دَدې جملې "هذاحظ الشيطان منك" او "ولم يكن للشيطان فيه حظ".

هم دَ رسول الله ﷺ نه پوښتنه اوكړې شوه چه ستاسو په پاك ذات كښې دَ شيطان دغه حصه ولې پيدا كړې شوه؟ حالانكه ده خبره خو هم ممكن وه چه الله ﷻ رب العزت دغه هډو پيداكوله نه. نو جواب وركړې شو چه دا حصه هم دَ انسانى اجزاء په شان ده دَ كوم نه بغيرچه دَ انسانى تخليق مكمل كيدل نه كيږي.نو دا ئې په دې وجه پيدا كړه چه دَ دغه خلقت تكميل اوشى اوبيا ئې دادَ كرامت په توګه جدا كړه.دَدې نه علاوه دَدې حصې جداكول دَ رسول الله ﷺ په اوچته مرتبه باندې فائزكيدل هم خودل دى.

بعضو داجواب هم وركړې دې چه كه چرې الله ﷻ خپل محبوب ﷺ بغيردَدې حصې نه پيداكړې وې نو نورو خلقو ته به دَدې حقيقت پته نه لګيدله. بل دَدې عمل په ذريعه الله ﷻ دَ انسانيت په وړاندې دا

([١]):بهجة النفوس و تحليها بمعرفة مالها و ما عليها بشرح مختصر صحيح البخارى لابن ابى جمرة الاندلسى،باب المعراج والاسراء،الوجه الخامس عشر:١٨٥/٣، فتح البارى،باب فى المعراج:٢٥٨/١٧، سبل الهدى والرشاد،الباب الرابع عشر فيما جاء فى شق صدره وقلبه الشريفين ﷺ ګ٩٠/٢.

([٢]):تفسير عثمانى،سورة النجم:١٧، ص :٦٩٤

ښکاره کړه لکه چه څنګه رسول الله ﷺ په ظاهري توګه (یعني بدني لحاظ سره) په هرشان سره مکمل وو دغه شان دَ باطن په اعتبارسره هم حضورپاك کامل او اکمل وو (١) **والله اعلم بالصواب.**

په مذکوره بحث کښې علامه سهیلي رحمه الله یوه بله عجیبه نکته بیان کړې ده په کوم باندې چه دَ وړاندې دَ پوهیدلونه دا ضروري دی چه دَ هرانسان دَ تخلیق شروع دَ نطفه نه کیږي دَ کوم ظهور چه په شهوت سره کیږي. هم دغه نطفه درجه په درجه دَ تینګې وینې شکل اختیارکړي بیا هم دغه تینګه وینه دَ بوټنې شکل اختیاروي اوهم دغه تینګه وینه "مغمزشیطان" (یعني کوم ځائی چه شیطان نوکاره لګولو سره بچې تنګوي) ته ونیلی شي.

علامه سهیلي رحمه الله لیکلي چه دَ شهوتونو په ټولو مقاماتو باندې دَ شیطان خصوصي اودَزړه نه نظر وي هم په دې وجه دَ هرقالب انساني په دغه جز باندې په خاص توګه دَهغه توجو وي اوهغه ئې په هر یو پیدا کیدونکي بچي کښې لټوي.

بل طرف ته چونکه دَ رسول الله ﷺ بختور پیداکیدل دَ انساني دستور مطابق اوشو په دې وجه په حضورپاك کښې هم دغه مغمز (کومه چه شیطان دَ تنګولودپاره چیږي) کیدل لازمي وو. دَ مولود مبارك حقیقت سره دَ هغې هیڅ تعلق نه وو. نو دَ رسول الله ﷺ دَ وړوکوالي په زمانه کښې دغه مغمز ویستلوسره اوغورزولې شو او صرف په دغه خبره باندې بس نه شو بلکه دَ روح القدس غوندې فرښتې په لاسونو باندې دَ زمزم په اوبو وینځلوسره دَ ایمان او حکمت نه ډکه شوې یوه کاسه دَ حضورپاك په زړه مبارك کښې واچولې شوه. (٢)

دَمنکرین شق صدر رد: قاضي عیاض رحمه الله دَمعراج نه وړاندې دَ شق صدر نه انکارکړې دې او دَ هغوی دَ انکاروجه دَحضرت شریك بن ابي نمر روایت دې (٣) هغوی لیکي چه دَ شریك په روایت کښې ډیرې غلطې خبرې دي. دَهغه ټولونه شق بطن هم دې حالانکه دا واقعه دَ رسول الله ﷺ دَ بچپن په زمانه کښې پیښه شوې وه. (٤)

چنانچه حافظ ابوالفضل العراقي رحمه الله دَتقریب شرح، طرح التثریب په مقدمه کښې لیکلي دي چه ابن حزم او قاضي عیاض په لیلة الاسرا کښې دَ کیدونکي شق صدر نه انکارکړې دې اودعوی ئې کړې ده چه دا دَشریك دَخان نه جوړې کړې شوې خبرې دي حالانکه داسې نه ده په لیلة الاسراء کښې کیدونکي شق صدردَ شریك نه علاوه دَ نورو ډیرو راویانونه نقل دي اودَهغوی روایات په صحیحین کښې هم نقل دي. لکه چه وړاندې په تفصیل سره تیرشوي دي (٥)

ابوالعباس القرطبي رحمه الله په المفهم کښې لیکلي دي چه په لیلة الاسراء کښې کیدونکې شق صدر دروغ ګڼړونکو طرف ته بالکل توجو نه دی کول پکار ځکه چه دَهغې ثبوت دَ داسې رواة طرف ته دې کوم چه ثقات اومشاهیر دي. (٦)

---

(١) سبل الهدى والرشاد الباب الرابع عشر فيما جاء في شق صدره وقلبه الشريفين صلى الله عليه وسلم:٢/٩٠شرح العلامة الزر قاني ، ذكر رضاعه صلى الله عليه وسلم ومامعه:١/٢٨٩، ٨/٤٩.

(٢) الروض الأنف في شرح السيرة النبوية لابن هشام، شق صدر: ٢/١٧٠ترجمان السنة الرسول العظيم وعصمته في عهد طفولته: ٣/٣٦٣.

(٣) صحيح البخاري كتاب التوحيد رقم الحديث: ٧٥١٧.

(٤) الشفا بتعريف حقوق المصطفى فصل في تفضيله بالإسراء:١/١١٦.

(٥) طرح التثريب في شرح التقريب فصل في التراجم: ١/١٨.

(٦) المفهم للقرطبي كتاب الإيمان باب كيف كان ابتداء الوحي: ١/٣٨٢.

علامه قسطلانی رحمه الله المواهب اللدنيه كښې اوعلامه زرقاني رحمه الله ددې په شرح كښې ليكلى دى چه:"دا څه چه روايت شو يعنى شق صدر اوډ زړه مبارك راويستل وغيره دا قسم خوارق وغيره په داسې شان سره تسليم كول واجب او لازم دى څنګه چه نقل شوى، داد خپل حقيقت نه نه دى ګرځول پكار. امام قرطبى رحمه الله علامه طيبى رحمه الله حافظ توريشتى رحمه الله حافظ عسقلانى رحمه الله اوعلامه سيوطى رحمه الله اونورو علماء كرام هم دغه فرمائى چه شق صدر په خپل حقيقت باندې محمول دې اوحديث صحيح ددې مؤيد دې. هغه دادې چه صحابه كرام رضي الله عنهم سيون يعنى د ګنډلو نشان د حضورپاك په سينه مباركه باندې پخپله ليدلو".[1]

علامه قرطبى رحمه الله د مسلم شرح المفهم كښې ليكى چه: كوم سړې دا وائي چه شق صدر يوځل د وړوكوالى په زمانه كښې شوې دهغه دخبرې طرف ته توجو نه دى كول پكار دهغه خبره غلطه ده اودا د هغه وهم دې. د وړوكوالى په زمانه كښې او په وخت دمعراج شق صدر بيانونكى ائمه مشاهير او حفاظ حديث دى اوكوم چه هغوى ذكركړې دى دهغې په منلوكښې نه څه امر محال دې اونه په هغې كښې څه تعارض دې او نه په كښې څه تناقض دې. لهذا صحيح هم دغه دى كوم چه پورته بيان كړې شو او هم دغه مؤقف د علماؤ د يو لوئى ډلې دې.[2]

شق صدر يا شرح صدر؟: د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سينه مباركه په حقيقى توګه سره څيرلې كړې شوه.[3] لكه څنګه چه په احاديث مباركه كښې ذكركړې شوې لفظ "فَشَقَّ" نه صفا ښكارى. خودې سره سره ددې واقعاتو په بيان كښې د "فَشَرَحَ" لفظ هم استعمال كړې شوې دې. د شَرَحَ لفظ په شلولو كښې هم دې او په معنوى ارتوالى كښې هم دې.[4] چنانچه د شَرَحَ به دوه قسمونه جوړيږى، شرح صدرظاهرى او شرح صدر معنوى. رومبې به د شق په معنى كښې استعماليږى او دويم د ارتوالى په معنى كښې، د تسلئي د حاصلولو اودحوصلې د فراختئ په معنى كښې به استعماليږى.

په سورة الم نشرح لك كښې "شرح" نه مراد معنوى شرح صدر دې لكه چه علامه شبيراحمد عثمانى رحمه الله په تفسير عثمانى كښې ليكى.[5] آيا مونږ كولاؤنه كړه ستاسينه، چه په هغې كښې دعلومو اومعارفو سمندر وركوزكړو اود نبوت لوازم اود رسالت فرائض د برداشت كولويوه لويه حوصله وركړه چه د بې شميره دښمنانود عداوت اومخالفتونو د مزاحمت نه اونه ويريږى.

شاه عبدالعزيز محدث دهلوى رحمه الله تفسيرعزيزى كښې دا مضمون په ډير تفصيل سره بيان كړې دې د كوم خلاصه چه دلته ذكركولې شى. فرمائى: شرح صدر د حوصلې د فراختئ نوم دې چه هرچاته دهغه د مرتبې كمال او طاقت په اندازه حاصليږى. داد حوصلې فراخى رسول الله صلى الله عليه وسلم ته په ظاهره او باطن كښې حاصله شوه. نو شرح صدر معنوى يعنى د حوصلې باطنى فراخى داسې اوګڼړئى چه د حضور

---

[1]) المواهب اللدينه: ۳٤٠/۲كتاب الميسر فى شرح المصابيح: ۱۲۷۱/٤شرح العلامة الزرقانى: ۵۱/۸المفهم: ۳۸۲/۱شرح الطيبى باب فى المعراج: ۶۶/۱۱سبل الهدى والرشاد: ۸۹/۲فتح البارى:۲۵۷/۷عمدة القارى: ۳۰/۱۷ مرقاة المفاتيح:۵٤۹/۸شرح الشفاء للملاعلى القارى:۳۹۳/۱.

[2]) المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب مسلم كتاب الإيمان باب شق صدر: ۳۸۳/۱السيرة الحلبية باب ذكرالإسراء والمعراج: ۵۱۷/۱.

[3]) المُغرب: ٤۳۷/۱لسان العرب: ۱۶۵/۷مجمع بحار الأنوار: ۲٤۱/۳.

[4]) المُغرب: ٤۵۰/۱لسان العرب: ۷۳/۷مجمع بحار الأنوار:۱۹٤/۳.

[5]) تفسير عثمانى سورة ألم نشرح ص:۷۸۱.

پاك په سينه مبارك كښې يو لوئې ميدان خالي واقع شو په كوم كښې چه يولوئي عظيم الشان عمارت جوړ شوې دې. په دغه عمارت كښې دوولس مجالس دى، بعض په دې كښې دنياسره تعلق لرى اوبعض آخرت سره اوبعض دين اودنياسره. كه په دې كښې په ړومبى نمبرمجلس كښې خيال اوكړې شى چه يولوئي بادشاه ناست دې اوامور سلطنت سر ته رسوى. په دويم مجلس كښې يو لوئې هوښيار حكيم ناست دې دَ حكمت او هوښيارتوب خبرې ښائي. په دريم مجلس كښې يوقاضي دَ خلقو مقدمات فيصله كوى. په څلورم مجلس كښې يومفتى دَ خلقو دَ مسئلوحل ښائي. پنځم مجلس كښې يو محتسب ناست دې چه دَ خلقو په غلطه لاړ باندې په تلو دهغوى رانيول مواخذه او محاسبه كوى. په شپږم مجلس كښې يو خوږ آواز اوخوش الحان قارى په خپل ښانسته آواز كښې دَ كلام پاك تلاوت كولوسره خلق خوشحالوى. په اووم مجلس كښې يوعابد دَ دنيا اومافيها نه ناخبره په عبادت كښې مشغول دې. په اتم مجلس كښې يو كامل عارف دَ الله ﷻ دَ حكمت علوم معرفت خبرې خلقو ته ښائي. په نهم مجلس كښې يو واعظ خوږ بيان كونكې په منبرباندې ناست وعظ اونصيحت سره خلق دَ الله ﷻ طرف ته متوجه كوى. په لسم مجلس كښې يو دَ اوچتې مرتبې خاوند دَ الله ﷻ رسول دَ الله پاك احكامات خلقو ته رسوى. په يوولسم مجلس كښې يومرشد كامل ناست دې دَ مريدانو او طالبانودَ احوال اصلاح، مقامات اودَ مرتبو په اعتبارسره لاړخودنه كوى. او په دوولسم مجلس كښې يومحبوب نازنين ناست دې چه دَ سر نه واخله ترخپو پورې حسن اوجمال دې اوهغه دَ خپل محبت په كشش سره دَخلقو زړونه ښكاركړى دى او په زرګونوخلق دهغه دَ حسن دَ يو پرق ليدو خواهشمند دى.

كه په ښه شان سره سوچ اوفكراوكړې شى نوهرقسم انسانى كمالات هم په دې دوولسو قسمونوكښې داخل دى اودا دوولس په دوولس مجالس چې په كوم ميدان كښې واقع وى هغه ميدان دَ نبى كريم ﷺ سينه مباركه ده. لكه څنګه چه دَ يو درياب نه بې شميره نهرونه جارى كيږى اودَ يوې ونې دَ جرړې دَ تازه ګئى نه ټولو ښاخونه ټولې پاڼړې تازه اوشنې وى. دغه شان دَ انسانى كمالاتو ټولې شعبې دَ نبى اكرم ﷺ دَ قلب اطهر نه فيض اخلى. لكه چه دَ رسول الله ﷺ سينه مباركه دَ ټولو كمالاتو سرچينه او مخزن دې. نو چه څومره ماخذ اصلى منظم او طاقتور وى هم هغه هومره به دَ هغې نه فيض حاصلونكى خروب وى. چنانچه په شرح صدر باطنى كښې حضورپاك په پوره توګه باكمال كړې شو.

دې نه پس شرح صدر ظاهر باندې دَ پوهيدلودپاره داپيژندل پكاردى چه باطن (يا عالم غيب) او دَ ظاهر نسبت داسې دې لكه دَ اصل نسبت فرع سره، كوم څه چه په عالم ظاهر كښې موجود دى نودَهغې په عالم غيب كښې څه اصل شته. لهذا كوم څه چه په عالم ارواح اوعالم غيب كښې دى هغه مصدر او جرړه ده او كوم څه چه په عالم اجسام او عالم ظاهر كښې دى هغه مظهر او ښاخ دهغې دې. كله چه په دې مقدمه باندې پوهه حاصله شوه نو اوس خان پوه كول پكاردى چه كوم وخت دَ حضورپاك شرح صدر معنوى په عالم غيب كښې ثابته شوه نو په عالم ظاهرى كښې شرح صدر (په معنى دَ مشق) څلور ځل ښكاره شوه او ډير ځلې دَ ظاهرى شرح صدر حكمتونه جدا جدا دى اودا ټول كارونه دَ حكيم دَ حكمت عين مطابق دى.(١)

داخلاصه وه دَ حضرت مولانا شاه عبدالعزيز محدث دهلوى رحمه الله دَ كلام كومه چه هغوى په تفصيل سره په تفسير عزيزى كښې درج كړې ده.

---

(١) تفسير عزيزى پاره عم سورة ألم نشرح: ٤/٣٩٣-٣٧٧.

د ظاهري شرح صدر د منكرينو ترديد: په ماقبل كښې د شق بطن ذكرشوې دې. بعض كوګ ذهن والا داسې دي چه دنبي كريم ﷺ دنورو معجزوپه شان په حقيقي توګه باندې كېدونكې شق صدرنه انكار كوي چه عقلاً داخبره ناممكن ده چه د چا خيټه اوشلولې شي دهغه زړه رااوويستلې شي هغه هم اوځيرلې شي اود مبتلي به نه وينه اوځي نه هغه ته تكليف وي اوهغه لړ. شان ساعت پس بياد اول په شان صحت منداوطاقتور شي.لهذا هغوی په دې رواياتوكښې تاويلات اوكړل اودشق صدر ظاهري نفي كولوسره ئې داپه معنوي شرح صدرباندې محمول كړه

په دوی باندې ردكولوسره امام قرطبي رحمه الله ليكي چه: "په دې واقعاتوكښې (په كوم كښې چه د شق بطن قصه ذكر ده) دهغې په ظاهر او دهغې په حقيقت باندې محمول كړې شي ځكه چه دهغې په متن كښې عقلاً څه امرمحال ذكرنه دې، په دې اعتبارسره چه د سينې ځيرل اود زړه راويستل د عادت موافق د مرګ سبب دې، ليكن خارق عادت د معجزې په توګه يا د كرامت په توګه په حضورپاك باندې مرګ رانغلو".(۱)

علامه طيبي رحمه الله فرمائي چه: "داحديث (په كوم كښې چه دشق بطن قصه ذكرده) اودې په شان نور احاديث كوم چه د دې نوعيت دی چه هغه هم په هغه شان سره قبلول واجب دی لكه چه ذكر شو. په هغې كښې حقيقي معنی پريخودوسره به د مجازي معنې طرف ته به قدم نه شي اخستلې ځكه چه داد يو داسې صادق ﷺ وركړې شوې خبري دی چه د يوداسې قادر طرف نه ئې نقل كوی چه هرقسم قدرت لري".(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه: "شق صدر د استخراج قلب او دغه شان نور خارق عادت مخې ته راتلونكې امور هم هغه شان منل واجب دی لكه ځنګه چه ذكر شوی، دهغې دحقيقي معنې نه اعراض نه شي كيدلې ځكه چه داد الله ﷻ دقدرت لاندې داخل دی اود هغه دپاره هيڅ څيز محال نه دې".(۳)

امام محمدبن يوسف الصالحي الشامي رحمه الله پخپل كتاب سبل الهدى والرشاد كښې دعلامه سيوطي رحمه الله قول نقل كړې دې چه: "زمونږ د زمانې بعض خلقو شق صدر (حقيقي) نه انكاركړې دې او معنوي امر (شرح صدر معنوي) باندې محمول كړې دی او (اولته) شق صدر حقيقي قائلين ته د قلب حقائق الزام وركړې دې نودا دهغوی صريح جهالت او فحش غلطي ده اودهغوی نه داسې علوم فلسفيه باندې ډيرزيات يقين اود سنت د اسرار او رموز نه د لری والي د وجې نه شوی دی. نتيجتاً د الله ﷻ د طرف نه رسوائي دهغوی مقدر جوړشوې دې.الله ﷻ دې مونږ ددې قسم فحش غلطوكښې داخته كيدو نه محفوظ اوساتي".(۴)

شق صدر او صاحب سيرة النبي ﷺ: په عصر حاضر كښې صاحب سيرة النبي صلى الله عليه وسلم سيد سليمان ندوی رحمه الله هم په دې مسئله كښې د جمهورو ملګرتياكونكې نه ښكاري. سيد صاحب په سيرة النبي صلى الله عليه وسلم كښې ذكركړې دې: "زمونږ په نيز صحيح اصطلاح شرح صدر دې......

او د قرآن مجيد "سورة الم نشرح" كښې هم دې واقعه طرف ته اشاره ده ﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴾ آيا مونږ ستا سينه كولاؤكړې نه ده؟ بياوراندې ليكي چه د شرح صدر معنى د سينې د كولاوولوده اود

---

(۱) المفهم لماأشكل من تلخيص كتاب مسلم كتاب الإيمان: ۳۸۲/۱.

(۲) شرح الطيبي على مشكاة المصابيح باب علامات النبوة كتاب الفضائل: ۶۶/۱۱

(۳) فتح الباري كتاب مناقب الأنصار، باب المعراج: ۲۵۷/۷عمدة القاري: ۳۰/۱۷.

(۴) سبل الهدى والرشاد الباب الرابع عشر: ۸۹/۲

عربو په کلام کښې ددې نه مقصد خبره ورخودل او دهغې حقیقت واضح کول وی.[1]

شق صدر اوسرسیداحمدخان: سرسیداحمدخان هم دَ شق صدر حقیقی نه انکار کولوسره شرح صدر معنوی مراد اخستې دې اویوازې په دې باندې بس نه دې کړې بلکه هغه خو په معراج جسمانی اوِ حالت دَ بیدارئی کښې ددې. دَ سیدصاحب ددې خبرې دَ جائزې اخستو نه مخکښې دَ یوعقل پرست او دَ دین اسلام دَحقیقی صورت بدلولووالا مذهب هم مطالعه کړې. واقعې دَ عدم وقوع قول هم ذکرکړې دې.[2]

دَ مذکوره مؤقف جائزه: وړاندې په پوره تفصیل سره داخبره ذکرکړې شوې ده چه شرح صدر په دوه شان سره شوې، ظاهراً هم اوباطناً هم، شق صدر باطنی ته شرح صدر اوِ په علم لدنی باندې پوره شان سره منطبق کول په هیڅ یو شان سره صحیح کیدې نه شی.

علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ په تفسیر فوائدکښې لیکلی دی: "آیا مونږ ستا سینه کولاؤنه کړه چه په هغې کښې دَعلومو اومعارف سمندرِ ورکوز کړو اودَ نبوت لوازم او دَ رسالت فرائض برداشت کولو یوه لویه اووسیع حوصله ورکړه چه دَ بې شمیره دښمنانو عداوت او دَ مخالفتونو دَ مزاحمت نه اونه ویریږې. (تنبیه) دَ احادیث اوسیر نه ثابت دی چه په ظاهری توګه باندې هم فرښتو ډیرځل دَ حضورپاك سینه څیرلې ده خودَ آیت مدلول په ظاهر هغه نه معلومیږی."[3] ددې نه معلومه شوه چه دَ شرح صدر یو صورت شق صدر والاهم دې خوددَ آیت مدلول نه دې لکه څنګه چه شق صدر دَ پورته ثابت شوی احادیثو مدلول صرف معنوی شرح صدر نه دې. غرض دا چه دَ دواړو مدلول جدا جدا دې.

علامه بدر عالم میرتهی رحمه الله دَمعراج دَ حدیث تشریح کولوسره په ترجمان السنة کښې لیکلی دی ([4])

"دَ دې (معراج) په تعدد کښې شك هغه چاته کیدې شی دَ چا په ذهن کښې چه دَ معراج دَ واقعې څه اهمیت نه وی. یودَ زمکی مخلوق دَ آسمانونو اودَ پاسه سیل کول څه معمولی خبره نه ده. دا عزت په دنیا کښې صرف هم یو رسول اعظم ﷺ ته نصیب شوې اوهغه هم په ټول عمر کښې په حالت دَ بیدارئی کښې صرف هم یو ځل. بیا دَ بچپن واقعه خو دَ نورو دَ سترګو دَ لیدلو وه اودا واقعه پخپله دَ حضورپاك په خپل ژبان فیض ترجمان بیان کړې شوې ده. یودَ بجلئی دَ پرق په شان تلونکی سورلئی باندې سوریدل او دَ آسمانونو پورته تلوسره دَ آسمانونونه پورته رسیدل، ددې دپاره به په زړه کښې دَ الله ﷻ دَ لویئی څومره طاقت پکاروی. یو عادی طبیعت ددې څه اندازه کولې شی. که چرې دا شرح صدر جوړکړې شی نوشق صدر به دَ سره په احادیثوسره معدوم شې او بیابه ولې دا سوال نه پیداکیږی چه کوم وخت په ماشوموالی کښې ده شرح صدر شوې وه نوبیا دَمعراج نه وړاندې ددې دَ کیدلو څه ضرورت وو؟ خو چه کوم سرې دَ حدیث نه ناخبره وی دَهغه نظر په عقلی دائره کښې دومره محدود وی چه هغه په دې هم نه پوهیږی چه کوم دَ شق تفصیلونه په احادیثوکښې موجود دی آیا دَهغې په شرح صدر باندې محمول کول معقول دی؟ دلته صرف دَ یوشق په لفظ باندې بحث نه دې بلکه دا غور کول

---

[1]) سیرة النبی صلی الله علیه وسلم، شق صدر یا شرح صدر؟: ۲۷۹/۳-۲۶۹.

[2]) تفسیرالقرآن سرسیدأحمدخان. سورة الإسراء. شق صدر: ۱۳۱/۶-۱۲۳.

[3]) تفسیرعثمانی سورة الم نشرح ص:۷۸۱.

[4]) ترجمان السنة الرسول الأعظم وشق صدره لیلة المعراج صلوات الله وسلامة علیه: ۱۶۰/۴-۱۵۹.

دی چه د شق کوم تفصیلات او کیفیات راغلی دی آیا هغه هم د دغه تاویل متحمل کیدې شی که نه؟ مثلاً د یوې فرښتې راتلل او د حضورپاك سینه مبارکه څیرل، او د حدود شق تعیین کول، زړه مبارك بهرراویستل، بیاپه یو پلیټ کښې د هغې وینځل، د هغه پلیټ د سرو زرو کیدل، بیا د اوبو نوم اخستلو سره زمزم وئیل، دغه شان بیا د دې د صحیح کیدو تفصیلی کیفیت بیانول، که د دغه ټولو څیزونونوم شرح صدر وی نودا تاویل به وی یا د الفاظومسخ کول به وی؟ اوداسې تاویلات کولوسره د کوم د پاره چه په الفاظو کښې گنجائش نه وی آیا د شریعت نه ایمان اوچتول نه دی؟ که چرې دا شق صدر په معنی د شرح صدر شوې وی چه د منکرینوپه قول هرنبی ته حاصل وی نو آیا د دې تفصیلاتو ثبوت د یو نبی په ژوند کښې پیش کولې شی؟ دا شرح صدر هم عجیبه وو کوم چه د هر نبی د پاره ثابت کړې شی مگر د شق د دې تفصیلاتو ثبوت د تیرو شوو انبیاء کرامو د ګڼړ تعداد نه به نی په یو کښې هم پیش نه کړې شی، یاللعجب".

غرض دا چه شق صدر او شرح صدر دواړه جدا جدا دلیل سره د قرآن پاك او احادیث مبارکه نه ثابت دی. وړاندې محدثین کرام او د علماء سیر اقوال نقل شوی. اوس لاندې د مفسرینو اقوال ذکرکولې شی چه هغوی هم د دواړو جدا جدا مدلول ذکرکړې دې.

داتفصیل علامه ثعلبی رحمه الله الکشف والبیان کښې علامه زمخشری رحمه الله تفسیرالکشاف کښې علامه ابن جوزی رحمه الله زادالمسیر کښې علامه بیضاوی رحمه الله تفسیرالبیضاوی کښې علامه ابن کثیر رحمه الله خپل تفسیرکښې علامه ابو سعود رحمه الله تفسیر ابی السعود کښې علامه صاوی رحمه الله حاشیة الصاوی علی الجلالین کښې علامه شوکانی رحمه الله فتح القدیر کښې او علامه آلوسی رحمه الله روح المعانی کښې ذکر کړې دې.[1]

"خلاصه د کلام دا چه د شق صدر نه مراد حقیقةً د سینې مبارکې څیرل مراد دی. د شق صدر نه شرح صدرمعنی مراد اخستل چه د یوخاص قسم علم دې صریح غلطی ده. شق صدر د حضورپاك ﷺ د خاص الخاص معجزات نه یوه معجزه ده او شرح صدر حضورپاك ﷺ سره مخصوص نه ده. د حضرت ابوبکر رضی الله عنه اوحضرت عمر رضی الله عنه د زمانې نه واخله تراوسه پورې هم علماء، صالحین ته شرح صدر کیږی. بل که چرې د شق صدر نه شرح صدر معنی مراد وی کوم چه یو معنوی امر دې نو بیابه د دې حدیث څه مطلب وی؟ چه سیون (د ګنړ) نشان کوم چه د رسول الله ﷺ په سینه مبارکه باندې صحابه کرامو په خپلو سترګو لیدلو. آیا په شرح صدر سره په سینه مبارکه باندې د ګنړ څه نښې ښکاریږی؟

لاحول ولا قوة إلا بالله العلى العظيم".[2]

یووضاحت: د سید صاحب په دې مؤقف باندې په انوارالباری کښې هم راګیرونه کړې شوې ده. په دې مقام باندې مؤلف انوار الباری سیداحمدرضا بجنوری په حاشیه کښې لیکلی دی چه "د حضرت سید صاحب په کومو تفردات او طرز تحقیق باندې نقد کړې شوې دې زمونږ ذاتی خیال دادې چه هغه

[1]) الكشف والبيان فى تفسير القرآن المعروف بتفسير الثعلبى:۶/۴۸۷-۴۸۶ تفسيرالكشاف للزمخشرى سورة ألم نشرح: ۷۵۹/۴، زادالمسيرفى علم التفسير لابن الجوزى: ۲۸۴/۸ حاشية الشهاب على تفسير البيضاوى: ۵۱۶-۵۱۷/۹ تفسيرابن كثير سورة ألم نشرح: ۴۸۵/۶ تفسيرأبى السعودللقاضى أبى السعود:۴۴۳/۶ حاشية الصاوى على تفسير الجلالين: ۳۸۹/۴ فتح القدير للشوكانى:۵۷۷/۵ تفسير روح المعانى:۳۸۷/۱۵-۳۸۵ التفسير الكبير للرازى: ۳-۵/۳۲

[2]) سیرة المصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم للکاندھلوی شق صدر کی حقیقت: ۸۲/۱

ددې د لونې حصې نه رجوع فرمائیلې وه اویو خل دهغوی رجوع په معارف کښې شائع شوې هم وه. مګر دا د اداره دارالمصنفین اعظم ګړه لویه هیره ده چه نه دهغوی د رجوع مطابق تالیفات کښې اصلاح اوکړه او نه ئې دهغوی تالیفاتو سره چهاپ کړه.

په داسې صورت کښې د حضرت رحمه الله چرته په سابقه تحقیق باندې نقد اوطعن کیږی نو په دې سره زړه ته تکلیف کیږی خاص کر ددې دپاره چه راقم الحروف حضرت سیدصاحب رحمه الله سره د هغوی قیمتی علمی خدماتو د وجې نه د مجلس علمی دابهیل د زمانې نه د زړه تعلق پاتې دې. اود یوې مودې پورې دا کوشش اوخواهش هم پاتې دې چه هغوی دې دخپل تفردات نه رجوع اوکړی. بیا د رجوع خبر د یومحترم د یوذاتی خط په ذریعه سره ملاؤ شو او په معارف کښې هم چهاپ شو نوډیره خوشحالی حاصله شوه. بیا آخری عمرکښې چه څومره حضرت تهانوی رحمه الله سره دموصوف تعلق او استفاده زیاتیدله دهغوی په خیالاتوکښې نور بدلون کیدلو اود موصوف د وفات نه صرف یوه هفته وړاندې چه داحقر کوم ملاقات اوشو په هغې سره هم د دغه پورتنو خیالاتو تائیداوتوثیق اوشو. په دې وجه دا یو څو کربنې د خپل علم او تسلئی مطابق دحضرت صاحب نورالله مرقده باره کښې اولیکلې شوې. خو ښکاره خبره ده چه په سیرة النبی وغیره کښې کوم څیزونه تراوسه پورې چهاپ کیږی او یوشان د هغې ترجمې هم په نورو ژبوکښې چهاپ کیږی. په هغې سره چه کومې غلط فهمئی خوریږی دهغې ازاله په صحیح نیولو او نقدسره کیدې شی کوم چه داهل تحقیق حق دې. جزاهم خیرالجزاء (۱)

ایا شق صدر سابقه انبیاء کرامو علیهم السلام سره هم شوې دې؟ لکه څنګه چه نبی کریم ﷺ سره د شق صدر واقعه پیښه شوې ده دغه شان سابقه انبیاء کرام علیهم السلام سره هم داسې امر پیښ شوې که نه؟ په دې کښې اختلاف دې.

امام شامی رحمه الله سبل الهدی والرشاد کښې لیکلی دی چه "د علامه سیوطی رحمه الله په نیزد شق صدر معجزه زمونږ نبی کریم ﷺ سره خاص ده. سابقه انبیاء کرامو کښې چاسره هم داسې واقعه نه ده پیښه شوې. دې نه پس لیکی چه صحیح خبره داده چه دا معجزه صرف حضورپاك سره خاص نه ده بلکه نور انبیاء کرام هم په دې معجزه کښې حضورپاك سره شر یك دی لکه چه بعض روایاتو سره دې طرف ته اشاره ملاویږی."(۲)

دجمهورو قول هم دغه دې چه د سابقه انبیاء کرامو زړونه هم وینځلې شوې وو. البته په کوم تفصیل او اهتمام سره چه دنبی کریم ﷺ سره د پیښیدونکې معامله خبر ملاویږی دغه شان سابقه انبیاء کرامو سره پیښیدونکې واقعې خبر نه ملاویږی صرف اشاره ملاویږی چه د سابقه انبیاءکرامو زړونوته هم غسل ورکولې شو.(۳)

قوله: ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ: بیانی دا د زمزم په اوبوسره اووینځلو. زمزم دهغه کوهی نوم دې کوم چه په مسجدحرام کښې دې. لفظ زمزم د تانیث اوعلمیت په وجه غیرمنصرف دې. دې ته زمزام ، زوازم او زُوَزِم هم وئیلې شی. په لغات کښې ددې نورډیر نومونه هم ذکرشوی دی. په کوم کښې چه:

---

(۱) انوار البارى شرح صحيح البخارى شق صدر اوسيرت النبى صلى الله عليه وسلم: ۱۱/۱۷-۱۶.

(۲) سبل الهدى والرشاد الباب الرابع فى شق الصدر: ۹۱/۲.

(۳) فتح البارى باب المعراج: ۳۵۷/۷شرح العلامة الزرقانى فى شق الصدر: ۲۸۶/۱السيرة الحلبية باب ذكر الإسراء والمعراج: ۵۱۷/۱سبل الهدى والرشاد: ۹۱/۲ذخيرة العقبى رقم الحديث ۴۴۸، ۲۹/۶.

مَکْتُومَۃُ، مَضْنُونَۃُ، شَبَّاعَۃُ، سُقْیَا، الرَّوَاءِ، رَکْضَۃُ جِبْرِیْل، هَزْمَۃُ جِبْرِیْل، شِفَاءُ سَقَمٍ، طَعَامُ طُعْمٍ، حَفِیْرَۃُ عبدِ المطلب (۱)
دې ته دزمزم ونیلووجه ددغه اوبوزیاتوالې دې یابیاچه کله دزمکې نه اوبه وتلې وې هغه وخت حضرت هاجره بی بی ددې اوبونه چاپیره پوله جوړولوسره (دې دپاره چه اوبه اخوا دیخوا نه شي) اوونیل زم زم (اودریږه اودریږه) یا د دغه اوبو د راخوټکیدو په وخت حضرت جبرائیل علیه السلام دغه اوبوته اوونیل زم زم اوددې نه علاوه وجه هم کیدې شی. (۲)

په زمزم سره د قلب اطهر د وینځلو وجه: علامه زرقانی رحمه الله فرمانی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه مبارك په زمزم سره د وینځلو حکمت دادې چه دا اوبه زړه ته طاقت ورکوی او ویره لرې کولوسره سکون پیدا کوی. حافظ زین الدین عراقی رحمه الله فرمانې چه په لیلة الاسراء کښې په دې اوبوسره د رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه مبارك ته غسل ځکه ورکړې شو چه د عالم ملکوت په رؤیت باندې حضورپاك ته تقویت حاصل شی. (۳)

د رسول الله ﷺ زړهٔ مبارک د جنت په اوبوسره ولې اونه وینځلې شو؟ پدې ځائې کښې یو سوال پیدا کیږی چه کله د رسول الله صلی الله علیه وسلم سینه مبارکه څیرلوسره د حضورپاك زړه مبارك ته غسل ورکړې شو نو د هغې دپاره فرښتو هم د آسمان نه پلیټ راوړلو نودې سره به نی د جنت نه اوبه هم راخستې وې حالانکه داسې اونه شو بلکه هم د دنیا په اوبوسره دحضورپاك زړه مبارك اووینځلې شو داسې ولې اوشو؟

ددې په جواب کښې علامه ابن ابی جمرة رحمه الله فرمانې که چرې د جنت په اوبوسره د رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه مبارك ته غسل ورکړې شوې وې نودامت دپاره به ددې د برکت اثر باقی نه وې پاتې شوې ځکه چه ددې اوبو مستقر دنیانه ده بلکه جنت دې. بل ددې وجې نه هم چه آب زمزم هم آسمانی یا جنتی اوبه دی او هغه دا شان چه د الله ﷻ قول ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ﴾ (۴) په تفسیر کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما قول دې چه په زمکه کښې هم کومې اوبه دی هغه هم دهغه اوبونه دی کومې چه د آسمان نه نازل شوی. او په یو روایت داهم دی چه کله باران راوریږی نو په هغې کښې د جنت د اوبونه څه حصه ملاؤ شوې وی او په دغه باران کښې برکت د دغه ملاؤ شوې اوبو په اندازه وی. چنانچه په دې معنی کښې تولې اوبه هم د جنت اوبه دی یا څه اوبه د جنت وی.

ددې نه علاوه د آب زمزم نور فوائد هم بیان کړې شوی دی په کوم کښې چه یو څو دلته ذکرکولې شی مثلاً:

① دامت دپاره برکت باقی ساتل مقصود وو ② آب زمزم په هغه زمکه باندې واقع وو چرته چه بیت الله وو ③ دا اوبه د مبارك هستئی حضرت اسماعیل علیه السلام د اکرام دپاره پیداکړې شوې ④ ددې اوبو یو خاصیت داهم دې چه په دې اوبوکښې دحضرت هاجره بی بی دپاره خوراك هم کیخودې شو ⑤ ددې اوبو ښکاره کیدل د یو خاص وجې او مقصد دپاره دخاص اومقرب فرښتې حضرت جبرائیل علیه السلام

---

(۱) الصحاح للجوهری، ص: ۴۵۸لسان العرب: ۸۶/۶القاموس المحیط ص: ۱۰۰۸ ذخیرة العقبی فی شرح المجتبی رقم الحدیث: ۴۴۸، ۲۹/۶.

(۲) فیض القدیر رقم الحدیث:۲۲، ۸۱/۱.

(۳) شرح العلامة الزرقانی:۶۶/۸-۶۵.

(۴) سورة المؤمنون:۱۸.

په ذریعه اوشو. لهذا په دې خاص اوبوکښې دَ حضورپاك زیات عزت او دَهغوی زیات تعظیم وو په دې وجه په دې اوبوسره دَحضورپاك زړه مبارك ته غسل ورکړې شو.
بعض داهم وئیلی دی چه کله دا اوبه دَحضورپاك دَ باباجان حضرت اسماعیل علیه السلام دَ حیاة سبب جوړ شو نو زیات مناسب هم دغه وو چه هم دَدې په ذریعه دَ حضورپاك زړه مبارك ته غسل ورکړې شی.(۱)
اب زمزم غوره دی که اب کوثر؟: دَ معراج دَ سفر نه وړاندې حضورپاك سره دَ شق صدر معجزه پیښه شوه په کوم کښې چه دَ حضورپاك زړه مبارك په آب زمزم سره اووینځلې شو. هغه وخت دَ آب زمزم دَ استعمال د وجې نه دا سوال پیدا شو چه په اوبوکښې آب زمزم غوره دی که آب کوثر؟ (چه په جنت کښې یوه چینه ده یا یو نهر دې). نو په دې باره کښې په مجموعی توګه باندې درې اقوال مخې ته راځی: دَ ټولونه ړومبې قول دادې چه آب زمزم دَ ټولو اوبونه غوره دی په دې وجه دَحضورپاك زړه مبارك ته په دې سره غسل ورکړې شو. که چرته نورې اوبه دَدې نه غوره وې نودکائنات دَ ټولو نه دَ عظیم اومبارکې هستئی دپاره به هم دَهغه اوبو انتخاب کیدلو نه چه دَ آب زمزم. دا قول اختیارونکې شیخ الاسلام السراج البلقینی رحمه الله دې. دا قول علامه قسطلانی رحمه الله علامه زرقانی رحمه الله علامه ابن ابی جمرة رحمه الله علامه سهیلی رحمه الله او امام یوسف الصالحی رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله ذکر کړې دې.(۲)
دویم قول دَ علامه سیوطی دې چه آب زمزم ته مطلق دَ ټولو اوبونه افضل وئیل محل نظر دې البته داسې وئیلی شی چه آب زمزم دَ دنیا دَ ټولو اوبونه غوره دی اودَ جنت دَ اوبونه دټولو نه غوره آب کوثر دې. ځکه چه آب کوثر دارالبقاء سره تعلق لری لهذا دا په دارالفناء کښې نه شی استعمالولې. لهذا په دارالفناء کښې دَ هغه ځائی دَ ټولو نه غوره اوبوزمزم سره غسل ورکړې شو.
دَدوی په دې خبره باندې دا اشکال کیدې شی چه کوم پلیټ په دې واقعه کښې استعمال کړې شو هغه خوهم دَ دارالبقاء یعنی جنت نه راو ړلې شوې وو او دَهغې استعمال په دارالفناء یعنی دنیاکښې اوکړې شو.نودَدې جواب دَهغوی دَ طرف نه دا ورکړې شو چه دا اشکال ټیك نه دې ځکه چه پلیټ او رکیبئی داسې څیز دې دَ کوم په استعمال سره چه هغه ختمیږی نه په خلاف دَ اوبو چه دَهغې په استعمالولو سره خودَهغې ذات فنا کیږی په دې وجه دَهغه ځائی پلیټ ئی استعمال کړو لیکن اوبه ئی استعمال نه کړې.
دَعلامه سیوطی رحمه الله دَدې خبرې هم جواب ورکړې شو چه کله تاسو دومره خبره اومنله چه دَ حضورپاك زړه مبارك ته هم په غوره اوبوسره غسل ورکړې شو نودَهغوی دَ شیخ الاسلام البلقینی رحمه الله قول چه هم زمزم غوره اوبه دی تسلیم کول هم لازم شو. په دې وجه دَهغوی ذکرکړې شوې دلیل دَ وجې نه زمزم غوره اوبه ګرځولوباندې هم څه دلیل نشته دې اودَهغوی دا وینا کول چه آب کوثر دَ جنت یعنی دارالبقاء اوبه دې په دې وجه دا په دارالفناء کښې استعمال نه کړې شو. دَدې خبرې تقاضا نه کوی چه په دې اوبوسره دَ حضورپاك زړه مبارك ته غسل مه ورکوئی ځکه چه دَ حضورپاك دَ شان اومنصب سره

---

(۱) بهجة النفوس باب المعراج خرق العادة النبي صلى الله عليه وسلم: ۱۸۸-۱۸۹/۳ذخيرة العقبى في شرح المجتبى باب فرض الصلاةُ رقم الحديث: ٤٤٨، ۲۹/۶الروض الأنف عن شق الصدر مرة: ۱۷٤/۲شرح العلامة الزرقاني:۶۵-۶۶/۸ سبل الهدى والرشاد الباب الرابع عشر:۹۶/۲.
(۲) المواهب اللدنية المصدر الخامس: ۳۵٤/۲شرح العلامه الزرقاني۶۶/۸-۶۵ بهجة النفوس: ۱۸۸-۱۸۹/۳ الروض الأنف: ۱۷٤/۲ سبل الهدى والرشاد:۹۶/۲ عمدة القاري: ۳۱/۱۷مرقاة المفاتيح: ۵۲۸/۱۰التعليق الصبيح: ۱۳۹/۷ نسيم الرياض: ۱۱۰/۳الكوثر الجاري: ۲۸/۲.

حو لائق دا وو چه دَحضور پاك دَ پاره مطلقاً غوره اوبه استعمال کړې شوې وې نه چه صرف دَ دنيا دَ اوبونه غوره اوبه.

دويمه خبره دَهغوى دا وينا كول چه دَ طشت يا پليټ حال خو بل دې په دې باندې قياس كولوسره دې اشكال نه كوى، تسليم نه ده ځكه چه دغه وخت دَ حضورپاك كرامت ښكاره كول وو ګنې دَ سرو زرو استعمال خو حرام وو كوم وخت چه دا جائز اوګرځولې شو نو مونږ پوهه شو چه دا مقام اووخت دَ يو خرق عادت امر ښكاره كولو دې دې دپاره چه په هغې سره دَ حضورپاك دپاره دَ نور كرامت اوعزت اظهار اوشى.نودا خبره تقاضا كوى چه دكوثر اوبه استعمال شوې وې كه هغه چرته غوره وې خوچه ګله دَدې باوجود دَ زمزم اوبه استعمال کړې شوى نودا په دې خبره باندې قرينه ده چه هم دغه اوبه هم دَ كوثر داوبونه غوره دى. دا قول علامه زرقانى رحمه الله اوعلامه مناوى رحمه الله ذكر كړې دې.(۱)

دريم قول دَ اابن الرفعة دې چه دَ ټولو نه غوره اوبه هغه دى كومې چه دَ حضورپاك دَ ګوتونه دَ معجزه په توګه جارى شوې. اوداسې دَ حضورپاك ﷺ نه څو ځل شوى. دغه مواقع علامه يوسف الصالحى رحمه الله خپل كتاب سبل الهدى والرشاد لسم جلد كښې په تفصيل سره ذكركړى دى. دَدې دَ غوره كيدو وجه داده چه دا اوبه دَحضورپاك دَ مباركو ګوتو نه جارى شوې او دَ زمزم اوبه دحضرت اسماعيل عليه السلام دَ پوندو په مرلوسره، دَدې دواړو په مينځ كښې فرق صفا ښكاره دې. په دې وجه كومه معجزه چه دَحضورپاك دَ ګوتو مباركونه ښكاره شوه دا ډيره ابلغ ده دَ حضرت اسماعيل عليه السلام دَ معجزې نه.

البته دَدې خبرې دَ وجې نه دَعلامه بلقينى په دې خبره باندې اشكال نه شى كيدې چه هغوى فرمائيلى دَحضور پاك ﷺ زړه مبارك دَ ټولو نه په غوره اوبوسره اووينځلې شو.ځكه چه هغه وخت څه نورې اوبه خاص كر دَحضورپاك دَ ګوتو مباركوراوتلې اوبه موجود نه وې پدې وجه دَ هغه وخت موجود اوبو كښې غوره اوبه مراد دى.

اودغه شان په ابن الرفعة باندې هم دَدې صحيح حديث دَ وجې نه څه اشكال نه شى كيدې په كوم كښې چه دَ زمزم دَ اوبو فضيلت راغلې دې.((خيرماءعلى وجه الأرض ماءزمزم))(۲) چه حضورپاك ارشاد فرمائيلې دې په مخ دَ زمكې دَ ټولونه غوره اوبه دَ زمزم اوبه دى.

اشكال په دې وجه نه شى كيدې چه دَ حضورپاك دَدې فرمان په وخت هغه اوبه موجود نه وې كومې چه دَمعجزې په توګه دَهغوى ﷺ دَ ګوتومباركونه راوتلې. مطلب دا چه هغه وخت دَدغه معجزې ظهور هم نه وو شوې.داقول علامه زرقانى رحمه الله علامه ابن ابراهيم حلبى رحمه الله علامه يوسف الصالحى الشامى رحمه الله اوملا على قارى رحمه الله ذكركړې دې (۳).

اوس په دې دريواړو اقوالوكښې راجح قول كوم يو دې؟ په دې باره كښې علامه عبدالرؤف المناوي رحمه الله دَ دې حديث ((خيرماءعلى وجه الأرض ماءزمزم)) په تشريح كښې ليكى چه دَدې نص دَ وجې نه دَهغه علماؤ دپاره تقويت پيداكيږى چه دَ كوثر دَ اوبونه دَ زمزم اوبه غوره ګرځوى. بيا لږ شان وړاندې تلو سره كتلې شى چه دَ دې حديث ((خيرماءعلى وجه الأرض ماءزمزم)) دَ وجې نه بعض علماؤ آب زمزم ته د

(۱) شرح العلامة الزرقانى المقصدر الخامس فى تخصيصه عليه الصلاة والسلام بخصائص المعراج والإسراء: ۶۶-۶۷/۸فيض القدير بشرح الجامع الصغير حرف الهمزة رقم الحديث:۲۲، ۸۱/۱.

(۲) المعجم الكبير للطبرانى رقم الحديث: ۱۱۰۰۴، ۲۷۹/۵المصنف لعبدالرزاق باب زمزم وذكره رقم الحديث: ۹۱۱۹، ۱۱۶/۵جامع الأحاديث للسيوطى رقم الحديث: ۱۱۸۱۹حرف الخاء.

(۳) شرح العلامة الزرقانى: ۶۸/۸السيرة الحلبية: ۴۱۳/۳سبل الهدى والرشاد: ۱۳/۱۰مرقاة المفاتيح: ۵۲۸/۱۰

هغه اوبونه هم غوره اوونيل کومې چه د حضورپاك د گوتو مبارکونه جارى شوې وې حالانکه په هغه موقع چه دغه اوبوته غوره ونيلې شوې وو هغه وخت د حضورپاك د گوتو مبارکونه جارى کيدونکې اوبو والا معجزه ښکاره شوې هم نه وه.(۱)

دکلام خلاصه دا شوه چه دهغه وخت په اعتبارسره کوم وخت چه شق صدر اوشو دتولونه غوره اوبه اوبه د زمزم گرځولې شى اودې نه پس هغه اوبه کومې چه د حضورپاك د گوتونومبارکود اثر نه پيدا شوې

قوله: ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ: بيائى د سرو زرو يوپليټ راوړو راغله. طشت يو د تبهال په شان لوښې وى چه اکثرد پيتلو نه جوړ شوې وى اکثر ددې استعمال د لاسونو د وينځلو دپاره کيږى.

طشت د طاء فتحه او سين سکون سره وى. د ابن قرقول وينا ده چه دا لفظ "ط" په کسره سره هم استعماليږى ليکن ددې استعمال فتح سره زيات فصيح دې. ونيلى شى چه د طشت اصل طس د سين تشديد سره دې يو سين د ثقيل کيدو د وجې نه په تاء سره بدل کړې شوې. نوچه کله ددې جمع راوړلې شى نو سين واپس راگرځى لکه طِسَاسٌ، طَسِيْسٌ، أَطْسَاسٌ اوطُسُوْسٌ

په طست کښې دېونه زيات لغات هم موندلې شى مثلاً اَلطَّسُّ، اَلطَّسَّةُ، اَلطِّسَّةُ. ددې نه اَلطَّسُّ جمع أَطْسَاسٌ طُسُوْسٌ اوطَسِيْسٌ راځى او اَلطَّسَّةُ جمع طِسَاسٌ اوطِسَسٌ راځى.(۲)

دزړه مبارک دوينځلودپاره دطشت استعمال ولې اوکړې شو؟ علامه عينى رحمه الله ليکى چه ددې لوښى خاصوالې نور لوښى پريخودو سره خکه اوکړې شو چه په عرف کښې ددې قسم وينځلو دپاره هم ددې لوښى استعمال کيږى.(۳)

د سرو زرو طشت ولې استعمال کړې شو؟: د شق صدر په موقع باندې د حضورپاك زړه مبارك د سرو زرو په طشت کښې کيخودوسره اووينځلې شو. نو په دې ځائى کښې دا سوال پيداکيږى چه په شريعت محمدى کښې خود سرو زرو استعمال حرام دې نودا ولې استعمال کړې شو؟

ددې سوال د امت علماؤ ډير جوابونه ورکړى دى: ① د سرو زرو د استعمال دحرمت حکم په دې دنياکښې په استعمال باندې دې په آخرت کښې نه دې لکه چه حضورپاك ارشاد فرمائيلې دې «هولهم في الدنيا ولنا في الآخرة» (۴)د سرو زرو استعمال دکافرانو اوغير مسلمو دپاره په دې دنيا کښې دې (زمونږ دپاره نه دې بلکه) زمونږ دپاره خوبه ددې استعمال په آخرت کښې وى (هلته به د هغوى دپاره نه وى)

بيا ددې طشت استعمال خود نبى کريم ﷺ نه نه دې شوې ددې استعمال خو هغه فرښتو کړې چه دغه لوښې ئې ځان سره راوړلې وو اود احکامو مکلف مونږ انسانان يو نه چه فرښتې

---

۱) فيض القدير حرف الخاء رقم الحديث: ۴۰۷۷، ۶۵۲/۳مرقاة المفاتيح باب علامات النبوة: ۵۲۸/۱۰شرح العلامة الزرقاني: المقصد الخامس: ۶۸/۸الکنزالمتوارى باب کيف فرضت الصلوت: ۷/۴.

۲) الصحاح للجوهري ص: ۶۴۰النهاية في غريب الحديث والأثر: ۱۱۰/۲المغرب: ۲۰/۲لسان العرب: ۱۶۰-۱۶۱/۸القاموس المحيط ص: ۱۴۳عمدة القاري: ۶۳/۴شرح النووي على صحيح مسلم: ۳۸۹/۲.

۳) عمدة القاري: ۶۳/۴فتح الباري: ۳۹۷/۱سبل الهدى والرشاد: ۹۳/۲.

۴)سنن ابن ماجه باب کراهية اللباس رقم الحديث: ۳۵۹۰ص ۱۱۸۷، المصنف لابن أبي شيبة کتاب اللباس رقم الحديث : ۲۵۱۴.

② دا امر هغه وخت پیښ شو کوم وخت چه د دغه لوښو (یعني د سرو زرو د لوښو) د استعمال ممانعت حکم نه وو نازل شوې. بلکه دَدې استعمال مباح وو اوددې د حرمت حکم خو په مدينة المنورة کښې نازل شوې.

③ یوجواب دا هم ورکړې شوې دې چه دا امر د رسول الله ﷺ خصوصیاتو سره تعلق لرې. دا جواب ملاعلي قاري رحمه الله په مرقاة کښې ذکر کړې دې.

④ حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلي دي چه داخبره هم ممکن ده چه د حرمت حکم د دنیااحوال سره مخصوص وی اوکوم څه چه په لیلة الاسراء کښې پیښ شوی هغه اکثر د غیبواحوالوسره وو په دې وجه به هغه احکام آخرت سره هم ملحق وی (او په آخرت کښې به د سرو زرو نه مستفید کیدونکی خالصتاً هم مؤمنان وی).

⑤ علامه خفاجي رحمه الله لیکلي دي چه د سرو زرو استعمال ځکه اوکړې شو چه هغه د جنت سره زر وو کوم چه زمونږ د دنیا د سرو زرو د جنس نه نه دی او د احکامو تعلق د دې دنیا د سرو زرو سره دې لهذا دلته د نورو جوابونو هډو ضرورت نه پاتې کیږي.[1]

د سرو زرو د استعمال حکمت: د رسول الله ﷺ د زړه مبارك د وینځلو د پاره د سرو زرو استعمالولو څه حکمت وو؟ په دې باره کښې د ټولونه تفصيلي کلام علامه سهیلي رحمه الله کړې دې اود دغه کلام څه نوره تشریح او اضافې سره علامه یوسف الصالحي الشامي اوعلامه زرقاني رحمه الله نقل کړی دی.

چنانچه علامه سهیلي رحمه الله فرمائي لکه څنګه چه د سرو زرو ظاهر او د هغې ذات دې دغه شان د هغې لفظ او صفات هم دی. او د دهات د لفظ اوصاف ظاهر اوذات د حضورپاك، وحی الهی اوقرآن مجید سره مناسبت دې. که لفظ ذهب ته اوکتلې شي نودا به د هغه معنی په مناسبت شي د کومې چه رسول الله ﷺ سره اراده کړې شوې وه. یعني الله ﷻ د حضورپاك سره د عقیدې د ناپاکوالی (شرك) د لرې کولواراده اوکړه اوحضورپاك ئې په هر اعتبار سره ظاهراً او باطناً پاك اوصفاكړو.

اوکه چرې د ذهب معنې او اوصاف ته نظر اوکړې نود دې معنی یوڅیز د هرقسم خرابو وغیره نه پاکول او صفا کول دی. چنانچه د سرو زرو د طشت مناسبت د هغه څیز سره اوشو د کوم چه حضورپاك سره اراده اوکړې شوه یعني د حضورپاك د زړه مبارك صفائي.

د سرو زرو د اوصاف نه یو دَدې ثقیل یعني درندوالې کیدل هم دی، ترديې چه که دا په پاره کښې هم واچولې شي نودا په هغې کښې هم لاندې کیني. بل طرف ته په حضورپاك باندې نازل کیدونکې کتاب قرآن مجید اووحی هم ډیر زیاته درندوالې لرلو لکه چه د الله ﷻ ارشاد دې ﴿إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا﴾ (۲) چه مونږ اچونکي یوپه تاباندې یو بوج (وزنداره) خبره.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه کله به په حضورپاك باندې وحی نازلیدله اوهغوی به په اوښه باندې وو نو (د وحی د بوج د وجې نه) به هغه اوښه کیناستله بیا به هغې د حرکت کولو طاقت نه لرلو (تردې

---

[1] بهجة النفوس حديث الإسراء والمعراج: ۱۸۰/۳مرقاة الفاتيح كتاب الفضائل باب علامات النبوة: ۵۲۸/۱۰فتح الباري:كتاب المناقب باب المعراج رقم الحديث: ۳۸۸۷، ۲۵۷/۷. نسيم الرياض القسم الأولى فى تعظيم العلى الأعلى لقدر النبى ﷺ: ۳۶/۳إرشادالساري: ۵/۲عمدة القاري: ۶۳/۴-۶۲، ۳۱/۱۷التوضيح لشرح الجامع الصحيح: ۲۳۰/۵-۲۲۹شرح السيوطى على النسائى: ۲۱۷/۱.

[2] سورت المزمل: ۵.

چه وحی به ختمه شوه). [۱]
چنانچه صفت معقوله (یعنی دَ وحې بوج) او صفت محسوسه (دَ سرو زرو سختی او دروندوالي کنبي) مطابقت ښکاره شو. دَ سرو زرو دَ اوصاف نه دا هم یو صفت دې چه سره زر اور نه خوری. دغه شان قرآن پاك دې چه دَ قیامت په ورځ به اور داسې زره نه خوری په کوم کنبې چه قرآن پاك محفوظ وی اونه به داسې بدن خوری چه دَ قرآن پاك مطابق عمل کوی.
دَ سرو زرو یو صفت دا هم دې چه زمکه (یعنی خاوره) په سرو زرو باندې اثر نه شی کولې دغه شان قرآن دَ خپل خان په کثرت سره لوستلو سره زړیږی نه اونه بل څه بهتر په دې کنبې تغیر اوتبدل پیداکولې شی. بل سره زر په خلقو کنبې یوخوښ او ښکلې څیز دې دغه شان قرآن حکیم هم دَ عزت والاکتاب دې لکه چه دَ الله ﷻ قول دې ﴿وَإِنَّهُ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ﴾ اوهغه کتاب ډیر کم یاب دې. [۲]
مذکوره بحث خودَ سرو زرو دَ اوصاف او اودَدې لفظ سره متعلق وو که دَدې ذات اودَدې ظاهر طرف ته نظر اوکړې شی نودادَ دنیا ښائست او زینت دې او بل طرف ته قرآن مجید دَ الله ﷻ دَ وحی په ذریعه نبی کریم ﷺ اودَهغوی امت دَ بادشاهانودَ خزانو مالکان جوړکړل. دَهغوی سره زر او سپین زر او ټول دَ زینت څیزونه دَ امت محمدیه قبضه کنبې راورسیدل. بیادَ نبې کریم په اتباع باندې دَ سرو زرو محلاتو وعده هم کړې شوې ده. رسول الله ﷺ ارشاد فرمائیلې دې (دَ مؤمن دَپاره) به دوه جنتونه وی دکوم لوښی او ټول څیزونه چه به دَ سرو زرو وی. [۳]
او په قرآن پاك کنبې دې ﴿يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ﴾ یعنې او دوی به اخلی ګرځی به دَ سرو زرو رکیبئی خپل خان سره. [۴] لکه چه دې سرو زرو (کوم چه دَ طشت په صورت کنبې حضورپاك له راوړلې شو) خبرئی ورکولو دَهغه سرو زرو کوم چه به په جنت کنبې وی اودَ قرآن او وحی الهی اتباع کونکوته به ملاویږی. اودَ دغه سرو زرو اوصاف خبر ورکولو دَحق او دَ قرآن پاك دَ اوصاف اودَ سرو زرو لفظ (یعنی ذهب) خبر ورکولو دَ آسمان طرف ته دَ اوړلو اودَ حضورپاك نه دَهر قسم ناپاکئی لرې کولو. [۵]

زرو په طشت سره "تحلیته المصحف" دَپاره دَ جواز استدلال: په دې مقام علامه سهیلی رحمه الله تحلية المصحف په جواز باندې استدلال کړې دی لکه چه څنګه په دې موقع باندې دَ حضورپاك زړه مبارك ته دَ غسل ورکولودَپاره دَ طشت استعمال اوکړې شو دغه شان قرآن مجید په سرو زرو سره ښائسته کول هم جائز دی. هم دا په څه تفصیل سره علامه ابن بطال هم ذکرکړې دې. [۶]
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَدې واقعه نه استدلال کولوسره تحلية المصحف ته جائز وئیل محل نظر دی. دَدې دَ جواز دلائل نور دی دا نه دې. څکه چه دَ دغه سرو زرودَ طشت استعمالونکې فرښتې وې انسانان نه وو. نوچه دَ کومو احکامو هغوی مکلف وې نودَهغې احکاماتو دې انسانان هم مکلف

---

[۱] المستدرک علی الصحیحین کتاب التفسیر سورة المزمل رقم الحدیث: ۳۶۶۵، ۵۴۹/۲.
[۲] سورة حم سجدة: ۴۱.
[۳] صحیح البخاری کتاب التفسیر باب سورة الرحمن رقم الحدیث: ۴۵۹۷ صحیح مسلم کتاب الإیمان رقم الحدیث: ۲۹۶
[۴] سورة الزخرف: ۷۱.
[۵] الروض الأنف لِمَ اختیر طست من ذهب: ۱۷۵/۲ سبل الهدی والرشاد الباب الرابع عشر: ۹۵/۲-۹۴ شرح العلامة الزرقانی المقصد الخامس فی تخصیصه بخصائص المعراج والإسراء: ۵۸/۸-۵۷ فتح الباری کتاب المناقب الأنصار باب المعراج: ۲۵۷/۷.
[۶] الروض الأنف لِمَ اختیر طست من ذهب: ۱۷۵/۲ شرح ابن بطال رقم الحدیث: ۳۴۹، ۸/۲-۷.

وى دَدې دپاره دليل پكاردې او هغه ندارد دې. بل دَدې واقعې په وخت كښې خو هسې هم سره زر استعمالول مباح وو ځكه چه دَ سرو زرو دَ استعمال دَحرمت حكم په مدينه منوره كښې راغلې لهذا دغه مذكوره استدلال صحيح نه دې.(١)

قوله: مُمْتَلِىءٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي ثُمَّ أَطْبَقَهُ: (هغه طشت، دَ حكمت او ايمان نه ډك وو (هغه فرښتې ايمان اوحكمت) زما په سينه كښې واچولو اوسينه ئې بنده كړه.

دَ ممتلئى مذكر راوړلو توجيه: دَ طشت صفت بيانولوسره ئې اوفرمائيل ((ممتلئى حكمةً وإيماناً)) حالانكه طشت مؤنث دې او ممتلئى مذكر دې. نو علماء كرامو دَدې جواب وركړې دې چه په دې ځائې كښې ممتلئى دَ طست صفت نه جوړيږى بلكه معنى طست يعنى دَ لوښى صفت جوړيږى اوهغه مذكر دې لهذا هيڅ اشكال نشته دې.(٢)

دَ حكمت معنى: دَ حكمت په معنى كښې دَعلماؤ ډير اقوال دى. مثلاً قرآن مجيد، فهم قرآن، خشيت، نبوت، اصابت في القول والفعل وغيره.(٣)

علامه آلوسى رحمه الله دَحكمت په معنى كښې تفصيلى كلام كړې دې. په كوم كښې چه دَحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په حواله سره دَعقل پوهې او هوښيارتيا معنې بيان كړې دى. اود حضرت مجاهد رحمه الله په حواله سره عقل فقه او اصابت فى القول معنى نقل كړې ده. امام رازى رحمه الله ليكلى دى دَعلم مطابق دَعمل توفيق ملاويدل حكمت دې. بعض دَحكمت نه مراد داسې خبرې اترې اخستې دى دَ كوم نه چه خلق نصيحت حاصل كړى او هغوى ته په دغه خبرو باندې تنبيه يعنى خبردارې وى. بعض دا وئيلى چه دَانسانى طاقت په اندازه دَ څيزونو دَ حقيقت پيژند ګلونوم حكمت دې.(٤)

تاج العروس كښې ليكلى دى دَ حكمت نه مراد دَ الله ﷻ اطاعت دَ دين پوهه په دې عمل ويره پرهيزګارى دَ سوچ اوفكر صحيحوالې اودَ الله ﷻ احكام اودَهغې په اتباع كښې غور اوفكر كولونه كار اخستل دى.(٥)ابن سيده ليكلى دى چه دَ حكمت باره كښې دوه اقوال دى. يو نبوت او بل قرآن. اودَ حكمت نه مراد قرآن اخستلو باندې داخبره كافى ده چه ټول امت هم دَ قرآن په ذريعه دَ جهالت په بدله كښې عمل حاصل كړې دې.(٦)

امام نووى رحمه الله ليكلى دى چه دَ حكمت په تفسير كښې ډير اقوال دى اوهر يو تعريف كونكى په بعض صفاتو باندې اقتصاركړې دې (امام نووى رحمه الله فرمائې چه) مونږ جامع اومانع تعريف كووچه حكمت نوم دې دَداسې علم كوم چه احكامو سره متصف وى، دَ الله ﷻ په معرفت باندې مشتمل وى، او بصيرت، تهذيب نفس، حق، دې سره عمل اودَ خواهشاتو او باطل نه دَبچ كيدو سره ملاؤشوې وى.(٧)

---

(١) فتح البارى كتاب الصلوة رقم الحديث: ٣٤٩، ٥٩٧/١شرح العلامة الزرقانى: ٥٧/٨.

(٢) فتح البارى:٣٤٩، ٥٩٧/١ إرشادالسارى: ٥/٢تحفة البارى: ٢٨١/٢التوضيح لشرح الجامع لابن ملقن: ٢٣١/٥.

(٣) تفسير الطبرى، البقرة: ٢۶٩، ٥٧۶/٥.

(٤) روح المعانى لقمان:١١/٨٣-١٢٨٢التفسير الكبير لقمان:١٢، ١٢٧/٢٥تفسير ابن كثير: ١٠٤/٥.

(٥) تاج العروس ماده حكم: ٥٢٩/٣١.

(٦) المحكم والمحيط الأعظم: ٥٠/٣.

(٧) شرح اللنووى على المسلم كتاب الإيمان رقم الحديث: ٨٣، ٢٢٠/٢عمدة القارى: ٦٣/٤إرشاد السارى: ٥/٢تحفة البارى: ٢٨١/١فتح البارى: ٥٩٧/١.

امام نووى رحمه الله د حكمت په تفسير كښې د ابن دريد رحمه الله قول نقل كړې دې چه هره يوه داسې كلمه چه تاته نصيحت اوكړى او تا خبردار كړى او تا د عزت طرف ته ورانديې كړى يا د هربدكار نه دې منع كړى هغه حكمت دې.[1]

د ايمان مطلب: د ايمان لفظ د امن نه ماخوذ دې او امن ضد دې د ويرې. امن تسلئى او طمانيت ته وائى. د ايمان استعمال په څلورو طريقوسره كيږى. يو خودا چه دا متعدى بنفسه وى، كه د يومفعول طرف ته وى اوكه د دوو مفعولو طرف ته، چه دويم مفعول د حرف جر په واسطه سره راوړلې شى يا د جرد واسطې نه بغير. دويم صورت دادې چه د ايمان صله باء وى هغه وخت به ايمان د تصديق په معنى كښې وى. دريم صورت دادې چه د ايمان صله لام وى هغه وخت به د دې معنى د انقياد وى. څلورم صورت دادې چه د دې صله على وى نوهغه وخت به ايمان د اعتماد په معنى كښې استعماليږى دا صورت اقل قليل دې.[2]

د ايمان شرعى اواصطلاحى تعريف، په مختلف تعبيرات او مختلف عنوانات سره ډيرو علماؤ كړې دې. جمهور علماؤ د ايمان تعريف په دې الفاظوسره كړې دې: "**وهوالتصديق بماعلم مجئى النبى ﷺ به ضرورة تفصيلاًفيماعلم تفصيلا واجمالاًفيماعُلِمَ اجمالاً**".

مطلب دا چه د حضورپاك ﷺ نه د كومو څيزونو علم بديهى توګه باندې شوې دې د هغې تصديق كول ايمان دې. كه چرې د حضورپاك نه ثبوت اجمالى دې نواجمالى تصديق ضرورى دې او كه چرې ثبوت تفصيلى دې نو د هغې تصديق په تفصيلى توګه كول ضرورى دى.[3]

په زړه كښې حكمت او ايمان څنګه واچولې شو؟: علامه سهيلى رحمه الله فرمائى چه په دې ځائى كښې يو سوال پيداكيږى چه د سرو زرو په تهال كښې ايمان اوحكمت د ډكوالى څه مطلب دې؟ ځكه چه ايمان اوحكمت خو يو عرض او صفت دې چه يوذات سره قائم كيږى او په دې كښې د يو ځائى نه بل ځائى ته د منتقل كيدو (مثلاً ډكول يا اړول وغيره) ممكن نه دى ځكه چه انتقال وغيره د جسم خاصه ده د صفت يا عرض نه ده؟ نو د دې جواب دا وركړې شو چه د دې معنى داده چه په طشت كښې څه داسې څيز وو د كوم په ذريعه چه د ايمان كمال او د حكمت كمال كښې زياتوالې حاصليدلې شو اودا خبره ممكن ده چه د دغه طشت ډكيدل په حقيقى توګه وى ځكه چه معانى د جسم په شكل كښې اچول ممكن دى. لكه چه په احاديثو كښې د سورت بقره اوسورت آل عمران باره كښې راځى (**البقرة وآل عمران ظلتان أوغمامتان**)، دا دواړه سورتونه (په خپل لوستونكو باندې) به سورى كونكى وى.[4]

هم دغه شان د مرګ باره كښې راځى چه د قيامت په ورځ به مرګ راوستلې شى د ګډ په شكل كښې او هغه ته به هم مرګ وركړې شى يعنى ذبح به كړې شى.[5]

---

[1] شرح اللنووى على المسلم كتاب الإيمان رقم الحديث: ٨٣، ٢٢٠/٢.

[2] د ايمان لغوى اصطلاحى شرعى تعريف، د ايمان مختلف صلات سره استعمالات، د دې مثالونه اود نورو علماؤ تعريفات اود هراعتبار نه د جامع بيان د پاره اوګورئى. كشف البارى كتاب الإيمان: ٥٦١/١، ٥٦٩/١.

[3] روح المعانى، البقرة:٣، ١١٠/١.

[4] أخرجه مسلم فى كتاب صلاة المسافرين، باب فضل قراءة القرآن رقم الحديث:١٨٧٣والترمذى فى كتاب فضائل القرآن باب ماجاء فى رسوة آل عمران رقم الحديث: ٢٨٨٣.

[5] أخرجه صاحب المشكوة فى كتاب أحوال القيامة وبدء الخلق فى الفصل الأول رقم الحديث: ٥٥٩١ وأخرجه البخارى فى صحيحه رقم الحديث: ٦٥٤٨.

مطلب چه امر معنوی ته دَ امر محسوس صورت ورکړې شو دې دپاره چه هريو مشاهده کونکی ته يقينی کيفيت حاصل شی.[1] بل په دې دور کښې خودا خبره نوره هم يقينی کيدو سره مخې ته راغلې ده. مثلاً ګرمنې تودوخی، دَ بدن دَ ګرمائش ناپ کول، دَهوا رفتار، دَ زمکې ګردش غرض دا چه هريو غيرمحسوس څيز په حسی انداز کښې محفوظ کولودپاره دَ زيات نه زيات کوشش کيږی نوهم دغه شان ايمان اوحکمت هم اوګڼړنی.[2]

ايمان اوحکمت په حقيقت کښې ورکړې شو که حکماً؟ په دې ځائی کښې دا سوال پيداکيږی چه دَ حضورپاك په زړه مبارك کښې ايمان اوحکمت په حقيقی توګه ورډك کړې شوکه داسې حکماً اوفرمائيلې شو؟ نودَدې په جواب کښې علامه عينی رحمه الله فرمائيلی چه داسې حقيقتاً پيښې شوی ځکه چه معانی دجسد په صورت کښې اچول ممکن دی.لکه چه صبا به په قيامت کښې دَ اعمالو وزن کيږی[3]

قوله: ثُمَّ أَطْبَقَهُ: حضرت جبرائيل عليه السلام په طشت کښې موجود حکمت او ايمان دَ رسول الله ﷺ په زړه مبارك کښې ورډك کړه او زړه مبارك ئې ورله بند کړو او په هغې باندې ئې مهر اولګولو لکه چه دَ يو ډك لوښی خله بنده کړې شی او مهر پرې اولګولې شی ځکه مهر لګولې شوی لوښې محفوظ وی. مطلب دا چه په حضورپاك کښې ئې دَ نبوت اجزاء راجمع کړل او مهر ئې اولګولو دې دپاره چه په دې باره کښې پودښمن يعنی شيطان وغيره ته لار ملاؤنه شی.[4]

قوله: ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي: بيا (جبرائيل عليه السلام) زما لاس اونيولو. په دې روايت کښې اختصار دې. دَدې سفر ړومبې حصه کوم چه دَ اسراء په نوم سره ياديږی نه ده ذکرکړې شوې. دَدې نه بعض خلقو په دې خبره باندې استدلال کړې دې چه دَ اسراء قصه ځرته په بله شپه پيښه شوې ده اودَمعراج واقعه په بله شپه کښې.دَدې په جواب کښې حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلی چه دا استدلال ټيك نه دې بلکه په دې ځائی کښې به داسې ونيلی شی چه په دې روايت کښې راوی دَ اختصار نه کاراخستې دې.[5] دَمسلم په روايت کښې دَ اسراء او معراج دواړو ذکر موجود دې.[6]

دويمه خبره په روايت کښې دی ((ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي)) ثم دَ تراخی دپاره راځی لهذادَ شق صدر نه پس سينه يوځائی کول اودَ آسمانونوطرف ته ورختل دَدواړو امورو په مينځ کښې دَ بيت المقدس سفر عين ممکن دې. دَ کوم قرينه چه ثم جوړيدې شی.حاصل دا شو چه بعض رواة دَ اسراء واقعه ذکرکړه او بعض رواة ذکرنه کړه.[7]

---

[1] الروض الأنف لمَ اختير الطست من ذهب: ١٧٤/٢ إرشادالساری: ٥/٢ تحفة الباری: ٢٨١/١ شرح النووی: ٣٩٠/٢ مرقاة المفاتيح: ٥٥٠/١ بهجة النفوس: ١٨٥/٣ التوضيح: ٢٣١/٥ سبل الهدى والرشاد: ٩٨/٢.

[2] الکنز المتواری: ٧/٤ الکوثر الجاری: ٢٨/٢.

[3] عمدة القاری: کتاب مناقب الأنصارباب المعراج رقم الحديث: ٣٨٨٧، ٦٣/٤ شرح الکرمانی: ٣/٤ فتح الباری لابن رجب: ٧/٢ شرح العلامة الزرقانی: ٥٩/٨.

[4] عمدة القاری: ٦٣/٤ إرشادالساری: ٥/٢ التوضيح: ٢٣١/٥.

[5] فتح الباری: ٥٩٧/١-٥٩٨ التوشيح للسيوطی: ٤٥٢/٢ شرح العلامة الزرقانی: ٧٠/٨-٦٩

[6] صحيح مسلم کتاب الإيمان باب الإسراء رقم الحديث: ٢٥٩.

[7] فتح الباری: باب کيف فرضت الصلاة فی الإسراء رقم الحديث: ٣٤٩، ٥٩٨/١ التوشيح للسيوطی: ٤٥٢/٢ شرح المواهب: ٧٠/٨-٦٩

بل د امام بخاري رحمه الله ترجمة الباب قائم كول هم بناني چه دواړه هم په يوه شپه واقع شوي.(١) د دې تفصيل د ترجمة الباب د مقصد لاندې تيرشوې دې.

قوله: فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا بيائي زه واخستم اود دنياد آسمان طرف ته ئي اوخيژولم. په دې نسخه كښې فَعَرَجَ بِيْ دې.اود كشميهني رحمه الله په روايت كښې د بِيْ په ځائي به يعنى د متكلم نه د غائب طرف ته التفات سره ذكر كړې شوې دې.(٢)

عَرَجَ د صعد په معنى كښې دې دكوم مطلب چه ختل او اوچتيدلو راخى. دا د نَصَرَ يَنْصُرُ نه فعل ماضى دې. يعنى عَرَجَ يَعْرُجُ عُرُوْجًا او معراج د اسم آله صيغه يعنى آله صعود كوم چه پاؤړنى ته ونيلى شى. ددې په عموم كښې د معراج په سفركښې د حضورپاك سورلى براق هم داخليږى.(٣)

دنياوي اسمان: السَّمَاء مذكر اومؤنث دواړه شان استعماليدې شي. علامه ابن ملقن رحمه الله د علامه ابن حزم رحمه الله قول نقل كړې دې چه آسمان د انبياء كرامو نه علاوه بل هيڅ بشر نه دې ليدلې. په دې روايت كښې د السماء صفت الدنيا راوړلې شوې دې. دنيا د فعلى په وزن باندې الدُّنُوّ نه ماخوذ دې. اود دُنُوّ مطلب قرب دې لهذا روميې آسمان په الدنيا سره يادول د دغه آسمان په زمكه باندې اوسيدونكوته د نيزدې كيدو په وجه دې او په يو روايت كښې سماء الدنيا اضافت سره هم دې.(٤)

د اسمانونو پيروالي: ابن عساكر رحمه الله د حضرت عبدالله ابن مسعود او ابن عباس رضي الله عنهم نه روايت كړې دې چه الله ﷻ د دنيا آسمان د موج مكفوف اودرولې شوې چپې نه پيدا كړې. يوبل ځائې كښې دى چه د لوګي او اوبونه ئې پيدكړې. بيائې په دې آسمان كښې نمر اوسپوږمئې كيخودل او د ستورو په ذريعه ئې د شيطانانونه ددې حفاظت اوكړو.(٥) دا آسمان د الر قيع، سقف محفوظ او موج مكفوف په نوم سره هم يادولې شى. د زمكې او آسمان په مينځ كښې د پنځو سوو كالو د مسافت سفر دې اوهم دغه شان د هر آسمان په مينځ كښې هم دومره مسافت دې.(٦)

ايا د اسمان دروازې هم شته؟: علامه ابن ملقن رحمه الله او نورو داسې ډير علماء كرامو ذكر كړې دې چه په آسمان كښې دروازې دى. ددې د حفاظت دپاره فرښتې مقرردى. هيڅ څوك تلونكې راتلونكې ښكته پورته نه شى راتلې. ابن ابى جمرة رحمه الله ليكلى دى دې نه معلومه شوه چه د چاپاره كښې الله ﷻ غوارې صرف هم هغه پورته تلې شى يعنى د دې ځائى نه د الله ﷻ د عظيم قدرت ظهوركيږى.(٧)

د دنيا د اسمان د فرښتې نوم: په مذكوره روايت كښې دى چه زه ئې د دنيا آسمان طرف ته بوتلم خو په

---

(١) شرح صحيح البخاري لابن رجب: ٥/٢فيض البارى:٢/٥فتح البارى: ٥٦٩/١سبل الهدى والرشاد:٦٨/٣.

(٢) فتح البارى: باب كيف فرضت الصلاة فى الإسراء ٥٩٨/١-٥٩٧إرشاد السارى:٥/٢التوشيح للسيوطى:٤٥٢/٢.

(٣) الصحاح للجوهرى ص: ٦٨٦النهاية فى غريب الاثر: ١٧٩/٢-١٧٨عمدة القارى: ٦٨/٤ التوضيح لابن ملقن: ٢٣٥/٢شرح النووى على مسلم:٣٨٦/٢مرقات المفاتيح: ٥٦٠/١٠.

(٤) التوضيح لابن ملقن:٦٣٥، ٦٣٨/٦الذخيرة العقبى:٤٢/٦.

(٥) كنزالعمال خلق السماء والسحاب رقم الحديث: ١٥١٨٤، ٥٨/٦.

(٦) سنن الترمذى باب صفة الثياب أهل الجنة رقم الحديث: ٢٥٤٠ إتحاف الخيرة المهرة باب ماجاء فى خلق السموات رقم الحديث: ٥٥٨٥، ١٦٥/٦كنزالعمال رقم الحديث: ١٥١٨٥.

(٧)التوضيح لابن ملقن: ٦٣٨/٦إكمال المعلم: ٥٠١/١السراج الوهاج: ١٠٦/١بهجة النفوس: ١٩٥/٣ الكنز المتوارى : ٨/٤.

يو روايت كښې راځى چه د آسمان د دروازو نه ئى د يوې دروازې طرف ته بوتلم. حافظ ابن حجر ﷫ ليكلى دى چه د دغه دروازې نوم باب الحفظة دې. په دې باندې يوه فرښته مقرر ده دكوم نوم چه اسماعيل دې. ددې لاندې دوولس زره فرښتې دى.(۱)

قوله:: فَلَمَّا جِئْتُ السَّمَاءَ الدُّنْيَا، قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ اِفْتَحْ، قَالَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ، قَالَ: هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، مَعِيَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بيا چه زه كله د دنيا آسمان ته اورسيدم نو جبرائيل ﵇ د اسمان (په دروازه باندې متعين) پهره دار ته اووئيل دروازه كولاؤكړه. هغه (پهره دار) اووئيل څوك دى؟ هغه جواب وركړو (زه) جبرائيل هغه تپوس اوكړو چه تاسره نورهم څوك شته؟ نو جبرائيل ﵇ جواب وركړو او زماسره حضرت محمد ﷺ دې.

قوله:: اِفْتَحْ: په دې ځائې كښې مفعول محذوف دې يعنى افتح الباب دروازه كولاؤكړه. ددې نه معلومه شوه چه د آسمان دروازې هم دى او په دغه دروازو باندې باقاعده نگرانان هم متعين دى.

دويمه خبره دامعلومه شوه چه دروازه بنده وه هغه كولاؤ كړې شوه. په دې كښې د حضورپاك زيات اعزاز اواكرام وو چه باقاعده د حضورپاك دپاره دروازه كولاؤ كړې شوه په خلاف ددې چه كه دروازه كولاؤ وه نوداخبره به نه وه بلكه په دې كښې خو به څه د بې ادبئى شك هم وو. اوهغه داسې چه د دروازې د كولاويدو نه باوجود دومره لويه هستئى اودرول او پوښتنه كول.(۲)

ددربان د سوال په جواب كښې څه وئيل پكاردى؟ په دې ځائې كښې يو ادب معلوم شوچه كه د چا دروازه اوټكولې شى او د كور والا سوال اوكړى چه دروازه كښې څوك دې؟ نو په جواب كښې داسې لفظ وئيل پكاردى چه د كوروالا مخې ته راتلونكى ښه شان سره پيژندګلو اوشى لكه څنګه چه حضرت جبرائيل ﵇ خپل نوم په جواب كښې ذكركړو. علماء كرامو په دې مقام باندې داخبره هم كړې ده چه په نوم كښې هم خپل نوم داسې ښكاره كړې شى چه د سړى پوره شخصيت واضحه شى. او چونكه په فرښتو كښې د جبرائيل د نوم بله فرښته نه وه په دې وجه هغه صرف جبرائيل وئيل كافى اوګڼړل ګڼى دې سره نور هم څه ملاوول وو.

ددې نه علاوه د سوال كونكى په جواب كښې د خپل نوم اخستلو په ځائې "زه يم" وئيل صحيح نه دى داسې وينا كونكى باندې د الله ﷻ رسول ﷺ نكير كړې دې.(۳)

حضرت جابر ﵁ فرمائى چه (يوځل) ما د نبى كريم ﷺ دروازه اوټكوله. حضورپاك معلومات اوكړو چه څوك؟ ما په جواب كښې اووئيل زه يم، نو په دې باندې حضورپاك د خفګان اظهاركولوسره اوفرمائيل زه يم زه يم.(۴)

په جسمانى معراج باندې يوبل دليل: د جبرائيل ﵇ د دروازې كولاؤولونه معلوميږى چه د حضورپاك معراج جسمانى وو نه چه روحانى ګڼى د دروازې كولاؤولوهډو ضرورت نه ووهم داسې به تيرشوى وو.(۱)

---

(۱) إتحاف الخيرة المهرة كتاب الإيمان رقم الحديث: ۱۴۶، ۱۴۷/۱دلائل النبوة للبيهقى: ۳۹۱/۲ فتح البارى باب المعراج: ۲۶۲/۷عمدة القارى:باب المعراج: ۳۳/۱۷شرح العلامة الزرقانى:۱۱۷/۸.

(۲) عمدة القارى: ۶۴/۴فتح البارى: ۵۹۸/۱التوشيح للسيوطى: ۴۵۲/۲الكنزالمتوارى: ۸/۴سبل الهدى والرشاد: ۱۴۹/۳شرح العلامة الزرقانى:۱۱۹/۸.

(۳) صحيح البخارى كتاب الاستئذان باب إذا قال: من ذا فقال أنا رقم الحديث: ۶۲۵۰.

(۴) فتح البارى: ۵۹۸/۱إرشادالسارى: ۶/۲سبل الهدى والرشاد: ۱۱۹/۳الكنزالمتوارى: ۸/۴.

قوله:: هَلْ مَعَكَ أحدٌ؟: فرښتو دَحضرت جبرائيل عليه السلام نه سوال اوكړو آيا تاسوسره بل څوك هم دي؟ سوال دادي چه هغوى ته دَدې خبرې احساس څنګه اوشو چه دوى سره بل څوك هم دي؟
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دا احساس يا خودَ شاهد دَ وجې نه اوشو يا په دې موقع باندې انوار او بركاتو كښې زياتوالې محسوس كولوسره هغوى داخبره محسوس كړه چه دوى سره بل څوك هم دى.(٢)

قوله:: محمد" صلى الله عليه وسلم: دَ فرښتې دَ سوال په جواب كښې حضرت جبرائيل عليه السلام جواب وركړو چه ما سره محمد صلى الله عليه وسلم دې. دا جواب دَدې خبرې دليل دې چه دَ كُنيت نه زيات دَ حضورپاك نوم مبارك زيات مشهور دې. په دې وجه په جواب كښې دَ كنيت په ځائى اسم ذكركړې شو ځكه چه حضور پاك هم په دې نوم سره په ټولو جهانونو كښې مشهور اومعروف وو. كه چرې كنيت دَنوم نه زيات دَ عزت والاوې نو په جواب كښې به ئى كنيت ذكر كولو.(٣)

قوله:: فقال: أَأُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قال: نَعَمْ: دربارن فرښتې تپوس اوكړوچه آيا حضورپاك ته پيغام ورليږلوسره راغوښتلې شوې دې؟ نوجبرائيل عليه السلام جواب وركړو چه او.

ايادَ فرښتې سوال دَ رسالت باره كښې وو؟: دَ فرښتې دَ مذكوره سوال دَ وجې نه بعض علماؤ دَ طرف نه داخبره كړې شوې ده چه دا سوال دَ حضورپاك دَبعثت سره متعلق وو چه آيا حضورپاك مبعوث شوې دې؟ ځكه چه دومره خبره خو هغوى ته معلومه شوې وه چه دَ حضورپاك بعثت كيدل دى البته كله به كيږى؟ په دې باره كښې دَ كثرت مشاغل دَ وجې نه هغوى ته دا معلومه نه وه نو په دې موقع باندې هغوى دا سوال اوكړو.ليكن دَ جمهور علماؤ دَ طرف نه دا جواب وركړې شوې دې چه دا خبره ټيك نه ده ځكه چه دَحضورپاك ﷺ دَ بعثت خبر خو هرطرف ته خورشوې وو. په آسمانونو باندې دَ جناتو او شيطانانو تګ منع كړې شوې وواوسركش شياطين به په ستورو ويشتلوسره تختولې شونودا څنګه ممكن وه؟ چه دَ آسمانونو دربانانوته داخبره معلومه نه وى. حقيقت دادې چه سوال دَ بعثت باره كښې نه وو بلكه دې باره كښې وو چه آيا دَحضورپاك ﷺ طرف ته پيغام ليږلوسره راغوښتلې شوې دې؟
علامه كرمانى رحمه الله ليكلى دى دا سوال دَ تعجب دَ اظهاردپاره وو چه الله ﷻ په خپل يو بنده باندې دومره لوئى انعام اوكړو يا بيا دَ زيرى په توګه دا ووچه ترننه پورې يوكس ته دومره لوى عزت نه دې حاصل شوې چه څومره دَحضورپاك ﷺ درجه لويه ده چه حضورپاك ﷺ پخپله راغوښتلې شوې ماشاء الله كان.(٤)

قوله:: فلما فتح علونا السماء الدنيا، فإذا رجلٌ قاعدٌ على يمينه أسودةٌ وعلى يساره أسودةٌ، إذا نظر قبل يمينه ضحك، وإذا نظر قبل يساره، بك بيا چه كله دروازه كولاؤكړې شوه نومونږ دَ دنيا آسمان ته وراوختلو نوهلته مونږ يو سړې اوليدلو چه ناست وو. دَهغه ښى طرف ته څه تت شان

---

(١) عمدة القارى: ٤/٦٤التوضيح: ٦/٢٣٧الكنزالمتوارى: ٤/٨.
(٢) فتح البارى:٧/٢٦٢شرح العلامة الزرقانى:٨/١٢٢٢سبل الهدى والرشاد:٣/١١٩.
(٣) عمدة القارى: ٣/٣٤سبل الهدى والرشاد: ٣/١٢٠.
(٤) شرح الكرمانى: ٤/٥عمدة القارى: ٣/٣٤ فتح البارى:١/٥٩٨فتح البارى لابن رجب:٢/٧ الكوثرالجارى: ٢/٢٩إرشادالسارى: ٢/٦الكنزالمتوارى: ٤/٨ المفهم: ١/٣٨٩إكمال المعلم: ١/٥٠٢الر وض الأنف: ٣/٤٣٢بهجة النفوس: ٢/١٩٥سبل الهدى والرشاد: ٣/١٢٠-١١٩.

شکلونه وو اوګس طرف ته هم څه تت غوندې شکلونه وو. کله چه به هغه خپل ښي طرف ته کتل نومسکې کیدو به اوکله چه به ئي ګس طرف ته کتل نو ژړیدلو به. هغوی «ماته په کتو سره» اوونیل "مرحبا بالنبي الصالح والابن الصالح" بخیر راغلې اې صالح نبي اواې صالح خویه. ما دَ جبرائیل علیه السلام نه تپوس اوکړو دا څوك دې هغوی اوونیل آدم علیه السلام دې. اودا ددوی ښي اوګس طرف ته چه کوم خلق دی دَ دوی اولاد دې. ښي طرف ته جنتي روحونه دی اوګس طرف ته جهنمي روحونه دی. په دې وجه چه هغه کله خپل ښي طرف ته اوګوری نو مسکې شی کله چه خپل ګس طرف ته ګوری نو ژاړی.

دَ"اسودة" لغوی تحقیق: أسودة دَ سواد جمع ده لکه أزمنةٌ چه دَ زمان جمع ده. ددې مطلب سرې دې چه کله یو څیز دَ لرې نه اولیدلې شی نوهغه دَ تور په شان معلومیږی یعنی تت تت. دغه شان دَ هغې په شکلونوکښې فرق نه شی کیدې. په مذکوره قصه کښې روحونوته دَ أسودة وئیلو وجه هم دغه ده چه په هغې کښې دَ شکلونو په اعتبارسره فرق ممکن نه وو بس صرف تت تت سوری شان معلومیدل.(١)

دمرحباتحقیق: داد "رَحِبَ يَرْحَبُ" نه دظرف صيغه ده. دکوم مطلب چه ارت خاني دې. داکلمه دَ راتلونکي دَ خوشحالولودَپاره وئیلې شی. دا کلمه دَفعل محذوف دَپاره ظرف مکان کیدوسره به مفعول فیه واقع کیږی، یعنی "رحِبتَ مرحَبًا" تاسو به دغه خاني کولاؤ اوموملي.(٢)

دَ النبي الصالح وئیل حکمت: حضرت آدم علیه السلام نبي کریم ﷺ ته "بالنبي الصالح" وئیلوسره مخاطب کړو. په دې خطاب کښې دَ نبي کریم ﷺ دیر عظیم الشان تعریف کړې شوې دې. هغه داسې چه دَ نبوت صفت سره وصف صلاح جمع کړې شو یعنی په دې خطاب کښې رسول الله ﷺ ته ددې وصف په ذریعه فضیلت وراوبخښلې شو.

په دې مقام علماء کرام فرمائي چه دَ انبیاء کرامو صلاح، دَعامو انسانانودَ صلاح نه جدا اوخاص ده. ددې خبرې دلیل دادې چه دَانبیاء کرامو په ادعیه کښې ملاویږی چه هغوی په صالحین کښې دَ داخلیدلو خواهش اوکړو حالانکه اعلی دَ ادنې خواهش نه شی کولې او په دې خبره کښې څو څه اختلاف نشته دې چه نبوت دَ عامو انسانانود صلاح نه اعلی دې. لهٰذا داامر به محقق شی چه دَ انبیاء کرامو صلاح خاص اودَ اوچتې درجې صلاح ده دکومې دَ حاصلولو ارزو او خواهش چه دَ نبي کریم ﷺ دَ کلام نه معلومیږی.

دَ صلاح مطلب: صلاح دَ هغه وصف نوم دې په کوم سره چه صفت کړې شوې سړې په خپل ځان باندې لازم کړې شوی ټول حقوق الله او حقوق العباد پوره پوره اداکونکې وی اودا یوداسې جامع لفظ دې چه هر قسم ښکلې خصلت په کښې شامل دې. هم په دې وجه چا حضور پاك ته النبي الصادق او النبي الأمين وئیلو سره نه دې مخاطب کړې ځکه چه دَ صالح لفظ په ټولو صفاتو باندې حاوی وو.(٣)

---

(١) النهاية في غريب الحديث والأثر، مادة "سود": ٨٢١/١ فتح الباری: ٥٩٨/١ شرح الکرماني: ٥/٤ عمدة القاری: ٦٤/٤ إرشادالساری: ٦/٢ فتح الباری لابن رجب الحنبلي: ٨/٢ الکوثرالجاری: ٢٩/٢ شرح العلامة الزرقاني: ١٢٤/٨ الکنز المتواری: ٨/٤.

(٢) معجم الصحاح ص: ٣٩٤ النهاية في غريب الحديث والآثر، ٦٤٣/١ عمدة القاری: ٦٤/٤ إرشادالساری: ٦/٢ الکوثر الجاری: ٣٠/٢ شرح العلامة الزرقاني: ١٢٣/٨.

(٣) سبل الهدی والرشاد: ١٢٣/٣-١٢٢ عمدة القاری: ٦٤/٤ فتح الباری: ٢٦٣/٧ إرشادالساری: ٦/٢ شرح العلامة الزر قاني: ١٢٤/٨.

دَ ابن الصالح وئيلوحکمت: علامه عيني رحمه الله ليکلی دی چه حضرت آدم عليه السلام دَ فخر په توګه حضور پاك ته ابن صالح وئيلوسره هم مخاطب کړې ځکه چه حضورپاك هم دَهغوی دَ اولاد نه دې.[1]

قوله:: قلت لجبريل من هذا؟: دَدې روايت نه معلوميږی چه اول حضرت آدم عليه السلام نبی کريم ﷺ نه پخير راغلې اووئيل. بيا حضورپاك دحضرت جبرائيل عليه السلام نه دَدوی باره کښې معلومات اوکړه چه داڅوك دې؟ کله چه دَ مالك بن صعصعه رضي الله عنه والا روايت چه په کتاب المناقب کښې دَ باب المعراج لاندې موجود دې کښې دی دَ حضورپاك اول نه دَهغوی باره کښې معلومه کړه دَهغې نه پس حضرت آدم عليه السلام حضورپاك ته مرحبا اووئيل.

چنانچه ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی چه اصل ترتيب هم هغه دې کوم چه دَ مالك بن صعصعه رضي الله عنه په روايت کښې دې. په دې روايت کښې وړانديوالې روستووالې واقع شوې دې. حضورپاك "قلت لجبريل" اووئيل "فقلت لجبريل" ئی نه دې وئيلې کوم چه په ترتيب باندې دلالت کوی. لهذا راجح خبره هم هغه جوړيږی کومه چه حضرت مالك بن صعصعه رضي الله عنه والا روايت کښې ده.[2]

قوله:: "نَسَمُ بنيه": نَسَم دَ نون او سين فتح سره دې. دا جمع ده دَدې واحد النَّسَمَةُ دې. روح ته النسمة وائی. مراددَې نه دَحضرت آدم عليه السلام دَ اولادروحونه دی. حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلی دی چه دَابن التين په روايت کښې دَ شين کسره او ياء فتح سره نَشِيَمْ دې.[3]

دَکافرانو روحونه اسمان ته څنګه اورسيدل؟: نبی کريم ﷺ دَ حضرت آدم عليه السلام ښی اوګس طرف ته دَ مؤمنانو او کافرانو روحونه اوليدل. په دې قاضی عياض رحمه الله فرمائی[4] چه په دې خبره کښې دلالت دې چه دَ جهنميانو روحونه په سجين کښې دی اودَ مؤمنانوروحونه دَ جنت په انعامونوکښې دی نو بيا دواړه قسم روحونه په آسمان کښې څنګه راجمع شو؟

بيانی دَدې خبرې داجواب ورکړوچه په دې خبره کښې احتمال دې چه دادَدوزخيانو روحونه په مختلف وختونوکښې به حضرت آدم عليه السلام ته پيش کيدل. بياچه کله حضورپاك پورته تشريف يوړو نو هم دغه وخت کښې دَ دې روحونودَ پيش کيدو وخت وو اودغه شان رسول الله ﷺ دغه روحونه هلته اوليدل.

يواشکال اودَهغې جواب: په مذکوره جواب باندې يو اشکال کيدې شی چه دَ کافرانودَ روحونودَپاره خودَ آسمان دروازې کولاوولې نه شی بيا هغه پور ته څنګه اورسيدل؟ نودَدې دا جواب ورکړې شو چه جنت دَ آدم عليه السلام ښی طرف ته دې او دوزخ ګس طرف ته نودَ هغه ځائی نه به دَ دوزخيانو حالت په آدم عليه السلام باندې منکشف کيدلو.

دويم جواب دا ورکړې شو چه دا روحونه هغه وو چه تردغه وخته په اجسام کښې نه وو داخل کړې شوی دَهغوی مستقر دَ آدم عليه السلام ښی او ګس طرف ته وو. الله جل جلاله دمستقبل دحالاتوپه اعتبار سره ددوی جنتی او دوزخی کيدل حضرت آدم عليه السلام ته خودلې وو. هم په د وجه چه هغوی به ښی طرف ته کتل نو

---

[1] عمدة القاری: ٣٤/١٧سبل الهدی والرشاد: ١٢٠/٣.

[2] فتح الباری: ٥٩٨/١سبل الهدی والرشاد: ١٢٠/٣شرح العلامة الزرقانی: ١٢٥/٨.

[3] فتح الباری: ٥٩٨/١عمدة القاری: ٦٤/٤فتح الباری لابن رجب الحنبلی: ٨/٢إرشادالساری: الكوثر الجاری: ٣٠/٢الكنزالمتواری: ٨/٤فيض الباری: ٥/٢.

[4] إكمال المعلم لقاضی عياض: ٥٠٣/١.

خوشحالیدو به او ګس طرف ته کتو باندې به خفه کیدو.
په رومبی جواب کښې دومره خبره پاتې کیږی چه جنت خو په آسمان کښې دې او دوزخ د زمکې لاندې بیا هغوی ښې او ګس طرف ته څنګه اوکتل؟ نو ددې دا جواب ورکړې شو چه دا جهالت په زمکه کښې دې په آسمان کښې نه دې د جنت او دوزخ په اعتبار سره نې ښې او ګس طرف خودلې شوی. (۱)

قوله: حتی عَرَجَ بی، إلی السماء الثانیة، فقال لخازنها: افتح. فقال له خازنها مثل ما قال الأول، ففتح: یعنی تردې چه حضرت جبرائیل علیه السلام زه ځان سره کړم او دویم آسمان طرف ته اوختلو بیائی د دویم اسمان دربان ته اوونیل دروازه کولاو کړه نو ددې آسمان دربان فرښتې هم هغه شان سوال اوکړو څنګه چه د رومبی آسمان فرښتې کړې وو. بیا هغې دروازه کولاو کړه.

قوله: قال أنس: فذکر أنه وَجَدَ فی السموات آدم وإدریس وموسیٰ وعیسیٰ وابراہیم صلوٰت الله علیهم، ولم یُثبِتْ کیف منازلهم: یعنی حضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه حضرت ابوذر رضی الله عنه اوفرمائیل چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په اسمانونو کښې حضرت آدم علیه السلام حضرت ادریس علیه السلام حضرت موسیٰ علیه السلام حضرت عیسیٰ علیه السلام اوحضرت ابراهیم علیه السلام اولیدل. (لیکن) هغوی د انبیاء کرام علیهم السلام (په آسمانونو کښې) منازل بیان نه کړل. (چه کوم یونبی په کوم آسمان باندې وو).

قوله: غیرأنه وَجَدَ آدم فی السماء الدنیا، وابراهیم فی السماء السادسة: حضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه، حضرت ابوذر رضی الله عنه داخبره ذکر کړه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دنیا په اسمان کښې حضرت آدم علیه السلام سره ملاقات اوکړو او په شپږم آسمان کښې حضرت ابراهیم علیه السلام سره.

قوله: لَمْ یُثْبِتْ منازلهم: په دې مقام باندې حضرت انس رضی الله عنه د حضرت ابوذر رضی الله عنه په ذکرشوی روایت باندې خپله تبصره نقل کوی فرمائی چه هغوی د هر نبی د پاره آسمان معین ذکرنه کړو علاوه ددې نه چه آدم علیه السلام سره د دنیا په آسمان کښې ملاقات اوشو او حضرت ابراهیم علیه السلام سره په شپږم آسمان کښې ملاقات اوشو. په صحیحین کښې د حضرت انس رضی الله عنه روایت (کوم چه د حضرت مالك بن صعصعه نه نقل کوی) کښې دی (۲) چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دنیا په آسمان کښې حضرت آدم علیه السلام سره ملاقات اوکړو (دومره خبره خو د ټولو روایاتو مطابق متفق علیه ده) او دویم آسمان کښې حضرت عیسیٰ علیه السلام او حضرت یحییٰ علیه السلام دریم آسمان کښې حضرت یوسف علیه السلام څلورم آسمان کښې حضرت ادریس علیه السلام پنځم آسمان کښې حضرت هارون علیه السلام شپږم آسمان کښې حضرت موسیٰ علیه السلام او په اووم آسمان کښې حضرت ابراهیم علیه السلام سره ملاقات اوکړو.

مذکوره روایت اوحدیث باب د حضرت ابوذر رضی الله عنه په دې باره کښې مخالف دې چه حضرت ابراهیم علیه السلام په شپږم آسمان کښې وو که په اووم کښې؟ ددې جواب ورکولوسره ونیلې شوی که چرې معراج ډیر ځل وی نوبیا خو څه اشکال نشته چه یو ځل په شپږم آسمان کښې وو او په دویم ځل په اووم آسمان

---

(۱) فتح الباری: ۵۹۸/۱ عمدة القاری: ۶۴/۴ إرشادالساری: ۶/۲ فتح الباری لابن رجب الحنبلی: ۸/۲ الکوثرالجاری: ۲۹/۲ شرح العلامة الزرقانی: ۱۲۵/۸ سبل الهدی والرشاد: ۱۲۱/۳ الکنزالمتواری: ۹/۴ فیض الباری: ۵/۲ التوضیح لابن ملقن: ۲٤٠/۵.

(۲) صحیح البخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائکة رقم الحدیث: ۳۲۰۷ صحیح مسلم کتاب الإیمان باب الإسراء رقم الحدیث: ۱۶۴.

كښې په دې دوارو آسمانونوكښې يو دَدوى وطن او دَ قيام ځائي وو او بل آسمان دَ دوى دَپاره غيروطن وو.

اوكه چرې معراج هم يو ځل اومنلې شي (لكه چه دَ جمهورو مسلك دې) نو وئيلې به شي چه په رومبى ځل نى هم په شپږم آسمان كښې اوليدلو اوبيا هغوى حضورپاك سره دَ اووم آسمان طرف ته لاړل.

يو جواب دا هم وركړې شوې دې چه په معراج كښې دَحضرت ابراهيم عليه السلام دكتلو باره كښې راجح خبره داده چه حضورپاك هغوى بيت المعمور سره ډډه لګولوسره اوليدلو او بيت المعمور په اووم آسمان كښې دې. لهذاحضرت ابراهيم عليه السلام هم په اووم آسمان كښې وو. دَدې خبرې قائل دا خبره بغيرد څه ويرې وئيلو سره نقل كړې ده. علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دې خبرې ته بغير دَ څه ويرې وئيل صحيح نه دى ځكه چه دَحضرت ابراهيم عليه السلام باره كښې درې قسم روايات دى. په رومبى كښې دى چه حضورپاك هغوى دَ دنيا په آسمان كښې اوليدلو او دويم كښې دى چه په شپږم آسمان كښې او دريم روايت كښې په اووم آسمان كښې. په دې باندې اووئيلې شو چه په دې رواياتوكښې خو منافات دې دا ټول به څنګه جمع كيږى؟ يا په دې كښې به ترجيح كوم يوته وى؟

نودَدې جواب دا وركړې شوچه ددې خبرې احتمال دې چه الله ﷻ هغوى دَمعراج په شپه شپږم آسمان ته راؤغوښتل. دَهغه ځائى نه دَ نبى كريم ﷺ په اعزازكښې دَ اووم آسمان پورې لاړل بيا هغوى دَ دنيا آسمان ته واپس راؤګرځولې شو([1]).

قوله: قال أنس فلمّا مرّ جبريل بالنبي ﷺ بإدريس، قال: مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح، فقلت: من هذا؟ قال: هذا إدريس، ثم مررتُ بموسى، فقال مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح، قلت: من هذا؟ قال: هذا موسى، ثم مررتُ بعيسى، فقال: مرحباً بالأخ الصالح والنبي الصالح، قلت: من هذا؟ قال: هذا عيسى، ثم مررت بإبراهيم، فقال: مرحباً بالنبي الصالح والابن الصالح، قلت: من هذا؟ قال: هذا إبراهيم:

حضرت انس رضى الله عنه بيان اوكړو چه كله حضرت جبرائيل عليه السلام نبى كريم ﷺ سره دَ حضرت ادريس عليه السلام خواكې تيريدو نوهغه " **مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح** " (ښخير راغلې اې نبى صالح او اې روره صالح) اووئيل (حضورپاك فرمائى چه) ما (دَحضرت جبرائيل عليه السلام نه) تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام اووئيل داحضرت ادريس عليه السلام دې بيازه موسى عليه السلام سره تيريدم نوهغوى (زه په ليدوسره) اووئيل " **مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح** " ما دَ (جبرائيل عليه السلام نه) تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام اووئيل دا موسى عليه السلام دې بيا زه حضرت عيسى عليه السلام سره تيريدم نوهغوى اووئيل (**مرحباً بالأخ الصالح والنبي الصالح**) ما دَ (حضرت جبرائيل عليه السلام نه)تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام جواب راكړو دا عيسى عليه السلام دې. بيا زه حضرت ابراهيم عليه السلام سره تيريدم نوهغوى (زما په ليدو سره) اووئيل " **مرحباً بالنبي الصالح والابن الصالح** " (ښخير راغلې اې صالح نبى او صالح ځويه) ما دَ (جبرائيل عليه السلام نه) تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام اووئيل دا حضرت ابراهيم عليه السلام دې.

[1]) التوضيح لابن ملقن: ۵/۲۴۳-۲۴۲شرح الكرمانى: ۴/۴الروض الأنف: ۳/۳۴۵فتح البارى: ۱/۵۹۹عمدة القارى: ۴/۶۵ فتح البارى لابن رجب: ۲/۸مرقاة المفاتيح: ۱۰/۵۶۵.

قوله:: قال أنس: په ظاهره ددې نه پس راتلونکې عبارت حضرت انس رضي الله عنه د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه نه دې اوريدلې بلکه هغوى پخپله د نورو راويانو نه اوريدلې شوې تفصيل نقل کړې دې.[1]

قوله:: فلما مرّ جبريل بالنبي بإدريس: په دې جمله کښې چه په "النبى" باندې کومه باء داخله ده هغه د مصاحبة د پاره ده او په ادريس باندې داخليدونکې باء الصاق د پاره ده. يا د علي په معنى کښې ده او دواړه باء به "مرّ" سره متعلق وى. ترجمه به داشى جبرائيل نبى کريم ﷺ سره د حضرت ادريس خوا کې تير شو.[2]

قوله:: مرحباً بالأخ الصالح: کوم وخت چه حضورپاک حضرت ادريس عليه السلام سره تيرشوې وو نوهغوى "مرحباً بالأخ الصالح" يعنى پخير راغلې اې صالح رور وئيلو سره مخاطب کړو. دلته دا سوال پيدا کيږى چه هغوى د حضرت آدم عليه السلام او حضرت ابراهيم عليه السلام په شان صالح خونى وئيلو سره خطاب ولې اونه کړو؟

ددې جواب دا ورکړې شوې چه د حضورپاك په آباء او اجداد کښې د حضرت ادريس عليه السلام کيدو يا نه کيدو کښې اختلاف دې کوم چه علامه زرقانى رحمه الله په تفصيل سره ذکر کړې دې. چنانچه که چرې هغه د حضورپاك په آباءِ او اجداد کښې داخل نه وى نوبيا خو معامله واضحه شوه اوکه چرې داخل وى نوبيابه داخطاب په دې باندې محمول کولې شى چه هغوى داسې د اسلامى او نبوى اخوت په وجه اووئيل په دې وجه داسې وئيلو کښې هيڅ حرج نشته دې. لهذا هيڅ د اشکال والاخبره نشته دې.[3]

يو اشکال او دهغې جواب: پدې روايت کښې تيرشوچه حضرت ابوذر رضي الله عنه د پيغمبرانو عليهم السلام په آسمانونو کښې منازل نه دى بيان کړى حالانکه هم ددې روايت په آخره کښې "ثم" سره د انبياء منازل په متعين توګه مخې ته راځى نوبيا د روايت دا الفاظ ((لم يثبت كيف منازلهم)) محمل به څه وى؟

ددې داجواب ورکړې شوې دې چه دانبياء د آسمانى مکان باره کښې "ثم" سره چه کوم ترتيب راځى هغه د حضرت ابوذر رضي الله عنه بيان کړې شوې نه دې بلکه د حضرت انس رضي الله عنه بيان کړې شوې دې. لهذا څه اشکال نه پاتې کيږى.

دويم جواب دا ورکړې شو چه دې ځائى کښې "ثم" د ترتيب زمانى يا مکانى د پاره نه دې بلکه د ترتيب اخبارى د پاره دې. په دې وجه په دې ځائى کښې اول د حضرت موسىٰ عليه السلام سره ملاقات ذکرکړې شوې دې. بيا د حضرت عيسىٰ سره د ملاقات ذکردې. حالانکه ټول روايات په دې باندې متفق دى چه حضرت عيسىٰ عليه السلام سره اول ملاقات شوې اوحضرت موسىٰ عليه السلام سره روستو.

بله داخبره ده چه ابهام خو د "ثم" باوجود دې اوهغه داسې چه د حضرت آدم عليه السلام او حضرت ابراهيم عليه السلام په مينځ کښې صرف د دريو پيغمبرانو د ملاقات ذکرموجود دې حالانکه د هغوى په مينځ کښې پنځه آسمانونه وو نود څه انبياء تذکره خو دلته هم نه ده کړې شوې.[4]

---

[1] عمدة القارى: ۶۵/۴فتح البارى: ۵۹۹/۱تحفة البارى: ۲۸۱/۱إرشادالسارى: ۶/۲.

[2] شرح الکرمانى: ۵/۴التوشيح للسيوطى: ۴۵۳/۲تحفة البارى: ۲۸۱/۱إرشادالسارى: ۷/۲-۶فتح البارى: ۵۹۰/۱.

[3] شرح الکرمانى: ۵/۴الکوثرالجارى: ۳۰/۲تحفة البارى: ۲۸۱/۱.

[4] شرح الکرمانى کتاب الصلاة باب کيف فرضت الصلوت: ۵/۴إرشادالسارى کتاب الصلاة باب کيف فرضت الصلوت: ۷/۲عمدة القارى: ۷۴/۴تحفة البارى: ۲۸۱/۱الکنزالمتوارى: ۱۰/۴.

قوله: قال ابن شهاب فأخبرني ابن حزم أن ابن عباس وأبا حبة الأنصاري كانا يقولان: قال النبي ﷺ: ثم عُرج بي حتى ظهرت لمستوى، أسمع فيه صريف الأقلام: ابن شهاب رحمه الله وائي چه ماته ابن حزم رحمه الله خبر راكړو چه ابن عباس او ابوحبه انصاري رضي الله عنهما وائي چه بيا زه نور اوچت اوخيژولې شوم تردې چه زه يو داسې اوچت مقام ته اورسيدم چرته چه ما د فرښتو د قلمونو (كرپارې يا كشارې) واؤريدو.

ابن شهاب: دَدوی پوره نوم ابوبکر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب رحمه الله دی.[1] دَدوی تفصيلی حالات كشف البارى رومبې جلد كتاب بدء الوحى دريم حديث لاندې تيرشوی دی.[2]

ابن حزم: دا ابوبکربن محمدبن عمرو بن حزم الانصاری رحمه الله دی. دَ وليد په زمانه کښې دَ مدينې منورې قاضی اوامير وو[3] دَدوی تفصيلی حالات كشف البارى څلورم جلد کښې تيرشوی دی.[4]

ابن عباس: داحضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دی. دَدوی تفصيلی حالات كشف البارى رومبې او دويم جلد کښې تير شوی دی.[5]

ابوحبة: دَدوی دَنوم باره کښې اختلاف دی. بعض وئيلی دی چه دَدوی نوم عامر دی اوبعض وائی چه عمر دی. اودَبعض په نيزثابت دی. واقدی دَدوی نوم مالك ذكركړی دی. علامه عينی ليکلی دی چه په دې سند کښې هم كلام كړې شوې دی چه دابن حزم نه مراد پخپله ابوبکر دی يادَدوی پلار محمد دی.که چرې ابوبکر مراد وی نو هغوی ابوحبه نه دی ليدلی او كه چرې دَهغوی پلار محمد مرادوی نو هغوی زهری نه دی ليدلی. نودَدې دا جواب وركړې شوې دی چه ابن حزم رحمه الله أَنَّ سره مرسلاً دا روايت بيان کړې دی. (سمعت يا أخبرنی) وغيره سره ئې بيان نه دی کړې لهذا هيڅ اشكال نه وارد کيږی.[6]

عرج بي: دا فعل عُرِجَ معروف اومجهول دواړه شان نقل کړې شوی دی.[7]

قوله: ظهرت: دا دَ علوت او ارتفعت په معنی کښې دی چه زه پورته اوختلم.[8]

قوله: لمستوى: په مستوى کښې لام دَعلت دَپاره دی دَ اوچتوالی دَپاره، دَعزت دَپاره يو لوړ مقام ته ورسيدو.[9]

قوله: صريف الأقلام: دادكراماً كاتبين دَ قلمونودَ ليکلو آواز ووهغوی دلوح محفوظ نه احكامات

---

[1] عمدة القارى كتاب الصلاة باب كيف فرضت الصلوت: ٦٥/٤ إرشادالسارى: ٧/٢.

[2] كشف البارى: ٣٢٦/١.

[3] شرح الكرمانى: ٦/٤ فتح البارى: ٥٩٩/١ عمدة القارى: ٦٥/٤ إرشادالسارى: ٧/٢.

[4] كشف البارى: ٦٩/٤.

[5] كشف البارى: ٤٣٥/١، ٢٠٥/٢.

[6] عمدة القارى: ٦٥/٤ إرشادالسارى: ٧/٢ تحفة البارى: ٢٨١/١.

[7] فتح البارى: ٥٩٩/١ إرشادالسارى: ٧/٢ تحفة البارى: ٢٨١/١.

[8] شرح الكرمانى: ٦/٤ إرشادالسارى: ٧/٢.

[9] شرح الكرمانى: ٦/٤ إرشادالسارى: ٧/٢.

نقل کول.(۱)

قال ابن حزم وأنس بن مالك: قال النبي ﷺ: "ففرض الله على أمتي خمسين صلاةً، فرجعت بذلك حتى مررتُ على موسى. فقال: ما فرض الله لك على أمتك؟ قلت: فرض خمسين صلاةً. قال: فارجع إلى ربك، فإن أمتك لا تُطيق ذلك. فراجعني فوضع شطرها. فرجعتُ إلى موسى، قلت: وضع شطرَها فقال: راجع ربك، فإن ذا أمتك لا تُطيق. فراجعتُ، فوضع شطرَها. فرجعتُ إليه، فقال: إرجع إلى ربك، فإن أمتك لا تُطيق ذلك. فراجعتُه، فقال: هي خمسٌ، وهي خمسون، لا يُبدَّل القول لديَّ. فرجعتُ إلى موسى. فقال: راجع ربك، فقلتُ: استحييتُ من ربي": ابن حزم دَ (خپل شیخ نه) حدیث بیان کړې او انس بن مالك ﷺ (دَ ابوذر ﷺ په واسطه سره) بیان کړې چه نبی کریم ﷺ ارشاد فرمانیلې، الله ﷻ زما په امت باندې پنځوس مونځونه فرض کړل، کله چه زه دې فریضې اخستوسره واپس شوم، تردې چه حضرت موسیٰ ﷺ سره تیریدم نوهغوی تپوس اوکړو الله ﷻ ستاسو په امت باندې څه فرض کړې دی؟ ما جواب ورکړو پنځوس مونځونه ئې فرض کړی دی. موسیٰ ﷺ (دې اوریدوسره) اوونیل تاسو ﷺ خپل رب ته واپس تشریف یوسئی ځکه چه ستاسو امت دَدومره عبادت کولو طاقت نه لری. نوزه واپس شوم. نو الله ﷻ (دَدې عبادت یوه حصه) معاف کړه، بیا موسیٰ ﷺ ته واپس راغلم او ورته مې اوخودل چه الله ﷻ یوه حصه معاف کړه. حضرت موسیٰ ﷺ بیا هم هغه خبره اوکړه چه تاسو خپل پروردګار ته رجوع اوکړئی ستاسو امت دَدې هم طاقت نه لری. ما بیا رجوع اوکړه نو الله ﷻ دَدې یوه بله حصه معاف کړه. بیا زه هغوی له واپس راغلم (اوخبر مې ورکړو) نوهغوی اوونیل ته دَ خپل پروردګار طرف ته واپس شه ځکه چه ستاسو امت (ددې هم) طاقت نه لری. چنانچه ما بیا الله ﷻ ته رجوع اوکړه نو الله ﷻ ارشاد اوفرمائیلو چه بنه ده (اوس) دا پنځه مونځونه (مقرر کولې) شی اودا (په حقیقت کښې دَ ثواب په اعتبار سره) پنځوس دی. زه خبره نه بدلوم. بیا هم هغه ځائې کښې موسیٰ ﷺ له واپس راغلو نوهغوی اوونیل خپل رب ته رجوع اوکړه ما اوونیل (چه اوس) ماته دَخپل پروردګار نه (بار بار وینا کولوسره) شرم راځی.

قوله: قال ابن حزم وأنس بن مالك: دَدې ځائې نه دَحدیث شریف باقی پاتې ټکړه دَ ابن حزم ﷫ او حضرت انس بن مالك ﷺ طرف ته منسوب ده او په ظاهره دا پوره ټکړه دَ ابن شهاب ﷫ قول دی. او یو احتمال داهم دې چه دادَ امام بخاری ﷫ تعلیق وی او په دې ځائې کښې دَحضرت انس ﷺ او نبی کریم ﷺ په مینځ کښې دَ حضرت ابوذر ﷺ واسطه هم نښته دې. اودغه شان دَ ابن حزم ﷫ او رسول الله ﷺ په مینځ کښې دَحضرت عبدالله بن عباس ﷺ یا دَ ابوحبه ﷫ واسطه نښته دې. چنانچه دا ټکړه خو یا مرسل ده یا بیا به داسې وئیلې شی چه راوې دَ مینځ واسطه په سابقه ذکر کولوباندې یقین کولوسره پریخودې ده. اوداخبره هم ښکاره ده چه دَ رسول الله ﷺ صحابی کله ((قال رسول الله صلی الله علیه وسلم)) وئیلو سره خبره کوی نومراد هم دغه وی چه دې صحابی ﷺ دغه خبره بغیردَ واسطې دَ جناب رسول الله ﷺ نه اوریدلې ده. چنانچه دا احتمال هم دې چه حضرت انس ﷺ څه حدیث نیغ په نیغه دَ نبی کریم ﷺ نه اوریدلی وی اوڅه ئې دَحضرت ابوذر ﷺ نه اوریدلی وی.(۲)

---

(۱) فتح الباری: ۵۹۹/۱ إرشادالساری: ۷/۲ الکوثر الجاری: ۳۱/۲.

(۲) شرح الکرمانی: ۷/٤ فتح الباری: ۶۰۰/۱ تحفة الباری: ۸۲/۱ عمدة القاری: ۶۶/٤ الکوثر الجاری: ۳۱/۲ إرشادالساری: ۷/۲ الکنز المتواری: ۱۱/٤

قوله: فرض الله علی أمتي: په دې روایت کښې دي چه الله ﷻ زما په امت باندې پنځوس مونځونه فرض کړي دي. خو په کتاب المناقب کښې دحضرت مالك بن صعصعه رضی الله عنه روایت او صحیح مسلم باب الاسراء کښې دحضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې **(فرض علی خمسین صلاة کل یوم ولیلة)** الفاظ دي چه الله ﷻ په ما باندې په ورځ او شپه کښې پنځوس مونځونه فرض کړي دي.[1]

په دې ځائي کښې داسې تطبیق ورکړې شوې دې چه په یو ځائي کښې د اختصار د وجې نه خپل طرف ته حکم منسوب کړې دې اوچرته ئې دامت ذکر کړې دې. دویمه خبره داکړې شوې ده چه په حضورپاك باندې د فرض ذکر دې خبرې ته هم مستلزم دې چه هغه حکم په امت باندې هم فرض وي. مګردا چه د حضور پاك د خصوصیت د وجې نه څه حکم ددې قاعدې نه خارج وي، مطلب دادې چه دا خبره هم کله ممکن وي چه د حضورپاك د خصوصیت د وجې نه څه حکم صرف په رسول الله ﷺ باندې فرض وي اوهم دغه کار د حضورپاك په امت باندې فرض نه وي.[2]

قوله: فَرَاجَعْنِيْ: په دې نسخه کښې د فراجعنی الفاظ دي خو د کشمیهنی رحمه الله په روایت کښې "فَرَاجَعْتُ" الفاظ دي د دواړو معنی هم یوه ده.[3]

په هرچکر کښې څومره مونځونه کم شوي؟: په دې روایت کښې دي چه "فوضع شطرها" الله ﷻ د مونځونو یوه حصه کمه کړه. خود حضرت مالك بن صعصعه رضی الله عنه په روایت کښې **(فوضع عني عشراً)** الفاظ دي. او د حضرت شریك بن عبدالله رضی الله عنه په روایت کښې **(فوضع عنه عشر صلوت)** الفاظ دي او د ثابت البناني رحمه الله په روایت کښې **(فحط عني خمساً)** الفاظ دي.[4]

علامه کرماني رحمه الله د شطر معنی نصف اخستې ده. چنانچه ددې مطابق به مطلب داسې جوړیږي چه په رومبي چکر کښې پنځه ویشت (۲۵) مونځونه کم کړې شو او په دویم چکر دیارلس (۱۳) مونځونه کم کړې شو او دریم چکر کښې اووه (۷) مونځونه کم کړې شو.[5]

علامه عیني رحمه الله په دې باندې لیکي چه دا تفصیل قابل قبول نه دې. ځکه چه په روایت کښې د الله ﷻ طرف ته د تلو راتلو درې چکرې ذکر دي او د مونځونو کمې خو صرف په رومبو دوو چکرو کښې شوې. په دریم چکر کښې خودا اوفرمائیلې شو چه د اداکیدو په صورت کښې خودا پنځه مونځونه دي لیکن د ثواب په اعتبارسره پنځوس دي. او د علامه کرماني رحمه الله د کلام نه خودا لازم کیږي چه د حضورپاك څلور چکرې لګیدلې دي. رومبي ځل نیم مونځونه کم شو په دویم ځل دیارلس کم شو په دریم ځل اووه کم شو او په څلورم ځل دا اوفرمائیلې شو چه دا پنځه مونځونه د پنځوسو برابر دي حالانکه د روایت مطابق معامله داسې نه ده پیښه شوې.

---

[1]) صحیح البخاری کتاب مناقب الانصار باب المعراج رقم الحدیث: ۳۸۸۷ صحیح مسلم کتاب الإیمان باب الإسراء رقم الحدیث: ۱۶۳.

[2]) فتح الباری: ۶۰۰/۱ عمدة القاری: ۶۶/۴ الکوثر الجاری: ۳۱/۲ إرشادالساری: ۸/۲.

[3]) عمدة القاری: ۶۶/۴ تحفة الباری: ۲۸۲/۱ الکنزالمتواری: ۱۲/۴.

[4]) صحیح البخاری کتاب مناقب الأنصار باب المعراج رقم الحدیث ۳۸۸۷ صحیح البخاری کتاب التوحید رقم الحدیث: ۷۵۱۷ صحیح مسلم کتاب الإیمان باب الإسراء رقم الحدیث: ۱۶۲.

[5]) شرح الکرماني: ۷/۴.

او محدث ابن المنير رحمه الله فرمائی شطر دَ نصف په معنی کښې نه دې بلکه دَدې په معنی کښې عموم دې چه کمې ضرورې نه دې چه ټول مونځونه هم په یو څکر کښې کم شوې وی.[1]
حافظ ابن حجر رحمه الله فر مائی زما په نیزېه په ټولو روایاتو کښې دَ تطبیق دا صورت وی چه ټول اووه څکرې لګیدلې دی په رومبو دوو څکرو کښې لس لس مونځونه کم شوی او په پنځو څکرو کښې پنځه پنځه مونځونه کم شوی. په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په دې ځائی کښې دا احتمال هم دې چه ټول دوه څکرې لګیدلې په رومبی څکر کښې دوه ځل لس لس مونځونه کم شو او په دویم څکر کښې پنځه ځل پنځه پنځه مونځونه کم شو اوهغه احتمال هم شته کوم چه حافظ صاحب رحمه الله ذکر کړې دې.[2]

قوله:هي خمس وهي خمسون: په دې روایت کښې خو دخمس اوخمسون مبتداء هی دې خو هم په دې ځائی کښې په بل روایت کښې هن خمس وهن خمسون هم دې. مراد دا دې چه په عمل کښې خودا پنځه مونځونه دی لیکن په ثواب کښې دَ پنځوسو برابر دی.[3]

ایایوحکم دَعمل نه وړاندې منسوخ کیدې شي؟: په دې ځائی کښې چه په پنځوسو مونځونو کښې کمې اوشو او باقی پنځه پاتې شو نودا سوال پیداکیږی چه تردې وخته پورې خو امت ته دَ پنځوسو مونځونو حکم رارسیدلې نه وو او په دې حکم باندې تردغه وخته پورې دَ عمل نوبت هم نه وو راغلې نو بیا دَ دغه حکم نسخ څنګه اوشوه؟ځکه چه دَ عمل نه وړاندې دَ یوحکم منسوخ کیدل معقول نه دی.
دَدې جواب علامه عینی رحمه الله دا ورکړې دې دَ پنځوسو مونځونوحکم اول دَ نبی کریم ﷺ دَپاره وو اوبیا دَحضورپاك په واسطه سره دَحضورپاك امت ته وو. نوچه کله حضورپاك ته حکم ملاؤشو نو حضورپاك په هغې باندې دَعمل کولو کلکه اراده کولوسره امت ته دَدغه حکم کولودَپاره کلکې ارادې سره واپس شوې وو. بیا چه کله دَموسیٰ علیه السلام په وینا سره الله ﷻ ته دَعرض معروض کولوسره کوم کمې اوشو دا نسخ حقیقی او صحیح ده.
غرض دا چه دَدې مونځونودَ حکم کیدلونه پس دَ الله ﷻ په حضور کښې دَحضورپاك دَ شفاعت دَنسخ دَپاره خو سبب ضرور جوړشو. لیکن دا شفاعت دَ حکم باطل کولودَپاره نه وو. نودَحضورپاك شفاعت منظور شو اودَحضورپاك په حق کښې دَ پنځوسو مونځونو حکم اوامت ته دغه حکم رسول منسوخ شو. او دَ امت په حق کښې خونسخ قبل العمل څه اعتراض کیدې نه شی ځکه چه امت ته دغه حکم رسیدلې نه وو.
دویم جواب دادې چه دَ پنځوسو مونځونو حکم تعبدی نه وو بلکه دا حکم نبی کریم ﷺ ته دَ خبر په توګه خودلې شوې وو. یعنی الله ﷻ حضورپاك ته دا خبر ورکړې وو چه په لوح محفوظ کښې ستادَپاره پنځوس مونځونه مقرر شوې وو. دَدې مطلب حضورپاك بالفعل پنځوس مونځونه اداکول اخستې وو بیا چه کله په دې باره کښې مراجعت اوشو نو واضحه شوه چه دَ پنځوسو شمیر خو دَ ثواب په اعتبار سره وو دَعمل په اعتبارسره نه وو.[4]

---

[1] عمدة القاری: ٤/٦٦سبل الهدی والرشاد:٣/١٤٥.
[2] فتح الباری: ١/٦٠٠عمدة القاری: ٤/٦٦إرشادالساری: ٢/٨تحفة الباری:١/٢٨٢الکنزالمتواری: ٤/١٢.
[3] عمدة القاری: ٤/٦٦فتح الباری: ١/٦٠٠شرح الکرمانی: ٤/٧.
[4] فتح الباری: ١/٦٠١عمدة القاری: ٤/٧١ شرح الکرمانی: ٤/٩إرشادالساری: ٢/٨ الکوثرالجاری: ٢/٣١تحفة الباری:١/٢٨٢ سبل الهدی والرشاد: ٣/١٥٣-١٥٠ شرح العلامة الزرقانی:٨/٢٦٥-٢٦٤.

قوله: لا يُبَدَّلُ القَوْلُ لَدَيَّ: دَ الله ﷻ رب العزت په دې فرمان "چه زما په نيزخبري بدليدې نه شي" باندې سوال پيدا كيږي. كه چرې داسې وي نو پنځوس مونځونه كميدوسره پنځه څنګه كړې شو؟ دَدې جواب دا وركړې شوې دې چه داخبره ټيك ده چه دَ الله ﷻ په قول كښې بدلون نه كيږي ليكن دَدې نه مراد اخبارات دي نه چه امور تكليفيه، په امور تكليفيه كښې بدلون ممكن دې په اخبارات كښې نه لكه دَ پنځو مونځونو ثواب دَ پنځوسو برابر كيدل. دويم جواب دادې چه دې نه مراد قضاء مبرم دې چه هغه نه بدليږي قضاء معلق نه دې په دې كښې بدلون ممكن دې. لكه دَ قرآن پاك دَ دې آيت ﴿يَمْحُواللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ﴾ (۱) يعنى الله ﷻ چه څه غواړي اخوا كوى اوڅه چه غواړي باقى ساتى نه ښكاره معلوميږي. يا بيا دريم جواب دا وركړې شوې دې چه مقصد دا وو چه دې (آخرى فيصلې) نه پس به زمونږ په حكم كښې څه بدلون كيږي.

په دې ځائى كښې علامه يوسف صالحى شامى ﷫ ليكلى دى چه مراد دا وو چه الله ﷻ دَ فرښتو په ژبه باندې په صحف كښې دا وعده كړې ده چه دَدوى (امت محمديه) دَپاره په هره يوه شپه ورځ كښې دَ پنځوسو مونځونواجر دې.بياچه كله دَ پنځوسوشمير منسوخ كړې شو اوپنځه كړې شو نو صرف په شمير كښې بدلون اوشو اجر باقى پاتې شو. اوهم دَدې وجې نه دَ الله ﷻ ارشاد هن خمس وهن خمسون نه مراد دشمير په اعتبارسره پنځه او دَ ثواب په اعتبارسره هم پنځوس دى.او دادَ الله ﷻ دَ طرف نه په دې امت باندې صرف فضل اواحسان دې ګنى په څليريشت ګهنټوكښې دَ پنځوسو مونځونو اداكول يوداسې امر ووپه كوم سره چه امت په مشقت كښې پريوتلې شو.

الغرض لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ كښې دَ قول نه مراد اجرهم اخستې شى چه په اجركښې بدلون نه كيږي. (۲)

قوله: استحييتُ ربى: دَ اصيلى په روايت كښې دَدې جملې نه وړاندې دَ "قد" اضافه ده يعنى "قد استحييت". (۳)

كله چه مونځونه دَ پنځوسونه كم شو پنځه باقى پاتې شو نوحضرت موسىٰ ﵇ بيا اوفرمائيل چه تاسو بيا الله ﷻ ته تشريف يوسئى اودكمى درخواست اوكړئى نو په دې باندې نبى كريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو اوس دَ نوركمى درخواست كولوكښې ماله دَ خپل رب نه حيا راځى. دَ حضورپاك په دې ځل باندې دَ الله ﷻ دربارته واپس تللو كښې دَ حيا راتللو وجوهات ذكركړې شوى دى.

حافظ ابن حجر ﷫ دَ ابن المنير قول نقل كړې دې چه حضورپاك اندازه لګولې وه چه كه دې ځل مې درخواست اوكړو نوهسې نه چه دا آخرى ځل دَ كمى سوال بالكليه دَ ټولو مونځونودَ معاف كولوسوال جوړنه شى په دې وجه حضورپاك دا جمله اوفرمائيله په خلاف دَدې نه وړاندې دَ كمى دَ سوال. په هرځل باندې دَ الله ﷻ دَ طرف نه په مونځونوكښې دَ كمى كولو اعلان قطعى نه وو. اودَدې آخرى ځل په چكركښې كله چه الله ﷻ دا ارشاد اوفرمائيلو ﴿مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ﴾ نوحضور پاك په دې باندې پوهه شو چه اوس دَ نور كمى درخواست كول دَ الله ﷻ دَ منشانه خلاف دى.

---

(۱) سورت رعد: ۳۹.

(۲) شرح الكرمانى: ۴/۸-۷شرح ابن بطال:۲/۸عمدة القارى: ۴/۷۴ارشادالسارى:۲/۸تحفة البارى:۱/۲۸۲سبل الهدى والرشاد: ۳/۱۴۹.

(۳) ارشادالسارى: ۲/۸تحفة البارى:۱/۲۸۲.

دَ رسول الله ﷺ دَدې قول په توجيه کښې يوه خبره دا هم ذکرکړې شوې ده چه کيدې شي په دې آخرى خل باندې حضورپاک ته انديښنه شوې وى چه دا بار بار سوال کول ښه خبره نه ده. ليکن ددې دا جواب ورکړې شوې دې چه نه داخبره ټيک نه ده ځکه چه الله ﷻ ته سوال زارى کول هيڅ کله بد نه دى بلکه خوښ اومحمود عمل دې. په دې باندې حافظ صاحب رحمه الله ليکلى دى ممکن دى چه حضورپاک دَ الله ﷻ په دې نعمت باندې په پوره طريقه باندې دَ شکر نه کولو دَ انديښنې نه دا جمله فرمائيلې وى. والله اعلم. (۱)

ثم انطلق بى حتى انتهى بى إلى سدرة المنتهى وغشيها ألوان لاأدري ماهي؟ثم أدخلت الجنة، فإذافيها حبائل اللؤلؤ، وإذاترابها المسك: بيا حضرت جبرائيل عليه السلام زه سدرة المنتهٰى ته بوتلم. دا (ونه) داسې رنګونو پټه کړې وه چه دَهغې متعلق ماته معلومه نه شوه چه هغه څه وو. دې نه پس زه جنت ته بوتلې شوم. ما په جنت کښې دَ مرغلرو هارونه اوليدل اودَهغې خاوره دَ مشک (په شان) وه.

سدرة المنتهٰى څه څيزدې؟: سدرة دَ بيرې ونې ته وائى اودَ منتهٰى نه مراد دادې چه دلته دَهرڅا خاتمه کيږى. دې ونې ته سدرة المنتهٰى ځکه وائى چه دا جنت دَدې په آخرى غاړه باندې واقع دې دکوم نه وړاندې چه هيچاته څه علم نشته دې. دې نه وړاندې يوه فرښته هم نه شى تللې. تردې چه حضرت جبرائيل عليه السلام هم دَدې نه وړاندې نه شى تللې. صرف اوصرف محمد ﷺ دَدې نه وړاندې بوتلې شو. دا ونه دَ يو روايت مطابق په شپږم آسمان کښې ده، ليکن دَ مشهور روايت مطابق دا په اووم آسمان کښې ده. دَدې دواړو روايتونو په مينځ کښې داسې تطبيق ورکړې شوې دې چه دَدې ونې جرړې په شپږم آسمان باندې دى او ښاخونه ئې په اووم آسمان باندې. (۲)

دَدې ونې دَ صفاتو باره کښې حضرت اسماء بنت ابى بکر رضي الله عنها دَ نبى کريم ﷺ ارشاد نقل کولوسره فرمائى چه کله دَ حضورپاک مخې ته دَ سدرة المنتهٰى ذکراوکړې شو نوما حضورپاک داسې فرمائيلو سره واؤريدو چه يو (تيزرفتار) سور دَدې ونې دَ ښاخونو په سورى کښې ترسل کالوپورې روان وى يادائى ارشاد فرمائيلې چه دَدې په سورى کښې په يو خل سل سواره دم (دَ سکون سره ساه) واخستې شى. په دې ونه باندې دَ سرو زرو ملخان دى اولکه چه دَدې ميوې دَ منګو برابر دى. (۳)

دَ سرو زرو ملخان: په دې ونه باندې دَ سرو زرو ملخان دى دَدې نه څه مراد دې؟ په دې کښې مختلف احتمالات دى. يو احتمال دادې چه په دې ونه باندې دَ نورانى فرښتو وزرې داسې پرقيږى لکه چه دَدې په ښاخونوباندې دَ سرو زرو پرقيدونکى ملخان يوځوا بل ځوا توپونه وهى اوداهم مراد کيدې شى ددغه ونې نه چه کوم انوار راؤچتيږى او په ښاخونو باندې چه يوخاص قسم رڼرا وى هغه ئې دَ سرو زرو ملخانو سره تعبيرکړې وى. (۴)

دَسدرة المنتهٰى باره کښې دحضرت کشميرى رحمه الله تحقيق: حضرت مولنا أنور شاه کشميرى رحمه الله فرمائى زما په نيز دا دنيايعنى اووه زمکې اوټول آسمانونه ټول په ټول دَ جهنم علاقه ده اودَ جنت

---

۱) فتح البارى: ۶۰۰/۱عمدة القارى: ۶۷/۴إرشاد السارى:۸/۲تحفة البارى: ۲۸۲/۱فيض البارى:۷/۲.

۲)فتح البارى لابن رجب الحنبلى:۱۳/۲فتح البارى:عمدة القارى:۶۷/۴إرشادالسارى:۸/۲تحفة البارى: ۲۸۲/۱الکنزالمتوارى:۱۴/۴.

۳) سنن الترمذى کتاب فى صفة الجنة باب ماجاء فى صفة أثمار الجنة رقم الحديث:۲۵۴۱.

۴) فتح البارى لابن رجب الحنبلى:۱۲/۲ التعليق الصبيح باب فى المعراج الفصل الأول: ۱۵۸/۷سبل الهدى والرشاد فى سياق القصة: ۸۸/۳-۸۷ عمدة القارى: ۷۶/۴.

علاقه د اووم آسمان نه پورته ده اود جنت چت د الله ﷻ عرش دے. د دے مقدمے نه پس پوهه شنى چه دسدرة المنتهى جرړې د جهنم په علاقه کښې دى اودې تنه اوښاخونه د جنت په علاقه کښې (يعنى د آسمانونو دپاسه) دى.پدې باندې دليل د قرآن پاك آيت مبارك ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى﴾ اودا خبره معلومه شوه چه د جنت علاقه دهغه ځائى نه شروع كيږى چرته چه د جهنم علاقه ختميږى. چنانچه ددې ونې نوم سدرة المنتهى هم په دې وجه دے چه د جهنم علاقه ختميږى اود جنت علاقه شروع كيږى. والله اعلم بالصواب.(١)

د حبائل اللؤلؤ تشريح: دكتاب الصلوة ددې روايت په آخرى جمله کښې هم دغه الفاظ دى خود معراج متعلق په نورو تفصيلى رواياتوكښې د مذكوره لفظ په ځائې "جنابذ اللؤلؤ" الفاظ دى. لكه چه كتاب احاديث الأنبياء باب ذكر ادريس عليه السلام رقم الحديث: ٣٣٤٢ كښې راځى.
حبائل جمع ده دحباله دكوم معنى چه غاړكنى، اميل اود كړئى راځى نومطلب به داشى چه حضورپاك په جنت کښې د مرغلرو لړئى يا اميلونه اوليدل. د علماؤ د يوجماعت وينا ده چه په دې ځائى کښې چرته د يو راوى نه تسامح شوې اود تصحيف په توګه حبائل ذكر شوې دې ګنى په اصل کښې جنابذ دى. دا جمع د جُنبُذ ده. او جُنبُذ د يو څيز اوچتوالى ته وائى چه په شان د ګول څيز وى لكه ګنبد چه په ګولائى کښې اوچت وى. نومراد به دا شى چه د مرغلرو نه جوړشوې ګنبدونه ئى اوليدل.(٢)

دحديث خلاصه: په مذكوره طويل حديث مبارك کښې دحضورپاك د معراج د سفر، شق صدر اود سفر په وخت د انبياء كرام عليهم السلام سره ملاقاتونه، بيا حضرت موسىٰ عليه السلام سره ملاقات اودهغوى په لارخودنه باندې د الله ﷻ طرف ته مراجعت په سلسله د مونځونو د فرضيت كيفيت مخې ته راغلو.
د معراج په سفركښې د اهل سنت والجماعت مؤقف دا وو چه حضورپاك په بدنى توګه باندې د بيدارئى په حالت کښې معراج كړې شوې دې. او په شق صدر کښې په حقيقى توګه باندې د حضورپاك زړه مبارك اوخيرلې شو اوهغه وينځلوسره واپس دهغې په خپل ځائى کښې كيخودلې شو.

الحديث الثاني

[٣٤٣]-حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَتْ: «فَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ حِينَ فَرَضَهَا، رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ، فَأُقِرَّتْ صَلَاةُ السَّفَرِ، وَزِيدَ فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ»

ترجمه: ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه رضى الله عنها ارشاد فرمائيلې چه كله الله ﷻ مونځ فرض كړو نو په سفر او حضر کښې (دواړو ځايونوكښې) دوه دوه ركعتونه وو (دماښام د مونځ نه علاوه)، بيا د سفرمونځ (هم دغه شان دوه ركعته) باقى پاتې كړل اود حضر په مونځ کښې ئى (ددوو ركعتو) اضافه اوكړه.

١) فيض البارى:٩/٩.
٢)شرح ابن بطال: ٩/٢ فتح البارى لابن رجب الحنبلى:١٣/٢ عمدة القارى: ٦٨/٤الكوثر الجارى: ٣٢/٢ إرشاد السارى: ٩/٢تحفة البارى: ٢٨٣/١ فيض البارى:٨/٢ الكنز المتوارى: ١٤/٤.

دَحدیث تخریج: داحدیث امام بخاری رحمه الله دَ کتاب الصلوة نه علاوه دوو خایونوکښې او امام مسلم رحمه الله صحیح مسلم، امام ابوداؤد رحمه الله سنن ابوداؤد، امام نسائی رحمه الله سنن النسائی او امام مالک رحمه الله په موطا کښې ذکرکړې دې. بالکل هم په دغه الفاظوسره صرف صحیح البخاری او صحیح مسلم کښې دې او په لږشان مختلف الفاظو سره په نورو کتابونوکښې موجود دې.(۱)

تراجم رجال

په دې حدیث کښې شپږ رواة ذکردی.

عبدالله بن یوسف: دا ابومحمدبن یوسف تنیسی کلاعی دمشقی رحمه الله دې. دَدوی تعارف کشف الباري کتاب بدء الوحی دویم حدیث او کتاب العلم باب لیبلغ العلم الشاهد الغائب کښې تیرشوې دې. (۲)

مالک بن انس: دا مالک بن انس بن مالک أبي عامر الأصبحی المدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن کښې تیره شوې ده.(۳)

صالح بن کیسان: دا ابومحمدیا ابوالحارث صالح بن کیسان المدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کشف الباري کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الإیمان دریم حدیث کښې تیره شوې ده.(۴)

عروة بن زبیر: داعروه بن الزبیر بن العوام بن خویلد بن اسد بن عبدالعزی قصی قرشی اسدی مدنی رحمه الله دې. دَدوی تعارف کشف الباري کتاب الإیمان باب أحب الدین إلی الله أدومه کښې تیرشوې دې.(۵)

عائشه صدیقه رضي الله عنها: دا حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها بنت سیدنا ابی بکرصدیق رضي الله عنه ده. دَدې تعارف کشف الباري کتاب بدء الوحي دویم حدیث لاندې تیرشوې دې.(۶)

دَحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: دَ باب کیف فرضت الصلاة لاندې دا دویم حدیث دې کوم چه امام بخاری رحمه الله راوړلې دې. دَدې حدیث مبارک مناسبت ترجمة الباب سره بالکل واضح دې چه دَ مونځ دَ فرضیت نوعیت په شروع کښې سفر اوحضر دواړوکښې دَټولو وختونودپاره هم دوه دوه رکعته وو. بیا روستو دَ سفر هم دوه رکعته باقی پاتې شو او البته دَحضر او اقامت څلور رکعته شو.(۷)

---

۱) صحیح البخاری کتاب سجود القرآن باب یقصر إذا خرج مؤمن وضعه رقم الحدیث: ۱۰۹۰وکتاب مناقب الأنصار باب التاریخ رقم الحدیث۳۹۳۵. صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین وقصرها باب صلاة المسافرین رقم الحدیث: ۶۸۵ سنن أبی داؤد کتاب صلاة المسافر باب صلاة المسافر رقم الحدیث: ۱۱۹۸. سنن النسائی کتاب الصلاة باب کیف فرضت الصلاة رقم الحدیث: ٤٥٤ الموطا للإمام مالک کتاب الصلاة باب قصر الصلاة فی السفر: ۱۲۸/۱نور محمد کتب خانه تحفة الاشراف مسند عائشة صالح بن کیسان رقم الحدیث: ۱٦۳٤۸ الأصول کتاب الصلاة الفصل الأول فی الوجوب والکمیة رقم الحدیث: ۳۲٤۹، ۱۸۵/۵.

۲) کشف الباری کتاب بدء الوحی: ۳۸۹/۱ وکتاب العلم: ۱۱۳/٤.

۳) کشف الباری کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن:۲۹۰/۱، ۸۰/۲.

۴) کشف الباری کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الإیمان: ۱۲۱/۲.

۵) کشف الباری :۴۳۶/۲.

۶) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

۷) عمدة القاری: ۷۷/٤تقریر البخاری: ۳۲۹/۲تحفة الباری: ۲۸۳/۱.

قوله:: فرضها رکعتین رکعتین: په مذکوره حدیث شریف کښې حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها د سفر او حضر د مونځ کیفیت بیان کړې دې چه په سفر کښې د فرض مونځ څور کعتونه دی او په حضر کښې د فرض مونځ څو رکعته دی. چنانچه ام المؤمنین حضرت عائشه رضي الله عنها ارشاد اوفرمائیلوچه کله الله ﷻ مونځ فرض کړو نو هغه په سفر او حضر دارو کښې دوه دوه رکعته وو.

رکعتین تکرار سره بیان کړې شوې دې. په دې کښې په ظاهر ه حکمت دادې چه د حضور پاك دا قول هر څلور رکعتیز مونځ ته شامل شی ګنی که چرته بغیر د تکرار نه صرف یو ځل رکعتین ذکر شوې وې نو دا وهم کیدې شو چه په سفر او حضر کښې دا څلیریشت ګهنټو کښې صرف هم دوه رکعته دی. او ښکاره خبره ده چه دا خلاف واقعه او خلاف مقصود دې. د دې وهم ختمول رکعتین مکرر ذکر کولو سره اوشو.([1])

هم دا حدیث په مسند احمد بن حنبل کښې ذکر کړې شوې دې هلته "إلا المغرب فإنها كانت ثلاثة" الفاظو زیاتوالې دې چه په سفر او حضر کښې دوه رکعته وو بغیر د ماښام نه چه د دې درې رکعته وو. او دا درې رکعته په سفر او حضر کښې هم دغه شان پاتې دی په دې کښې کمې زیاتې نه دې شوې، په دې وجه پورته دا تعبیر اختیار کړې شوې دې چه هر څلور رکعتیز مونځ کښې د دوو رکعتو اضافه اوکړې شوه).([2])

د حضرت شاه صاحب تحقیق: حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی زما د ګمان مطابق د حضرت عائشه رضي الله عنها د دې قول چه په شروع کښې دوه دوه رکعتونه فرض وو روستو څلور رکعته شو، نه مراد دا نه دې چه په شروع کښې ټول مونځونه دوه دوه رکعته وو روستو د رباعی مونځونو رکعتونه زیاتولو سره څلور کړې شو. بلکه مراد دادې چه د معراج د واقعه نه وړاندې مسلمانانو چه د ماسخوتن مونځ دوه رکعته کولو هغه د اسراء نه پس څلور رکعته کړې شو. یعنی وړاندې د معراج نه دوه رکعته فرض کړې شوې وو او پس د معراج نه چه کوم فرضیت اوشو هغه د څلورو څلورو رکعتو وو.([3])

په مذکوره حدیث باندې دوه اشکالات: په دې حدیث باندې دوه قسمه اشکال کیږی چه په مذکوره حدیث کښې فرمائیلې شوی دی چه د سفر مونځ هم دغه شان په خپل ځائې پاتې کړې شو یعنی د سفر په مونځ کښې څه بدلون یا زیاتوالې اونه کړې شو. دا خبره د قرآن کریم د آیت ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ([4]) ترجمه: او کله چه تاسو په زمکه کښې سفر کوئی نو په تاسو به دې کښې هیڅ ګناه نه وی چه تاسو مونځ کم کړئی او که چرې تاسو ته دا اندیښنه وی چه تاسو به کافران خلق پریشانه کوی.([5]) خلاف دی، یعنی د آیت مبارك نه خو دا معلومیږی چه قصر في الصلاة یعنی په مونځ کښې کمې شوې دې او د روایت نه دا خبره معلومیږی چه په مونځ کښې کمې نه دې شوې.

---

[1]) عمدة القاری: ۷۷/۴ إرشاد الساری: ۹/۲ تحفة الباری: ۲۸۳/۱.

[2]) مسند أحمد بن حنبل مسند النساء مسند الصدیقة عائشة رقم الحدیث: ۲۶۳۳۸، ۵۳۹/۹ التوضیح للسیوطی: ۴۵۴/۲ التوضیح لابن ملقن: ۲۶۸/۵.

[3]) فیض الباری کتاب الصلاة باب کیف فرضت الصلاة: ۹/۲.

[4]) سورة النساء: ۱۰۱.

[5]) بیان القرآن: ۳۹۷/۱۰.

دويم اشكال: په مذكوره حديث باندې دويم اشكال داكيږي چه دا حديث پخپله دحديث د راويه يعنى حضرت عائشه رضي الله عنها دعمل خلاف دې. څكه چه هغې به په سفركښې اتمام كولو لكه چه په صحيحين كښې د حضرت عائشه رضي الله عنها روايت موجود دې:

((عن عائشة: أن الصلاة أول ما فرضت ركعتين، فأقرت صلاة السفر وأتمت صلاة الحضر، قال الزهري: فقلت لعروة: ما بال عائشة تتم في السفر؟ قال: إنها تأولت كما تأول عثمان))[1] يعنى زهرى رحمه الله دحضرت عروه رضي الله عنه نه معلومه كړه چه آيا كله معامله داشان ده چه په سفركښې مونځ په خپل اصلى حالت باندې په خانى پاتې شو نوبيا حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله ولې پوره مونځ كولو؟ ددې نه معلوميږي چه پخپله دحضرت عائشه رضي الله عنها فعل دهغې د روايت خلاف وو.

د رومبى اشكال جواب: رومبې اشكال چه په روايت او قرآنى آيت كښې تعارض دې، جواب دا وركړې شوې دې چه د مذكوره آيت باره كښې دمفسرينو حضراتو دوه اقوال دى چه دا آيت د صلاة الخوف باره كښې دې يا د سفرد مونځ باره كښې. ددې آيت تعلق صلاة الخوف سره دې ددې قائل حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما اوجابربن عبدالله رضي الله عنه دى.[2] او امام بخارى رحمه الله هم ددې قائل دې لكه څنګه چه د هغوى دصنيع نه معلوميږى يعنى هغوى دا آيت باب صلاة الخوف لاندې ذكركړې دې[3]

دويم جواب: هم ددې اشكال دويم جواب داسې وركړې شوې دې چه كه چرې دا اومنلې هم شى چه دا آيت هم د سفر باره كښې دې نه چه د صلاة الخوف باره كښې نوبياهم دا روايت د قرآنى آيت معارض نه دې. په دې صورت كښې به د قرآنى آيت دا معنى شى چه دلته صلاة السفر ته مجازاً قصر فرمائيلې شوې دې. يعنى د حضر د مونځ په اعتبار سره د سفر مونځ ته قصر فرمائيلې شوې دې. په نورو الفاظوكښې داسې ونيلى شى چه په صلاة السفرباندې د قصر اطلاق د قصر د ظاهرى لفظ په اعتبارسره دې نه چه د حقيقت په اعتبار سره.[4]

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: په دې خائې كښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه زما په نيزصحيح معنى داده چه په ليلة الاسراء كښې د ماښام د مونځ نه علاوه باقى ټول مونځونه دوه دوه ركعته فرض كړې شو. بيا د هجرت نه پس د سحرد مونځ نه علاوه باقى مونځونوكښې زياتې اوكړې شو لكه چه د حضرت عائشه رضي الله عنها د روايت نه معلوميږى چه هغه فرمائى چه دحضر اوسفر مونځ دوه دوه ركعته فرض كړې شو. بيا چه كله نبى كريم صلى الله عليه وسلم مدينې منورې ته تشريف راوړو او په څه موده كښې تسلى حاصله شوه نوهغه وخت دحضر په مونځ كښې زياتوالې اوكړې شو بغيرد سحر د مونځ نه، څكه چه په دې كښې اوږد قراءت وو او بغيرد ماښام د مونځ نه چه هغه د ورځې وتر (يعنى طاق ركعتونه) وو. بياچه كله فرض مونځ څلور څلور ركعته شوې وو نو په هغې كښې په رباعى مونځونوكښې د سفر دوران كښې مذكوره آيت ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾ د نازليدلو په وخت كښې كمې.

---

[1] صحيح البخارى كتاب سجود القرآن باب يقصرإذا خرج من موضعه، رقم الحديث: ۱۰۹۰صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها رقم الحديث: ۱۵۷۰.

[2] أوجزالمسالک كتاب قصر الصلاة فى السفر رقم الحديث: ۳۲۵، ۱۶۷/۳ بذل المجهود باب صلاة المسافر رقم الحديث: ۱۱۹۸، ۳۳۱/۵تفسير ابن كثير: ۳۹۳/۲تفسير الطبرى: ۱۳۲/۹.

[3] صحيح البخارى كتاب الصلاة باب صلاة الخوف.

[4] أوجزالمسالک: ۱۶۸/۳ بذل المجهود : ۳۳۲/۵ الكنزالمتوارى: ۱۵/٤.

کولوسره دوه رکعته کړې شو اودا دهجرت د څلورم کال نه پس اوشو. يعنی په دې صورت کښې په صلاة الحضر کښې هيڅ بدلون اونه کړې شو او صلاة السفر (يعنی د سفر په حالت کښې ادا کيدونکې رباعی مونځونو) کښې کمې اوکړې شو. چنانچه هغه وخت د حضرت عائشه رضي الله عنها قول ((فأقرت صلاة السفر)) کښې به دا توجيه کولې وی چه ((فأقرت باعتبار ماآل)) اوفرمائيل نه چه د کله نه مونځ فرض شوې دې دهغه وخت نه دا د (سفرد مونځ) په شان هم دغه شان دوه رکعته دې.([1])

دحضرت کشميری رحمه الله رائې: حضرت مولانا انورشاه کشميری رحمه الله د حافظ ابن حجر رحمه الله دا ذکر شوې رائې رد کړې ده هغوی فرمائی چه د حافظ صاحب رحمه الله په دې جواب کښې نظر دې. هغه دا شان چه که چرې دا اومنلې شی نو په دې سره لازم راځی چه نسخ دوه ځل شوې اول د دوو رکعتونه د څلورو رکعتو طرف ته او په دويم ځل د څلورو رکعتونه دوو رکعتوطرف ته، حالانکه حافظ صاحب سره دعلماء د قول نه سوا هيڅ دليل نشته دې. بل په دې سره خو به دا هم لازم راشی چه د قصر د نزول نه وړاندې مسافرو څلور کالوپورې هم څلور رکعته کول او په دې باندې هم هغه سره څه نقلی دليل نشته دې بغيرد هغه د اجتهاد نه.

چنانچه دحضرت شاه صاحب رحمه الله په نيز ددې يو تاويل هم هغه دې کوم چه وړاندې تيرشو او دويم هغوی فر مائی چه په دې باره کښې احنافو سره نور ددې نه ډير مضبوط دلائل دی چه په خپل مقام باندې به تفصيل سره ذکرکولې شی.([2])

دريم جواب: د رومبی اشکال دريم جواب دا ورکړې شوې دې چه په آيت مذکوره کښې د قصر نه مراد د مانځه په رکعتونوکښې کمې نه دې بلکه دمانځه په کيفيت کښې کمې مراد دې. په داسې توګه چه د مانځه ارکان مثلاً رکوع او سجدې مختصر کړې شی او په قيام کښې قراءت د فرض قراءت په اندازه اوکړې شی وغيره.([3])

امام ابوبکرجصاص رحمه الله فرمائی چه په ذکرشوی آيت کښې د قصر کومه خبره شوې ده د هغې په مراد کښې د سلف صالحين اختلاف دې. مثلاً دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې چه الله ﷻ دحضر مونځ څلور رکعته د سفر مونځ دوه رکعته اوصلاة خوف يو رکعت فرض کړې دې. حضرت جابر رضي الله عنه فرمائی دې نه مرادصلاة خوف دې کوم چه يو رکعت دې. د مجاهد رحمه الله نه روايت دې چه دلته په عدد کښې قصر دې يعنی د څلورو رکعتو مونځ دوه رکعته کړې شو. ابن جريج رحمه الله دحضرت ابن طاؤس رحمه الله نه اوهغه دخپل پلار نه روايت کوی چه هغوی فرمائيلی دې نه مراد صلاة خوف او د جنګ مونځ دې اومونځ په هرحالت کښې يعنی پيدل يا سور (د ويرې په حالت کښې) اداکول دی (يعنی په کيفيت کښې قصر مراد دې)، او نور نی اوفرمائيل د نبی کريم ﷺ مونځ او دنورو خلقو په سفرکښې مونځ هم دوه رکعته وو او په هغې کښې قصر نه وو.

اود حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په يو روايت کښې دی چه په آيت کښې د قصر نه مراد د مانځه په حدودکښې قصر دې اوهغه دادې چه مونځ ګذار دې الله اکبرونيلوسره مونځ شروع کړی اود رکوع او سجدې دپاره دې په سر اشاره اوکړی او مونځ دې پوره کړی

---

[1] فتح الباري كتاب الصلاة: ۶۰۲/۱ رقم الحديث: ۳۵۰.

[2] فيض الباري كتاب الصلاة: ۹/۲-۸ رقم الحديث: ۳۵۰.

[3] أوجز المسالک: ۳، ۱۶۸، بذل المجهود: ۳۳۲/۵ إعلاء السنن باب فرضت الصلاة الركعتين: ۲۶۱/۷ معارف السنن كتاب الصلاة باب قصر صلاة المسافر: ۴۶۱/۴ فتح الملهم باب صلاة المسافرين وقصرها: ۵۰/۴.

امام جصاص رحمه الله فرمائی چه په مذکوره معانی کښې دَ ټولونه بهترمعنی هغه ده کومه چه دَحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په آخری روایت کښې اودَحضرت طاؤس رحمه الله په روایت کښې مراد اخستې شوې ده اوهغه داده چه دَ رکوع اوسجدې په ځائی کښې دې اشاره کوی اودَ قیام په ځائی دې سوریدو سره مونځ اوکړی. نور ئې اوفرمائیل چه داهم ممکن دی چه دَ قصر نه مراد په مانځه کښې تلل وی ځکه چه دَ ویرې دَ مونځ نه علاوه په مانځه کښې تلل راتلل مونځ فاسد کوی.

اودَې خبرې دلیل چه په آیت مذکوره کښې دَ قصر نه مراد **(قصرفی صفة الصلاة)** دَحضرت مجاهد رحمه الله واقعه ده چه هغوی اوفرمائیل یوسرې دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په خدمت کښې حاضرشو اوعرض ئې اوکړو چه زه او زما ملګرې په یوسفر کښې اووتلو. ما په سفرکښې پوره مونځ (یعنی دَ څلورو رکعته والا هم څلورر کعته) کولو اوزما ملګری به قصر کولو نوحضرت ابن عباس رضی الله عنهما ارشاد اوفرمائیلو (نه دې په حقیقت کښې) تا به قصرکولو (یعنی دَ کمی والاکاربه دې کولو کوم چه دَ سنت نه خلاف وو) او ستا ملګری به پوره مونځ کولو (یعنی دَ هغه په سفرکښې قصرکول په حقیقت کښې داسې دی لکه چه هغه په حضرکښې پوره مونځ کړې وی).

امام جصاص رحمه الله فرمائی چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما خبرورکړو چه قصر رکعتونوکښې قصر نشته دې او په سفرکښې دوه رکعته قصر نه دې. (بلکه دا پوره ټول مونځ دې). اوهم دغه خبره دَ حضرت عمر رضی الله عنه نه نقل ده چه دَ سفر مونځ دوه رکعته دې اودَ وروکی اختر مونځ دوه رکعته دې اودَ لوئی اختر مونځ دوه رکعته دې دا مونځونه پوره اومکمل مونځونه دی قصر نه دی. داحکم دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ ژبې مبارکې نه صادر شوې دې. چنانچه ثابته شوه چه مذکوره قصر کوم چه په آیت مبارک کښې ارشاد فرمائیلې شوې دې دَ مانځه په وصف کښې قصر دې دَ مانځه په رکعتونو کښې قصرنه دې. دَ امام جصاص رحمه الله کلام پوره شو.([1])

دَدویم اشکال جواب: دویم اشکال (چه پخپله دَ راویه عمل دَهغې دَ روایت خلاف دې) جواب هم پخپله دَ ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنها په روایت کښې موجود دې چه کله زهری رحمه الله دَحضرت عروه رضی الله عنه نه دې باره کښې سوال اوکړو نوهغوی جواب ورکړو چه حضرت عائشه رضی الله عنها به په دې باره کښې هم داسې تاویل کولو لکه چه حضرت عثمان به په منٰی کښې دَ قیام دوران کښې پوره مونځ دَ تاویل په وجه سره کولو. یعنی حضرت عثمان رضی الله عنه به په آخری عمرکښې منٰی کښې پوره مونځ کولو اوکله چه دهغوی نه په دې باره کښې تپوس اوکړې شو نوهغوی جواب ورکړو چه ما دا مقام خپل وطن جوړکړې دې. (ددې نه علاوه ددې خبرې مکمل تفصیلی وضاحت به په خپل مقام باندې راځی). دغه شان به حضرت عائشه رضی الله عنها دَ خپل پوره مونځ دپاره تاویل کولو. لیکن دا تاویل دَحضرت عثمان رضی الله عنه والا تاویل نه وو.(دَحضرت عائشه رضی الله عنها دتاویل باره کښې به توجیهات مختلفه په خپل مقام باندې بیانولې شی).لهذا دَحضرت عروه رضی الله عنه قول ((**إنما تأولت کما تأول عثمان**)) کښې په فعل تاویل کښې مشابهت خودلې دې نه په دې خبره کښې مشابهت چه هغې به هم هغه تاویل کولو کوم چه به حضرت عثمان رضی الله عنه کولو.([2])

ابن قیم رحمه الله دَ ابن تیمیه رحمه الله طرف نه دا خبره نقل کړې ده چه دا خبره دَ عقل نه لرې ده چه کوم عمل پخپله حضرت عائشه رضی الله عنها دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه لیدلو هغې دَ دغې خلاف څنګه کولې شو. لهذا هم دغه

---

[1]) أحکام القرآن للجصاص سورة النساء: ۲/۳۱۶-۳۱۵.

[2]) فتح الباری: ٤/۵۰-٤۹، ۵۲ أوجزالمسالک: ۲/۱٦۸عمدة القاری: ٤/۷۹بذل المجهود: ۵/۲۷۱إعلاء السنن: ۷/۲۵۲، ۲۵۹.

وینا به کولې شی چه هغې تاویلاً داسې کول نه دا چه دهغې په نیز په سفرکښې پوره مونځ جائز یا افضل وو.(۱)

بل که د نبی کریم ﷺ نه په دې باره کښې څه نقل وي نوحضرت عروه رحمه الله به دا نه فرمانیل چه هغې به تاویل کولو. دې نه معلومیږی چه دحضورپاك نه په دې باره کښې هیڅ هم نقل نه دی بلکه قصر متعین دې.(۲)

قصر عزیمت دې که رخصت؟: په سفرکښې قصر (یعنی رباعی مونځونه نصف کولو) په مشروعیت باندې اجماع ده البته په دې امرکښې اختلاف دې چه په سفرکښې قصر مونځ کول عزیمت دې یا رخصت؟

داحنافو په نیزقصرکول عزیمت دې رخصت نه دې. چنانچه که چرته یوکس په سفرکښې پوره مونځ اوکړو او په آخره کښې سجده سهوه اونه کړه نودهغه مونځ اونه شو. خو که په هیره سره نې پوره مونځ اوکړو او په آخره کښې یادراتلو سره نې سجده سهوه اوکړه نودهغه مونځ به اوشی ګنی واپس راګرځول به واجب وی.(۳)

خلاصه د کلام دا شوه چه داحنافو په نیز باندې په سفرکښې پوره مونځ کول جائزنه دی بلکه هم قصر کول واجب دی. اودا دقصر لفظ په اعتبار د صلاة حضر دې ګنی په حقیقت کښې د احنافو په نیزد سفر مونځ پوره مونځ دې چه هم دوه رکعته فرض کړې شوې وو نه دا چه د څلورو رکعتونه کمیدو سره دوه رکعته شوی.

د ائمه ثلاثه مسلک: د امام مالك رحمه الله په دې مسئله کښې د یو نه زیات اقوال دی. د یوقول مطابق دهغوی په نیز هم قصر واجب دې.(۴) امام احمدبن حنبل رحمه الله دا رخصت ګرځوی لیکن د یوقول مطابق هغه هم قصر ته قول محتاط وائی چه په دې کښې دچاهم مخالفت لازم نه راځی.(۵) شوافع دا رخصت ګنړی خودهغوی په نیز هم افضل قصر دې(۶) د ائمه ثلاثه د دلائل او دهغې په جواباتو باندې تفصیلی بحث په خپل مقام یعنی باب صلاة المسافرکښې به ذکرکولې شی په دې ځائی کښې صرف د احنافو دلائل ذکرکولې شی:

د احنافو دلائل: مذکوره حدیث باب د قصر عزیمت کیدوکښې د احنافو دلیل دې یعنی: «عن عائشة رضي الله عنها قالت: فرض الله الصلاة حین فرضها: رکعتین رکعتین فی الحضر والسفر، فأقرت صلاة السفر، وزید فی صلاة

---

(۱) زادالمعاد بحث قصر الصلاة فی السفر: ۴۶۴/۱ مجموع الفتاوی لابن تیمیه، هل القصر فی السفر سنة أو عزیمة؟: ۶/۲۴

(۲) معارف السنن: ۴۵۵/۴.

(۳) ردالمحتار علی الدرالمختار کتاب الصلاة باب صلاة المسافر: ۱۲۳/۱ فتح القدیر کتاب الصلاة باب الصلاة المسافر: ۳۵۹/۱ عمدة القاری: ۷۹/۴ إعلاء السنن: ۷، ۲۵۲ وجزالمسالک: ۱۶۸/۳ بذل المجهود: ۲۷۱/۵.

(۴) التاج والإکلیل فصل فی أحکام صلاة السفر: ۱۳۹/۲ حاشیة الدسوقی فصل فی أحکام السفر: ۳۵۸/۱ مواهب الجلیل فصل فی صلاة السفر: ۴۸۸/۲ إکمال المعلم: ۵/۳.

(۵) الشرح الکبیر لابن قدامة فصل فی قصر الصلاة: ۹۰/۲ شرح الزرکشی باب صلاة المسافر: ۳۵۴/۱ إقناع للحاوردی کتاب السفر: ۲۳۷/۱.

(۶) المجموع شرح المهذب: ۳۳۲/۴ أسنی المطالب: ۲۵۱/۳ کتاب الأم: ۱۷۹/۱ مغنی المحتاج: ۳۶۰/۳ شرح النووی کتاب الصلاة رقم الحدیث: ۱۵۷۲، ۲۰۱/۶.

الحضر، یعنی دَ سفرمونځ هم دغه شان دوه رکعته په ځائی اوساتلې شو اودَ حضر په مونځ کښې اضافه اوکړې شوه.
دَدې نه معلومیږی چه دَ سفر مونځ دَتخفیف په وجه نه دې بلکه هغه دوه رکعته په خپل اصل باندې دې. لهذا دا رخصت نه شو بلکه قصر شو.([1])

دویم دلیل: دَ احنافو دویم دلیل دَحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دې کوم چه امام مسلم رحمه الله په خپل صحیح کښې ذکر کړې دې. «عن مجاهد عن ابن عباس رضی الله عنهما، قال: "فرض الله الصلاة علی لسان نبیکم فی الحضر أربع رکعات، وفی السفر رکعتین، وفی الخوف رکعة"» ([2])یعنی ونې فرمائیل الله ﷻ په حضرکښې څلوررکعته او سفرکښې دوه رکعته او په ویره کښې یو رکعت فرض کړې دې اودا خبره دَ نبی کریم ﷺ په خبر ورکولوسره معلومه شوه.(دَ ویرې دَ یورکعت باره کښې تفصیلی بحث او توجیهات باب صلاة الخوف لاندې راځی).

هم دغه روایت په طبر انی کښې ذکردې دَهغې الفاظ دادی: «افترض رسول الله صلی الله علیه وسلم رکعتین فی السفر، کما افترض فی الحضر أربعاً» یعنی رسول الله ﷺ په سفرکښې دوه رکعته ګرځولی دی لکه څنګه چه په حضرکښې څلور رکعته فرض ګرځولې دې.

دریم دلیل: دَ احنافو دَقصر عزیمت کیدو باره کښې دریم دلیل دَ نسائی او ابن ماجه حدیث دې: «عن عبدالرحمن بن أبی لیلی عن عمر رضی الله عنه قال: صلاة السفر رکعتان وصلاة الأضحی رکعتان، وصلاة الفطر رکعتان، وصلاة الجمعة رکعتان، تمام، غیر قصر، علی لسان محمد صلی الله علیه وسلم» حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل دَ سفر مونځ دوه رکعته دې دَ لوئی اختر مونځ دوه رکعته دې دَ وړوکی اختر مونځ دوه رکعته دې اودَ جمعه مونځ دوه رکعته دې اودا ټول مونځونه قصر نه دی بلکه مکمل مونځونه دی اودَ رسول الله ﷺ په ژبه مبارکه باندې دا ټول معلوم شوی دی.([3])

څلورم دلیل: څلورم دلیل هم دَ نسائی روایت دې: «عن ابن عمر رضی الله عنه، قال: إن رسول الله صلی الله علیه وسلم أتانا، ونحن ضلال، فعلمنا، فکان فیما علمنا أن الله تعالی عزوجل أمرنا أن نصلی رکعتین فی السفر» یعنی حضرت ابن عمر رضی الله عنه ارشاد فرمائیلې چه مونږ دَعلم نه ناخبره وو چه مونږ له نبی کریم ﷺ تشریف

---

[1]) صحیح البخاری کتاب الصلاة باب کیف فرضت الصلاة رقم الحدیث: ۳۵۰.

[2]) صحیح مسلم کتاب الصلاة، رقم الحدیث: ۶۸۷، سنن النسائی کتاب قصر الصلاة رقم الحدیث ۱۹۱۲،جامع الأصول کتاب الصلاة ، الفرع الأول فی الجوب والکمیة، رقم الحدیث:۳۸۳۸، ۱۸۴/۵.

[3]) سنن النسائی کتاب الصلاة باب عدد صلاة العید، رقم الحدیث: ۱۵۶۷، سنن ابن ماجه کتاب الصلاة باب تقصیر الصلاة فی السفر، رقم الحدیث: ۱۰۶۳.

امام نسائی رحمه الله په دې حدیث باندې اعتراض کړې دې چه دَ ابن ابی لیلی رحمه الله دَحضرت عمر رضی الله عنه نه سماع ثابته نه ده. ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه امام مسلم رحمه الله دَ خپل کتاب په مقدمه کښې داخبره لیکلې ده چه دَ ابن ابی لیلی رحمه الله سماع دَ حضرت عمر نه ثابته ده. بلکه دَ بعض روایاتو مطابق خوباقاعده دَهغوی دا الفاظ دی چه سمعت عمر بن الخطاب...... الخ". ددې نه علاوه داخبره هم ده چه ابن ماجه داحدیث په خپل کتاب کتاب الصلاة باب تقصیر الصلاة رقم الحدیث: ۱۰۶۴ کښې په دې سندسره ذکرکړې دې عن عبدالرحمن بن ابی الیلی عن کعب بن عجرة عن عمر. نصب الرایه کتاب الصلاة۲/ ۱۹۰-۱۸۹.

راورلو مونږ دهغوی ﷺ نه ډير څه زده کړل په هغې کښې يوه خبره داهم وه چه د سفرد مونځ باره کښې الله ﷻ مونږ ته حکم راکړې چه مونږ دوه رکعته کوو.[1]

پنځم دليل ((قال ابن عمر رضی الله عنه: صحبت رسول الله صلی الله عليه وسلم، فكان لا يزيد فی السفر علی ركعتين و أبابكر وعمر وعثمان رضي الله عنهم)) يعنی حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائی چه زه د رسول الله ﷺ د حضرت ابوبكر، حضرت عمر اوحضرت عثمان رضي الله عنهم په صحبت كښې پاتې شوې يم حضورپاك اودې اصحابو رضي الله عنهم به د دوو ركعاتونه زياتی نه ادا كول.

شپږم دليل ((قال أنس رضی الله عنه: خرجنا مع رسول الله صلی الله عليه وسلم من المدينة إلی مكة، فكان يصلی ركعتين ركعتين، حتی رجعنا إلی المدينة)) يعنی حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه مونږ نبی كريم ﷺ سره د مدينې نه مكې مكرمې طرف ته په سفر اووتلو. په دې سفركښې به نبی كريم دوه دوه ركعته مونځ كولو تردې چه مونږ مدينې منورې ته راؤرسيدو.

اووم دليل: د جمهور علماؤ مذهب هم دغه دې چه حضورپاك په سفركښې هميشه هم قصر مونځ كړې دې.[2]

صاحب د البدائع ليكلی دی كه چرې قصر كول رخصت وې او پوره كول عزيمت وې نوداسې به نوچه حضورپاك به عزيمت كله هم نه ترك كولو إلا بعذر ځكه چه په عزيمت باندې عمل كول افضل وی اود حضورپاك شان خو دادې چه حضورپاك به هم افضل اعمال اختيارول او افضل عمل به ئې كله كله د امت د تعليم دپاره ترك كولو دې د پاره چه دغه عمل دامت دپاره هم رخصت پاتې شی ګنی د رسول الله ﷺ اكثر عمل به هم په دغې باندې وو. بهرحال دا وينا چه چه حضورپاك افضل عمل هميشه ترك كړې دا د واقعه نه خلاف خبره ده او په دې كښې د رسول الله ﷺ فضيلت كمول دی. الغرض دا يو داسې فعل دې د كوم احتمال چه هم ممكن نه دې.[3] ددې نه علاوه د رسول الله ﷺ د بې شميره صحابه كرامو رضي الله عنهم د آثارو نه په دې باره كښې روايتونه دی. په هغې كښې يو څو دلته ذكركولې شی

① ((عن أبی نضرة قال: مر عمران ابن حصين فی مجلسنا، فقام إليه فتی من القوم، فسأله عن صلاة رسول الله صلی الله عليه وسلم فی الحج والغزو والعمرة؟ فجاء، فوقف علينا، فقال: إن هذا سألنی أمراً، فأردت أن تسمعوه - أوكما قال -: غزوت مع رسول الله صلی الله عليه وسلم، فلم يصل إلا ركعتين، حتی رجع إلی المدينة وحججت معه، فلم يصل إلا ركعتين، حتی رجع إلی المدينة، وشهدت معه الفتح، فأقام بمكة ثمان عشرة ليلة، لا يصلی إلا ركعتين، يقول لأهل البلد: صلوا أربعاً فإنا سفر. واعتمرت معه ثلاث عمر لا يصلی إلا ركعتين وحججت مع أبی بكر وغزوت، فلم يصل إلا ركعتين، حتی رجع إلی المدينة وحججت مع عثمان سبع سنين من إمارته لا يصلی إلا ركعتين ثم صلاها بمنی أربعاً))[4]

يعنی د حضرت ابو نضرة رحمه الله نه روايت دې چه مونږ ناست وو مونږ سره حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه تير شو زمونږ د قوم نه يو ځوان اودريدو اودهغوی نه ئې تپوس اوكړو چه حج عمره او غزوات كښې د

---

[1] سنن النسائی كتاب الصلاة باب كيف فرضت الصلاة رقم الحديث: ٤٥٧، ٢٣٦/١ جامع الأصول كتاب التفسير سورة النساء رقم الحديث: ٥٨٦، ١٠٥/٢ نصب الراية: ١٩٠/٢-١٨٩.

[2] معارف السنن: ٤٥٣/٤ إعلام السنن: ٢٥١/٧.

[3] بدائع الصنائع كتاب الصلاة: ٤٦٤/١.

[4] المصنف لابن أبی شيبة، كتاب الصلاة رقم الحديث: ٨٢٥٢، ٣٧١/٥ مسند احمد بن حنبل حديث عمران بن حصين رقم الحديث: ١٩٨٧١ المعجم الكبير للطبرانی رقم الحديث: ٢٠٩ ج ٢٠٨/١٣.

نبي کريم ﷺ مونځ به څنګه وو (يعنې په دې سفرونو کښې به حضورپاك په مانځه کښې قصر کولو که اتمام؟) په دې باندې حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه زمونږ مينځ ته راغلو اودريدو اوونې فرمائيل چه دا سړې دهغه څه باره کښې سوال کوی نوما ونيل چه ددې جواب تاسو هم واورئ. بيا هغوی اوفرمائيل ما حضورپاك سره په غزوات کښې شرکت کړې دې نو په هغه سفرکښې به حضورپاك دَ واپس راګرځيدو پورې هم دوه رکعته کول. ما حضورپاك سره حج کړې حضورپاك به دَ مدينې منورې دَ راوپس کيدو پورې هم دوه رکعته کول.زه حضورپاك سره دَ فتح مکې په موقع هم حاضر ووم. حضور پاك هلته اتلس شپې قيام کړې وو حضورپاك به هم دوه رکعته کول اوحضورپاك دَ دغه ښار والوته فرمائيلي وو چه مونږ مسافر يو (څکه دوه رکعته کوو) تاسو هم څلور کوئ. ما حضورپاك سره درې عمرې کړې دی (په دې سفرکښې هم) حضورپاك هم دوه رکعته کول.(ارشاد ئې اوفرمائيلو) ما حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره حج هم کړې او هغوی سره په غزوات کښې هم شريك پاتې يم هغوی به هم دوه رکعته کول.اوهم دغه شان به ئې مونځ کولو تردې چه مدينې ته به واپس شو. ما حضرت عمر رضي الله عنه سره څو حجونه کړی هغوی به هم دمدينې دَ راواپس کيدو پورې هم دوه رکعته کول. اوما حضرت عثمان رضي الله عنه سره دهغوی په امارت کښې اووه کاله حج کړې هغوی به هم دوه رکعته کول. بيا (په آخره کښې) هغوی په منی کښې څلور رکعته اداکول شروع کړی وو.(اوحضرت عثمان رضي الله عنه به داسې دَ تاويل په وجه کول. مکمل وضاحت به په خپل مقام راځي).

④ ((حاتم بن اسماعيل عن عبدالرحمن بن حرملة، أنه سمع رجلاً يسأل سعيد بن المسيب: أتم الصلاة وأصوم في السفر؟ قال: لا، قال: فإني أقوي على ذلك، قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم أقوي منك، كان يقصر الصلاة في السفر ويفطر،وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "خياركم من قصر الصلاة في السفر وأفطر"))[1] يعنې دَحضرت عبدالرحمن بن حرمله رحمه الله نه روايت دې چه هغوې يوسړې واوريدو چه هغه دَ حضرت سعيد بن المسيب رحمه الله نه سوال کولو چه په سفرکښې زه پوره مونځ کولې شم؟ اوروژه ساتلې شم؟ هغوی جواب ورکړو چه نه (دا دواړه کارونه به په سفر کښې نشی کولې). دغه سړی اووئيل چه زه دَ دغه دواړو کارونو په کولو باندې قدرت لرم. حضرت رحمه الله جواب ورکړو چه رسول الله ﷺ تانه ډير په دې کارونوباندې قدرت لرلو ليکن هغوی ﷺ به په سفرکښې قصر هم کولو او روژه به ئې هم نه ساتله او رسول الله ﷺ ارشاد فرمائيلې "تاسو کښې بهترين هغه سړې دې چه په سفرکښې قصر مونځ اوکړی او روژه اونه ساتی".

دَ مذکوره دلائلونه او دغه شان دَ نورو ډيرو دلائلو اوشواهدونه داخبره په پوره شان سره ښکاره شوې مخې ته راغلې ده چه په سفرکښې قصر واجب دې نه چه سنت يا رخصت.

۲- باب: وُجُوبِ الصَّلاةِ فِي الثِّيَابِ وقولِ الله تعالى:

خُذُوا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ/الاعراف: ۳۱/وَمَنْ صَلَّى مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ.

دَ مذکوره باب ماقبل سره مناسبت: په سابقه باب کښې امام بخاری رحمه الله دَ مونځ دَ فرضيت کيفيت بيانولو. اوس دَ مانځه دَ فرضيت نه پس دمانځه دَ شرطونونه رومبې شرط يعنې په مانځه کښې دَ کپړو دَ استعمال دَ ضرورت بيان کوی. چنانچه په دې باره کښې (يعنې دَ سړی دپاره دَ ښځې دپاره په

[1]المصنف لابن أبی شيبة،كتاب الصلاة رقم الحديث: ۸۲۵٤، ۳٦۹/۵المصنف لعبدالرزاق كتاب الصلاة رقم الحديث: ٤٤٨٠ جامع الأحاديث مراسيل سعيد بن المسيب رقم الحديث: ٤٤٠٠۵.

يخننى كښې په ګرمئ كښې د لباس د زياتيدو په صورت كښې اود لباس د كميدو په صورت كښې به څه حكم وى؟، امام بخارى رحمه الله اوولس ابواب قائم كړى دى. په كوم كښې چه د ټولو نه وړاندې ددې خبرې ذكركړې دې كه چرې چاسره صرف هم يوه كپړه وى دكومې په اغوستو چه هغه مونځ كولې شى نو په دې كښې په عام توګه درې حالتونه مخې ته راتلې شى يا خو به هغه كپړه ډيره ارته او وسيع وى يابه د درميانه درجې وى او يا به ډيره وړه اوتنګه وى.

امام بخارى رحمه الله رومبې باب "باب عقد الإزار على القفا في الصلاة" تړلوسره دې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چه كه هم يوه كپړه د درميانه درجې وى نوبيا مونځ ګذار له پكار دى چه دهغې دواړه غاړې اونيسى او د خپل سټ نه شاته غوټه اولګوى دې دپاره چه په كيناستو پاسيدوكښې كپړه پريوتو سره د ستر عورت حالت اختيار نه كړى. دا په هغه صورت كښې دى چه كوم وخت كپړه دومره لويه نه وى چه هغه باقاعده د بدن نه چاپيره راتاؤكړې شى اوكه چرې كپړه دومره لويه وى چه هغه واغوستې شى نودهغې د حكم خودلودپاره ئې دونم باب قائم كړو "باب الصلاة في الثوب الواحد ملتحفا به" په دې كښې ئې اوخودل چه په داسې صورت كښې د كپړې يو اړخ په اوږه باندې واچولې شى دې دپاره چه په دې طريقه ټول بدن پټ شى اود بدن هيڅ يوه حصه بربنډه (يعنى بغيرد كپړې پاتې) نه شى.

اوكه چرې دريم صورت وى يعنى كپړه ډيره تنګه وى نوهغه به نه اغوستې شى اونه به په سټ كښې غوټه وركولوسره زوړندولې شى نوددې حكم واضح كولودپاره ئې دريم باب "باب إذا كان الثوب ضيقا" قائم كړو او وئې خودل چه په داسې صورت كښې دا تنګه كپړه د لنګ په شان استعمالولو سره دې ستردعورت پټ كړې شى اوباقى بدن دې بربنډ پريخودې شى نوبيابه هم مونځ اوشى خلاصه داچه مقصود اولى اواصلى ستريټول دى ددې دپاره چه څنګه كپړه وى هم هغه شان به حكم وى.

دترجمة الباب مقصد: مذكوره باب "وجوب الصلاة في الثياب" نه امام بخارى رحمه الله د مونځ د شرطونونه د رومبى اهم شرط اهميت ښكاره كول غواړى.

دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث مولانا محمدزكريا صاحب كاندهلوى رحمه الله فرمائى "د امام بخارى رحمه الله د اصول موضوعه نه دادى چه كوم ځائې د ائمه كرامو اختلاف قوى وى هغه (د ځان نه) څه حكم نه لګوى او چرته چه څه قوى اختلاف نه وى هلته چه د امام بخارى رحمه الله په نيز كوم راجح وى په هغې باندې حكم قطعى لګوى" چنانچه په دې سند كښې اختلاف وو چه د مانځه د پاره كپړې شرط دى كه نه؟ د امام مالك رحمه الله په نيز دا شرط نه دى اود باقى ائمه حضراتو په نيزشرط دې. او هم دغه مسلك دامام بخارى رحمه الله په نيز راجح وو چه كپړې د مونځ دپاره شرط دې. هم ددې طرف ته اشاره كولو سره امام بخارى رحمه الله د وجوب لفظ استعمال كړې. لكه چه په دې عنوان سره د مالكيه رد كړې شوې دې. (د ائمه دا اختلاف وضاحت وړاندې راځى) او په وجوب باندې استدلال آيت مبارك ذكر كولوسره كړې دې ﴿خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ﴾ چه دا امر حكم ايجابى دې او ﴿زِيْنَتَكُمْ﴾ نه مراد لباس دې چونكه د بربنډ پاتې كيدو په مقابله كښې دا زينت دې په دې وجه د كپړې په ځائې باندې د زينت لفظ ذكركولوسره اشاره اوكړه چه د مانځه په وخت كښې ښكلې كپړې اچولوسره مونځ كول پكار دى. (۱)

دحضرت كشميرى رحمه الله رائې: حضرت انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى په دې باب سره امام بخارى رحمه الله د مانځه شرائط شروع كوى او امام بخارى رحمه الله د بعض فقهاؤ مخالفت كولوسره ددې خبرې

۱) تقرير بخارى شريف: ۱۲۲/۲ الكنز المتوارى: ۱۶/۴.

تصريح کړې ده چه ستر پټول د مانځه شرائط او فرائض کښې داخل دی. او د ستر نه مراد د فقهاؤ په نيز داسې ستر دې چه هغې ته کتل د چادپاره هم ممکن نه وي، په بل صورت کښې که چرې لباس سره اندامونه راښکاره کيږي نوهغه غير معتبر لباس دی.(١)

﴿خُذُوا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ (الاعراف: ٣١)، (اې بني آدم) واخلئې خپل خائست د هر مانځه په وخت. دا ايت د هغه خلقو په ردکښې نازل شوچه د کعبه طواف به ئې په بربنډه کولو اودا به ئې ډير قربت او پرهيزګاري ګنړله. نوهغوی د دې کار نه منع کړې شو چه د هرعبادت په وخت لباس اچوئې.(٢) د زينت نه مراد لباس دې اولباس هغه دې کوم چه ستر پټ کړي.

امام بخاري رحمه الله دا آيت په ترجمة الباب کښې ذکرکولوسره لکه چه په دې خبره باندې استدلال کوی چه کله د طواف په وخت کپړې اغوستل ضروری ګرځولې شوی دی. په داسې حال کښې چه طواف يوداسې عبادت دې په کوم کښې چه د مانځه پابندئی کمې وی نو په مونځ کښې کپړې اچول به درجه اولې ضروری وي ځکه چه د مونځ پابندئی خود طواف په مقابله کښې ډيرې زياتې دی.(٣)

بيا په مذکوره آيت کښې د سترعورت حکم جمات ته راتلوسره مقيدکړې شوې دې نه چه مونځ کولوسره. د دې وجه هم دغه ده چه د شريعت په نظرکښې د فرض مونځ اداکيدل هم په جمات کښې کيدل پکاردی. غرض دا چه مونځ په ښه لباس کښې او په جمات کښې د جمع په وخت ښه په اهتمام تلو سره اداکول پکاردی. ځکه چه د لفظ زينت نه معلوميږی چه د مانځه په حالت کښې په نسبت د نورو حالاتوښکلې لباس کښې کيدل پکاردی.(٤)

د سترعورت حکم: د مذکوره باب په ترجمه کښې ذکرکيدونکې آيت مبارك نه د مونځ دپاره د لباس ضروری کيدو باندې استدلال کړې شوې دې.

د ستر پټولو حکم وجوبی دې که استحبابی؟ په دې باره کښې د اول نه په دې باندې پوهيدل پکاردی چه د ټولو علماء کرامو خو په دې خبره باندې اتفاق دې چه ستر د عورت مطلقاً فرض دې که په مونځ کښې وی اوکه د مونځ نه بهر. اختلاف په دې خبره کښې دې چه سترعورت د مونځ صحيح کيدو د شرائطونه دې اوکه نه دې؟ دغه شان د ښځې او سړی د ستر حد څه دې؟ په دې کښې هم اختلاف دی.

چنانچه په رومبې مسئله کښې د امام مالك رحمه الله ظاهر مذهب دادې چه ستر د عورت د مانځه دپاره سنت دې شرط نه دې. او د ائمه ثلاثه مذهب دادې چه دا د مانځه د فرائض نه دی.(٥)

د دې اختلاف سبب او په آثارکښې تعارض او د الله جل جلاله د قول ﴿يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ په مفهوم اخذ کولوکښې دې. هغه داسې چه په دې آيت مبارك کښې ﴿خُذُوْا﴾ د امرصيغه ده. اوس دې نه امر وجوبی مراد دې که امر استحبابی؟ په دې کښې اختلاف دې.

---

(١) حاشية الدسيوقي، فصل في الستر: ٢١١/١فيض الباري: ١٠/٢أنوارالباري:٩٥/١١.

(٢) تفسير عثماني سورة اعراف ص: ١٩١فتح الباري: ٦٠٣/١عمدة القاري: ٨٠/٤التفسير الكبير: ٥٠/١٤الجامع الأحكام القرآن:١٦٧/٧تفسير ابن كثير:١٤٩/٣.

(٣) عمدة القاري: ٨٠/٤الكنز المتواري:١٧/٤فيض الباري: ١٠/٢أنوارالباري: ٩٦/١١.

(٤) فيض الباري: ١٠/٢أنوارالباري: ٩٦/١١.

(٥) البحرالرائق كتاب الصلاة باب في الشروط: ٤٦٥/١النبين الحقائق، كتاب الصلاة باب في شروط: ٢٥٢/١البناية كتاب الصلاة باب في شروط الصلاة: ١٢١/١-١١٩ التناج والإكليل، كتاب الصلاة فصل في ستر العورة: ٤٩٧/١الإقناع كتاب الصلاة فصل القول في شروط الصلاة والسنن: ١٢٧/١المنتقى كتاب الصلاة الرخصة في الثوب الواحد: ٢٢٥/٢.

دآئمه ثلاثه په نيز دا امروجوبي دې اودې نه مراد ستردَ عورت دې اودَدې دپاره هغوی سره دليل دَدې آيت شان نزول چه دَ بيت الله طواف سړو اوښځو په بربنډه كولو. په دې باندې دا آيت نازل شو. چنانچه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه بيا دې يومشرك هم دَ بيت الله حج يا طواف په بربنډه باندې اونه كړی. «أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم ألا يحج بعد العام مشرك ولا يطوف بالبيت عريان» [1]

دَامام مالك رحمه الله په نيزدا امر وجوبي نه دې استحبابي دې او دَدې نه مراد په څادر وغيره سره ظاهري زينت دې يا دَ څادر نه علاوه نورې كپړې چه دَ زينت دپاره استعماليږي هغه مراد دی. [2] دَهغوی دليل دَ مؤمنانوهغه حالت دې دكوم ذكرچه په حديث رسول ﷺ كښې راځي: «من أنه كان رجال يصلون مع النبي صلى الله عليه وسلم عاقِدِيْ أُزُرِهِمْ على اعناقهم أناقهم كهيئةِ الصبيان، ويقال للنساء: لا ترفعن رؤسكن حتى يستوي الرجال جلوساً». [3] يعني خلقوبه نبي كريم ﷺ سره مونځ كولو په داسې حال كښې چه دَهغوی لنګونه (څادرونه) به دَهغوی ستونوسره تړلې شوی وو لكه څنګه چه دَ ماشومانو صورت وی او ښځوته به وئيلې شو چه خپل سرونه دې ترهغه وخته پورې نه اوچتوی تركومې چه سړي كينه نې.

دَامام بخاري رحمه الله رائې: په دې مسئله كښې دَ امام بخاري رحمه الله په نيز هم سترعورت دَ مانځه دَ پاره دَ شرائط نه دې لكه چه دَهغوی دَ صنيع نه معلوميږي چه دَ باب عنوان ئې "باب وجوب الصلاة في الثياب" قائم كړو. بيا ترجمة الباب كښې دَ حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه دَحديث ټكړه هم داسې نشاندهي كوی چه حضورپاك ارشاد فرمائيلې چه خپل څادر دَ څه ازغي وغيره په مدد سره تړلې اوساتنې. مطلب دا چه كله دَ مانځه نه بهر په ښكاركښې خپل ستردَ پټولو حكم وركړې شو نوپه مانځه خو به په درجه اولى دا حكم وی.

چنانچه دَامام بخاري رحمه الله داحديث په ترجمة الباب كښې راوړل دَ سترعورت په وجوب باندې دَ دلالت دپاره او سابقه آيت كښې دَ زينت اختيارولونه مراد لباس اغوستلو طرف ته اشاره كول دی نه چه دَ ستردَ ښائست اوښكلې والي دپاره دَ زياتي لباس استعمالولو طرف ته. [4]

قوله: ومن صلى ملتحفاً في ثواب واحد: اوهغه سړې چه په يوه كپړه كښې رانغښتې مونځ كوی (دهغه مونځ صحيح دې). دا جمله امام بخاري رحمه الله دَ ترجمة الباب جز جوړولوسره ذكر كړې ده. په دې باره كښې حافظ ابن حجر رحمه الله او امام شهاب الدين ابوالعباس احمدبن محمد قسطلاني رحمه الله داخبره ليكلې ده چه په ترجمة الباب كښې دا جمله صرف دَ مستملي په نسخه كښې ده حموی اوكشميهني وغيره په نسخوكښې دا جمله په ترجمة الباب كښې نشته دې. دَدې وجه داهم ممكن ده چه هم په دې عنوان سره يوباب په مستقبل كښې هم امام بخاري رحمه الله ذكر كړې دې. [5]

---

[1] هذا ليس بحديث واحد، ولكنه حديثان: الأول: من حديث ابن عباس في سبب نزول الآية ﴿ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ ﴾. أخرجه مسلم في كتاب التفسير رقم الحديث: ۳۰۲۸ والحديث الثاني: وهو ألا يحج بعدالعام مشرك". وأخرجه البخاري في كتاب الحج باب لايطوف بالبيت عريان، رقم الحديث: ۱۶۲۲.

[2] بداية المجتهد كتاب الصلاة باب الرابع في ستر العورة: ۱۸۳/۲.

[3] صحيح البخاري كتاب الصلاة باب الرجل يعقد الثوب رقم الحديث: ۳۶۲ صحيح مسلم رقم الحديث: ۴۴۱.

[4] عمدة القاري كتاب الصلاة: ۸۱/۴.

[5] فتح الباري: ۶۰۲/۱ إرشادالساري: ۱۱/۲.

دترجمة الباب مقصد: مذكوره جمله دَ سابقه خبرې (چه دَ مونځ دپاره سترعورت واجب دې) طرف ته دَاشاره كولودپاره راوړلې شوې دې چه كپړه كه لويه وى اوكه وړه وى يوه وى يا زياتې مونځ به هم په دغه كپړه ستر پټولوسره اداكولې شى.(۱)

دَ علامه كشميرى رحمه الله رائې: علامه محمدانورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى هم داخبره امام طحاوى رحمه الله په خپل كتاب كښې "الصلاة في الثوب الواحد" په نوم سره باب قائم كوئ. سره ذكر كړې دې اودَدې مقصد دادې كه چرې مونځ هم په يوه كپړه كښې كول وى نوكه هغه چرې لويه ده نوهغه په توګه دَ توشح، التحاف واشتمال استعمالول پكاردى كوم ته چه څادر راتاوول وائى يعنى دَ څادر يو سر دَ سټ نه شاته راتاوول اومخې ته په سينه باندې راوړلوسره تړل كه چرې دومره ګنجائش نه وى نوشاته دې راوړى او په سټ دې غوټه اوتړى اوكه چرې دَدې نه هم كمه وى نود لنګ په شان دې په بدن باندې دَ نامه نه پورته اوتړى. غرض دا چه څومره هم كپړه وى چه په استعمال كښې راشى.(۲)

دَحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى په دې خائى كښې امام بخارى رحمه الله څلور جملې ذكركړى دى: ① **(من صلى في الثوب ملتحفا في الثوب الواحد)** ② **(ويذكرعن سلمة)** ③ **(من صلى في الثوب الذي...الخ)** ④ **(أمر النبي صلى الله عليه وسلم أن لا يطوف.... الخ)** داڅلورجملې شارحين حضرات جزو دَ ترجمه ګرځوى اوهره يوه دَ روايت نه دَ ثابتولو كوشش كوى. اولې جملې **(من صلى في الثوب ملتحفافي الثوب الواحد)** نه په شراح باندې يواشكال كيږى چه كه چرې داجز دَ ترجمه اوګرځولې شى نو تكرار ترجمه لازم راځى ځكه چه وړاندې يو مستقل باب "**الصلوة في الثوب الواحدملتحفابه**" راځى. دَدې جواب شراح دا وركوى چه دلته ئى تبعاً ذكركړې دې او په مستقل باب سره ئى اصالةً ذكر كړې دې.

خو زما په نيز په دې كښې يوجزوترجمه نه ده بلكه داسې جملې كله "**مثبت**" بفتح الباء الموحده وى او كله "**مثبت**" بكسر الباء وى. زما په نيز "**مثبت**" نه ده بلكه "**مثبت**" ده. دَ "**مثبت**" بفتح مطلب دا وى چه هغه جزوترجمه وى اودهغې اثبات دَ روايت وغيره نه مقصود وى او "**مثبت**" مطلب دا وى چه هغه (جمله) ترجمه ثابتوى. اوس دا څنګه "**مثبت**" په كسره دَباء شوه؟ په داسې توګه چه امام بخارى رحمه الله دَ وجوب ثياب باب قائم كړو دې نه پس ئى **(من صلى في الثوب ملتحفا)** ذكركولوسره ښائى چه كله حضور پاك اوفرمائيل چه كه چرته يوه كپړه وى اوالتحاف كوئى نوكه چرې كپړه (دَ مونځ دپاره) شرط نه وې نو دَدې التحاف وغيره څه ضرورت وو؟ دغه شان ئى دَ سلمة بن اكوع رضي الله عنه روايت نقل كړې دې چه په ابوداؤد كښې په تفصيل سره ذكر دې چه حضرت سلمة بن اكوع رضي الله عنه عرض اوكړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم زه ښكار كوم اوهم يوقميص وى دَ مونځ وخت كښې څه اوكړم؟ حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو **(أذره لو بشوكة)** يعنى كنډه لګوه او كه چرته نور څه ملاؤ نه شى نو په ازغى سره ئى بند كړه. دا روايت دَامام بخارى رحمه الله په نيز صحيح نه دې خو استدلال په داسې شان سره دې چه كه چرې لباس شرط نه وې نو "**أذره**" ونيلو څه ضرورت وو؟

او **(من صلى في الثوب الذي يجامع فيه...الخ)** نه استدلال داسې دې چه يوه كپړه وى دَ هغې په اغوستو

---

(۱) الكنزالمتوارى: ۱۷/۴ الكوثر الجارى: ۳۴/۲ فتح البارى: ۶۰۲/۱.

(۲) فيض البارى: ۱۱/۲ أنوار البارى: ۹۷/۱۱.

کښې جماع هم کوی نو بیا هم ده غې اغوستلو سره مونځ کول منع گرځوی. د دې نه معلومه شوه چه ثیاب یعنی لباس شرط دې. او ((أن لا یطوف بالبیت عریانا)) نه بالکل واضح دی چه حضورپاک ((طواف بالبیت عریانا)) نه منع فر مائیلې ده او هم پخپله نې ارشاد فرمائیلې دې ((الطواف بالبیت صلوة)) نوچه کوم څیز صلاة حقیقی هم نه دې بلکه ده غې په حکم کښې دې اود هغې اداکول نې په بربنډه منع کړی دی نو اصل څیز یعنی مونځ څنګه عریان (په بربنډه) کیدو سره کیدې شی. (۱)

د التحاف نه څه مراد دې؟: د ترجمة الباب په مذکوره جمله کښې "ملتحفاً" لفظ استعمال شوې دې. "ملتحفاً" د اسم فاعل صیغه ده د التحاف نه. د دې لغوی معنی په کپړه سره خپل ټول بدن پټولو ده. نو د "ملتحفاً" معنی شوه په پوره بدن باندې کپړه رانغښتونکې (۲) بل د کپړې دواړه طرفونه په خپلو دواړو اوږو باندې اچولو ته هم التحاف وائی. هم د دې دویم نوم "التوشیح" هم دې.

په دې باره کښې (یعنی په بدن باندې د کپړې رانغښتلو باره کښې) درې الفاظ استعمالیږی. التحاف، توشیح او اشتمال. رومبی دوه (التحاف او توشیح) خو هم په یوه معنی کښې استعمالیږی. البته د دریم لفظ درې صورتونه دی: ① اشتمال مطلق ② اشتمال الصماء ③ اشتمال بمعنی اضطباع.

د رومبی صورت خو هم د التحاف والا دې. د دویم نه مراد هیئت دې په کوم کښې چه په بدن باندې کپړه داسې واچولې شی چه د ضرورت په وخت په آسانئ سره خپل لاس بهر راویستلې نه شی دا صورت شرعاً منع دې په دې سره د ستربښکاره کیدل لازم کیږی. او دریم صورت د اضطباع دې چه کپړه د ښی اوږې نه لاندې اوویستلې شی او گسه اوږه باندې واچولې شی. په دې صورت کښې هم په آسانئ سره د لاس استعمالول څه قدرې مشکل وی په دې وجه دا صورت هم خوښ کړې شوې نه دې سره د دې چه جائز دې.

البته اشتمال صماء والا صورت کښې که چرې لنګ جدا وی او د لنګ والا په بدن باندې بل څه کپړه رانغښتلې شوې وی بیا دا صورت جائز دې. ځکه چه په دې صورت کښې د ستر ښکاره کیدو نه امن دې. دا د هغه بنده د پاره منع دې د کوم په بدن چې لنګ نه وی ځکه چه په هغه وخت د لاس بهر ویستلو وخت کښې به ستر ښکاره کیږی. (۳)

تعلیق: ((وَيُذْكَرُ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: (يَزُرُّهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ). فِي إِسْنَادِهِ نَظَرٌ، وَمَنْ صَلَّى فِي الثَّوْبِ الَّذِي يُجَامِعُ فِيهِ مَا لَمْ يَرَ أَذًى وَأَمَرَ النَّبِيُّ أَنْ لَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ)) [ر: ۳۶۲]

د حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه نقل دی چه نبی کریم ﷺ ارشاد فر مائیلې دې چه که (هم په یوه کپړه کښې د مونځ کولو نوبت راشی نو) دې ته ټانکه اولګونی (یعنی د دې ګریوان بند کړنی سره د دې چه د دې بندول) په یوازغی سره وی. (د دې د پاره چه رکوع کولوسره په شرمګاه باندې نظر پرینوځی) د دې (حدیث) په سند کښې کلام دې.

---

۱) تقریر بخاری شریف: ۲/۲۳۲-۲۳۱.

۲) القاموس المحیط ماده (ل، ح، ف) ص: ۷۶۷المعجم الوسیط ماده (ل، ح، ف) بل د ص: ۸۱۸

۳) شرح الزرقانی علی المؤطا کتاب الصلاة باب الرخصة فی الصلاة فی الثوب الواحد: ۱/۴۱۱المنتقی: ۲/۲۲۷تنویر الحوالک للسیوطی: ۱/۲۲فتح الباری لابن رجب: ۲/۱۴۴شرح ابن بطال: ۲/۲۰فیض الباری: ۲/۱۱عمدة القاری: ۴/۱۶۸تحفة الأحوذی، باب ماجاء فی الصلاة فی الثوب الواحد

دَ روایت تخریج: امام بخاری رحمه الله دا روایت په ترجمة الباب کښې ذکر کړې دې مستقل نې دا په خپل صحیح کښې نه دې ذکر کړې. دَدې وجه داده چه مذکوره روایت دَامام صاحب رحمه الله دَمعیار او شرائطو مطابق نه دې. په دې وجه دَدې نه پس امام بخاری رحمه الله "فی إسنادہ نظر" وئیلې دې. خودا روایت امام ابوداؤد رحمه الله او امام نسائی رحمه الله په خپل خپل سنن کښې ذکر کړې دې. دَدې نه علاوه دا روایت صحیح ابن حبان، صحیح ابن خزیمه او مستدرک علی الصحیحین کښې هم موجود دې.(۱)

حضرت سلمة بن الاکوع رضی الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت سلمه بن عمرو بن الاکوع اسلمی مدنی رضی الله عنه دې. دَدوی تفصیلی حالات کشف الباری کتاب العلم کښې تیرشوی دی.(۲)

دَ یزره مطلب: یزره، دَ نصر ینصر نه دَمضارع صیغه ده دَدې مطلب تَانکه لګول دی.(۳)

دَ روایت ترجمة الباب سره تعلق: دَ پوره روایت مفهوم داسې دې چه حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه معلومه کړه چه یا رسول الله! زه اکثربنکارکوم او زما په بدن باندې هم یوه کپړه وی نوآیا زه په دغه کپړه کښې مونځ کولې شم؟ حضورپاک ارشاد اوفرمائیلو چه دغه څادر ته تَانکه لګولوسره تړه (دې دپاره چه په شرمګاه باندې دَ نظر پریوتلونه بچ شې) سره دَدې چه که تَانکه په یوازغی سره اولګولې شی نو په هغې سره هم تَانکه لګوه. نودَدې نه معلومه شوه چه دَ مانځه دَپاره دَ کپړو کیدل ضروری دی او هم دغه خبره په ترجمة الباب کښې وئیلې شوې ده.(۴)

په مانځه کښې دَ سترکتلوحکم: که په مانځه کښې په خپل سترباندې نظر پریوځی نو په دې سره مونځ نه فاسد کیږی. علامه عینی رحمه الله لیکلی دی چه دَحضورپاک دَ قول ((يَزُرُّهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ)) نه محمدبن شجاع رحمه الله دا استدلال کړې دې چه دَ مانځه په حالت کښې دَ سترطرف ته کتل مونځ فاسد کوی.(۵)

دَ "وفی إسنادہ نظر" تشریح: امام بخاری رحمه الله دَ حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه حدیث ترجمة الباب کښې دَ ذکرکولونه پس ((فی إسنادہ نظر)) وئیلې دې اوهم په دې وجه (چه مذکوره حدیث دَامام صاحب په نیز دَهغوی دَشرائطو مطابق نه دې) دا مستقلاً ذکرنه کړوبلکه دَترجمة الباب جز جوړولوسره ئې ذکر کړې دې.

داحدیث دَ موسیٰ بن ابراهیم دې هغه دا دَحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه روایت کوی: ((قال: قلت: یارسول الله! انی رجل أصید، أفأصلی فی القمیص الواحد؟ قال: نعم، زرہ ولوبشوکة)) دا حدیث امام احمد رحمه الله ابوداؤد رحمه الله نسائی رحمه الله او ابن حبان رحمه الله په خپل صحیح کښې ذکرکړې دې اوامام حاکم رحمه الله دَدې حدیث تصحیح بیان کړې ده. داحدیث دراوردی رحمه الله دَموسیٰ بن ابراهیم رحمه الله په طریق سره

---

(۱) سنن أبی داؤد کتاب الصلاة باب فی الرجل یصلی فی قمیص واحد، رقم الحدیث: ۶۳۲سنن النسائی، کتاب الصلاة، الصلاة فی قمیص واحد، رقم الحدیث: ۷۶۶. صحیح ابن حبان، کتاب الصلاة، باب ما یکره المصلی ومایکره رقم الحدیث: ۲۲۹٤صحیح ابن خزیمة کتاب الصلاة باب الامربذر القمیص واجبة رقم الحدیث: ۷۷۸المستدرک علی الصحیحین کتاب الصلاة رقم الحدیث:۹۱۳.

(۲) کشف الباری کتاب العلم: ۱۷۳/٤.

(۳) النهایة فی غریب الأثر مادة زور: ۷۳۱/۱معجم الصحاح ماده زرر، ص: ٤٤۹.

(٤) عمدة القاری کتاب الصلاة باب وجوب الصلاة فی الثیاب: ۸۱/٤.

(۵) عمدة القاری کتاب الصلاة باب وجوب الصلاة فی الثیاب: ۸۱/٤ فیض الباری: ۱۱/۲أنوار الباری: ۹۷/۱۱.

بيان كړې دي او دغه طريق اختستوسره امام ابوداؤد رحمه الله دَدې روايت تخريج كړې دې. اودراوردي رحمه الله هم دا روايت دَ عطاف بن خالد رحمه الله په طريق سره هم بيان كړې دې. دَدې طريق تخريج امام احمد رحمه الله او امام نسائي رحمه الله كړې دې.

ابن القطان رحمه الله دَ برقاني رحمه الله نه نقل كولوسره ونيلى دى چه په دې روايت كښې موسىٰ بن ابراهيم رحمه الله نه مراد موسىٰ بن محمد بن ابراهيم بن حارث التيمي دې. دَ ابن قطان رحمه الله دَدې خبرې نه دوه امر لازم راځي. يو دَدې روايت په اسناد كښې ضعف كيدل ځكه چه دَ موسىٰ بن محمد بن ابراهيم بن حارث التيمي په ضعف باندې اتفاق دې. دويم دَدې روايت منقطع كيدل. ځكه چه موسىٰ بن محمد بن ابراهيم بن حارث التيمي دحضرت سلمه رضي الله عنه نه روايت كول ثابت نه دى هغه خو صرف دَخپل پلار نه روايت كوى اوهغه دَحضرت سلمه رضي الله عنه نه روايت كوى.

دا مضمون دې دَ ابن قطان رحمه الله دَهغه دَ ګمان مطابق دا هغه نظر دې دَ كوم طرف ته چه امام بخاري رحمه الله "في إسناده نظر" كښې اشاره كړې ده.(۱)

دَ "نظر" حل: دَدې نظر حل دا ذكركړې شوې دې چه صحيح خبره داده په مذكوره روايت كښې موسىٰ نه مراد موسىٰ بن ابراهيم التيمي نه دې بلكه دې نه مراد موسىٰ بن ابراهيم بن عبدالرحمن بن عبدالله بن أبي ربيعه المخزومي دې. علي ابن المديني رحمه الله په دې باندې جزم نقل كړې دې اودَدوى نه قاضي اسماعيل رحمه الله په خپل كتاب أحكام القرآن كښې نقل كړې دې. اودغه شان مفضل غلابي رحمه الله په خپل تاريخ كښې مصعب زبيري رحمه الله په روايت سره ذكركړې دې. هم دا ابوبكر الخلال رحمه الله كتاب العلل كښې ذكركړې دې. اومتاخرين نه عبدالحق الاشبيلي رحمه الله وغيره هم دَدې تصريح كړې ده. هم په دې وجه ابن حبان رحمه الله په خپل صحيح كښې دَدې حديث تخريج كړې دې او دَ موسىٰ بن ابراهيم التيمي بل يو روايت تخريج ئې نه دې كړې دَ ده په ضعف باندې دَ اتفاق دَ وجې نه.(۲)

امام حاكم رحمه الله په مستدرك كښې داحديث صحيح ګرځولې دې اوعلامه ذهبي رحمه الله هم دَدې توثيق كړې دې.(۳)

قوله: ومن صلى في الثوب الذي يجامع فيه إذا لم ير فيه أذى: دَاخبره دَهغه سړى باره كښې ده، څوك چه په هغه كپړو كښې مونځ كوى په كوموكښې چه هغه خپلې بى بى سره جماع اوكړه، خو چه هغه په دغه كپړوكښې ناپاكى اونه وينى (يعنى دَهغه مونځ صحيح دې). په دې عبارت كښې دَ مستملي اوحموى دَ روايت مطابق "فيه" لفظ ساقط دې.(۴)

دَ روايت تخريج: دا جمله هم امام بخاري رحمه الله دَ ترجمة الباب جز جوړولوسره ذكركړې ده. دا جمله هم په اصل كښې دَ يو حديث مبارك ټكړه ده چه حضرت امير معاويه رضي الله عنه دَخپلې خور ام حبيبه رضي الله عنها نه پوښتنه اوكړه چه آيا نبى كريم صلى الله عليه وسلم به په هغه كپړوكښې مونځ كولو په كوم كښې چه به ئې جماع

---

(۱) فتح الباري لابن رجب: ۲۰/۲ شرح ابن بطال: ۱۲/۱ فتح الباري: ۶۰۳/۱-۶۰۴ عمدة القاري: ۸۱/۴-۸۲ الكوثر الجاري: ۴۳/۲ إرشادالساري: ۱۱/۲ تحفة الباري: ۴۸۴/۱ التوشيح: ۲۹۹/۱.

(۲) فتح الباري: ۶۰۴/۱ عمدة القاري: ۸۱/۴ الكوثرالجاري: ۳۴/۲ إرشادالساري: ۱۱/۲ تحفة الباري: ۴۸۴/۱.

(۳) فتح الباري: ۶۰۴/۱ عمدة القاري: ۸۱/۴ إرشادالساري: ۱۱/۲.

(۴) المستدرک على الصحيحين كتاب الصلاة رقم الحديث: ۹۱۳. ۲۷۹/۱.

کوله؟ نوهغې جواب ورکړواوجې کله چه به حضورپاك په هغه کپړوباندې څه نجاست لګیدلې نه لیدلو

تعلیق: ((عن معاوية بن أبي سفيان أنه سأل أخته أم حبيبة: هل كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في الثوب الذي يجامع فيه؟ قالت: نعم، إذا لم ير فيه أذى)) داحدیث امام ابوداؤد رحمه الله امام نسائي رحمه الله امام ابن ماجه رحمه الله او ابن حبان رحمه الله تخریج کړې او ابن خزیمه رحمه الله دا صحیح ګرځولې دې.[1]

د روایت مقصد: په ترجمة الباب کښې دا روایت په توګه دَجز پیش کولو نه مقصد هم هغه دې چه مونځ به هم په کپړو کښې اداکیږی تردې چه دَ صحبت کونکې سره دَهغه کپړې نه علاوه بل څه کپړه نه وی دَ کومې په اغوستو سره چه نبی جماع کړې وه نوبیاهم دهغه دپاره ضروری دی چه په دغه کپړوکښې مونځ اداکړی. البته شرط دادې چه په دغه کپړو باندې نجاست نه وی لګیدلې.[2]

د "اذی" نه څه مراد دې؟: اذی نجاست ته وائی اودې نه مراد منی ده. په دې باندې قرینه دَحضرت امیر معاویه رضي الله عنه سوال اودَهغې په جواب کښې دَ حضرت ام حبیبه رضي الله عنها مذکوره کلام دې.[3]

دَامام بخاري رحمه الله په نیز دَمنی حکم: دلته دَامام بخاری رحمه الله دَمنی باره کښې مذهب مخې ته راځی چه هغه هم دَ احنافو په شان دَمنی نجس کیدو قائل دې.[4]

قوله: وأمر النبي صلى الله عليه وسلم أن لا يطوف بالبيت عريان: او نبی کریم صلی الله علیه وسلم حکم ورکړو چه هیڅ یو سړې دې دَ بیت الله نه بربنډ طواف نه کوی.

د ترجمة الباب مقصد: دا جمله دَ اقتباس په توګه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې ذکرکړې ده اومقصد دادې چه څنګه دَ طواف دَپاره ستریټول شرط ګرځولې شوې دې هم دغه شان مونځ دَ څه درجه چه دَحج نه زیاته ده دَهغې دَپاره خو ستر پټول په درجه اولی باندې شرط دې.

دَ طواف والاحدیث په غرض دَ استدلال جزوترجمه جوړولو وجه داده چه طواف دَ مونځ مشابه دې دا هم دَ مانځه په حکم کښې ګرځولې شوې دې. نوچه کله دَ طواف دپاره ستر شرط اوګرځولې شو نومونځ دَدې زیات لائق دې چه ستر پټول ددې دپاره شرط وی.[5]

دَ روایت تخریج: دَ روایت داجمله دلته دَ اقتباس په توګه ده او هم په صحیح بخاری کښې نورو اووه مقاماتوکښې سنداً ذکر ده.[6] داجملې ته دَ تعلیق نه بغیراقتباس خکه وئیلې شوې دې چه په روایت

---

[1]) سنن أبي داؤد كتاب الصلاة باب الصلاة في الثوب الذي يصيب أهله فيه رقم الحديث: ٣٦٦سنن النسائي كتاب الصلاة باب المني يصيب الثوب رقم الحديث: ٢٩٤سنن ابن ماجة رقم الحديث: ٥٤٠صحيح ابن حبان رقم الحديث: ٢٣٣١صحيح ابن خزيمة رقم الحديث: ٧٧٦.

[2]) عمدة القاري: ٨١/٤الكنزالمتواري: ١٨/٤.

[3]) عمدة القاري: ٨١/٤فيض الباري: ١١/٢ أنوار الباري: ٩٧/١١.

[4]) عمدة القاري: ٨١/٤فيض الباري: ١١/٢ أنوار الباري: ٩٧/١١.

[5]) فتح الباري لابن رجب: ٢٣/٢ فتح الباري: ٦٠٤/١عمدة القاري: ٨٣/٤ الكوثرالجاري: ٣٥/٢ إرشادالساري: ١١/٢تحفة الباري: ٤٨٤/١فيض الباري: ١١/٢.

[6])صحيح بخاري كتاب الصلاة باب ما يستر من العورة رقم الحديث: ٣٦٩وفي كتاب الحج باب لايطوف بالبيت عريان رقم الحديث: ١٦٢٢وفي كتاب الجزية باب كيف ينبذ إلى أهل العهدرقم الحديث: ٣١٧٧وفي كتاب المغازي باب حج أبي بكر بالناس في سنة تسع رقم الحديث: ٤٣٦٣وفي كتاب التفسير باب فسيحوافي الأرض أربعة أشهر

كښې د امر نبي ﷺ تصريح نشته دې. اوپه ترجمة الباب كښې په ذكركړې شوې جمله كښې د امر تصريح كړې شوې ده. په دې وجه دې جملې ته اقتباس ونيل خو صحيح دى ولې تعليق ونيل صحيح نه دى. (١)

الحديث الثانى

[٣٢٣] - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: أُمِرْنَا أَنْ نُخْرِجَ الْحُيَّضَ يَوْمَ الْعِيدَيْنِ، وَذَوَاتِ الْخُدُورِ فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ، وَدَعْوَتَهُمْ وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ عَنْ مُصَلَّاهُنَّ، قَالَتِ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِحْدَانَا لَيْسَ لَهَا جِلْبَابٌ؟ قَالَ: «لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا»، وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، حَدَّثَتْنَا أُمُّ عَطِيَّةَ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا (٢)-[ر ٣١٨]

دحديث ترجمه: د حضرت ام عطيه رضي الله عنها نه روايت دې چه مونږ ته (د نبي كريم ﷺ د طرف نه) حكم راكړې شوچه په اخترونوكښې حائضه او پرده كونكې ښځې واخلئې بهردې اوخنى دې دپاره چه هغوى د مسلمانانو په جماعت كښې اودهغوى په دعاګانوكښې شريكې شى اوحائضه ښځې دې د مانځه نه جدا شى (يعنى د حيض په وجه دې مونځ نه ادا كوى). يوې ښځې عرض اوكړو يا رسول الله ﷺ كه په مونږ كښې كله چاسره كپړه نه وى (په كومې سره چه هغه پرده اوكړې شى نوهغه ښځه دې څه اوكړى؟ يعنى څنګه اوځى؟) حضورپاك جواب وركړو چه دهغې سره خواكې ښځې له پكاردى چه هغه دا (ښځه چاسره چه پرده نه وى) په پرده (يعنى لوپټه) كښې پټه كړى.

تراجم رجال

موسى بن اسماعيل: دا ابوسلمه موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دې. ددوى تفصيلى حالات كشف البارى كښې كتاب بدء الوحى څلورم حديث كتاب العلم باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد والرأس دويم حديث كښې تيرشوى دى. (٣)

رقم الحديث: ٤٦٥٥ وباب "وأذان من الله ورسوله فى الناس يوم الحج الأكبر" رقم الحديث: ٤٦٥٦ وباب "إلا الذين عاهدتم من المشركين" رقم الحديث: ٤٦٥٧.

(١) عمدة القارى: ٨٣/٤.

(٢) أخرجه البخارى فى كتاب الحيض باب شهود الحائض العيدين، رقم الحديث: ٣٢٤ وفى كتاب الصلاة باب التكبير أيام منى رقم الحديث: ٩٧١ وباب خروج النساء والحيض إلى المصلى رقم الحديث: ٩٧٤ وباب إذا لم يكن لها جلباب فى العيد رقم الحديث ٩٨٠ وباب اعتزال الحيض المصلى رقم الحديث: ٩٨١ وفى كتاب الحج باب تقضى الحائض المناسك كلها إلا الطواف بالبيت رقم الحديث: ١٦٥٢ وأخرجه مسلم فى صلاة العيدين باب ذكر إباحة خروج النساء فى العيدين إلى المصلى وشهود رقم الحديث: ٨٩٠ وأخرجه أبوداؤد فى الصلاة باب خروج النساء فى العيد رقم الحديث: ١١٣٦-١١٣٩ وأخرجه الترمذى فى الصلاة باب ماجاء فى خروج النساء فى العيدين رقم الحديث: ٥٣٩-٥٤٠ وأخرجه النسائى فى العيدين باب خروج العواتق وذوات الخدور فى العيدين رقم الحديث: ١٥٥٩ وباب اعتزال الحيض مصلى الناس رقم الحديث: ١٥٦٠ جامع أصول كتاب الصلاة الفصل السادس فى صلاة العيدين الفرع التاسع فى خروج النساء إلى العيدين رقم الحديث: ٤٢٦٣.

(٣) كشف البارى: ٤٣٣/١، ٤٧٧/٣.

یزیدبن ابراهیم: دا ابوسعید یزیدبن ابراهیم التستری رحمه الله دی. مولی اسید دی او داهل بصره نه دی[۱].

دی د حسن ابن سیرین، ابن أبي ملیکه، عطاء، قتاده، أبي زبیر، ابراهیم بن العلاء الغنوی، عبدالله بن یسار المکی، قیس بن سعید او لیث بن أبي سلیم رحمهم الله نه روایت کوی[۲].

او د دوی نه وکیع، بهزبن اسد، عبدالرحمن بن مهدی، عبدالملک بن آبراهیم الجدی، ابن مبارک، ابو أسامه، عبدالصمد، یزیدبن هارون، ابوداؤد، ابوالولید الطیالسیان، حجاج بن منهال، ابوعمرو الحوضی او سهل بن بکار رحمهم الله روایت کوی[۳].

امام احمدبن حنبل رحمه الله د دوی باره کښې فرمائی "ثقة". د امام صاحب ځوئی حضرت عبدالله د خپل پلار امام احمد بن حنبل رحمه الله نه تپوس اوکړو چه ستاسو د یزیدبن ابراهیم سره زیات محبت دی که علی بن علی سره؟ نو امام صاحب رحمه الله جواب ورکړو چه زما یزیدبن ابراهیم سره زیات محبت دی[۴] ابن معین رحمه الله فرمائی (**یزیدبن ابراهیم أثبت من جریر بن حازم**)[۵] ابی خیثمه رحمه الله فرمائی چه د یحیی بن معین رحمه الله نه یزید بن ابراهیم اوسری بن یحیی رحمه الله باره کښې سوال اوکړې شو چه دې دواړو کښې أثبت کوم یو دی؟ نو ابن معین رحمه الله جواب ورکړو (**یزید لاشك فیه، والسري ثقة، ولکن یزید بن ابراهیم أکبر منه**).[۶]

ابوالولید رحمه الله فرمائی (**یزیدبن ابراهیم أثبت عندنا من هشام بن حسان**)[۷] وکیع بن الجراح رحمه الله ته د یزید بن ابراهیم التستری رحمه الله ذکر اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل (**ثقة، ثقة**)[۸] علی بن المدینی رحمه الله فرمایی (**یزیدبن ابراهیم ثبت فی الحسن وابن سیرین**)[۹] سعیدبن عامر رحمه الله فرمائی (**حدثنا یزیدبن ابراهیم الصدوق المسلم**)[۱۰] یزیدبن زریع رحمه الله فرمائی (**ما رأیت أحداً من أصحاب الحسن أثبت من یزید بن ابراهیم**)[۱۱] محمدبن سعید رحمه الله فرمائی (**کان ثقة ثبتاً**)[۱۲].

ابن عدی رحمه الله فرمائی د یزید احادیث مستقیم دی سوا د هغه د هغه احادیثو نه کوم چه هغه ((**عن قتادة، عن أنس**)) سره روایت کوی. اووئی فرمائیل چه ((**وهوممن یُکتَبُ حدیثه ولا بأس به، وأرجو أن یکون صدوقاً**))[۱۳].

---

[۱] التاریخ الکبیر للبخاری: ۸/۲۱۸ کتاب الثقات لابن حبان: ۴۰۳/۴.
[۲] تهذیب الکمال: ۷۷/۳۲ تهذیب التهذیب: ۳۱۱/۱۱.
[۳] تهذیب الکمال: ۷۷/۳۲ تهذیب التهذیب: ۳۱۱/۱۱.
[۴] الجرح والتعدیل: ۳۱۱/۹.
[۵] تهذیب التهذیب: ۳۱۲/۱ سیر أعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[۶] تهذیب التهذیب: ۷۹/۳۲ سیر أعلام النبلاء: ۲۹۳/۷.
[۷] الجرح والتعدیل: ۳۱۱/۹ سیر أعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[۸] الجرح والتعدیل: ۳۱۱/۹ سیر أعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[۹] تهذیب الکمال: ۸۰/۳۲.
[۱۰] سیر أعلام النبلاء: ۲۹۲/۷ تهذیب الکمال: ۸۰/۳۲.
[۱۱] تهذیب التهذیب: ۳۱۲/۱.
[۱۲] سیر أعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[۱۳] تهذیب الکمال: ۸۱/۳۲ تقریب التهذیب: ۳۲۹/۲.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې د یزید ابراهیم رحمه الله طرف ته دریو ځایونو کښې تخریج کړې دې. دوو ځایونو کښې متابعةً او دریم ځائی کښې احتجاجاً. یومبې ځائی کتاب الصلاة کښې دویم ځائی سجود السهو او دریم ځائی کتاب التفسیر کښې.(۱)

دَ وی دَ وفات باره کښې درې اقوال دی. ابوالولید الطیالسی فرمائی چه دَدوی وفات ۱۶۱هجری کښې شوې. عمرو بن علی رحمه الله فرمائی ۱۶۲هجری کښې شوې او ابوبکر محمدبن سعید بن یزید رحمه الله فرمائی ۱۶۳هجری کښې شوې.(۲)

محمد: دامشهور تابعی عالم امام شیخ الاسلام ابوبکر محمدبن سیرین انصاری بصری رحمه الله دې دَدوی دَ حالاتو تذکره **کشف الباری کتاب الایمان باب اتباع الجنائز من الایمان** کښې تیره شوې ده.(۳)

ام عطیة: دا نسیبه بنت کعب الانصاریه رضی الله عنها ده. اودَ یوقول مطابق نسیبه بنت الحارث ده. ام عطیه دَدوی کنیت دې. دَدوی حالات **کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل** کښې تیرشوی دی.(۴)

دَترجمة الباب مناسبت: دَمذکوره حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دې کښې حکم ورکړې شو چه «**لتلبسها صاحبتها من جلبابها**» کومې ښځې سره چه دَ پردې دَپاره څادر وغیره نه وی هغه دې دهغې یوه ملګرې ښځه خپل څادر وغیره ورکړی بیا دې پرده اوکړی اوهغه ښځه دې عیدګاه ته راشی. نوچه کله دَاخترډ پاره راتلوکښې دَ پردې تاکید کړې شوې دې کوم چه واجب مونځ دې نودا پابندی به دَ فرائضو دَپاره په درجه اولی وی.(۵)

قوله: أُمِرْنَا أَنْ نُخْرِجَ: دَ بخاری شریف په روایت کښې "أُمِرْنَا" دَمجهول صیغې سره دې خودَ مسلم په روایت کښې "**عن هشام عن حفصة**" په طریق سر د "**أَمَرَنَا رسول الله صلی الله علیه وسلم**" الفاظ دی.(۶)

قوله: الحُیَّض: دَ حاء ضمه او یاء تشدید سره دَحائض جمع ده.(۷)

قوله: یوم العیدین: دلته العیدین دَ تثنیه صیغه ده خودَ مستملی اوکشمیهنی په روایت کښې "**یوم العید**" دَ واحدصیغه ده.(۸)

قوله: عن مصلاهن: هن ضمیردَهغه ښځوطرف ته راګرځی کومې چه دَ حیض والا نه دی. دَ مستملی په روایت کښې دَ "**المصلی**" اضافت "**هم**" طرف ته دې. یعنی **مصلاهم** په دې صورت کښې مذکر ضمیر ذکرکول تغلیباً دې چه مؤنث دَ مذکر لاندې کیدودَ وجې نه په دې کښې داخل دی. خودَ کشمیهنی په روایت کښې دا لفظ اضافت نه بغیردې یعنی **عن المصلی** دغه وخت به مراد صرف دَ

---

(۱) هدی الساری ص: ۶۳۰.
(۲) تاریخ الکبیر للبخاری: ۳۱۸/۸، الکاشف: ۳۸۰/۲، الثقات لابن حبان: ۴۰۳/۴
(۳) کشف الباری کتاب الایمان باب اتباع الجنائز من الإیمان: ۵۲۴/۲.
(۴) کشف الباری کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل.
(۵) عمدة القاری: ۸۳/۴، فتح الباری: ۶۰۵/۱، الکنز المتواری: ۱۸/۳.
(۶) صحیح مسلم کتاب صلاة العیدین ذکر إباحة خروج النساء فی العیدین إلی المصلی رقم الحدیث: ۸۹۰
(۷) معجم الصحاح المادة ح، ی، ض، ص: ۲۷۷ النهایة فی غریب الأثر: ۴۵۹/۱، إرشاد الساری: ۱۲/۲.
(۸) فتح الباری: ۶۰۵/۱، إرشاد الساری: ۱۲/۲، عمدة القاری: ۸۳/۴

مانځه ځائی وی.(١)

قوله: قالت إمرأة: إمرأة نه مراد ام عطيه رضي الله عنها ده. قالت نه مراد هغې پخپله خپل ذات اخستې دې.(٢) ګنی پخپله په يوروايت کښې «قلت: يارسول الله إحدانا» موجود دې.(٣)

قوله: جلباب: دَ "ج" کسره سره جلباب دې. جلباب لوئی څادر ته وائی په کوم سره چه ښځه خپل سر اوسينه پټه وی. دَدې نه علاوه دَ جلباب معنی پړونې قميص اولنګ وغيره هم راځی.(٤)

قوله: لِتُلبِسُهَا: دَ سين جزم سره دَ امر صيغه ده. مراد دادې چه دَ خپل ضرورت نه زياتی کپړې يوضرورت منډ ته دَ نفع اخستلودَپاره ورکړئی.(٥)

دمذکوره روايت تفصيلی مباحث کتاب الوضوء کښې تيرشوی دی. دلته صرف په دې خبره باندې خبرداري مقصود وو چه په مانځه کښې ستر پټول فرض دی.

تعليق «قال عبدالله بن رجاء، ثنا عمران، حدثنا محمد بن سيرين حدثنا أم عطية، سمعت النبی صلی الله عليه وسلم بهذا»

دَتعليق تخريج: حافظ ابن حجر په تغليق التعليق کښې دا تعليق مکمل سند اومتن سره ذکرکړې دې. هغه فرمائی: «أخبرنی بذلك أحمد بن أبی بكر المقدسی، فی كتابه عن محمد بن علی بن ساعد الحلبی أن يوسف بن خليل الحافظ، أخبرهم: أنا محمد بن أبی زيد أنا محمود بن إسماعيل الصيرفی، أنا أحمد بن محمد [بن فاذشاه] أنا سليمان بن أحمد ثنا علی بن عبدالعزيز البغوي ثنا عبدالله بن رجاء الغدانی، أنا عمران القطان، عن محمد بن سيرين، حدثتنا أم عطية الأنصارية، قالت وقد غزوت مع النبی صلی الله عليه وسلم غزوات كنا نقوم علی الكلمی، ونداوي الجرحی، فلقلت: يارسول الله! إحدانا تخرج مع الناس يوم الفطر، ويوم النحر، قالت: فسمعت رسول الله صلی الله عليه وسلم يقول: يخرجن العواتق وذوات الخدور والحيض، فيشهدن الخير ودعوة المسلمين، قلت: يارسول الله! إحدانا لا يكون لها ثوب، قال: تلبسها أختها»(٦)

دَحديث مفهوم دادې چه حضرت ام عطيه رضي الله عنها اوفرمائيل زه نبی کريم صلی الله عليه وسلم سره په څو غزواتو کښې شريکه شوم. مونږ (ښځې) به مريضانوسره وو، دَ زخميانوعلاج به مو کولو. ما رسول الله صلی الله عليه وسلم ته عرض اوکړو يا رسول الله! مونږ کښې څوك نورو خلقوسره په ورو کی اختر اولونی اختر کښې شريکې شوې دی. حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه آزادې پردې والا ښځې اوحائضه ښځې دَمسلمانانودخير په مجلسونوکښې دې حاضريږی. حضرت ام عطيه رضي الله عنها فرمائی چه ما عرض اوکړو يارسول الله! (يووخت کښې) مونږ کښې به چاسره کپړه هم نه وه (چه په هغې سره دغه ښځه پرده اوکړې شی) نوحضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه (په داسې صورت کښې) دَهغې ملګرې ښځه دې خپله زياتی کپړه ورواغوندوی.

---

(١) فتح الباری: ٦٠٥/١ إرشادالساری: ١٢/٢ تحفة الباری: ٢٨٤/١.
(٢) عمدة القاری: ٨٣/٤.
(٣) صحيح مسلم كتاب العيدين ذكر إباحة خروج النساء فی العيدين إلی المصلی رقم الحديث: ٨٩٠
(٤) معجم الصحاح ص: ١٨٠ فتح الباری لابن رجب: ٢٤/٢.
(٥) إرشادالساری: ١٢/٢ تحفة الباری: ٢٨٤/١ عمدة القاری: ٨٤/٤.

د تعليق رجال

عبدالله بن رجاء: دا عبدالله بن رجاء الغدانى رحمه الله دې. واضحه دې وى چه عبدالله بن رجاء دوه دى. يو عبدالله بن رجاء بن عمرالغدانى البصرى او دويم عبدالله بن رجاء المكى البصرى دې. په دې تعليق كښې اول ذكر شوې عبدالله بن رجاء مراد دې. لكه څنګه چه دَدې تصريح حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله كړې ده.[1]

دَ هغوى پوره نوم عبدالله بن رجاء بن عمر دې. دوى ته ابن المثنى الغدانى، أبوعمر وئيلى شى او يو قول دَ ابوعمر په ځائې ابوعمرو هم دې. دا بصرى وو.[2]

دې دَ اسحاق بن يزيدالكوفى، اسرائيل بن يونس، جرير بن ابواب البجلى، حارث بن بل البصرى، حرب بن شداد، حرب بن ميمون الانصارى، حسن بن صالح بن حى، حمادبن سلمه، ربعى بن عبدالله بن الجارود، ربيعه الكنانى، عمران بن داؤد القطان، محمدبن راشد المكحولى رحمهم الله اودَ نورو ډيرو شيوخونه روايت نقل كوى.

اودهغوى نه نقل كونكوكښې بخارى، ابراهيم بن اسحاق الحربى، احمدبن ابى صلابه، اسحاق بن الحسن الحربى، اسماعيل بن عبدالله الاصبهانى، سمويه، اسيد بن عاصم الاصبهانى، عبدالله بن محمد بن سنان، عبدالله بن محمدالبرداد رحمهم الله قابل ذكر دى.[3]

دَهغوى باره كښې ابن معين رحمه الله فرمانى **«كان شيخاً صدوقاً لابأس به»**[4] هاشم بن مرثد الطبرانى رحمه الله يحيى بن معين رحمه الله نه نقل كولوسره فرمانى: **«كثيرالتصحيف، وليس به بأس»**[5] عمروبن على رحمه الله فرمانى **«صدوق، كثرالغلط والتصحيف، ليس بحجة»**[6] ابوزرعه رحمه الله فرمانى. **«حسن الحديث عن إسرائيل»**[7] ابوحاتم رحمه الله فرمائى: **«كان ثقة رضىً»**[8] ابن المدينى رحمه الله فرمانى چه اهل بصره دَ دوو كسانو په عدالت باندې مجتمع دى يو ابوعمر الحوضى او دويم عبدالله بن رجاء.[9]

امام نسائى رحمه الله فرمانى **«عبدالله بن رجاء المكى والبصرى كلاهما ليس بهما بأس»**[10] ابن حبان رحمه الله هغه په كتاب الثقات كښې ذكر كړې دې.[11]

دَهغوى دَ وفات باره كښې ابوالقاسم اللالكائي ۲۱۹هجرى قول نقل كړې دې. محمدبن عبدالله الحضرمى ۲۲۰هجرى قول نقل كړې دې دَدوى نه علاوه خليفه بن خياط او ابن عساكر رحمه الله ذكركړې

---

[1]) فتح البارى:۱/۶۰۵عمدة القارى:٤/۸۵.
[2]) تهذيب الكمال: ۱٤/۵۰۰-٤۹۵تهذيب التهذيب: ۳۰۹/۵.
[3]) تهذيب الكمال: ۱٤/٤۹۸-٤۹۵تهذيب التهذيب: ۵/۳۱۰-۳۰۹سيراعلام النبلاء: ۱۰/۳۷۷-۳۷۶.
[4]) تهذيب التهذيب: ۵/۲۱۰سير أعلام النبلاء: ۱۰/۳۷۷.
[5]) تهذيب الكمال: ۱٤/٤۹۸تهذيب التهذيب: ۵/۲۱۰.
[6]) الجرح والتعديل: ۵/٦٤تهذيب الكمال: ۱٤/٤۹۸.
[7]) تهذيب التهذيب:۵/۲۱۰سير أعلام النبلاء:۱۰/۳۷۷.
[8]) الجرح والتعديل: ۵/٦٤تهذيب الكمال: ۱٤/۲۹۹.
[9]) تهذيب الكمال: ۱٤/۲۹۹سير أعلام النبلاء:۱۰/۳۷۷.
[10]) تهذيب الكمال: ۱٤/۲۹۹تهذيب التهذيب: ۵/۲۱۰.
[11]) كتاب الثقات لابن حبان: ۸/۲٤۱سير أعلام النبلاء:۱۰/۳۷۷.

دی چه دې ۲۱۹هجری کښې ذوالحجه په میاشت کښې وفات شوې اوداهم وئیلې شوی دی چه ۲۲۰هجری دَمحرم په میاشت کښې وفات شوې.[1] دَدوی روایات امام ابوداؤد رحمه الله امام نسائی رحمه الله او امام ابن ماجه رحمه الله هم نقل کړی دی.[2]

عمران: داابواعوام عمران بن داوَر العمی البصری القطان رحمه الله دې.[3]

دَهغوی په استاذانوکښې ابان ابی العیاش، بکر بن عبدالله المزنی، حسن بصری، حسین بن عمران الجهنی، حمیدالطویل، خالد بن ابی عبدالله، سلیمان التیمی، قتاده، محمدبن جحادة، محمدبن سیرین، معمر بن راشد رحمهم الله نه علاوه یوجماعت دې اودَ هغوی په شاگردانوکښې اشعث بن اشعث السعدانی، حماد بن مسعدة، اوقتیبة، سلم بن قتیبة، سهل بن تمام بن بزیع، عبدالله بن رجاء الغدانی او ابوداؤد الطیالسی رحمهم الله وغیره قابل ذکر دی.[4]

عمروبن علي رحمه الله فرمائی چه عبدالرحمن بن مهدی دَ عمران بن القطان رحمه الله نه روایت بیانولو اویحیی به دَهغوی نه نه بیانولو. بیا یحیی یوه ورځ دَعمران القطان ذکراوکړو اودَهغه ئې ښه تعریف بیان کړو.[5]

عبدالله بن احمدبن حنبل رحمه الله دَخپل پلار احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل کوی چه هغوی اوفرمائیل «أرجوا أن یکون صالح الحدیث»[6] ابوعبیدالآجری رحمه الله فرمائی چه ما ابوداؤد رحمه الله فرمانیلوسره واؤریدو چه عمرالعمی دَ حسن (بصری) رحمه الله دَملګرو نه دې اوما دَهغوی باره کښې دَ خیر نه سوا بل څه نه دی اوریدلی.[7] ابن عدی رحمه الله فرمائی چه «وهوممن یکتب حدیثه»[8] ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې.[9]

امام بخاری رحمه الله دَهغوی روایات دَ تعلیق اواستشهاد په توګه ذکر کړی دی. او الأدب المفردکښې دَهغه نه روایات همَ ذکرکړی دی اودَ امام مسلم رحمه الله نه علاوه باقی څلورو وارو ائمه حضرات دَهغه نه روایت په خپلو کتابونوکښې ذکرکړی دی.[10]

دَدې تعدیل نه علاوه په هغوی باندې جرح هم کړې شوې ده. امام نسائی رحمه الله فر مائی ضعیف.[11] یزید بن زریع رحمه الله فرمائی «کان حروریاوکان یری السیف علی أهل القبلة» عمران القطان حروری وو اودَاهل قبله خلاف ئې توره اوچتول جائز ګڼړل.[12]

---

[1]) إکمال تهذیب الکمال:۳٤٦/۷تقریب التهذیب:٤٩١/١.

[2]) تهذیب الکمال: ۲۹۹/۱٤.

[3]) سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷تهذیب التهذیب: ۱۳۰/۸.

[4]) تهذیب الکمال:۳۲۸/۲۲ تهذیب التهذیب:۱۳۱/۸.

[5]) الجرح والتعدیل: ۳۸۱/۶سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷.

[6]) تهذیب الکمال:۳۲۸/۲۲الجرح والتعدیل: ۳۸۱/۶.

[7]) تهذیب الکمال:۳۲۹/۲۲تهذیب التهذیب: ۱۳۲/۸.

[8]) سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷تهذیب التهذیب: ۱۳۲/۸.

[9]) کتاب الثقات لابن حبان:۲٤۳/۷.

[10]) تهذیب الکمال ۳۳۰/۲۲سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷.

[11]) الکاشف: ۹۳/۲هدی الساری ص: ٦٤٥تهذیب الکمال: ۲۳۰/۲۲.

[12]) تهذیب التهذیب: ۱۳۳/۸سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷.

ابوعبيدالاجرى رحمه الله فرمائی چه ماد ابوداؤد رحمه الله نه د عمران القطان رحمه الله باره کښې اوريدلی چه ((ضعيف أفتى فى أيام إبراهيم ابن عبدالله بن حسن بفتوى شديدة فيها سفك دماء)) يعنى وئى فرمائيل چه هغه ضعيف راوى دې هغه د ابراهيم بن عبدالله بن حسن په زمانه کښې يوه سخته فتوى ورکړې وه په کومه کښې چه د وينو تويولوذکرکړې وو. (١)

غرض دا چه د عمران بن القطان رحمه الله باره کښې د جرح اوتعديل هر دوه قسم اقوال موجود دى. په دې وجه امام بخارى رحمه الله دهغوى روايات صرف تعليقا اوپه توګه د استشهاد ذکرکړى دى. مسنداً اومستقلاً نه. ددې نه معلوميږى چه په مذکوره راوى کښې سره ددې چه ضعف شته ليکن دهغې درجې دې چه دهغې تحمل کولوسره دتعليقاتو اوشواهدو دپاره قبليدلې شى. لکه چه تحرير تقريب التهذيب کښې ليکلى دى ((بل: ضعيف يعتبر به المتابعات والشواهد، فقد ضعفه أبوداود، والنسائى، والعقيلى، وابن معين، فى رواية الدوري وابن محرز، وقال فى رواية عبدالله بن أحمد: أرجوا أن يكون صالح الحديث وقال البخاري: صدوق، يهم، وقال الدارقطنى: كان كثيرالمخالفة والوهم، وقال ابن عدى: وهوممن يكتب حديثه (يعنى: فى المتابعات والشواهد) ووثقه العجلى، وذكره ابن حبان فى الثقات)) دمذکوره عبارت خلاصه او اقوال په تفصيل سره پورته ذکر کړې شوى دى.

اوحافظ ابن حجر عسقلانى رحمه الله تهذيب التهذيب کښې ليکلى دى چه دابن زريع رحمه الله قول ((كان حروريا)) کښې زما تامل دې هغه حرورى نه وو سره ددې چه لرشان خيال نې دغه طرف ته ضرور وو. اودائى هم ليکلى دى چه عقيلى رحمه الله اوفرمائيل چه عمران القطان رحمه الله د خوارج د رائې حامې وو ليکن هغه د هغې طرف ته دعوت ورکونکې نه وو او الساجى هغه ته صدوق وئيلې او عفان دهغه توثيق کړې دې. عجلى هغه ته ثقه وئيلې اوالحاکم هم هغه صدوق ليکلې دې. (٢)

دې نه علاوه حافظ صاحب رحمه الله هدي الساري کښې دهغه باره کښې صاحب قتادة صدوق الفاظ ليکلى دى اودائى هم ليکلى دى چه امام بخارى رحمه الله په خپل جامع کښې دهغوى روايات بعض مقاماتو کښې تعليقاً نقل کړى دى. (٣)

د عمران القطان رحمه الله وفات ١٦٠هجرى کښې وراندې روستوشوې. (٤)

دتعليق مقصد: امام بخارى رحمه الله مذکوره تعليق خکه ذکر کړې چه هغه ددې خبرې تصريح کول غواړى چه دمحمدابن سيرين رحمه الله د ام عطيه رضي الله عنها نه حديث بيانول ثابت دى اود هغه باطل خيال ترديد مقصود دې چه دمحمد بن سيرين رحمه الله سماع دهغه د خپلې خور د حفصه نه دې اودحفصه د ام عطيه نه. (٥)

---

١) سيرأعلام النبلاء: ٢٨٠/٧تهذيب الكمال: ٣٣٠/٢٢.

٢) تهذيب التهذيب: ١٣٢/٨-١٣١سيرأعلام النبلاء: ٢٨٠/٧.

٣) هدى السارى مقدمة فتح البارى: ص: ٦٤٥

٤) تقريب التهذيب: ٧٥١/١سيرأعلام النبلاء: ٢٨٠/٧.

٥) التوضيح لابن ملقن: ٢٨١/٥فتح البارى: ٦٠٥/١ عمدة القارى: ٨٤/٤الكوثر الجارى: ٣٦/٢إرشادالسارى: ١٢/٢.

٣- باب: عَقْدِ الْإِزَارِ عَلَى الْقَفَا فِي الصَّلَاةِ.

وَقَالَ أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلٍ: صَلَّوْا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ عَاقِدِي أُزْرِهِمْ عَلَى عَوَاتِقِهِمْ. [ر: ٣٥٥]

داباب دې په مانځه كښې لنګ په سټ باندې د تړلو باره كښې

دَ الإزار مطلب: ازار هغه كپړې ته وائى دَ كوم په ذريعه چه دَ نامه نه لاندې حصه پټولې شى. دَدې استعمال دَ مذكر اومؤنث دواړه شان كيږى. دې ته دَ ازار وئيلووجه داده چه دَ دې په ذريعه شا تړلې شي خكه چه دَ ازار لغوى معنى هم شا او ملا ده.[1]

القفا: دَسټ شاته والاحصې ته قفا وائى.په اردوكښې دې ته "گدى" وائى. قفا اسم مقصوردې. دَم ذكراو مؤنث دواړو دَپاره استعماليږى.

دَمذكوره باب وړاندينى باب سره مناسبت: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دَمذكوره باب دَ وړاندينى باب اودراتلونكى ابواب سره مناسبت ښكاره دې چه ټول ابواب د لباس سره متعلق احكام په بيان كښې دى.سوا دَ پنځو ابوابو نه كوم چه دَدې پنځلسو په مينځ كښې راځى چه دَهغې نه مقصود دَ لباس دَاحكامو بيانول مقصود نه دى.دَدې پنځو ابوابودَماقبل اومابعدسره مناسبت به دَهغې په مواقع باندې بيانولې شى.(هغه پنځه ابواب دادى ① باب ما يذكر فى الفخذ، ② باب الصلاة فى المنبر والسطوح والخشب، ③ باب الصلاة على الحصير، ④ باب الصلاة على الخمرة، ⑤ باب الصلاة على الفراش) [2]

تعليق: وقال: أبو حازم عن سهل: صلوا مع النبى صلى الله عليه وسلم عاقدى أزرهم على عواتقهم: امام بخارى رحمه الله دا تعليق متصلاً اومسنداً دَدې باب نه وړاندې دريم باب "باب إذا كان الثوب ضيقا" كښې ذكركړې دې.

تراجم رجال

ابوحازم: دا سلمة بن دينار الأعرج الزاهد المدني رحمه الله دې. دَدوى حالات كشف البارى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه كښې تيرشوى دى.[3]

سهل: دا ابن سعد الساعدي أبوالعباس الأنصاري الخزرجى دې. دَدوى نوم حزن وو نبى كريم ﷺ دَ دوى نوم بدل كړو سهل ئې كيخودو. دې په ٩١هجرى كښې وفات شوې. دوى په مدينه كښې آخرى صحابى رضي الله عنه وو دَوفات په اعتبار سره. دَدوى حالات هم كشف البارى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه كښې تيرشوى دى.[4]

دَتعليق مقصد: مذكوره روايت وړاندې مستقلاً دَ يو جدا باب لاندې راځى دَ دې باوجود دَدې روايت يو جز په توګه دَتعليق دَذكركولومقصد مذكوره ترجمة الباب دې. دا ترجمة الباب څكه ذكركړې شوې

---

[1] معجم الصحاح ص: ٤٠ التوضيح: ٢٨٢/٥ الكوثر الجارى: ٣٦/٢.

[2] عمدة القارى: ٨٤/٤.

[3] كشف البارى كتاب الوضوء بآب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه

[4] كشف البارى كتاب الوضوء بآب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.

دي چه د ستر عورت حكم تاكيداً مخې ته راشي. د دې د تائيد د پاره دا تعليق ذكر كړې شو. د دې نه د ستر عورت تاكيد په دې شان دې چه كله خپل ازار په خپل ستې باندې اوتړلې شي نود ركوع په وخت د ده مستوره اندامونه به نه ښكاري.(۱)

لغوي اونحوي تحقيق

قوله::صلوا: دا فعل ماضي دې د دې فاعل ضمير جمع دې. د **عاقدين أزرهم** طرف ته د اضافت د وجې نه نون ساقط شو. داجمله حال ده د صلوا د ضميرنه. د كشميهني په روايت كښې «**عاقدوا أزرهم**» دې كوم چه راجع دې د صحابه كرام ﷺ طرف ته.(۲)

قوله::عاقدي أزرهم: داپه اصل كښې **عاقدين أزرهم** وو. پدې صورت كښې به دا جمله خبر جوړيږي د مبتداء محذوف. يعني «**صلواوهم عاقدوا أزرهم**».(۳)

قوله::أزرهم: د همزه د ضمه سره او د زاء د سكون سره دا جمع ده د ازار. د مذكر اومؤنث دواړو د پاره استعماليږي.(۴)

قوله::عواتق: عواتق جمع د عاتق ده. په اوږو باندې د څادر كيخودو ځائې ته عاتق وائي. د مذكر اومؤنث دواړو د پاره استعماليږي.(۵)

تشريح: د صحابه كرامو ﷺ يوجماعت د مانځه په وخت استعماليدونكې كپړې سره داسې كول چه په خپل ستې باندې د اوږو شاته خپل څادر ته غوټه وركوله اوهغوى به داسې ځكه كول چه د هغوى ستر د ركوع او سجدې په وخت پټ وي. ځكه چه هغوى سره به پرتوګونه نه وو اودا د صحابه كرامو ﷺ دا جماعت د اهل صفه وو لكه څنګه چه «**باب نوم الرجال في المسجد**» كښې راځي.(۶)

الحديث الأول

[۳۳۵/۳۴۶]- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي وَاقِدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: «صَلَّى جَابِرٌ فِي إِزَارٍ قَدْ عَقَدَهُ مِنْ قِبَلِ قَفَاهُ وَثِيَابُهُ مَوْضُوعَةٌ عَلَى الْمِشْجَبِ»، قَالَ لَهُ قَائِلٌ: تُصَلِّي فِي إِزَارٍ وَاحِدٍ؟ فَقَالَ: «إِنَّمَا صَنَعْتُ ذَلِكَ لِيَرَانِي أَحْمَقُ مِثْلُكَ وَأَيُّنَا كَانَ لَهُ ثَوْبَانِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»(۷)

---

۱) عمدة القاري: ۸۵/٤.
۲) فتح الباري: ۶۰۶/۱ عمدة القاري: ۸۵/٤ إرشادالساري: ۱۳/۲.
۳) فتح الباري: ۶۰۶/۱ عمدة القاري: ۸۵/٤ إرشادالساري: ۱۳/۲.
٤) عمدة القاري: ۸۵/٤ إرشادالساري: ۱۳/۲.
۵) عمدة القاري: ۸۵/٤ تحفة الباي: ۲۸۵/۱ إرشادالساري: ۱۳/۲.
۶) فتح الباري: ۶۰۶/۱.
۷) صحيح البخاري كتاب الصلاة باب إذا كان الثوب ضيقًا رقم الحديث: ۳۶۱ الصلاة بغير رداء رقم الحديث ۳۷۰. وفي صحيح مسلم كتاب الصلاة باب الرخصة في الصلاة في الثوب الواحد رقم الحديث: ۵۱۸ وفي كتاب صلاة

ترجمه: دَحضرت محمدبن منكدر رحمه الله نه روايت دې چه حضرت جابر رضي الله عنه يوه ورځ په داسې لنګ كښې مونځ كولو كوم چه هغه په شاباندې تړلې وو په داسې حال كښې چه دَهغه كپړې په يو ولاړ لرګي باندې كيخودې شوې وې. يو وينا كونكي هغه ته اوونيل تاسو هم په يوه كپړه كښې مونځ كوئ (حالانكه تاسوسره زياتى كپړې هم شته) نوحضرت جابر رضي الله عنه هغه ته جواب وركړوما داسې خكه اوكړه چه ستا په شان كم عقل ماته اوګورى اودَ رسول الله ﷺ په زمانه كښې مونږ چاسره دوه كپړې وې؟

تراجم رجال:

احمدبن يونس: دا احمدبن عبدالله بن يونس بن عبدالله بن قيس تميمى يربوعى الكوفى رحمه الله دې دَدوى تعارف كشف البارى دويم جلدكښې تيرشوې دې.[1]

عاصم بن محمد: دا عاصم بن محمدبن زيدبن عبدالله بن عمر بن الخطاب العمرى المدنى رحمه الله دې دَ ده په رونړوكښې ابوبكر، عمر، زيد او واقد رحمهم الله دى.[2]

دې دَخپل رور زيد بن محمد بن زيد، عمر بن محمد بن زيد، واقد بن محمدبن زيد، او دَخپل پلار محمدبن زيد او عبدالله بن سعيد، او ابوسعيدالمقبرى، قاسم بن عبيدالله بن عبدالله بن عمر، مثنى بن يزيد، محمد بن كعب القرظى او محمدبن المنكدر رحمهم الله نه روايت كوى.

اودَدوى نه روايت كونكوكښې ابواسحاق ابراهيم بن محمدالفزارى، احمدبن عبدالله بن يونس، اسحاق بن منصور بن حيان الاسدى، اسحاق بن يوسف الازرق، اسماعيل بن ابى اويس، بشر بن عمر الزهرانى، عبدالله بن رجاء الغدانى، قبيصة بن عقبه، ابوالوليد هشام بن عبدالملك الطيالسى، وكيع بن الجراح، يزيد بن هارون او يعقوب بن ابراهيم بن سعد رحمهم الله اودَدوى نه علاوه يو جماعت شامل دې.[3]

ددوى باره كښې ابن حنبل رحمه الله فرمائى ثقة[4] ابوحاتم رحمه الله فرمائى «لابأس به»[5] امام نسائى رحمه الله فرمائى «ليس به بأس»[6] ابوزرعه رحمه الله فرمائى «صدوق الحديث»[7] بزار رحمه الله فرمائى «صالح الحديث»[8] ابن حبان دَهغوى ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې.[9] علامه ذهبى رحمه الله فرمائى صدوق.[10]

المسافرين باب الدعا فى صلاة الليل رقم الحديث: ۷۶۶ وفى أبى داؤد كتاب الصلاة باب الرجل يصلى فى قميص واحد رقم الحديث: ۶۳۳ وفى باب إذا كان الثوب ضيقًا يتزر به رقم الحديث: ۶۳۴ وفى جامع أصول الكتاب الاول فى الصلاة الباب الاول الفصل السادس النوع الثانى فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۳۶۳۶، ۵/۴۵۴.

[1] كشف البارى كتاب الإيمان باب من قال إن الإيمان هوالعمل رقم الحديث: ۲۶، ۲/۱۵۹.

[2] الكاشف: ۱/۵۲۰ الجرح والتعديل: ۶/۴۵۷.

[3] تهذيب الكمال: ۱۳/۴۵۳-۴۵۲ تهذيب التهذيب: ۵/۵۷.

[4] الجرح والتعديل: ۶/۴۵۷.

[5] تهذيب الكمال: ۱۳/۵۴۳.

[6] تهذيب التهذيب: ۵/۵۷.

[7] تهذيب التهذيب: ۵/۵۷.

[8] تهذيب الكمال: ۱۳/۵۴۳ تهذيب التهذيب: ۵/۵۷.

[9] كتاب الثقات لابن حبان: ۷/۲۵۶.

[10] الكاشف: ۱/۵۲۱.

واحدبن محمد: دا واقد بن محمدبن زيد بن عبدالله بن عمر بن الخطاب العدوى المدنى رحمه‌الله دي.
دَدوى حالات **كشف الباري كتاب الإيمان باب الحياء من الإيمان** كښې تيرشوى دى.(١)
محمدبن المنكدر: دا محمدبن المنكدر بن عبدالله بن الهدير بن عبدالعزى بن عامر المدنى رحمه‌الله دي.
دَدوى تعارف **كشف الباري كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوئه** كښې تير شوى دى.(٢)
جابر: دا جابربن عبدالله بن عمرو بن حرام الانصارى رضي‌الله‌عنه دي. دَدوى حالات **كشف الباري كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر** كښې تيرشوى دى.(٣)

شرح حديث

قوله:: قبل قفاه: قبل قفاه دَ قاف زير او باء زبر سره دي. دې نه مراد طرف دې يعنى دَسټ طرف ته.
مشجب نه څه مراددې؟: چه درې لرګى داسې اودرولې شى چه دَهغې پورتنى سرونه خپل مينځ کښې يو ځائى رابند وى او لاندينى سرونه ئې خواره وى نودَ لرګو دې صورت ته مشجب وائى. دَ اودس او غسل وغيره په وخت په دې باندې کپړې کيخودې شى. اودَ اوبو يخولودَپاره په دې باندې مشکيزې او ډولچې وغيره هم زوړندولې شى.(٤)
ابن بطال رحمه‌الله دَدې مطلب مطلقاً هغه لرګې بيان کړې دې کوم چه په ديوال کښې ورټکوهلې شى او په هغې باندې کپړې زوړندولې شى(٥) اوعلامه محمدانورشاه کشميرى رحمه‌الله دَدې ترجمه په ټپائى سره کړې ده.

دَقال له قائل مصداق: يووينا کونکى اووئيل، اوس داوينا کونکې څوك سړې وو؟ په دې باره کښې دَ صحيح مسلم په روايت کښې تصريح موجود ده چه دا قائل عبادة بن الوليد بن الصامت رحمه‌الله وو.(٦)
حضرت شيخ الحديث رحمه‌الله ليکلى دى چه دَدې باب نه پس لږ شان روستو راروان دى چه حضرت سعيدبن الحارث رحمه‌الله دَحضرت جابر رضي‌الله‌عنه نه سوال اوکړواونيزدې باب «الصلاة بغيررداء» دَ ابن المنكدر په طريق يو روايت دې دکوم نه چه معلوميږى چه سوال کونکې ابن المنكدر وو.
دَ سوال کونکو مختلف رواة کيدل څه دَ اشکال خبره نه ده دا ممکن دى چه مختلف کسانو سوال کړې وى اوپه مختلف مواقع يا مختلف مجالس کښې دا سوال کړې وى.(٧)

قوله:: تصلى فى إزار واحد؟: دَحديث پاك دَدې جملې نه اول همزه استفهام محذوف دې چه په اصل کښې عبارت «أتصلى فى إزار واحد؟»(٨)

---

(١) كشف البارى كتاب الإيمان باب الحياء من الإيمان: ١٥٣/٢.
(٢) كشف البارى كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوئه.
(٣) كشف البارى كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.
(٤) فتح البارى: ٦٠٦/١إرشادالسارى: ١٣/٢تحفة البارى: ٢٨٥/١.
(٥) شرح ابن بطال: ١٤/٢معجم الصحاح ص: ٥٣٤المعجم الوسيط ص: ٤٧٢.
(٦) صحيح مسلم كتاب الزهد باب حديث جابر الطويل، رقم الحديث: ٣٠٠٨.
(٧) الكنزالمتوارى باب عقدالإزار على القفا فى الصلاة: ٤/٢٠-١٩فتح البارى: ٦٠٦/١.
(٨) عمدة القارى: ٨٦/٤تحفة البارى: ٢٨٥/١إرشادالسارى: ١٣/٢شرح الكرمانى: ١٣/٤.

قوله: ليراني أحمق مثلك: حضرت جابر رضي الله عنه دَ سوال په جواب کښې اوفرمائيل چه او ما داسې خکه اوکړل چه ستا په شانې جاهل اوبې وقوف ما په داسې کولوسره اووينی. أحمق فاعلِ دې دَ يرانی دَدې معنی دجاهل ده. دا حُمق (بضم الحاء و سكون الميم) نه صفت مشبهة صيغه ده اود حمق نه مراد دَ عقل کميدل دی.(١)

علامه ابن اثير رحمه الله ليکلی دی: ((**حقيقة الحمق وضع الشئ فی غير موضعه مع العلم بقبحه**))مفهوم دادې چه دَحمق حقيقت يوځيز دهغې وضع کړې شوی خائی نه علاوه په يوبل خائی کښې کيخودل دی، دَ دې دَ قباحت دَ پيژندګلونه باوجود. دا په حماقت سره تعبير کولې شی.(٢)

دَحضرت جابر رضي الله عنه دَدې جواب چه "ليراني" کښې لام تعليل اوغرض دپار ه دې. اوس صرف دَ چا کتل څنګه غرض کيدې شي؟ دَدې جواب دا ورکړې شو چه غرض دا جوړيدې شي لکه چه هغه داسې اووئيل چه ما داسې خکه اوکړل چه څوک جاهل ما په داسې کولوسره اووينې اودَخپل جهالت دَ وجې نه په ما اعتراض اوکړی. بيا زه په هغه باندې دَ دغه فعل جواز ښکاره کړم.(٣)

شيخ الحديث رحمه الله ليکلی دی چه دَحضرت جابر رضي الله عنه قول مثلك مطلب دادې چه ستا په شان هغه سړې دَ چا چه دَ واجباتو سنن او مستحبات په مينځ کښې تميز نه وی ماته دې اوګوری.(٤) نور نی اوفرمائيل چه په دې جواب کښې لکه چه حضرت جابر رضي الله عنه دا اوفرمائيل چه ما دافعل قصداً اوکړو دې دپاره چه ددې جائز کيدل معلوم شی يا خوداسې چه جاهل خلق په شروع کښې (داسې حالت کښې) زما اقتداء اوکړی (يعنی دَ ضرورت په وخت داسې مونځ اوکړی). يا داسې چه ما په داسې کولوسره اوګوری په ما اعتراض اوکړی اوزه هغه ته دَدې فعل جائز کيدل اوښايم.(٥)

چاته دَ احمق وئيلو حکم؟ علامه عينی رحمه الله ليکلی دی چه داسې سړې چاته چه دَ بنيادی ضروری سنتو علم هم نه وی نودهغه دَدې کمی په وجه دَهغه دَخبردار کولودپاره يوعالم دين احمق يا جاهل اووانی نو په دې کښې هيځ حرج نشته دې. اودَحضرت جابر رضي الله عنه دَدغه سړی طرف ته دَحماقت نسبت کولو وجه هم دغه وه چه هغه دَخپل کم علم دَ وجې نه په هغه باندې اعتراض کړې وو.(٦) حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائی په خپل کلام کښې ئی سختې په دې وجه پيداکړه چه کم علم خلق په علماؤ باندې داعتراض کولونه منع کړې شی اود شريعت دَ امورو باره کښې بحث اوتکرار نه بچ شی.(٧)

قوله: أينا كان له ثوبان على عهد النبي صلى الله عليه وسلم: دَ أيّ اضافت دې دَنا ضميرطرف ته. دا استفهام دی ليکن دا دَ نفی فائده ورکوی چه مونږ سره دَ نبی کريم صلى الله عليه وسلم په زمانه کښې دوه دوه کپړې نه وې بلکه يوه کپړه به وه اوهغه هم کله لويه اوکله وړه. غرض دا چه مونږ به دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم په وړاندې هم په يوه کپړه کښې مونځ اداکولو. بل دَدې جملې نه دَحضرت جابر رضي الله عنه

---

(١) عمدة القاري: ٨٦/٤معجم الصحاح ص: ٢٦٣شرح الكرماني: ١٣/٤.
(٢) النهاية في غريب الحديث والأثر لابن الأثير: ٤٣٣/١.
(٣) عمدة القاري: ٨٦/٤تحفة الباري: ٢٨٥/١إرشادالساري: ١٣/٢.
(٤) الكنزالمتواري: ١٩/٤.
(٥) الكنزالمتواري: ٢٠/٤.
(٦) عمدة القاري: ٨٧/٤-٨٦شرح الكرماني: ١٣/٤شرح ابن بطال: ١٤/٢فتح الباري: ٦٠٦/١
(٧) الكنز المتواري: ٢٠/٤.

مقصود دَ خپل فعل نبی کریم ﷺ پورې سند بیانول هم دی (١)

دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت: دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه حضرت جابر رضی الله عنه په یوه کپړه کښې مونځ کولو اودا کپړه هغه دَخپل سټ شانه تړلې وه. (٢)

الحديث الثاني

[٣٣٦]-حَدَّثَنَا مُطَرِّفٌ أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الْمَوَالِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: رَأَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَقَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ» (٣)-[٣٤٣]

ترجمه: حضرت محمدبن المنکدر رحمه الله فرمائی چه ما حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه په یوه کپړه کښې مونځ کونکې اولیدلو اوهغوی اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ په یوه کپړه کښې مونځ کولوسره لیدلې دې.

تراجم رجال:

مطرف ابومصعب: دا مطرف بن عبدالله بن مطرف بن سلیمان بن یاسر ایساری الهلالی رحمه الله دې دَ هغوی کنیت أبومصعب المدني دې. دا دَنبی کریم ﷺ بی بی حضرت میمونه رضی الله عنها غلام اودحضرت مالك بن انس رحمه الله خوریئی دې. (٤) دَ دوی پیدائش په ١٣٧هجری کښې شوې. (٥)

دَ ابن شیرازی او ابن عدی وینا ده چه مطرف نی لقب دې نوم نه دې، لیکن ابن عدی دَدوی نوم نه دې ذکرکړې. (٦)

دې دَ اسامه بن زید بن اسلم، زبیر بن سعیدالهاشمی، عبدالله بن زید بن اسلم، عبدالله بن سلیمان الاسلمی، عبدالله بن عمرالعمری، عبدالرحمن بن ابی الموال، عبدالعزیز محمد الدراودی اومالك بن انس رحمهم الله نه روایت کوی.

اودَدوی نه روایت کونکوکښې امام بخاری، ابراهیم بن سعد بن الزهری اخو عبیدالله بن سعد، ابراهیم بن المنذر الحزامی، احمدبن خلید اللبی، احمدبن داؤد بن ابی صالح الحرانی، ابویحیی عبدالله بن احمدبن الحارث بن ابی مسری المکی، ابوزرعة عبدالرحمن بن عمروالدمشقی او ابو سبرة بن محمدبن عبدالرحمن القرشی المدنی رحمهم الله شامل دی (٧)

---

(١) شرح الكرماني: ١٣/٤ عمدة القاري: ٨٦/٤إرشادالساري:١٣/٢.

(٢) عمدة القاري: ٨٦/٤.

(٣) صحيح البخاري كتاب الصلاة باب إذا كان الثوب ضيقًا رقم الحديث: ٣٦١وفي باب الصلاة بغير رداء رقم الحديث: ٣٧٠. وأخرجه مسلم في كتاب الصلاة باب الرخصة في الصلاة في الثوب الواحد رقم الحديث: ٥١٨وكتاب الصلاة المسافرين باب الدعاء في صلاة الليل رقم الحديث: ٧٦٦ وأخرجه أبوداؤد كتاب الصلاة باب الرجل يصلي في قميص واحد رقم الحديث: ٦٣٣ في باب إذاكان الثوب ضيقاً يتزربه رقم الحديث ٦٣٤ وفي جامع الأصول كتاب الصلاة باب في الثوب الواحد رقم الحديث: ٥/٤٥٤ ٣٦٢٦.

(٤) الكاشف: ٢٦٩/٢كتاب التاريخ الكبير: ٣٩٧/٧تهذيب الكمال: ٧٠/٢٧.

(٥) الثقات لابن حبان: ١٨٣/٩تهذيب الكمال: ٧٣/٢٧.

(٦) الكامل لابن عدى: ٣٧٨/٦.

(٧) تهذيب الكمال: ٧٢/٢٨-٧١تهذيب التهذيب: ١٧٥/١.

دَدوی بار ه کښې عبدالرحمن بن ابی حاتم رحمه الله فرمائی چه زما دَ پلار ابوحاتم رحمه الله نه مطرف بن عبدالله باره کښې پښتنه اوکړې شوه نوهغوی جواب ورکړو «مضطرب الحديث صدوق» عبدالرحمن وائی چه ما دَخپل پلار نه تپوس اوکړو چه تاسو ته مطرف بن عبدالله او اسماعیل بن ابی اویس کښې کوم یو زیات محبوب دې؟ نوهغوی جواب ورکړو مطرف.(۱) علامه ذهبی رحمه الله فرمائی «هومن كبار الفقهاء» (۲) ابن سعد رحمه الله فرمائی «وكان ثقة وكان به صمم» (۳) دارقطنی رحمه الله فرمائی ثقة.(۴) ابن عدی رحمه الله فرمائی «يأتي بمناكير» بیا ابن عدی رحمه الله هغه روایات ذکرکړی دی «حدثنا أحمد بن داؤد بن أبي صالح، حدثنا أبومصعب مطرف، حدثني ابن أبي ذئب، عن هشام بن عروة، عن محمد بن علي، عن أبي عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "ثلاث من كن فيه، آواه الله في كنفه ونشر عليه رحمته، وأدخله جنته أو قال في محبته، قالوا: من ذا يارسول الله! قال: من اذا أعطي شكر، وإذاقدر غفر، وإذا غضب فتر."

وحدثنا ابن أبي صالح، حدثنا أبومصعب، حدثنا مالك عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لكل أمر مفتاح، ومفتاح الجنة حب المساكين والفقراء الصبر وهم جلساء الله يوم القيامة." وبه: حدثني مالك، عن يحيى بن سعيد، عن عروة، عن عائشة، مرفوعاً: "وجبت محبة الله على من أغضب فحلم".(۵)

دَابن عدی رحمه الله په دې کلام باندې نقدکولوسره علامه ذهبی رحمه الله فرمائی: دا ټول روایات دکوم دَ وجې نه چه په مطرف باندې جرح کړې شوې ده دغه ټول اباطيل دی. مطرف دَدې وجې نه دَ الزام نه برې دې. په دې روایاتوکښې دَ رومبی روایت بوج په احمدبن داؤد باندې دې پته نه لګی دا امر دَ ابن عدی رحمه الله نه څنګه پټ پاتې شو؟

دَابن عدی رحمه الله دَدې کلام دارالقطنی هم تکذیب کړې دې اودَ نورو روایاتوبوج په ابن حبیب باندې دې چا چه دا روایات نقل کړی دی. که چرته دا روایات دَهغوی په تراجم کښې ذکرکړې شوې وې نوډیره به بهتره وه.(۶) دې نه علاوه حافظ ابن حجر رحمه الله دَ ابن عدی کلام ردکولوسره فرمائیلی دی چه «هوثقة، لم يُصِبْ ابن عدي في تضعيفه، هومن كبار العاشرة»(۷) بل ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړې دې.(۸)

ابوبکر الشافعي عیسیٰ بن موسیٰ نه نقل کولوسره فرمائی «كان شيخاً بالمدينة أطروش»(۹) په کال ۲۲۰ هجری کښې وفات شوې اویوقول ۲۱۴ هجری دَوفات هم دې.(۱۰)

---

(۱) تهذيب الكمال: ۷۲/۲۸ الجرح والتعديل: ۳۶۲/۸.

(۲) ميزان الاعتدال: ۴۴۳/۶.

(۳) الطبقات الكبرى لابن سعد: ۴۳۸/۵.

(۴) تهذيب التهذيب: ۱۷۷/۱۰.

(۵) الكامل في ضعفاء الرجال لابن عدي: ۳۷۸/۶-۳۷۷.

(۶) ميزان الاعتدال: ۴۴۳/۶.

(۷) تقريب التهذيب: ۱۸۹/۲-۱۸۸ هدى الساري: ۶۲۵/۱.

(۸) كتاب الثقات لابن حبان: ۱۸۳/۹.

(۹) تهذيب الكمال: ۸۲/۲۸ تهذيب التهذيب: ۱۷۵/۱.

(۱۰) الثقات لابن حبان: ۱۸۳/۹ إكمال تهذيب الكمال: ۲۳۱/۱۱.

عبدالرحمن بن ابي الموال: دا عبدالر حمن بن أبي الموال المدني دي دده نوم زيد دي. دحضرت على بن ابى طالب رضي الله عنه آزاد كړي شوي غلام دي. دده پلار ابى الموال ته أبي الموالي هم ونيلى شي.[1]

دي چه دكومو شيوخونه روايت كوى په هغوى كښې ابراهيم بن سريع الانصارى مولى ابن زرارة، ايوب بن الحسن بن على بن ابى رافع، الحسن بن على بن محمد بن على بن ابى طالب المعروف جده بابن الحنيفة، الحسن بن على بن الحسين بن على بن ابى طالب، شيبة بن نصاح المقرى، عبدالله بن حسن بن حسن بن على بن ابي طالب، عبدالرحمن بن ابى عمرة الانصارى، محمدبن كعب القرظ ى، محمدبن مسلم بن شهاب الزهرى، محمدبن المنكدر، محمد بن الموسىٰ الفطرى او موسىٰ بن ابراهيم بن ابى ربيعه المخزومى رحمهم الله شامل دى.

اودهغوى په شاګردانوكښې مطرف بن عبدالله السيارى، المدنى ابومصعب، اسحاق بن ابراهيم الحنينى، اسحاق بن الطباع، خالد بن مخلد القطوانى، زياده بن يونس، زيد بن الحباب، سفيان الثورى وهومن اقرانه، عبدالله بن مبارك، عبدالله بن وهب، محمد بن عمرالواقدي، يحيى بن يحيى النيسابورى، ابوسعيد مولى بنى هاشم او ابوعامر العقدى رحمهم الله شامل دى.[2]

امام احمدبن حنبل رحمه الله دهغوى باره كښې فرمائى: «لابأس به»[3] ابن معين رحمه الله فرمائى «صالح».[4] امام ترمذى رحمه الله اوامام نسائى رحمه الله فرمائى «ثقة».[5] ابوزرعه رحمه الله فرمائى «لابأس به، صدوق»[6] ابو حاتم رحمه الله فرمائى «لابأس به، وهوأحب إلى من أبى معشر»[7] عبدالر حمن بن يوسف بن خراش رحمه الله فرمائى «صدوق».[8] ابن حبان دهغوى ذكركتاب الثقات كښې كړې دي[9] علامه ذهبى رحمه الله فرمائى «ثقة مشهور»[10] قتيبه رحمه الله فرمائى دي ۱۷۳هجرى كښې وفات شوي.[11]

په مذكوره راوى باندې كلام: ابوطالب د امام احمد رحمه الله نه نقل كولوسره فرمائى چه دا عبدالرحمن بن أبي الموالي منكر حديث روايت كوى لكه چه هغه د استخاره حديث د ابن المنكدر نه روايت كوى اوابن المنكدر د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت كوى اوحديث استخاره ددوى نه علاوه بل چا نه دې روايت كړې. اوحافظ ابن حجر رحمه الله په تقريب التهذيب كښې د دوى باره كښې «صدوق، ربما أخطأ» الفاظ ذكركړى دى.[12]

---

[1]) الكاشف: ۶۴۶/۱تقريب التهذيب: ۵۹۳/۱الجرح والتعديل: ۳۵۵/۵.
[2]) تهذيب التهذيب:۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۷/۱۷-۴۴۶.
[3]) تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷الجرح والتعديل:۳۵۵/۵.
[4]) تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷الجرح والتعديل:۳۵۵/۵
[5]) تهذيب التهذيب:۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷.
[6]) تهذيب التهذيب:۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷.
[7]) الجرح والتعديل: ۳۵۵/۵تهذيب التهذيب:۲۸۳/۶.
[8]) تهذيب التهذيب:۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷.
[9]) كتاب الثقات لابن حبان: ۹۱/۵ طبقات ابن سعد: ۴۱۵/۵.
[10]) ميزان الاعتدال:۵۹۳/۲الكاشف: ۴۶۴/۱.
[11]) الكاشف: ۶۴۶/۱تهذيب التهذيب:۲۸۳/۶تقريب التهذيب: ۵۹۳/۱.
[12]) تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تقريب التهذيب: ۵۹۳/۱.

دَ جرح رد: عبدالرحمن بن أبي الموالي په توثيق بآندې دَ محدثينوحضراتو يو لونى جماعت (ابن معين، ترمذی، نسائي،ابوداؤد، ابوشاهين، ابن عدی، احمد، ابوزرعه ، ابوحاتم او ابن خراش رحمهم الله) دَاجتماع نه پس دَمذكوره جرح اهميت ختميږی. په داسې توګه چه ددوی نه روايت شوې حديث استخاره صرف هم دَدوی نه نه بلکه دَدوی نه علاوه دَ نورو صحابه کرامو ﷺ نه نقل دی لکه څنګه چه ابن عدی رحمه الله داخبره واضحه کړې ده چه «قد روي حديث الاستخارغير واحد من الصحابة» لهذا دَدې حديث دَ وجې نه «صدوق، ربما أخطأ» ونيل څه معنى نه لري. ([1])

محمدبن المنکدر: دامحمدبن المنکدر بن عبدالله المدنی رحمه الله دې. دَدوی تعارف کشف البَاري كتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه کښې تيرشوې دې. ([2])

جابربن عبدالله: دا جابربن عبدالله بن الحرام الأنصاري رحمه الله دې. دَدوی حالات كشف البَاري كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر کښې تيرشوی دی. ([3])

دَروايت نه مقصود: داروايت دَ حضرت جابر رضي الله عنه دَ حديث دويم طريق دې. په دې روايت کښې حضرت جابر رضي الله عنه خپل فعل نبی کريم ﷺ ته رسولې دې چه په يوه کپړه کښې دَمونځ کولو فعل دَنبی کريم ﷺ نه هم صادر شوې دې. په سابقه حديث کښې هم سره ددې چه دې طرف ته اشاره وه چه ددې فعل سندَ نبی کريم ﷺ نه دې. ليکن دَدې طريق اندازه په نسبت دَ سابقه حديث ډير اوقع في النفس وو په دې وجه داهم ذکر کړې شو. ([4])

دَحديث ترجمة الباب سره مناسبت: علامه کرمانی رحمه الله فرمانی که چرې داسې اووئيلې شی چه دَدې روايت دَ ترجمة الباب سره به څنګه مناسبت قائم کيږی؟ څکه چه ترجمة البآب «عقد الإزار على القفا في الصلاة» دې او په روايت کښې دَدې هيڅ تذکره نشته دې. نوزه به دَدې په جواب کښې داسې وايم چه مطابقت خو به ئې يا داسې وی چه دا روايت دَ سابقه روايت ټکړه اوګرځولې شی يا داسې اووئيلې شی چه دا روايت دَ غلبه په اعتبارسره په ترجمة البآب باندې دلالت کوی. هغه داسې چه دَ يوې کپړې کيدو په صورت کښې که چرې په ستې يا شاباندې دا غوټه کولوسره مضبوط نه کړې شی نو اکثر سترعورت نه پاتې کيږی. لهذا دَ غلبه صورت اعتبار کولوسره مطابقت پيدا کيږی. ([5])

په علامه کرمانی رحمه الله باندې دَ حافظ صاحب رحمه الله رد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا معامله په علامه کرمانی رحمه الله باندې واضحه نه شوه هغه داسې که چرې علامه صاحب دَدې روايت په الفاظو باندې غور کړې وې اودَ دې باب نه وړاندې راتلونکې اتم باب «الصلاة بغير رداء» په روايت باندې غور کړې وې نوعلامه صاحب خو احتمالی جواب ورکړې دې ددې ضرورت به نه پاتې کيدو لهذا دا روايت دَ سابقه روايت جزنه دې بلکه دَ راتلونکی روايت «باب الصلاة بغير رداء» جز دې

---

[1]) ميزان الاعتدال: ۵۹۳/۲هدی الساری: ص: ۳۹۳المغنی فی الضعفاء: ۶۱۴/۱تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تحرير تقريب التهذيب: ۳۵۱/۲.

[2]) کشف الباری کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله عليه وسلم وضوءه.

[3]) کشف الباری کتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر

[4]) فتح الباری: ۶۰۶/۱عمدة القاری: ۸۶/۴إرشادالساری: ۱۴/۲.

[5]) شرح الکرمانی: ۱۴/۴.

بل دعلامه صاحب دويم جواب چه د غلبه اعتبار اوكړې شي هم تيك نه دي خكه چه كله روايت د راتلونكي روايت جز اوګرخى نودد ي روايت الفاظ «وهو يصلى فى ثوب ملتحفاً به» دي. چنانچه هغه بله قصه ده كومه چه دد ي حالت ده. كوم وخت چه حضورپاك سره كپړه كولاؤ وه اوحضورپاك دغه كپړه د خپل خان نه چاپيره كړې وه. خو د رومبى روايت په باره كنبي دى چه كپړه به وړه او تنګه وه دكوم د وجې نه چه په سټ يا شا باندې دهغه كپړې غوټه لګولې شوه.[1]

دعلامه عينى رحمه الله په حافظ صاحب رحمه الله باندې رد: علامه عينى رحمه الله د مذكوره روايت ترجمة الباب سره مناسبت بيانولوسره د علامه كرمانى رحمه الله اود حافظ رحمه الله كلام نقل كولونه پس فرمانى چه دا روايت نه خود سابقه روايت جز دي اونه د راتلونكى اتم باب نه پس راتلونكي روايت جز دي بلكه دد ي ټولو رواياتو نه هر يو روايت مستقلاً جدا حديث دي.[2]

٣- باب: الصَّلاةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ مُلْتَحِفًا بِهِ.

دا باب دهغه سړي د مونځ (صحيح كيدو) په بيان كنبې دې چه په يوه كپړه كنبې مونځ كوى په داسې حال كنبې چه هغه كپړه دهغه په بدن باندې تاؤشوى.

د التحاف تشريح: په ترجمة الباب كنبې **ملتحفاً به** لفظ دي. دالتحاف معنى په بدن باندې كپړه راتاوولو ده. دالتحاف په مراد اومصداق باندې تفصيل باب «**وجوب الصلاة فى الثياب**» جز «**من صلى ملتحفاً فى ثوب واحد**» په تشريح كنبې تير شوې دي.[3]

دترجمة الباب سابقه باب سره مناسبت: سابقه باب په مانخه كنبې صرف يوه كپړه اغوستلو باندې د انحصار كولوباره كنبې وو چه كله كپړه تنګه يا وړه وى اغوستلوسره به د مونځ كولوڅه صورت وى. اوس دا باب ذكركولوسره مقصد صرف هم په يوه كپړه كنبې دمونځ كولوبيان دې كله چه دغه كپړه لره شان ارته وى يا بيا التحاف سره د مانخه جواز خودل مقصد دي.[4]

د ترجمة الباب نه مقصود: دد ې ترجمة الباب قائم كولويومقصد خوتير شو چه امام بخارى رحمه الله كپړه په صورت د التحاف اغوستلوسره دمونځ جائزكيدل بيانوى.[5]

دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمانى چه دد ې ترجمة الباب نه په ظاهره مقصود دهغه ذهن ترديد كول مقصد دې كوم چه دحضرت ابن مسعود رضي الله عنه روايت "تاسو هيڅ كله مونځ ادانه كړئ په يوه كپړه كنبې، كه هغه كپړه د زمكې اوآسمان نه هم زياته ارته وى" او وئى فرمانيل چه غرض اصلى صرف هم په يوه كپړه كنبې د مانخه جواز بيانول دى.[6]

«قَالَ الزُّهْرِيُّ فِي حَدِيثِهِ: الْمُلْتَحِفُ الْمُتَوَشِّحُ، وَهُوَ الْمُخَالِفُ بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ، وَهُوَ الاشْتِمَالُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ. قَالَ: قَالَتْ

---

[1] فتح البارى: ۱۰۷/۶.

[2] عمدة القارى: ۸۷/۴.

[3] كشف البارى كتاب الصلاة باب وجوب الصلاة فى الثياب جلد هذا ص: ۲۲۴.

[4] فتح البارى: ۶۰۷/۱.

[5] فتح البارى: ۶۰۷/۱.

[6] الكنزالمتوارى: ۲۰/۴ تقريربخارى: ۱۳۲/۲.

أمُّ هَانِي: اَلْتَحَفَ النَّبِيُّ ﷺ بِثَوْبٍ، وَخَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ)) امام زهرى رحمه الله په خپل حديث كښې بيان كړى دى چه ملتحف معنى متوشح ده اودا داسې سړې دې چه دَخپل څادر يوه غاړه (حصه) په ګسه اوږه باندې او دويمه غاړه (حصه) په ښې اوږه باندې واچوى اوهغه خپلې دواړه اوږې په څادر باندې پټوى.

تراجم رجال:

الزهري: دا ابوبكر محمدبن سلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله الزهرى المدنى دې. دَدوى حالات كتاب بدء الوحى دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[1]

شرح عبارت: امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب قائمولونه پس دَامام زهرى رحمه الله او ام هانى رضي الله عنها اقوال دَ ترجمه جز جوړولو سره ذكر كړى دى.

قوله: في حديثه: امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب لفظ ملتحفاً دَتشريح په غرض سره ملتحف باره كښې دَ امام زهرى رحمه الله قول راوړلې دې. چه دَ ملتحف نه مراد متوشح دې. اودا خبره هغوى په خپل روايت كړې شوې حديث كښې كړې ده. او هغه روايت مصنف ابن أبي شيبة كښې موجود دې كوم چه عن سالم عن ابن عمر په طريق سره روايت ده. پوره روايت سره دَ سند نه داسې دې: ((حدثنا عبدالأعلى عن معمر عن الزهري عن سالم عن ابن عمر: أن عمر بن الخطاب رأى رجلا يصلي ملتحفاً، فقال: لا تشبهوا بالیهود، من لم يجد منكم إلا ثوباً واحداً فليتزر به)).[2]

مفهوم دادې چه حضرت عمر رضي الله عنه يوسړې په مونځ كولوسره اوليدلو اودَهغه حالت داسې وو چه هغه خپل څادر دَ خپل بدن نه راتاؤكړې وو. حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل چه دَ يهودو مشابهت مه اختياروئى. په تاسوكښې چه كوم يو سړې سره يوه كپړه وى نوهغه دې هغه په خپل بدن باندې دَ لنګ په شان اوتړى.

دا روايت امام طحاوى رحمه الله په دې طريق سره ذكر كړې دې: ((عن أبي داؤد عن عبدالله بن صالح عن الليث عن عقيل عن ابن شهاب عن سالم عن ابن عمر.........الخ)).[3]

يابيا دې نه مراد دَ امام زهرى رحمه الله هغه اثر دې كوم چه هغوى ((عن سعيد عن أبي هريرة)) سره بيان كړې دې. دائى په مسند احمد كښې ذكر كړې دې.[4]

قوله: وهو المخالف بين طرفيه.........الخ: په ظاهره داعبارت دَامام بخارى رحمه الله خپل دې دَامام زهرى رحمه الله نه دى.[5]

اوامام صاحب رحمه الله دَدې الفاظونه ملتحف يا متوشح وضاحت بيانوى چه دَڅادر دوه غاړې يا دوه پلونه يوطرف (يعنې ښې طرف) په ګسه اوږه باندې اودَ څادر ګسه غاړه په خپله ښئى اوږه باندې واچولې شى هم دغه التحاف او هم دې ته توشح وائى. دَ التحاف او توشح تشريح شاته تيره شوې ده.[1]

---

[1] كشف البارى: ١/٣٢٦.

[2] المصنف لابن أبي شيبة كتاب الصلاة باب من كان يقول: إذا كان الثوب واحداً رقم الحديث: ٣١٢٥، ٣/١٠٦.

[3] شرح المعانى الآثار كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ٢٢٢٠.

[4] مسند احمد بن حنبل مسند أبى هريرة رقم الحديث: ٧٢٥٠.

[5] فتح البارى: ١/٦٠٦، عمدة القارى: ٤/٨٨

قوله:: قالت أم هانئ: التحف النبي ﷺ بثوب وخالف بين طرفيه على عاتقيه:
امام بخاری رحمه الله فرمائی چه ام هانی رضي الله عنها فرمائی چه نبی کریم ﷺ یوې کپړې سره التحاف اوکړو یعنی څادر ئې راتاؤکړو په داسې حال کښې چه د څادر دواړه پلونه په دواړو اوږو باندې ادل بدل اچولي وو (یعنی یو پلو ئې په ګسه اوږه باندې وو او بل پلو په ښئی اوږه باندې).
ام هانی: دا أم هانی فاختة بنت أبي طالب بن عبدالمطلب رضي الله عنها ده. ددې تذکره کشف الباري کتاب الغسل باب التستر في الغسل عند الناس کښې تیره شوې ده.[۲]

قوله:: التحف النبي صلى الله عليه وسلم بثوب: امام بخاری رحمه الله د ام هانی رضي الله عنها دا قول تعليقاً د ترجمة الباب جز جوړولو سره ذکرکړې دې او پوره روایت ئې هم ددې باب آخرکښې ذکرکړې دې. لیکن په دې روایت کښې «وخالف بين طرفيه على عاتقيه» الفاظ نشته دې. په دې صورت کښې د ام هانی رضي الله عنها دقول نه پس ددې جملې ذکر دې خبرې طرف ته اشاره ده چه مراد دادې د ام هانی رضي الله عنها د قول «التحف النبي صلى الله عليه وسلم بثوب».
ابن بطال رحمه الله فرمائی چه څادر داسې په مخالفت سره د اغوستلو فائده داده چه د مونځ ګذار نظر د رکوع په حالت کښې په خپل ستر باندې پرینوځي. علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا فائده هم ده چه په رکوع اوسجود کښې به دهغه کپړه د پریوتلونه محفوظ پاتې کیږي.[۳]
فائده: په بخاری شریف کښې د ام هانی رضي الله عنها مذکوره روایت کښې خو «وخالف بين طرفيه على عاتقيه» الفاظ نشته دې لیکن د صحیح مسلم په یوروایت کښې په دویم طریق سره دا الفاظ مذکور دی.
«حدثنا إسحاق، ثنا عبدالله بن الحارث المخزومي، ثنا الضحاك بن عثمان، عن إبراهيم بن عبدالله بن حنين، عن أبي مرة عن أم هانئ بنت أبي طالب قالت رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في ثوب واحد مخالفاً بين طرفيه ثماني ركعات بمكة يوم الفتح».[۴]

الحديث الأول

۳۵۳- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ قَدْ خَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ»
ترجمه: د حضرت عمر بن ابی سلمه رضي الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ په یوه کپړه کښې مونځ اداکړو په داسې حال کښې چه حضورپاك د خپل څادر دواړه پلونه په خپلو اوږو مبارکوباندې په مخالف طرف کښې اچولي وو.

---

[۱] جلد هذا ص: ۲۲۶.
[۲] کشف الباری کتاب الغسل باب التستر فی الغسل عندالناس.
[۳] شرح ابن بطال: ۱۶/۲ فتح الباری: ۶۰۷/۱ عمدة القاری: ۸۸/۴ التوضیح لابن ملقن: ۲۸۷/۵.
[۴] فتح الباری: ۶۰۷/۱ تغلیق التعلیق: ۲۰۵/۲-۲۰۴ صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب استحباب صلاة الضحی رقم الحدیث: ۸۳.

تراجم رجال

عبیدالله بن موسی: دا عبیدالله بن موسی بن باذم عبسی کوفی رحمه الله دی. دَدوی حالات کتاب الإیمان اتم حدیث کښي تیرشوي دي.(۱)

هشام بن عروة: دا ابوالمنذر یا ابوعبدالله هشام بن عروة بن الزبیر بن العوام المدنی رحمه الله دي. دا مشهور تابعی دي. دَدوی حالات کتاب بدء الوحی دَ دویم حدیث لاندې تیر شوی دی.(۲)

عن ابیه: دا عروة الزبیر بن العوام المدنی رحمه الله دي. جلیل القدر تابعی دي. دَوی حالات هم کتاب بدء الوحی دَ دویم حدیث لاندې تیر شوی دی. (۳)

عمربن ابي سلمة: نوم اونسب: داعمر بن ابی سلمه دي.دَدوی نوم عبدالله بن عبدالاسد بن هلال بن عبدالله بن عمر بن مخزوم القریشی المخزومی، ابوحفص المدنی رحمه الله دي. دوی دَ نبي کریم ﷺ دَ بی بی حضرت ام سلمه رضي الله عنها دَ رومبی خاوند خوئی دي. یعنی دَ نبی کریم ﷺ ربیب دي.(۴)

مشائخ اوتلامذه: دي دَ نبی کریم ﷺ نه اودَ خپلې مور ام سلمه رضي الله عنها نه روایت کوی. اودَدوی نه روایت کونکوکښې ابواسامه اسعد بن سهل بن حنیف، ثابت البنانی، سعیدبن المسیب، عبدالله بن کعب الحمیری، عروة بن الزبیر، عطاء بن ابی رباح، قدامة بن ابراهیم بن محمدبن حاطب، وهب بن کیسان، دَهغوی ځامن محمدبن عمر بن ابی سلمة اودَ هغوی یوبل خوئی دِکوم نوم چه معلوم نه دې رحمهم الله شامل دی.(۵)

حالات اوواقعات: حضرت عروة بن زبیر رضي الله عنه دَهغه اصحاب رسول ﷺ په نومونوکښې کومو چه دَحبشه طرف ته رومبې هجرت کړې ابوسلمه بن عبدالاسد اوهغوی سره دَهغوی بی بی أم سلمة هم ذکر کړې. په هجرت کښې د حبشه په زمکه کښې عمر بن ابی سلمه رضي الله عنه پیدا شو.(۶)

علامه ذهبی دَدې خبرې تردید کړې دې چه دې د هجرت حبشه نه پس په ارض حبشه کښې پیداشوې بلکه دَدوی پیدائش د هجرت نه دوه کاله وړاندې یا دَدې نه هم وړاندې شوې. ځکه چه دَدوی والدصاحب د هجرت په دویم کال غزوه بدرکښې شهیدشوې وو. نودده دَ پیدائش ځائی ارض حبشه څنګه کیدې شی.

دَ هغه درې خوئیندې وې سلمه، زینب او درة. دې دَ ټولونه مشر وو. دا هغه سړې دې چاچه په وړوکوالی کښې دَخپلې مور نکاح رسول الله ﷺ سره اوکړه.(۷) دکوم تفصیل چه امام نسائی رحمه الله کتاب النکاح باب إنکاح الابن أمه کښې ذکر کړې دي.

چه کله دَحضرت ام سلمه رضي الله عنها عدت پوره شو نو حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه هغې ته دَ نکاح پیغام وراولیګلو. هغې قبول نه کړو بیا نبی کریم ﷺ حضرت عمر رضي الله عنه ته دَنکاح پیغام ورکولوسره اولیګلو

---

۱) کشف الباری کتاب الإیمان رقم الحدیث: ۸ ۶۳۶/۱.

۲) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

۳) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

۴) تهذیب الکمال: ۳۷۲/۲۱ تهذیب التهذیب: ۴۵۵/۷.

۵) تهذیب الکمال: ۳۷۳/۲۱ تهذیب التهذیب: ۴۵۵/۷ - ۴۵۶.

۶) تهذیب الکمال: ۳۷۳/۲۱.

۷) سیر أعلام النبلاء: ۴۰۷/۳.

نو هغې جواب ورکړو چه زه يوه داسې ښځه يم چه دغيرت والا يم (يعني زما د پاره د رسول الله ﷺ د نورو بيبيانو سره اوسيدل به ممکن نه وي) (حاشية السيوطي على النسائي: ۸۲/۴) او زما بچي هم دي اوزما په اولياء کښې هم څوك موجود نه دی.

حضرت عمر ؓ نبی کريم ﷺ له تشريف راوړو اوتولې خبرې نی په خدمت کښې پيش کړې. حضوړپاك هغوی ته داسې وينا کولوسره اوليګل چه ترکومې پورې ستا رومبې خبره ده چه ته دغيرت والا ښځه ني نوزه به د الله ﷻ نه دعا اوکړم چه هغه ستا غيرت لرې کړی اوستاد بچود پالنې بندوبست به هم اوشی اوستادا خبره چه ستا په اولياء کښې څوك موجود نه دی چاسره چه ته مشوره اوکړې شې نو ستاپه حاضر اولياء او په غائب اولياء کښې څوك داسې نشته دې د چا چه په دې واده باندې اعتراض وی.

حضرت ام سلمه ؓ چه د حضوړپاك داخبرې واؤريدې نوخپل خوئی عمر بن ابی سلمه ؓ ته نی اووئيل اې عمر پاسه اوزما نکاح رسول الله ﷺ سره اوکړه. چنانچه هغوی د ام سلمه ؓ نکاح جناب رسول الله ﷺ سره اوکړه.(۱)

دحضرت عمر بن ابی سلمه تربيت پخپله رسول الله ﷺ اوکړوپالنه پخپله رسول الله ﷺ اوکړه. يو خل هغوی رسول الله ﷺ سره خوراك کولو نوهغوی ورته اوفرمائيل اې بچيه د خپلې مخې نه خوره، په ښې لاس سره خوراك کوه اود الله ﷻ نوم اخستوسره شروع کوه.(۲) هغوی دا هم ياد اوساتلو اودې نه علاوه نی نور احاديث هم ياد کړل. بل حضوړپاك دهغوی رضاعی تره هم وو. حضرت ابن زبير ؓ فرمائی چه عمر زمانه دوه کاله مشر وو.(۳)

علی ؓ دهغه موړام سلمه ؓ ته درخواست اوکړو چه په جنګ جمل کښې هغوی سره شريکه شی نوهغې حضرت علی ؓ سره په جنګ جمل کښې خپل خوئی عمر بن ابی سلمه ؓ اوليګلو(۴) وئيلی شوی دی چه حضرت عمر بن ابی سلمه ؓ هم په دې جنګ جمل کښې شهيدشوې وو.(۵)

ليکن صاحب د تهذيب الکمال علامه مزی ددې خبرې تصريح کړې ده چه داسې هيڅ ريښتياخبره نشته دې بلکه هغوی د عبدالملك بن مروان په زمانه کښې ۸۳ هجری کښې مدينه منوره کښې وفات شوې.(۶)

دحديث تخريج: امام بخاری ؒ داحديث هم په دې باب کښې په دريو مختلف طرق سره بيان کړې دې. رومبې طريق خو عبيدالله ابن موسی نه دې اودويم طريق محمدبن المثنی نه دې او دريم طريق عبيدالله بن اسماعيل نه نقل دې. ددې نه علاوه داحديث په څه قدرې مختلف الفاظ سره مسلم ابوداؤد ترمذی نسائی ابن ماجه او صاحب مؤطا هم ذکرکړې دې.(۷)

---

(۱) سنن النسائی رقم الحديث: ۳۲۵٤ سير أعلام النبلاء: ۴۰۷/۳ تهذيب التهذيب: ٤۵۵/۷ الإصابة: ۵۱۹/۲.

(۲) سير أعلام النبلاء: ۴۰۷/۳ الإصابة: ۵۱۹/۲ صحيح ابن حبان كتاب الأطعمة باب آداب الإكل رقم الحديث: ۵۲۱۲ صحيح البخارى رقم الحديث: ۵۳۷۷ جامع الأصول رقم الحديث: ۵٤٤۵.

(۳) سير أعلام النبلاء: ۴۰۷/۳ تهذيب التهذيب: ٤۵۶/۷ الإصابة: ۵۱۹/۲.

(۴) سير أعلام النبلاء: ۴۰۷/۳ تهذيب التهذيب: ٤۵۶/۷ الإصابة: ۵۱۹/۲.

(۵) تهذيب الكمال: ۳۷۳/۲۱ تهذيب التهذيب: ٤۵۶/۷.

(۶) تهذيب الكمال: ۳۷۳/۲۱ الإصابة: ۵۱۹/۲.

(۷) صحيح مسلم كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد رقم الحديث: ۵۱۷ سنن أبى داؤد، كتاب الصلاة باب جماع أثواب مايصلى فيه رقم الحديث: ۶۲۸ سنن الترمذى كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد: ۳۳۹ سنن النسائى

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دَمذکوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دې کښې ذکر دي «قد خالف بين طرفيه» اوداهم هغه التحاف دې کوم ته چه التوشح او اشتمال على المنكبين وائي.(۱)

الحديث الثاني

[۳۴۹/۳۴۸]-حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّهُ «رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ قَدْ أَلْقَى طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ»

ترجمه: حضرت هشام رحمه الله فرمائ چه زما پلار (حضرت عروه بن الزبير رضي الله عنه) دَحضرت عمر بن ابى سلمه رضي الله عنه نه روايت کولوسره ماته اوفرمائيل چه عمر بن ابى سلمه رضي الله عنه نبي کريم ﷺ دَ ام سلمه رضي الله عنها په کورکښې مونځ اداکولو سره اوليدلو په داسې حال کښې چه حضورپاك دَخپل څادر دواړه غاړې په خپلو اوږو باندې اچولې وې.

تراجم رجال

محمدبن المثنى: دا ابوموسٰى محمدبن المثنٰى بن عبيد عنزى بصرى رحمه الله دي. دَدوى حالات کتاب الايمان باب حلاوة الايمان کښې تيرشوى دى.(۲)

يحيٰى: دا يحيٰى بن سعيد بن فروخ القطان تميمى رحمه الله دي. دَ دوى حالات کتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لاخيه ما يحب لنفسه کښې تير شوى دى. (۳)

هشام: دا ابوالمنذر يا ابوعبدالله هشام بن العروة بن الزبير بن العوام المدنى رحمه الله دي. دَدوى حالات کتاب بدء الوحى په دويم حديث کښې تير شوى دى. (۴)

ابي: دا دَهشام پلار عروة بن الزبير بن ا لعوام رضي الله عنه دي. دَدوى حالات کتاب بدء الوحى دويم حديث لاندې تيرشوى دى. (۵)

عمر بن ابي سلمة: دَدوى نوم عمر بن ابى سلمه عبدالله بن عبدالاسد المخزومى رضي الله عنه دي. دَدوى حالات هم په دې باب کښې دَړومبى حديث لاندې تيرشوى دى.(۶)

شرح حديث: دادَ سابقه روايت په معنى کښې دويم طريق دي. دَدې طريق دَ ذکرکولوفائده داده چه په دې کښې دَ دې خبرې تصريح ده چه حضرت عمر بن ابى سلمه رضي الله عنه نبى کريم ﷺ په يوه کپړه کښې

کتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۷۶۴ سنن ابن ماجه کتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۱۰۴۹ المؤطا للإمام مالک کتاب الصلاة باب الر خصة فى الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۳۱۷ جامع الاصول کتاب الصلاة رقم الحديث: ۳۶۳۷، ۴۵۷/۵.

(۱) عمدة القارى: ۸۸/۴.
(۲) کشف البارى: ۲۵/۲.
(۳) کشف البارى: ۲/۲.
(۴) کشف البارى: ۲۹۱/۱.
(۵) کشف البارى: ۲۹۱/۱.
(۶) کشف البارى کتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد ملتحفًا رقم الحديث: ۳۵۳، ص: ۲۶۹.

مونږ اداکولوسره لیدلې دې. او هم ددې طریق په روایت کښې في بیت أم سلمة زیاتی سره دَ مذکوره تصریح نورهم تائید کیږی.(۱)

دَحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: دَدې حدیث مناسبت ترجمة الباب سره بالکل واضح اوښکاره دې چه په دواړو کښې دَ التحاف ذکر دې.

تخریج: دَمذکوره حدیث تخریج هم هغه دې کوم چه دَ سابقه دې.

الحدیث الثالث

[۳۴۹] عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَهُ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُشْتَمِلًا بِهِ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ وَاضِعًا طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ» (۲)

تراجم رجال

عبید بن اسماعیل: دا عبیدبن اسماعیل الهباری الکوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الحیض باب نقض المرأة شعرها عند غسلها من المحیض کښې تیرشوی دی.(۳)

ابواسامة: دا ابو اسامه حماد بن اسامه بن زید قریشی کوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب فضل من عَلِمَ وعَلَّمَ کښې تیرشوی دی.(۴)

عن هشام عن ابیه: دا هشام بن عروه او عروه بن زبیر رضی الله عنه دې. دَدوی حالات بدء الوحی دَدویم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۵)

عمر بن ابي سلمه: دا عمر بن ابی سلمه عبدالله بن الاسد رضی الله عنه دې. دَوی حالات هم دَدې باب ړومبی حدیث کښې تیرشوی دی.(۶)

شرح حدیث: دَدې باب دَرومبی حدیث دا دریم طریق دې کوم چه عبیدبن اسماعیل په واسطه سره دې. په دې طریق کښې نورې فائدې داسې دی چه ړومبو دواړو طریقوکښې نه وې:

فائده ①: په دې طریق کښې دَدې خبرې تصریح ده چه پخپله عمر بن ابی سلمه رضی الله عنه عروة بن الزبیر رحمه الله ته دَمذکوره واقعه خبرورکړو او په ړومبو دواړو روایتونوکښې عنعنه وه او دلته اخبار دې.

فائده ②: په دې طریق کښې دَ اشتمال لفظ استعمال کړې شوې دې کوم چه دَ التحاف یعنی «قد خالف بین طرفیه» حقیقی تفسیر دې.(۷)

---

(۱) راجع رقم الحدیث: ۳۵٤.

(۲) فتح الباری: ۶۰۸/۱عمدة القاری: ٤/۸۸إرشادالساری: ۱۰۵/۲.

(۳) کشف الباری کتاب الحیض باب نقض المرأة شعرها عند غسلها من المحیض.

(۴) کشف الباری کتاب العلم باب فضل من عَلِمَ وعَلَّمَ: ۲۵/۲.

(۵) کشف الباری: کتاب بدء الوحی: ۲۹۱/۱.

(۶) کشف الباری کتاب الصلاة باب الصلاة فی الثوب الواحد ملتحفًا رقم الحدیث: ۳۵۳، ص:۲۶۹.

(۷) فتح الباری: ۶۰۸/۱عمدة القاری: ٤/۹۰-۸۹إرشادالساری:۱۵/۲.

دحديث تخريج: اول خوددې مذكوره حديث تخريج هم هغه دې كوم چه د دې باب رومبى حديث (رقم الحديث: ٣٥٣) كښې تير شوې دې. البته امام طحاوى رحمه الله د دې حديث څلور طريق نور هم ذكر كړې دى چه څلور واړه صحيح دى:

① «الطريق الأول: حدثنا ابن أبي داؤد قال: ثنا ابن أبي مريم وعبدالله بن صالح قالا ثنا الليث عن يحيى بن سعيد عن أبي أمامة بن سهل عن عمر بن أبي سلمة قال: رأيت النبي صلى الله عليه وسلم: يصلي في ثوب واحد ملتحفًا به».

② «الطريق الثاني: حدثنا يونس قال: أنا ابن وهب أن مالكًا حدثه عن هشام بن عروة عن أبيه عن عمر بن أبي سلمة: أنه رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم: يصلي في ثوب واحد في بيت أم سلمة رضي الله عنها واضعًا طرفيه على عاتقيه».

③ «الطريق الثالث: حدثنا علي بن عبدالرحمن قال ثنا عبدالله بن صالح قال حدثني الليث قال ثنا يحيى بن سعيد عن أبي أمامة بن سهل عن عمر بن أبي سلمة: قال: رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يصلي في ثوب واحد ملتحفًا به مخالفًا بين طرفيه على منكبيه».

④ «الطريق الرابع: حدثنا أبوبكرة قال: ثنا روح بن عبادة قال ثنا هشام بن حسان وشعبة عن هشام بن عروة عن أبيه عن عمر بن أبي سلمة، قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في ثوب واحد مخالفًا بين طرفيه» [1]

قوله: يصلي في ثوب واحد مشتملاً به: دا جمله د رأيت دپاره مفعول ثاني دې. او مشتملاً د يصلي ضمير نه حال دې. دمستملي اوحموي د روايت مطابق دا لفظ مشتملٍ يا مشتملٌ دې. د جر صورت به د جرِ جوار د وجې نه معتبر وى اود رفع په صورت كښې به دا مرفوع وى. دمبتداء محذوف د وجې نه يعني «هومشتمل به» [2]

الحديث الرابع

[٣٥٠] - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَنَّ أَبَا مُرَّةَ مَوْلَى أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أُمَّ هَانِئٍ بِنْتَ أَبِي طَالِبٍ، تَقُولُ: ذَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الفَتْحِ، فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ وَفَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ، قَالَتْ: فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: «مَنْ هَذِهِ» [ص: ٨١] فَقُلْتُ: أَنَا أُمُّ هَانِئٍ بِنْتُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ: «مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ»، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ غُسْلِهِ، قَامَ فَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، فَلَمَّا انْصَرَفَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، زَعَمَ ابْنُ أُمِّي أَنَّهُ قَاتِلٌ رَجُلًا قَدْ أَجَرْتُهُ، فُلاَنَ ابْنَ هُبَيْرَةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ يَا أُمَّ هَانِئٍ» قَالَتْ أُمُّ هَانِئٍ: وَذَاكَ ضُحًى [3] [ر٢٧٦، ١٠٥٢]

---

[1] شرح معاني الآثار كتاب الصلاة الصلاة في ثوب واحد رقم الحديث: ٢٠٧١، ٢٠٨٤، ٢٠٨٦.

[2] فتح الباري: ٦٠٨/١ عمدة القاري: ٩٠/٤ إرشادالساري: ١٦/٢.

[3] أخرجه البخاري في صحيحه في كتاب الغسل باب التستر في الغسل عندالناس رقم الحديث: ٢٨٠ وفي كتاب الجهاد باب أما ن النساء وجوارهن رقم الحديث: ٣١٧١ وفي كتاب الأدب باب ماجاء في زعموا رقم الحديث ٦١٥٨ ومسلم في صحيحه كتاب الحيض باب تستر المغتسل بثوب ونحوه رقم الحديث: ٣٣٦ كتاب الصلاة المسافرين باب استحباب صلاة الضحى رقم الحديث: ٧١٧ أبوداؤد كتاب الصلاة باب الضحى رقم الحديث: ١٢٩٠ وكتاب الجهاد

ترجمه: حضرت ام هانى رضي الله عنها فرمائى چه زه رسول الله ﷺ له د فتح مكې والا په كال لاړم. ما هغه په غسل كولوسره اوليدلو. په داسې حال كښې چه دحضورپاك لوربى بى حضرت فاطمه رضي الله عنها په حضور پاك باندې پرده كړې وه. ام هانى رضي الله عنها فرمائى چه ما رسو الله ﷺ ته سلام اوكړو حضورپاك اوفرمائيل څوك دى؟ ما عرض اوكړو زه ام هانى رضي الله عنها يم حضورپاك اوفرمائيل ام هانى رضي الله عنها ته دې پخير راغلې وى. بيا حضورپاك د غسل نه فارغ شو نو اودريدو او په يوه كپړه كښې ئې التحاف كولوسره (يعنى د خپل خان نه راتاؤكړه) اته ركعته مونځ ئې اوكړو. كله چه حضورپاك د مانځه نه فارغ شو نوما عرض اوكړو يارسول الله! زما د مور خوئى (حضرت على كرم الله وجهه) وائي چه هغه به د هبيره (زما د خاوند) فلانكې خوئى وژنى حالانكه ما هغه ته پناه وركړې ده. نورسول الله ﷺ اوفرمائيل اې ام هانى رضي الله عنها چاته چه تا پناه وركړې ده هغه ته مونږ پناه وركړه ام هانى رضي الله عنها اوفرمائيل دا د چاشت وخت وو.

تراجم رجال

اسماعيل بن ابي اويس: دا ابوعبدالله اسماعيل بن ابى اويس الاصبحي المدنى رحمه الله دې. د دوى تذكره اوتفصيلى تعارف **كتاب الايمان باب تفاضل أهل الايمان فى الأعمال** كښې تير شوې دې.[1]

مالك بن انس: دا ابوعبدالله مالك بن انس بن مالك بن ابى عامر الاصبحى المدنى رحمه الله دې. د دوى حالات **كتاب الايمان باب من الدين الفرار من الفتن** كښې تير شوى دى.[2]

ابي النضر مولى عمر بن عبيدالله: د دوى نوم سالم بن ابى اميه مولى عمر بن عبيدالله القريشي التيمي رحمه الله دې. د دوى تذكره **كتاب الوضوء باب المسح على الخفين** كښې تيره شوې ده.[3]

ابومرة مولى ام هاني: دا ابومرة عبدالرحمن مولى ام هانى دې. د ده تذكره **كتاب العلم باب من قعد حيث ينتهى به المجلس** كښې تيره شوې ده.[4]

ام هانيء بنت ابي طالب: دا ام هانى فاختة بنت ابى طالب بن عبدالمطلب رضي الله عنها ده. د دې تذكره **كتاب الغسل باب التستر فى الغسل عند الناس** كښې تيره شوې ده.[5]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: د مذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت «**فلما فرغ من غسله قام فصلى ثماني ركعات ملتحفا فى ثوب واحد**» سره دې.[6]

باب فى أمان المرأة رقم الحديث: ٢٧٦٣سنن الترمذى كتاب الاستئذان باب ماجاء فى مرحبًا رقم الحديث: ٢٧٣٥ سنن النسائى كتاب الطهارة باب ذكر الاستتار عندالاغتسال رقم الحديث ٢٢٥ المؤطأ لإمام مالك فى قصر الصلاة باب صلاة الضحى رقم الحديث: ٥١٨جامع الأصول كتاب الصلاة رقم الحديث: ٢/٦٥٥،١١٤٥تحفة الأشراف رقم الحديث:١٨٠١٨، ٢/٢٠٧.

1) كشف البارى: ٢/١١٣.

2) كشف البارى: ٢/٨٠.

3) كشف البارى كتاب الوضوء باب المسح على الخفين.

4) كشف البارى: ٣/٢١٤.

5) كشف البارى كتاب الغسل باب التستر فى الغسل عندالناس.

6) عمدة القارى: ٤/٩٢.

شرح حديث

قوله:: فلما فرغ من غسله: حضرت ام هانى رضي الله عنها فرمانى چه كله حضورپاك دَغسل نه فارغ شو نو هغوى اته ركعته مونځ اوكړو په داسې حال كښې چه رسول الله ﷺ خپل بدن په يوه كپړه كښې رانغښتې وو. په دې روايت كښې «فصل ثماني ركعات» يعنى ثَمَانِيَ دَ نون كسره او ياء فتحه سره خو علامه كرمانى رحمه الله ثَمَانَ ركعاتٍ لفظ ليكلې دې. په دې صورت كښې ثَمَانَ دَ نون فتحه سره به دَ فصلى مفعول وى. تواصلاً دلته دوه خبرې ذكركول مقصود دى. يودَ غسل نه فراغت باندې دَ چاشت اته ركعته اودويم دَحضورپاك دَ التحاف په حالت كښې مونځ اداكول.(١)

قوله:: زعم ابن أمي أنه قاتل رجلاً: زعم نه مراد دې ځانى كښې قَال دې يا بيا ادعى نه مراد چه هغه اووئيل.(٢)په دې روايت كښې ابن أمي الفاظ دى خودَ حموى په روايت كښې ابن أبى الفاظ دى ليكن په مقصود كښې تفاوت نشته دې. ځكه چه ام هانى دَحضرت على رضي الله عنه حقيقى خور ده. علامه عينى رحمه الله په دې ځانى كښې فرمانى سره دَدې چه په مقصود كښې خلل نه واقع كيږى ليكن دَ ابن أمي الفاظ دَ حرمت د تاكيد قرابت او پيدائش كښې په مشاركت باندې زيات دلالت كوى. (٣)

إنه قاتل كښې قَاتل دَ باب مفاعله نه دَاسم فاعل صيغه ده مراد دادې چه هغه دَ قتل كولواراده كونكې دې. په دې وجه هغه تردغه وخته پورې په حقيقت كښې قاتل نه ووجوړشوې ليكن دَ فعل سرته په رسولو باندې دَعزم او ارادې دَ وجې نه دَهغه دَپاره دَ قاتل لفظ استعمال كړې شو.(٤)

قوله:: قد أجرته: داجمله محلاً منصوب ده دَ رجلاً صفت كيدو دَ وجې نه.(٥)

قوله:: فلان بن هُبَيْرَةَ: دالفظ منصوب او مرفوع دواړه شان لوستل جائز دى. منصوب خودَ بدل كيدو دَ وجې نه چه يا خوبه دَ رجلاً نه بدل وى او يابيا به دَ أجرته "ه" ضمير سره بدل جوړيږى. اومرفوع به دَمبتداء محذوف دَخبركيدودَ وجې نه وى.(٦)هبيرة دَ "ه" فتحه او باء فتحه ياء په جزم او راء په فتحه سره دې.(٧)دا ابن ابى وهب بن عمر بن عائد بن عمران المخزومى رحمه الله دې. دَام هانى رضي الله عنها خاوند دې اوام هانى رضي الله عنها د حضرت على رضي الله عنه سكه خور ده. دَ فتح مكې په كال مسلمانه شوې. دَهغې دَ خاوند هبيرة نه دَ هغه اولاد دى. عمر هانى يوسف اوجعدة. په دې كښې هبيرة دَابن عمر كنيت سره اودَهغه بى بى فاختة دَ ام هانى رضي الله عنها په كنيت سره مشهور شو.(٨)

---

(١) شرح الكرمانى: ١٦/٤عمدة القارى: ٩٢/٤.
(٢) عمدة القارى: ٩٢/٤شرح الكرمانى: ١٦/٤فتح البارى: ٦٠٩/١.
(٣) عمدة القارى: ٩٢/٤شرح الكرمانى: ١٦/٤فتح البارى: ٦٠٩/١.
(٤) شرح الكرمانى: ٤/١٦ فتح البارى ١/٦٠٩.
(٥) شرح الكرمانى: ١٧/٤إرشادالسارى:١٧/٢.
(٦) شرح الكرمانى: ١٧/٤فتح البارى: ٦٠٩/١.
(٧) عمدة القارى: ٩٣/٤.
(٨) شرح الكرمانى:١٧/٤عمدة القارى: ٩٣/٤ تهذيب الكمال: ١٥٦٥/٤الإصابة: ٢٥٧/١ الاستيعاب لابن عبدالبر: ٢٤١/١-٢٤٠ إرشادالسارى: ١٧/٢.

اوس دَدې فلان بن هبيرة نه څوک مراد دې؟ نو په دې باره کښې دوه اختلافات دی. يو دَ روايت الفاظ په مينځ کښې او بل دَدې دَ مصداق باره کښې.
موطا امام مالک رحمه الله شرح التمهيد کښې دَ ام هانی رضی الله عنها روايت محمدبن عجلان په طريق سره داسې دې:«عن أم هانی قالت أتانی يوم الفتح حموان لی، فأجرتهما، فجاء علی يريد قتلهما، فأتيت النبی صلی الله عليه وسلم وهوفی قبة بالأبطح بأعلی مكة وفيه: أجرنا من أجرت أمنا من أمنت»[١] اودَ معجم الكبير الطبرانی په روايت کښې«إنی أجرت حموي» دې. [٢]اوهم دَمعجم په يوروايت کښې «حموي ابنی هبيرة»دې. [٣]
يعنی په حديث باب کښې چاته چه پناه ورکړې شوې هغه يودې اوپه دې نورو رواياتوکښې دَدوو دَ پناه ورکولوذکر دې. دويم اختلاف په دې فلان بن هبيرة دَمصداق باره دې. ابوالعباس ابن سريج وئيلی دی چه دا دوه سړی وو جعده بن هبيرة او يو بل څوک دې دَ کوم نوم چه معلوم نه دې. دا دواړه دَهغه خلقو نه ووچاچه حضرت خالد رضی الله عنه قتل کړې اونه هغوی امان قبول کړې اونه ئی وسله غورزولې ده دوی ته ام هانی رضی الله عنها پناه ورکړې وه اودا دواړه دَام هانی رضی الله عنها دَ سخرګنئ خپلوان وو. [٤]
الأزرقي دَ واقدی په سندسره نقل کړی دی چه دا حارث بن هشام او ابن هبيرة بن ابي وهب وو. [٥]ابن هشام تهذيب السيرة کښې جزمًا داخبره ليکلې ده چه کومو دووکسانوته ام هانی رضی الله عنها پناه ورکړې وه هغه حارث بن هشام او زهير بن ابی اميه وو او دا دواړه مخزومی وو. [٦]
دَعلامه کرمانی رحمه الله رائې: فلان بن هبيرة دَمصداق تعيين باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه کيدې شی ام هانی رضی الله عنها فلان بن هبيرة نه خپل حقيقی خوئی مراد اخستې وی اوداهم ممکن دی چه خپل پاللې خوئی مراداخستې وی. معامله شک کښې ده دااحتمال هم دې چه هغه دَام هانی رضی الله عنها خوئی وی اوداهم ممکن ده چه دَهغه نه علاوه څوک وی.راوی دَهغه نوم هيرکړې دې په دې وجه ئی هغه دَفلان په لفظ سره تعبير کړې دې.زبير بن بکار وئيلی دی چه هغه حارث بن هشام المخزومی وو [٧]
دَ حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله دَعلامه کرمانی رحمه الله قول«وقال الزبير: فلان بن هبيرة هو الحارث بن هشام» ذکرکولوباندې فرمائيلی دی چه دَ زبير په کلام کښې تصرف واقع شوې دې څکه چه کومه قصه زبيرسره پيښه شوې ده په هغې کښې دَ «فلان بن هبيرة» په ځائې«الحارث بن هشام» ذکر وو. حافظ صاحب رحمه الله فرمائی زما په نيز په روايت باب کښې دَڅه کلماتو حذف واقع شوې دې. لکه چه عبارت داسې وو «فلان ابن عم هبيرة» بيا لفظ عم ساقط شو. بيا په عبارت کښې «فلان قريب هبيرة» وو يعنی په دې ځائې لفظ ابن په ځائې قريب وو کوم چه حذف کړې شو او ابن اولګولې شو. په دې تعبير سره الحارث بن هشام ، زبير بن ابی اميه، عبدالله بن ابی ربيعه نه په هر يو باندې به کلام صادق راشی څکه چه دا خو يا ابن عم هبيرة دې يا دَ هغې قريبی دې څکه چه دا ټول مخزومی دی.[٨]

---

[١]) التمهيد باب السين أبونضر مولى عمر بن عبدالله الحديث الثامن: ١٨٩/٢١.
[٢]) المعجم الكبير للطبرانی فاختة أم هانی رقم الحديث: ١٠٠٩.
[٣]) المعجم الكبير للطبرانی فاختة أم هانی رقم الحديث: ١٠١٥.
[٤]) فتح الباری: ٦٠٩/١عمدة القاری: ٩٥/٤التوضيح: ٢٨٨/٥.
[٥]) فتح الباری: ٦٠٩/١عمدة القاری: ٩٥/٤التوضيح لابن ملقن: ٢٨٨/٥.
[٦]) فتح الباری: ٦٠٩/١عمدة القاری: ٩٥/٤إرشادالساری: ١٧/٢أكمال المعلم لقاضی عياض: ٦١/٣.
[٧]) شرح الكرمانی: ١٧/٤.
[٨]) فتح الباری: ٦٠٩/١.

دعلامه عيني رحمه الله رائې او په حافظ صاحب باندې رد: اصوب اواقرب دادې چه فلان نه مراد د هبيرة ام هانی رضي الله عنها نه علاوه د يوې بلې ښځې نه خوئې وی او راوی دهغه نوم هيرکړې وی. ددې رائې په صحت باندې دالتمهيد او الطبراني روايات دلالت کوی. په دې رواياتوکښې دا وو چه چاته چه ام هانی رضي الله عنها پناه ورکړې وه هغه دهغې د سخرګننې خپلوان وو.

په دې باندې يو اعتراض پيداکيږی چه دابونضر والا په روايت کښې چاته چه پناه ورکړې شوې دهغه د يو کيدو ذکر ملاويږی اوالمعجم والا روايت کښې د دووکسانو ذکر دې. نودعلامه عيني رحمه الله قول به په دې صورت کښې څنګه صادق راشی؟ نو پخپله علامه عيني رحمه الله ددې جواب ورکړې دې چه هيڅ د حرج والاخبره نه ده عين ممکن دی چه د هيريدود وجې نه راوی صرف د يوذکرکړې وی دا هم داسې دی لکه چه راوی دهغه نوم هيرکړو.

ابن جوزی رحمه الله وئيلی دی چه که چرې دهبيره نه دهغه خوئې مراد دې کوم چه دام هانی رضي الله عنها نه دې نوهغه به جعدة وی. ابوعمر دا وئيلی دی چه هغه جعدة نه علاوه بل څوك وو يعني دام هانی رضي الله عنها نه وو. بيا علامه عيني رحمه الله دحافظ ابن حجر رحمه الله قول ردکولوسره وئيلی دی چه دعلامه کرماني رحمه الله تحقيق صحيح دې او بعض خلقو(مراد حافظ صاحب دې) ((**والذي يظهرلي**)) وئيلوسره کوم تحقيق پيش کړې دې هغه دحقيقت نه لرې دې اوددې سرې دخپل ځان نه تصرف کول دی بغيرد څه وجې نه ځکه چه په دې کښې حذف مجاز اوشئ بعيد مقدر منلو ارتکاب لازم راځی. بل دا د ټولو مذکورينو خلاف دې. يعنی ټول خلاف اصل دی.[1]

دعلامه انور شاه کشميری رحمه الله رائې: دعلامه انور شاه کشميری رحمه الله رائې هم هغه ده کومه چه دحافظ ابن حجر رحمه الله په ردکښې علامه عيني پيش کړې ده. شاه صاحب د حافظ صاحب خبره نقل کولونه پس فرمانی چه دې نه وړاندې حافظ صاحب رحمه الله دعلامه کرماني رحمه الله قول هم نيمګړې ذکر کړو. په دې باندې محقق عيني رحمه الله دکرماني رحمه الله پوره قول نقل کړو چه ام هانی رضي الله عنها د هبيرة خوئې مراد اخستې دې د خپل بطن نه ياد ربيب اراده ئې اوکړه (يعنی د بل چا د بطن نه) اوداقول اقرب الی الصواب اوزيات معقول دې اوحافظ صاحب رحمه الله چه کومه توجيه حذف ومجاز و تقدير بشيئ بعيد سره کړې ده هغه په هيڅ شان سره مناسب نه ده. دا ټول د اصل خلاف او بې ځايه تصرف کلام دې. بل د محققينو د مذکوره اقوال هم مخالف دې حضرت شاه صاحب رحمه الله اوفرمائيل چه هغه د حضرت ام هانی رضي الله عنها ليور وو چه ترهغه وخته پورې په حالت دکفرکښې وو.[2]

چاته د ښځې د امان ورکولوحکم: په مذکوره روايت کښې ام هانی رضي الله عنها فرمانی: ((**قد أجرته فلان بن هبيرة**)) په دې باندې نبی کريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ((**قد أجرنا من أجرت يا أم هانئ**)) حضورپاك د ام هانی رضي الله عنها پناه (يعنی غيرمسلم ته د امان ورکولومعامله) په ځانی اوساتله.دلته دا خبره نه ده چه رومبې امان صحيح نه وو په دې وجه حضورپاك پناه ورکړه (يعني امان ئې ورکړو) بلکه دام هانی رضي الله عنها د امان ورکولوسره امان شوې وو حضورپاك دهغې د تسلئی دپاره اوفرمائيل چه چاته تا امان ورکړې هغه ته مونږ هم امان ورکړو.

فقه حنفی اوجمهور فقهاء مذهب هم دغه دې که يوکافرته يومسلمان پناه ورکړه نوهغه به شرعًا په

[1] عمدة القاري: ٩٤/٤ التوضيح لابن ملقن: ٢٨٨/٥ أوجز المسالک: ٢٣١/٣-٢٢٩.

[2] أنوار الباري: ١٠١/١١.

امن كښې كيږي سره دَدې كه هغه ته يوغلام امن وركړې وى اويايوې ښځې يا (عقل مند) بچى، دَهغه دَ قتل كولوهيڅوك حق نه لرى. كه چرې دَهغه قتل كول مقصود وى نو اول به دَ نقضِ امان اعلان كول وى دَهغې نه پس به دَهغه قتل جائز كيږي.
البته دَمالكيه نه دَ ماجشون قول دې چه ښځه غلام او ماشوم كه په شروع كښې چاته امان وركړې نودا جائزنه دى خو كه چرې دا امان نى وركړو نوپوره كولې به شى البته امام ته به اختياروى چه دا باقى ساتى اوكه نه ساتى.([1])

قوله:: وذلك ضحى: دَروايت په آخر كښې ام هانى ﷺفرمائى((وذلك ضحىً)) چه دا دَ چاشت وخت وو.

دَ ذلك مشاراليه: ذلك اسم الاشاره دې دَدې مشاراليه كښې دوه احتماله دى: يو الصلاة (كوم چه حضورپاك اته ركعته اداكړه) دويم وخت. يعنى كوم وخت چه حضورپاك اته ركعته اداكړه هغه دَ چاشت وخت وو.([2])

قوله:: ضحى: دا لفظ په دوو طريقوباندې لوستلې شى يو ضاد په ضمه سره اوآخركښې الف مقصوره سره يعنى الضحى. او دويم دضادفتحه سره او الف مده سره يعنى الضحاءالضحى(بألضموالقصر) دَ نمر دَ راختو نه پس دَ ورځې دَ شروع وخت ته وائى.
اوالضحاء (بألفتحوالمد) هغه وخت ته وائي چه كله نمر دَ آسمان څلورمې حصې پورې اوچت شى دا اودَدې نه پس دَ زوال پورې وخت مراد دې.([3]) دې نه علاوه دَضحى په تشريح كښې نور هم اقوال دى كوم چه امهات كتب اللغة كښې كتلې شى.

دَ فتح مكه په موقع باندې نبى كريم ﷺ كوم يو مونځ اداكړې؟: په كومه ورځ چه مكه فتح شوه هغه ورځ باندې نبى كريم اته ركعته ادا كړل دَ چاشت وخت وو. په دې وجه په دې موقع باندې دا اختلاف پيدا شو چه دا مونځ دَ چاشت مونځ وو كه دَ فتح؟(يعنى دَ فتح په خوشحالئى كښې دَ شكرانې مونځ).
چنانچه په دې باره كښې دَ علماؤ درې اقوال دى: يودا چه حضورپاك دَ چاشت مونځ اداكړو. بل قول دا دې چه دا ركعتونه دَ صلاة الفتح وو نه چه دَ چاشت. دريم قول دادې چه حضورپاك په دغه جنګ كښې دَ شپې پاتې كيدونكى مونځ قضاء كړې وو ليكن دا قول مرجوح او ضعيف دې.
ذلك ضحى نه رومبى فريق استدلال كړې دې چه دا اداكيدونكى ركعتونه دَ چاشت ركعتونه وو. ليكن په دې باره كښې دَ دويم فريق وينا ده چه په دې جمله باندې خودَ چاشت دَ مونځ هيڅ دلالت نه كيږي په دې وجه چه ام هانى ﷺ دَ وخت خبر وركړې دې نه چه دَمونځ. دَ فريق ثانى وينا ده چه دا اته ركعته مونځ دَ فتح سنت وو.([4]) دَدې تائيد دَمسلم شريف دَ دې روايت نه هم كيږي په كوم كښې چه ام

---

[1] عمدة القاري: ٩٥/٤الموسوعة الفقهية: ٢٣٥/٦بدائع الصنائع كتاب السير فى شرائط أمان: ١٦/٩الجوهرة النيرة كتاب السير على من يجب الجهاد التاج والإكليل كتاب الجهاد فصل فى مايحرم فى الجهاد: ٣٦٠/٣الفواكة الدوانى فى أحكام الجهاد: ٨٩٠/٢المدونة الكبرى فى أمان المرأة: ٥٢٥/١شرح مختصر خليل: ١٢٣/٣تحفة الأحوذي: ١٩١/٤عارضة الأحوذي: ٥٦/٤ أوجزالمسالک: ٢٣١/٣.

[2] عمدة القاري: ٩٥/٤ إرشادالساري: ١٧/٣.

[3] أوجزالمسالک: ٢١٩/٣مرقاة المفاتيح: ٣٥١/٣النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٧٢/٢ معجم الصحاح ص: ٦١٥.

[4] أوجزالمسالک كتاب قصر الصلاة فى السفر: ٢٣٢/٣بذل المجهود: ٥١٨/٥ مرقاة المفاتيح: ٣٥٢/٣-٣٥١ الحل المفهم لصحيح مسلم: ١٨٥/١.

هانی رضي الله عنها فرمائي چه د چاشت مونځ حضور پاك نه دې نه وړاندې اداکړې اونه دې نه پس.(۱)
او د ابن قیم رحمه الله د قول مطابق حضرت خالد رضي الله عنه د خپلو بعض فتوحاتو په موقع باندې صلاة الفتح ادا کړې. (۲)علامه طبری رحمه الله په خپل تاریخ کښې د امام شعبي رحمه الله نه روایت کړې دې چه حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه کله حیرة فتح کړو نو هغه وخت ئې صلاة الفتح اته رکعته او کړل او دې په مینځ کښې ئې د سلام په ذریعه فصل اونه کړو.(۳)
علامه سهیلي رحمه الله لیکلی دی چه د علماؤ په نیز دا مونځ صلاة الفتح په نوم سره مشهور دې. أمراء چه به کله یو ښار فتح کولو نو دا مونځ به ئې اداکولو او نور فرمائي د دې مونځ په سنتو کښې دا هم دی چه په دې کښې په جهرسره قرآءت اونه کړې شي او د دې مونځ د پاره دلیل د حضور پاك د فتح مکه په موقع باندې د مونځ اداکول دی.(۴)
ابن جریر رحمه الله فرمائي چه کله مدائن فتح شو نو حضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه د کسری په ایوان کښې دا مونځ اداکړو. په دې کښې اته رکعته وو د کومې په مینځ کښې چه هغوی فصل اونه کړو.(۵)
قاضي عیاض رحمه الله فرمائي په ظاهره د ام هانی رضي الله عنها په دې حدیث کښې په دې خبره باندې دلالت نشته دې چه حضور پاك د چاشت مونځ اداکړو په دې کښې خوصرف د مونځ د اداکولو وخت ظاهر کړې شوې دې.(۶)
د دې په مقابله کښې په سنن ابوداؤد کښې د کریب په طریق باندې د ام هاني رضي الله عنها روایت ذکر کړې شوې دې په کوم کښې چه دی حضور پاك د چاشت اته رکعته مونځ اداکړو.(۷) او د مسلم کتاب الطهارة کښې د ابومرة په طریق سره یو روایت کښې دی حضور پاك د چاشت اته نوافل اداکړه.(۸) او د ټولو نه زیات صریح هغه روایت دې کوم چه ابن عبدالبر رحمه الله التمهید کښې نقل کړې دې په کوم کښې چه دی حضور پاك اته رکعته مونځ اداکړو.(۹)

د چاشت د مونځ حکم: د چاشت مونځ د احنافو په نیز مستحب دې لکه چه علامه شامي رحمه الله لیکلی دی: «وندب أربع فصاعداً في الضحی علی الصحیح من بعد الطلوع إلی الزوال، ووقتها المختار بعد ربع النهار» د صحیح قول مطابق د نمر د راختو نه واخله تر نمر د زوال پورې څلور یا د څلورو نه زیات نوافل کول مستحب دي او بهتر او خوښ کړې شوې وخت د دې مونځ د پاره څلورمه حصه د ورځ د وتلونه پس دې. (۱۰)
د چاشت د مونځ په حکم کښې د علماؤ زبردست اختلاف دې. په دې باره کښې د فقهاؤ او محدثینو شپږ اقوال دی د کوم وضاحت او دلائل د ائمه اربعه مذاهب او قول راجح باندې بحث په متعلقه مقام

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة رقم الحدیث:۷۲۰.
(۲) زادالمعاد: ۳۵٤/۱.
(۳) تاریخ الرسل والملوك: ۳۱۹/۲.
(٤) سبل الهدی الرشاد: ٤۰۱/۵ شرح المواهب للزرقاني: ۳۲۶/۲ فتح الباري: ۷۰/۳.
(۵) تاریخ الرسل والملوك حدیث المدائن القصوی التی کان فیها منزل کسری: ٤٦٤/۲.
(۶) إکمال المعلم: ۶۱/۳ زادالمعاد: ٤۱۰/٤ فتح الباري: ۷۰/۳.
(۷) سنن ابی داؤد کتاب الصلاة باب صلاة الضحی رقم الحدیث: ۱۲۹۱.
(۸) صحیح مسلم کتاب الحیض باب التستر عندالمغتسل بثوب وغیره رقم الحدیث: ۳۳۶.
(۹) التمهید لمحمدبن شهاب الحدیث الخامس والثلاثون: ۱۳۶/۸.
(۱۰) ردالمختار مع الدرالمختار کتاب الصلاة سنة الضحی: ٤٦۵/۲.

باندې کولې شي. (١)

داشراق او چاشت مونځ هم يو دې که جداجدا؟ دويم بحث په دې ځائې کښې دادې چه دَ چاشت مونځ اودَ اشراق مونځ هم دَ يو مونځ دوه نومونه دی که دا دواړه جدا جدا دی؟ په دې باره کښې به تفصيلی بحث په خپل مقام باندې راځی. خلاصه داده چه دَ فقهاء او محدثينو دَ ظاهری کلام مطابق دا دواړه مونځونه جدا جدا نه دی بلکه هم يو مونځ دې. ځکه چه فقهاؤ دَدې دواړو مونځونو دپاره هم يو وخت ذکرکړې دې يعنی دَ نمر دَ راختونه تر نمر دَ زوال پورې. ليکن معتمد اومختار قول دادې چه دا دواړه جدا جدا مونځونه دی. (٢)

ملاعلی قاری رحمه الله په شرح الشمائل کښې ليکلی دې تحقيق دادې چه دَ چاشت دَمونځ وخت هغه وخت شروع کيږی کله چه دکراهت وخت ختم شی اودَدې مونځ آخری وخت ترزوال پورې وی اوکوم مونځ چه ددغه وخت په شروع کښې اداکولې شي هغې ته دَ اشراق مونځ وائی. (٣)

شيخ الحديث مولانا محمدزکريا کاندهلوی رحمه الله خصائل النبوی شرح شمائل ترمذی کښې ليکلی دی دَ فقهاؤ او محدثينو په نيز دَمکروه وخت دَوتلونه پس ترزوال پورې ټول ته صلوة الضحی ونيلې شی. ليکن دَ صوفياؤ په نيز دا دووه مونځونه دی يو ته دَ اشراق مونځ وائی او بل ته دَ چاشت مونځ. دَ ورځې دَ ځلورمې حصې پورې وخت ته دَ اشراق وخت وائی او دَ ځلورمې حصې نه پس ترزوال پورې دَ چاشت وخت دې. (٤)

استنباط احکام اوفوائد

① دَ مذکوره حديث نه يوه داخبره معلومه شوه چه دَ يوسړی دپاره دَ غسل په وخت په خپله يوه محرم ښځه باندې پرده کول جائز دی.

② داهم معلومه شوه چه محرم ښځه خپل رشته دار سړی ته سلام کولې شی.

③ داهم معلومه شوه چاته دَ پردې نه شاته جواب ورکول جائز دی.

④ اوداهم معلومه شوه که څوك پيژندګلوکول غواړی نو په جواب کښې صرف "زه" نه دی ونيل پکار بلکه په خپل هغه نوم باندې خپله پيژندګلو کول پکار دی کوم چه مشهور وی که هغه په نوم وی که په کنيت سره وی اوکه په لقب سره.

⑤ دا هم معلومه شوه چه دَ راتلونکی په استقبال اواعزاز کښې مرحبا ونيل پکاردی.

⑥ اوداهم معلومه شوه چه دَ چاشت اته رکعته مونځ مستحب دې.

⑦ اودَويم قول مطابق دَ صلاة الفتح استحباب هم معلوم شو.

⑧ اوداهم معلومه شوه که يوه ښځه يوغيرمسلم ته امان ورکړی نودَ هغې امان ورکول جائز دی.

⑨ اوداهم معلومه شوه چه ميلمه په کوربه کښې ياکوربه په ميلمه کښې چه کوم ښه صفات اووينی نو هغه دې نورو ته اورسوی. (٥) والله اعلم بالصواب.

---

(١) أوجزالمسالک: ٢٢١/٣-٢٢٠الحل المفهم لصحيح مسلم: ١٨٦/١-١٨٥فتح البارى: ٧٠/٣بذل المجهود: ٥١٣/٥.

(٢) أوجزالمسالک: ٢٢٢/٣ بذل المجهود: ٥١٦/١ الحل المفهم لصحيح مسلم: ١٨٦/١أنوارالبارى: ١٠٠/١١.

(٣) جمع الوسائل فى شرح الشمائل: ٨٥/٢.

(٤) خصائل نبوی ص: ٣١٩.

(٥) شرح الکرمانى: ١٧/٤التوضيح لابن ملقن کتاب الصلاة: ٢٨٨/٥-٢٨٧عمدة القارى: کتاب الصلاة: ٩٥/٤.

الحديث الخامس

[٣٥١] - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ سَائِلًا سَأَلَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ» (١)[٣٥٩]

ترجمه: دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه يو سائل دَ نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه په يوه كپړه كښې مونځ ادا كول جائز دى؟ نبى كريم ﷺ هغه ته اوفرمائيل آيا تاسو كښې هريوكس سره دوه كپړې وى؟ (يعنى په يوه كپړه كښې مونځ ادا كول جائز دى).

تراجم رجال

عبدالله بن يوسف: دا ابومحمدعبدالله بن يوسف تنيسى كلاعى دشتى رحمه الله دې. دَدوى احوال كتاب بدء الوحى دويم حديث او كتاب العلم باب يبلغ العلم الشاهد الغائب كښې تيرشوى دى. (٢)

مالک: دا ابوعبدالله مالك بن انس الاصجى المدنى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن كښې تيرشوى دى. (٣)

ابن شهاب: دَدوى پوره نوم ابوبكر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله الزهرى المدنى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى حالات كشف البارى رومبې جلد كتاب بدء الوحى دريم حديث لاندې تيرشوى دى. (٤)

سعيدبن المسيب: داسعيدبن المسيب بن حزن بن ابى وهب قرشى مخزومى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب الإيمان باب من قال: إن الإيمان هو العمل كښې تيرشوى دى. (٥)

ابوهريرة: دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه تذكره كتاب الإيمان باب أمور الإيمان كښې تيره شوې ده. (٦)

شرح الحديث

قوله: أن سائلاً: په دې روايت كښې دى چه يوسائل دَ نبى كريم ﷺ نه سوال اوكړو. امام طحاوى رحمه الله دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت ذكركړې دې: «قال: قام رجل فقال: يا رسول الله! أونصلى فى ثوب واحد؟ قال: نعم، فقال: أوكلكم يجد ثوبين؟» (١)

---

(١) أخرجه البخارى فى باب الصلاة فى القميص والسراويل والتبان رقم الحديث ٣٦٥ ومسلم فى كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد رقم الحديث:٥١٥ وأبوداؤد فى كتاب الصلاة باب جماع أثواب مايصلى فيه رقم الحديث:٦٢٥ والنسائى فى كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث:٧٦٤ والموطا فى كتاب الصلاة باب الرخصة فى الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث ٣٠ جامع الأصول كتاب الصلاة رقم الحديث:٣٦٣٥، ٤٥٢/٥.

(٢) كشف البارى: ٢٨٩/١، ١١٣/٤.

(٣) كشف البارى: ٨٠/٢.

(٤) كشف البارى: ٣٢٦/١.

(٥) كشف البارى: ١٥٩/٢.

(٦) كشف البارى: ٦٥٩/١.

او ابن شیبه رحمه الله چه کوم روایت ذکرکړې دې په هغې کښې دی: «قال: سئل النبی صلی الله علیه وسلم عن الصلاة فی الثوب الواحد؟ فقال: أولکلکم ثوبان؟»[٢]
دَدوارو روایاتو مفهوم هم هغه دې کوم چه دَ حدیث باب وو. بهرصورت دَ سائل نوم معلوم نه دې البته علامه سرخسی رحمه الله په المبسوط کښې دَهغه نوم ثوبان ذکرکړې دې.[٣]

قوله: أولکلکم ثوبان؟: همزه استفهام دَپاره دې. علامه کرمانی فرمائی چه همزه نه پس واؤ عاطفه دې. بیا که چرې دا سوال اوکړې شی چه دَ دغه واؤ په ذریعه په څه باندې عطف اچولې شوې دې؟نوزه به وایم چه دلته معطوف علیه محذوف دې دَدې تقدیر «أأنت سائل عن مثل هذا الظاهر» به شی. دَدې معنی به داشی چه دَدې په شان واضح اوښکاره سوالونو باره کښې خونه سوال کولې شی او نه تاسو سره دوه دوه کپړې دی. یعنې استفهام په دې مقام باندې دَ قرینې دَ وجې دَ نفی فائده ورکوی.[٤]
لفظ سره دَدې چه دَ استفهام دې لیکن دلته نبی کریم ﷺ دَهغوی حال پیژندلو دَ وجې نه چه هغوی سره خو یا کپړې وی نه یابیا تنګې وی هغه ته خبر ورکوی لکه چه داسې وائی چه کله ستاسو حال دادې چه په تاسو کښې چاسره هم دوه کپړې نه وی اومونځ ادا کول په تاسو باندې فرض هم دی نو پوهه شئی چه ستاسو دَپاره هم په یوه کپړه کښې مونځ ادا کول جائز دی.[٥]
دا صیغه صیغه دَ استفهام ده لیکن دَدې معنی دَ تقریر او اخبارده. کومه چه دَدې دَ حال نه معلومیدله. دَدې په ضمن کښې نبی کریم ﷺ هغوی ته اجازت ورکړو.[٦] علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه دا لفظ خود استفهام دې لیکن دَدې معنی دَ اخبار ده چه نبی کریم ﷺ دَهغوی ظاهری حال ته په کتلوسره خبر ورکړو. دَ دې کلام په ضمن کښې حضورپاك فتوی هم ورکړه چه کله په تاسو باندې دَ ستر پټول واجب دی اودَ مونځ ادا کول هم په تاسوباندې لازم دی اودوه دوه کپړې هم نشته نو ولې تاسو دا خیال اونه کړو چه هم په یوه کپړه کښې مونځ کول جائز دی.[٧]
علامه طحاوی رحمه الله فرمائی که چرې مونځ کول په یوه کپړه کښې مکروه وې نودَغه سړی دَپاره به هم مکروه وو چاسره چه هم یوه کپړه ده څکه چه چاسره دوه کپړې وی دَهغه دَپاره په یوه کپړه کښې مونځ اداکولوحکم هم هغه دې کوم چه دَهغه سړی دَپاره دې چه دَ یوې کپړې نه علاوه نور څه نه لری.[٨]

دَحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَدې حدیث ترجمة الباب سره مطابقت ښکاره دې. څکه چه په دې حدیث کښې په یوه کپړه کښې دَمونځ کولوباره کښې سوال کړې شوې دې. دکوم جواب چه دا ورکړې شو چه مونځ هم په یوه کپړه کښې اداکول جائز دی.[٩]

---

[١] شرح معانی الآثار باب الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحديث: ٢٠٦١.
[٢] المصنف لابن أبی شیبة فی الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحديث:٣١٨٢.
[٣] المبسوط للسرخسی کتاب الصلاة کیفیة الصلاة: ٣٣/١.
[٤] شرح الکرمانی: ١٧/٤.
[٥] عمدة القاری: ٩٦/٤التوضیح لابن ملقن:٢٨٩/٥.
[٦] إکمال المعلم شرح مسلم: ٢٣٩/٢.
[٧] معالم السنن للخطابی رقم الحديث: ٢٠١، ١٥٦/١
[٨] شرح معانی الآثار رقم الحديث:٢٢٣٣، ٣٨٠/١.
[٩] عمدةالقاری: ٩٥/٤.

شيخ الحديث مولانا محمدزكريا كاندهلوى رحمه الله فرمايي چه «أولكلكم ثوبان» سره دَدې خبرې طرف ته اشاره كړې شوې ده چه دامسئله په غيرمحل كښې واقع شوې ده. ځكه چه كوم وخت نبى كريم ﷺ هغه خلق په مونځ كولوسره اوليدل چاچه يوه كپړه اچولې وه نوبياهم حضورپاك هغوى منع نه كړل نودا دَحضورپاك دَهغوى په فعل باندې تقرير شو لهذا دَدې نه پس په دې باره كښې دَسوال كولو هيڅ معنى باقى نه پاتې كيږى.(۱)

۵- باب: إِذَا صَلَّى فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فَلْيَجْعَلْ عَلَى عَاتِقَيْهِ

داباب دې په هغه باره كښې چه كله څوك سړې په يوه كپړه كښې مونځ كوى نوهغه له پكاردى چه دَهغې څه حصه په خپله اوږه باندې واچوى. بعض نسخوكښې (على عاتقه) مفردلفظ سره دې.(۲)

دَعاتق نه څه مراددي؟ دادَضرب يضرب نه دَ اسم فاعل صيغه ده. دَسټ او اوږې په مينځ كښې ځائى ته عاتق وائى. دادَ څادر كيخودو ځائى وى. مذكراومؤنث دواړه شان استعماليږى دَدې جمع عواتق ده.(۳)

الحديث الأول

[۳۵۳/۳۵۲]- حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُصَلِّي أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقَيْهِ شَيْءٌ»(۴) [۳۵۸]

ترجمه: دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې په كوم كښې چه هغوى فرمائى چه نبى كريم ﷺ ارشاد فرمائيلې چه تاسو كښې دې څوك په داسې كپړه كښې مونځ نه كوى په كومه كښې چه څه دَهغه په اوږه نه وى.

تراجم رجال

ابوعاصم: دا ابوعاصم ضحاك بن مخلد بن ضحاك بن مسلم الشيبانى البصرى رحمه الله دې. دَدوى حالات **كتاب العلم باب القرآءة والعرض على المحدث** كښې تيرشوى دى.(۵)

---

(۱) الكنزالمتوارى: ۳۳/۴.

(۲) شرح الكرمانى: ۱۷/۴عمدة القارى: ۹۷/۴.

(۳) القاموس المحيط ص: ۱۷۱ المحكم: ۱/۱۷۹المغرب فى ترتيب المعرب: ۲۴۷/۲تاج العروس: ۱۲۳/۲۶لسان العرب:۱/ ۲۳۴عمدة القارى: ۹۷/۴.

(۴) رواه البخارى فى هذا الباب ومسلم فى كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب واحد رقم الحديث: ۵۶۶ وأبوداؤد فى كتاب الصلاة باب جماع أثواب مايصلى فيه رقم الحديث: ۶۲۶ والنسائى فى كتاب الصلاة باب صلاة الرجل فى ثوب واحد ليس على عاتقه منه شئ رقم الحديث ۷۷۰ جامع الاصول كتاب الصلاة النوع الثانى فى الثوب الواحد وهيئة اللبس رقم الحديث:۳۶۳۳، ۴۵۲/۵.

(۵) كشف البارى: ۱۵۶/۳.

مالک: دا ابوعبدالله مالك بن انس المدنی رحمه‌الله دي. دَدوی حالات کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن کښې تیرشوی دی.(۱)

ابي الزناد: دا ابوالزناد عبدالله بن ذکوان المدنی رحمه‌الله دي. دَدوی حالات کتاب الإیمان باب حب الرسول من الإیمان کښې تیرشوی دی.(۲)

عبدالرحمن الاعرج: دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی قرشي رحمه‌الله دي. دَدوی حالات هم کتاب الإیمان باب حب الرسول من الإیمان کښې تیرشوی دی.(۳)

ابوهریرة: دَحضرت ابوهریره رضی‌الله‌عنه حالات کتاب الإیمان باب أمور الإیمان کښې تیرشوی دی.(۴)

شرح حدیث

قوله: لایصلي أحدکم: دَ حدیث مبارك په دې جمله کښې یصلي دَ یاء په اثبات سره دې خکه چه په دې باندې لائې نفي داخل ده لیکن دَدې معنی دَ نهی ده "چه په تاسو کښې دې هیڅوك مونځ نه کوی".
خو دارقطني په غرائب المالك کښې لایصل لفظ سره روایت ذکرکړې دې دې خائی کښې به لا ناهیه وی کوم چه یاء ساقط کړه.(۵)

قوله: لیس علی عاتقیه شیئ: داجمله حالیه ده دَ واؤنه بغیر. علامه عینی رحمه‌الله فرمائی په دې قسم جملو کښې واؤ ترك کول جائز دی.(۶)

په اوږه باندې دَ څادر اچولونه بغیرهٔ مونځ کولوحکم: علامه کرمانی رحمه‌الله فرمائی چه دا نهی تحریمی ده که تنزیهي؟ بیانې دَدې جواب ورکولوسره اوفرمائیل زه وایم چه دَنهی ظاهر خو دَنهی تحریمی تقاضه کوی لیکن دَدې دَترك په جواز باندې اجماع منعقد ده (یعنی که یوسړې په یوه کپړه کښې مونځ ادا کړی اودَ دغه کپړې یوه حصه په اوږه باندې وانچوی نودَهغه مونځ به صحیح شي) خکه چه مقصود سترعورت دې په کومه طریقه هم چه داحاصل شي جائز دې.(۷)
علامه عینی رحمه‌الله فرمائی چه دَعلامه کرمانی رحمه‌الله په دې باندې دَ اجماع دعوی کول صحیح نه دی خکه چه امام احمد رحمه‌الله اودَمحمدبن علي نه دَعدم جواز قول نقل دې. دَدې نه علاوه امام ترمذی رحمه‌الله هم خلاف ذکرکړې دې. امام طحاوی رحمه‌الله دَدې موضوع متعلق مستقل باب قائم کړې دې. هغوی دَ حضرت ابن عمر رضی‌الله‌عنه طاؤس رحمه‌الله او نخعی رحمه‌الله هم خلاف ذکر کړې دې. بیادَ تولو احادیثو ذکر کولو نه پس دا نتیجه رااوبښکلې ده چه اصل خو هم دغه دې چه دَ څادر دواړه پلونه په اوږوباندې اچولو سره مونځ اداکړې شي. دا هغه وخت دې چه کله څادر دومره لوئی وی چه دا په اوږو باندې واچولې شي

---

(۱) کشف الباری: ۸۰/۲.
(۲) کشف الباری: ۱۰/۲.
(۳) کشف الباری: ۱۰/۲.
(۴) کشف الباری: ۶۵۹/۱.
(۵) شرح الکرمانی: ۱۷/۴فتح الباری: ۶۲۱/۲عمدة القاری: ۹۸/۴.
(۶) عمدة القاری: ۹۸/۴إرشادالساری: ۱۸/۲.
(۷) شرح الکرمانی: ۱۷/۴.

اوكه چرې څادر وروكې وى نوبيابه حكم دا وى چه دا دَ لنګ په شان اوترلې شى.[۱]
شيخ تقى الدين سبكى رحمه الله دَ امام شافعى رحمه الله طرف ته هم دَ وجوب قول منسوب كړې دې مګر په كتب شافعيه كښې راجح قول دَدې خلاف دې.[۲]
علامه خطابى په عدمِ وجوب باندې دَدې حديث نه استدلال كړې دې په كوم كښې چه حضورپاك په يوه كپړه كښې مونځ ادا كړو په داسې حال كښې چه دَهغه كپړې يو پلو په بعض ازواج مطهرات باندې پروت وو اوهغه اوده وه. دكوم نه چه معلوميږى چه نه خو كپړه دومره لويه وه چه هغه په اوږو باندې واچولې شى اونه دومره وړه وه چه هغه دَ لنګ په توګه اوترلې شى. حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چه په دې استدلال كښې تامل دې.[۳]
په ظاهر دَامام بخارى رحمه الله په مذهب كښې تفصيل دې چه كپړه لويه وى نو په اوږو باندې اچول واجب دى. اوكه چرې تنګه وى نو واجب نه دى. هم دَدې تفصيل طرف ته اشاره كولودپاره امام بخارى رحمه الله رواندې باب ((إذاكان الثوب ضيقاً)) قائم كړې دې.[۴]
علامه عينى رحمه الله فرمايى چه معلوميږى دَ امام بخارى رحمه الله مذهب دَامام احمد رحمه الله دَ مذهب نه مختلف دې. هغه داسې چه امام احمد رحمه الله صرف اوږې پټول دَ مونځ شرط يا واجب ګرځوى امام بخارى رحمه الله او ابن المنذر رحمه الله صرف دَ وجوب قائل دى اوكپړه دَتنګيدو په وخت خودَ وجوب هم قائل نه دى.[۵]
امام مسلم رحمه الله دَابن عينيه رحمه الله په طريق سره چه كوم روايت ذكركړې دې په هغې كښې ((ليس على عاتقيه شيء)) جمله كښې شيء نه وړاندې منه اضافه ده.[۶]
اودَدې جملې نه مراد دادې چه كله څادر ارت وى نودغه څادر دَ لنګ په شكل په ملا يا كوناتو باندې مه اچوئى بلكه دَ څادر دَ دوارو پلونو په ذريعه اشتمال دې اوكړى يعنى دَ څادر دواړه پلونه دې په اوږو باندې واچوى ځكه چه په دې طريقه سره دَ بدن دَ پورتننى حصې ستر هم اوشى سره ددې چه دغه حصه په ستر كښې داخل نه ده. بل په دې طريقه كښې ستر عورت باندې قدرت هم زيات په مضبوطه طريقه سره حاصليږى.[۷]
دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت: دَمذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دوارو كښې څادر په اوږو باندې دَ اچولوذكردې دَ مانځه په حالت كښې.[۸]

---

[۱] شرح معانى الآثار كتاب الصلاة باب فى الثوب الواحد رقم الحديث:۲۰۹۷. ۳۸۳/۱.
[۲] الحاوى كتاب الصلاة باب إذا صلت الأمة مكشوفة الرأس: ۱۷۳/۲ المجموع شرح المهذب: ۱۷٤/۳.
[۳] التوضيح: ۲۹۱/۵فتح البارى: ۶۲۱/۲عمدة القارى: ۹۸/٤.
[۴] فتح البارى: ۶۲۱/۲عمدة القارى: ۹۷/٤.
[۵] عمدة القارى: ۹۸/٤.
[۶] صحيح مسلم كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد رقم الحديث: ۵۱۶.
[۷] فتح البارى: ۶۲۱/۲.
[۸] عمدة القارى: ۹۸/٤.

الحديث الثاني

[۳۵۳]-حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُهُ- أَوْ كُنْتُ سَأَلْتُهُ- قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ»[1]

ترجمه: حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه روايت دې چه نبی کريم صلی الله عليه وسلم ارشاد فرمانيلې چه کوم سړې په يوه کپړه کښې مونځ ادا کوی نوهغه له پکاردی چه دَخپلې کپړې دواړه سرونه په اوږو باندې واچوی او مخالفت پيداکړی (يعنې يو سر په دويمه اوږه او دويم سر په رومبې اوږه باندې واچوی).

تراجم رجال

ابونعيم: دا ابونعيم الفضل بن دکين الملائی الکوفی رحمه الله دې. دَدوی احوال کتاب الايمان باب فضل من استبرألدينه کښې تيرشوی دی.[2]

شيبان: دا ابومعاويه شيبان بن عبدالرحمن تميمی نحوی بصری رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب کتابة العلم دَدويم حديث لاندې تيرشوی دی.[3]

يحيیٰ بن کثير: دا مشهور امام يحيی بن کثير طائی يمامی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره هم کتاب العلم باب کتابة العلم دَدويم حديث لاندې تيره شوی ده.[4]

عکرمة: دا ابوعبدالله عکرمه مولی عبدالله ابن عباس مدنی رحمه الله دې. دَدوی احوال کتاب العلم باب قول النبی صلی الله عليه وسلم اللهم علمه الکتاب کښې تيرشوی دی.[5]

ابوهريرة: دَحضرت ابوهريره رضی الله عنه حالات کتاب الايمان باب أمور الايمان کښې تيرشوی دی.[6]

شرح حديث

قوله: سمعته، أوكنت سألته: دَدې حديث راوی يحيیٰ بن کثير رحمه الله ته دَحضرت عکرمه رحمه الله نه سماع يادهغه نه سوال کولوباره کښې شك دې. يعنې اول هغوی اوونيل چه ما دَعکرمه نه واوريده بيائی اوونيل چه ما دَهغه نه سوال اوکړو چنانچه مفهوم به هم دا جوړيږی چه ما دَعکرمه نه واوريده دَخپل تپوس کولونه پس يادتپوس نه بغير[7] دسنن أبی داوٗد په تخريج کړېشوې روايت کښې دَدې شك نه

---

[1] سنن أبوداوٗد كتاب الصلاة باب جماع أثواب مايصلى فيه رقم الحديث: ۶۲۷جامع الأصول كتاب الصلاة النوع الثاني رقم الحديث: ۳۶۳۴، ۴۵۲/۵.

[2] كشف الباري: ۶۶۹/۲.

[3] كشف الباري:۲۶۳/۲.

[4] كشف الباري:۲۶۳/۲.

[5] كشف الباري:۳۶۳/۳.

[6] كشف الباري: ۶۵۹/۱.

[7] شرح الكرماني: ۱۸/۴فتح الباري: ۶۲۱/۲عمدة القاري: ۹۹/۴.

بغیرعنعنة سره مضمون دي یعنی(یحیی عن عکرمة عن أبی هریرة سنن أبی داؤد کتاب الصلاة باب جماع أبواب ما یصلی فیه رقم:۶۳۷)).

قوله:: أشهد أنی سمعت: دَحضرت ابوهریره رضی الله عنه دي الفاظوسره دهغوی دَ ذهانت دَهغوی دَ حافظې او استحضار باندې اشاره ده.[۱]

قوله:: فی ثوب واحد: ثوب صفت واحد صرف دکشمیهنی په روایت کښې دې. دَدوی نه دعلاوه په روایت کښې واحد نه بغیر صرف ثوب ذکر دې.[۲]

قوله:: فلیخالف بین طرفیه: مراد دادې چه دکپړې په دوارو پلونوکښې مخالفت پیداکړنی. او دَدې مخالفت نه مراد توشح یعنی اشتمال علی المنکبین دې. حضورپاك دَدې خبرې څکه حکم ورکړو چه دَ بدن پورتننی حصه اودزینت مواضع هم په سترکښې پټ شی. علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا حکم ئی څکه ورکړو چه دَرکوع په حالت کښې څادر وغیره ښکته پرینوځی.[۳] علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَ مونځ ګذار نظر دَ رکوع په حالت کښې په خپل ستر باندې پرینوځی.[۴]

دا امر دَ جمهور علماؤ په نیز دَاستحباب دَپاره دې، تردې پورې چه که یوسړې په خپله اوږه باندې دَ څادر څه پلو کیخودو بغیرده مونځ ادا کړی نودهغه مونځ به صحیح شی.[۵]

یوه خبره دا هم کړې شوې ده که چرې توشح اونه کړې شی یعنی چه خپل څادر ئی په خپلو اوږو باندې وانچولو نو په مونځ کښې دکیناستو پاسیدو په وخت اوهم دغه شان دَ رکوع او سجدو په وخت به دغه څادر سنبالوې په دې کښې دَ مشغول کیدو دَ وجې نه ښې لاس په ګس لاس باندې دَ کیخودو سنت به دَده نه فوت شی.[۶]

امام احمد رحمه الله دَدې حدیث په ظاهر باندې عمل کولوسره دَقدرت په وخت دَ څادر حصه په خپله اوږه باندې کیخودل شرط ګرځولی دې. هم دَدوی نه یو روایت بل هم دا دې چه که چرې چاداسې اونه کړل نو دَهغه مونځ به صحیح شی لیکن هغه به ګناهګار وی.[۷]

دَحدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت: دَحدیث به ترجمة الباب سره مناسبت داسې وی چه دکپړې دواړه پلونه په دوارو اوږدوباندې مخالفت لازمی نتیجه داده چه دَ څادر اړخ په اوږه باندې وی. اوهم دغه څیز په ترجمة الباب کښې دې.[۸]

---

[۱] شرح الکرمانی: ۱۸/۴فتح الباری:۶۲۱/۲
[۲] فتح الباری: ۶۲۱/۲إرشادالساری: ۱۹/۲.
[۳] شرح الکرمانی: ۱۸/۴عمدة القاری: ۱۰۰/۴.
[۴] شرح ابن بطال: ۱۶/۲.
[۵] شرح الکرمانی: ۱۹/۴فتح الباری:۶۲۲/۲عمدة القاری: ۱۰۰/۴إرشادالساری: ۱۹/۳الکوثرالجاری: ۴۱/۲.
[۶] شرح الکرمانی: ۱۹/۴فتح الباری:۶۲۳/۲عمدة القاری:۱۰۰/۴.
[۷] شرح الکرمانی: ۱۹/۴فتح الباری لابن رجب:۳۲/۲فتح الباری لابن حجر:۶۲۲/۲عمدة القاری: ۱۰۰/۴تفریر البخاری:۳۳۳/۱.
[۸] شرح الکرمانی: ۲۰/۴ عمدة القاری: ۱۰۰/۴.

۵- باب: إذَاكَانَ الثَّوبُ ضَيِّقًا

داباب دې په هغه باره كښې چه كله مونځ ګذارسره تنګه (وړه) كپړه وى نوهغه به څه كوى؟

ضيّقًا: دَ ياء په تشديد او تخفيف دواړه شان لوستل صحيح دى. دَدوارو معنى هم يوه ده. دا صفت مشبه دى. دَدې مادې نه اسم فاعل به دَ ضائق فاعل په وزن باندې وى. البته ددې په مينځ كښې به فرق په داسې توګه وى چه ضيقًا دَ صفت مشبه كيدو دَ وجې نه په دوام او ثبوت باندې دلالت كوى او ضائقا اسم فاعل كيدو دَ وجې نه حدوث باندې دلالت كوى. (۱)

شاته ذكرشوچه كپړې په درې قسمه كيدې شى: ① لويه ② متوسط ③ قصير يعنى وړه. نوامام بخارى رحمه الله باب «الصلوة فى الثوب الواحد ملتحفًا» قائمولوسره اوخودل چه كه كپړه ارته او لويه وى نوبيا دې دَ مونځ دَ پاره التحاف اوكړې شى اوكه چرې كپړه دَ دويم قسم وى يعنى متوسطوى نودَ هغې دَپاره امام صاحب رحمه الله باب «إذا صلى فى الثوب الواحد، فليجعل على عاتقيه» قائم كولوسره اوخودل چه په دې صورت كښې به څادر داسې اچولې شى چه يو اړخ ئې په اوږه باندې وى. اوكه چرې كپړه دَ دريم قسم نه وى يعنى وړه وى نوبيا دَ مانځه دَ پاره دغه كپړه په خپلو كوناتو باندې اوترى، ددې دپاره امام بخارى رحمه الله دا باب «إذاكان الثوب ضيقًا» قائم كړې دى. (۲)

الحديث الأول

[۳۵۴]- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الحَارِثِ، قَالَ: سَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الصَّلاَةِ فِي الثَّوْبِ الوَاحِدِ، فَقَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، فَجِئْتُ لَيْلَةً لِبَعْضِ أَمْرِي، فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي، وَعَلَيَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ، فَاشْتَمَلْتُ بِهِ وَصَلَّيْتُ إِلَى جَانِبِهِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: «مَا السُّرَى يَا جَابِرُ» فَأَخْبَرْتُهُ بِحَاجَتِي، فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ: «مَا هَذَا الِاشْتِمَالُ الَّذِي رَأَيْتُ»، قُلْتُ: كَانَ ثَوْبٌ - يَعْنِي ضَاقَ - قَالَ: «فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ، وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ» (۳)

---

۱) شرح الكرمانى: ۲۰/۴ عمدة القارى: ۱۰۰/۴.

۲) تقرير بخارى شريف: ۱۲۳/۲.

۳) رواه البخارى أطراف هذا الحديث فى الصلاة باب عقد الإزار على القفا فى الصلاة رقم الحديث: ۳۰۳ وفى باب الصلاة بغير رداء رقم الحديث: ۳۷۰ صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين باب الدعا فى صلاة الليل رقم الحديث: ۷۶۶ وفى كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد وصفة لبسه رقم الحديث ۵۱۸ وفى كتاب الزهد والرقاق رقم الحديث: ۳۰۱۰ سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب فى الرجل فى قميص واحد رقم الحديث ۶۳۳ وباب إذاكان الثوب ضيقا عزر به رقم الحديث: ۶۳۴ المؤطا كتاب الصلاة الجمعة باب الرخصة فى الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۳۰ جامع الأصول كتاب الصلاة باب فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۳۶۳۶، ۴۵۴/۵.

حضرت سعید بن الحارث رحمه الله فرمائی چه ما دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه نه په یوه کپړه کښې د مونځ کولوباره کښې تپوس اوکړو هغوی اوفرمائیل چه یوځل زه نبی کریم ﷺ سره په یوسفر کښې اووتلم. یوه شپه زه د خپل څه ضرورت دپاره حضورپاك ته لاړم نو ما حضورپاك په مونځ کولوسره اولیدلو. زما په بدن باندې هم یوه کپړه وه نو ما په هغې سره اشتمال اوکړو او دحضورپاك په اړخ کښې اودریدم اومونځ مې اوکړو. کله چه حضورپاك د مونځ نه فارغ شو نوونی فرمائیل اې جابر! د شپې په وخت په کوم غرض سره راغلې؟ ما حضورپاك ته خپل ضرورت اوخودلو. کله چه زه د دغه امر نه فارغ شوم نو حضورپاك معلومات اوکړل چه دا اشتمال کوم ما اولیدلو دا څنګه وو؟ ما عرض اوکړو چه هم یوه کپړه وه، حضورپاك اوفرمائیل که چرې کپړه کولاؤ وی نو په هغې سره التحاف کوه اوکه کپړه تنګه وی نو دهغې نه لنګ تړه.

تراجم رجال

یحیی بن صالح: دا الامام العالم الحافظ الفقیه ابو زکریا یحیٰی بن صالح الوحاظی رحمه الله دې. دوی ته ابو صالح الشامی الدمشقی هم وئیلی شی اودوی نسب د حمص طرف ته کولوسره الحمصی هم وئیلې شوې دې.(١)

ولادت: دابن حبان رحمه الله د تحقیق مطابق دهغوی پیدائش ۱۴۷هجری کښې شوې اود ابن زبر رحمه الله د قول مطابق ۱۳۷هجری کښې شوې.(٢)

مقام: ابن سعد رحمه الله ددوی تذکره «الطبقة السابقه من الشام» کښې کړې ده.(٣)

مشائخ و تلامذه: دې چه دکومو حضراتو نه روایت نقل کوی په هغوی کښې مالك بن انس، سعید بن عبدالعزیز،فلیح بن سلیمان، زهیر بن معاویه، حماد بن شعیب الکوفی، سلیمان بن بلال، عفیر بن معدان،سعیدبن بشیر، سلیمان بن عطاء محمدابن مهاجر، سلمة بن کلثوم، معاویه بن سلام حبشی، اسحاق بن یحیٰی الکلبی رحمهم الله وغیره شامل دی.

اوددوی نه روایات کونکوکښې امام بخاری، امام مسلم، ابوداؤد، ترمذی، ابن ماجه، محمدبن یحیٰی الذهلی، احمدبن ابی الحواری، محمدبن عوف، ابن وارة، ابوامیه الطرسوسی، عثمان بن سعید الدارمی، ابوزرعه الدمشقی، یعقوب التسوی، احمدبن محمدبن یحیٰی بن حمزة، احمدبن عبدالوهاب، علی بن محمدبن عیسٰی الجکانی اود دوی نه علاوه کنږ تعداد شامل دې.(٤)

ددوی باره کښې د محدثینو حضراتو اقوال: د دوی باره کښې یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ثقة(٥) ابوحاتم رحمه الله فرمائی صدوق(٦) ابن حبان رحمه الله دهغه ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې(٧) ابوعوانه

(١) الکاشف ۳۶۸/۲التاریخ الکبیر:۲۸۲/۸تاریخ الإسلام للذهبی: ۱۶۳/٤.

(٢) تهذیب الکمال: ۳۷۸/۳۱إکمال تهذیب الکمال:۳۲۷/۱۲.

(٣) طبقات لابن سعد:۴۷۳/۷تقریب التهذیب: ۲۰۵/۲.

(٤) تهذیب الکمال: ۳۷۸/۳۱-۳۷۵.

(٥) الجرح والتعدیل: ۱۹٤/۹.

(٦) الجرح والتعدیل: ۱۹٤/۹.

(٧) کتاب الثقات لابن حبان: ۲۶۰/۹.

الاسفرااینی رحمہ اللہ فرمائی «حسن الحدیث، وصاحب الرأي، وكان عديل محمد بن الحسن الفقيه الى مكة»،[۱] أبوزرعه الدمشقي رحمہ اللہ فرمائی «لم يعقل - يعني - أحمد بن حنبل في يحيى بن صالح الاخبرا».[۲]
سليمان بن عبدالحميد البهرانی رحمہ اللہ فرمائی چه ما دَ ابواليمان رحمہ اللہ داسې اوریدلی چه «الحسن بن موسى الأشهب» مونږ سره دَحمص قاضی جوړيدوسره راغلو، هغوی اوونيل چه ماته دَ يوداسې سړی باره کښې اوښايه چه ثقه وی، موسر وی زه دَهغه نه دَخپلو معاملاتو باره کښې رائې غواړم. نو ما ورته اوونيل چه زه خودَ يحيٰی بن صالح رحمہ اللہ نه زيات ثقه څوك نه وينم.[۳]
علامه ذهبی رحمہ اللہ هغه ثقه ګرځولې دې.[۴] ابن عدی رحمہ اللہ هغه دَ شام په ثقات کښې ذکر کړې دې.[۵]
الخلیلی رحمہ اللہ فرمائی «ثقة، روي عنه الأئمة»[۶] ابویحیٰی وائی «وهومن عندهم من أهل الصدوق والأمانة».[۷]
احمدبن صالح المصري فرمائی چه يحيٰی بن صالح دَمالك بن انس نه ديارلس احاديث روايت کړی دی مونږ دغه روايات دَهغه نه علاوه دَ بل چانه نه دی اوریدلی.[۸] احمدبن حنبل رحمہ اللہ فرمائی چه ماته يومحدث بيان اوکړو چه يحيٰی بن صالح رحمہ اللہ ونیلی که چرې اصحاب حديث دَ رؤيت باره کښې لس احاديث پريږدی نوښه خبره ده. امام احمد رحمہ اللہ فرمائی لکه چه دَهغه خيال دَ جهميانوطرف ته دې.[۹]

دَځه ائمه دَ طرف نه په ده باندې جرح هم شوې ده اودا جرح دَ هغوی دَ عدم اتقان دَ وجې نه ده. بلکه په هغه کښې دَبدعت دَموجود کيدو دَ وجې نه ده.[۱۰] عقيلي رحمہ اللہ فرمائی «يحيى ابن صالح حمصي، جهمي».[۱۱]
دَتهذيب الكمال په حاشيه کښې بشار عواد ليکی چه دَ يحيى بن صالح دَ تضعيف باره کښې کوم څه تير شو هغه په عقائدو او رائې کښې دَهغوی دَ مخالفت دَ وجې نه دې. په دې وجه بهترين خبره هغه ده کومه چه علامه ذهبي رحمہ اللہ په خپل کتاب النافع کښې کړې ده چه دَچاباره کښې کلام کړې شوې دې هغه ثقه دې. يعني دَخپل ذات په اعتبار سره ثقه دې ليکن دَهغوی دَ رائې اوتجهيم باره کښې کلام کړې شوې دې.[۱۲]
حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چه يحيٰی بن صالح الوحاظي الحمصي رحمہ اللہ دَ امام بخاری رحمہ اللہ دَ شيوخ نه دې. يحيٰی بن معين رحمہ اللہ ابواليمان رحمہ اللہ اوابن عدی رحمہ اللہ دَ هغوی توثيق کړې دې او امام احمدبن

[۱]) سيرأعلام النبلاء: ۱۰/٤٥٤.
[۲]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۸۰.
[۳]) تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۰.
[٤]) تاريخ الإسلام للذهبي: ۶/۱۶۳.
[۵]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۷۹تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۰.
[۶]) إكمال تهذيب الكمال: ۱۲/۳۲۷تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۱.
[۷]) ميزان الاعتدال: ٤/۳۸۶إكمال تهذيب الكمال : ۱۲/۳۲۷.
[۸]) ميزان الاعتدال: ٤/۳۸۶.
[۹]) ميزان الاعتدال: ٤/۳۸۶تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۰.
[۱۰]) سيرأعلام النبلاء: ۱۰/٤٥٥.
[۱۱]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۷۹تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۱.
[۱۲]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۸۱.

حنبل رحمه الله دَهغه مذمت بیانولو سره دَهغه نسبت د جهمیانوطرف ته کړې دې او اسحاق بن منصور رحمه الله هغه ته «کان مرجئاً» وئیلې دې. اوالساجی رحمه الله دَهغوی باره کښې «هومن أهل الصدق والأمانة» وئیلې دې. ابوحاتم رحمه الله ورته صدوق وئیلې دې. امام بخاری رحمه الله دَ هغوی نه دوه یا درې احادیث نقل کړی دی. او دَ ائمه سته نه امام نسائی رحمه الله نه سوا ټولو دَهغوی روایات نقل کړی دی. [1]

تحریر تقریب التهذیب کښې دی چه دې ثقه دې. امام بخاری، ابن معین، ابن عدی، ابوالیمان او ذهبی رحمهم الله هغه ثقه ګرځولې دې. ابوحاتم رحمه الله دَ دوی نه روایت کړې دې اودَ دوی باره کښې نی صدوق وئیلې دې. ابن حبان رحمه الله هم دې په ثقات کښې شمیرلې دې. احمد عقیلی اوالحاکم دَ "الرأي" دَ وجې نه دَ دوی باره کښې کلام کړې دې اودا یو داسې تضعیف دې دَ کوم چه هیڅ اعتبار نشته دې. [2]

وفات: دَهغوی عمر دَ لس کم سلو کالونه زیات وو. یو جماعت دَهغوی باره کښې دا وئیلی دی چه دَهغوی وفات ۲۲۲هجری کښې شوې دې. [3] ابن زبر رحمه الله دا وئیلی چه دَهغوی عمر دَ پنځه اتیا کاله وو. [4]

فلیح بن سلیمان: داابویحیی فلیح بن سلیمان بن ابی المغیره خزاعی اسلمی مدنی دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب من سئل علماً وهومشتغل فی حدیثه، فأتم الحدیث ثم أجاب السائل کښې تیرشوی دی. [5]

سعید بن الحارث: دا سعید بن الحارث بن ابی سعید بن المعلی رضی الله عنه دې. دَمدینې قاضی وو. دوی ته ابن ابی المعلی الانصاری المدنی هم وئیلی شی. [6]

دې دَ جابر بن عبدالله، حضرت عبدالله بن حنین، عبدالله بن عمربن الخطاب ابوسعیدالخدری او حضرت ابوهریره رضی الله عنهم نه روایت کوی. اودَدوی نه روایت کونکوکښې عمرو بن الحارث، فلیح بن سلیمان، محمدبن عمرو بن علقمة بن وقاص، موسی بن عبیدة الترمذی او ابویحیی الاسلمی رحمهم الله دی. [7]

ابن معین رحمه الله فرمائی مشهور [8] یعقوب بن سفیان رحمه الله فرمائی هوثقة. [9] ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې. [10] دَهغوی وفات ۱۲۰هجری کښې شوې. [11] دې دَ طبقه ثالثه نه وو. [12]

---

[1] هدی الساری مقدمه فتح الباری ص: ۶۳۵ دارالسلام.
[2] تحریر تقریب التهذیب: ۸۸/۴.
[3] سیرأعلام النبلاء: ۴۵۶/۱۰ تهذیب التهذیب: ۳۲۷/۱۱.
[4] تهذیب الکمال: ۳۸۱/۳۱ إکمال تهذیب الکمال: ۳۲۷/۱۱.
[5] کشف الباری: ۵۵/۳.
[6] الکاشف: ۴۳۳/۱ التاریخ الکبیر للبخاری: ۴۶۳/۳ تقریب التهذیب: ۳۴۹/۱.
[7] تهذیب الکمال: ۳۷۹/۱۰ سیرأعلام النبلاء: ۱۶۵/۵-۱۶۴.
[8] الجرح والتعدیل: ۱۲/۴ تهذیب التهذیب: ۱۵/۴.
[9] إکمال تهذیب الکمال: ۲۷۳/۵ تقریب التهذیب: ۱۵/۴.
[10] تهذیب التهذیب: ۱۵/۴.
[11] سیرأعلام النبلاء: ۱۶۵/۵ تاریخ الإسلام للذهبی: ۵۲۴/۳.
[12] تقریب التهذیب: ۳۴۷/۱.

جابربن عبدالله: دامشهور صحابى حضرت جابربن عبدالله الانصارى رضي الله عنه دي. دَدوى حالات كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر كښې تيرشوى دى.(۱)

شرح حديث

دا روايت سعيدبن الحارث رضي الله عنه په طريق سره دَ افراد بخارى رحمه الله نه دى.(۲) دَحضرت جابر رضي الله عنه دا حديث امام مسلم رحمه الله دَ حضرت عبادة رضي الله عنه په طريق سره يوطويل حديث كښې نقل كړې دې، په دې كښې دى: «يا جابر! إذاكان واسعًا، فخالف بين طرفيه، وإن كان ضيقًا، فاشدده على حقوبك»(۳) اوامام ابوداود رحمه الله هم د عبادة بن الصامت رضي الله عنه په طريق سره هم دغه روايت ذكر كړې دې.(۴)

قوله: خرجت مع النبى صلى الله عليه وسلم فى بعض أسفاره: يوسائل دَ حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه نه سوال اوكړو چه كله مونږ كښې چاسره يوه كپړه وى نوهغه به په دغې كښې څنګه مونځ كوى؟ نودَدې په جواب كښې حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه خپله يوه قصه بان كړه چه زه يوځل نبى كريم ﷺ سره په يو سفركښې ووم. دَ بخارى په مذكوره روايت كښې دَ دغه سفر تفصيل نه دې بيان كړې شوې. ليكن دَ مسلم شريف په روايت كښې تصريح ده چه غزوة غزوة بواط وو.(۵)

غزوة بواط: په كوم جهاد او جنګ كښې چه نبى كريم ﷺ پخپله ذاتى شركت كړې وى هغې ته غزوه وائى كه په هغې كښې دَ قتال نوبت راغلې وي اوكه نه وى راغلې. دَ غزواة په شمير كښې دَ علماء سير اختلاف دې. دَ راجح قول مطابق ۲۷ غزوات دَ نبى كريم ﷺ په زمانه كښې شوي(۶) دَدې پوره تفصيل به كتاب المغازى كښې راځى. دَ دغه ۲۷ غزوات نه صرف په نهو غزواتو كښې دَ قتال نوبت راغلې دې . بدر، احد، خندق، قريظه، مصطلق، خيبر، مكه، حنين او طائف(۷) په غزوة بواط كښې دَ قتال نوبت نه دې راغلې. بواط دَ باء فتحه او ضمه دواړه شان لوستلې شوې دې. بواط دَ يوغر نوم دې چه دَمكې مكرمې اومدينې منورې په مينځ كښې يومقام ينبع سره نيزدې واقع دې.(۸)

طبقات ابن سعد كښې دى چه د ينبع اومدينې منورې په مينځ كښې دَ څلور برد فاصله ده.(۹) هجرى دَ ربيع الاول په مياشت كښې دا غزوه پيښه شوې. په دې غزوه كښې حضورپاك سره دوه سوه صحابه كرام رضي الله عنهم وو. دَ قريشو چه كومې قافلې پسې حضورپاك وتلې وو هغه دَ حضورپاك دَ زد نه وتلې وه اوحضورپاك بغيردَ جنګ نه واپس تشريف راوړو. په دې غزوه كښې حضورپاك حضرت سائب بن

---

۱) كشف البارى كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.
۲) التوضيح لابن الملقن: ۲۹۲/۵عمدة القارى: ۱۰۱/۴.
۳) صحيح مسلم كتاب الأدب والرقاق باب حديث جابر الطويل رقم الحديث: ۳۰۱۰.
۴) سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب إذا كان الثوب ضيقًا يتزر به رقم الحديث: ۶۳۴.
۵) صحيح مسلم كتاب الزهد والرقاق باب حديث الطويل رقم الحديث: ۳۰۱۰.
۶) تاريخ الطبرى: ۴۰۵/۲-۴۰۴الكامل لابن اثير: ۲۰۷/۲سيرة ابن هشام: ۳۵۴/۲.
۷) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف: ۳۵۴/۲.
۸) معجم البلدان ماده ينبع: ۴۵۰/۵.
۹) طبقات ابن سعد، غزوة بواط: ۲.۱۰/۲

عثمان بن مظعون رضي الله عنه د مدينې منورې حاکم مقرر کړې وو.(۱) خو د ابن سعد د بيان مطابق حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه د مدينې حاکم مقرر کړې شوې وو.(۲)

قوله:: فجئت ليلة لبعض أمري پوره عبارت به په تقديري توګه سره داسې وي: ((فجئت ليلة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم لأجل بعض حوائجي)) په دې سفر کښې زه يوه شپه د خپل حاجت دپاره نبي کريم ﷺ ته راغلم. "الأمر" نه مراد د امور نه يو امر دې يعنې د څه کار يا د څه حاجت دپاره راغلم. دا امر د اوامر نه نه دې يعنې د احکاماتونه د يو حکم د وجې نه رانغلم.(۳)

اوس حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه د کوم کار په غرض د نبي کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې وو؟ په دې باره کښې د مسلم په روايت کښې تفصيل موجود دې.(۴) چه حضورپاک هغه او حضرت جبار بن صخر رضي الله عنه ليګلي وو چه هغوى دې د ډيرې اچولو په مقام باندې تللو سره د اوبو لټون اوکړې او بندوبست دې اوکړي.(۵)

قوله:: فأشتملت به: حضرت جابر رضي الله عنه د خپل حالت خبر ورکولو سره ښائي چه زما په بدن باندې هم يو کپړه وه. د کومې نه چه ما اشتمال کړې وو. علامه انور شاه کشميري رحمه الله فرمائي چه دې خائې ((فأشتملت)) ونيلو تعبير اختيارولو کښې څه نقص دې. څکه چه هغه د خپلې کپړې دواړه پلونه د خپل زنې لاندې کلك کړې وو. دې ته اشتمال نه شي وئيلې. هغه ته مسئله معلومه نه وه ګنې په داسې حالت کښې کپړه ملا سره تړل پکار وو.(۶)

قوله:: وصليت إلى جانبه: وئي فرمائيل چه زه د حضورپاك په اړخ کښې اودريدم او مونځ مې اوکړو. په دې جمله کښې د "إلى" لفظ استعمال کړې شوې دې او "إلى" د انتهاء دپاره استعمالولې شي په دې خائې کښې دا سوال پيداکيږي چه په دې جمله کښې د انتهاء د معنې څه مطلب دې؟ او څه مقام دې؟ مناسب خو دا چه داسې وئيلې وې (صليت فى جانبه) نو د دې جواب دادې چه "إلى" په دې خائې کښې "فى" په معنى کښې دې او داسې اکثر کيږي چه په کلام کښې يو حرف جر د دويم حرف جر په معنى کښې استعمالولې شي.

دويم جواب دادې چه دلته د صليتُ کښې د انضمام د معنى تضمين دې يعنې دا جمله ((صليت منضمًا إلى جانبه)) ده. د دې بحث تفصيل دادې چه تضمين وائې يو اسم يا فعل کښې د بل اسم يا فعل معنى استعمالول د دې حاصل او فائده دا وى چه کله فعل په خپل فعل اصلى کښې وى نو اکثر د هغې دپاره د يوصله استعمال صحيح نه وى لکه دلته چه د صليت استعمال إلى سره کيږي او د صلى صله إلى نه راخي. نودلته به وئيلى کيږي چه صليت، انضممت معنى ته متضمن دې او د انضممت صله

---

(۱) سيرة ابن هشام غزوه بواط رقم الحديث: ۶۹۸، ۲/۲۵۱ تاريخ الطبرى: ۲/۴۰۵.
(۲) طبقات ابن سعد غزوه بواط: ۲/۱۰ البداية والنهاية: ۳/۲۴۶.
(۳) شرح الكرمانى: ۴/۱۹ عمدة القارى: ۴/۱۰۱ الكنز المتوارى: ۴/۲۷.
(۴) صحيح مسلم كتاب الزهد والرقاق باب حديث الجابر الطويل رقم الحديث: ۳۰۱۰.
(۵) فتح البارى: ۲/۶۲۲ الكنز المتوارى: ۴/۲۷.
(۶) فيض البارى: ۲/۱۴ أنوار البارى: ۱۱/۱۰۴.

إلى استعماليږي. نوجمله (صليت منتهيا إلى جانبه) په معنى كښې به وي. دكوم مطلب چه دادې ما دَ حضور پاك اړخ سره ملاؤ مونځ اوكړو.

دريم جواب دا وركړې شوې دې چه إلى په دې ځائې كښې دَ انتهاء دَپاره دې او هم په دغه معنى كښې استعمال شوې دې. په دې صورت كښې به جمله داسې شي «صليت منتهياً إلى جانبه» دَدې مطلب به دا شي چه زه دَ حضورپاك اړخ ته اورسيدم مونځ مې اوكړو.(۱)

قوله: فلمّا انصرف: بيا چه كله حضورپاك راتاؤ شو. يعني كله چه حضورپاك دَمانځه نه فارغ شو او دَ قبلې دَ طرف نه تاؤ شو.(۲)

قوله: ما السُّرىٰ: السُرىٰ دَ سين ضمه اوالف مقصوره سره دَ شپې وخت كښې تګ ته وائي. په دې ځائې كښې دَ "سرىٰ" دَ وجود سوال اونه كړې شو بلكه دَ "سرىٰ" دَ سبب باره كښې سوال كړې شوې دې. يعني اې جابر! ستا دَ شپې په وخت دَ راتلو څه سبب دې؟ اودَ حضورپاك دَ طرف نه دا سوال ځكه اوكړې شو چه په عام توګه دغه وخت دَ چا دَ تګ راتګ نه وي.(۳)

قوله: ما هذا الاشتمال الذي رأيت؟: دَ اشتمال مطلب خو هم دغه دې چه دَ يوې كپړې په ذريعه سره خپل بدن رانغاړل. بيا كه چرې دا رانغاړل داسې وي چه دَ ضرورت په وخت خپل لاس دَ څادر نه راويستل ممكن وي نواشتمال كول جائز دي. ليكن يوصورت دَ اشتمال ناجائز هم دې هغه دادې چه دَ پوره بدن نه كپړه داسې راتاوول چه دَ ضرورت په وخت په آسانتيا سره لاس راويستې نه شي تردې چه دَ لاس راويستلو دَپاره دَ څادر پلو اوچتول وي. دَ كوم دَ وجې نه چه ستر ښكاره كيږي. دې اشتمال ته اشتمال صماء او اشتمال ممنوع وائي.(۴)

په مذكوره حديث كښې دَحضرت جابر بن عبدالله ﷺ "فاشتملت" ونيل او دَحضورپاك «ما هذا الاشتمال» ونيلو نه متبادر معنى خو هم دغه جوړيږي چه كيدې شي هغه دَ اشتمال صماء والاصورت جوړكړې وو دكوم دَ وجې نه چه حضورپاك دَهغه نه سوال اوكړو.(۵)

دويمه خبره دلته دَ "ماهذا" نه سوال استفهامى انكارى دې. دَ كوم مطلب چه به دا جوړيږي چه حضورپاك لكه چه داسې اوفرمائيل چه تاله داسې اشتمال نه وو كول پكار.(۶)

ليكن حقيقت دادې چه دلته دَ حضورپاك سوال دَ اشتمال صماء دَ وجې نه نه وو لكه څنګه چه دَ حضرت علامه انور شاه كشميرى ﷫ قول ذكركړې شوې دې چه دلته ناقص تعبيراستعمال كړې شوې دې. هغه داسې چه اشتمال صماء خو هغه وخت ممكن وي كله چه كپړه لويه او ارته وي خو دَ حضرت جابر بن عبدالله ﷺ سره خو كپړه وړه وه لكه چه وړاندې هغوى پخپله «كان ثوباً يعني ضاق»

---

(۱) شرح الكرمانى: ۲۰/۴ عمدة القارى: ۱۰۱/۴ إرشادالسارى: ۲۰/۲.
(۲) شرح الكرمانى: ۲۰/۴ عمدة القارى: ۱۰۱/۴ إرشادالسارى: ۲۰/۲.
(۳) شرح الكرمانى: ۲۰/۴ فتح البارى: ۶۲۳/۶ الكوثر الجارى: ۴۲/۲.
(۴) فتح البارى لابن رجب: ۱۴۴/۲ فيض البارى: ۱۱/۲ إرشادالسارى: ۲۰/۲.
(۵) التوضيح لابن ملقن: ۲۹۲/۵ شرح ابن بطال: ۲۱/۲.
(۶) فتح البارى: ۶۲۳/۲

ونیلې دي.([1])چنانچه ونیلی به شی چه حضرت جابر رضي الله عنه صورتاً اشتمال کړې وو هغه داسې چه هغوی سره کپړه وړه وه دَ دغه کپړې استعمال په دې صورت کښې په توګه دَ اشتمال نه ووکیدل بلکه دا دَ لنګ په طریقه تړل وو اوهغه دَ مسئلې دَ نه معلومیدو دَ وجې نه دا وړه کپړه دَ اشتمال په طرزدَ خپل بدن نه راتاؤ کړې وه. په دې باندې حضورپاك دَ انکار په غرض تپوس اوکړو چه اې جابر! دادَ اشتمال په شان شکل دې ولې جوړ کړې دې؟

هم داخبره امام مسلم رحمه الله په صحیح مسلم کښې بیان کړې ده چه دَحضورپاك دَانکار سبب دا وو چه کپړه وړه وه اودا کپړه حضرت جابر رضي الله عنه دَ اشتمال په توګه اچولې وه. دکوم په وجه چه ستر په پوره طریقه پټول مشکل وو نوحضورپاك هغوی ته دَ مسئلې صحیح صورت اوخودلو چه اشتمال په هغه صورت کښې وی کله چه کپړه کولاؤ وی خوچه کله کپړه وړه وی نوهغه وخت دغه کپړه دَ لنګ په شان تړل پکاردی. ځکه چه اصل مقصد دَستر پټول دی اوهغه په وړه کپړه کښې هم دَلنګ په شکل کښې کیدې شی.([2])

دَ مسلم شریف دَ روایت الفاظ دا دی «وکانت علی بردة، ذهبت أن أخالف بین طرفیها، فلم تبلغ لي، وکانت لها ذباذب فنکستها، ثم خالفتُ بین طرفیها، ثم تواقصت علیها، ثم جئت حتی قمتُ عن یسار رسول الله صلی الله علیه وسلم، فأخذ بیدي فأدارني، حتی أقامني عن یمینه، ثم جاء جبار بن صخر فتوضأ، ثم جاء فقام عن یسار رسول الله صلی الله علیه وسلم، فأخذ رسول الله صلی الله علیه وسلم بأیدینا جمیعاً، فدفعنا حتی اقامنا خلفه، فجعل رسول الله صلی الله علیه وسلم یرمقني وأنا لا أشعر، ثم فطنت به، فقال هکذا بیده، یعني شُدَّ وسطك، فلما فرغ رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: یا جابر! قلت: لبیك، یا رسول الله! قال: إذا کان واسعاً فخالف بین طرفیه، وإذا کان ضیقاً فاشدده علی حِقوك» ([3])

ددې عبارت مفهوم دادې چه حضورپاك دَ مانځه دَپاره اودریدو زما په بدن باندې یو وړوکې څادر وو. ما دهغې دواړه غاړې راواړولې اوهغه مې په خپل ستِ پورې اوتړلو.دې نه پس زه راغلم او دَ حضور پاك ګس طرف ته اودریدم. حضورپاك زما لاس اونیولو او تاوولو سره ئې ښي طرف اودرولم. بیا جبار بن صخر رضي الله عنه راغلو هغوی هم اودس اوکړو اودَ حضورپاك ګس طرف ته اودریدو. رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ دَدواړو لاسونه اونیول شاته ئې کړو. او خپل ځان پسې شاته اودرولو. بیا حضورپاك ماته نیغ کتل شروع کړل دکوم چه ماته علم اونه شو دې نه پس ماته خبر اوشو. حضورپاك په خپل لاس مبارك سره اشاره اوکړه چه خپله شا اوتړه «دې دَپاره چه پرده ښکاره نه شی» کله چه حضورپاك دَ مانځه نه فارغ شونوحضورپاك اوفرمائیل اې جابر!نوماعرض اوکړوحاضر یم یارسول الله!حضورپاك اوفرمائیل کله چه څادر ارت وی نوهغې دواړه غاړې راواړه وه اوچه کله تنګ وی نودا په ملا باندې اوتړه.

قوله: کان ثوباً: لکه چه جابر رضي الله عنه اوفرمائیل «کان الذي اشتملت به ثوباً واحداً»، یعنی هغه کپړه په کومې سره چه ما اشتمال کړې وو هغه یوه کپړه وه. ثوبا منصوب دې دکان خبر کیدو په وجه.دابوذر اوکریمه رحمهما الله په روایت کښې **ثوب** دې رفع سره. په دې صورت کښې به دا **کان** تامه وی او**ثوب** ددې فاعل.اواسماعیلی دلته دَیولفظ اضافه هم نقل کړې ده.هغه دې **ضیقاً**یعنی«کان ثوباً ضیقاً» ([4])

---

[1]) فیض الباری: ۱٤/۲انوارالباری: ۱۰٤/۱۱.

[2]) فتح الباری: ۶۲۳/۲

[3]) صحیح مسلم کتاب الزهد والرقاق باب حدیث الجابر الطویل رقم الحدیث: ۳۰۱۰.

[4]) شرح الکرمانی: ۲۰/٤فتح الباری: ۶۳۲/۲عمدة القاری: ۱۰۱/٤إرشادالساری: ۲۰/۲.

حضرت علامه کشمیری رحمه الله فرمائی دې خاني کښې دَ ثوباً صفت واحداً راویستل صحیح نه دې لکه چه امام شهاب الدین ابوالعباس احمد قسطلانی رحمه الله چه راویستې دې.[۱] ځکه چه دامقام دَ یوې کپړې تنګوالې دَ ورې کیدو روان دې. په دې وجه مناسبت هم دادی چه دې خاني دَ ثوباً صفت ضیقاً سره اوویستلې شي یعني «کان ثوباً ضیقاً»[۲] په دې خاني ثوب دَرفع صورت کښې دکان تامه ګرځولو سره حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عیني رحمه الله لیکلي دي چه کله کان تامه دې نو بیا دَخبر ضرورت نشته دې.[۳]

په دې باندې علامه البدرالدمامیني رحمه الله په دې دواړو حضراتو باندې اعتراض کولوسره ونیلي دي چه کان تامه جوړولوسره دَ دې په فاعل باندې اقتصارکول مناسب نه دی. ځکه چه دَ حضرت جابر رضی الله عنه صرف «کان ثوب» سره به دَحضورپاك دَ سوال جواب نه جوړیږي بلکه جواب خو به دَ خبر ورکولو صورت کښې جوړیدې شي. نومناسب هم دغه دی چه هم ددې مقام مناسب څه تقدیر رااوویستلې شي په دې وجه په اکثر نسخوکښې په دې مقام باندې یعني ضاق ونیلوسره دَ مقام وضاحت کړې شوې دې.[۴]

دَ ارتې کپړې استعمالولو طریقه: رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه ته ارشاد اوفرمائیلو «فإن کان واسعاً فالتحف به» که چرې کپړه لویه او ارته وي نو دَهغې التحاف کوه. په دې صورت کښې علامه قسطلاني رحمه الله دا لیکلي دي چه دَ کپړې یوه غاړه دَ لنګ په شکل کښې راغوندکړه او دویم پلو په اوږه باندې واچوه.[۵]

دَتنګې کپړې استعمالولو طریقه: حضورپاك حضرت جابر رضی الله عنه ته اوفرمائیل که چرې کپړه تنګه یا وړه وي نو په هغې سره لنګ تړه.[۶]

قوله: فأتزربه: اتزر دَ باب افتعال نه دَ امر حاضر معروف واحد صیغه ده. دالفظ ائتزر دې. رومبې همزه د باب افتعال نه دې او دویم همزه دَ فعل حرف اصلي دې. دا همزه په تاء سره بدل کړو تاء کښې مدغم کړو، اتزر شو[۷]

دَحدیث مبارک نه مستنبط احکام: دَ مذکوره حدیث نه دا احکام مستنبط کیږي.

① دَ چادَ سوال په جواب کښې صرف دَ او یا نه په خاني مکمل تفصیل ذکرکول نه صرف جائز دي بلکه اکثر زیات فائده مند ثابتیږي. ② په غرض دَ حوائج دَ شپې په وخت چا له تلل جائز دي. ③ دَ مونځ شوق اودَ نبي کریم صلی الله علیه وسلم ملګرتیا اواقتداء کښې دَ صحابه کرامو رضی الله عنهم مونځ کول هم معلومیږي. ④ په مانځه کښې قلیل عمل سره څوك خبردار کول هم ثابت دي. ⑤ دَ مانځه نه پس راتلونکې

[۱] إرشادالساري: ۲/ ۲۰.
[۲] فیض الباري: ۲/ ۱٤أنوارالباري: ۱۱/ ۱۰٤.
[۳] فتح الباري: ۲/ ٦۲۳عمدة القاري: ٤/ ۱۰۱.
[٤] إرشادالساري: ۲/ ۲۰.
[٥] إرشادالساري: ۲/ ۲۰.
[٦] حدیث باب رقم الحدیث: ۳٦۱.
[۷] شرح الکرماني: ٤/ ۲۰عمدة القاري: ٤/ ۱۰۲-۱۰۱إرشادالساري: ٤/ ۲۰تحفة الباري: ۱/ ۲۸۸.

مقصد په صراحت سره معلومول هم ښکاره شوی. ⑥ په يوخطا باندې نرم انداز سره متصل پوهه کول هم معلوميږی.[1]

دحديث ترجمة الباب سره مطابقت: دمذکوره حديث ترجمة الباب سره مطابقت آخری جمله ((**وإن كان ضيقًا فاتزربه**)) سره ښکاره دې.[2]

الحديث الثانی

[٣٥٥]-حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: كَانَ رِجَالٌ يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَاقِدِي أُزْرِهِمْ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، كَهَيْئَةِ الصِّبْيَانِ، وَيُقَالُ لِلنِّسَاءِ: ((لَا تَرْفَعْنَ رُءُوسَكُنَّ حَتَّى يَسْتَوِيَ الرِّجَالُ جُلُوسًا))[3] [١١٥٢،٨١٤]

ترجمه: حضرت سهل بن سعدساعدی رضی الله عنه فرمائی چه څه خلقو حضورپاك سره داسې مونځ کولو چه هغوی خپل ازار (لنګ څادرونه وغيره) خپلو ستونوسره داسې تړلې وو لکه چه دماشومانو په ستونوکښې کېږې تړلې شی اوحضور پاك به ښځوته فرمائيل چه ترکومې پورې سړی پاسی اوناست نه وی ترهغه وخته پورې تاسو د سجدې نه سر مه اوچتوئی.

تراجم رجال

مسدد: دا مسدد بن مسرهد بن مسربل بن مرعبل الاسدی البصری رحمه الله دې. ددوی تذکره **کتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** او **کتاب العلم باب من خص بالعلم قومًا دون قوم کراهية أن لا يفهموا** کښې تيره شوې ده.[4]

يحيی: دا يحيی بن سعيد بن فروخ القطان تميمی رحمه الله دې. ددوی حالات **کتاب الإيمان باب أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** کښې تير شوی دی.[5]

سفيان: دا مشهور تابعی ابوعبدالله سفيان بن سعيد ثوری کوفی رحمه الله دې. ددوی تذکره **کتاب الإيمان باب علامة المنافق** په دويم حديث کښې تيره شوې ده.[1]

---

[1] عمدة القاری: ١٠٢/٤شرح الکرمانی: ٢٠/٤.

[2] عمدة القاری: ١٠٠/٤منارالباری:٣٧٩/١.

[3] أخرجه البخاری فی الصلاة باب عقد الإزار علی القفا، وفی باب هذا، وفی صفة الصلاة باب عقد الثياب وشدها، رقم الحديث: ٨١٤ وفی العمل فی الصلاة باب إذا قيل للمصلی، تقدم أو انتظر، فانتظر لابأس رقم الحديث: ١٢١٥ ومسلم فی الصلاة باب خروج النساء المصليات وراء الرجال رقم الحديث: ٤٤١ وأبوداؤد فی الصلاة باب الرجل يعقد الثوب فی القفا رقم الحديث: ٦٣٠ والنسائی فی القبلة باب الصلاة فی الإزار رقم الحديث: ٧٦٧ وجامع الأصول كتاب الصلاة رقم الحديث: ٣٦٤٥، ٤٦٠/٥.

[4] کشف الباری: ٢/٢، ٥٨٨/٤.

[5] کشف الباری: ٢/٢.

ابوحازم: دا سلمه بن دينار الاعرج الزاهد المدنى رحمه الله دي د دوى كنيت ابوحازم دي. د دوى حالات **كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه** كښې تيرشوى دى. (۲)

سهل: دا ابن سعد الساعدى ابوالعباس الانصارى الخزرجى رحمه الله دي. دَدوى حالات هم **كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه** كښې تيرشوى دى. (۳)

شرح حديث

مذكوره حديث امام بخارى رحمه الله «**باب عقد الإزار على القفا فى الصلاة**» كښې تعليقًا نقل كړې وو اوس ئې په دې باب كښې سنداً ذكركوى. دَدې حديث په سندكښې سفيان نه مراد سفيان بن عيينه دې كه سفيان الثورى؟ په دې كښې اختلاف دې ځكه چه دا دواړه حضرات دَ ابوحازم رحمه الله نه روايت كوى لكه چه علامه كرمانى رحمه الله اوشيخ الاسلام زكريا الانصارى رحمه الله ذكركړې دى. (۴)

ليكن علامه قسطلانى رحمه الله دَ سفيان بن عيينه رحمه الله احتمال رد كړې دې او په سفيان الثورى رحمه الله باندې جزم ګرځولې دې. (۵) اوعلامه عينى رحمه الله هم دَحافظ مزى رحمه الله په حواله سره هم په دې باندې جزم كړې دې لكه چه په أطراف كښې حافظ مزى رحمه الله تصريح كړې ده. (۶)

داحديث امام مسلم رحمه الله «**عن أبى بكر بن أبى شيبة عن وكيع**» (۷) ابوداؤد رحمه الله «**عن محمد بن سليمان الأنبارى عن وكيع**» (۸) اونسائى رحمه الله «**عن عبدالله بن سعيد عن يحيى**» په سندسره روايت كړې دې. (۹) په دې كښې دَ سنن ابى داؤد دَ روايت الفاظ لږشان مختلف دى اوهغه دادى: «**عن سهل بن سعد قال: رأيت الرجال عاقدى أزرهم فى أعناقهم من ضيق الأزار خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فى الصلاة كأمثال الصبيان، فقال قائل: يامعشر النساء لاترفعن رؤوسكن حتى يرفع الرجال**».

قوله: كان رجال يصلون مع النبى صلى الله عليه وسلم: سهل بن سعد رضي الله عنه اوفرمائيل چه خلقوبه نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره مونځ كولو. په رجال كښې دَ تنوين باره كښې علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه دا دَ تنويع يا تبعيض دَپاره دې. يعنى **بعض الرجال**، كه چرې دا معرفه ذكركړې شوې وې نودا به په استغراق باندې دلالت وو كوم چه دَمقصود نه خلاف وو. (۱۰)

---

(۱) كشف البارى: ۲۷۸/۲.
(۲) كشف البارى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.
(۳) كشف البارى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.
(۴) شرح الكرمانى: ۲۰/۴ تحفة البارى: ۲۸۸/۱.
(۵) إرشادالسارى: ۲۰/۲.
(۶) عمدة القارى: ۱۰۲/۴ تحفة الأشراف سهل ابن سعد رقم الحديث: ۴۶۸۱، ۱۰۵/۴.
(۷) صحيح مسلم كتاب الصلاة باب خروج النساء المصليات وراء الرجال رقم الحديث: ۴۴۱.
(۸) سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب الرجل يعقد الثوب فى القفا رقم الحديث: ۶۲۸.
(۹) سنن النسائى كتا ب الصلاة باب الصلاة فى الإزار رقم الحديث: ۷۶۷.
(۱۰) شرح الكرمانى: ۲۱/۴.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه رجال کښې تنوین د تنویع د پاره دې چه د دې خبرې تقاضا کوی چه بعض رجال یعنی بعض سړو به داسې کول اوبعض به د دې خلاف کول. او د ابوداؤد په روایت کښې الرجال معرف باللام دې او په دې کښې لام د جنس د پاره دې کوم چه د نکره په حکم کښې وی.[1]

علامه عینی رحمه الله د دواړو حضراتو قول نقل کولونه پس لیکی چه زه وایم کوم څه چه د ابوداؤد په روایت کښې ذکردی هغه داخبره ردکوی کوم. چه دا دواړه حضرات فرمائی اوهغه الرجال معرف باللام دې.[2]

علامه سهارنپوری رحمه الله لیکی چه الرجال کښې لام د عهد د پاره دې. دې نه مراد بعض الرجال دې او د دې رجال نه مراد اصحاب صفه دی.[3]

قوله: عاقدي أزرهم على أعناقهم كهيئة الصبيان: مراد دادې چه هغه سړو به خپلې څادرې په خپلو ستونو کښې داسې تړلې لکه ماشومانوته دهغوی په غاړه کښې کپړه تړلې شوه دې د پاره چه هغه کپړه کولاؤ نه شی. عاقدي مضاف دې أزرهم طرف ته. اصل کښې عاقدين وو د اضافت د وجې نه نون پریوتلو او أزر جمع د الإزار.

دا جمله منصوب ده د حال کیدود وجې نه او دا هم ممکن دی چه د دې نصب د کان خبر کیدو په وجه وی.[4]

د بخاری په دې روایت کښې «كهيئة الصبيان» الفاظ دې او د ابوداؤد په روایت کښې «كأمثال الصبيان» الفاظ دی اومعنی د دواړو تقریبًا هم یوه ده لکه چه د ماشومانوغاړه کښې غوټه تړلوسره زوړندولې شی هم دغه شان دې سړو د خپلوکپړو غوټې په خپلو ستونو باندې لګولې وې.[5]

قوله: وقال للنسآء: لا ترفعن رؤوسكن حتى يستوي الرجال جلوسًا: اوښځوته ئې اوفرمائیل چه تاسو په مانځه کښې د سړو د سجدې نه د اوچتیدونه وړاندې خپل سرونه مه اوچتوئ.

د سنن ابوداؤد په روایت کښې دی «قال قائل» دا قائل څوك وو؟ په دې کښې دوه احتمال دی چه داقول د نبی کریم صلی الله علیه وسلم وی یا دحضورپاك په حکم سره د بل چاوی.[6]

حضرت سهارنپوری رحمه الله لیکلی دی چه د قال فاعل حضرت بلال رضی الله عنه دې.[7] کشمیهنی رحمه الله په روایت کښې «وليقال للنسآء» الفاظ دی[8] او د نسائی رحمه الله په روایت کښې دی «فقيل للنسآء» الفاظ دی.[9]

---

[1]) فتح الباری: ۶۲۳/۲.

[2]) عمدة القاری: ۱۰۲/٤.

[3]) بذل المجهود: ۵۶۱/۳.

[4]) شرح الکرمانی: ۲۰/٤ عمدة القاری: ۱۰۹۲/٤ إرشادالساری: ۲۰/۲ بذل المجهود: ۵۶۲/۳.

[5]) سنن أبی داؤد رقم الحدیث: ۶۲۸.

[6]) سنن أبی داؤد رقم الحدیث: ۶۲۸.

[7]) بذل المجهود: ۵۶۲/۳.

[8]) عمدة القاری: ۱۰۲/٤.

[9]) سنن النسائی کتاب الصلاة باب الصلاة فی الإزار رقم الحدیث: ۷۶۷.

اوحضرت ابوداؤد رحمه الله دحضرت اسماء رضي الله عنها نه يو روايت په دې الفاظو سره نقل کړې دې. ((سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من كان منكن تؤمن بالله واليوم الآخر، فلا ترفع رأسها، حتى يرفع الرجال رؤوسهم، كراهية أن ترين عورات الرجال))[1] په دې روايت کښې تصريح ده چه دا قول پخپله د نبى كريم صلى الله عليه وسلم دې.
((لاترفعن رؤوسكن أي: لا ترفعن من السجود)) [2]

مراد دادې چه تاسو خپل سرونه دسجدې نه مه اوچتوئى تردې چه سړى نيغ شى اوكينى. جالسًا منصوب دې د حال كيدو د وجې نه اودا مصدر دې جالسين په معنى کښې. [3]

ښځو ته دغه حكم د کپړې د تنګوالى وړوكوالى او يا كميدو د وجې نه وركړې شو. دې دپاره چه كه چرته ستر ښكاره وى نوچه د چا نظر په پټو اندامونو باندې اونه لګى. [4]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دې نه معلوميږى چه كه چا په خپلو اندامونو باندې کپړه رانغښتې وى او پټ کړې وى اود ښكته كتلو په صورت کښې د ستر والا اندامونه ښكاره شى نو په دې کښې هيڅ حرج نشته دې. يعنى د ښكته طرف نه هم پرده كول ستر پټول واجب نه دى. [5]

دغه شان علامه عينى رحمه الله د ابوداؤد په شرح کښې ليكى كه چرته د هوا په وجه د مونځ ګذار دستر والا اندامونه ښكاره شى او بيا هم په هغه خائى بغيرد څه تاخير نه خپلى خائى ته واپس شى نو په دې سره څه حرج نه كيږى. خو كه د ركن د اداكيدو په وخت برابر يو اندام ښكاره پاتې شى نومونځ فاسد كيږى. [6]

دمذكوره حديث ترجمة الباب سره ربط: ددې حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت داسې دې چه دښځو د سجدې نه د سر اوچتولو نه منع كولو وجه دا وه چه سړو سره به کپړه تنګه وه مكمل ستر پټول به ورته ګران وو. په دې وجه ښځې منع كړې شوې چه د سړو نه اول خپل سر دسجدو نه مه اوچتوئى دې نه معلومه شوه چه سړو سره به کپړه تنګه وه اوهم دغه خبره په ترجمة الباب کښې ذكر ده.

٦- باب: الصَّلاَةِ فِي الْجُبَّةِ الشَّامِيَّةِ

داباب دې په هغه جبه کښې د مونځ كولو په بيان کښې كومه چه د شام جوړه شوې وى

قوله: جُبَّة: دجيم په ضمه او باء مشدد فتحه سره دې ((ثوب مقطوع الكم طويل، يلبس فوق الثياب، وجمعه جُبَبٌ وجِبَابٌ)) [7]

جبة داسې لباس دې چه د کپړو دپاسه اغوستلې شى ددې لستونړى كټ شوې وى اودا اوږده وى ددې جمع جُبَبٌ او جِبَابٌ راځى.

---

[1] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب رفع النساء إذا كن مع الرجال رؤوسهن من السجود رقم الحديث: ٨٥١.
[2] شرح الكرمانى: ٢١/٤عمدة القارى: ١٠٣/٤.
[3] شرح الكرمانى: ٢١/٤عمدة القارى: ١٠٣/٤.
[4] شرح ابن بطال: ٢٠/٤شرح الكرمانى: ٢١/٤عمدة القارى: ١٠٣/٤شرح النووى على صحيح مسلم: ٣٨٠/٤.
[5] فتح البارى: ٦٢٣/١العالمگيرية كتاب الصلاة الباب الثالث فى شروط الصلاة الفصل الأول: ٦٥/١بدائع الصنائع: ٢١٩/١الفقه الإسلامى وأدلته: ٧٤٣/١.
[6] شرح أبى داؤد للعينى رقم الحديث: ٣، ٦١١/١٥٨الفقه الإسلامى وأدلته: ١٠٣٣/٢.
[7] أقرب الموارد، المادة ج،ب،ب": ١٠/١٠٠لسان العرب: ١٦٢/٢-١٦١معجم الصحاح ص:١٥١.

قوله::الشام: دا دَ عربو يومشهور ملك دې دَرومبى همزه فتح سره اودَدويم همزه سكون (يعنى الف) سره اودا دهمزې فتحه سره لوستل هم جائزدى. دې ملك ته دَ انبياء زمكه وائى دَحضورپاك په زمانه كښې دا دَ كافرو ملك وو.(١)

قوله::الجبة الشامية: نه مراد داسې جبه ده كومه چه دَ شام دَملك جوړه وى اوچونكه دَشام ملك دَ كافر ملك وو په دې وجه په نورو الفاظوكښې داسې ونيلى شى چه داسې جبه كومه چه كافرانوتياره كړې وى.دَالشامية صفت نه داخبره مقصود ده چه دكافرانوتياره كړې شوې كپړه. ځكه چه الشام دارالكفروو،مطلقاً صرف دَ شام والو تياره شوې كپړه مرادنه ده. بلكه په ترجمة الباب كښې ددې لفظ ذكر صرف په حديث مبارك كښې راغلې لفظ شام په رعايت سره دې اومراد ترې دَ هركافر تياره كړې شوې كپړه ده.په دې شرط چه هغې كښې دَ نجاست كيدل متحقق نه شى. كه دَ دغه كپړو نجس كيدل ثابت شى نوبيا هغه پاكول ضرورى دى.(٢)

دَترجمة الباب مقصد: علامهٔ ابن بطال رحمه الله علامه كرمانى رحمه الله علامه ابن رجب حنبلى رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عينى رحمه الله علامه احمدبن اسماعيل الكورانى رحمه الله علامه قسطلانى رحمه الله اوشيخ الاسلام زكرياالانصارى رحمه الله دَدې ترجمة الباب مقصد دا بيان كړې دې چه دَ غيرمسلم دَ لاس جوړ شوې لباس كښې مونځ كول جائز دى. كه هغوى دغه كپړې په خپل ملك كښې تيارکړې وى اودَ هغه ځائى نه راغوښتې وى اوكه په دارالاسلام كښې تيارې كړې وى.(٣)

دَحضرت مولاناكشميرى صاحب رحمه الله رائې: حضرت مولاناانورشاه كشميرى رحمه الله فرمانى چه دَ ترجمة الباب اوحديث الباب دواړو په ظاهره او مقصد اولى دادې چه دَ كافرانو دَ وضع قطع كپړې هم دَ مونځ په وخت كښې استعمالولې شى لكه څنګه چه رسول الله ﷺ مبارك شامى جبه استعمالوله ځكه چه هغه وخت شام دَ رومیانو لاندې اودكافرانو په قبضه كښې وو اوهلته به هم دَ روميانو دَ طرز لباس استعماليدلو. دويم ضمنى او ثانوى مقصدداهم كيدې شى چه دَ كافرانو جوړشوې يا دَاستعمالى كپړو استعمالول بغيردَ وينځلو په مانځه كښې استعمالولې شى كه نه؟ دكوم طرف ته چه امام بخارى رحمه الله پس دَ ترجمه په آثارسره اشاره كړې ده. دَحضرت شاه صاحب رحمه الله رائې داده چه دَامام بخارى رحمه الله مخې ته رومبې مقصد هم وضع قطع دې. كوم چه دَحديث الباب هم منطوق اومنصوص مطابق دې اودويمه خبره ضمنى او دَ ثانوى درجې ده.

دَدې په خلاف شارحين بخارى (لكه څنګه وړاندې تير شو) دَ كافرانودَلباس طرف ته پاكوالې او پليتوالې مقصود ګرځولې دې اودَ وضع اوقطع طرف ته ئې هيڅ تعارض نه دې كړې حالانكه په حديث باب كښې ټولې خبرې هم دې سره متعلق معلوميږى چه حضورپاك شامى جبه اچولې وه. دكوم چه لستونړى تنګ وو دَ اودس په وخت حضورپاك دا پورته نه كړې شو نوحضورپاك خپل لاسونه د

---

(١) معجم البلدان تذكرة الشام: ٣١١/٣شرح الكرمانى: ٢١/٤تحفة البارى: ٢٨٨/١.
(٢) شرح ابن بطال:٣٢/٢عمدة القارى: ١٠٣/٤إرشادالسارى: ٢١/٢تحفة البآرى: ٢٨٨/١.
(٣)شرح ابن بطال: ٣٢/٢فتح البارى لابن رجب: ٣٨/٤ فتح البارى لابن حجر: ٦٢٣/٢عمدة القارى: ١٠٣/٤الكوثر الجارى : ٤٣/٢إرشادالسارى: ٢٢/٢تحفة البارى: ٢٨٨/١.

لستونړو لاندې راويستل اوبيائى اودس اوكړو. لهذا په حديث باب كښې په ظاهر طهارت او نجاست دَ كافرانو لباس سره هيڅ تعارض نشته دې البته ضمناً دغه خبره ضرور راوتلې شى. (۱)

دَ شيخ الحديث رحمه الله رائې: زما او دَ شارحينو رائې ده چه دكافرانو دَ لاس جوړې شوې كپړې، دَ اغوستلو جواز ثابت كوى دى. چونكه كافرانو به دَ نجاست او طهارت څه پرواه نه كوله لهذا دَهغوى دَ لاس جوړې شوې كپړې استعمالول منع كيدل پكار دى، نو امام بخارى رحمه الله دَدې جواز ثابتوى. دَحضرت امام ابوحنيفه رحمه الله نه صرف كراهت نقل دې او دَ امام مالك رحمه الله په نيز په وخت كښې دننه راگرځول دى او دَ جمهورو رائې داده چه اصل طهارت دې په دې وجه دَ دې اغوستل جائز دى.

امام بخارى رحمه الله هم جمهورو سره دې او دَ بعض مشائخ درس رائې داده چه په دې ترجمه سره دَهغه كپړو داغوستلو جواز ثابتول دى كومې چه دكافرانو په هيئت سره جوړې وى لكه پتلون او كوټ وغيره مگر زما په نيز دا صحيح نه ده ځكه چه په روايت او آثاركښې هيڅ يو څيز دَدې مساعدت نه كوى. (۲)

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى چه دلته دوه څيزونه دى يو هغه دكوم طرف ته چه علامه عينى رحمه الله اشاره كړې ده چه دا باب دې په هغه كپړو كښې دَ مونځ دَ جواز په بيان كښې كومې چه كافرانو جوړې كړې وى. (۳) اودويمې خبرې طرف ته اشاره دَحافظ ابن حجر رحمه الله دخبرې نه ملاويږى چه دا باب دې په هغه كپړو كښې دَمونځ جائزكيدو په بيان كښې كومې چه دكافرانو وى خوچه دَهغې نجس كيدل ثابت نه شى. (۴) يوه دريمه خبره دَحضرت شاه كشميرى رحمه الله نه ملاويږى چه دكافرانو په وضع قطع سره جوړشوى لباس كښې دَ مونځ دَ جواز حكم. (۵)

دكافرانو جوړشوى لباس د استعمال حكم: دَ جمهور علماء كرامو په دې باره كښې مسلك داد چه كومې كپړې كافرانو تيارې كړې وى جوړې كړې وى يا گنډلې وى نو دَهغه كپړو په مانځه كښې استعمال او بهر دَ مانځه نه استعمال صحيح دې. ځكه چه دَمذكوره باب باره كښې پخپله دَعلامه عينى رحمه الله الفاظ دادى: «**إنما أولنا بهذا لأن الباب معقود لجواز الصلاة فى الثياب التى تنسجها الكفار مالم تتحقق نجاستها**» (۶)

يعنى مذكوره باب قائم كړې شوې هم دَدې دَپاره دې چه دَ كافرانو تيارې كړې شوې كپړې اغوستلو سره دَمونځ دَ جائز كيدو حكم معلوم شى. په دې شرط چه دا يقين وى چه دا كپړې نجس نه دى. كه په دې كښې دَ نجاست كيدل ثابت شى نو مونځ به جائزنه وى لېكن په دې صورت كښې دَ مونځ دَعدم جواز به دَهغه نجاست دَ وجې نه وى نه چه دَكافرانو دَ لاس تياريدو دَ لباس دَ وجې نه.

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى دَ جمهورو په نيز راجح دادى چه دَ كافرانو په تيارشوى لباسونو كښې دَهغې پاكولو نه بغير مونځ كول مكروه دى. دَ مالكيه په نيز په وخت كښې دننه دَ دغه مونځ راگرځول ضرورى دى او دَ وخت تيريدونه پس ضرورى نه دى. او دَ صاحبينو په نيز تر كومې پورې چه په

---

(۱) فيض البارى ۱۵/۲ أنوارالبارى: ۱۱/۱۰۵.
(۲) الكنزالمتوارى: ۲۷/٤ تقرير البخارى: ۳۳٤/۲.
(۳) عمدة القارى: ۱۰۳/٤.
(٤) فتح البارى لابن حجر: ۶۲۳/۲.
(۵) فيض البارى: ۱۵/۲ أنوارالبارى: ۱۰۵/۱۱.
(۶) عمدة القارى: ۱۰۳/٤ مرقاة المفاتيح رقم الحديث: ٤۳۵، ۱۹۲/۸.

دې کښې نجاست ثابت نه شي ترهغه وخته پورې په دې کښې مونځ کول او نور اعمال کول ټول جائز دي او زمونږ په نيز هم په دې قول فتوی ده.[1]

دکافرانود استعمال شوو کپړو حکم: دويمه خبره دهغه کپړود استعمال ده کومې چه کافرانو استعمال کړې وی چه دَ هغې استعمال جائز دې که ناجائز؟ ځکه چه دکافرانو په نيز دَ نجاست يا طهارت څه معنی نه وی. چنانچه عين ممکن ده چه دَهغوی استعمال شوې کپړې هم پاکې نه وی. نود دغه کپړو دَ استعمال باره کښې فقهاء کرام ليکی که چرې هغه داسې کپړې وی چه دکافرانود ملکونونه راغی اونوی وی اودهغوی استعمال شوې نه وی نود دې حکم وړاندې تيرشوې دې چه دَهغې دَ پاکوالی اوناپاکوالی مدار په هغه کپړو کښې دَنجاست ثبوت يا عدم ثبوت باندې دې اوکه چرې هغه استعمال شوې وی نوبيا به کتلې شی چه هغه کپړې دَ بدن په پورتنئی حصه کښې دَ استعمال دی يا دَ ښکته حصې. نوکه هغه کپړې دَ بدن په پورته حصوکښې استعماليږی لکه ټوپئی پټکې سينه بند قميص څادر رومال وغيره نودغه کپړې بغيردَ وينځلو نه استعمالولوکښې هيڅ حرج نشته اوکه هغه کپړې دَ بدن په لاندينو حصوکښې استعماليږی لکه پرتوګ، لنګ وغيره نود هغې باره کښې امام احمد رحمه الله فرمائی چه په دې قول کښې دوه احتمالاتْ دی چه دَهغه مونځ واپس راګرځول واجب دی. دا قول دَ مالکيه نه دَ قاضی صاحب رحمه الله دې.اودويم قول (يعنی احتمال) دَعدم وجوب دې دا قول دَ ابوالخطاب دې ځکه چه اصل طهارت دې کوم چه په شک باندې ختميږی نه.

دَامام ابوحنيفه رحمه الله امام شافعی رحمه الله نه دَ کراهت قول نقل دې. ځکه چه هغوی دَ نجاست نه دَ بچ کيدو خيال نه کوی لهذا پاجامه پرتوګ اولنګ وغيره استعمال مکروه دې. اوقول راجح تيرشوې دې چه اصل ثبوت نجاست دې. لهذا دَ کافرانو کپړې به وينځلو سره استعمالولې شی.[2]

دکافرانو مشابهت اختيارولوحکم: لکه څنګه وړاندې معلومه شوه چه دَ علامه انورشاه کشميری رحمه الله په نيز راجح دا دی چه په مذکوره حديث کښې دَحضورپاك دَجبې شامېې کوم ذکردې دَهغې نه مقصد دَ غيرمسلمو اوکافرانود وضع قطع دَ بعض خاص صورتونو اختيارولو جواز معلومول دی. ځکه چه کله دَ شاميانو دَ تنګو لستونړو (کوم چه دَ تنګوالی دَ وجې نه پورته اوچتول مشکل وو دَ کوم دَ وجې نه چه حضورپاك خپلې متې دَ جبې نه لاندې ويستلې) هغې طرف ته اشاره ده. په دې ځائی کښې ددې بحث کافی تفصيلی معلوماتوکښې موجود دی چه کافرانوسره په کومو څيزونوکښې ترکوم حده پورې مشابهت اختيارولوګنجائش دې اوترکومه حده پورې ممانعت دې؟ لاندې به کافرانو سره دتشبيه متعلق څه قدرې وضاحت کولې شی.

دَ شبه تعريف: دَتشبه بالکفار باره کښې دَټولو نه زيات تفصيلی بحث حضرت مولانا قاری محمد طيب قاسمی صاحب رحمه الله کړې دې. حضرت دَ اسلامی تهذيب اوتمدن المعروف به ((**التشبه فی الاسلام**)) په نوم سره دَ ۳۲۵ صفحاتو کتاب ليکلې دې. حضرت اشرف علی تهانوی رحمه الله دَدې کتاب باره کښې ليکی چه دَتشبه مسئله داسې مکمل اومدلل ما نه ده ليدلې ترکومو لطائفو پورې چه دَ ذهن تللو

---

[1]) الکنزالمتواری: ۲۷/٤تقرير بخاری: ۳۳٤/۲.

[2]) المغنی لابن قدامة کتاب الطهارة: ۹۷/۱شرح الکبير: ٤۱/۲۱کشاف القناع لابن يونس البهوتی الحنبلی: ٤٤۷/۱ تهذيب الفروق والقواعد السنية فی الإسرار الفقهية، الفرق التاسع والثلاثون والمائتان: ۲۸٥/٤فتح القدير: ۲۱۲/۱-۲۱۱ حاشية ابن عابدين کتاب الحيض مطلب فی الفرق بين الاستبراء والاستنقاء والاستنجاء: ۵٦٥/۱الکنز المتواری: ۲۸/٤.

احتمال نه وو هغه راښکاره شو د لرې نه د لرې شبهات ختم کړې شو. (مجموعه رسائل حکیم الاسلام اسلامی تهذیب وتمدن: ۳۵/۵).

دې نه علاوه مولانامحمدادریس صاحب کاندهلوی رحمه الله په دې موضوع باندې ډیر په وضاحت سره خپل تصنیف سیرة المصطفی ﷺ کښې سیرحاصل خبرې اترې کړې دی چه په جدا رساله کښې هم چهاپ دی. حضرت کاندهلوی رحمه الله د تشبه په تعریف کښې پنځه اقوال ذکرکړی دی. دکوم نه چه د تشبه قباحتونو او مضرتونو اندازه لګولې شي.

① **اول تعریف:** خپل حقیقت خپل صورت او وجود پریخودو سره د بل قوم حقیقت د هغوی صورت او د هغوی په وجود کښې د ورګډوډ کیدو تشبه ده.

② **دویم تعریف:** خپله هستی د بل په هستئی کښې فناکولونوم تشبه ده.

③ **دریم تعریف:** خپل هیئت اووضع بدلولوسره د بل قوم وضع اوهیئت اختیارولو نوم تشبه ده.

④ **څلورم تعریف:** خپل امتیازی شان پریخودل او د بل قوم امتیازی شان اختیارولونوم تشبه ده.

⑤ **پنځم تعریف:** خپل اود خپلوانو صورت اوسیرت پریخودل اود غیرو اوپردو صورت اوسیرت خپلولونوم تشبه ده.(۱)

د دې د پاره چه شریعت مطهره د مسلم اوغیرمسلم په مینځ کښې یوخاص قسم فرق کول غواړې. چه مسلمان به په خپله وضع قطع کښې اوسیدو کښې تګ راتګ کښې په غیرمسلم باندې غالب اود هغه نه به جدا وی. خانله او جدا توګه باندې به د مسلمان عبادت، معاملات اومعاشرت وی. ظاهری علامت د دغه امتیاز د پاره ډیره او لباس مقررکړې شو چه لباس ظاهری اوخارجی علامت دې اوپه خپل انسانی بدن کښې ډیره اوسنت کول فرق کونکې ګرځولې شوی دی. نبی کریم ﷺ موقع په موقع خپل صحابه کرام رضی الله عنهم د غیرمسلمو د مشابهت نه منع کړی دی. دې باره کښې لاندې یوڅو احکامات ذکرکولې شي:

تشبه بالکفار سره متعلق د حضورپاک ارشادات: د الله ﷻ د طرف نه د رسول الله ﷺ په واسطه سره امت محمدیه ﷺ د غیرمسلمو کافرانو یهودیانو اونصاریٰ نه د لرې ساتلوپه مختلفو مقاماتو کښې تلقین کړې شوې دې. مثلاً

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾(۲) یعنی اې د ایمان خاوندانو مه جوړه وئی یهودیان اونصاریٰ دوستان، هغوی خپل مینځ کښې دوستان دی د یوبل، اوڅوك چه تاسو نه دوستی اوکړی هغوی سره، نوهغه هم د هغوی نه دی، الله ﷻ هدایت نه کوی ظالمانوخلقوته.(۳)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾(۴) یعنی اې ایمان والوتاسو مه (کیږئی) د هغوی په شان څوك چه کافران شوی.(۵)

---

۱) تشبہ بالکفار للکاندہلوی ص: ۷ مکتبہ حکیم الامت کراچی.
۲) سورة المائدة: ۵۱.
۳) تفسیر عثمانی، ص: ۱۵۰.
۴) سورة آل عمران: ۱۵۶.
۵) تفسیر عثمانی، ص: ۹۰.

سنن ترمذی کښې يو روايت دې په کوم کښې چه حضورپاک ارشاد فرمائيلې دې کوم سړې چه دَ اسلامی ملت نه علاوه يوبل ملت سره مشابهت اختيارکړی نوهغه زمونږ نه نه دې، ارشاد اوفرمائيلې شو چه تاسو يهود اونصاریٰ سره مشابهت مه اختياره ونی.(١)

«عن عمرو بن شعيب عن أبيه، عن جده، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ليس منا من تشبه بغيرنا، لا تشبهوا باليهود ولا بالنصارى» دَدې حديث په شرح کښې صاحب تحفة الاحوذی ليکی چه مراد دادې چه تاسو يهوديانو اونصاریٰ سره دَهغوی په يوکار کښې هم مشابهت مه اختياره ونی.(٢)

سنن ابی داؤد کښې دی چه حضورپاک ارشاد اوفرمائيلو چه کوم سړې دَ کوم قوم مشابهت اختيارکړی هغه به هم دَهغوی نه وی.(٣) علامه سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه مشابهت عام دې که دَخير په کارونوکښې وی اوکه دَ شر، آخری انجام به ئې هم دَهغوی سره وی په خير يا شرکښې.(٤)

دَ من تشبه په شرح کښې ملاعلی قاری رحمه الله ليکی چه کوم سړې مشابهت اختيارکړی دَ کافرانو فاسقانو فاجرانو يا بيا دَ نيکانو صالحانو په لباس وغيره کښې (يا په بل څه صورت کښې) هغوی به په ګناه اوخير کښې هم هغوی سره وی.(٥)

په يوبل حديث شريف کښې دی په مونږ کښې اومشر کانوکښې فرق (علامت) په ټوپو باندې دَ پټکو تړل دی. يعنی مونږ په ټوپئی باندې پټکې تړو او مشرکان بغيرد ټوپئی نه پټکې تړی.(٦)

دَتشبه باره کښې دَ صحابه کرامو او تابعين اثار: دَحضرت عمر فاروق په دور حکومت کښې چه کله دَ اسلامی سلطنت دائره خوريدله نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دَدې خبرې فکر راګيرکړو چه د مسلمانانو دَ عجميانوسره دَګډودوالی سره په اسلامی امتيازاتوکښې څه فرق رانه شی. دَدې خطرې دَ مخې يوطرف ته ئې مسلمانانوته ددې نه دَ بچ کيدو تلقين کولو نوبل طرف ته ئې دَ غيرمسلمو دپاره هم دستور قائم کړو. لکه چه دَ حضرت عثمان النهدی رحمه الله په روايت کښې دی مونږ دَ عتبه بن فرقد رضي الله عنه سره په آذربيجان کښې وو چه مونږ ته حضرت عمر رضي الله عنه يو خط راؤليګلو(په کوم کښې چه ډير زيات احکامات اوهدايات وو. دَهغه ټولونه يو داهم وو چه)تاسو خپل ځان دَ اهل شرک اواهل کفر دَ لباس اوهيئت نه لرې اوساتئی. **«عن أبي عثمان النهدي قال: كتب إلينا عمر بن الخطاب ونحن بأذربيجان مع عتبة بن فرقد: يا عتبة إنه ليس من كدك ولا كد أبيك ولا كد أمك، فأشبع المسلمين في رحالهم ما تشبع منه في رحلك وإياكم والتنعم وزي أهل الشرك ولبوس الحرير..... الخ»**(٧)

په يوبل روايت کښې دی چه حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه ليکلی وو چه **«أما بعد! فاتزروا وارتدوا وانتعلوا....وعليكم بلباس أبيكم إسماعيل، وإياكم والتنعم وزي العجم......وتمعددوا واخشوشنوا واخلولقوا...الخ»**(٨)

---

(١) سنن الترمذی کتاب الاستئذان باب ماجآء فی کراهية إشارة اليد بالسلام رقم الحديث: ٢٦٩٥.

(٢) تحفة الاحوذی للمباکفوری: ٥٠٤/٧.

(٣) سنن أبی داؤد کتاب اللباس باب فی لبس الشهرة رقم الحديث: ٤٠٣٠.

(٤) بذل المجهود: ٥٩/٤.

(٥) مرقاة المفاتيح: ٢٢٢/٨.

(٦) سنن أبی داؤد کتاب اللباس رقم الحديث: ٤٠٧٨ مرقاة المفاتيح رقم الحديث: ٤٣٤٠، ٢١٥/٨.

(٧) جامع الأصول الکتاب الأول فی اللباس الفصل الرابع فی الحرير النوع الثانی، رقم الحديث: ٨٣٤٣، ٦٨٧/١٠.

(٨) شعب الإيمان للبيهقی، الملابس والزی رقم الحديث: ٥٧٧٦، ٢٥٣/٨.

دي مفهوم دادي چه اې مسلمانانو د ازار اوڅادر استعمال کونی څپلنی اچونی اود جدامجد اسماعيل عليه السلام لباس (لنګی اوڅادر) لازم اونیسئی اوخپل ځان د عيش پرستنی او عجميانو د لباس او دهغوی د وضع قطع اوهيئت نه لرې اوساتئی (هسې نه چه تاسو په لباس او وضع قطع کښې د عجميانو په شان نه شئی)... او پيرې زګې اوزرې جامې اچونی کوم چه د اهل تواضع لباس دې. او بل طرف ته اهل نصارىٰ او يهود دارالاسلام کښې د اوسيدلو په صورت کښې نی د ډيرو کارونو پابند کړل دکوم نه چه صفا معلوميدله چه په ډير مضبوط انداز کښې اسلامی طور طريقې او اسلامی اقدارو حفاظت کړې شوې دې.

چنانچه د شام د فتح په موقع د شام نصارىٰ سره د عهد صلح نه پس کوم شرائط فيصله کړې شو هغه دا وو: ((.... وأن نوقر المسلمين وأن نقوم لهم من مجالسنا إن أرادوا جلوساً ولا نتشبه بهم في شي، من لباسهم من قلنسوة، ولا عمامة، ولا نعلين، ولا فرق شعر ولا نتكلم بكلامهم ولا نتكنى بكناهم ولا نركب السروج ولا نتقلد السيوف ولا نتخذ شيئاً من السلاح ولا نحمله معنا ولا ننقش خواتيمنا بالعربية ولا نبيع الخمور وأن نجز مقاديم رؤوسنا وأن نلزم زينا حيثما كنا وأن نشد الزنانير على أوساطنا، وأن لا نظهر صليب على كنائسنا ولا كتبنا في شئ من طريق المسلمين ولا أسواقهم وأن لا نضرب في كنائسنا إلا خفيفاً وأن لا نرفع أصواتنا بالقراءة في كنائسنا في شيء من حضرة المسلمين وأن لا نخرج شعانين ولا بعوثاً ولا نرفع موتانا مع أمواتنا ولا نظهر النيران معهم في شيء من طرق المسلمين ولا نجاوزهم موتانا.... الخ))

په عهدنامه کښې د امان د مطالبه نه پس ددې لاندينو شرائطو د خيال ساتلو اقرار وو چه مونږ (د شام نصارىٰ) به د مسلمانانو تعظيم اوتوقير کوو. اوکه چرې مسلمانان زمونږ په مجالسو کښې کيناستل غواړی نومونږ به دهغوی د پاره مجلس پريږدو. اومونږ به په يو کار کښې هم د مسلمانانو سره تشبه اومشابهت نه اختياره وو. نه په لباس کښې نه په پټکی کښې نه په څپلو کښې اونه د سر په لارويستو کښې. مونږ به د دوی په شان خبرې نه کوو اونه به د مسلمانانو په شان نومونه اوکنيت ايږدو او نه به په زين باندې په اس سورلی کوو، نه به تورې رازوړنده وو نه به څه قسم وسله جوړه وو اونه به نی راوچتوو او نه به په خپلو مهرونو باندې عربی نقش کنده کوو اونه به د شرابو کاروبار کوو اود سر د وړاندې حصې ويښته به کټ کوو اومونږ چه کوم ځائی کښې هم اوسيږو په خپله وضع باندې به يو او په غاړو کښې به زنار (مخصوص تار) زوړنده وو او په خپلو ګرجوباندې به د صليب نشان نه اوچتوو اود مسلمانانو په يوه لار اوبازار کښې به خپل مذهبی کتاب نه چهاپ کوو. او مونږ به په ګرځو کښې ناقوس (جرس) ډير په مزه آواز سره وهو اومونږ به خپلو مړو سره اور نه اوړو. (دا آخری شرط مجوسيانو سره متعلق دې).

عبدالرحمن بن غنم رحمه الله فرمائی چه ما دا شرائط نامه اوليکله د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه مخې ته مې. د کتلو د پاره کيخوده نوهغوی په دې شرائط نامه کښې څه نوره اضافه اوکړه هغه داده. ((وأن لا نضرب أحداً من المسلمين، شرطنا لهم ذلك على أنفسنا وأهل ملتنا وقبلنا منهم الأمان، فإن نحن خالفنا شيئاً مما شرطناه لكم، فضمناه على أنفسنا، فلا ذمة لنا، وقد حل لكم ما يحل لكم من أهل المعاندة والشقاق)) [1] چه مونږ به يو مسلمان نه وهو، يعنی تکليف به ورته نه رسوو، مونږ هم په دې شرائطو د خپل ځان د پاره اود خپل اهل مذهب د پاره امن حاصل کړې دې. نوکه مونږ په دغه پورتنو شرائطو کښې د کوم شرط خلاف ورزی اوکړه نو زمونږ عهد اوامان به ختم شی اوکومه معامله چه د اهل اسلام د دښمنانو او مخالفينوسره ده هم هغه به د دوی د پاره رواه وی.

---

[1] تفسيرابن كثير سورة التوبة: ۲۹، ۳/۳۷۴.

يو بل روايت كوم چه علامه ابن كثير رحمه‌الله نقل كړې دې كښې د دغه پورتنو شرائطونه علاوه څه نور شرطونه هم ذكر دى اوهغه دادى: «أن لا نحدث في مدينتنا ولا في حولها ديراً ولا كنيسة، ولا قلاية ولا صومعة راهب ولا نجدد ما خرب منها، ولا نحيي منها ما كان في خطط المسلمين، وأن لا نمنع كنائسنا أن ينزلها أحد من المسلمين في ليل ولا نهار، وأن نوسع أبوابها للمارة وابن السبيل، وأن ينزل من مربنا من المسلمين ثلاثة أيام نطعمهم، ولا نؤوي في كنائسنا ولا منازلنا جاسوساً، ولا نكتم غشاً للمسلمين، ولا نعلم أولادنا القرآن ولا نظهر شركاً، ولا ندعو إليه أحداً، ولا نمنع أحداً من ذوي قرابتنا الدخول في الإسلام إن أرادوا......الخ» (١)

مونږ به په خپله آبادئ كښې هيڅ نوې گرجه نه جوړه وو اوكومه گرجه چه خرابه شى دهغې مرمت به نه كوو، اوكه حصه د زمكې چه دمسلمانانودپاره وى مونږ به هغه نه آباده وو، اويو مسلمان كه هغه شپه وى اوكه ورځ يووخت به هم د گرجې د وركوزيدونه نه منع كوو، اودخپلو گرجو دروازې به دمسافرو او لارې لاروو دپاره كولاؤ ساتو اوددريو ورځو پورې به دمسلمان ميلمه ميلمستياكوو اوبه خپل يوگرجه اومكان كښې به د مسلمانانو جاسوسى كونكوته ځآئى نه وركوو اودمسلمانانودپاره به بغض اوحسد پټ نه ساتو اوخپل اولاد ته به د قرآن تعليم نه وركوو اويود شرك رسم به په ښكاره اوداگه نه كوو اونه به چاته د شرك دعوت وركوو اونه به خپل خپلوان په اسلام كښې د داخليدو نه منع كوو.

دغه پورتنو شرائطو ته په كتلو سره صفا اندازه كيږى دچه د مسلمانانو اسلامى تشخص په خائى ساتلو دپاره څومره اهتمام اوكړې شو ځكه چه په اسلام كښې د غيرو طريقې راتلل داسلام ختمول او په اسلام كښې دتخريب مترادف دى. حكيم الاسلام قارى محمدطيب صاحب رحمه‌الله هم دې طرف ته اشاره كولوسره فرمائى چه تشبه بالغير في الحقيقت تخريب حدود اود ابطال ذاتيات نوم دې.(٢)

غيروسره د اختلاط نه ئى څنگه منع كړل ددې اندازه لاندې ذكركړې شوې ددې مكالمې نه ښه كيدې شى كومه چه حضرت عمر فاروق رضي‌الله‌عنه اود ابوموسى اشعرى رضي‌الله‌عنه په مينځ كښې شوې ده.

«أبوموسى: قلت، لعمر رضي الله عنه أن لي كاتباً نصرانياً» «عمر: مالك؟ قاتلك الله! أما سمعت الله يقول: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ ألا اتخذت حنفياً؟» «أبوموسى: يا أمير المؤمنين! إن لي كتابته وله دينه. عمر: لا أكرمهم إذ أهانهم الله ولا أعزهم إذ أذلهم الله ولا أدنيهم إذ أقصاهم الله تعالى»

حضرت ابوموسىٰ اشعرى رضي‌الله‌عنه فرمائى چه ما حضرت عمر رضي‌الله‌عنه ته اووئيل چه ما سره يونصرانى كاتب نوكر دې. حضرت عمر رضي‌الله‌عنه اوفرمائيل په تا څه شوى دى؟ الله دې تاغرق كړى ولې تاد الله ﷻ دا حكم نه دې اوريدلې چه يهود اونصارىٰ خپل دوستان مه جوړه وئى ځكه چه هغوى په خپل مينځ كښې د يو بل دوستان دى، تا يومسلمان ولې نوكر اونه ساتلو؟ ابوموسىٰ اشعرى رضي‌الله‌عنه وائى چه ما اووئيل اې اميرالمؤمنين! زما د پاره دهغه كتابت دې اودهغه دپاره د هغه دين (يعنى زماخود هغه كتابت سره غرض دې زماد هغه دين سره څه تعلق دې؟). حضرت عمر رضي‌الله‌عنه جواب وركړو چه د چا اهانت سپكاوې الله ﷻ كړې دې زه به دهغوى عزت نه كوم ځوك چه الله ﷻ ذليل كړى دى هغه ته به عزت نه وركوم ځوك چه الله ﷻ لرې كړى دى زه به هغوى نه رانيزدې كوم.

---

١) تفسيرابن كثير سورة التوبة: ٢٩، ٣٧٣/٣.

٢) مجموعه رسائل حكيم الاسلام إسلامى تهذيب وتمدن: ٨١/٥

دَدې فائده مندو خبرو اترو نه داخبره ښکاره کیږي چه: ① ترکومې چه یو اضطراري حالت داعی نه وی دَهغه وخته پورې اصل هم دغه دې چه غیرمسلمو نه استعانه او هغه هم داسې په کوم کښې چه دَهغوی تکریم کیږي. دَ دین متین فهم حقیقي اوعقل اوسوچ دَدې اجازت نه ورکوی. ② دا عذر دَ اوریدو قابل نه دې چه زمونږ خو صرف خدمتګار پکار دې نه چه دهغه مذهب، ځکه چه دَدې خدمت حاصلولو کښې هغوی سره ملګرتیا به هغه سختوالې او تغلیظ کم یا یوطرف ته کړی کوم چه دَ یومسلمان اسلامي شعار ښائي او هم دغه دُ تغلیظ قلت آخر مداهنت او سترګې پټول اودَ دین نه اعراض مقدمه جوړیدو سره څومره دَ دین منکرات دَ زیاتیدو سبب ثابتیږي. ③ دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه او ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه نه پس یوسړې دَهغوی په شان تدین نه شي راوړلې خو که یوسړې فرض کړه راوړی هم نوهیڅ وجه نشته چه دحضرت ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه غوندې شخصیت خودې دکافرانونه دَخدمت اخستو نه منع کړې شي او دغه سړې دې منع نه کړی.

داخبره منلې کیدې شي چه یوسړې پوخ اودَ صحیح عقیدې والا ایماندار هم دې او دَعمل په دې اشتراك سره په هغه کښې څه اضطراب هم نه شي راتلې لیکن داسې خوکیدې شي چه داسې ذمه وارې هستئ اشتراك عمل دَعامو مسلمانانودَپاره دَ لوئی استعانت او اختلاط په معامله کښې دَ شك شبه سبب جوړشي او عوام دَخپل خان دَپاره دغه کار حجت اوګڼړی اودغه شان دا اختلاط او التباس عام کیدوسره ناقابل تدارك مفاسد سبب جوړشي.

④ دکوم مخلوق چه هغه خالق تکریم اونه کړو اودَهغوی دَپاره ئې دَعزت یوه کرښه هم برداشت نه کړه نوهم دهغه خالق دَ منونکو غیرت اوحمیت خلاف دې چه هغوی دَ هغه ددښمنانو عزت اوکړی اوڅوك چه هغه اوشړی دې دې هغوی سره محبت اوکړی. ګنی دا خودَ اسلام په نوم سره دَ الله ﷻ دَ شرائع توهین او پخپله دَ الله ﷻ دَ کارونو به صریح تکذیب اوشی. نعوذبالله.

⑤ په اسلام کښې محض سیاست مقصودنه دې بلکه محض دین مقصود دې. سیاسې ګړبړ صرف دَ دین دَحفاظت دَپاره برداشت کولې شي. نوکه چرې هم دَ سیاست یوه شعبه دَ دین دَ ګډوډوالې یا مداهنت اودَحق نه دَ سترګوپټولو ذریعه جوړه شي نوپه بې پرواهئ سره به دغه ختمولې شي اودَ دین حفاظت به کولې شي ګنی دَ خلاف په صورت کښې به قلب موضوع او انقلاب ماهیت لازم راشي. چه وسیله مقصود شي اومقصوددَ وسیلې په درجه کښې هم پاتې نه شي.(۱)

دَتشبه بالکفار مفاسد: دَغیرو په شان وضع قطع اودَهغوی په شان لباس اختیارولوکښې ډیرزیات مفاسد دی: ① رومبې نتیجه خو به داوی چه کفر او اسلام کښې به په ښکاره څه فرق پاتې نه شي او حق ملت به باطل ملت سره پټ شي. چه رښتیاتپوس اوکړې نوحقیقت دادې چه تشبه بالنصاری (معاذالله) دَ نصرانیت دروازه اودرشل ده. ② بل دا چه دَغیرو مشابهت اختیارول دَغیرت هم خلاف دی. آخر قومې ننبه او قومې پیژندګلو هم څه څیز دې. دکوم نه چه دا ښکاره وی چه دا سړې دَفلانکی قوم دې. نوکه دا ضروری وی نودَدې طریقه بغیرددې نه بل څه دی چه دَ نورو قومونو لباس دې وانچوی. لکه څنګه چه نور قومونه دَ خپلې خپلې وضع پابند دی اودَ نورو قومونو په مقابله کښې دې زمونږ یوخاص پیژندګلو وی. ③ دکافرانو لباس معاشرت استوګنه او لباس اختیارول په حقیقت کښې دَهغوی سیاست او اوچتوالې منل دی بلکه دَخپل ځان کمتری اوتابع کیدلو اقرار او اعلان دې

(۱) مجموعه رسائل حکیم الاسلام اسلامی تهذیب وتمدن: ۵/۹۸-۹۷.

دکوم چه اسلام اجازت نه ورکوی. ④ بل دَ دې تشبه بالکفار نتیجه به داوی چه په مزه مزه دَ کافرانو سره مشابهت سره به په زړه کښې خیال او داعیه پیداکوی کوم چه صراحت سره ممنوع دی. کما قال الله ﷻ: ﴿ وَلَا تَرْكَنُوْٓا اِلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ۙ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُوْنَ ﴾ [1]

اودَهغه خلقو طرف ته مه ورتیتیږه څوك چه ظالمان دی، هسې نه چه دَ هغوی طرف ته مائل کیدودَ وجې نه په تاسو اور اونه لګی اودَ الله ﷻ نه سوا بل څوك ستاسو دوست اوامدادی نشته بیابه تاسو چرته امداد اونه مومئی. بلکه دَغیر مسلمو لباس او شعار اختیارول دَهغوی دَمحبت علامت دې کوم چه شرعًا ممنوع دې. کماقال الله ﷻ: ﴿ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰٓى اَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴾ [2]

اې ایمان والو تاسو یهود اونصاریٰ دوستان مه جوړه وئی. هغوی خپل مینځ کښې دَ یوبل دوستان اوملګری دی. هغوی ستاسو دوستان نه دی اوتاسو کښې چه څوك هغوی دوستان جوړه وی هغه به هم دَهغوی نه وی. تحقیق الله ﷻ ظالمانو خلقو ته هدایت نه کوی.

⑤ دَدې نه پس په مزه مزه اسلامی لباس اواسلامی تمدن پوری به مسخرو او توقو نوبت راشی اسلامی لباس به سپك ګنړلې شی او تبعاً به دَهغې دَ اسلام خلق هم سپك ګنړلې شی. که اسلامی لباس نن سپك نه ګنړلو نو انګریزی لباس به نن ولې اختیارولو؟

⑥ دَاسلامی احکامو په جاری کولوسره به مشکلات راځی. مسلمان به دَهغوی کافرانه صورت کتلوسره ګمان کوی چه دا څوك یهودی یا نصرانی دې یا هندو دې اوکه چرې داسې نعش ملاؤ شی نو تردد به کیږی چه ددې کافر په شان انسان جنازه اوکړو که نه؟ او په کوم قبر کښې دې خښ کړو؟

⑦ کله چه اسلامی وضع پرېږدی اودَ نورو قومونو وضع اختیارکړی نو په خپل قوم کښې به دَهغه هیڅ عزت پاتې نه شی اوچه کله قوم دَهغه عزت اونه کړو نو په غیرو باندې څه بوج دې چه دَ هغه عزت به کوی. غیر هم دَهغه عزت کوی دَ چا چه په قوم کښې عزت وی. ⑧ دَ بل قوم لباس اختیارول دَخپل قوم نه دَ بې تعلقئی دلیل دې. ⑨ افسوس چه دعوی خودَاسلام مګر لباس خوراك معاشره تمدن ژبه او دَ ژوند تیرولو طریقه ټول په ټول دَ اسلام دَ دښمنانو په شان. کله چه حال دادې نودَ اسلام دَ دعوی کولوڅه ضرورت دې؟ اسلام ته دَ داسې مسلمانانو نه څه حاجت شته اونه څه پرواه څوك چه دَ هغه دښمنانو مشابهت دَخپل خان دَپاره دَعزت موجب او فخر سبب ګنړی. [3]

دَتشبه په فقهی اعتبار سره مرتبې: دَ تشبه ممانعت اومفاسد ښکاره کیدونه پس پوهیدل پکاردی چه دَ تشبه بالکفار هغه کوم مراتب دی په کوم سره چه دَتشبه جواز اوعدم جواز، حرمت اوکراهت استحسان اوعدم استحسان او امکان او عدم امکان تفصیلات واضح کیدوسره مخې ته راشی. چنانچه دَ انسان نه صادریدونکی افعال او اعمالو عقلاً دوه قسمونه کیدې شی اضطراری امور او اختیاری امور. لاندې په هرو دوارو باندې تفصیلی بحث نقل کولې شی.

په اضطراری امورو کښې دَتشبه اختیارولوحکم: دَ اضطراری امورو نه مراد هغه امور دی دَ کوم په پیداکولو کښې اوپه نه پیداکولو کښې چه دَانسان دَ اختیاراتو هیڅ دخل نه وی مثلاً دَ انسانی خلقی

---

[1] سورة الهود: ۱۱۳.

[2] سورة المائدة: ۵۱.

[3] مسئله تشبه بالکفار للکاندهلوی:ص: ۲۰-۱۶.

اوضاعِ اطوار او جبلی اقتضاءات یعنی دَهغه دَ بدن اندامونه، مخ سټ بیا دَ ده ذاتی عوارض مثلاً اولږه، تنده په دغه دننه داعیه سره په خوراك څښاك باندې مجبور کیدل خپل بدن پټول وغیره داسې امور دی کوم چه غیراختیاری دی که چرې هغه نه هم غواړی خو بیا هم دغه جذبات دَ هغه په زړه باندې وربیره کوی.
نوښکاره خبره ده چه شریعت په داسې کارونوکښې انسان ته خطاب نه کوی. دا امور په کافرانو او غیرکافرانوکښې مشترك دی داسې نه شی وئیلې کیدې چه منع دَ تشبه دَ وجې نه دې اشتراك ختم کړې شی. یعنی شریعت په دې امورو کښې دانه وائی چه کافران خوارك کوی نوتاسو دَهغوی مشابهت ترك کولوسره خوراك مه کوئی، یا لکه هغوی لباس اچوی لهذا تاسو لباس مه اچوئی یا دَهغوی لاسونه پوزه اوخپې وغیره دی نوتاسودَهغوی په مخالفت کښې دغه اندامونه پرې کړئی. بلکه شریعت دَدې خبرې حکم ورکوی چه تاسو خوراك اوکړئی خو تاسو دَ خوراك طریقې دترك تشبه په ذریعه سره ممتاز ضرور جوړې کړئی ځکه چه دا ستاسو اختیاری فعل دې. دغه شان شریعت دا نه وائی چه دَ ترك تشبه په جوش کښې لباس ترك کړئی لیکن دا ضرور وائی چه تاسو دَ لباس وضع قطع دَ غیرو قومونو دَ لباس نه ممتاز او جدا اوساتئی اودا خامخا ستاسو په حدود او اختیارکښې دی.
شریعت به کله هم اونه وائی چه تاسو دَغیر مسلم پوزه غوږ وغیره کټلوسره په ترك تشبه خپل دَ بدن اندامونه پرې کړئی دا اندامونه ستاسو په اختیار او پیداکولوسره کله په وجودکښې راغلی دی؟ او دا خبره به ضرور کوی چه ستاسو دَ مخ اوبدن بناوټ دَ غیرو قومونودَ زینت نه دې جدا وی ځکه چه دا خو هم ستاسو دَ اختیار فعل دې.
شریعت به چرې هم دا اونه وائی چه دَخپل بدن اندامونه پرې کړئی ځکه چه دا ستاسو اعضاء او جوارح دَ غیرمسلم قومونو په شان دی. دَدې دپاره دَ مشابهت په وجه دا نه دی کیدل پکار. او دا به ضرور وائی چه صحیح ده دَدې په وجود کښې راتلل ستاسو په اختیار او پیدا کولوسره نه دی شوی لیکن ستاسو دَ اعضاء دا بناوټ او جوړخ دَ غیر اقوامونه ممتاز او جدا کیدل خو هم ستاسو اختیاری فعل دې هغه درنه پاتې نه شی.
په اختیاری امورو کښې دَتشبه اختیارولوحکم: دې نه پس پوهیدل پکاردی چه دَانسان نه صادر کیدونکی اختیاری امور دوه قسمه دی. مذهبی امور او معاشرتی امور.
په مذهبی امورو کښې دَتشبه حکم: دَمذهبی امورو نه مراد هغه اعمال دی دَ کوم تعلق چه مذهب سره دې یعنی دغه اعمال او افعال دَعبادت په توګه سره کولې شی. لکه دَ نصاریٰ په شان په سینه باندې صلیب زوړندول، دَ هندوانو په شان زنار تړل، یا په تندی باندې قشقه لګول، یا دَ سیکهانو په شان په لاس کښې دَ اوسپنې کړه اچول وغیره، نو دَدې قسم په مذهبی امورو کښې دَ غیرقومونو مشابهت اختیارول بالکل ناجائز او حرام دی. هم دَدې حرمت د وجې نه داسلامی اقدارو امتیاز باقی پاتې کیدې شی ګنی دَغیرو سره ګډوډوالی نه دَ تباهئی نه علاوه به نور هیڅ هم حاصل نه شی.
په عادی اومعاشرتی امورو کښې دَتشبه حکم عادی اومعاشرتی امور هم دوه قسمه دی. یوهغه امور چه قبیح بالذات دی یعنی دکوم نه چه شریعت اسلامی نیغ په نیغ منع کړې ده چه دغه کارونه به نه کوئی. دویم هغه امور کوم چه مباح بالذات دی دَ کوم نه چه شریعت نیغ په نیغه کړې نه ده خود نورو خارجی امورو دَ وجې نه ئی هغه منع کړې وی.
په قبیح بالذات امورو کښې دَتشبه حکم: په قبیح بالذات اموروکښې هم دَغیر قومونو مشابهت اختیارول هم حرام دی لکه دَ ګیټونه لاندې پرتوګ زوړندول، ریښمن لباس استعمالول یا دَ یوقوم

دَداسې حركت نقل كول په كوم كښې چه دَهغوى دَ باطل معبودانو تعظيم وى لكه دَ بتانو مخې ته ټيټيدل وغيره. په دې افعالوكښې دَتشبه حرمت په دې وجه دې چه دا امور بالذات قبيح دى. دَ شريعت دَ طرف نه دَدې ممانعت په صفاتوګه راغلې دې.

په مباح بالذات امورو كښې دَتشبه حكم: كه چرې هغه امور دَخپل ذات په اعتبارسره قبيح نه وى بلكه مباح وى نودَ هغې هم دوه صورتونه دى. يو هغه امور چه دَ يوغير قوم شعار (يعنى علامتى او شناختى علامت) وى. دويم هغه افعال چه دَ يو غير قوم شعار نه وى. دَدې دواړو قسمونو تفصيل لاندې ليكلې كيږى:

دَغير قومونو په شعائر كښې مشابهت: كه چرې هغه امور (مباح بالذات) وى اودَ غيرو قومونوشعائر (يعنى علامتى اوشناختې علامت) نه وى نوبيا هم په دغه امورو كښې دَغيرو قومونو مشابهت اختيارول حرام دى. مثلاً دَغير قوم هغه لباس چه صرف هم دَهغوى طرف ته منسوب وى اوهم دَهغوى په نسبت سره مشهور وى اودَ دغه مخصوص لباس استعمالونكې هم دَهغوى نه ګنړلې شى. لكه زمونږ په زمانه او زمونږ په علاقه كښې دَمحرَم په مياشت كښې خصوصا او باقې ورځوكښې عموماً تورلباس يا صرف تور قميص دَ شيعه ګانو طريقه ده اودغه شان شين پټكې او دَ تيز براؤن رنګ څادر په دې دوركښې دَ يو بدعتى جماعت طريقه جوړه شوې ده.

مطلقاً دَ غيرو په افعال كښې دَمشابهت حكم: كه چرې هغه مباح بالذات امور دَ غيرمسلم قومونودَ طريقې نه نه دى نوبيا دَ دغه افعالو دوه قسمونه دى. چه دَدغه افعالو بدل مسلمانانوسره موجوددې يادهغې بدل مسلمانانوسره موجود نه دې.پدې دواړو قسمونوكښې دَمشابهت حكم لاندې اوګورئى:

په دې بدل څيزونو كښې دَ غيرو دَمشابهت اختيارولوحكم: كه چرې په دغه مباح بالذات امورو كښې مسلمانانوسره په امتيازى توګه باندې داسې طور طريقې موجود وى چه دكافرانودَ طور طريقې مشابهه نه وى نو په داسې امورو كښې دَغيرو مشابهت مكروه دې. ځكه چه دَ اسلامى غيرت تقاضا هم دغه ده چه مونږ دَ دغه قومونو دغه ټولو څيزونو استعمال پريږدو دَ كوم بدل چه مونږ سره موجود وى ګنى دا دَ مسلمانانو قومونودپاره به دَعزت خلاف يو څيز وى اوبغيردَ ضرورت نه هسې به دَ نورو خلقو محتاج جوړيږى. لكه ځنګه چه رسول الله ﷺ دَځا په لاس كښې فارسى كمان (يعنى دَ ايران دَ ملك جوړشوې كمان) اوليدلو نو په خفګان ئې ارشاد اوفرمائيلو داڅه دې راخستې دى؟ دا اوغورزه وه اوعربى كمان په لاس كښې واخله. دَ كوم په ذريعه چه الله ﷻ تاسو ته قوت او عزت دركړې اودَ زمكې ښارونه مو فتح كړل.اوګورئى(عن على رضى الله عنه، قال: **كانت بيد رسول الله صلى الله عليه وسلم قوس عربية، فرأى رجلا بيده قوس فارسية، فقال: ماهذه؟ ألقها، وعليكم بهذه وأشباهها ورماح القنا فإنهما يزيد الله لكم بهما فى الدين، ويمكن لكم فى البلاد»**)[1] چونكه دَ فارسى كمان بدل عربى كمان موجودوو په دې وجه حضور پاك ورته غيرت واچولو منع ئې كړو دې دپاره چه غير قوم سره دَهر ممكن نه دَممكن امتياز پيداشى اودَ وړوكې نه وړوكې اشتراك هم ختم شى.

په غير ذى بدل څيزونو كښې دَ غيرو دَمشابهت حكم: اوكه چرې دَ غيرقومونو څيزونه داسې وى چه دَ هغې څه بدل مسلمانانوسره موجودنه وى لكه دَ نن يورپ نوى نوى ايجادات، نوې وسله، دَتهذيب اوتمدن نوى نوى سامانونه. نودَ دې بيا دوه صورتونه دى يا خوبه دَ دې استعمال دَ تشبه په نيت سره

[1] سنن ابن ماجة كتاب الجهاد باب السلاح رقم الحديث: ۲۸۱۰.

کولې شی اویا به د تشبه د نیت نه بغیر کولې شی. په دوېمې صورت کښې به استعمال جائزنه وی ځکه چه تشبه بالکفار په نیت او ارادې سره مقصود جوړول، دهغې طرف ته خیال اورغبت نه بغیر نه شی کیدې اودکافرانوطرف ته خیال یقیناً د اسلام څیز نه دې بلکه د اسلام نه وېستونکې څیز دې قرآن کریم خو صفا اعلان کړې دې ﴿وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ﴾ [1] اودهغوی طرف ته مه تیتیږه کوم چه ظالمان دی هسې نه چه دهغوی طرف ته مائل کیدو د وجې نه تاسو پورې اور اونه لګی.

بل د غیرمسلم تقلید یومسلمان د ترقئی منزل ته نه شی رسولې لکه چه د تیارو تقلید د نور په پرق کښې، د مرض تقلید په صحت کښې او د یوضد تقلید د بل ضد کښې څه اضافه او قوت نه شی پیداکولې. اوکه په دې څیزونو کښې د تشبه نیت نه وی بلکه په اتفاقی توګه یا د ضرورت په توګه په استعمال کښې راځی نود ضرورت دحد پورې دهغې په استعمال کښې څه حرج نشته دې [2]

د کلام خلاصه: ددې پوره بحث خلاصه داده چه مونږ مسلمانان د خپل تهذیب او خپل اقدار باقی ساتلو سره د هرغیرمسلم قوم د طور طریقونه د بچ کیدو هرممکن کوشش اوکړو.

دحضرت کشمیری رحمه الله تحقیق: دتشبه بالکفار د ممانعت باره کښې یوډیره ښکلې نتیجه ورکونکې بحث صاحب انوار الباری حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله نقل کړې دې، فرمائی: د شعار بحث به صرف په هغه امورو کښې چلیږی دکوم باره کښې چه د صاحب شرع نه څه د ممانعت حکم موجودنه وی ګنی دهر شرعی ممنوع نه به ځان ساتل ضروری وی که هغه د یوقوم شعار وی اوکه نه وی. دې نه پس د کوموڅیزونوچه ممانعت موجودنه وی اوهغه د نورو شعار وی نودهغې نه به هم مسلمانانوله ځان ساتل ضروری وی. که چرې هغه بندنه شو اودهغې تعامل هم د نورو په شان عام شی تردې چه د دې زمانې مسلمانان صالحان هم هغه اختیارکړې نوبیابه د ممانعت سختی باقی پاتې نه شی لکه څنګه چه دکوټ استعمال په شروع کښې صرف د انګریزانو لباس ګنړلې شو بیا هغه په مسلمانانو کښې راخور شو تردې چه په پنجاب کښې صلحاء او علماء پورې خلقو اختیارکړو نوچه کوم قباحت په شروع کښې د اختیارونکو دپاره وو هغه په آخره کښې باقی پاتې نه شو او حکم بدل شو خو چه کوم امورو په کافرانو اومشرکانو کښې د مذهبی شعار په توګه رانج وی یا د کوم ممانعت چه صاحب شرع په صراحت سره کړې وی په هغې کښې د جواز یا نرمئی حکم هیڅ کله نه شی ورکولې [3]

دتشبه سره متعلق آخری خبره چه کوم کوم صورتونه به تشبه بالغیر ګنړلې شی. ددې باره کښې زمونږ د دیوبند علماؤ موقع په موقع د امت مسلمه لار خودنه کړې ده. دکوم نظائر چه د دغه اکابرعلماؤ په مطبوعه اردو فتاوی کښې کتلې شی. واضحه دې وی چه په لباس کښې مشابهت (که هغه لباس دغیرو مخصوص لباس نه وی اود هغې) تعلق دهرې علاقې مزاج او عرف سره وی. چه هم یو څیز په یوښار اوعلاقه کښې دعرف د وجې نه ناجائز وی نوهم هغه څیز په بله علاقه کښې د عرف نه کیدو د وجې نه ناجائزنه وی. ددې دپاره په دې معامله کښې دخپلې علاقې ماهر تجربه کار مفتیان عظام سره رابطه کولوسره د حقیقی صورت نه ځان خبرول ضروری دی ((وَقَالَ الْحَسَنُ فِي الثِّيَابِ يَنْسِجُهَا الْمَجُوسِيُّ: لَمْ يَرَ بِهَا بَأْسًا. وَقَالَ مَعْمَرٌ: رَأَيْتُ الزُّهْرِيَّ: يَلْبَسُ مِنْ ثِيَابِ الْيَمَنِ مَا صُبِغَ بِالْبَوْلِ. وَصَلَّى عَلِيٌّ فِي ثَوْبٍ غَيْرِ مَقْصُورٍ))

---

[1] سورة الهود: ۱۱۳.

[2] مجموعه رسائل حکیم الإسلام اسلامی تهذیب وتمدن: ۵/۱۳۳-۱۲۸تشبه بالکفار للکاندهلوی ص: ۸ – ۱۲ أنوارالباری:۱۱/۱۰۶-۱۰۵فیض الباری:۲/۱۵.

[3] فیض الباری: ۲/۱۵أنوارالباری: ۵/۱۰۱.

قوله: وقال الحسن في الثياب ينسجها المجوسي لم ير بها بأسا حسن بصري دهغه كپړوباره كښې فرمائيلي كومې چه مجوسيان جوړه وى (چه دهغې په اغوستوسره مونځ كولو كښې) هيڅ حرج نشته دې

قوله: الحسن: دامشهورتابعي ابوسعيد الحسن بن ابى الحسن يساربصرى رحمه الله دې دَدوى تفصيلي حالات كتاب الإيمان باب وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوا بينهما، فسماهم المؤمنين كښې تير شوى دى (١)

قوله: يَنْسُجُها: يَنْسُجُها بكسر السين المهملة وضمها وبضم الجيم دې دَدې معنى ده بنړل يا تيارول (٢)

قوله: المجوسي: دَحموى اوكشميهنى په روايت كښې دغه شان دې دَمفرد صيغې سره اومراد جنس مجوس دى اودَدې دوو حضراتونه علاوه نسخوكښې دَ جمع صيغې سره دې المجوس (٣)

قوله: لم يرَ: لم ير معروف اومجهول دواړه شان استعمال كړې شوې دې. معروف لوستونكې راوى علامه عينى رحمه الله او مجهول لوستونكې راوى علامه كرمانى رحمه الله دې. په رومبى صورت كښې دَلم ير فاعل حضرت حسن بصرى رحمه الله وى او دا صيغه به دَ صنعت تجريدنه وى. لكه چه حضرت حسن رحمه الله دَ خپل ځان نه يوسړې جدا كړو اوبيائى دَ هغه طرف ته دَ غائب اسناد راؤګرځول اودَ مجهول په صورت كښې دَ ده نائب فاعل القوم ګرځولې شوې دې. (٤)

دَمذكوره جملې تخريج: دااثر ابن ابى شيبه رحمه الله موصولاً نقل كړې دې، اوګورئ (حدثنا وكيع، قال: لابأس بالصلاة فى رداء اليهودي والنصراني) (٥) اودَدې نه هم واضحه اثرحافظ صاحب رحمه الله دَابونعيم بن حماد رحمه الله په نسبت سره ذكركړې دې (عن معتمر عن هشام، عن الحسن: لابأس بالصلاة فى الثوب الذي ينسجه المجوسي قبل أن يغسل) (٦) اوپه داسې لباس كښې دَ مونځ اداكولوباره كښې ابن سيرين رحمه الله نه دَ كراهت قول نقل دې. (٧)

قوله: وقال معمر: رأيت الزهري يلبس من ثياب اليمن ما صبغ بالبول: معمر رحمه الله وائى ما زهرى رحمه الله دَ يمن په داسې كپړو اغوستو سره ليدلې كوم چه به متيازو سره رنګ كولې شوې

معمر: معمرپه فتح دَ ميم مشهور امام دې ددوى نوم معمر بن راشد ازدى حدانى بصرى دې. ددوى حالات كتاب بدء الوحي پنځم حديث او كتاب العلم باب كتابة العلم دَ دريم حديث لاندې تيرشوى دى (٨)

زهري: دا ابوبكر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله لوئى الزهرى المدنى رحمه الله دې. دَ دوى حالات كتاب بدء الوحي باب كيف كان بدء الوحي دَ دريم حديث لاندې تيرشوى دى. (٩)

---

١) كشف البارى: ٢٢٠/٢.
٢) فتح البارى: ٦٢٤/٢ عمدة القارى: ١٠٩٤/٤.
٣) شرح الكرمانى: ٢١/٤ فتح البارى: ٦٢٤/٢ عمدة القارى: ١٠٤/٤.
٤) شرح الكرمانى: ٢١/٤ فتح البارى: ٦٢٤/٢ عمدة القارى: ١٠٤/٤.
٥) المصنف لابن أبى شيبة كتاب الصلاة فى الثوب يخرج من النساج، رقم الحديث: ٦٣٧٠
٦) فتح البارى: ٦٢٤/٢
٧) المصنف لابن أبى شيبة رقم الحديث: ٦٣٦٩
٨) كشف البارى: ٤٦٥/١، ٣٢١/٤.
٩) كشف البارى: ٣٢٦/١.

دَ اثر تخريج: دَامام زهری رحمه الله دا مذكوره اثر امام عبدالرزاق بن همام رحمه الله المصنف كښې موصولاً ذكركړې دې. «عبدالرزاق عن معمر قال: رأيت الزهري يلبس ما صبغ بالبول» يعنی عبدالرزاق رحمه الله دَ معمر رحمه الله نه روايت كړې دې چه معمر رحمه الله فرمائی ما زهری رحمه الله په داسې كپړو كښې اوليدلو چه په متيازو سره رنګ كړې شوې وې.[1]

ماصبغ بالبول: دَيمن په ملك كښې به كپړې جوړيدو سره په متيازو كښې رنګ كولې شوې. چنانچه معمر رحمه الله دَ زهری رحمه الله هغه حالت بيانوی كوم وخت چه هغوی هغه كپړې اچولې وې. په دې باره كښې ډيرو ائمه حضراتو مختلف توجيهات بيان كړی دی كوم چه دلته ذكركولې شی: شيخ الاسلام زكريا الانصاری رحمه الله فرمائی چه امام زهری رحمه الله به داسې لباس دَ مونځ نه بهر استعمالولو اوهغه هم دَاوچيدو په حالت كښې[2] علامه كرمانی رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عينی رحمه الله اونور ډير ائمه حضرات دا ذكركړی دی چه البول په شروع كښې كوم الف لام دې هغه دَ جنس دَ پاره دې يا عهدی دې. كه چرې جنسی وی نومراد به داشی چه هغوی به داسې كپړې دَ وينځلونه پس استعمالولې. يعنی چه كله به په وينځلوسره دَ متيازو اثر ختميدلو نوبيابه ئی هغه كپړې استعمالولې. اوكه چرې الف لام عهدی وی نومطلب به داشی چه هغه متيازې به دَ هغه څناورو وې دَكومو غوښې چه خوړلې شی يعنی دَ حلال څاروی. او امام زهری رحمه الله دَ ماكول اللحم حيوانات دَ متيازو دَ طهارت قائل وو.[3]

دَماكول اللحم حيواناتو دَ ابوالوسره متعلق دَامام زهری رحمه الله مسلك: امام زهری رحمه الله چه كومې دَ يمن دَملك كپړې اچولې وې په دې باره كښې دَ بخاری اكثر شراح ليكلی دی چه دَدې وجه دا وه چه امام زهری رحمه الله به حلال څاروو متيازې پاكې ګڼړلې.

دَعلامه انور شاه كشميری رحمه الله تحقيق: حضرت كشميری رحمه الله دَ شراح بخاری دَدې خبرې باره كښې فرمائی چه دَامام زهری رحمه الله طرف ته دا نسبت غلط دې ځكه چه زما په نيز دَ هغوی مذهب هم دَ ټولو ابوالو دَ نجاست دې. اودَې په ثبوت كښې ماسره دَ مصنف عبدالرزاق وغيره نقول دی. بيا دَدغه ټولو باوجود دَهغې دَ مذكوره استعمال وجه دا وه چه داسې كپړې به په متيازوكښې دَ رنګ كولونه پس دَ وينځلو رواج هم وو. په دې وجه هغوی به هم خامخا دَ وينځلونه پس استعمالولې اودَ وينځلونه پس دَ استعمال ذكر دلته ځكه اوكړې شو كوم طبائع دَداسې كپړو استعمال دَ وينځلونه پس نه خوښوی هغوی ته به په دې نقل سره فائده وی چه طبعی كراهت به نه كوی. بيائی اوفرمائيل چه ماته دَ كله نه دامعلومه شوې ده چه حيدرآبادی رومال دَ ګډو اوچيلو په متيازو كښې رنګ كولې شی نوزه ئی هم دَ استعمال نه وړاندې وينځم.

دې نه علاوه نورفرمائی چه دا قول معمر عن زهری نه استدلال كولوسره دَ امام زهری رحمه الله مذهب «طهارة أبوال ماكول اللحم» ګرځول صحيح نه دی ځكه چه دَ مصنف عبدالرزاق نه دَهغوی مذهب نجاست ابوال ثابت دې او امام بخاری رحمه الله په كتاب الطب كښې «باب ألبان الأتن» قائم كړې دې په دې كښې «هل تشرب أبوال الإبل» سره هم اشاره دَ نجاست طرف ته ده. «دَدې سوال جواب كښې ابوادريس رحمه الله

---

[1] المصنف لعبدالرزاق كتاب الصلاة باب ماجاء في الثوب يصبغ بالبول رقم الحديث: ۱٤۹۸، ۱/۲۹۲.

[2] تحفة البارى: ۱/۲۸۹.

[3] شرح الكرمانى: ٤/۲۲-۲۱فتح البارى: ۲/۶۲٤عمدة القارى:٤/۱۰٤شرح ابن بطال: ۲/۲۳الكوثر الجارى: ۲/٤۳إرشاد السارى::۲/۲۱فيض البارى:۲/۱۵.

ونیلی چه دَ دوائی په ضرورت سره دَدې استعمال جائز ګنړلې شوې دې ګنی که دَهغه سائل او مجیب په نظر کښې پاکې وې نودَ مذکوره سوال اوجواب څه موقع وه؟.

پوره روایت دا شان دې: (۱) «حدثنی عن یونس عن ابن شهاب قال: وسألته: هل نتوضأ أو تشرب ألبان الأتن أومرارة السبع أوأبوال الإبل؟ فقال: قدکان المسلمون یتداوون بها، فلا یرون بذلك بأساً، فأما ألبان الأتن: فقد بلغنا أن رسول الله صلی الله علیه وسلم نهی عن لحومها، ولم یبلغنا عن ألبانها أمرولا نهی» یعنی شاه صاحب رحمه الله فرمائي چه ما دَ حضرت عمر رضي الله عنه اثر هم لیدلې دې چه هغوی دَ یمنی کپړو دَاستعمال دَممانعت اراده کړې وه چه په متیازو سره به رنګ کولې شوې. لیکن چه کله حضرت ابی رضي الله عنه اوویئیل چه تاسو دَیوداسې څیز دَ ممانعت حکم څنګه ورکولې شئ دکوم ممانعت چه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه ثابت نه دې نوحضرت عمر اراده ترک کړه.

پوره روایت داسې دې: «عبدالرزاق عن ابن عیینة عن عمروعن الحسن قال: قال عمر: لونهینا عن هذا العصب، فإنه یصبغ بالبول، فقال أبی بن کعب: والله! ما ذلك لك، قال: ما؟ قال: لأنا لبسناها علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم والقرآن ینزل، وکفن فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال عمر: صدقت» (۲)

مطلب دا چه حضرت عمر رضي الله عنه هم مطلقاً دَ ټولو ابوالو دَ نجاست قائل وو څکه خونی دَ یمنی کپړې استعمال بندول غوښتل. مګر دَداسې کپړو دَ وینځلونه پس دَ استعمال شرعاً ګنجائش موجود وو اوهم دَدې وجې نه دَرسول الله صلی الله علیه وسلم نه ممانعت ثابت نه وو نوحضرت عمر دَ حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه خبره قبوله کړه دې دپاره چه خلق په سختئی اوتنګوالی کښې راګیرنه شی. بیا چه کله دَ امام زهری رحمه الله مذهب هم دَټولو ابوالو دَنجاست وو نوهغه به ولې بغیردَ وینځلونه یمنی کپړې استعمالولې شوې؟ (۳)

دَماکول اللحم څناورو دَمتیازو حکم: کتاب الطهارة کښې دَ ماکول اللحم څناورو دَ طهارت اوعدم طهارت مسئله سره دَاختلافات دَ ائمه تیره شوې ده دکومې خلاصه چه داده. دَامام ابوحنیفه رحمه الله امام شافعی رحمه الله او سفیان ثوری رحمه الله په نیزهرقسم میتازې بول و براز نجس دې اوپه صاحبینوکښې دَامام ابویوسف رحمه الله مذهب هم دغه دې. (۴) او حافظ صاحب رحمه الله دا مذهب دَ جمهورو مذهب ګرځولې دې. (۵)

امام مالک رحمه الله امام احمد رحمه الله امام بخاری رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله په نیز دَماکول اللحم متیازې پاکې دی. فیض الباری کښې لیکلی دی چه دَامام محمد رحمه الله اوامام زفر رحمه الله هم دغه مسلك دی او علامه شوکانی رحمه الله لیکلی دی چه دَ شوافع نه ابن المنذر رحمه الله ابن خزیمه رحمه الله ابن حبان رحمه الله او اصطخری و رؤیانی هم دغه مسلك دې. (۶)

---

(۱) صحیح البخاری کتاب الطب باب ألبان الأتن رقم الحدیث: ۵۷۸۱.

(۲) المصنف لعبدالرزاق باب ماجاء فی الثوب یصبغ بالبول رقم الحدیث: ۱۴۹۷.

(۳) فیض الباری: ۱۵/۲ أنوار الباری: ۱۰۷/۱۱-۱۰۶.

(۴) عمدة القاری: ۳۳۱/۳.

(۵) فتح الباری: ۴۴۷/۲.

(۶) نیل الأوطار کتاب الطهارة باب الرخصة فی بول ما یوکل لحمه، قم الحدیث: ۳۷،۶۰/۱ عمدة القاری کتاب الوضوء باب أبوال الإبل والدواب والغنم ومرابضها رقم الحدیث: ۲۳۳، ۲۳۱/۳.

دَ نجاست دَ قائلين دليل: امام ابوحنيفه رحمه الله امام ابويوسف رحمه الله او نورو ائمه چه دَهرقسم متيازو دَ نجس كيدو قائل دى دَ هغوى دليل «استنزهوا من البول فإن عامة عذاب القبر منه» دې. دَ دې حديث مطلب دا دې چه دَ ټولو متيازو دَ څاڅكو نه بچ كيږئې ځكه په عام توګه دَ عذاب قبر سبب دَ متيازو دَ څاڅكو نه بچ كيدل دى.

داحديث په مختلف طرق او مختلف الفاظوسره الدارقطني المستدرك على الصحيحين الجامع الصغيرنيل الأوطار الترغيب والترهيب الجامع الكبير للطبراني او په مجمع الزوائد وغيره كښې ذكر كړې دې.[1]

دَ طهارت دَ قائلين دليل: دَ ماكول اللحم دَ ابوال دَ طهارت دَ قائلينو دليل حديث عرينه دې.[2] دَ دې حضراتو ټول دلائل او دَ هغې جوابات په خپل مقام باندې تيرشوى دى.

قوله: وصلى على في ثوب غير مقصور: على كوره (بغير وينځلو) كپړو كښې مونځ ادا كړو.

على: دا امير المؤمنين سيدنا على بن ابى طالب بن هاشم مكى مدنى رضي الله عنه دې. دَ دوى تفصيلى حالات كتاب العلم باب إثم من كذب على النبى صلى الله عليه وسلم كښې تيرشوى دى.[3]

دَ اثر تخريج: مذكوره اثر موصولاً ابن سعد رحمه الله دَ عطاء بن محمد رحمه الله په طريق سره الطبقات الكبرىٰ كښې نقل كړې دې: «عن عطاء بن محمد قال: أريت عليا رضى الله عنه صلى وعليه قميص كرابيس غير مغسول».[4]

قوله: غير مقصور: دې نه مراد خام څيز دې يعنى كورى څيز، خام يا كوره مال هغې ته وائى چه په وجود كښې دَ راتلونه پس ډير زيات استعمال شوې نه وى يا وينځلې شوې نه وى.[5] دلته هم دغه مراد دې چه حضرت على رضي الله عنه په داسې كپړو كښې مونځ اوكړو چه نوې وې وينځلې شوې نه وې.

دَ مذكوره آثار ترجمة الباب سره مناسبت: امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب دَ جز په توګه درې آثار ذكركړى دى. په دې كښې دَ رومبى اثر ترجمة الباب سره خو مناسبت ښكاره دې البته دويم اثر دَ ترجمة الباب موافق نه دې. په دې باره كښې علامه عينى رحمه الله ليكى چه رومبى اثر مقصودى دې اوباقى دوه دَ دې رومبى اثر دَ موافقت دَ پاره هم طردا للباب ذكر كړې شوى دى.[6]

---

[1] سنن الدارقطنى كتاب الطهارة باب نجاسة البول والأمر بالتنزه رقم الحديث: ۲، ۷، ۹ المستدرک على الصحيحين كتاب الطهارة رقم الحديث: ۶۵۳ الجامع الصغير باب حرف الألف رقم الحديث: ۱۳ نيل الأوطار كتاب الطهارة باب الرخصة فى بول مايوكل لحمه رقم الحديث:۳۷، ۶۰/۱ الترغيب والترهيب الترهيب إصابة البول الثوب رقم الحديث: ۱۶۷، ۱۵۸، ۱۶۱ الجامع الكبير للطبرانى باب الصاد صدى بن عجلان أبو أمامة الباهلى رقم الحديث: ۶۷۰۵، ۶۸۶۹مجمع الزوائد كتاب الطهارة باب استنزاه من البول رقم الحديث: ۱۰۳۳، ۴۲۹۳.

[2] صحيح البخارى كتاب الوضوء باب أبوال الإبل رقم الحديث:۲۳۳.

[3] كشف البارى:۱۴۹/۴.

[4] الطبقات الكبرىٰ لابن سعد ذكر لباس على رضى الله عنه:۱۸/۲الزهد لابن حنبل زهد اميرالمؤمنين على ابن ابى طالب رضي الله عنه: ۱۶۲/۱ العلل ومعرفة الرجال رقم الحديث:۱۰۴۱، ۳۲/۳.

[5] فتح البارى: ۶۲۴/۲إرشادالسارى:۲۹/۲.

[6] عمدة القارى:۱۰۴/۴.

الحديث الأول

[۳۵۲]-حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُومُعَاوِيَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَقَالَ: «يَا مُغِيرَةُ خُذِ الإِدَاوَةَ»، فَأَخَذْتُهَا، فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَارَى عَنِّي، فَقَضَى حَاجَتَهُ، وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَأْمِيَّةٌ، فَذَهَبَ [ص: ۸۲] لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ، فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا، فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ، فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ صَلَّى [1] [ر۱۸۰]

ترجمه: حضرت مغيرة بن شعبه رضي الله عنه روايت كوى چه زه په يوسفركښې نبى اكرم ﷺ سره ووم حضورپاك اوفرمائيل اي مغيره! دَ اوبولوښې خان سره واخله چنانچه ما واخستلو. بيا حضورپاك لاړو تردې چه زما نه پناه شو (يعنى دومره لرې لاړو تردې چه، زما دَنظر نه غائب شو. بيا حضورپاك خپل حاجت پوره كړو. حضورپاك هغه وخت شامي جبه اغوستې وه. حضورپاك دَهغې دَ لستوڼې نه خپل لاس راويستل غوښتل نوهغه تنګ (كيدود وجې نه نه پورته كيدل) لهذا حضورپاك خپل لاسونه مبارك دَهغې دَ لاندې نه راويستل. بيا ما دَحضورپاك دَ اودس په اندامونو مباركو باندې اوبه واچولې. حضورپاك دَ مانځه دَ اودس په شان اودس اوكړو په خپلو موزو باندې مسح اوكړه اوبيائې مونځ اداكړو.

تراجم رجال

يحيٰى: دا ابوزكريا يحيى بن موسى البلخى رحمه الله دي. دَدوى تذكره **كتاب الحيض باب دلك المرأة نفسها إذا تطهرت من المحيض، وكيف تغتسل** كښې تيره شوې ده. [2]

ابن ملقن رحمه الله فرمائي چه دَدې يحيٰى تذكره «**كتاب الجنائز باب الجريد على القبر رقم: ۱۳۶۱**» اودَسورت رحمٰن دَتفسير لاندې هم تيره شوې ده. ابن السكن كتاب الجنائز كښې دَ مذكوره يحيٰى نسبت

---

[1]) صحيح البخارى كتاب الوضوء باب الرجل يوضئ صاحبه رقم الحديث: ۱۸۲وباب المسح على الخفين رقم الحديث: ۲۰۳وباب إذا أدخل رجليه وهما طاهرتان رقم الحديث: ۲۰۶وكتاب الصلاة باب الصلاة فى الجبة الشامية رقم الحديث: ۳۶۳وكتاب الجهاد الجبة فى السفر والحرب رقم الحديث: ۲۹۱۸وكتاب المغازى باب (بلاعنوان) رقم الحديث: ٤٤۲۱وكتاب اللباس باب من لبس جبة الصوف فى الغزو، رقم الحديث: ۵۷۹۹صحيح مسلم كتاب الطهارة باب المسح على الخفين رقم الحديث: ۲۷٤سنن أبى داؤد كتاب الطهارة باب المسح على الخفين رقم الحديث:۱۵۱-۱٤۹ سنن الترمذى كتاب الطهارة باب ماجاء فى المسح على الخفين أعلاه وأسفله رقم الحديث: ۹۷-۹۸سنن النسائى كتاب الطهارة باب المسح على الخفين رقم الحديث: ۱۲٤وباب المسح على الخفين فى السفر رقم الحديث: ۱۲۵وباب المسح على العمامة مع الناصية رقم الحديث: ۱۰۸الموطا الإمام مالك كتاب الطهارة باب ماجاء فى المسح على الخفين: ۳۶/۱ سنن ابن ماجه كتاب الطهارة باب الرجل يستعين على وضوءه رقم الحديث . ۳۸۹ جامع الأصول كتاب الطهارة الفرع الأول فى جواز المسح رقم الحديث: ۵۲۶۹، ۲۲۸/۷.

[2]) كشف البارى كتاب الحيض باب دلك المرأة نفسها، إذا تطهرت من المحيض.

دَموسیٰ طرف ته کړې دې یعنی یحیٰی بن موسیٰ اوباقی دواړو څایونوکښې بغیرد نسبت نه مهمل پریخې دې.
اوکلاباذی ذکرکړې دې چه یحیٰی دوه دی. یو یحیی بن موسی او بل یحیی بن جعفر بن عون. دا دواړه دَ ابومعاویه نه روایت کوی. بل الطبرانی په خپل معجم کښې یوطریق یحیی الحمانی عن ابی معاویة هم نقل کړې دې. لیکن دا یحیٰی دَامام بخاری رحمه الله دَ شیوخ نه نه دې.[1] علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه یواحتمال داهم دې چه یحیٰی بن معین وی ځکه چه دې هم دَابومعاویه رحمه الله نه روایت کوی اودَ امام بخاری رحمه الله دَ شیوخ نه هم دې.[2]
ابومعاویه محمد بن خازم: دامحمدبن خازم التمیمی السعدی الکوفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره **کتاب العلم باب الحیاء فی العلم** کښې تیره شوې ده.[3]
اعمش: دا ابومحمدسلیمان بن مهران اسدی کوفی رحمه الله دې. چه دَاعمش په لقب سره مشهوردې. دَدوی تذکره **کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم** لاندې تیره شوې ده.[4]
مسلم بن صبیح: دامسلم بن صبیح الهمدنی الکوفی العطار رحمه الله دې. دَ دوی لقب ابوالضحٰی دې. دَ یو قول مطابق مولٰی همدان دې اودَدویم قول مطابق مولٰی آل سعید بن العاص القرشی دې.[5]
هغوی چه دَ کوم مشائخونه روایت کړې دې په هغوی کښې جریر بن عبدالله البجلی، جعدة بن هبیرة المخزومی، شهر بن شکل، شریح القاضی، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عمر بن الخطاب، عبدالله بن یزید الخطمی، عبدالرحمن بن هلال العبسی، عبیدة السلمانی، علقمة بن قیس النخعی، مسروق بن الأجدع او نعمان بن بشیر رحمهم الله داخل دی. اودَدوی نه روایت کونکوکښې سلیمان الاعمش، جابر الجعفی، الحسن بن عبیدالله، حصین بن عبدالرحمن، سعید بن مسروق الثوری، شباك الضبی، عاصم بن هبدالة، عباد ابن منصور، عطاء بن السائب، عمرو بن المرة، مغیرة بن مقسم رحمهم الله وغیره شامل دی.[6]
ابن معین رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی **ثقة**.[7] ابوزرعه رحمه الله دَهغوی باره کښې فرمائی **ثقة**.[8] ابن حبان دَهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[9] ابن سعد دَهغوی باره کښې لیکلی دی «**کان ثقة کثیرالحدیث**»[10] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی «**ثقة فاضل**»[11] دې په سلم هجری کښې دَحضرت عمر

---

[1]) التوضیح لابن ملقن: ۲۹۸/۵.
[2]) شرح الکرمانی: ۲۲/٤.
[3]) کشف الباری: ٦٠٥/٤.
[4]) کشف الباری: ۲۵۱/۲.
[5]) التاریخ الکبیر: ۲٦٤/۷الکاشف: ۵۸۹/۲تقریب التهذیب: ۱۷۹/۲.
[6]) تهذیب الکمال: ۵۲۱/۲۷ الجرح والتعدیل: ۲۱٤/۸.
[7]) الجرح والتعدیل: ۲۱٤/۸تهذیب الکمال: ۵۲۲/۲۷.
[8]) الجرح والتعدیل:: ۲۱٤/۸.
[9]) الثقات لابن حبان: ۳۹۱/۵.
[10]) الطبقات الکبری لابن سعد: ۲۸۸/۹.
[11]) تقریب التهذیب: ۱۷۹/۲.

بن عبدالعزيز رحمه الله د خلافت په زمانه كښې وفات شوې[1] طبقه رابعه كښې د هغوى شمير كيږى.[2]

مسروق: دا ابوعائشه مسروق بن الاجدع بن مالك بن اميه همدانى كوفى رحمه الله دې. د دوى حالات **كتاب الايمان باب علامة المنافق** د دويم حديث لاندې تيرشوى دى.[3]

المغيرة: دا ابومحمد المغيرة بن شعبه بن ابى عام الثقفى رضي الله عنه دې. د دوى حالات **كتاب الوضوء باب الرجل يؤضى صاحبه** كښې تيرشوى دى.[4]

شرح الحديث

قوله: كنت مع النبى صلى الله عليه وسلم فى سفر: حضرت مغيرة بن شعبة رضي الله عنه فرمانى په يوسفركښې زه نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره ووم. دې سفرنه مراد د تبوك سفردې لكه چه حافظ ابن حجر او نورو شارحينو ددې تصريح كړې ده.[5]

قوله: خذ الإداوة: حضورپاك صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل اې مغيره! د اوبووالا لوښى ځان سره واخله. إداوة د همزه كسره سره، د دې مطلب دې د څرمن نه جوړشوې د اوبو لوښى د دې جمع أداوي راځى.[6]

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: د مذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت ښكاره دې چه په دواړوكښې د جبه ذكر دې.[7]

د مذكوره حديث نه مستفاد امور: ① په دې حديث شريف سره په موزو باندې د مسح مشروعيت پته لګى. ② د نورو نه د امداد غوښتلو جواز هم معلوميږى. ③ دباغت وركړې شوې مردار ځناور څرمنې استعمال جائز دې. ④ كله چه د نجاست د عدم تحقق علم اوشى نود كافرانو د لباسونو د استعمال جواز معلوم شو. ⑤ په مذكوره حديث سره په هغه حضراتو باندې رد كيږى چه د آيات وضوء د نزول نه پس د مسح على الخفين مشروعيت منسوخ كيدو قائل وو. ځكه چه آيات وضوء په غزوه مريسيع كښې نازل شوې وو او دا واقعه (مسح على الخفين) غزوه تبوك كښې پيښه شوې او غزوه تبوك د غزوه مريسيع نه پس واقع شوې وه. ⑥ په سفركښې چونكه تادى مطلوب وى په دې وجه د آسانتى په غرض تنګ لباس اغوستل جائز دى. ⑦ د قضاء حاجت د پاره د خلقو د نظر نه لرې تلل مستحب دى. ⑧ په طهارت باندې دوام مستحب اومطلوب دې ځكه چه هم په شروع كښې حكم وركړې وو چه د

---

[1] تهذيب الكمال: ٥٢٢/٢٧ الثقات لابن حبان: ٢٩١/٥.
[2] تقريب التهذيب: ١٧٩/٢.
[3] كشف البارى: ٢٨١/٢.
[4] كشف البارى كتاب الوضوء باب الرجل يؤضى صاحبه.ى
[5] فتح البارى: ٤٠٦/٢ عمدة القارى: ١٤٧/٣ إرشادالسارى: ٢٢/٣ الكوثرالجارى: ٤/٢ شرح الكرمانى: ٣٣/٤.
[6] النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٤٦/١ تفسير غريب ما فى الصحيحين: ١٠٢/١ القاموس المحيط ص: ١١٣٢ المعجم الوسيط ص: ١٠.
[7] عمدة القارى: ١٠٥/٤.

اوبولوښې واخله. ⑨ دَ مذكوره حديث نه دَمشرانو استاذانو او مشائخ دَمطالبه نه بغير دَهغوى دَ خدمت جواز معلوميږى. ⑩ دَضرورت په وخت متې دَ لستوڼونه لاندې راويستل جائز دى.[1]

۷- باب: كَرَاهِيَةِ التَّعَرِّي فِي الصَّلاَةِ وَغَيْرِهَا

داباب دې په مانځه او بهردَ مانځه د بربنډيو مكروه (ناخوښه اوممنوع) كيدو باره كښې مونږ سره په مروج نسخوكښې اودَعلامه كرمانى رحمه الله په نسخه كښې دا باب داسې دې.[2] (يعنى كَرَاهِيَةِ التَّعَرِّي فِي الصَّلاَةِ وَغَيْرِهَا) خوپه نسخه مصريه اوشروح ثلاثه (فتح البارى، عمدةالقارى او ارشاد السارى) كښې دَدې ترجمې آخرى لفظ "وغيرها" نشته دې په دې مقام باندې دې حضراتو داسې وئيلى دى چه په دې ترجمه كښې كشميهنى او حموى دَ "وغيرها" اضافه كړې ده.[3]

دَترجمة الباب مقصد: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دَدې باب مقصدستردَپټولو عموميت بيانول دى لكه چه څنګه دَ مانځه په حالت كښې ستر پټول فرض دى دغه شان بهردَ مانځه نه هم بغيردَ ضرورت نه ستر ښكاره كول ناخوښه دى بلكه مكروه دى.[4]

دَحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى چه دَ شراح رائې ده چه (امام بخارى رحمه الله) اول لباس فى الصلاة ثابت كړو اوس عموم ثابتول فرمائى. كه فى الصلاة وى اوكه فى غير الصلاة مګر زما په نيز دا صحيح نه ده ځكه چه په دې صورت كښې دا ابواب اللباس كښې ذكركول پكار وو. بلكه زما په نيز غرض دادې چه په وړاندې باب كښې لباس دَ فرض په اندازه ثابت كړې شوى دى چه ستر پټول ضرورى دى اودلته دَ باقى بدن پټول ثابتوى چه كه چا سره كپړې وى نوهغه دَ سترنه علاوه نور بدن هم پټول پكاردى.[5]

الحديث الأول

[۳۵۷]- حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الفَضْلِ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يُحَدِّثُ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْقُلُ مَعَهُمُ الحِجَارَةَ لِلْكَعْبَةِ وَعَلَيْهِ إِزَارُهُ»، فَقَالَ لَهُ العَبَّاسُ عَمُّهُ: يَا ابْنَ أَخِي، لَوْ حَلَلْتَ إِزَارَكَ فَجَعَلْتَ عَلَى مَنْكِبَيْكَ دُونَ الحِجَارَةِ، قَالَ: «فَحَلَّهُ فَجَعَلَهُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ، فَسَقَطَ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ، فَمَا رُئِيَ بَعْدَ ذَلِكَ عُرْيَانًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[6] [۳۸۲۹،۱۵۸۲]

---

[1]) شرح ابن بطال: ۲۳/۲ شرح الكرمانى: ۲۲/۴ عمدة القارى: ۱۰۴/۴، ۱۴۸/۳-۱۴۷ الكوثر الجارى: ۴۴/۲ تحفة البارى: ۲۸۹/۱.

[2]) شرح الكرمانى: ۳۴/۴.

[3]) فتح البارى: ۶۳۵/۲ عمدة القارى: ۱۰۶/۳ إرشاد السارى: ۳۲/۲ تحفة البارى: ۳۸۹/۱.

[4]) عمدة القارى: ۱۰۶/۴.

[5]) تقرير بخارى شريف: ۳۳۵/۲.

[6]) أخرجه البخارى فى كتاب الحج باب فضل مكة وبنيانها وقوله تعالى: ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ رقم الحديث: ۱۵۸۲ وفى كتاب مناقب الأنصار باب

ترجمه: حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه روايت كوى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم (دَ نبوت نه وړاندې) دكعبه (آبادئى) دَپاره قريشوسره كانړى اوچتول اودَ رسول الله صلى الله عليه وسلم په بدن مبارك باندې ازار (لنګ) تړلې شوې وو. نودَحضورپاك تره حضرت عباس رضی الله عنه حضورپاك ته اووئيل اې زما وراره كاش چه تا خپل لنګ كولاؤكړې وې او په خپلو اوږو باندې دې دَ كانړى لاندې كيخودلو (نوپه كانړى اوچتولوكښې به آسانى وه). حضرت جابر رضی الله عنه فرمائى چه حضورپاك خپل لنګ كولاؤكړو او په خپلو اوږو باندې واچولو (ليكن) حضورپاك (دَ حياء دَ وجې نه) بې هوشه كيدوسره راپريوتلو. بيا دَدې نه پس چرې هم حضورپاك برېنډ نه دې ليدلې شوې.

تراجم رجال

مطربن الفضل: دامطر بن الفضل المروزى دې[1] دَدوى په مشائخوكښې روح بن عباده حجاج بن محمد المصيصى، شبابة بن سوار ،وكيع بن الجراح، يحيى بن أبي بكير الكرمانى اويزيدبن هارون رحمهم الله نومونه ملاويږى.اودَدوى نه روايت كونكوكښې امام بخارى، احمد بن حمويه الاسفرا ينى، عبيدالله بن واصل البخارى الحافظ اومحمد بن على الحكيم الترمذى شامل دى.[2]

ابن حبان رحمه الله دَدوى ذكر خپل كتاب الثقات كښې كړې دې اودَدوى باره كښې ئى وئيلى دى (مستقيم الحديث)[3] فربرى رحمه الله فرمائى چه مطربن الفضل رحمه الله مونږ سره فربركښې وفات شوې. (يعنى ۲۵۰هجرى نه پس).[4]

روح: دا ابومحمدروح بن عبادة بن العلاء قيسى بصرى رحمه الله دې. دَدوى تذكره كتاب الايمان باب اتباع الجنائزمن الايمان كښې تيره شوې ده.[5]

زكريا بن اسحاق: دا زكريا بن اسحاق المكى رحمه الله دې.[6]

دې دَ عمرو بن دينار، ابراهيم بن ميسره، عطاء بن ابى رباح، عمرو بن ابى سفيان بن عبدالرحمن بن صفوان بن اميه الجمحى، ابوزبيرمحمدبن مسلم المكى، وليد بن عبدالله بن ابى سميره او يحيى بن عبدالله بن صيفى رحمهم الله نه دَ حديث روايت كوى.

دَ دوى نه روايت كونكوكښې روح بن عبادة، ازهر بن القاسم، يشربن سرى، سعيد بن سلام العطار البصرى، ابوعاصم الضحاك بن مخلد، عبدالله بن المبارك، عبدالرزاق بن همام، ابوعامر عبدالملك بن عمرو العقدى، المعافى بن عمران اووكيع بن الجراح رحمهم الله شامل دى.[7]

بنيان الكعبة رقم الحديث: ۳۸۲۹ ومسلم فى صحيحه فى كتاب الحيض باب الاعتناء بحفظ العورة رقم الحديث: ۳۴۰ جامع الأصول حرف الفاء الكتاب الأول فى الفضائل والمناقب الباب الثامن فى فضل الأمكنه الفرع الثانى: فى بناء البيت رقم الحديث: ۲۹۰۷، ۳۰۱/۹.

[1] الكاشف: ۲۲۹/۲.

[2] تهذيب الكمال: ۵۸/۲۸-۵۷.

[3] الثقات لابن حبان: ۱۸۹/۹.

[4] تهذيب التهذيب: ۱۷۰/۱۰.

[5] كشف البارى: ۵۱۸/۲.

[6] التاريخ الكبيرللبخارى: ۴۲۳/۳الكاشف: ۴۰۵/۱.

[7] تهذيب الكمال: ۳۶۵/۹تقريب التهذيب: ۳۱۳/۱.

دهغوی باره کښې احمدبن حنبل رحمه الله فرمائي ثقة [1] ابوزرعه او ابوحاتم او امام نسائي رحمهم الله فرمائي «لابأس به» [2] علامه ذهبي رحمه الله فرمائي ثقة. [3] ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې. [4] ابن سعد فرمائي «كان ثقة، كثير الحديث» [5] ابوعبيد الآجري رحمه الله فرمائي چه ما دابوداؤد رحمه الله نه تپوس اوکړو چه زکريابن اسحاق قدري دې؟ هغه ماته اووئيل چه ولې ته دهغه باره کښې ويريږې؟ نوما اووئيل چه هغه ثقة دې هغوی اووئيل چه او هغه ثقه دې. [6] ابوالحسن الميموني رحمه الله فرمائي عبدالله ابن مبارك رحمه الله به دهغوی په مجلس کښې حاضريدلو [7] البرقي رحمه الله اوالحاكم رحمه الله فرمائي «كان ثقة» [8] علامه ذهبي رحمه الله فرمائي چه هغوی ۱۵۱ يا ۱۵۲ يا ۱۵۳ هجری کښې وفات شوی. [9]

عمرو بن دينار: دا ابومحمد عمروبن دينار مكي جمحي رحمه الله دې. ددوی حالات **كتاب العلم باب كتابة العلم** په دريم حديث کښې تيرشوی دی. [10]

جابربن عبدالله: دامشهور صحابي حضرت جابر بن عبدالله الانصاري رضي الله عنه دې. د دوی حالات **كتاب الضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر** کښې تيرشوی دی. [11]

شرح حديث

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان ينقل معهم الحجارة للكعبة: حضرت جابر رضي الله عنه روايت کوی چه نبی کريم صلى الله عليه وسلم به قريشو سره د کعبه (بيت الله) د تعميردپاره کانړی اوچتول او راوړل به ئې. د للكعبة نه مراد لبناء الكعبة دې. [12]

قوله: وعليه إزاره: په دغه دوران کښې چه حضورپاك به کانړی اوچتول او راوړل نودحضورپاك په بدن مبارك باندې دهغوی ازار يعنی لنګ تړلې شوې وو. بعض نسخوکښې داجمله د واؤ حرف عاطف نه بغيرده. [13]

---

[1] الجرح والتعديل: ۵۲۹/۳.
[2] الجرح والتعديل: ۵۲۹/۳سيرأعلام النبلاء: ۳۴۰/۶.
[3] الكاشف: ۴۰۵/۱سيرأعلام النبلاء: ۳۴۰/۶.
[4] تهذيب الكمال: ۳۵۷/۹.
[5] الطبقات لابن سعد: ۴۹۳/۵.
[6] تهذيب الكمال: ۳۵۷/۹.
[7] تهذيب التهذيب: ۳۲۹/۳الطبقات ابن سعد: ۴۹۳/۵.
[8] تهذيب التهذيب: ۳۲۹/۳ إكمال تهذيب الكمال: ۶۴/۵.
[9] سيرأعلام النبلاء: ۳۴۰/۶.
[10] كشف الباری: ۲۰۹/۴.
[11] كشف الباری كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.
[12] عمدة القاری: ۱۰۶/۴إرشادالساری: ۲۲/۲.
[13] عمدة القاری: ۱۰۷/۴.

قوله:: فقال له العباس عمه، يا ابن أخي: حضرت عباس رضی الله عنه یعنی دَحضورپاك تره هغوی ته اوفرمائیل اې زما وراره که ته خپل لنګ کولاؤ کړې بیا دا زه ستا په اوږو باندې دکاڼړې لاندې کیږدم نودا به ښه اودَ آسانتئ سبب شی. دې ځائی کښې به دَ "لو" جواب محذوف شی. اوهغه «لکان أسهل علیك» کیدې شی. دې نه علاوه دا "لو" دَتمنٰی دَپاره هم ګرځولې شی. په دې صورت کښې به دَ "جواب لو" ضرورت پاتې نه شی.([1])

«فجعلت علی منکبیه دون الحجارة» په دې جمله کښې دکشمیهنی دَ روایت مطابق فجعلت په ځائی فجعلته مفعول ضمیر سره دې. او دون الحجارة مطلب تحت الحجارة دې.([2])

قوله:: قال فحله وجعله علی مکبیه: دَقال فاعل څوك دې؟ په دې باره کښې یو احتمال خودادې چه ددې فاعل حضرت جابر رضی الله عنه دې اودویم احتمال دادې چه دَدې فاعل هغه ومحدث دې څوك چه داحدیث بیانوی.([3])

قوله:: فسقط مغشیا علیه: څنګه چه حضورپاك خپل لنګکولاؤکړو په اوږه باندې دَ کاڼړې لاندې دَ اوچتولودپاره کیخودو هم هغه وخت دَحیاء اوشرم دَ وجې نه حضورپاك بې هوشه پریوتلو.([4])

قوله:: فما رؤی بعد ذلك عریانا صلی الله علیه وسلم: هغه وخت خودَ رسول الله صلی الله علیه وسلم ازار هغوی ته اوتړلې شو اوحضورپاك ته هوش راغلو مګر ددغې نه پس تریوره ژوندون پورې حضورپاك چا بربنډ اونه لیدلو. په یو روایت کښې راځی دَ آسمان نه یوه فرښته نازل شوه هغې دَ حضورپاك ازار هغوی ته اوتړلو.([5])

بل په دې روایت کښې دی چه دَدې نه پس چاهم کله حضورپاك بربنډ نه دې لیدلې. او په یوبل روایت کښې دا الفاظ دی «فلم یتعر بعد ذلك» چه حضورپاك دَدې نه پس کله هم نه دې بربنډشوې.([6])

یواشکال اودَهغې جواب: په دې حدیث کښې په مذکوره واقعه باندې یواشکال کیږی چه دَ نبوت دَ شان نه داخبره لرې ده چه هغوی دې دَ خلقو په وړاندې بربنډشی. دَدې اشکال دَجواب تعلق وقوع واقعه سره دې چه داواقعه کله پیښه شوې ده؟ چنانچه اول په دې باره کښې داخبره واضح کولې شی

دَتعمیر کعبه واقعه کله پیښه شوې؟: دکعبه دَدې تعمیر باره کښې دَعلماء سیر مختلف اقوال دی چه دا آبادی کله شوې اوهغه وخت چه کله داواقعه پیښه شوه هغه وخت دَحضورپاك عمر مبارك څه وو امام زهری رحمه الله فرمائی چه کله قریشو دکعبه تعمیر کړې، هغه وخت حضورپاك بالغ شوې نه وو.([7])

---

[1]) شرح الکرمانی: ۲۳/٤فتح الباری: ۶۲۶/۲.
[2]) فتح الباری:۶۳۶/۲تحفة الباری: ۲۸۹/۱.
[3]) شرح الکرمانی:۲۳/٤ إرشاد الساری: ۲۲/۲.
[4]) شرح الکرمانی: ۳۳/٤عمدة القاری: ۱۰۷/٤.
[5]) التوضیح لابن ملقن: ۳۹۹/۵عمدة القاری:۱۰۷/٤.
[6]) فتح الباری: ۶۲۶/۲إرشادالساری: ۲۲/۲.
[7]) المصنف لعبدالرزاق باب بنیان الکعبة: ۱۰۰/۵ ۳۱۷/۵.

په دې باره کښې دويم قول دادې چه د کعبه د آبادې وخت کښې دحضورپاك عمر پنځلس کاله وو. دا قول ذکرکونکې علامه ابن بطال رحمه الله علامه کرماني رحمه الله علامه زرقاني رحمه الله دي [١].

دريم قول دادې چه دا واقعه د بعثت نه پنځه کاله وړاندې پيښه شوې. دا قول ذکرکونکې امام محمدبن اسحاق رحمه الله امام هشام رحمه الله علامه سهيلي رحمه الله اوامام طبري رحمه الله دي [٢]. دا هم ونيلې شوي دي چه د پنځه کاله وړاندې والا واقعه بله ده او پيش نظر واقعه دويمه ده. خويبا هم دومره خبره يقيني ده چه دحضورپاك دغه ذکرشوې واقعه د بعثت نه وړاندې ده.

د جواب توضيح: د کومو حضراتو په نيز چه مذکوره واقعه د بلوغت نه دوړاندې وخت ده نوبياخو هيڅ اشکال نه پيدا کيږي. ليکن د دويم قول په رڼا کښې اشکال راتلې شي چه حضور پاك بربنډيدل څنګه برداشت کړل. نو په دې خبره کښې اول خبره خوداده چه مذکوره واقعه د نبوت نه د وړاندې ده. دويمه خبره داده چه په عربوکښې تعرى (بربنډوالي) په معيوب نه شو ګڼړلې. مشرکانو به د بيت الله طواف په بربنډه کولو د دې عام رواج وو. دريمه خبره داده چه دلته د ازار کولاوولوذکر دې د قميص د لرې کولوذکرنه دې. خوچونکه د حضورپاك د اوچت شان سره دا هم نه وو په دې وجه ئې د دې ذکر اوکړو. دا مقصدئې نه دې چه حضورپاك بالکل بربنډ شوې وو اوکاشف العورة شوې وو. قميص ئې په بدن مبارك باندې وو په دې وجه ددې خبرې ګنجائش وو ليکن الله ﷻ ته چونکه د خپل نبى دپاره داخبره هم خوښه نه وه اود وحى سلسله هم نه وه لهذا د حضورپاك د تربيت عندالله دا انتظام اوشو چه هغوى بې هوشه کړې شو او خلقو په حضورپاك باندې کپړه واچوله. هغه کوم دتعرى احتمال چه به پيدا کيدلو هغه هم ختم کړې شو. دې نه پس حضور پاك کله هم بربنډ نه دې ليدلې شوې.

قوله: عصمت انبياء کرام عليهم السلام: دمذکوره واقعې متعلق د اشکال يو اړخ مسئله د عصمت انبياء عليهم السلام هم ده چه بربنډيدل د عصمت د انبياء کرامو عليهم السلام خلاف دی او د انبياء کرامو عليهم السلام د نبوت دمنصب خلاف امر دې. دانبياء کرام عليهم السلام دعصمت د مسئلې متعلق مختصر په دې ځان پوهه کول پکاردى چه په دې خبره باندې اجماع ده چه د انبياء عليهم السلام د نبوت نه وړاندې اود نبوت نه پس د کفر اختيارولو نه معصوم دی. دوى نه کفرهډو کيدې نه شى. په دې خبره باندې هم اجماع ده چه بعدالنبوة قصداً ګناه نه شى کيدې. البته سهواً د صغائر مرتکب کيدې که نه؟ په دې کښې اختلاف دې.

د اشاعره په نيزدحضرات انبياء کرام عليم السلام نه صغائر سهواً خو څه چه عمداً هم صادر کيدې شى وړاندې د نبوت نه هم او پس د نبوت نه هم. خو ماتريدى ددې نه مطلقاً انکارکړې دې. چنانچه حافظ عراقى تقى الدين سبکى، ابواسحاق اسفرايني او قاضى عياض رحمهم الله هم دا اختيارکړې

---

[١] شرح الکرمانى: ٢٤/٤ شرح ابن بطال: ٢٤/٢ التوضح لابن ملقن: ٢٩٩/٥ شرح المواهب للزرقانى بنيان الکعبة: ٣٧٩/١

[٢] السيرة النبوية لابن هشام حديث بنيان الکعبة: ١٩٢/١ الروض الأنف حديث بنياد الکعبة: ١٢٧/١ تاريخ للطبرى تاريخ ماقبل الهجرة: ٥٢٦/١ البداية والنهاية شيء مماوقع من الحوادث فى زمن الفترة، فمن ذلک بنيان الکعبة: ٢٦٥/٢ فتح البارى لابن حجر کتاب الحج فضل مکة وبنيناها: ٥٦٥/٣

دي بيا دَ صغائر وقوع ممکن ګڼړونکو داهم ونيلي دي چه دَ انبياء عليهم السلام نه هغه صغائر نه شي کيدې کوم چه خست، رذالت او په کمينه توب باندې دلالت کوي [1]

دَعلامه عثماني رحمه الله رائې: حضرت مولانا شبيراحمد عثماني رحمه الله فرماني چه په دې واقعه کښې دَ حضورپاک نه تعری (بربنډيدل) صادرشوی دی. دَدې متعلق دومره خبره باندې پوهه شنی چه هغه وخته (پورې) هيڅ څه احکام نه وو نازل شوی بيا دادَ حضورپاک عام عادت نه وو بلکه هم يو خل داسې شوې وو. لهذا دا فعل خاص کر دَ داسې قوم په مينځ کښې په چاکښې چه دا خبره دَ مروت خلاف هم نه شوه ګڼړلې دَزيات نه زيات هغه وخت صغيره ګناه کيدې شی. او دَ اشاعره مذهب دې چه دَ انبياء کرامو عليهم السلام نه وړاندې دَ نبوت دَ بعثت نه دَ صغائر صدور کيدې شی نو په دې صورت کښې خو هيڅ اشکال نشته دې.

البته دَ ماتريدی مسلك دادې چه انبياء عليهم السلام وړاندې دَ بعثت نه هم کبائر اوصغائر ټولو نه معصوم وِی. په دې تقدير باندې (دَحضورپاك نه تعری صادر کيدلو) جواب به داشي چه دَ يومصلحت عظيمه دَ وجې نه يوځل ددغه صغيره تحمل اوکړې شو. هغه مصلحت دا وو چه قريشو ته دَ اول نه اوخودلې شو چه دَ حضورپاك تربيت په غيرمعمولي توګه باندې دَ يوغيبي طاقت په خاص نګرانئ کښې کيږی څکه چه دَحضورپاك نه يو لوئی کار اخستل دی. او حضورپاك خو يو خاص شان لری (هم دغه وجه ده چه دَ تعری دَ صادر کيدونه پس زر حضورپاك بې هوشه شو) ګنی په زرګونو خلق بربنډ ګرځی راځی. په هيچا داسې حال نه دې راغلې او حضورپاك ته يولمحه دا حالت پيښ شوې. دَدې مصلحت په وجه دَحضورپاك په حق کښې دَ لږ شان وخت دَپاره دَتعری تحمل اوکړې شو لکه څنګه چه دَ يو خصوصي مصلحت په وجه حضرت موسیٰ عليه السلام دَ بعثت نه پس دَ مجمع په وړاندې بربنډ تلل اوښو اوهلته دَ موسیٰ عليه السلام يو نفرت انګيز عيب نه خلاصې دَ ټولوخلقو په وړاندې مطلوب وو. (دحضرت موسیٰ عليه السلام واقعه صحيح بخاری کتاب الغسل باب من اغتسل عريانا واحده في الخلوة رقم الحديث: ۲۷۸کښې موجود ده). [2]

دَ صاحب ترجمان السنة رائې: صاحب ترجمان السنة حضرت مولانا بدر عالم ميرتهی رحمه الله ليکی چه دَ هغه زمانې دَ مؤرخينو دَ حضورپاك په سن مبارك کښې اختلاف دې. خودا خبره متفق عليه ده چه دا واقعه دَ نبوت نه دَ وړاندې وخت ده. ګورئی ولې دلته دا ممکن نه وه چه دَ لنګ کولاويدونه وړاندې حضورپاك دَ بربنډوالی نه بچ کړې شوې وې مګر بيابه دا څنګه ثابتيدله چه دا هغه نه دې دَ چا بربنډوالې چه يوځل هم دَ برداشت قابل نه وی. دَدې دَپاره نظر تربيت داغواړی چه يوه واقعه په ناپوهنی کښې داسې هم پيښه شې او په هغې باندې راتيول هم وی او دغه شان دا ښکاره کړی چه دَ انبياء کرام عليهم السلام هستې دَ عام انسانانو نه بالکل جدا وی. دَ اوچتو اخلاقو خلاف قدرت ته دهغوی هيڅ عمل خوښ نه وی. آخر په قدم قدم باندې دَ قدرت دا منع کول دَ قوم په نظر کښې هغوی

---

[1] شرح المقاصد المبحث السادس الأنبياء صلوات الله عليهم معصومين: ۳۱۱/۳-۳۰۹النبراس مسئله عصمة الانبياء عليهم السلام ص: ۲۸۳ التفسير الكبير سورة البقرة: ۳۶، ۱۰/۳-۷ الشفاء لقاضي عياض: ۹۲/۲شرح النووی على المسلم كتاب الإيمان باب حديث الشفاعة رقم الحديث ۴۷۴ فيض الباری: ۱۶۹/۱ مرقاة المفاتيح كتاب الإيمان باب الكبائر وعلامات النفاق رقم الحديث:۵۵، ۲۱۳/۱وكتاب الدعوات باب جامع الدعا رقم الحديث: ۲۴۸۲، ۳۹۰/۵.

[2] فضل الباری:۴۰/۳-۳۹.

ممتاز كولې شي. ددې دپاره چه د نبوت نه وړاندې داخبره دهغوی په ذهنونوكښې كېنې چه دا زمونږ د طبقې نه جدا او اوچت انسان دې. ددومره خبرې دپاره ددې ضرورت نشته دې چه دهغوى يو داسې كار اوشي كوم چه د ګناه په تعريف كښې راځي كه هغه صغيره ولې نه وي بلكه هر هغه كار چه د اوچت معيار نه لږ شان هم پريوتې ولې نه وي د هغې صادر كيدل هم يو خل دوه بس هم دومره كافى دى. ونيلى شي چه د موسى عليه السلام په شريعت كښې د ستر مسئله دومره مكمل نه وه څومره چه زمونږ په شريعت كښې ده. په دې لحاظ سره ترهغه وخته پورې په بربنډيدو كښې هيڅ مضائقه هم نه وه. بل طرف ته د حضورپاك صلى الله عليه وسلم سن مبارك هم په اختلاف كښې دې. بل هغه وخت په عربو كښې يو شريعت هم نه وو هغه خلقو به لكه چه خپل نفس ته حنيف ونيلې. خود ملت حنيفه تخم نى هم هير كړې وو. بيا په دې يوه واقعه باندې دا دومره لويه تنبيه. ددې لازمه ثمره به داكيدله چه د خلقو نظرونه د حضورپاك طرف ته اوچت شو او په هغوى كښې دا شعور پيدا شو چه ضرور د چا چه شروع داسې ده نو د هغه آخر خو به څه كيږى.

درسول الله صلى الله عليه وسلم شان مبارك خو ډير اوچت دې. د حضورپاك د غار ملګرى حضرت صديق اكبر رضى الله عنه متعلق كله چه چا د شيخ ابوالحسن اشعرى رحمه الله نه تپوس اوكړو چه دجاهليت په زمانه كښې دهغوى څه حال وو؟ نوشيخ موصوف څه عجيبه خبره اوكړه: «أنه مازال بعين الرضا من الله عزوجل»[1] يعنى هغه خو هميشه نه د الله جل جلاله د رضا د نظر لاندې پاتې دې اودابنكاره خبره ده چه څوك د داسې چا پاللې شوې وي نو هغه په شرك او كفر كښې كله راګيريدې شى؟

كله چه درسول الله صلى الله عليه وسلم د يوامتي داحال وى نوبيخپله به د بارګاه رسالت څه حال وى؟ ددې اندازه د دغه يو واقعې نه كيدې شى. دحضورپاك په ژوند مبارك كښې دا ټول صرف هم يوه واقعه ده او هغه هم د نبوت نه وړاندې. په دې كښې هم تصريح ده چه دامشر تره (حضرت عباس رضى الله عنه) دخبرې په منلوسره شوى په خپل فطرت سره نه دى شوى او په دې باندې په دومره سختنى سره غيبى راګيرول موجود دى. سوچ اوكړئى په كوم دور كښې چه لا د ملائكو نازليدل هم نه وى شروع شوى اودخپل شريعت څه تصور هم نه وى اولنې شريعت موجود نه وى په داسې دور كښې د ستر ښكاره كيدل څه اهميت لرل پكاردى؟ اوآيا ددې يوې واقعې د وجې نه كومه چه دومره په تنبيه سره راغلې وى د انبياء په ژوند كښې وړاندې د نبوت نه د صغائردپاره په اصولى توګه ګنجائش منل پكاردى كه ددې برعكس دهغوى دعصمت سبق اخستل پكاردى.

ابن هشام رحمه الله د بحيرا راهب قصه نقل كولونه پس ليكى:

«فشب رسول الله صلى الله عليه وسلم، والله يكلؤه ويحفظه ويحوطه من أقذار الجاهلية لما يريد به من كرامته ورسالته حتى بلغ أن كان رجلاً أفضل قومه مروءة، وأحسنهم خلقاً، وأكرمهم حسباً، وأحسنهم جواراً، وأعظمهم حلماً، وأصدقهم حديثاً، وأعظمهم أمانة، وأبعدهم من الفحش والأخلاق التى تدنس الرجال، تنزهاً وتكرماً، حتى ما اسمه فى قومه إلا الأمين، لما جمع الله فيه من الأمور الصالحة»[2]

چه رسول الله صلى الله عليه وسلم خوان شو نوپه داسې شان چه الله جل جلاله به دهغوى خيال ساتلو، دهغوى حفاظت به ئى كولو اود جاهليت ټول ناخوښه حركتونونه ئى هغوى لرې ساتلې وو. تردې چه چه هغوى د عين شباب

---

[1] اليواقيت والجواهر المبحث الثالث والأربعون فى بيان أن أفضل الأنبياء المحمد بين: ٧٣/٢بحواله ترجمان السنة: ٣٨٧/٣.

[2] السيرة النبوية لابن هشام رجوع أبى طالب رسول الله:١/١٨٣.

په دورکښې په لحاظ دَ مروت دَتولو نه افضل، په اخلاقوکښې دَتولونه بهتر، دګاونډي خيال دَتولونه زيات ساتونکي، په علم او بوج برداشت کولوکښې دَ تولو نه زيات، په خبرو اتروکښې دَ تولو نه زيات رښتونې، په امانت کښې دَ تولونه زيات امانتدار، دَتولو فحش او تولو بداخلاقونه کوم چه دَانسان دپاره خراب داغ وي ډير لرې وو. اوهم دَدغه ښکلي صفتونو دَ وجې نه د حضورپاك په قوم کښې لقب امين وو. داهرڅه ددې دپاره وو چه الله ﷺ هغوی د رسالت په جليل منصب باندې لګول وو. دَ حضرت ميرټهی رحمه الله کلام ختم شو.(۱)

دَحديث مبارک نه مستفاد امور: ① دَحديث شريف نه دامعلوميږی چه الله ﷺ دَ خپل رسول ﷺ دَحفاظت انتظام دَ وړوکوالی نه کړې وو. چنانچه حضورپاك دَتولو قبيح امورو اودَ اهل جاهليت دَخصلتونونه محفوظ اومامون او ډير لرې وو. هم دَدې نه يودَ ستر ښکاره کيدل هم دی.

② دَدې حديث شريف نه داهم معلوم شو چه حضورپاك دَ اخلاقو په اوچته درجه باندې فائز وو. کامل حيا لرونکې وو. دَحضورپاك دَ حياء په صفت کښې نقل دی چه حضورپاك دَ پيغلې جينئی نه زيات حياء کونکې وو. «کان أشد حياءً من العذراء فی خدرها».(۲)

③ داهم معلومه شوه چه دَسړی دپاره دَ دغه ځايونونه علاوه چرته چه ستر ښکاره کول جائز دی چرته بل يوځائی کښې ستر ښکاره کول جائزنه دی.(۳)

دَحديث مبارک ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت آخری جمله «فمارؤي بعدذلك عرياناً صلى الله عليه وسلم» دَعموم سره دې چه حضورپاك دَدې نه پس په مانځه کښې يا دَ مانځه نه بهر کله بربنډ نه دې ليدلې شوې اوهم دغه څيز ترجمة الباب «کراهية التعري في الصلوٰة وغيرها» کښې مقصود دې.(۴)

......
......
......

۸- باب: الصَّلَاةِ فِي الْقَمِيصِ وَالسَّرَاوِيلِ وَالتُّبَّانِ وَالْقَبَاءِ

دا باب دې په قميص (کرته) پرتوګ لنګ اوقبا کښې دَمونځ کولو بيان کښې

دَ لغات وضاحت: قميص: قميص دَ تاريزې کپړې نه جوړ شوې وی دې ته کرته وائی. حضرت کشميری رحمه الله فرمائی چه دَقميص ګريوان نه وی. ددې نه معلوميږی چه په موجوده زمانه کښې کوم قميص دَ ګريوان والامروج دې دا دَ روستو وختونو ايجاد دې.(۵)

---

۱) ترجمان السنة مسئله عصمت: ۳۸۷/۳-۳۸۶.

۲) صحيح مسلم الفضائل باب کثرة حيائه رقم الحديث: ۶۱۷۶ نوټ: په مسئله عصمت انبياء عليهم السلام باندې د تولونه تفصيلی اوجاندار بحث په اردوژبه کښې ترجمان السنة: ۳۸۷/۳-۳۴۵ کښې موجوددې

۳) شرح ابن بطال: ۷۴/۲ شرح الکرمانی: ۲۴/۴ فتح الباری: ۶۲۶/۲ عمدة القاری: ۱۰۷/۴ إرشادالساری: ۲۳/۲ تحفة الباری: ۲۸۹/۱ الشرح الميسرلصحيح البخاری: ۴/۱.

۴) عمدة القاری: ۱۰۶/۴ الکوثرالجاری: ۴۵/۲ الکنزالمتواری: ۳۰/۴.

۵) الصحاح ص: ۸۸۳ القاموس المحيط ص: ۵۶۵ لسان العرب: ۳۰۳/۱-۳۹۲ أنوارالباری: ۱۱۵/۱۱.

قوله::السراويل: داعجمي لفظ دې مذكر اومؤنث دواړه شان استعماليږي دَدې جمع سراويلات راځي. د سراويل باره كښې يوقول داهم دې چه داجمع ده د سراولة. بل سراويل دَ سين په ځائې شين سره اودلام په ځائې ن سره هم نقل دې. يعني شراويل او سراوين. دَدې نه علاوه دوه لغات نور هم دي سروال او سرويل. د پرتوګ اغوستل دَ حضورپاك نه ثابت نه دى خوبيا هم رسول الله ﷺ داخوښ كړې دې او دَ ځلورو درهمو خريدار هم دې.[1]

قوله::تُبَّان: دَتاء پيش او دَ باء تشديد اوزبر سره "تُبَّان" دې زمونږ په عرف كښې دې ته لنګوټ ونيلي شي. پهلوانان خلق دَ كشتني په وخت دا استعمالوى. دا د پرتوګ نه وړوكې وى. ددې په ذريعه دَ شرمګاه او سرين ستر كيږي. په دې كښې دوه صورتونه مستعمل كيږي يو هغه په كوم كښې چه څه حصه پتون هم پټيږي هغې ته نيكر وائي. دويم هغه په كوم سره چه شرمګاه او سرين پټيږي. دې ته جانګې انډر وئير او لنګوټې وغيره وائي.[2]

قوله::قَبَاء: دَ قاف فتح سره داهم غير عربي لفظ دې كوم چه په عربوكښې استعمال شوې. دادَ كوټ يا شرټ په شان ليكن دَدې نه څه قدرې وړوكې وى. دَ كرتې دپاسه استعماليږي. دَدې په مقابل كښې عباء استعماليږي كوم ته چه چوغه هم وائي.[3]

دَترجمة الباب مقصد: امام بخاري رحمه الله دا ترجمة الباب قائم كولوسره داخودل غواړي چه دَمانځه په وخت مونځ ګذار چاته چه دَ كپړو سهولت حاصل وى او په هغې سره دَ ستر پټول ممكن وى نودَهغې استعمالولو سره مونځ كول صحيح دى. كه هغه كپړه صرف قميص وى يا پرتوګ، جانګې وى يا قباء په دې كښې دَهر يود استعمال سره مونځ كول صحيح كيږي.[4]

د شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ رحمه الله فرمائي چه شراح فرمائيلي دى په مختلف انواع لباس كښې جدا جدا دَ مونځ جواز ثابتول دى او زما په نيز امام بخاري رحمه الله تنبيه فرمائي چه دوه كپړې اولى دى. دَ شراح استدلال «أوكلكم يجد ثوبين» نه او زما استدلال «إذاوسع الله فأوسعوا» نه دې څكه چه دې نه معلوميږي كه څوك په دوو كپړو باندې قادر وى نودَهغه دَ پاره دَ دوو اغوستل افضل دى.[5]

الحديث الأول

[٣٥٨]- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، فَقَالَ: «أَوَكُلُّكُمْ يَجِدُ ثَوْبَيْنِ» ثُمَّ سَأَلَ رَجُلٌ عُمَرَ، فَقَالَ: «إِذَا وَسَّعَ اللهُ فَأَوْسِعُوا»، جَمَعَ رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيَابَهُ، صَلَّى رَجُلٌ فِي إِزَارٍ وَرِدَاءٍ، فِي إِزَارٍ وَقَمِيصٍ

---

[1] المحكم لابن سيده، رس ل: ٤٧٢/٨صحاح ص: ٤٩١ مجمع بحار الأنوار: ٦٨/٣لسان العرب: ٢٤٨/٦-٢٤٧.
[2] المحكم لابن سيده، ت ب ن: ٥٠٣/٩صحاح ص: ١٢٤ القاموس المحيط ص: ١٠٦٦لسان العرب: ١٨/٢الكوثر الجارى: ٤٦/٢
[3] المحكم لابن سيده،ق ب و:٥٨٥/٦ صحاح ص: ٨٣٢ القاموس المحيط ص: ١١٩لسان العرب:٢٧/١١فتح البارى: ٦٢٦/٢
[4] عمدة القارى: ١٠٩/٤.
[5] الكنزالمتوارى: ٣٢/٤-٣١تقرير بخارى شريف: ١٢٧/٢.

فِي إِزَارٍ وَقَبَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَرِدَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَمِيصٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَبَاءٍ، فِي تُبَّانٍ وَقَبَاءٍ، فِي تُبَّانٍ وَقَمِيصٍ، قَالَ: وَأَحْسِبُهُ قَالَ: فِي تُبَّانٍ وَرِدَاءٍ(١)[٣٥٨]

ترجمه: دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه يوسړې نبى كريم ﷺ طرف متوجه شو اوهغه تپوس اوكړو چه په يوه كپړه كښې مونځ ادا كولوڅه حكم دې؟ نوحضورپاك اوفرمائيل چه په تاسوكښې هر سړې د دووكپړو وسعت لرى؟ (روستو) هم دغه سوال دحضرت عمر رضي الله عنه نه اوكړې شو نوهغوى رضي الله عنه په جواب كښې اوفرمائيل (يوه كپړه كښې مونځ كول صحيح خو دى مگر اوس چونكه) الله ﷻ تاسو ته آسانى دركړې ده نوهم دهغې مطابق عمل كوئى.لهذاهرسړې له پكاردى چه ديوې نه په زياتوكپړوكښې مونځ كوى.مثلاً (څوك) په لنگ او څادركښې (څوك) په پرتوگ اوڅادر كښې. راوى فرمائى چه زما گمان دې چه دائى هم فرمائيلى چه (څوك) پرتوگ اوقميص كښې هم مونځ كوئى.

تراجم رجال

سليمان بن حرب: دا ابوايوب سليمان بن حرب بن بجيل ازدى اشحى بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب من كره أن يعود فى الكفر كما يكره أن يلقى فى النار من الايمان كښې تيرشوى دى.(٢)

حماد بن زيد:دا ابواسماعيل حمادبن زيد بن درهم ازدى بصرى رحمه الله دې. ددوى احوال كتاب الايمان باب وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوا بينهما كښې تيرشوى دى.(٣)

: دا ابوبكر ايوب بن ابي تميمه كيسان سختيانى بصرى رحمه الله دې. د دوى احوال كتاب الايمان باب حلاوة الايمان كښې تيرشوى دى.(٤)

محمد: دا مشهور تابعى امام ابوبكر محمدبن سيرين انصارى بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب اتباع الجنائز من الايمان كښې تيرشوى دى.(٥)

ابي هريرة: دا مشهور صحابى رسول رضي الله عنه دې. ددوى تذكره كتاب الإيمان باب أمور الإيمان كښې تيره شوې ده.(٦)

شرح حديث

قوله:: قام رجل الى النبى صلى الله عليه وسلم: يوسړې دنبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو اوپه يوه كپړه كښې د مونځ اداكولو باره كښې سوال اوكړو چه دې كښې مونځ كيږى كه نه؟ نود دې په جواب كښې نبى كريم ﷺ اوفرمائيل آياپه تاسوكښې هريوكس سره دوه دوه كپړې دى؟

---

(١) رواه البخارى فى الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد ملتحفاً وفى هذاالباب وأخرجه مسلم فى كتابه، كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد رقم الحديث: ٥١٥

(٢) كشف البارى: ١٠٥/٢.

(٣) كشف البارى: ٢١٩/٢.

(٤) كشف البارى: ٢٦/٢.

(٥) كشف البارى: ٥٣٤/٢.

(٦) كشف البارى: ٦۶٣/١،٢٥٩.

مطلب داوو چه کله دَ غربت دَ وجې نه تاسو سره وی هم یوه کپړه نو په هغې کښې به دَ مونځ اداکول صحیح شی. وړاندې باب ((الصلاة فی الثوب الواحد ملتحفاً به)) په آخره کښې هم دغه روایت ((أولكلكم ثوبان؟)) پورې تیرشوې دې. خو هلته دَ امام بخاری رحمه الله استاذ راوی حضرت عبدالله بن یوسف رحمه الله وو او دلته امام بخاری رحمه الله دَحضرت سلیمان بن حرب رحمه الله نه روایت نقل کړې دې.[1]

قوله: ثم سأل رجل عمر: بیا هم دغه سوال چا دَحضرت عمر رضي الله عنه نه هم اوکړو (چه یوه کپړه اغوستلوسره مونځ صحیح کیږی که نه؟)

سوال کونکې څوک وو؟: دَحضرت عمر رضي الله عنه نه سوال کونکې څوک وو؟ دَهغه نوم څه وو؟ په دې باره کښې ټولو شارحینو حضراتو لیکلی دی چه دَهغه سوال کونکی نوم معلوم نه دې.[2]

البته بعض خلقو دا احتمال بیان کړې دې چه کیدې شی دا سوال کونکې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وی. دَدې احتمال بنیاد دادې چه یوځل عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اودَ ابی بن کعب رضي الله عنه په دې مسئله کښې اختلاف پیداشو چه په یوه کپړه کښې مونځ جائز دې که نه. حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه اوفرمائیل چه په دې کښې هیڅ حرج نشته یعنی مونځ کیږی لیکن دَ ابن مسعود رضي الله عنه خیال دا وو چه داسې کول جائزنه دی. ځکه چه داسې صرف په هغه وخت جائز وو کوم وخت چه خلقو سره کپړې نه وې. بهر حال اوس چه خلق دَدې وسعت لری نو مونځ هم په دوو کپړوکښې صحیح دې. بیا حضرت عمر رضي الله عنه په منبر باندې اودریدو ارشاد ئې اوفرمائیلو چه صحیح دی هغه کوم چه ابی بن کعب رضي الله عنه اوفرمائیل نه هغه کوم چه ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل.[3]

علامه عینی رحمه الله فرمائې چه دَدې اختلاف سره دا خبره نه متعین کیږی بلکه تخمین او اندازه کیږی دَدې دَپاره دَ دغه سائل دَمصداق باره کښې خو احتمال ابی بن کعب رضي الله عنه هم جوړیدې شو.[4]

قوله: فقال: إذاوسع الله فأوسعوا: دَ سائل په جواب کښې حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل چه الله تعالی تاسو ته وسعت او آسانی درکړې ده نودَمونځ په وخت هم دَدغه وسعت او آسانتیا اظهار کوئی ګنی په عام توګه ځنګه چه خلق مونځ کوی هغه هم صحیح دې.

قوله: جمع رجل علیه ثیابه، صلی رجل.....: ارشاد ئې اوفرمائیلو چه دَ وسعت په حالت کښې که مونځ ګذار په خپل مونځ کښې خپلې کپړې جمع کړی اومونځ اوکړی. په دې ځائی جمع او صلی دَ ماضی صیغې دی لیکن دا دواړه دَامر په معنی کښې دی یعنی لیجمع او لیصلی دې.

دَابن المنیر رحمه الله په نیز داکلام دَ شرط په صورت کښې دې. یعنې ((إن جمع رجل علیه ثیابه فحسن)) بیائی مختلف صورتونه بیانولوسره دَدې جمع تفصیل بیان کړې شو. دَ ابن مالك رحمه الله فرمان دې چه دَدې حدیث مبارك نه دوه فائدې حاصلې شوې یودَ ماضی استعمال دَ امر په معنی کښې یعنی جمع

[1] صحیح البخاری کتاب الصلاة باب الصلاة فی ثوب الواحد ملتحفاً رقم الحدیث: ۳۵۸.
[2] فتح الباری: ۶۲۶/۲؛ إرشادالساری: ۲۴/۲.
[3] المصنف لابن عبدالرازق کتاب الصلاة باب مایکفی الرجل من الثیاب رقم الحدیث: ۱۳۸۵، ۳۵۶/۱.
[4] عمدة القاری: ۱۰۹/۴.

ليجمع په معنى كښې اوصلي د ليصلي په معنى كښې او دويمه فائده دحرف عطف حذف سره د كلام راوړلو، څكه چه په اصل كښې «صلى رجل في إزار ورداء، وفي إزار وقميص» كيدل پكاروو.[1]

په مانځه كښې دكپړو داستعمال طريقه: حضرت عمر رضي الله عنه ارشاد اوفرمائيلو چه كله وسعت وى نو د يوې كپړې په ځائې په دوو كپړو كښې مونځ كونى. دا دوه كپړې جمع كولوچه كوم صورتونه ارشاد كړې شوى دى هغه نهه دى. ټولې هغه كپړې دكوم داستعمال چه دې ځائې كښې ذكركړې شوې دې هغه شپږ دى. په دې كښې درې د ستر پټولو دپاره دى اودريو سره باقى بدن پټول مقصود دى. دې دريو له په دريو كښې ضرب وركولوسره نهه صورتونه جوړيږى. درې كپړې لاندې ترونكې لنګ پرتوګ او جانګې دې او نورې درې څادر قميص اوقباده. چنانچه دټولو نه اول ارشاد اوفرمائيلې شو كه چرې غواړئى نو لنګسره څادر قميص يا قبا جمع كړئى يعنى لنګ اوڅادر يا لنګ اوقميص يا لنګ او قبا جمع كړئى. دغه شان پرتوګ سره څادر قميص او قبا جمع كولوسره درې صورتونه پرتوګ اوڅادر، پرتوګ اوقميص، اوپرتوګ اوقبا جوړشو. او جانګې سره څادر قميص او قبا جمع كولو سره هم درې صورتونه جانګې اوڅادر، جانګې او قميص، جانګې او قبا جوړيږى. دا ټول نهه صورتونه شو. دې نه جانګې اوڅادر والاصورت حضرت عمر رضي الله عنه نه دې ذكركړې.[2]

قوله: وأحسبه قال: في تبان ورداء: احسبه دراوى قول دې. په اصل كښې حضرت عمر رضي الله عنه مذكوره صورت نه وو ذكركړې. دحضرت ابوهريره رضي الله عنه په دې باندې جزم نشته دې چه دا صورت حضرت عمر رضي الله عنه بيان كړې وو كه نه، بلكه هغوى اوفرمائيل چه زما ګمان دې چه حضرت عمر رضي الله عنه دا صورت (يعنى جانګې او څادر كښې مونځ كونكې) ذكركړې دې.

ګمان ونيلو سره ئې څكه ذكركړو چه ددې خبرې خو احتمال موجود دې چه حضرت عمر رضي الله عنه په قصد سره دا صورت پريخودې وى څكه چه كوم ستر نورو دوو صورتونو (جانګې اوقميص، جانګې او قبا) كښې حاصليږى هغه په جانګې اوڅادر كښې نه شى كيدې.

بل طرف ته حضرت ابوهريره رضي الله عنه دمذكوره صورتونو د بيان ترتيب ته كتلوسره داستقراء خيال اوكړو. هم په دې وجه نهم صورت ته ګمان ونيلوسره ذكركړو اودا صورت په هغه صورت كښې ټيك كيدې شى چه څادر لونى وى څكه چه هغه وخت مقصود يعنى دستر پټول حاصليږى.[3]

دحديث شريف نه مستفاد امور: د دې حديث نه دا امور مستفاد كيږى چه: ① كله چه د يوې خبرې علم نه وى نوهغه چرته د پوهه سړى نه پوښتنه كول پكاردى. ② د كپړو وسعت سره په كمو كپړو كښې مونځ كول مكروه دى. ③ مونځ په دوو كپړوكښې يا په زياتوكپړوكښې اداكول افضل اومستحسن عمل دې. ④ د مونځ په حالت كښې هم داسې كپړې استعمالول پكاردى كومې كپړې چه اغوستو سره مونږ په خپلو مجالسو كښې شركت كوو.[4]

---

[1] شرح ابن بطال: ۲۹/۲فتح البارى: ۶۲۷/۲عمدة القارى: ۱۰۹/٤إرشادالسارى: ۲٤/۲ الكوثرالجارى: ٤٦/۲فضل البارى: ٤۱/۳.

[2] فتح البارى: ۶۲۷/۲عمدة القارى: ۱۰۹/٤إرشادالسارى: ۲٤/۲.

[3] شرح ابن بطال: ۲۸/۲فتح البارى: ۶۲۷/۲عمدة القارى: ۱۰۹/٤ إرشاد السارى: ۲٤/۲.

[4] الشرح الميسر لصحيح البخارى: ۲۲۰/۱فيض البارى: ۱۷/۲ شرح الكرمانى: ۲۵/٤.

دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت: دَمذكوره حديث ترجمة الباب سره مطابق واضح دى چه دَ كومو كپړو ذكر دى دَ هغې ذكر ترجمة الباب كښې هم دى.([1])

يوه خبره قابل غور ده چه ترجمة الباب كښې دَ "تبان" ذكر دې دَتبان نه مراد جانگې انډر وئير نيكر كچه وغيره دى اودا لباس داسې دې چه ددې دَاغوستلو په صورت كښې پتون ښكاره وى حالانكه پتون پټول په مانځه كښې ضرورى دى. دغه شان دَمانځه نه علاوه هم دَ ستر كيدو دَ وجې نه پټول ضرورى دى. حالانكه دَ ترجمة الباب په مقصد كښې دا خبره راغلې وه كه چرته چا سره صرف هم دغه وى نو هغې كښې هم مونځ صحيح دې.

نوددې باره كښې شيخ الحديث صاحب رحمه الله ليكى چه صرف په تبان كښې دَ مانځه دَ جواز قول صرف دَامام مالك رحمه الله مذهب دې اودَ امام بخارى رحمه الله ميلان په دې مسئله كښې دَ امام مالك رحمه الله په طرف دې. زمونږ په نيز به مراد داشى چه كه چرې تبان كښې ستر پټيدې شى نوبيا صرف هم دا اغوستلو سره مونځ اداكول به صحيح دى. گنى دې سره چرته دَ يو بلې كپړې اغوستل او مونځ اداكول صحيح وى گنى نه.([2])

ترجمة الباب سره متعلق دَحضرت مدنى رحمه الله رائې: زمونږ استاذ محترم حضرت مدنى رحمه الله فرمائى چه په دې ترجمة الباب كښې دَ څلورو كپړو ذكر دې. په كوم كښې چه گنډلې شوې او بغير گنډلې شوې دواړه شان كپړې شامل دى. چنانچه دَامام بخارى رحمه الله دې ترجمة الباب نه دا مقصد بيانول دى چه سړى سره دَ ستر پټولو دَپاره څنگه كپړه چه هم وى كه گنډلې شوې وى اوكه غيرگنډلې شوې دَهغې په اغوستو سره مونځ كول صحيح دى. دا مراد اخستلوسره په مذكوره باب كښې ذكركړې شوې دَ دواړو احاديثو ترجمة الباب سره مطابقت قائميږى. خكه چه په حديث اول كښې خو نيغ په نيغه په هغه كپړوكښې دَ مونځ كولوذكر موجود دې خو په دويم حديث كښې دَعمرې ذكر دې او په دې كښې گنډلې شوې كپړې منع گرځولې شوى دى. لهذا په عمره كښې ناگنډلې څادر تړلې شى. دغه شان دَ دويم حديث تعلق هم بې غبار طريقه سره به دَترجمة الباب نه معلوم شى.

الحديث الثاني

[۳۵۹]-حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ فَقَالَ: «لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا السَّرَاوِيلَ، وَلَا الْبُرْنُسَ، وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ، وَلَا وَرْسٌ، فَمَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ، وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ»، وَعَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ([3])-[ر۳۳]

ترجمه: عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ارشاد فرمائى چه يوسړى دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه پوښتنه اوكړه چه كوم سړې احرام اوتړى هغه به څه اغوندى؟ حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه احرام تړونكې به نه قميص اغوندى نه پټكې او نه پائجامه نه برنس (يعنى هغه كپړه كومې سره چه ټوپنى هم گنډلې شوې وى) اونه هغه

---

[1]) عمدة القارى: ۱۰۸/٤.

[2]) الكنزالمتوارى: ۳۲/٤.

[3]) ددې حديث مكمل تخريج كشف البارى كتاب العلم: ٦٦۳/٤ كښې تيرشوې دې

کپړه په کوم کښې چه ورس یا زعفران لګیدلي وي. بیا که محرم ته د اچولو دپاره چپل ملاؤ نه شي نو موزې دې د ګیټونه لاندې کټ کولوسره واچوي.

تراجم رجال

عاصم بن علي، نوم اونسب: داعاصم بن علي بن عاصم صهیب الواسطی رحمه الله دې. دَدوی کنیت ابو الحسین دې خودَدوی دَ کنیت باره کښې یوقول ابوالحسن القرشی التیمی هم دې.(١) دا دَ قریبة بنت محمد بن ابی بکر الصدیق رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام وو.(٢)

شیوخ اوتلامذه: دَ کومو شیوخونه چه دې روایت نقل کوي په هغوی کښې محمدبن عبدالرحمن بن ابی ذئب رحمه الله، دَهغه رور الحسن بن علي بن عاصم رحمه الله، دَ دوی والد علي بن عاصم رحمه الله، ابوالاشهب جعفر بن حیان العطار رحمه الله دی، زهیر بن معاویه رحمه الله، ابوالاحوص سلام بن سلیم رحمه الله، شریك بن عبدالله رحمه الله، شعبه بن الحجاج رحمه الله، عاصم بن محمدبن زید العمری رحمه الله، ابو اویس عبدالله بن عبدالله المدنی رحمه الله، عبدالرحمن بن عبدالله المسعودی رحمه الله، عکرمه بن عمار الیمامی رحمه الله، یزیدبن ابراهیم التستری اونور ډیرزیات ائمه حدیث شامل دی.اودَ هغوی نه روایت کونکو کښې امام بخاری، ابراهیم بن اسحاق الحربی، احمدبن حنبل، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمی، عبیدالله بن عمر القواریری، علي بن عبدالعزیز البغوی، عمر بن حفص السدوسی، محمدبن احمد بن النضر الازدی، ابوحاتم محمدبن ادریس الرازي، محمدبن سوید الطحان، محمدبن یحی الذهلی او محمدبن یونس الکدیمی وغیره داخل دی.(٣) هغوی په بغداد کښې دَ یوې اوږدې مودې پورې دَحدیث شریف درس ورکولو. دَدې نه پس دَ واسط په طرف واپس راغلو او هم په واسط کښې وفات شو.(٤)

اقوال جرح وتعدیل: دَعاصم بن علي رحمه الله باره کښې اکثر ائمة الرجال دَتعدیل اقوال ذکرکړی دی سوادَابن معین نه دَتولو اقوالو خلاصه ذکرکولې شي: صالح بن احمدبن حنبل دَخپل پلار ابن حنبل نه نقل کولوسره فرمائی «**ما أقل خطأه، قد عرض علی بعض حدیثه**».(٥) عبدالله بن احمدبن حنبل دَ خپل پلار نه نقل کولوسره فرمائی: «**لقد عرض علي حدیثه، وهو اصح حدیثا من أبیه**» مطلب دادې چه زما په وړاندې دَ هغوی څه احادیث نقل کړې شو نوما دَهغه روایات دَ هغه دَ پلار دَ روایاتونه زیات صحیح اولیدل.(٦)

ابوالحسن المیمونی رحمه الله دَ احمدبن حنبل رحمه الله نه روایت کولوسره فرمائی چه: «**صحیح الحدیث، الغلط ما کان أصح حدیثه، وکان إن شاء الله صدوقاً**».(٧)

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چه ما دَاحمدبن حنبل رحمه الله نه واؤریده چه دَهغه نه دَعاصم بن علي رحمه الله باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل «**حدیثه حدیث مقارب حدیث أهل الصدق، ما أقل الخطأ فیه**».(٨)

---

(١) تقریب التهذیب: ٤٥٨/١ الکاشف ٥٢٠/١ التاریخ الکبیر: ٤٩١/٣.
(٢) تهذیب التهذیب: ٥١١/١٣ الأعلام الزرکلی: ٢٤٨/٣.
(٣) تهذیب الکمال: ٥٠٩-٥١٠/١٣ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٤) تهذیب الکمال: ٥١١/١٣ سیر أعلام النبلاء: ٢٦٣/٩.
(٥) الجرح والتعدیل: ٤٥٤/٦ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٦) تهذیب الکمال: ٢٦٣/٩ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٧) سیر أعلام النبلاء: ٢٦٣/٩ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٨) تهذیب الکمال: ٥١١/١٣ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائي صدوق (۱) ابن حبان رحمه الله هغه په كتاب الثقات كښې ذكركړې دې (۲) ابوالحسين ابن المنادى رحمه الله فرمائي چه عاصم بن على د بغداد مسجد رصافه كښې به درس وركولو. دهغوى په مجلس كښې به د يولك نه هم زيات خلق وو. دهغوى احاديث املا كونكوكښې به هارون الديك او هارون مكحلة هم وو. (۳)

په ده باندې ابن معين رحمه الله جرح كړې ده. دلته اقوال جرح او قول فيصل ذكركولې شي. صالح بن محمدالحافظ د يحيى بن معين قول ذكركولوسره فرمائي «كان عاصم بن على ضعيفاً» (۴)معاويه بن صالح رحمه الله د ابن معين رحمه الله نه نقل كوى فرمائي «ليس بشيء» په يوبل روايت كښې دى «ليس بثقة» (۵)

مفضل بن غسان الغلابى رحمه الله فرمائي چه ما د يحيى بن معين رحمه الله د عاصم بن على رحمه الله باره كښې تپوس اوكړو نو هغوى د عاصم بن على رحمه الله مذمت اوكړو اودهغه ئې خرابه تذكره اوكړه. (۶)عبيدالله بن محمدالفقيه رحمه الله وائي چه ما د يحيى بن معين رحمه الله نه د عاصم بن على رحمه الله باره كښې «كذاب ابن كذاب» ونيل اوريدلى دى. (۷)

د ابن معين رحمه الله د جرح نه پس علامه ذهبى رحمه الله د عاصم بن على رحمه الله تعديل بيانولونه پس فرمائي. حالانكه زما په نيز عاصم بن على رحمه الله هم هغه دې كوم چه ما ذكركړې دې يعنى «كان عالماً، صاحب حديث» (۸) علامه ذهبى رحمه الله بل خائى كښې فرمائي چه په عاصم بن على رحمه الله باندې يحيى بن معين رحمه الله جرح اوكړه حالانكه صحيح خبره داده چه هغه صدوق دې لكه چه ابوحاتم رحمه الله ذكر كړې دې. (۹)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه ابن سعد رحمه الله او ابن قانع رحمه الله دهغه توثيق كړې دې او فرمائيلى دى «كان ثقة في الحديث» (۱۰)

ابن عدى رحمه الله په الكامل كښې د عاصم بن على څلورمنكر روايت ذكركړل دهغې نه پس ئې اوليكل چه د عاصم بن على د روايت كښې د دې څلورو رواياتونه علاوه بل يو روايت هم كمزورې نه دې ليدلې شوې. دهغه نه روايت كونكو يو لوئى جماعت دې. مونږ دهغه څلورو رواياتونه علاوه بل يوروايت كښې څه حرج نه دې ليدلې.

ابن معين رحمه الله دهغوى تضعيف كړې دې نواحمدبن حنبل رحمه الله دهغه دهغه د پلار اودهغه د رور توثيق هم كړې دې. (۱) محمدبن احمد بن ابراهيم الحكيمى رحمه الله نقل كوى د ابوعبدالله الجعفى الكوفى رحمه الله

---

(۱) الجرح والتعديل: ۴۵۴/۶.

(۲) الثقات لابن حبان: ۲۵۷/۷.

(۳) سير أعلام النبلاء: ۲۶۳/۶تهذيب الكمال: ۵۱۳/۱۳.

(۴) تهذيب الكمال: ۵۱۳/۱۳تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.

(۵) تهذيب الكمال: ۵۱۳/۱۳تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.

(۶) تهذيب الكمال: ۵۱۳/۱۳تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.

(۷) الكامل لابن عدى: ۲۳۴/۵تهذيب الكمال: ۵۱۳/۱۳.

(۸) ميزان الاعتدال: ۳۵۴/۲تذكرة الحفاظ: ۳۹۷/۱.

(۹) سير أعلام النبلاء: ۲۶۳/۶الجرح والتعديل: ۴۵۴/۶.

(۱۰) تهذيب التهذيب: ۵۱/۵إكمال تهذيب الكمال: ۱۱۱/۷.

رحمه الله نه، هغه فرمائى چه ماد يحيى بن معين رحمه الله نه واوريده هغه د عاصم بن على باره کښې فرمانيل چه هغه سيدالمسلمين دى. [۲] عبيد الله بن محمد الفقيه رحمه الله وائى چه ما يحيى بن معين رحمه الله ته اووئيل چه ته د الله ﷻ شکر اداکړه دهغه تعريف ئى اوکړه ځکه چه دې وخت کښې سيدالناس دې. نوهغه اووئيل چه ستا دې ناس وى چپ شه. سيدالناس خو عاصم بن على دې. دهغه په مجلس کښې ديرش زره خلق وى. [۳]

ابوبکر المروذى رحمه الله وائى چه ماد احمد بن حنبل رحمه الله نه د عاصم بن على باره کښې تپوس اوکړو اودې سره مې پخپله ورته هم اووئيل چه د يحيى بن معين رحمه الله وينا ده چه په دنياکښې د عاصم د نوم څومره هم کسان دى هغه ټول په ټول ضعيف دى. په دې باندې امام احمد بن حنبل رحمه الله اوفرمائيل چه «ما أعلم منه إلا خيراً، كان حديثه صحيحاً، وحديث شعبة والمسعودي ما كان أصحها» [۴] دهغوى په مجلس کښې به يولك او شل زره اود يولك پورې کسان شامل وو. [۵]

وفات: د عاصم بن على رحمه الله وفات ۲۲۱هجرى کښې شوې. [۶] په دې باندې زياتوالې کولوسره ابن سعد رحمه الله ليکلى دى چه د رجب مياشت وه د پير ورځ وه او نيمه مياشت تيره شوې وه. [۷]

ابن ابي ذئب: دامحمدبن عبدالرحمن بن المغيره بن الحارث بن ابى ذئب القرشى العامرى المدنى رحمه الله دې. د دوى حالات کتاب العلم باب حفظ العلم کښې تيرشوى دى. [۸]

الزهري: دا امام محمدبن مسلم بن عبيدالله المعروف ابن شهاب الزهرى رحمه الله دې. د دوى حالات کتاب الايمان باب بدء الوحى د دريم حديث لاندې تيرشوى دى. [۹]

سالم: دا سالم بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهم دې. د دوى حالات کتاب الايمان باب الحياء من الايمان لاندې تير شوى دى. [۱۰]

عبدالله ابن عمر: د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما حالات کتاب الايمان باب الايمان وقول النبى صلى الله عليه وسلم: بنى الإسلام على خمس لاندې تيرشوى دى. [۱۱]

شرح حديث

---

[۱]) الكامل لابن عدى: ۲۳۵/۵ الكاشف مع حاشية: ۵۲۰/۱.
[۲]) تهذيب الكمال :۵۱۳/۱۳ تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.
[۳]) ميزان الاعتدال: ۳۵۵/۲ تهذيب الكمال: ۵۱۳/۱۳.
[۴]) تهذيب الكمال :۵۱۱/۱۳ تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.
[۵]) سير أعلام النبلاء: ۲۶۳/۹ ميزان الاعتدال: ۳۵۵/۲.
[۶]) الكاشف: ۵۲۰/۱.
[۷]) الطبقات الكبرى: ۳۱۶/۷ التاريخ الكبير: ۴۹۲/۶ الكاشف: ۵۲۰/۱.
[۸]) كشف البارى: ۴۴۲/۱.
[۹]) كشف البارى: ۳۲۶/۱.
[۱۰]) كشف البارى: ۱۲۹/۲-۱۲۸.
[۱۱]) كشف البارى: ۶۳۷/۱.

مذكوره حديث كتاب العلم په آخركښې تيرشوې دې. دَدې حديث تشريحى مباحث څه هم هلته تيرشوى دى. داحديث مبارك چونكه كتاب الحج سره متعلق دې په دې وجه به تفصيلى مباحث هم هلته راځى. خو بيا هم دَدې حديث په دې باب كښې دَ ذكركولومقصد صرف په دې امر باندې خبردار كول دى چه مونځ قميص پرتوګ يا بل ګنډلې شوې كپړې اغوستونه بغير ادا كول جائز دى لكه چه محرم داسې لباس استعمالوى كوم چه ناګنډلې وى. (١)

دَحديث مبارك مستفاد امور: دَحديث شريف مستفاد كيدونكى امورو نه ډير خو په كتاب العلم كښې بيان شوى دى خو بيا هم دلته موضوع سره متعلق يوه داخبره هم مستفاد كيږى چه په مونځ كښې مقصودى امر دَستر پټول دى كه هغه په هر قسم كپړه سره هم اوشى.

دَحديث ترجمة الباب سره مطابقت: علامه عينى رحمه الله دَمطابقت سره متعلق ليكلى چه دَدې حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې حيثيت سره دې چه مونځ دَ قميص او پرتوګ نه بغير هم اداكيږى او په ترجمة الباب كښې هم دغه امر دې چه مونځ په ذكركړې شوو كپړونه په يوه كپړه كښې جائز دې. (٢)

قوله: وعن نافع عن ابن عمر عن النبى صلى الله عليه وسلم مثله: په دې عبارت كښې امام بخارى رحمه الله د روايت يو بل طريق ذكركوى. ددې په تشريح كښې مختلف شارحينو مختلف اقوال دى كوم چه ذكركولې شى.

دَعلامه كرمانى رحمه الله رائې: علامه كرمانى رحمه الله فرمانى چه داجملهٔ دَامام بخارى رحمه الله تعليق دې اودا احتمال هم دې چه دَ ((عن نافع)) عطف دَتير شوى روايت سند كښې ((عن سالم)) باندې وى. (٣)

دَابن حجر رحمه الله په علامه كرمانى رحمه الله باندې رد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانى چه دلته دَعطف والا خبره ده دَعلامه كرمانى رحمه الله دَ ګمان مطابق تعليق والا خبره نه ده. ځكه چه داعقلى تجاويز دى دَكوم استعمال چه په امور نقليه كښې كول مناسب نه دى. (٤)

دَعلامه عينى رحمه الله په ابن حجر رحمه الله باندې رد: علامه عينى رحمه الله دَ حافظ صاحب په رد باندې تبصره كولو سره فرمانى چه دَحافظ صاحب دَ علامه كرمانى رحمه الله دَ توجيه شناعت بيانول صحيح نه دى. ځكه چه علامه كرمانى رحمه الله دې ته تعليق دَ ظاهرى صورت په كتلو سره ونيلې دې په دې باندې جزم نه دې ګرځولې. هم دغه وجه ده چه علامه كرمانى رحمه الله داهم ذكركړى دى چه په دې ځائې كښې يواحتمال دَعطف هم دې. (٥)

په كتاب العلم كښې مذكوره روايت په دوو طرق سره ذكركړې شوې وو. رومبې طريق دَحضرت نافع رحمه الله سره وو اودويم طريق حضرت سالم رحمه الله سره. دلته هم په دوو طرق سره ذكر دې. البته ترتيب برعكس دې رومبې طريق دَ حضرت سالم رحمه الله نه دې او دويم دَحضرت نافع رحمه الله نه.

---

(١) فتح البارى: ٦٢٨/٢شرح الكرمانى: ٢٥/٤.
(٢) شرح الكرمانى: ٢٦/٤-٢٥عمدة القارى: ١١٠/٤ الكوثرالجارى: ٤٧/٢.
(٣) شرح الكرمانى: ٢٦/٤.
(٤) فتح البارى: ٦٢٨/٢.
(٥) عمدة القارى: ١١٠/٤.

٩- باب: مَا يَسْتُرُ مِنَ الْعَوْرَةِ

دا باب دې دَ ستر عورت په بيان کښې.

دَ باب دَ عنوان مطلب: په دې عنوان کښې دَ مَا باره کښې دوه احتمالات دی. دا به مصدريه وی يا موصوله. دَ مصدريه کيدو په صورت کښې دَدې تقدير ((باب فی بيان ستر العورة)) به وی او که چرې دا موصوله اومنلې شی نو دَدې تقدير ((باب فی بيان الشیء الذی يستر، أی: الذی يجب ستره)).

په رومبی صورت کښې ترجمه "دا باب دَ سترعورة په بيان کښې دې" وی او په دويم صورت کښې به ترجمه "دا باب دې دَهغه اندامونو په بيان کښې دکومو پټول چه فرض دی" وی. دويمه خبره "مِن" بيانيه ی يا تبعيضيه، اکثرشراح حديث دا "مِن" بيانيه گرخولې دې. (١)

دَ حضرت کشميری رحمه الله رائې: په دې موقع باندې کشميری رحمه الله اوفرمائيل چه په تراجم ابواب کښې سل يا پاؤ باندې سل ځله "مِن" راغلې دې. شارحينو چرته مطلب تبعيضيه او کله بيانيه خودلې دې. دَدې دواړو فرق په "رضی" کښې دې اوکتلې شی دَ بيانيه په صورت کښې اطراد حکم دَپاره وی. ما په هرځائی کښې تبعيضيه گنړلې او په دې وجه بعض ځايونوکښې تقرير کولوسره بنايم او شارحين په آرام کښې دی. دلته به دَ تبعيض صورت داسې وی چه "عورة" په لغت کښې هر هغه شی ته وائی دکوم نه چه حياء اوکړې شی. لهذا دَدې دَ افراد نه دَ سړی اوښځې هغه اندامونه هم دی دکومې ستر چه واجب دې. (٢)

دَ عورة معنی: عورة دَعور نه دې دې نه مراد هر هغه اندام دې دکومې په ښکاره کيدو باندې چه دَهغې نه حياء کولې شی. دَدې نه علاوه صرف په شرمگاه باندې هم دَ عورة اطلاق کولې شی. (٣)

دَترجمة الباب مقصد اودَ حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَدې باب غرض دَ مونځ نه بهر دَسترعورت فرضيت اوحد خودل دی. دَدې باب نه دا ښکاره کيږی چه دَ امام بخاری رحمه الله په نيز واجب ستر دَ انسان شرمگاه (وړاندې روستو دواړه) دی. په دې باب کښې دَ مذکوره رواياتونه رومبې حديث په دې باندې شاهد دې چه دنبی کريم ﷺ نهی مقيد ده دَهغه وخت اوصورت سره چه کله په شرمگاه باندې هرڅه هم (کپړه وغيره) نه وی. ددې مقتضی دادې چه کله شرمگاه پټ وی نوبياهم نهی نشته دې. اوپه مانځه کښې دَستر باره کښې امام بخاری رحمه الله سابقه ابواب کښې تفصيل بيان کړې دې. (٤)

دَعلامه عينی رحمه الله رائې او په حافظ صاحب رحمه الله باندې نقد: دَ علامه عينی رحمه الله په نيزمطلقًا دَ ستر عورة واجب مقدار بيانول دی که په مانځه کښې وی او که دَ مانځه نه بهر وی. بيا علامه عينی رحمه الله په حافظ ابن حجر رحمه الله باندې نقد کولو سره فرمائی چه بعض کسانو دا امر خارج صلاة سره مقيد کړې دې اودليل دَحديث باب لفظ "احتباء" نيولې دې. حالانکه په دې ځائی کښې دَخارج صلاة په صورت

---

(١) عمدة القاری: ١١١/٤ إرشاد الساری: ٢٦/٢ تحفة الباری: ٢٩١/١ الکنز المتواری: ٣٦/٤.

(٢) فيض الباری: ١٨/٢ أنوار الباری: ١١٨/١١.

(٣) النهاية فی غريب الحديث والأثر: ٢٧٠/٢ معجم الصحاح ص: ٧٥٣ مجمع الأنوار: ٧٠٠/٣.

(٤) فتح الباری: ٦٢٨/٢

كښې نهى مقيد نه ده. بلكه دا امر خارج صلاة اوداخل صلاة دواړو سره دې.(۱)

دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائي چه ددې باب غرض دا خبره بيانول دى چه د بدن هغه حصه كومه چه په شرمګاه كښې داخل ده اودكوم پټول چه فرض دى دهغې مقدار اواندازه څه ده؟(۲)

بل حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائي زما په نيز راجح هغه دى كوم چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى څكه چه دامام بخارى رحمه الله په نيز ستر عورة صرف دواړه شرمګاهونه دي.پټونان په ستر كښې داخل نه دى اودې تفصيل وړاندې مستقل تفصيل سره راځى.(۳)

د سترعورت مقدار: د كومواندامونو پټول چه ضرورى دى دهغه اندامونو په تعين كښې د ائمه اربعه اختلاف دې. علامه كرمانى رحمه الله د ابن بطال رحمه الله په نسبت سره ددغه اختلاف طرف ته په اجمالى توګه باندې اشاره كړې ده. دلته د ابن بطال رحمه الله ذكركړې شوې تفصيل ذكركيږى.

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه د ستر عورت په مقداركښې دعلماؤ اختلاف دې. د يوې ډلې وينا ده چه بغير د وړاندې روستو شرمګاهونونه د سرې د يواندام ستر واجب نه دې. دا قول د ابن ابى ذئب او اهل ظواهر دې. دامام مالك رحمه الله په نيزد ستر عورت حد د نامه او زنګون په مينځ كښې دې. هم دغه قول د امام ابوحنيفه رحمه الله امام شافعى رحمه الله دامام اوزاعى رحمه الله او ابوثور رحمه الله دې. ددې ټولو ائمه په نيز نوم او زنګون په ستركښې داخل نه دې. بلكه ددې مينځ والا حصه ستركښې داخل ده. بغيرد امام ابوحنيفه رحمه الله نه چه دهغوى په نيز زنګون هم په ستر كښې داخل دې. نوم نه دې اوهم دغه قول دامام احمد رحمه الله او عطاء رحمه الله دې. (يعنى ددې حضراتو په نيز هم نوم په ستركښې داخل نه دې او زنګون په ستر كښې داخل دې). خو دامام شافعى رحمه الله د بعض اصحاب په نيز نوم په ستر كښې داخل دې. (۴)

په مونځ كښې داخل د سترعورت باره كښې د ائمه مذاهب: د ستر عورت دوه قسمونه جوړيدې شى يو په مانځه كښې ستر عورت او بل د مانځه نه بهر ستر عورت. مسئله مبحوث عنها "دداخل صلاة ستر عورت حد" دې. دلته دې مسئلې سره متعلق دائمه اربعه اقوال ذكركولې شى.

داحنافو مذهب: داحناف په نيز داخل صلاة سرې دپاره د ستر عورت حد دنامه نه د زنګون پورې دې. زنګون په ستر كښې داخل دې اونوم نه اود داخل صلاة ښځې دپاره دستر عورت حد د هغې پوره بدن دې تردې چه د هغې زوړند شوى ويښته هم. بغيرد تلو د باطن او د ښپو ظاهر اود مخ يعنى دا درېواړه اندامونه د ستر نه بهر دى.(۵)

د شوافع مذهب: دشوافع په نيز د داخل صلاة سرې دپاره دستر عورت حد د نامه نه تر زنګونونو پورې دې. نوم او زنګون په ستركښې داخل نه دې. بلكه د دې دواړو اندامونو په مينځ كښې داخل حصه ستر دې. چونكه دا دواړه اندامونه دې حصې سره ملحق دى كوم چه په ستركښې داخل دى. په دې

---

۱) عمدة القارى: ۱۱۱/۸.

۲) سراج القارى: ۳۷۹/۲.

۳) الكنزالمتوارى: ۳۵/٤.

٤) شرح الكرمانى: ۲۶/٤شرح ابن بطال: ۳۳/۲-۳۲.

۵) الدرالمختار مع ردالمحتار كتاب الصلاة باب شروط الصلاة مطلب فى ستر العورة: ۲۹۸-۲۹۷ البحر الرائق كتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ٤۷۰-٤۶۸ فتح القدير كتاب الصلاة: ۳۶۶/۱-۲۶٤.

وجه د ستر د پوره والي د پاره د دغه دواړو اندامونو پټول هم ضروري دي. او د داخل صلاة ښځې د پاره د ستر عورت حد د هغې پوره بدن دې تر دې چه د سر زوړند ویښته هم بغیر د مخ او دواړو تلو د دې د ظاهر او باطن سره، چه د اد ستر حصه نه ده.[1]

مذاهب حنابله: د داخل صلاة سړی د پاره د ستر عورت حد د حنابله په نیز هم هغه دې کوم چه د شوافع په نیز دې. او د ښځې د پاره هم حد په شان د مذهب شوافع دې. بغیر د مخ چه حنابله د ښځې ټول بدن ستر ګرځوی او صرف مخ ترې مستثنٰی ګنړی.[2]

د مالکیه مذهب: د مالکیه په نیز د داخل صلاة مونځ ګذار د پاره ستر دوه قسمه دې یو مغلظه او بل مخففه. د سړی د پاره ستر مغلظه دواړه شرمګاهونه دی او ستر مخففه هغه دې چه د دې دواړه اندامونو نه زیات یعنی د نامه زنګون پورې حصه او کوم چه د دې محاذي دی د شا طرف نه ټول ستر دې. او د ښځې د پاره ستر مغلظه بغیر د سینې نه او د دې مقابل اطراف او د شا حصه ټول بدن ستر دې او ستر مخففه سینه او د دې اطراف دی. د دوی په نیز هم مخ او د لاسونو شاه او مخ د دننه طرف د ستر نه بهر دی.[3]

د مانځه نه بهر ستر عورة: پورته په مانځه کښې د ستر عورة د حد باره کښې بیان اوشو اوس د مانځه نه بهر به کوم کوم ځائي پټولې شی. یا په نورو الفاظو کښې کومو اندامونو طرف ته نظر کول جائز دی؟ او د کوم طرف ته کتل ناجائز دی؟ په دې باره کښې قیاس خو دا دې چه ښځه ټول په ټول یعنی ټوله د سر د ویښتونه واخله تر خپو پورې چه پټه وی د هغې طرف ته کتل جائز نه دی. لیکن د بعض ضرورتونو او حاجتونو د وجې نه خلقو سره د نرمئی والا معامله کولو سره استحساناً د ښځې بعض اندامونو ته د کتلو اجازت ورکړې شوې دی.[4]

د احنافو د مذهب مطابق د دې څه تفصیل ذکر کولې شی.

د سړي د ښځې طرف ته د کتلو حکم: نظر (د کتلو) مسائل په څلورو قسمونو کښې تقسیم کولې شی: ① د سړي سړی ته کتل ② د ښځې ښځې ته کتل ③ د ښځې سړی ته کتل ④ او د سړی ښځې ته کتل.[5]

① د سړي سړي ته کتل: د سړي د پاره د سړی طرف ته کتل سوا د ستر والا د ځائي نه نور ټولو اندامونو طرف ته کتل جائز دی او ستر د نامه نه واخله تر زنګون پورې دې سره د زنګون. بیا د زنګون حکم په نسبت د پټون لږ شان کم دې. د دې د پاره د رکبه تفسیر او معانی کښې د یونه زیات احتمالات دی.

---

[1] العزيز شرح الوجيز كتاب الصلاة الباب الخامس فی شرائط الصلاة الشرط الثالث ستر العورة: ۳۷/۲-۳۴ المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۱۱۶۷/۳ مغني المحتاج كتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ۲۸۵/۱ نهاية المحتاج كتاب الصلاة ۱۲/۲-۱۱.

[2] الإنصاف للمروذي كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۴۵۲/۱-۴۴۹ المغني لابن قدامة كتاب الصلاة ستر العورة فی الصلاة وحد العورة: ۳۳۷/۱-۳۳۶ المبدع شرح المقنع كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۳۲۰/۱-۳۱۶ كشف القناع عن متن الإقناع كتاب الصلاة ستر العورة: ۲۴۸/۱-۲۴۷.

[3] المواهب الجليل كتاب الصلاة فصل فی ستر العورة: ۱۷۹/۲ الشرح الصغير للدردير كتاب الصلاة شروط الصلاة ستر العورة: ۲۸۵/۱-۲۸۳ حاشية الدسوقي كتاب الصلاة فصل فی ستر العورة: ۳۴۵/۱-۳۴۱ الذخيرة كتاب الصلاة شروط الصلاة ستر العورة: ۱۰۳-۱۰۱/۲.

[4] المبسوط للسرخسي كتاب الاستحسان: ۱۵۱/۱۰.

[5] المبسوط: ۱۵۲/۱۰ بدائع الصنائع كتاب الاستحسان: ۴۸۳/۶.

چنانچه کوم سړي د بل سړي ښکاره زنګون طرف ته ګوري نو هغه په نرمئی سره پوهه کول پکار دی او که هغه انکار کوی نو هغه سره جګړه مه کونی. خو که یو سړي د بل سړي برینډې پتون طرف ته ګوري نو هغه دې په سختئی سره منع کړی او که چرې هغه انکار کونکې وی نو هغه سره باقاعده جګړه یعنی د سختئی نه کار اخستل هم جائز دی. لیکن د وهلو ټکولو نه به ځان ساتلې شی.
مذکوره حکم د سړي د پاره هغه وخت دې کله چه د فتنې ویره نه وی، که چرې د فتنې ویره وی نو بیا کتل جائزنه دی. مثلاً بې ږیرې ښائسته هلکانو طرف ته کتل.(۱)

۲ **د ښځې ښځې ته کتل:** د ښځې بلې ښځې ته د کتلو حکم داسې دې لکه د سړي سړي طرف ته کتل د بعض فقهاؤ وینا ده چه د ښځې ښځې ته کتلو حکم په اعتبار سره داسې دې لکه د سړي خپل محارم ښځوته کتل. چنانچه د دې حضراتو په نیز ښځې د پاره د بلې ښځې شاه او خیټه کتل جائزنه دی.(۲)

۳ **د ښځې سړي ته کتل:** د ښځې د پاره سړی ته د کتلو حکم داسې دې لکه د سړي سړي ته کتل، یعنی د ښځې د پاره د یو سړي د پټواندامونو نه علاوه (د نامه نه لاندې تر زنګونو پورې سره د زنګون) کتل جائز دی. دلته داهم شرط دې چه دا کتل هغه وخت جائز دی کوم وخت چه د عدم شهوت یقین وی او که چرې شهوت وی یا ګمان غالب وی د شهوت د پیدا کیدو نو بیا دا کتل جائزنه دی.(۳)

۴ **او د سړي ښځې ته کتل:** د سړي ښځې ته کتل په څلور قسمه دی(۱) خپلې ښځې ته او مملوکه وینځې ته کتل(۲) خپل محرماتو ته کتل(۳) د خپل ځان نه علاوه د بل چا وینځو ته کتل(۴) آزادو پردو ښځو ته کتل.(۴)

۱ **خپلو بیبیانو ته کتل:** د سړي د پاره خپلې بی بی او خپلې وینځې پوره بدن د سر نه واخله ترخپو پورې کتل جائز دی که شهوت سره وی او که بغیر د شهوت نه وی. ځکه چه د دې دواړو اصنافو سره په هر اعتبار د فائدې اخستلو د جواز حکم دې نو بیا پرده خو ډیره لرې خبره ده.(۵)

۲ **خپل محرمات ښځو طرف ته کتل:** د سړي د پاره د خپلو محرماتو ښځو د زینت مواضع طرف ته کتل مباح دی. دغه شان د کوم اندام طرف ته چه کتل جائز دی نو د ضرورت په وخت هغه اندام ته لاس هم لګولې شی. لیکن دا حکم هم مشروط دې د عدم فتنه او عدم شهوت سره، ګنې جائزنه دی. بل د مواضع زینت نه علاوه شاه یا خیټې طرف ته کتل یا لاس لګول جائزنه دی په مواضع زینت کښې سر، ویښته، سټ، سینه، متې، مروند، تلی، پتون، خپې او مخ داخل دې سر او ویښته د تاج اغوستلو ځایونه دی. سټ او سینه د هار وغیره اچولو ځائی دې. غوږ د والو کانټو اچولو ځائی دې متې او مروند د بنګړو وغیره اچولو ځائی دې. لاس د ګوتمې او خضاب نکریزو لګولو ځائی دې. خپې د پائزیب اچولو ځائی دې او قدم د خضاب او نکریزو لګولو ځایونه دی او مخ خو ټول زینت دې.(۱)

---

(۱) المبسوط: ۱۵۲/۱۰ بدائع الصنائع: ۴۹۷/۶ الموسوعة الفقهية الكويتية: ۵۰/۳۱ ردالمحتار: ۲۵۸/۵.

(۲) المبسوط: ۱۰/۱۵۴-۱۵۳ بدائع الصنائع: ۴۹۹/۶ الموسوعة الفقهية الكويتية: ۴۷/۳۱ ردالمحتار: ۲۶۲/۵.

(۳) المبسوط: ۱۵۴/۱۰ الموسوعة الفقهية الكويتية: ۵۱/۳۱ ردالمحتار: ۲۶۲/۵.

(۴) المبسوط: ۱۵۴/۱۰ الموسوعة الفقهية الكويتية: ۴۴/۳۱.

(۵) المبسوط: ۱۰/۱۵۴-۱۵۵ بدائع الصنائع: ۴۸۹/۶ الموسوعة الفقهية الكويتية: ۴۸/۳۱.

③ دَ نورو وينځوطرف ته کتل: دَغير وينځو مدبرات امهات الاولاد اومکاتبات طرف ته کتلوحکم هم داسې دې لکه دَ سرو دَخپلو محرماتو طرف ته دکتلو حکم چه دې. ځکه چه دَداسې وينځو په کور کښې کار روزګارکول، تګ راتګ، خدمت وغيره کول داسې اموردی چه دې نه خلاصې ممکن نه دی. دَدې ضرورتونو دَ وجې نه دَدومره امورو ګنجائش دې.اودوی سره خلوت او مسافرت هم دَ محارم ښځو په شان دې. (٢)

④پردوښځوطرف ته کتل: دَ جمهور فقهاؤ په نيز دَ ښځې ټول بدن دَ پردی سړی دَپاره ستر دې سوا دَ مخ دوارو لاسونو او دوارو خپودَ قدمونو. ځکه چه په ډيرو معاملاتوکښې ښځه دَ سرو محتاج وی. مثلاً په اخستلو ورکولوکښې. ليکن دَدې اندامونو ښکاره کول هم فتنه ده، امن کيدو سره مقيد دې. فقهاؤ مخ دَ ستر نه بهرګرځولې دې ليکن په دور حاضر کښې دَ فتنودَعام کيدو وجې نه به دَ مخ پرده هم کولې شی. (٣).

دَ ښځود ستر باره کښې دَ شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله موقف: دَحضرت شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله رائې دَ ستر عورة دَحد باره کښې داسې ده چه هغوی فرمائی چه دَستر عورة حد دوه قسمه دې. واجب اومندوب. واجب ستر دَ مانځه دَ صحت دَ پاره شرط دې اوهغه په سړوکښې صرف دواړه شرمګاهونه دی په تاکيدی توګه باندې دې دواړو سره پتون هم يوځائی کړې شوې دی اودَ ښځې دَپاره دَ ستر عورة حد دَهغې پوره بدن دی. اومندوب ستر عورة دادې چه په شرط دَ مونځ ګذار دَ وسعت دې په يوه کپړه کښې مونځ نه کوی بلکه پوره توګه باندې دې خپله ظاهری حليه اوهيئت دَ شان اوشوکت والا جوړکړی او دَ الله ﷻ په دربار کښې دې حاضر شی.(٤)په دې ځائی کښې حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله دَحضرت شاه صاحب رحمه الله دَ سيرت متعلق څه ليکلی دی اوهغه دادی:

"زمونږ شاه ولی الله صاحب قدس سره لکه چه څنګه مقلد دې هم هغه شان نيم مجتهد هم دې. هغوی فرمائی چه مانه په دريوڅيزونو باندې (په روحانی توګه) زما دَ طبيعت خلاف مجبورکړې شوم، يوخو تقليد مګر دااختيار راکړې شو چه غواړې نودَ چا تقليد اوکړه. هغوی يوخل دَ حضورپاک نه روحانی سوال اوکړو چه په دې مذاهب اربعه کښې کوم يوغوره دې؟ نو ارشاد اوفرمائيلې شو چه ټول برابر دی. شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه په هندوستان کښې دَ حنفی مذهب سره تدلی الٰهی وينم دَدې په خلاف کښې خطرات دې. او زما رائې داده تدلی الٰهی تبليغی جماعت سره تړلې دې. دَ تدلی نه مراد خاص رحمت دې چه ددې مخالفت کول سخت خطرناک دی. يوخل حضرت اقدس پيران پير شيخ عبدالقادر جيلانی رحمه الله اوفرمائيل ((قدمی علی رقبة کل ولی)) يوبزرګ اوفرمائيل "[الاٰأنا]" حضرت پيران پير اوفرمائيل دَ چا په اوږه چه زما قدم نه دې دَهغه په اوږه باندې دَسور (خنزير) قدم دې. چنانچه هغه دَ خپلو شاګردانو سره حج ته روان وو په لارکښې په يوه نصرانيه باندې نظر پريوتلو او په هغې باندې

---

(١) المبسوط: ١٠/١٥٧-١٥٥بدائع الصنائع: په دې عنوان باندې پوره تفصيلی بحث کتاب الغسل باب الغسل بالصاع ونحوه کښې تير شرې دې ٦/٤٨٩الموسوعة الفقهية الكويتية: ٣١/٤٧ من شاه فليراجع.

(٢) المبسوط: ١٠/١٥٧بدائع الصنائع: ٦/٤٩١الموسوعة الفقهية الكويتية: ٣١/٤٩ردالمحتار: ٢/٢٥٩.

(٣)المبسوط: ١٠/١٦٠-١٥٨فتح القدير: ١/٢٦٦بدائع الصنائع: ٦/٤٩٤-٤٩٢البحر الرائق: ١/٤٦٦ ردالمحتار: ٥/٢٦١

(٤) حجة الله البالغه فصل الصلاة ثياب المصلی السترالواجب والمندوب: ١/٥٤٨-٥٤٧.

منین شو اوشاگردان ئی رخصت کړل. بیا الله ﷻ څه موده پس هغه ته د مریدانو اوشاگردانو دعاگانو سره هدایت ورکړو شاه ولی الله رحمه الله فرمائی اودویم څیز په کوم چه زه مجبورکړې شوم هغه تفضیل شیخین دې. زما زړه غوارې چه علی رضی الله عنه افضل وي ځکه چه هغه د حضورپاك خوم او د ټولو سلاسل اولیاء الله مرجع دې. مګر زه په تفضیل شیخین رضی الله عنهما باندې مجبورکړې شوم او اوفرمائیلې شو چه شیخین حضرات سره خو د ظاهری دین تحفظ او بقاء ده اوعلی رضی الله عنه سره د باطن شریعت اوعلوم و اسرار اودا ټول د ظاهر شریعت تابع دی. اودریم څیز په کوم چه زه مجبورکړې شوم هغه د اسباب اختیار دې.زما زړه غوارې چه اسباب ترك کړم مګر زه ددې نه منع کړې شوم. هم ددې شاه ولي الله رائي ده چه صرف سوأتین عورت دې د سرو دپاره اودمتمدن حضرات دپاره پتون هم عورت دې([1])

الحديث الأول

[۳۶۰]-حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ، وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ» ([2])[۱۸۹۰، ۲۰۳۷، ۲۰۴۰، ۵۴۸۲، ۵۴۸۴، ۵۹۲۷]

ترجمه: حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت کوی چه رسول الله ﷺ اشتمال صماء (یعنی هم په یوه کپړه کښې بدن پټولو سره په دې کښې د ستر ښکاره کیدو اندیښنه وی) بل دا شان کیناستونه ئی هم منع فرمائیلې چه یوه کپړه واچوی اودواړه زنګونونه اودروی، په دې صورت کښې په شرمګاه باندې څه نه وی (یعنی ستر ښکاره پاتې کیږی).

تراجم رجال

قتیبة بن سعید: دا شیخ الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف ثقفی رحمه الله دې. ددوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب إفشاء السلام من الإسلام کښې تیرشوی دی.([3])

اللیث بن سعد: دا امام ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. د دوی تفصیلی حالات کتاب بدء الوحی په دریم حدیث کښې تیر شوی دی.([1])

---

[1]) الکنزالمتواری: ۴/۳۶-۳۵تقریر بخاری شریف: ۲/۱۲۸-۱۲۷.

[2]) أخرجه البخاری أیضاً فی کتاب الصوم باب صوم النظر رقم الحدیث: ۱۹۹۰وفی کتا بالبیوع باب بیع الملابسة رقم الحدیث: ۲۱۴۵-۲۱۴۴وفی کتاب اللباس باب إشتمال الصمآء رقم الحدیث: ۵۸۲۰وفی باب الاحتباء فی ثوب واحد رقم الحدیث: ۵۸۲۲وفی کتاب الاستئذان باب الجلوس کیفما تیسر رقم الحدیث: ۶۲۸۴ومسلم فی کتاب اللباس باب النهی عن اشتمال الصماء والاحتباء فی ثوب واحد کاشفاً بعض عورته رقم الحدیث: ۲۰۹۹وأبوداؤد فی کتاب الصیام باب فی صوم العیدین رقم الحدیث: ۲۴۱۷وفی کتاب البیوع باب فی بیع الغرر رقم الحدیث: ۳۳۷۷-۳۳۷۸والنسائی فی کتاب الزینة باب النهی عن اشتمال الصمآءرقم الحدیث: ۵۳۴۳-۵۳۴۲ وابن ماجة فی کتاب اللباس باب مانهی عنه من اللباس رقم الحدیث: ۳۵۶۰-۳۵۵۹ والجامع الأصول حرف الباء کتاب البیوع الباب الثالث الفصل الثالث فی النهی عن بیع الملامسة والمنابذة رقم الحدیث: ۳۴۳، ۵۲۳/۱وحرف اللام کتاب اللباس الفصل الأول النوع الخامس فی الاحتباء والإشتمال رقم الحدیث ۵۲۶۰، ۶۴۱/۱۰.

[3]) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

ابن شهاب: دا ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله بن لوئی الزهری المدنی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب بدءالوحی دریم حدیث لاندې تیر شوی دی. (۲)

عبیدالله بن عبدالله بن عتبة: دا عبیدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب بدءالوحی پنځم حدیث او کتاب العلم باب متی یصح سماع الصغار؟ کښې تیر شوی دی.

ابي سعيدالخدري: دا مشهور صحابی سعد بن مالك بن سنان بن عبيد بن ثعلبه بن عبیدبن الابجر انصاری خدری رضي الله عنه دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن کښې تیر شوی دی. (۳)

شرح حدیث

قوله: نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن اشتمال الصماء: راوی وائی چه جناب رسول الله صلی الله علیه وسلم داشتمال الصماء نه منع فرمائیلې.

دَ اشتمال الصمآء تشریح: دَ اشتمال الصمآء تشریح پخپله په یوبل حدیث شریف کښې کړې شوې ده چه اشتمال الصآء داده چه دَ خپلو دواړو اوږو نه په یوه اوږه باندې داسې کپړه واچولې شي چه دویمه اوږه ښکاره پاتې شي یعنی په هغې باندې کپړه نه وی او دویمه تشریح داکړې شوې ده چه د یوسرې په خپل بدن باندې داسې کپړه راتاوول چه دَهغه په شرمګاه باندې څه کپړه نه وی اوهغه کولاؤ وی (دا طریقه ممنوع ده). (۴) دَ اشتمال الصآء معنی په مذکوره حدیث کښې راغلې ده خو بیا هم فقهاء کرام او ائمه لغات دَدې څه نوره تشریح هم کوی.

دَ فقهاء کرامو په نیز: دَ اشتمال الصمآء معنی داده چه یوسړې یوه کپړه داسې واغوندی چه دَهغه په بدن باندې بله کپړه نه وی بیا هغه دَ دغه کپړې دَ دواړو پلونو نه یوپلو اوچت کړی او په خپله اوږه باندې کیږدی اودغه شان دَهغه شرمګاه بربنډ کیدو سره ښکاره شی. (۵)

اودَ ائمه لغت په نیز: دَ اشتمال الصمآء معنی داده چه په ټول بدن باندې داسې کپړه راتاؤ کړی چه دَدغه کپړې یو طرف هم اوچت شوې نه وی بیا په دغه کپړه کښې څه سوره وی دکومې نه چه اغوستونکې خپل لاسونه راؤباسی. نو په دې مقام باندې به مراد داشی چه پوره بدن داسې پټول چه د ضرورت په وخت اوحاجت کښې خپل لاس په آسانئی سره استعمال نه کړې شی. (۶)

قوله: وأن یحتبی الرجل فی ثوب واحد: او نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دې خبرې نه هم منع فرمائیلې ده

---

۱) کشف الباری: ۱/ ۳۲۴.

۲) کشف الباری: ۱/ ۳۲۴.

۳) کشف الباری: ۱/ ۴۶۶، ۳/ ۳۷۹.

۴) صحیح البخاری کتاب اللبّاس باب اشتمال الصمآء رقم الحدیث: ۵۸۲۰جامع الأصول کتاب البیوع الباب الثالث الفصل الثالث رقم الحدیث: ۳۴۳، ۱/ ۵۲۳.

۵) البحرالرائق کتاب الصلاۃمایکره فی الصلاۃ: ۱/ ۴۳النهرالفائق کتاب الصلاۃ مایکره فی الصلاۃ:۱/ ۲۸۲الفقه الإسلامی وأدلته کتاب الصلاۃ: ۲/ ۹۷۵.

۶) لسان العرب حرف ش م ل: ۷/ ۲۰۲النهایة فی غریب الحدیث والأثر المادۃ ش م ل : ۱/ ۹۱معجم الصحیح المادۃ ش م ل، ص: ۵۶۳.

چه ځوك سړې په يوه كپړه كښې داسې احتباء اوكړى چه دَهغه په شرمګاه باندې څه څيز باقى پاتې نه شى.

دَ احتباء مطلب: احتباء دَ ناستې هغه شكل ته وائى په كوم كښې چه ناست خپلې دواړه ګوډې اودرلوسره په كوناتو باندې كينى او په خپله ملا او زنګونونو نه چاپيره څه كپړه يا رسئى اوتړى. په داسې كيناستوكښې ښكاره خبره ده چه داسې معلوميږى لكه چه دې ناست په يوڅيز سره اډه لګولوسره ناست وى.(¹) اوكله دَلاسونوپه ذريعه احتباء كيږى. لكه خپل لاسونه دَ زنګونونو نه راتاؤ كړى دَدې صورت ممانعت هغه وخت وى چه كله ناست انسان داسې كينى نوشرمګاه ئى بربنډ شى. اوكه په شرمګاه ئى څه كپړه وى مثلاً پرتوګ ئى اغوستې وى بيا احتباء مذكوره ممنوع ده.

دحديث مبارك نه مستفاد امور: دَ مذكوره حديث نه دوه امور مستنبط كيږى يو دَ اشتمال صماء ممانعت او بل دَ احتباء صورت ممنوعه.(²)

دَحديث مبارك ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره مطابقت دَ حديث دې جملې «لمس على فرجه منه شیء» سره دې. داسې فرج كولاؤ ساتل منع دى. دا دلالت كوى چه ستر عورت واجب دې اوهم دغه دَ باب عنوان دې. «مايستر من العورة»(³)

الحديث الثانى

[٣٧١] - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: «نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعَتَيْنِ عَنِ اللِّمَاسِ وَالنِّبَاذِ، وَأَنْ يَشْتَمِلَ الصَّمَّاءَ، وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ» (⁴)[٥٥٩، ٥٢٣، ١٨٩١، ٢٠٣٨، ٢٠٣٩، ٥٤٨١، ٥٤٨٣]

ترجمه :دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى كريم ﷺ دوه قسمه بيع، بيع اللماس اوبيع النباذ نه منع فرمائيلې ده اودَدې خبرې نه ئى هم منع فرمائيلې ده چه يو سړې دې اشتمال الصماء اوكړى او هم په يوه كپړه كښې احتباء اوكړى.

---

¹) أعلام الحديث للخطابى: ٣٥٢/١عمدة القارى: ١١٣/٤جامع الأصول كتاب البيوع رقم الحديث: ٣٤٣، ٥٢٣/١ النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٣٢٩/١.

²) عمدة القارى: ١١٣/٤.

³) عمدة القارى: ١١١/٤.

⁴) أخرجه البخارى فى مواقيت الصلاة باب الصلاة بعدالفجر حتى ترفع الشمس رقم الحديث: ٥٨٤ وفى الصوم باب صوم يوم النحر رقم الحديث: ١٩٩٣ وفى البيوع باب بيع الملامسة رقم الحديث: ٢١٤٥وفى اللباس باب اشتمال الصماء رقم الحديث: ٥٨١٩وباب الاحتباء فى ثوب واحد رقم الحديث: ٥٨٢١ومسلم فى كتاب البيوع باب إبطال بيع الملامسة والمنابذة رقم الحديث: ١٥١١والترمذى فى كتاب البيوع باب ماجاء فى المنابذة والملامسة رقم الحديث: ١٣١٠والنسائى فى كتاب البيوع باب بيع الملامسة رقم الحديث: ٤٥١٣باب تفسير ذلك رقم الحديث: ٤٥١٧وابن ماجة كتاب التجارات باب ماجاء فى النهى عن المنابذة والملامسة رقم الحديث ٢١٦٩وفى جامع الأصول حرف الباء كتاب البيوع الفصل الثالث رقم الحديث: ٣٤٤، ٥٢٦/١.

تراجم رجال

قبیصة بن عقبة: داقبیصه بن عقبه بن محمدبن سفیان السوائی کوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب علامة المنافق کښې تیرشوی دی.([1])

سفیان: دا ابوعبدالله سفیان بن سعید بن مسروق ثوری کوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب علامة المنافق کښې تیرشوی دی.([2])

ابوالزناد: دا ابوعبدالرحمن ابوالزناد عبدالله بن ذکوان مدنی قرشی رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب حب الرسول صلی الله علیه وسلم من الایمان کښې تیرشوی دی.([3])

اعرج: دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی قرشی رحمه الله دې. دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب حب الرسول صلی الله علیه وسلم من الایمان کښې تیرشوی دی.([4])

ابوهریرة: حضرت ابوهریره رضی الله عنه جلیل القدر صحابی رضی الله عنه دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان کښې تفصیل سره تیر شوی دی.([5])

شرح حدیث

قوله: نهی النبی صلی الله علیه وسلم عن بیعتین: عن اللماس والنباذ: راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دوو قسم بیوع نه منع فرمائیلې یو بیع اللماس او دویم بیع النباذ.

دَ بیع اللماس تعریف: اللماس دَلام کسره سره دَ باب مفاعله مصدردې اوهم دَدې باب مصدر ملامسة هم راځی دَدې معنی ده لاس لګول دی..([6])

دَ بیوع مختلف اقسام: دَ بیوع دَمختلف قسمونونه یو بیع بیع اللماس یا بیع الملامسة هم ده. دَ بیع ملاسة تعریف اوتشریح پخپله په احادیثوکښې راغلې ده او فقهاء کرامو هم دا په تفصیل سره بیان کړې ده. چنانچه دَحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ بیع ملامسه نه منع فرمائیلې ده.([7]) اودَمسلم شریف په روایت کښې پخپله دحدیث راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ طرف نه بیان کړې شوې دې چه ملامسه دې ته وائی چه بایع او مشتری نه هر یو دَ بل کپړې ته بغیرد سوچ اوفکر نه لاس اولګوی.([8])

---

[1]) کشف الباری:۲/۲۷۸.
[2]) کشف الباری:۲/۲۷۸.
[3]) کشف الباری:۲/۱۰.
[4]) کشف الباری:۲/۱۱.
[5]) کشف الباری: ۱/۶۵۹.
[6]) عمدة القاری: ۱۱٤/٤.
[7]) صحیح البخاری کتاب البیوع باب بیع الملامسة رقم الحدیث: ۲۱٤٥.
[8]) صحیح مسلم کتاب البیوع باب إبطال بیع الملامسة والمنابذة رقم الحدیث: ۱۵۱۲.

په یوبل حدیث شریف کښې د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه نه روایت دې چه کوم یوسړې په شپه یا ورځ کښې د بل کپړې ته لاس اولګوی او بغیرد اړولو راړولو صرف په لاس لګولو سره بیع اوکړی. (۱)
دې نه علاوه فقهاء کرامو مختلف صورتونه لیکلی دی. مثلاً یوسړې اینغښتې کپړې ته لاس اولګوی یا په تیاره کښې یوې کپړې ته لاس اولګوی بیا دغه کپړه په دې شرط سره واخلی یانې خرڅه کړی چه کله هغه دا اووینی نو د هغه د پاره به خیار باقی پاتې نه شی. دویم صورت دادې چه د اینغښتې کپړې باره کښې بایع مشتری ته اووائی چه کله ته دې کپړې ته لاس اولګوې نو زه به دا په تاباندې خرڅوم یا به ته زما کپړې ته لاس لګوې نو بیع به کیږی. دریم صورت دادې چه یو څیز په دې شرط سره خرڅ کړې شی چه کله مشتری دې ته لاس اولګوی نو د مجلس خیار به ختم شی. (۲)
د بیع النباذ تعریف: نباذ هم په مثل د لماس دې. هم د دې مصدر دویم وزن منابذة هم استعمالیږی. (۳)
د بیع منابذة تعریف هم احادیث مذکوره دی او فقهاء کرامو هم د دې تفصیلی صورتونه ذکر کړی دې.
چنانچه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ د بیع منابذه نه منع فرمائیلې ده. (۴)
حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه منابذه داده چه بایع او مشتری کښې هر یو خپله کپړه د بل مخې ته اوغورزوی. او په دې دواړو که یو هم خپل ملګری ته اونه وائی چه کپړه مه ګوره. (۵)

دغه شان د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه نه روایت دې چه منابذه دې ته وائی چه بایع او مشتری کښې یوکس د بل طرف ته خپله کپړه اوغورزوی او بل هم د هغه طرف ته خپله کپړه اوغورزوی بغیرد کتلو او بغیرد رضامندئی دا غورزول بیع اوګرځوی. (۶) د منابذه چه کوم تفصیل فقهاء کرام سره ملاویږی د دې نه یو خو هم هغه دې کوم چه پورته د ابوسعید خدری رضی الله عنه په روایت کښې تیر شو. دویم دا چه بایع اومشتری د ایجاب اوقبول د الفاظونه احتراز کولوسره صرف دغه غورزول بیع اوګرځوی. چنانچه په دوی کښې یو اووائی چه زه ئی د لس (درهم) په بدله کښې کپړه ستا طرف ته درغورزوم (او هغه هم داسې کوی) او دویم ئی اوچتوی. دریم صورت دا دې چه بایع وائی د دومره رقم په بدله کښې نی ستا طرف ته غورزوم او چه کله ئی دراوغورزوم نو بیع به لازم شی او خیار به ختم شی. (۷)

(۱) صحیح مسلم کتاب البیوع باب إبطال بیع الملامسة والمنابذة رقم الحدیث: ۱۵۱۱.
(۲) ردالمحتار مع الدرالمختار کتاب البیوع مطلب استثناء الحمل فی العقود علی ثلاث مراتب: ۶۵/۵ حاشیة الدسوقی علی الشرح الکبیر کتاب البیوع فصل علة طعام الربا اقتباس وإدخار: ۵۶/۳ دارالکتب عربیة المغنی کتاب البیوع فساد بیع الملامسة: ۲۹۷/۴ دارالفکر
(۳) عمدة القاری: ۱۱۴/۴.
(۴) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع المنابذة رقم الحدیث: ۲۱۴۶.
(۵) صحیح مسلم کتاب البیوع باب إبطال بیع الملامسة والمنابذة رقم الحدیث ۱۵۱۳.
(۶) صحیح مسلم کتاب البیوع باب إبطال بیع الملامسة والمنابذة رقم الحدیث ۱۵۱۲.
(۷) ردالمحتار کتاب البیوع مطلب استثناء الحمل فی العقود علی ثلاث مراتب: ۶۵/۵ حاشیة الدسوقی البیوع فصل علة طعام الربا: ۵۶/۳ المغنی البیوع فساد بیع المنابذة: ۲۹۸/۴.

د دواړو بيعو حكم: بيع ملامسة او بيع منابذة دواړه قسم بيوع شارع عليه‌السلام ممنوع ګرځولى دى. اوعلت ددې دممنوع كيدو قمار غرر جهالت اودخيار مجلس باطل كول دى. (١)

قوله: وأن يشتمل الصماء وأن يحتبي الرجل في ثوب واحد: او نبى كريم د اشمال صماء نه هم منع فرمائيلې ده. اوددې خبرې نه نى هم منع فرمائيلې ده چه څوك سړې هم په يوه كپړه كښې احتباء اوكړى. د اولنى جملې او دويمې جملې عطف ((عن بيعتين)) باندې دې. ددې دواړو تشريح په سابقه حديث كښې تيره شوې ده. په مذكوره روايت كښې د احتباء ذكر مطلق ذكركړې شوې دې ليكن د نورواحاديثو د وجې نه دا احتباء به هم دې قيد سره مقيد وى كوم چه په ما قبل والاحديث كښې موجود وه. يعنى چه دا احتباء داسې وى چه دهغه په شرمګاه باندې څه كپړه نه وى. (٢)

دحديث ترجمة الباب سره مطابقت: په مذكوره حديث كښې هم داشتمال صماء اواحتباء نه منع كړې شوې ده اودا ممانعت دلالت كوى چه ستر عورة مانځه كښې وى اوكه بهر دمانځه نه په هرحال كښې ضرورى دې. (٣)

الحديث الثالث

[٣٦٣]- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمِّهِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ فِي تِلْكَ الحَجَّةِ فِي مُؤَذِّنِينَ [ص:٨٣] يَوْمَ النَّحْرِ، نُؤَذِّنُ بِمِنًى: أَنْ لاَ يَحُجَّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ " قَالَ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ: ثُمَّ أَرْدَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا، فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةَ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ: «لاَ يَحُجُّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ» (٤) [١٥٤٣، ٢، ٣٠٠٢، ٤١٠٥، ٤٣٧٨ - ٤٣٨٠]

ترجمه: حضرت ابوهريره رضى الله عنه روايت كوى چه حضرت ابوبكر رضى الله عنه ماته په دې كال (په كوم كال چه هغوى امير حج جوړولوسره ليګلې شوې) اعلان كونكو سره د قربانئى په ورځ اوليګلم چه مونږ دا

---

(١) ردالمحتار كتاب البيوع مطلب استثنآء الحمل فى العقود على ثلاث مراتب: ٦٦/٥ نيل الأوطار كتاب البيوع باب النهى عن بيوع الغرر رقم الحديث: ٢١٦٦، ١٦٠/٥.

(٢) عمدة القارى: ١١٤/٤ إرشادالسارى: ٢٧/٢ فتح البارى: ٥٢٩/١.

(٣) عمدة القارى: ١١٤/٤.

(٤) أخرجه البخارى فى كتاب الحج باب لايطوف بالبيت عريان رقم الحديث: ١٦٢٢ وفى كتاب الجزية والموعة باب كيف ينبذ إلى أهل العهد رقم الحديث: ٣١٧٧ وفى المغازى باب حج أبى بكر بالناس رقم الحديث: ٤٣٦٣ وفى تفسير سورة البراءة باب قوله: ﴿ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ﴾ رقم الحديث: ٤٦٥٥ وباب قوله: ﴿ وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ﴾ رقم الحديث: ٤٦٥٦ باب قوله: ﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ رقم الحديث: ٤٦٥٧ ومسلم فى الحج باب لا يحج البيت مشرك رقم االحديث: ٣٢٨٧ وأبوداؤد فى الحج باب يوم الحج الاكبر رقم الحديث: ١٩٤٦ والنسائى فى الحج باب قوله: ﴿ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ ﴾ رقم الحديث: ٢٩٦٠ وفى الجامع الأصول الكتاب الأول فى تفسير القرآن سورة البراءة رقم الحديث: ٦٤٣، ١٥٣/٢.

اعلان اوکړوچه راتلونکی کال کښې دې یو مشرك حج کولو ته نه راځي او یوکس دې په برېنډه باندې طواف نه کوي.
حمید بن عبدالرحمن (چه په دې حدیث کښې دَحضرت ابوهریره رضي الله عنه نه روایت کونکې دې) فرمائي چه بیا نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر رضي الله عنه (دَ حج امیر جوړیدو سره دَ تللو نه پس هغه پسې) شاته حضرت علی رضي الله عنه اولیګلو چه (منی ته رسیدوسره) دَ سورة براءة اعلان اوکړي (یعني لوستلو سره دې واؤروي). حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائي حضرت علی رضي الله عنه مونږ سره په منی کښې دَ قربانئ په ورځ دا اعلان اوکړو چه دَدې کال نه پس دې یومشرك هم حج له نه راځي اوځوك دې په برېنډه طواف نه کوي

تراجم رجال

اسحاق: دَ مذکوره حدیث په سند کښې دَدې دَرومبی راوی نه مراد کوم راوی دې؟ په دې باره کښې شراح حدیث متردد دی. دَدې وجه داده چه دَبخاری شریف په نسخوکښې دانوم بغیردَ نسبت هم دغه شان ملاویږي. دَ بعض شارحینو وینا ده چه دَدې نه مراد اسحاق بن ابراهیم دې. کوم چه دَ ابن راهویه په نوم سره معروف اومشهور دې اودَ بعض شارحینو په نیز دا اسحاق بن منصور کوسج دې.
دا اختلاف دَدې وجې نه دې چه دا دواړه حضرات دَخپل شیخ یعقوب بن ابراهیم نه روایت کوی. خو اول ذکرشوی ته حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عینی رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله ترجیح ورکړې ده. حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه دَبخاری شریف کومه نسخه ماسره ده په دې کښې دَ ابوذر دَ روایت نه اسحاق بن ابراهیم بن راهویه ذکر دې.([1]) اودویم ذکرکړې شوی ته ترجیح ورکونکوکښې ابن ملقن رحمه الله صاحب التوضیح دې.([2])
بهرصورت دَاسحاق بن ابراهیم بن راهویه رحمه الله ذکر **کتاب العلم باب فضل من عَلِمَ وعَلَّمَ** کښې تیرشوې دې.([3]) اوکه چرې دا اسحاق بن منصور کوسج رحمه الله وی نودَ دوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب حسن اسلام المرء ددویم حدیث لاندې تیر شوې دې.([4])
یعقوب بن ابراهیم: دا ابویوسف یعقوب بن ابراهیم بن سعد قرشي زهری رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب العلم باب ماذکر فی ذهاب موسی فی إلی الخضر** کښې تیرشوی دی.([5])
ابن اخي ابن شهاب: دا دَ امام زهری رحمه الله ورارہ محمدبن عبدالله بن مسلم زهری مدنی رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب الإیمان باب إذا لم یکن الاسلام الحقیقة وکان علی الاستسلام** کښې تیرشوی دی.([6])
عن عمه: دا ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن شهاب الزهری المدنی رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب بدءالوحی باب کیف کان بدءالوحی** دریم حدیث کښې تیرشوی دی.([7])

---

[1]) فتح الباری: ۶۳۰/۱عمدة القاری: ۱۱۴/۴إرشادالساری: ۲۷/۲.
[2]) التوضیح لابن ملقن: ۳۱۱/۵تحفة الباری: ۲۹۱/۱الکوثر الجاری: ۴۹/۲.
[3]) کشف الباری: ۴۲۸/۳.
[4]) کشف الباری: ۴۲۰/۲.
[5]) کشف الباری: ۳۳۱/۳.
[6]) کشف الباری: ۱۸۳/۲.
[7]) کشف الباری: ۳۲۶/۱.

حميدبن عبدالرحمن بن عوف: دا د مشهور صحابی حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خوئی دې دَدوی کنیت ابوابراهیم دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب تطوع قیام رمضان من الایمان لاندې تیر شوی دی.[1]

ابوهريره رضي الله عنه: د ابوهریره رضي الله عنه تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان کښې تیرشوی دی.[2]

شرح حديث

قوله: في تلك الحجة: راوی حدیث حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائی چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه زه په دې کال اعلان کونکوسره...... الخ. دَدې کال نه مراد هغه کال دې په کوم کال کښې چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه دَ حج امیر جوړولو سره لیکلې وو. اودا دَ هجرت نهم کال وو.[3]

قوله: في مؤذنين: دې نه مراد «شرط المؤذنين، أي: في رهط يؤذنون في الناس» دې. یعنی مؤذنینوسره نی اولیګلم اودمؤذن نه مراد اعلان کونکی دی نه چه اذان کونکی.[4]

قوله: ألا يحج بعد العام: الا مرکب دې دَأن او لا نه، دَنون په لام کښې ادغام کولوسره ألا کړې شو. اکثرشراح حضراتو په روایت کښې هم دا لفظ ذکرکړې دې. خود کشمیهنی په روایت کښې «ألا لا يحج» الفاظ دی. یعنی دَ لانافیه نه وړاندې الاحرف تنبیه دې. دَدې مطلب به شی چه خبردار دَدې کال نه پس یو مشرک دَ حج دَپاره رانه شی.[5]

قوله: قال حميد بن عبدالرحمن: دَمذکوره روایت دَدې الفاظونه معلومیږی چه حمید بن عبدالرحمن رحمه الله په دې موقع باندې موجود وو کوم وخت چه رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت علی کرم الله وجهه اولیګلو او ده دغه منظر لیدلو سره دَدې چه دې تابعی دې صحابی نه دې. په دې وجه داجمله به مرسل وی دَمراسیل تابعین نه.

علامه کرمانی رحمه الله لیکلی دی چه په دې خائی کښې دا احتمال هم دې چه قول حمید اوقول ابی هریرة دواړه دَتعلیق دَقبیل نه وی اودا هم احتمال دې چه دواړه اسناداً ذکرکړې شوی وی. لیکن داخبره خو ښکاره ده چه مسئله ارداف په دې خائی مذکوره اسناد نه دی. او صاحب توضیح فرمائی ممکن ده چه حمید داخبره دَ ابوهریره رضي الله عنه دَ تلقین نه پس ذکرکړې وی اوداهم احتمال دې چه حضرت زهری رحمه الله دا قول موصولاً ذکرکړې وی. په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه راجح خبره هم هغه ده کومه چه ما ذکرکړه یعنی دا قول دَ مراسیل تابعین نه دې. بل علامه ابن حجر رحمه الله هم دا په تغلیق التعلیق کښې دَ تعلیق په توګه ذکرنه کړه.[6]

---

[1] کشف الباري: ۳۱۶/۲.

[2] کشف الباري: ۶۵۹/۱.

[3] شرح الکرمانی: ۲۸/٤عمدة القاري: ۱۱٤/٤إرشادالساري: ۲۸/۲الکوثر الجاري: ٤۹/۲الکنزالمتواري: ۳۷/٤.

[4] عمدة القاري: ۱۱۵/٤.

[5] شرح الکرمانی: ۲۸/٤إرشادالساري: ۲۸/۲عمدةالقاري: ۱۱۵/٤.

[6] شرح الکرمانی: ۲۸/٤التوضیح لابن ملقن: ۳۱۱/۵الکنزالمتواري: ٤۹/۲عمدة القاري: ۱۱۵/٤.

قوله::ثم أردف رسول الله صلى الله عليه وسلم عليًا: بيا رسول الله ﷺ حضرت على رضي الله عنه اوليگلو. اول ئې حضرت ابوبكر رضي الله عنه د حج امير جوړولوسره اوليگلو بيا دهغوی د تلو نه پس حضرت على رضي الله عنه هم منى ته اوليگلو. خلاصه دا چه دې ځائې كښې أردف په معنى د إرسل دې.[1]

قوله::أن يؤذن ببرآءة: د براءة استعمال رفع سره دې يعنى ببرآءة داسې اعراب دحكائی د وجې نه دې چه آيت قرآنې كښې ﴿ بَرَآءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ دې.[2]

حضرت على رضي الله عنه ددې اعلان دپاره ليكلوكښې حكمت: په دغه كال امير حج حضرت ابوبكر رضي الله عنه وو. هم هغه ددې اعلان براءت مكلف جوړنه كړې شوبلكه ددې اعلان د پاره ئې جدا مستقل كس اوليگلو. ددې دحكمت باره كښې علماء كرام ليكى چه ددې براءت نه مراد نقض عهد دې كوم چه د مكې د قريشو او مسلمانانو په مينځ كښې وو.او په اهل عرب كښې دستور وو چه نقض به صرف په هغه صورت كښې قابل قبول وى كله چه صاحب عقد په خپله اعلان د براءت اوكړې يا دهغه د خاندان او قبيلې نه څوك بل سړې اعلان اوكړى. په دې وجه ددې اعلان دپاره حضرت على رضي الله عنه اوليگلې شو. كوم چه هم د حضورپاك د خاندان نه يوكس وو.[3]

اعلان د براءة چاته اوكړې شو؟: حضرت على رضي الله عنه باندې چه كوم اعلان اوكړې شو هغه څه وو؟ اود چاته براءة مقصود وو؟ نوددې جواب دادې چه هغه وخت څلور قسم خلق وو: اول قسم هغه خلق وو چاسره چه څه معاهده نه وه. دويم قسم هغه خلق وو چاسره چه معاهده خو وه ليكن دمعاهدې موده مقررنه وه. دريم هغه خلق وو چاسره چه معاهده وه ليكن هغوى د هغه معاهدې خلاف ورزى كولوسره ماته كړې وه. څلورم قسم هغه خلق وو چاسره چه معاهده وه اوهغه معاهده په ځائې وه ماته كړې نه وه. چنانچه د رومبو دواړو قسم خلقود پاره خودا اعلان اوكړې شو چه څلور مياشتې هغوى ته مهلت دې دې نه پس هغوى ته دلته د اوسيدو اجازت نشته. په دې موده كښې كه هغوى غواړى نو اسلام دې قبول كړې په دې صورت كښې هغوى زمونږ رونړه دى اوكه چرې هغوى اسلام نه قبلوى نوبيا به هغوى ددې ځائې نه اوځى. دريمه ډله دهغه خلقو وه چا چه معاهده ماته كړې وه لكه د قريشو قبيله، هغوى سره په حديبيه كښې معاهده شوې وه د لسو كالو دپاره ليكن هغوى هغه معاهده په ۸هجرى كښې ماته كړې وه. بيا حضورپاك دهغوى خلاف فوج اوليگلو نو الله ﷻ د فتح مكه په شكل كښې په هغوى باندې غلبه وركړه. دهغوى دپاره هم دغه حكم وو چه هغوى دې په څلور مياشتوكښې دننه خپل بندوبست اوكړې كه ايمان راوړل غواړى نو صحيح ده او كه ايمان نه راوړل غواړى نوبيادې د دې ځائې نه ځى. څلورم قسم څه قبيلې وې د چا د معاهدې چه نهه مياشتې باقى وې اودوى په خپل عهدباندې قائم هم وو. نودهغوى دپاره اعلان دا ووو چه تاسو خپله موده پوره كړئى. ددې نه پس كه ايمان راوړئى نو ټيك ګنى دا ځائى به پريږدئى.

[1] عمدة القارى: ۱۱۵/٤إرشادالسارى: ۲۸/۲.
[2] شرح الكرمانى: ۲۸/٤إرشادالسارى: ۲۸/۲.
[3] التوضيح لابن ملقن: ۳۱۳/۵عمدة القارى:۱۱۵/٤ إرشادالسارى: ۲۸/۲الكنزالمتوارى:۵۰/۲.

دا هغه څلور قسمه خلق وو دچا باره کښې چه اعلان د براءة اوکړې شو اودې سره هغه اعلان هم اوکړې شو کوم چه راوی په مذکوره حدیث کښې ذکرکړې دې. یعنی مشرکان دې راتلونکی کال کښې حج له نه راځی اوبیو کس ته په بربنډه د طواف کولو اجازت نشته دې.[1]

باقی قصه: حضرت علی رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د طرف نه منی طرف ته اولیګلې شو اود سورلئې دپاره هغوی د رسول الله ﷺ اوښه عضباء استعمال کړه چه د نبی اکرم ﷺ د طرف نه دهغوی د لیګلو علامت وو. چنانچه حضرت علی رضی الله عنه سحر ذی الحلیفه یا مقام عرج کښې حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ته اورسیدلو. حضرت ابوبکر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د اوښې عضباء آواز واؤریدو متوجه شو نو په هغې باندې حضرت علی رضی الله عنه ناست وو. تپوس ئې اوکړو چه آیا تاسو امیر حج جوړولوسره راؤلیګلې شوئې؟ هغوی اوفرمائیل نه زه خو ئې مامور کولو سره د براءة اعلان کولو دپاره لیګلې یم.[2]

د روایت ترجمة الباب سره مناسبت: دمذکوره روایت ترجمة الباب سره مناسبت د روایت آخری جمله «ولا یطوف بالبیت عریان» سره دې، چه په بربنډ بدن د طواف کولو ممانعت دستر عورت په وجوب باندې دلالت کوی.[3]

۱۰- باب: الصَّلَاةِ بِغَيْرِ رِدَاءٍ

دا باب د څادر نه بغیرد مونځ کولو دحکم باره کښې دې.

حدیث الأول

[۳۶۳]- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي الْمَوَالِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: وَهُوَ «يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ مُلْتَحِفًا بِهِ، وَرِدَاؤُهُ مَوْضُوعٌ»، فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْنَا: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تُصَلِّي وَرِدَاؤُكَ مَوْضُوعٌ، قَالَ: نَعَمْ، أَحْبَبْتُ أَنْ يَرَانِي الْجُهَّالُ مِثْلُكُمْ «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي هَكَذَا» ([4])-[ر۳۵۲]

ترجمه: دحضرت محمدبن المنکدر رحمه الله نه روایت دې چه زه حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه له لاړم په داسې حال کښې چه هغه یوه کپړه اچولوسره مونځ کولو چه هغه په خپل بدن باندې راتاؤ کړې وه. اوهغوی څادر (یوطرف ته) کیخودې وو. بیاچه کله (هغوی مونځ ختم کړو زمونږ طرف ته) راؤګرځیدو نومونږ عرض اوکړو اې ابوعبدالله! تاسو مونځ کوئې په داسې حال کښې چه ستاسو څادر (یوطرف ته) پروت دې؟ نوهغوی رضی الله عنه اوفرمائیل او زه داسې خکه کوم چه ستاسو په شان جټ خلق ما اووینی (چه په یوڅادر کښې هم مونځ کول جائز دی). هغوی اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ هم دغه شان مونځ کولوسره لیدلې دې.

---

[1] تفسیر ابن کثیر سورة التوبة آیت: ۵-۱، ۱۰۰/۳جامع البیان عن تاویل آی القرآن تفسیر طبری سورة التوبة: ۳۱۲/۱۱-۳۰۱.

[2] التوضح لابن ملقن: ۳۱۳/۵الکوثر الجاری: ۲۹/۲.

[3] عمدة القاری: ۱۱۴/۴الکوثر الجاری: ۲۹/۲.

[4] مرتخریجه تحت باب عقد الإزار علی القفا فی الصلاة رقم الحدیث: ۳۵۳ ص ۲۴۹.

تراجم رجال

عبدالعزيز بن عبدالله: دا عبدالعزيز بن عبدالله بن يحيى بن عمرو بن اويس الاويسى رحمه الله دي. دده‌وى تفصيلي حالات كتاب العلم باب الحرص على الحديث كښې تيرشوى دى.[1]

ابن ابي الموالي: دا عبدالرحمن بن ابى الموال المدنى رحمه الله دي. دده‌وى تفصيلي حالات كتاب الصلاة باب عقد الازار على القفا فى الصلاة كښې تيرشوى دى.[2]

محمدبن المنكدر: دامحمدبن المنكدر بن عبدالله المدنى رحمه الله دي. دده‌وى پيژندګلو كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوءه كښې تيره شوې ده.[3]

جابر بن عبدالله: دا جابربن عبدالله بن الحرام الانصارى رضي الله عنه دي. دده‌وى تفصيلي حالات كشف البارى كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر كښې تيرشوى دى.[4]

تشريح حديث

ددې حديث شريف مكمل تشريح باب عقد الازار على القفا فى الصلاة رقم الحديث: ۳۲۵ لاندې تيره شوې ده.

قوله: أحببت أن يراني الجهال په مذكوره روايت كښې دحضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه دا الفاظ «أحببت أن يراني الجهال مثلكم» راغلى دى خو په وړاندې حديث نمبر ۳۵۲ كښې دا الفاظ «ليراني أحمق مثلك» وو. ددې جواب دادې چه داسې روايت بالمعنى دوجې نه شوى دى چه يوځائى كښې اختصار نو بل ځائى كښې تفصيل دې. يابيا داسې يوځل نه بلكه ډير ځل شوى دى. يوځل ئې دغه الفاظ وئيلى اوځو ځل ئې دا الفاظ اووئيل.[5]

د يواشكال جواب: په دې مقام باندې په ذهن كښې يو اشكال راځى په يوه كپړه كښې خو مونځ كول سره ددې چه جائز دې ليكن خلاف اولى دې خاص كر چه كله ډيرې كپړې موجود وى. نوددې جواب دادې چه صرف په يوه كپړه كښې مونځ اداكول كله دتعليم دپاره وى نو په دې كښې هيڅ خرابي نشته دې.[6]

۱۱- باب: مَا يُذْكَرُ فِي الْفَخِذِ

وَيُرْوَى عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: وَجَرْهَدٍ، وَمُحَمَّدِ بْنِ جَحْشٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ (الْفَخِذُ عَوْرَةٌ). وَقَالَ أَنَسٌ: حَسَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ فَخِذِهِ، وَحَدِيثُ أَنَسٍ أَسْنَدُ، وَحَدِيثُ جَرْهَدٍ أَحْوَطُ حَتَّى يُخْرَجَ مِنَ اخْتِلَافِهِمْ. وَقَالَ

---

[1] كشف البارى: ۴/۴۸.
[2] كشف البارى كتاب الصلاة باب عقد الإزار على القفا فى الصلاة رقم الحديث: ۳۵۳ ص: ۲۵۹.
[3] كشف البارى كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوءه.
[4] كشف البارى كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.
[5] الكنز المتوارى: ۴/۳۸.
[6] الكنز المتوارى: ۴/۳۸ عمدة القارى: ۴/۱۱۷.

أبُومُوسَى: غَطَّى النَّبِيُّ ﷺ رُكْبَتَيْهِ حِينَ دَخَلَ عُثْمَانُ [ر: ٣٤٩٢] وَقَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: أَنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ وَفَخِذُهُ عَلَى فَخِذِي، فَثَقُلَتْ عَلَيَّ، حَتَّى خِفْتُ أَنْ تَرُضَّ فَخِذِي. [ر: ٤٣١٦]

دا باب دَهغه رواياتو په بيان كښې دې چه دَ پتون (ستر كيدو يا نه كيدو) باره كښې ذكر دې. فخذ دَ فاء فتحه اوخاء كسره او سكون سره استعماليږي او په يولغت دَ فاء كسره او خاء سكون سره هم دې يعنى فِخذ، فَخْذ او فِخْذ دَدې معنى پتون ده.[1]

دَ ترجمة الباب مقصد: حضرت شيخ الحديث رحمه الله ليكلى دى چونكه فخذ كښې دننه اختلاف وو په دې وجه امام بخارى رحمه الله دا باب منعقد فرمانيلې دې. او چونكه امام بخارى رحمه الله دَدې ستر كيدو متعلق رائې نه لرى په دې وجه ئى دَ ما يذكر په صيغه مجهول سره ذكركړو. ليكن دَ جرهد رضي الله عنه په روايت كښې غط فخذ حكم راغلې دې په دې وجه ئى دَدې طرف ته هم توجو راوګرځوله چه اصل عورة خو سوأتين دې ليكن ستر فخذ هم احتياطًا كول پكار دى لكه چه څنګه دَ حديث جرهد تقاضا ده.[2]

قوله: ويروي عن ابن عباس وجرهد ومحمدبن جحش عن النبي صلى الله عليه وسلم: الفخذ عورة: امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب قائم كوولو سره وړاندې دَدې عبارت نه درې تعليقات ذكركړې دى كوم چه دَ پتون په ستر كيدو باندې دلالت كوى. هم دَدې نه پس ئى يو تعليق نقل كړې دې چه دَ پتون په ستر نه كيدو باندې دلالت كوى. دې نه پس امام صاحب رحمه الله خپله فيصله نقل كوى. لاندې ټول تعليقات موصولاً او مسنداً ذكركولې شى.

رومبې تعليق: امام بخارى رحمه الله ((ويروي عن ابن عباس رضى الله عنهما)) نه وړاندې تعليق ذكر كړې دې دا حديث امام ترمذى رحمه الله موصولاً ذكركړې دې او په دې بآندې ئى دَحسن غريب حكم لګولې دې.

((حدثنا واصل بن عبد الاعلى الكوفى: حدثنا يحيى بن آدم: حدثنا إسرائيل عن أبى يحيى، عن مجاهد، عن ابن عباس رضى الله عنه: أن النبى صلى الله عليه وسلم قال: الْفَخِذُ عَوْرَةٌ)) قال أبوعيسى: وهذا حديث حسن غريب[3] په دې باندې حافظ ابن حجر ليكلى دى چه دَدې حديث راويانو كښې يو راوى ابويحيى القتات دې كوم چه ضعيف دې. دَده دَ نوم باره كښې هم اختلاف دې شپږ يا اووه اقوال دى. دَدې نومونو نه مشهور دينار دې.[4]

دويم تعليق: دَجرهد حديث امام ترمذى رحمه الله او امام ابوداؤد رحمه الله اوامام مالك رحمه الله ذكركړې دې.[5]

(حدثنا ابن عمر: حدثنا سفيان عن أبى النضر موسى عمر ابن عبيد الله، عن زرعة بن مسلم بن جرهد الأسلمى، عن جده جرهد قال: مر النبى صلى الله عليه وسلم بجرهد فى المسجد وقد انكشف فخذه فقال: إن الفخذ عورة، قال أبوعيسى: هذه حديث حسن.

---

[1]) معجم الصحاح ص: ٧٩٩ لسان العرب: ١٠/١٩٨.

[2]) تقرير البخارى: ٢/١٣٧.

[3]) جامع الترمذى كتاب الأدب باب ماجآء أن الفخذ عورة رقم الحديث: ٢٧٩٧.

[4]) فتح البارى: ٢/٦٣١ عمدة القارى: ٤/١١٨.

[5]) جامع الترمذى كتاب الأدب باب ماجآء أن الفخذ عورة رقم الحديث: ٢٧٩٥ مسندأحمد بن حنبل رقم الحديث: ١٥٩٢٦، ٢٥/٢٧٤ المستدرک على الصحيحين رقم الحديث: ٧٣٦٠، ٦/٣٦٧ سنن أبى داؤد كتاب الحمام باب الدخول فى الحمام رقم الحديث ٤٠١٤.

دريم تعليق: امام بخاري رحمه الله دَدريم تعليق په توګه دَ محمد بن جحش رحمه الله نوم نقل کړې دې دَدوى حديث امام احمدبن حنبل په خپل مسند کښې ذکرکړې دې «**حدثنا هُشيم حدثنا حفص بن ميسرة، عن العلاء، عن ابي كثير مولى محمدبن جحش عن محمدبن جحش خَتَن النبي ﷺ: أن النبي صلى الله عليه وسلم مر على معمر بفناء المسجد محتبيا كاشفاً عن طَرَفِ فخذه، فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: خمِّر فخذك يامعمر، فأن الفخذ عورة**» (١)

دَتعليق اول راوى: عبدالله ابن عباس k دا مشهور صحابى رسول حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دې. دَدوى تفصيلى حالات **كشف الباري كتاب بدء الوحي** خلورم حديث او **كتاب الإيمان باب كفران العشير، وكفر بعد كفر** کښې تيرشوى دى. (٢)

دَدويم تعليق راوى: جرهد: نوم اونسب: دا صحابى رسول ﷺ دې. دَ ده نوم جرهد بن رزاح بن عدي رضي الله عنه دې. (٣) دَدوى دَ کنيت باره کښې يو قول دَ ابوعبدالرحمن هم دې. دې دَاهل صفه نه وو (٤) حافظ ابن عبدالبر رحمه الله دَ دوى دَ نوم باره کښې درې اقوال ذکرکړي دى. يو قول دادې چه دَدوى نوم جرهد بن خويلد وو. امام زهرى رحمه الله هم دغه ذکرکړې دې. دويم قول دادې چه دا جرهد بن رزاح بن عدى بن سهم وو. او دريم قول دادې چه دا جرهد بن خويلد بن بحرة بن عبدياليل بن زرعه بن رزاح بن اسلم بن افضى وو. ليکن ابن ابى حاتم رحمه الله فرمائيلى دى چه جرهد بن خويلد بل وو او جرهد بن رزاح الاسلمى بل وو. (٥)

شيوخ اوتلامذه: دې دَنبى کريم ﷺ نه روايت کوى اودَ ده صرف هم يوحديث دې. «**الفخذ عورة**» هم دا روايت امام بخاري رحمه الله تعليقاً ذکرکړې دې (٦)

دده نه روايت کونکوکښې دَ ده نمسي زرعة بن عبدالرحمن بن جرهد دې. دَده دَ نوم باره کښې يو قول زرعة بن سلم بن جرهد هم دې. دَدې نه علاوه دَ دوى خامن عبدالله بن جرهد او عبدالرحمن بن حصد هم دَده نه روايت کوى. (٧) دَحضرت جرهد الاسلمى باره کښې نقل دى چه يوخل دې دَ نبى کريم ﷺ په مجلس کښې حاضر شو دَحضورپاك مخې ته خوراك پروت وو، دې په خوراك کښې شريك شو، دې دروکې وو په خپل ګس لاس باندې خوراك شروع کړو دَهغه په ښى لاس کښې څه زخم وغيره وو حضورپاك هغه ته اوفرمائيل چه په ښى لاس باندې خوره هغه جواب ورکړو يارسول الله دا په تکليف کښې دې. حضورپاك دَهغه په لاس باندې پوکې اووهلو دکوم په برکت چه ترمرګه پورې دَهغه په لاس کښې بيا تکليف رانغلو. (٨) هغه دَ افريقې طرف ته تلونکې غزوه کښې شرکت اوکړو بيا په ٦١هجرى کښې دَامير معاويه رضي الله عنه دَخلافت دَ زمانې په آخره او دَ يزيد بن معاويه دَ حکومت په شروع کښې

---

١) مسندأحمد باقى مسندالأنصار مسندمحمدبن عبدالله بن جحش رقم: ٢٢٤٩٤والمستدرک على الصحيحين رقم الحديث: ٧٣٦١، ٤/١٨٠.

٢) كشف البارى: ١/٤٣٥، ٢/٢٥.

٣) تهذيب الكمال: ٤/٥٢٣ إكمال تهذيب الكمال:٣/١٧٨.

٤) إكمال تهذيب الكمال:٣/١٧٨الطبقات لابن سعد: ٣/٢٩٨.

٥) الإصابة: ١/٢٣١الاستيعاب على هامش الإصابة: ١/٢٥٥-٢٥٤.

٦) تهذيب التهذيب: ١/٦٩.

٧) الثقات لابن حبان: ٣/٦٢.

٨) الإصابة: ١/٢٣١إكمال تهذيب الكمال: ٣/١٧٨تهذيب الكمال: ٢/٦٩.

دَهغوی انتقال اوشو.([1]) امام بخاری دَهغوی روایت تعلیقاً ذکرکړې دې اودَهغوی حدیث امام ابوداؤد رحمه الله امام ترمذی رحمه الله او امام نسائی رحمه الله دَ ده روایت نقل کړې دې.([2])

دَدریم تعلیق راوی محمدبن عبدالله بن جحش: دا محمدبن عبدالله بن جحش بن رماب بن یعمر بن صبرة ابن کبیر بن غنم الاسدی رضی الله عنه دې.([3]) دَده په صحابی کیدو کښې اختلاف نقل کړې شوې دې لیکن دَ راجح قول مطابق دې صحابی دې.([4]) دَدوی کنیت ابوعبدالله دې اودَ مور نوم نې فاطمه بن ابی حبیش بن المطلب بن اسد بن عبدالعزی دې.([5])

دې دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ، خپلې ترور حمنه، زینب او حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت کوی. اودَ دوی نه روایت کونکوکښې دَدوی خوئی ابراهیم دده آزاد کړې شوې غلام ابوکثیر اومعلی بن عرفان رحمهم الله دی.([6]) هغوی دَ خپل پلار خپل تره ابواحمد سره دحبشه طرف ته هجرت کړې وو([7])دَ هغوی پلار په هغه کبار صحابه کرامو کښې وو چه دَ احد په ورځ شهیدان شوی([8])دَ امام واقدی دَ قول مطابق دده پیدائش دَمدینې دَ هجرت نه پنځه کاله وړاندې شوې.([9])

څلورم تعلیق: وقال أنس: حسر النبی صلی الله علیه وسلم عن فخذه: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَخپل پتون نه کپړه اوچته کړه.امام بخاری رحمه الله دَحضرت انس رضی الله عنه جمله تعلیقاً ذکرکړې ده.دا تعلیق امام صاحب پخپله په دې باب کښې راتلونکې رومبی حدیث کښې موصولاً ذکرکړې ده. تفصیلی بحث به هم هغه ځائې کښې راځی. دحسر معنی دکشف ده.([10])

قوله:: وحدیث أنس أسند، وحدیث جرهد أحوط، حتی یخرج من اختلافهم: امام بخاری رحمه الله اوفرمائیل چه دحضرت انس رضی الله عنه حدیث مبارك د سند په اعتبارسره زیات مضبوط دې اودجرهد رضی الله عنه والا حدیث دَ عمل په اعتبارسره زیات دَ احتیاط والا دې. یعنی دَحضرت جرهد رضی الله عنه والا حدیث باندې عمل کولوسره بنده دَاختلاف نه وتلې شی. ځکه چه رومبو دوو احادیثو نه دَپتون ستر کیدل معلومیږی اودَدریم حدیث نه ستر نه کیدل معلومیږی. لهذا دَ پتون دَ ستر کیدو اعتبار کول زیات محتاط قول دې.([11])

---

[1]) الطبقات لابن سعد: ۲۹۸/۳الثقات لابن حبان: ۶٤/۳.
[2]) تهذیب الکمال: ۶۹/۲.
[3]) الثقات لابن حبان: ۶۲/۳ الجرح والتعدیل: ۳۹٤/۷.
[4]) تهذیب الکمال: ٤۵۸/۲۵ الجرح والتعدیل: ۳۹٤/۷.
[5]) الثقات لابن حبان: ۳/۳۶۳.
[6]) تهذیب الکمال: ٤۵۹/۲۵ الجرح والتعدیل: ۳۹٤/۷.
[7]) خلاصه تذهیب تهذیب الکمال ص: ۳٤٤.
[8]) تقریب التهذیب ص: ٤۸٤تهذیب الکمال:٤۵۸/۲۵.
[9]) تهذیب التهذیب: ۲۵۱/۹.
[10]) عمدة القاری: ۱۱۹/٤.
[11]) عمدة القاری: ۱۱۹/٤.

قوله: حتی یخرج: مذکوره الفاظ واحد مذکرغائب مجهول صیغی سره هم نقل دی او د جمع متکلم معروف صغې سره هم نقل دی. یعنی نخرج په معنوی توګه باندې دواړه شان لوستل برابر دی.(١)

پنځم تعلیق: وقال أبوموسی: غطی النبي صلی الله علیه وسلم رکبتیه حین دخل عثمان: حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی چه کوم وخت حضرت عثمان رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته راورسیدو نونبی کریم ﷺ خپل زنګونونه په کپړه باندې پټ کړل.

د تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب «ما یذکر من الفخذ» او په مذکوره تعلیق کښې د زنګون ذکر دې نه چه د پتون نود مذکوره تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت ښکاره کولو د پاره علامه عینی رحمه الله لیکلی چه د دې روایت مطابق نبی کریم ﷺ خپل زنګون پټ کړو اوداسې نی د دې په سترکښې د داخلیدو د وجې نه اوکړه. چنانچه کله زنګون په ستر کښې داخل شو نو پتون خو فرج سره زیات نیزدې دې هغه په درجه اولې په سترکښې داخل شو.(٢)

د تعلیق راوی حضرت ابوموسی: دامشهور صحابی حضرت ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه دې. د دوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب أي الإسلام أفضل لاندې تیرشوی دی.(٣)

د تعلیق تخریج: مذکوره تعلیق په حقیقت کښې د یوبل حدیث مبارک یوه حصه ده. امام بخاری رحمه الله په مناقب حضرت عثمان رضی الله عنه کښې ذکرکړې دې. هغه مکمل موصولاً دلته ذکرکولې شی: «قال حماد: وحدثنا عاصم الأحول وعلي بن الحکم: سمعا أبا عثمان یحدث عن أبي موسی بنحوه، وزاد فیه عاصم: أن النبي صلی الله علیه وسلم کان قاعداً في مکان فیه ماء، قد کشف عن رکبتیه أو رکبته، فلما دخل عثمان غطاها».(٤)

شپږم تعلیق: «وقال زید بن ثابت: أنزل الله علی رسوله صلی الله علیه وسلم وفخذه علی فخذي، فثقلت علي حتی خفت أن ترض فخذي» یعنی حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنه اوفرمائیل چه «یوځل» د الله جل جلاله د طرف نه په نبی کریم ﷺ باندې وحی نازل شوه په داسې حال کښې چه «هغه وخت» د نبی کریم پتون مبارک زما په پتون باندې پروت وو. «هغه وخت د هغه وحی د وجې نه» د حضورپاك پتون په ما باندې دومره درونډ شو چه داسې محسوس کیدله چه زما پتون «د حضورپاك د پتون د وزن د وجې نه» مات شی «یا چوره چوره شی».

د تعلیق غرض: د دې تعلیق نه د امام بخاری رحمه الله څه غرض دې؟ په دې باره کښې شراح حیران دی چه د دې روایت سره د امام بخاری رحمه الله مدعی خو نه شی ثابتیدی. ځکه چه د امام صاحب رحمه الله مقصود خود پتون ستر نه کیدل ثابتول دی اوهغه په دې روایت سره ممکن نه دی ځکه چه د پتون د پتون د پاسه کیدلو سره دا لازم نه راځی چه په پتون باندې کپړه هم نه وی. لهذا په دې تعلیق سره خو نه په دې باندې دلالت کیږی چه پتون په سترکښې داخل دې اونه په دې خبره باندې دلالت کیږی چه پتون په سترکښې داخل نه دې. اوکه په دې روایت کښې د دې خبرې تصریح وه چه د حضورپاك په پتون مبارك

---

(١) فتح الباری: ٦٣١/٢عمدة القاری: ١١٩/٤.

(٢) عمدة القاری: ١٢٢/٤.

(٣) کشف الباری: ٦٩٠/١.

(٤) صحیح البخاری کتاب مناقب عثمان رضی الله عنه رقم الحدیث:٣٦٩٥.

باندې کېږه نه وه نو په دې خبره باندې دلالت کيدې شو چه پټون ستر نه دې په دې وجه حضورپاك
خپل پټون مبارك ښكاره ساتلې وو. (۱)

دتعليق تخريج: داتعليق هم د يو روايت حصه ده کوم چه امام بخاري په کتاب التفسير سورة النساء في نزول قوله تعالى ﴿ لَايَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴾ کښې ذکرکړېدې. لاندې مکمل حديث موصولاً ذکر کولې شي: «حدثنا إسماعيل بن عبدالله قال: حدثني إبراهيم بن سعد عن صالح، عن ابن شهاب قال: حدثني سهل بن سعد الساعدي أنه رأى مروان بن الحكم في المسجد، فأقبلت حتى جلست إلى جنبه، فأخبرنا أن زيد بن ثابت أخبره: أن النبي صلى الله عليه وسلم أملى عليه لايستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله فجاءه ابن أم مكتوم وهو يملها علي، قال: يارسول الله! والله! لوأستطيع الجهاد معك لجاهدت، وكان أعمى، فأنزل الله على رسول الله صلى الله عليه وسلم وفخذه على فخذي، فثقلت علي، حتى خفت أن ترض فخذي، ثم سري عنه، فأنزل الله: غير أولي الضرر» (۲)
بل داروايت امام بخاري رحمه الله كتاب الجهاد کښې هم نقل کړې دې. (۳)

دتعليق راوی زيد بن ثابت: دامشهور صحابى رسول حضرت زيدبن ثابت بن الضحاك بن زيد بن لوذن بن عمرو بن عبدعوف بن غنم بن مالك بن النجار الانصارى النجاري المدنى رضي الله عنه دې (٤)، ددوی کنيت ابوسعيد او ابوخارجه بيانولې شي. (۵) ددوی د مور نوم النوار بنت مالك بن صرعه بن فلان بن عدي بن عامر دې. (۶) واقعه بعاث (دا يوه مشهوره ورځ ده په کوم کښې چه قبيله اوس اوخزرج په مينځ کښې جنګ شوې وو) کښې هغه د شپږو کالو وو. پدې جنګ کښې دهغوی پلار ثابت بن الضحاك قتل کړې شو. (۷) بيا چه کله نبی کريم صلى الله عليه وسلم هجرت اوکړو مدينې ته ئې تشريف راوړو نوهغه وخت ددوی عمر ۱۱ کاله وو. (۸)

دهغوی خوئې حضرت خارجه بن زيد بن ثابت رضي الله عنه فرمائي چه زما پلار اوفرمائيل چه کوم وخت نبی کريم صلى الله عليه وسلم مدينې منورې ته تشريف راوړو نو زه ئې په خدمت کښې ورحاضر کړم او حضورپاك ته خبر ورکړې شو چه يارسول الله! دا ماشوم د قبيله بنی نجار نه راغلې دې. هغه په تاسو باندې نازل شوی سورتونو نه اوولس سورتونه (اود يو بل روايت مطابق شپاړس سورتونه) زبانی ياد کړی دی. په دې باندې نبی کريم صلى الله عليه وسلم داورولوډپاره اوفرمائيل نوما هغه ټول سورتونه واوړول. بيا حضورپاك ماته اوفرمائيل اې زيد ته زما د آسانتيا دپاره اهل کتاب يهوديانوسره دخط اوكتابت علم زده کړه. په الله تعالى باندې قسم زه دخطونوپه معامله کښې په يهودو باندې تسلی نه کوم. زيد رضي الله عنه فرمائي چه په ما باندې نيمه مياشت هم نه وه تيره چه زه دکتابت په علم کښې ماهرشوم بيا به مې دحضورپاك د طرف نه ليګونکی خطونه ليکل. او کله چه به حضورپاك له دنورو خطونه راتلل نوهم ما به لوستل او اورولو. (۹)

---

(۱) عمدة القاري: ۱۲۳/٤.
(۲) صحيح البخاری كتاب التفسير سورة النساء رقم الحديث: ٤٥٩۲.
(۳) صحيح البخاری كتاب الجهاد باب قول الله: لايستوی القاعدون...... الخ رقم الحديث: ۲۸۳۱.
(٤) سير أعلام النبلاء: ۲/٤۲٦ تهذيب الكمال: ۱۰/۲٤.
(۵) الثقات لابن حبان: ۱۳۵/۳.
(۶) تهذيب الكمال: ۲۵/۱۰.
(۷) تهذيب التهذيب: ۳۹۹/۳ ثقات لابن حبان: ۱۳٦/۳.
(۸) تهذيب الكمال: ۲۸/۱۰ تهذيب التهذيب: ۳۹۹/۳.
(۹) سير أعلام النبلاء: ٤۲۹/۱۰ تهذيب الكمال: ۲۸/۱۰.

دغه شان په يو بل روايت كښې دى چه رسول اكرم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه بيشكه ماله خطونه راځى زه نه غواړم چه هغه دې هرڅوك اولولى. آيا ته ددې خبرې طاقت لرې چه عبرانى ژبه «او يا ارشاد ئې اوفرمائيلو چه سريانى ژبه» زده كړې. نوما عرض اوكړو چه ولې نه «زه ددې دزده كولو طاقت لرم» چنانچه ما دغه ژبه صرف په اوولس شپو كښې زده كړه.(١)

دزيد رضي الله عنه دَ فضيلت باره كښې چه رسول الله ﷺ كوم الفاظ ارشاد فرمائيلى هغه دَدې حديث شريف نه اندازه لګولې شى. «عن النبى صلى الله عليه وسلم أرحم أمتى بأمتى أبوبكر، وأشدهم فى دين الله عمر، وأصدقهم حياءً عثمان، وأفرضهم زيد بن ثابت...... وذكر بقية الحديث» (٢) يعنى زما په امت كښې دَعلم الفرائض دَ ټولونه لوئى ماهر حضرت زيدبن ثابت رضي الله عنه دې.

حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه ارشاد فرمائى چه دَ هجرت نه پنځه كاله وړاندې كله چه واقعه دَ بُعاث پيښه شوه هغه وخت زه دَ يوولسو كالو ووم. زه دَحضورپاك په خدمت كښې پيش كولوسره اوخودلې شوم چه دَ الخراج دې ماشوم شپاړس سورتونه زبانى يادكړې دى. فرمائى چه دَ وړوكوالى دَ وجې نه ماته غزوه بدر او احد كښې دَ شركت اجازت ملاؤ نه شو. دې نه پس په غزوه خندق كښې دَ شريكيدو اجازت ملاؤشو(٣) مسروق رحمه الله فرمائى چه دَ اصحاب رسول ﷺ نه فتوىٰ وركونكى صحابه رضي الله عنهم كښې عمر، على، ابن مسعود، زيدبن ثابت، ابى بن كعب او ابوموسىٰ اشعرى رضي الله عنهم وو. (٤) الغرض دَ هغوى رضي الله عنه مناقب او فضائل بې حده مقبول دى. په هغې كښې صرف يو څو پورته ذكركړې شو.

حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه دَ نبى كريم ﷺ، حضرت ابوبكر رضي الله عنه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه اوحضرت عبدالله بن عثمان رضي الله عنه نه احاديث روايت كوى.(٥) اودَ دوى نه روايت كونكوكښې يولوئى شمير دې. په هغې كښې يو څو مشهور دلته ذكركولې شى. ابان بن عثمان بن عفان، انس بن مالك، بشر بن سعيد، ثابت بن الحجاج، حجر المدرى، سعد بن مالك، سعيد بن المسيب، سليمان بن يسار، سهل بن حنيف، سهل بن سعدالساعدى، عطاء بن يسار، كثير بن افلح، مروان بن الحكم، ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف اوحضرت ابوهريره رحمهم الله رحمهم الله شامل دى. (٦) يحيى بن بكير رحمه الله فرمائى حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه ٥٦ كالو په عمر كښې دَ هجرت ٤٥ كال باندې وفات شوې. دَهغوى په وفات كښې يو قول دَ ٤٦ كالو كښې وفات كيدلو هم دې. اوداهم وئيلې شوى دى چه دَهغوى عمر ٥١ يا ٥٥ كاله وو (٧) ليكن علامه ذهبى رحمه الله دَ هجرت نه ٤٥ كال وړاندې وفات والا قول صحيح ګرځولې دې په دې صورت كښې دَهغوى عمر ٥٦ كاله جوړيدلو (٨) حضرت سعيد بن المسيب رحمه الله فرمائى چه دَحضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه په جنازه كښې حاضر شوم كله چه هغوى په قبر كښې خښ كړې شو نوحضرت ابن عباس رضي الله عنهما اوفرمائيل چه كوم سړې غواړى چه هغه ته دا علم وى چه علم به دَ دنيا نه څنګه اوچتولې شى نو «هغه سړې دې پوهه شى چه» علم دغه شان

(١) طبقات لابن سعد: ٣٥٨/٢ تهذيب الكمال: ٢٨/١٠.
(٢) سير أعلام النبلاء: ٤٣٢/١٠ تهذيب الكمال: ٢٩/١٠.
(٣) تهذيب الكمال: ٣٠/١٠.
(٤) تهذيب الكمال: ٣٩٩/٢ سير أعلام النبلاء: ٤٣٣/١.
(٥) سير أعلام النبلاء: ٤٣٧/١٠ تهذيب الكمال: ٢٥/١٠.
(٦) سير أعلام النبلاء: ٤٢٧/٢ تهذيب الكمال: ٢٦/١٠.
(٧) تهذيب الكمال: ٣١/١٠.
(٨) تهذيب الكمال: ٣٩٩/٣ سير أعلام النبلاء: ٤٤١/٢.

(يعنى ددې قسم كسانو وفات كيدو سره) اوچتولې شى. په الله قسم نن د علم ډيره لويه حصه خښه كړې شوه.([1]) حضرت ابوهريره رضي الله عنه دهغوى د وفات په ورځ اوفرمائيل چه نن ددې امت بحرالامة (دعلم سمندر) اوچت كړې شو. كيدې شى حضرت ابن عباس رضي الله عنهما (په علم كښې) دهغه خليفه جوړ كړې شى.

د پتون ستركيدو باره كښې د مذاهب بيان: پتون (چه د شرمګاه او زنګون مينځمې حصه ده) په ستركښې داخل دې كه نه؟ ددې باره كښې دائمه اربعه مذهب او هم ددې باره كښې د امام بخارى رحمه الله خيال څه دې؟ ددې تفصيل لاندې داسې ذكركولې شى چه په دې صورت اول د جمهور علماؤ سره د ائمه اربعه مذهب او دلائل ذكركولې شى. ددې نه پس به د امام بخارى رحمه الله خيال اود هغوى ذكركړې شوى دلائل باندې تفصيلى نظر اچولې شى.

دائمه اربعه مذهب: صحيح ترين او اصح في المذهب مطابق د ائمه اربعه صاحبين امام زفر او امام اوزاعى رحمهم الله په نيز پتون په ستر كښې داخل دې.([2]) اودوى مقابل اهل الظواهر امام احمد (د يوروايت مطابق) اوشوافع نه ابن حزم رحمهم الله په نيز پتون ستر نه دې بلكه ستر صرف دواړه شرمګاهونه دى.([3])

دې نه پس پتون سره متصل د زنګونوباره كښې دامام ابوحنيفه رحمه الله اوامام احمد رحمه الله قول د ستر كيدو دې اودامام مالك رحمه الله اوامام شافعى رحمه الله په نيز زنګونونه په ستركښې داخل نه دى. اودنوم باره كښې دامام ابوحنيفه رحمه الله اود نورو ټولو ائمه حضراتو مذهب دادې چه نوم په ستركښې داخل نه دې.

د جمهور علماؤ دلائل: په مسئله مذكوره (چه پتون په ستركښې داخل دې) كښې دجمهور علماؤ دلائل دلته ذكركولې شى:

رومبې دليل: ((عن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا زوج أحدكم أمته عبده أو أجيره، فلا ينظر إلى مادون السرة وفوق الركبة، فإن ماتحت السرة إلى الركبة عورة))([4])

ترجمه: عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل كله چه په تاسو كښې څوك دخپلې وينځې نكاح خپل غلام يا نوكر سره اوكړى نودهغې د نوم نه لاندې د زنګون پورې حصه اودزنګون نه پورته حصه مه ګورئى ځكه چه د نامه نه لاندې د زنګون پورې حصه ستر دې.

دويم دليل(عن على رضى الله عنه أن النبى صلى الله عليه وسلم قال: لاتبرز فخذك ولاتنظر إلى فخذ حي ولاميت)) ([1])

---

[1]) تهذيب الكمال: ۳۹۹/۳سير أعلام النبلاء: ۴۳۹/۲.

[2]) البحرالرائق كتاب الصلاة باب فى شروط الصلاة: ۲۸۴/۱ المبسوط للسرخسى كتاب الا ستحسان: ۲۵۲/۱۰ شرح الوقاية كتاب الصلاة من شروط الصلاة: ۲۳۵/۱ حاشية الدسوقى على الشرح الكبير للدر دير باب فى ستر العورة: ۲۱۱/۱ بداية المجتهد الشرط الرابع فى ستر العورة: ۷۸، ۹۴/۱ المجموع شرح المهذب باب ستر العورة: ۱۶۵/۲ نهاية المحتاج باب صفة أى كيفية الصلاة: ۲۳۷/۷ أسنى المطالب الشرط الخامس ستر العورة: ۳/۴۰ الشرح الكبير لابن قدامة كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۲۰۰/۳ المبدع شرح المقنع باب ستر العورة: ۲۳۷/۲ الإنصاف فى معرفة الراجح من الخلاف كتاب الصلاة باب ستر العورة:۶۳/۲.

[3]) نيل الأوطار كتاب الصلاة ابواب ستر العورة بيان العورة وحدها: ۶۳/۲.

[4]) سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب متى يؤمر الغلام بالصلاة رقم الحديث: ۴۹۶ وكذا فى كتاب اللباس باب فى قول الله تعالى: ﴿وَقُل لِّلْمُؤْمِنَٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَٰرِهِنَّ﴾ رقم الحديث: ۴۱۱۶سنن الدارقطنى كتاب الصلاة باب الأمر بتعليم الصلوات والضرب عليها وحد العورة التى يجب سترها رقم الحديث: ۲.

ترجمه: حضرت علی ﷛ نه روایت دې چه حضورپاک اوفرمائیل خپل پتون «د بل په مخکښې» مه ښکاره کوئی اومه د ژوندی یا مړی د پتون طرف ته ګورئی.

دریم دلیل: «عن محمد بن (عبدالله بن) جحش رضی الله عنه قال: مر النبی صلی الله علیه وسلم وأنا معه علی معمر وفخذاه مکشوفتان، فقال: یامعمر! غط علیك فخذیك، فإن الفخذین عورة»[2] **ترجمه**: د عبدالله بن جحش ﷛ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ معمر ﷛ سره تیریدواوزه حضورپاک سره ووم چه د معمر پتونونه ښکاره وو. حضورپاک هغه ته ارشاد اوفرمائیلو اې معمر! خپل پتونونه پټ کړه ځکه چه پتونونه ستر دی.

څلورم دلیل: «عن زرعة بن عبدالرحمن بن جرهد عن أبیه قال: کان جرهد هذا من أصحاب الصفة، إنه قال جلس رسول الله صلی الله علیه وسلم عندنا وفخذي منکشفة، فقال: خمر علیك، أما علمت أن الفخذ عورة»[3]

ترجمه: زرعه بن عبدالرحمن د خپل پلار جرهد ﷛ نه روایت کوی چه حضرت جرهد ﷛ چه د اصحاب صفه نه دې اوفرمائیل چه (یوځل) رسول الله ﷺ زمونږ خواته راغلو په داسې حال کښې چه زما پتون ښکاره وو. نوحضور پاک ارشاد اوفرمائیلو خپل ستر پټ کړه ولې تاته معلومه نه ده چه پتون ستر دې.

پنځم دلیل: «عن ابن عباس رضی الله عنهما أن النبی صلی الله علیه وسلم قال: الفخذ عورة»[4]

ترجمه: د حضرت ابن عباس ﷛ نه روایت دې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه پتون ستر دې.

پتون ستر نه منونکو دلائل: کوم کسان چه پتون ستر نه منی د هغوی په دلائلو کښې د حضرت انس ﷛ اوحضرت زید ﷛ احادیث دی کوم چه امام بخاری ﷫ خپل صحیح کښې تعلیقًا اوموصولاً نقل کړی دی. د هغوی توجیه او جواب لږ شان روستو په تفصیل سره راځی.[5]

د جمهورو د مذهب د ترجیح وجه: د جمهور فقهاؤ دلائل (کوم چه پورته ذکرشو) کښې صحیح حسن مقبول او ضعیف هرقسم احادیث دی. لیکن چه کله هم یو مضمون د ډیرو زیات صحابه کرامو ﷡ نه نقل وی نو د هغې په صحیح کیدو او مقبول کیدو کښې تردد باقی نه پاتې کیږی. هم په دې وجه جمهور ائمه سلف اوخلف دا مضمون یعنی پتون ستر کیدل تسلیم کړی دی.

دویمه خبره داده چه کله په یوځائی کښې حرمت اوحلت راجمع شی نوحرمت ته به ترجیح ورکولې شی. مثلاً په دې مسئله کښې د بعض احادیثونه د پتون ښکاره کولو جواز معلومیږی اود بعض احادیثو

---

[1] سنن أبی داؤد کتاب الحمام باب النهی عن التعری رقم الحدیث: ۴۰۱۷ سنن الدارقطنی کتاب الحیض باب فی بیان العورة والفخذ منها رقم الحدیث: ۴ مسندأحمد بن حنبل رقم الحدیث: ۱۲۴۹، ۴۰۵/۲.

[2] المستدرک علی الصحیحین کتاب معرفة الصحابة، باب ذکر عبدالله بن عباس ضی الله عنهما، رقم الحدیث: ۶۶۸۴مسندأحمدبن حنبل رقم الحدیث: ۲۲۴۹۵، ۱۶۶/۲۷.

[3] سنن أبی داؤد کتاب الحمام باب النهی عن التعری، رقم الحدیث: ۴۰۱۶سنن الترمذی کتاب الأدب باب أن الفخذ عورة رقم الحدیث: ۲۷۹۷ سنن الدارمی کتاب الاستئذان باب فی أن الفخذ عورة رقم الحدیث: ۲۶۵۰ مسندأحمدبن حنبل رقم الحدیث: ۱۵۹۳۱، ۲۷۹/۲۵.

[4] صحیح البخاری کتاب الصلاة باب ما یذکر فی الفخذ تعلیقاً.

[5] صحیح البخاری کتاب الصلاة باب ما یذکر فی الفخذ تعلیقاً.

نه د پتون ستر كيدل يعنى د دې پټول معلوميږى. نوپټول (يعنى ښكاره او كولاؤ نه ساتلو) ته به ترجيح وى او په دغه نه ښكاره كولو باندې به عمل كولې شى.

او هم په دې وجه امام بخارى رحمه الله ((حديث أنس أسند وحديث جرهد أحوط)) وئيلى دې ځكه چه د حضرت جرهد رضي الله عنه د حديث نه د پتون ستر كيدل معلوميږى اودې متعلق عمل كولوكښې احتياط دې. سره د دې چه د دې په مقابل كښې حديث انس رضي الله عنه د سند په اعتبارسره زيات مضبوط دې.(١) د پورتنى تفصيل نه د جمهورو د مذهب تائيد اوترجيح واضح كيږى.(٢)

د احنافو په نيز زنګون هم په ستر كښې داخل دې: پتون سره متصل اندام ركبه (زنګون) هم د احنافو په نيز ستر دې. (په خلاف د نورو ائمه، چه هغوى دا د ستر نه خارج ګرځوى) ځكه چه د حضرت على رضي الله عنه په حديث كښې زنګون هم ستر ګرځولې شوې دې. **((عن على رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الركبة من العورة))**(٣)

ترجمه: د حضرت على رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلې چه زنګون هم ستر كښې داخل دى. مذكوره حديث سره د دې چه ضعيف دې ليكن د احنافو په نيز په دې باندې عمل كول عين د احتياط مطابق دې.

د احنافو محتاط رويه او انتهائى كوشش: د ائمه احناف خاصه ده چه حتى الوسع د سركار دوعالم صلى الله عليه وسلم اقوال او ارشادات خپلولو د پاره ډيركوشش كوى. تردې چه د احنافو په مذهب كښې ضعيف حديث له په قياس باندې ترجيح وركولې شى. چنانچه مذكوره حديث اوحديث د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه آخرى ټكړه **((فإن ماتحت السرة إلى الركبة عورة))** نه استدلال كولوسره احنافو زنګون هم پتون سره ستر ګرځولې دى.(٤) البته د احنافو په مذهب كښې د رواياتو د اختلاف په رڼا د ستر درې درجې ګرځولې شوى دى. دكوم تفصيل اود هغې حكم صاحب د هدايه رحمه الله ډير په ښكلى انداز كښې ذكركړې دى:

((وحكم العورة فى الركبة أخف منه فى الفخذ، وفى الفخذ أخف منه فى السوأة حتى أن كاشف الركبة ينكر عليه بالرفق وكاشف الفخذ يعنف عليه وكاشف السوءة يؤدب إن لج))(٥)

ترجمه: د ستر حكم په زنګون كښې په نسبت د پتون اخف يعنى كم دې او په پتون كښې په نسبت د شرمګاه اخف دې چنانچه كه چرته يو سړى خپل زنګونونه ښكاره پريخودې وى نوهغه په نرمئ سره اوټوكنى اوكه يو سړى پتون بربنډ كړې وى نوهغه لږ په سختئ سره اوټوكنى اوكه چا خپل شرمګاه هم ښكاره كړې وى نوهغه په ډيره سختئ سره منع كړئى (تردې چه په نه منلو باندې) سزاهم وركولې شى.

---

(١) صحيح البخارى كتاب الصلاة باب ما يذكر فى الفخذ تعليقاً.

(٢) بداية المجتهد: ١٨٤/٢.

(٣) سنن الدارقطنى كتاب الصلاة باب الأمر بتعليم الصلوات والضرب عليها وحدالعورة التى يجب سترها رقم الحديث: ٤.

(٤) سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب متى يؤمر الغلام بالصلاة رقم الحديث: ٤٩٦.

(٥) الهداية كتاب الكرهية فصل فى الوط والنظر والمس: ٢٠٢/٧ البشرى.

دامام نظام الدین الشاشی رحمه الله قول: نظام الدین الشاشی رحمه الله په اصول شاشی کښې لیکلی دی چه کلمه إلى بعض صورتونو کښې دَ اسقاط فائده ورکوی نو په داسې صورت کښې دَ إلى ما بعد په ماقبل کښې داخلیږی لکه دَ حضور پاك قول «عورة الرجل ماتحت السرة إلى الركبة» کښې دی چه په دې کښې کلمه إلى دَ اسقاط دپاره ده. لهذا رکبة به دَ ستر په حکم کښې داخل وی.

دَ دې تفصیل اجمال دادې چه کله رسول الله ﷺ دَ عورة الرجل حد بیان کړو نوماتحت السرة ونیلو سره دَ ستر حکم دَ نوم نه لاندې پوره بدن ته شامل شو. بیا دَ إلى الركبة ونیلو وخت حکم دَ قدمونو طرف نه ساقط کیدو سره زنګونونو ته اورسیدو، دَ کوم په صورت کښې چه زنګونونه په ستر کښې شامل شو نه چه خارج.([1])

دَ امام بخاری رحمه الله رجحان: دَ پتون ستر کیدل یا نه کیدلو باره کښې امام بخاری رحمه الله څه واضح موقف یا دوټوك انداز نه دې اختیارکړې اونه ئې بالکلیه دپتون ستر کیدل بیان کړې دی اونه ئې دَ ستر نه کیدل، بلکه ترجمة الباب «ما يذكر في الفخذ» قائم کولوسره اشاره کړې ده چه په دې باب کښې به دواړه شان روایات ذکرکولې شي.([2])

چنانچه اول ئې درې روایات تعلیقًا ذکرکړی دی دَ حضرت ابن عباس، حضرت جرهد او حضرت محمد بن (عبدالله بن)جحش رضی الله عنهم لیکن دا روایات یروئ مجهول صیغې سره ذکرکول دَدې دَ ضعف طرف ته اشاره کړې ده دَدې روایاتو سره پتون دَ سترکیدو علم کیږی.

دې نه پس درې روایات هم تعلیقًا دَحضرت ابوموسی اشعری، حضرت انس بن مالك اوحضرت زید بن ثابت رضی الله عنهم نقل کړی دی. دَدې روایاتو نقل کولونه پس امام بخاری رحمه الله لیکلی دی چه «حديث أنس أسند وحديث جرهد أحوط» یعنی سندأ حدیث انس رضی الله عنه مضبوط دې په نسبت دَحدیث جرهد رضی الله عنه البته دَعمل په اعتبارسره حدیث جرهد رضی الله عنه زیات أحوط دې. دامام صاحب رحمه الله دَدې خبرې نه اشاره ملاویږی اودَ امام صاحب رجحان دَهغه دَتحریر دَ انداز نه دا معلومیږی چه هغوی دَ پتون ستر نه کیدو طرف ته مائل دی لیکن احتیاطًا پتون پټولو حکم ورکوی. امام بخاری رحمه الله چه دَ پتون دَ ستر نه کیدو کوم درې روایتونه ذکرکړی دی په هغې کښې دَ حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه والا حدیث دَ زنګون دَ پټولو باره کښې دې نه چه دَ پتون باره کښې. لهذا دَدې نه استدلال خو هډو ممکن نه دې.

دویم روایت دَحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه دې چه په دې کښې دَهغه په پتون باندې دَ حضورپاك پتون مبارك کیخودو ذکر وو نه چه دَ پتون دَ بربندیدو اوستر نه کیدو. لهذا دَدې نه هم استدلال تام نه شی کیدې. دریم روایت دَحضرت انس بن مالك رضی الله عنه دې په کوم کښې چه هغوی فرمائیلی چه نبی کریم ﷺ دَ خپل پتون نه کپړه اخواکړه. دَدې حدیث جواب دادې چه اول دَدې حدیث سیاق اوسباق په مکمل توګه باندې اوکتلې شی دَدې الفاظ دادی:

«فركب النبي صلى الله عليه وسلم وركب أبوطلحة، وأنا رديف أبي طلحة، فأجرى نبي صلى الله عليه وسلم في زقاق خيبر وإن ركبتي لتمس فخذ النبي صلى الله عليه وسلم، ثم حسر الإزار عن فخذه، حتى إني أنظر إلى بياض فخذ النبي صلى الله عليه وسلم» یعنی نبی کریم ﷺ په اس باندې سور شو ابوطلحه رضی الله عنه هم (په یوبل) اس باندې سور شو

---

[1] أصول الشاشي البحث الأول في كتاب الله. فصل في إلى ص: ۱۴۸-۱۴۷.
[2] صحيح البخاري كتاب الصلاة باب ما يذكر في الفخذ

زه په دغه اس باندې ابوطلحه رضي الله عنه سره سور شوم. دخيبر په تنګو کوڅو کښې حضورپاک اس اوزغلولو (دې سره سره ابوطلحه رضي الله عنه هم خپل اس زغلولو او ددې اس زغلولو په وخت کله زمونږ اس د نبي کريم صلى الله عليه وسلم اس سره تيريدلو نو) زما زنګون به د حضورپاك پتون مبارك سره لګيدلو نو بيا حضورپاك دخپل پتون نه ازار اخوا کړو تردې چه ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم د پتون مبارك سپينوالې ليدلو.

دا روايت دې دکوم نه چه امام بخاري رحمه الله د پتون په ستر نه کيدو باندې استدلال کوی ليکن دا استدلال په يو څو وجوهاتو سره ضعيف دې. اول وجه داده چه اسونو منډې وهلې په دې دوران کښې کپړه پخپله اوچتيږی لهذا د لفظ حسر دامعنى اخستل چه حضورپاك پخپله ازار اوچت کړو اوخپل پتون مبارك ئی کولاؤ کړو دامشکوك دی.(¹) بلکه په دې ځائی کښې خوبه وئيلې شی چه کتب اللغات، صحاح، قاموس وغيره کښې ددې خبرې تصريح راغلې ده چه "حسر" لازم هم استعماليږی اومتعدی هم.(²) لهذا د اس د منډې د وجې نه اود هوا د مخالف سمت نه دکيدو په وجه پخپله ازار د پتون نه اخوا شوې وو. دحضورپاك د فعل په دې کښې هيڅ دخل نه وو. لهذا دې نه استدلال کمزورې دې.

دويمه خبره داده چه مذکوره احتمال(حسر د لازم اومتعدی کيدو) دکتب اللغة د وجې نه دې. د صحيح مسلم او مسنداحمدپه روايت کښې د "حسر" په ځائی "انحسر" لفظ دې کوم چه هم لازم دې. په "حسر" کښې خود متعدی کيدو احتمال هم وو ليکن دمسلم د روايت مطابق خوددې د لازم کيدو والامعنی متعين شوې ده چه ازار ئی اخوا کړې نه دې بلکه پخپله اخوا شوې وو.(³)

البته په دې موقع باندې يو سوال پيدا کيږی ښه ده تيك شوه ازار خو پخپله اوچت شوې وو ليکن دا زر پتول پکار وو دې دپاره چه چاته هډو دليدلو موقع نه ملاويدله ولې دلته خو حضرت انس رضي الله عنه پتون ليدلې دې اوبيائی د دې رنګ هم خودلې دې. نوددې په جواب کښې به وئيلې شی چه دا سوال کول فضول دې ځکه چه کله ازار اخوا شو نودحضرت انس رضي الله عنه نظر هلته پريوتلو بيا حضورپاك دا هم په هغه وخت پټ هم کړو. حضرت انس رضي الله عنه خو صرف داخودل غواړی چه حضورپاك ښه په تيزئی سره اس زغلولو دومره تيز چه انحسار ازار پورې خبره راورسيدله. يعنی د اس تيز زغلولو کيفيت بيانول مقصود دی. ددې په ضمن کښې داخبره هم راغله چه د پتون نه کپړه اخوا شوه او داهم چه زما نظر پرې پريوتلو. دې نه پس حضورپاك خپل پتون پټ کړو که نه؟ ددې ذکرکولوضرورت نشته تول ته معلومه ده چه رسول الله صلى الله عليه وسلم څومره زيات د شرم اوحياء والا انسان وو. يقيناً هغوی به زر خپل پتون پټ کړې وی لهذا ددې نه استدلال صحيح نه دې.(⁴)

دريمه خبره دا چه حضرت انس رضي الله عنه دا بيانول غواړی چه زما زنګون د حضورپاك پتون سره لګيدلو دکوم د وجې چه دا احتمال هم دی چه ددې زنګون د مرلو د وجې نه دحضورپاك د پتون نه کپړه اخوا شوې وی نه حضورپاك پخپله کولاؤ کړې يا په هواسره ښکاره شوه لهذا ددې وجې نه هم استدلال نه پاتې کيږی.(⁵)

---

¹) الكنزالمتوارى: ٤/٤١-٤٠.

²) معجم الصحاح المادة: ح س ر، صفحه: ٢٣٣القاموس الوحيد، ماده ح س ر: ١/٣٣٦.

³) صحيح مسلم كتاب النكاح باب فضيلة إعتاقه أمته ثم يتزوجها رقم الحديث: ٣٥٦٣مسنداحمد بن حنبل رقم الحديث: ١١٩٩٢، ١٩/٥٠.

⁴) فتح البارى لابن رجب: ٢/٥٦التوضيح لابن ملقن: ٥/٣٢.

⁵) إرشادالسارى: ٢/٣٢.

ځلورمه خبره دا ده چه بعض رواياتوکښې دا هم راغلې دی چه حضرت انس ﷺ اوفرمائيل چه زما خپه دَ رسول الله ﷺ خپې سره اولګيدله يعنى په دې روايت کښې خونه دَ فخذ ذکر دې او نه دَ رکبه. که چرې دَ دې روايت اعتبار اوکړې شى نوبيا دَ پتون ښکاره کيدو مسئله دې کښې نشته دې (١)
بل دا هم ممکن دى چه دَحضرت انس ﷺ زنګون جنګيدلو دکوم دَ وجې نه چه بار بار دَ پتون نه ازار اخوا کيدلو په دې وجه دَهغه دا انديښنه پيدا شوه چه که چرې دا هم دغه شان لګې نوهسې نه چه ازار کولاؤ شى لهذا أهون البليتين اختيارولوسره حضورپاك داسې اوکړه چه خپل ازار نې دَ فخذ نه لاندې کړو او فخذ يعنى پتون ښکاره شو. په دې وجه ددې نه هم پتون ستر نه کيدو باندې استدلال کول صحيح نه دى. والله اعلم بالصواب.

الحديث الأول

[٣٦٤]-حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا خَيْبَرَ، فَصَلَّيْنَا عِنْدَهَا صَلاَةَ الغَدَاةِ بِغَلَسٍ، فَرَكِبَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَكِبَ أَبُو طَلْحَةَ، وَأَنَا رَدِيفُ أَبِي طَلْحَةَ، فَأَجْرَى نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زُقَاقِ خَيْبَرَ، وَإِنَّ رُكْبَتِي لَتَمَسُّ فَخِذَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ حَسَرَ الإِزَارَ عَنْ فَخِذِهِ حَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِ فَخِذِ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا دَخَلَ القَرْيَةَ قَالَ: "اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ {فَسَاءَ صَبَاحُ المُنْذَرِينَ} [الصافات: ١٧٧]" قَالَهَا ثَلاَثًا، قَالَ: وَخَرَجَ القَوْمُ إِلَى أَعْمَالِهِمْ، فَقَالُوا: مُحَمَّدٌ، قَالَ عَبْدُ العَزِيزِ: وَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا: وَالخَمِيسُ - يَعْنِي الجَيْشَ - قَالَ: فَأَصَبْنَاهَا عَنْوَةً، فَجُمِعَ السَّبْيُ، فَجَاءَ دِحْيَةُ الكَلْبِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَعْطِنِي جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ، قَالَ: «اذْهَبْ فَخُذْ جَارِيَةً»، فَأَخَذَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ، فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَعْطَيْتَ دِحْيَةَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ، سَيِّدَةَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرِ، لاَ تَصْلُحُ إِلَّا لَكَ، قَالَ: «ادْعُوهُ بِهَا» فَجَاءَ بِهَا، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خُذْ جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ غَيْرَهَا»، قَالَ: فَأَعْتَقَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَزَوَّجَهَا، فَقَالَ لَهُ ثَابِتٌ: يَا أَبَا حَمْزَةَ، مَا أَصْدَقَهَا؟ قَالَ: نَفْسَهَا، أَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا، حَتَّى إِذَا كَانَ بِالطَّرِيقِ، جَهَّزَتْهَا لَهُ أُمُّ [ص: ٨٣] سُلَيْمٍ، فَأَهْدَتْهَا لَهُ مِنَ اللَّيْلِ، فَأَصْبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرُوسًا، فَقَالَ: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَلْيَجِئْ بِهِ» وَبَسَطَ نِطَعًا، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالتَّمْرِ، وَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالسَّمْنِ، قَالَ: وَأَحْسِبُهُ قَدْ ذَكَرَ السَّوِيقَ، قَالَ: فَحَاسُوا حَيْسًا، [٥٨٥، ٩٠٥، ٢١١٥، ٢١٢٠، ٢٧٣٦، ٢٧٨٤، ٢٧٨٥، ٢٨٢٩، ٣٤٤٧، ٣٩٦١، ٣٩٦٢،

(١) صحيح البخارى كتاب الأذان ما يحقن بالأذان من الدماء رقم الحديث: ٦١٠ مسندأحمد رقم الحديث: ١٣٧٩٧، ٢٦٣/٣.

۳۹۶۴، ۳۹۶۵، ۳۹۷۴ـ ۳۹۷۶، ۴۷۹۷، ۴۷۹۸، ۴۸۶۴، ۴۸۷۴، ۵۰۷۲،
وانظر: ۲۷۳۲، ۳۹۶۳] فَكَانَتْ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (١)

ترجمه: دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ دَ غزوه خيبردپاره روان شو (مقام) خيبر ته په رسيدو سره مونږ دَ سحر مونځ (اول وخت كښې) هم په تياره كښې اوكړو. بيا (په بناريه كښې دداخليدلودپاره) نبي كريم ﷺ (په اوښه يا اس باندې) سور شو او (دغه شان) ابوطلحه رضي الله عنه هم سور شو اوزه هم دَ ابوطلحه رضي الله عنه سره (هم په هغه سورلئ ابوطلحه رضي الله عنه پسې شاته) سور شوم. حضورپاك دَ خيبر په كوڅوكښې خپله سورلى زغلوله (دَخيبر دَ ښار لارې اوكوڅې تنګې وې دَ سورلو په زغلولوكښې به يو بل سره جنګيدلې دغه شان) زما زنګون به (هم) دَ حضورپاك پتون سره لګيدلو. (چنانچه يوځل) دَ پتون مبارك نه ازار اخوا شو تردې چه زما نظر دَ حضورپاك دَ پتون په سپينوالى باندې اولګيدلو. بيا حضورپاك دَخيبر په علاقه كښې ورداخل شو او حضورپاك (په اوچت آواز كښې الله اكبر نعره اوچته كړه او درې ځل ئې دا جمله اوفرمائيله ((خربت خيبر)) خيبر هلاك شو (بيائې اوفرمائيل: إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ) چه مونږ كله دَ قوم په صحن كښې (دَ جنګ دپاره) كوزيږو نودَ ويرې دَ دهشت وهلې خلقو سحر (ډير) خراب شوې دې. (يعنى په هغوى باندې دَ الله ﷻ دَ طرف نه دَمسلمانانو په صورت كښې عذاب راغلې دې).

راوى وائى چه دغه وخت دَ كلى خلق خپلو خپلو كاروئويسې وتل چه هغوى (خپل مينځ كښې) اووئيل چه محمدراغلو (محمدراغلو). راوى عبدالعزيز رحمه الله وائى چه زما بعض ملګرو بيان كړې دې چه دَ كلى خلقو وئيل محمد اوخميس يعنى دَهغوى لښكر (دَحملې كولودپاره) راغلې دې. چنانچه مونږ خيبردَ توري په زور فتح كړو بيامو قيديان جمع كړل. بيا حضرت دحيه كلبى رضي الله عنه دَنبى كريم ﷺ په

---

(١) رواه البخارى فى كتاب النكاح باب مايحقن بالأذان من الدماء رقم الحديث: ٦١٠وفى صلاة الخوف باب التكبير والغلس بالصبيح رقم الحديث ٩٤٧ وفى البيوع باب بيع العبدوالحيوان بالحيوان نسيئة رقم الحديث:٢٢٢٨وفى البيوع باب هل يسافر بالجارية قبل أن يستبرئها؟ رقم الحديث: ٢٢٣٥وفى الجهاد باب فضل الخدمة فى الغزو، رقم الحديث: ٢٨٨٩وفى الجهاد باب من غزا الصبى للخدمة رقم الحديث: ٢٨٩٣وفى الجهاد باب دعاء النبى صلى الله عليه وسلم إلى الإسلام والنبوة رقم الحديث: ٢٩٤٥-٢٩٤٣وفى الجهاد باب التكبير عندالحرب رقم الحديث: ٢٩٩١وفى الجهاد باب مايقول إذا رجع من الغزو رقم الحديث: ٣٠٨٦-٣٠٨٥وفى المناقب باب سؤال المشركين أن يريهم النبى صلى الله عليه وسلم آية رقم الحديث: ٣٦٤٧ وفى المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث: ٤١٩٧ - ٤٢٠١، ٤٢١٣-٤٢١١ وفى كتاب النكاح باب اتخاذ السرارى ، ومن أعتق جارية ثم تزوجها رقم الحديث: ٥٠٨٥- ٥٠٨٦ وفى كتاب النكاح باب البناء فى السفر رقم الحديث: ٥١٥٩وفى كتاب النكاح باب الوليمة ولوبشاة رقم الحديث: ٥١٦٩ وباب الخبز المرقق والأكل على الخوان والسفرة رقم الحديث: ٥٣٨٧ وفى كتا بالأطعمة باب الحيس رقم الحديث: ٥٤٢٥وفى كتاب الذبائح والصيد باب لحوم الحمر الإنسية رقم الحديث: ٥٥٢٨ وفى كتاب اللباس باب إرداف المرأة خلف الرجل ذا محرم رقم الحديث: ٥٩٦٨وفى كتاب الأدب باب قول الرجل جعلنى الله فداك رقم الحديث: ٦١٨٥ وفى كتاب الدعوات باب التعوذ من غلبة الرجال رقم الحديث: ٦٣٦٣ وإمام مسلم فى صحيحه فى النكاح باب فضيلة إعتاقه أمة ثم يتزوجها رقم الحديث: ٣١٦٥ وفى الجهاد باب غزوة خيبر رقم الحديث: ١٨٠١والنسائى فى سننه فى النكاح باب البناء فى السفر رقم الحديث: ٣٣٨٤-٣٣٨٢وإمام أبوداؤد فى سننه فى كتاب النكاح باب فى الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها رقم الحديث: ٢٠٥٤وجامع الأصول حرف الغين الكتاب الأول فى الغزوات والرايا غزوة خيبر رقم الحديث: ٦١٢٦، ٣٤٠/٨.

خدمت كښې حاضرشو اوعرض ئې اوكړو يا رسول الله ﷺ د قيديانو نه ماته يوه وينځه راكړئ. حضورپاك هغه ته د يوې وينځې دا خستلو اجازت اوكړو نوهغه د صفيه بنت حيى انتخاب اوكړو واخستله لاړو.

بيا يوسړي دحضورپاك په خدمت كښې حاضر شو اوعرض ئې اوكړو يارسول الله! تاسو (دخيبر ددوو قبيلو) بنوقريظه او بنونضير سرداره ښځه صفيه بنت حيى دحيه كلبى ﷺ ته وركړه حالانكه (د مرتبې په اعتبار) هغه خو صرف ستاسو لائقه ده. (د بل چانه ده). په دې باندې حضورپاك حكم اوفرمائيلو چه دحيه او صفيه دواړه راؤغواړئ (كله چه دواړه راؤرسيدل) نوحضورپاك دحضرت صفيه ﷺ طرف ته اوكتل (نوهغه ئې دمخ اوبشرې نه هم هغه شان اوليدله چه څنګه ئې اوريدلې وو) نوحضورپاك حضرت دحيه ﷺ ته اوفرمائيل چه (دا صفيه پريږده اودې بدله كښې) يوه بله وينځه منتخب كړه. راوى وائى چه نبى كريم ﷺ (د اكرام په توګه) حضرت صفيه بنت حيى آزاده كړه او هغې سره نې واده اوكړو.

د حضرت انس ﷺ يو شاګردثابت دهغه نه تپوس اوكړو چه اې ابوحمزه رسول الله ﷺ حضرت صفيه ﷺ ته دمهر په توګه څه وركړې وو؟ حضرت انس ﷺ جواب وركړو دحضرت صفيه ﷺ آزادول دهغې حق مهر اوګرځولې شو. بيا هم د خيبر په لاره ام سليم ﷺ دحضرت صفيه ﷺ (بناو سنګار كولو سره) ناوې جوړه كړه او (د واده د شپې دپاره) د نبى كريم ﷺ خواته اوليګله نو حضورپاك دواده زلمى په حالت سحر كړو. بيا (سحر) حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه كوم سړى سره (دخوراك څښاك) څه (سامان) وى هغه دې راوړى. رسول الله ﷺ د څرمن يو دسترخوان خور كړو. نو چا كهجورې راوړې چا غوړى راوړل. د راوى عبدالعزيز ﷺ بيان دې چه زما ګمان دې چه حضرت انس ﷺ ستوان (راوړلو) هم بيان كړې وو. الغرض خلقو (ټول هرڅه يوځائى كړل) حيس (شيره) ئې تياره كړه (بياټولو په يو ځائى اوخوړله) اوهم دغه د سردار دوجهان ﷺ وليمه وه.

تراجم رجال

ددې ټول راويان كتاب الإيمان باب حب الرسول من الإيمان ددويم حديث لاندې تيرشوى دى. تفصيلى حالات هم هلته اوګورئ. (١)

شرح حديث

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم غزا خيبر راوى بيان كوى چه جناب رسول الله ﷺ د غزوه خيبر دپاره روان شو.

غزوه خيبر كلې شوې؟: خيبر د يوښارېې نوم دې. خيبردمدينې منورې نه شمال مشرق طرف ته اتو منازلو په فاصله باندې د شام طرف ته پروت دې. په دې علاقه كښې دكهجورو ونې ډيرې زياتې دى. ديهودو په ژبه كښې خيبر قلعه ته وائى. ونيلى كيږى چه د بنى اسرائيلو نه دلته د ټولو نه اول راتلونكى سړى نوم خيبر وو هم دهغه په نوم باندې دا ښار آبادشو. د اسلام په شروع كښې دلته دوه قبيلې بنوقريظه او بنو نضير آبادې وې

(١) كشف البارى: ١١/٢.

دَ ابن اسحاق رحمه الله بيان دې دَ صلح حديبيه نه په واپسئ باندې رسول الله ﷺ دَ ذوالحجه پوره مياشت او دَمحرم دَمياشتې دَ شروع يو څو ورځې هم په مدينه کښې حصار شو. بيا دَخيبر طرف ته روان شو اودَمحرم باقي ورځې هم دې غزوه کښې تيرې شوې دا دَهجرت نبوی اووم کال وو.[1]

نوټ: دَغزوه خيبر تفصيلي اوجزوي واقعات کتاب المغازی کښې مفصل راروان دی.

قوله:: فصلينا عندها صلاة الغداة بغلس: بيا مونږ خيبر (سره نيزدې سرحدی علاقه) کښې دَ سحر مونځ (په اول وخت کښې) هم په تياره کښې اوکړو. دَ عندها نه مراد خارجأمنها دې چه مونږ دَښار دَ آبادئ نه بهر مونځ اداکړو.[2] صلاة الغداة دَ سحر دَمونځ دَپاره صلاة الغداة لفظ استعمال کړو. په دې کښې دَهغوی خلاف دليل دې چه دَ سحر دَمونځ دَپاره ددې لفظ استعمال مکروه ګڼړي. امام نووی روضة الطالبين کښې ليکی چه سحر ته فجر او يا الصبح وائی. اوددې وخت دَغداة دَ شروع وخت دې. دَسحر مونځ ته الغداة ونيل ناخوښه دې.[3]

دَسحر دَمونځ وخت: دَسحر دَمونځ دَمستحب وخت باره کښې صاحب بداية المجتهد ليکی چه دَامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز دَسحر دَمونځ مستحب وخت دادې چه اسفار يعنی کله چه تياره اخوا شی اورڼا خوره شی نودَسحر مونځ دې ادا کړې شی خودَ ائمه ثلاثه په نيز دَ سحر دَمونځ مستحب وخت کښې ادا کولودَپاره ضروری دی چه تغليس يعنی په تياره کښې مونځ اداکړې شی.[4]

دَاحنافو دَمذهب باره کښې علامه شامی رحمه الله ليکلی دی چه دَ مونځ ګذار دَ پاره مستحب دی چه دَ سحر دَمونځ شروع او ختمول په اسفار کښې اوکړی اودَ اسفار حد دادې چه په داسې وخت کښې مونځ اداکړی چه د فساد په صورت کښې دا سرې دَ نمر دَ راختلو نه وړاندې اودس اوکړی او مسنون قراءت سره مونځ اداکړې شی. اودا حکم دَ يخنئ او ګرمئ په اعتبار سره مطلق دې بغيردَ مزدلفه نه چه هغه وخت به حاجی د سحر مونځ په تياره کښې ادا کوی.[5]

علامه انورشاه کشميری رحمه الله فرمائی چه دَراوی تغليس په خاص توګه سره ذکرکول لکه چه دا نوې خبره ګڼړلو مترادف ده دکوم نه چه معلومه شوه چه دَحضورپاک عام عادت مبارك غلس کښې دَ سحر مونځ اداکولو نه وو. بيا دا چه داسې کول دَغزوه دَ وجې نه ووچه دَمانځه نه زر فارغ شی او جهاد کښې مشغول شی. نه ددې دَپاره چه دَمانځه سنت هم دغه وو خکه چه دَ سفر په حالت کښې وو او ټول صحابه يوځائې کښې موجود وو. په داسې وخت کښې احناف هم دغه تعليم ورکوی. په دې موقع باندې حضرت رحمه الله اوفرمائيل که سل خل هم دَحضورپاك په غلس کښې مونځ کول ثابت شی نوبيا احنافو ته څه مضر نه دې البته مضر هله دې چه هغوی سره دَ اسفار دَپاره څه حديث نه وی. مبسوط امام محمد رحمه الله کښې دی چه که دَجمع خلق ټول موجود وی نودَ سحر په مونځ کښې تغليس اوکړئی او امام طحاوی رحمه الله اسفار په دې طريقه افضل اوګڼړلو چه دَمانځه شروع په غلس کښې وی او اختتام په اسفارکښې. حضرت شاه رحمه الله فرمائی چه زه هم مختاردَ طحاوی رحمه الله اختياروم. خاص کر په دې

---

[1] التوضيح لابن ملقن: ۳۲۰/۵عمدة القاری: ۱۲٤/٤طبقات ابن سعد: ۱۰۶/۲سيرة ابن هشام: ۳۷۸/۳.

[2] فتح الباری: ۶۳۳/۲إرشادالساری: ۳۲/۲.

[3] روضة الطالبين کتاب الصلاة باب الأول فی المواقيت: ۲۹۳/۱.

[4] بداية المجتهد کتاب الصلاة الباب الأول فی معرفة الأوقات، المسئلة الخامسة: ۹۷/۱.

[5] الفتاوی الهندية کتاب الصلاة باب المواقيت: ۵۸/۱.

وجه هم چه هغه د امام محمد رحمه الله نه نقل دي او په دې كښې ټول احاديث راجمع كيږي خكه چه بعض كښې د اسفارحكم دې او په څه كښې د غلس. هم ددې دپاره د فقه په كتب فتاوي كښې كوم د اسفار فضيلت ليكلې دې چه شروع هم په اسفاركښې وي او ختم هم په دې كښې وي. هم دا اختيارولوسره دغلس والاحاديث معمول بها نه پاتې كيږي بلكه چه كله مذكوره اسفار افضل گرځولې شي نودنبي كريم ﷺ اكثري عمل به مفضول گرځولې كيږي دكوم جرآءت چه يو عاقل نه شي كولې. لهذا مختار امام طحاوي رحمه الله اولى بالقبول دي.[1]

قوله: فركب نبي والله صلى الله عليه وسلم: بيا نبى كريم ﷺ په سورلئي سور شو.

حضورپاک په كوم ځناور سور شوې وو؟ سورلى كومه يوه وه؟ علامه عيني رحمه الله ليكلى دي چه د يوضعيف حديث نه دا خبره معلوميږي چه په خرباندې سور وو. ليكن په ظاهره باندې دامعلوميږي چه حضورپاك په خر نه بلكه په اس باندې سور وو لكه چه د روايت راتلونكى الفاظو «**أجري في زقاق خيبرحتى انحسر الإزار عن فخذه**» نه معلوميږي. او بيا دواړه خبرې داسې جمع كيدې شي چه د محاصره په وخت په خرباندې سور وى اود حملې په وخت په اس باندې سور وى.[2]

قوله: وركب أبوطلحة وأنا رديف أبي طلحة: او ابوطلحه رضي الله عنه په (اس) باندې سور شو په داسې حال كښې چه زه هم هغه سره دهغه شاته سور شوم.

ابوطلحة: دا زيد بن سهل الانصارى رضي الله عنه دي. ددوى تذكره **كتاب الوضوباب الماء الذي يغسل به شعر الإنسان** كښې تيره شوې ده. دا دحضرت انس بن مالك رضي الله عنه د مور خاوند وو.[3] حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه زه د ابوطلحه رضي الله عنه رديف ووم. دې نه معلوميږي چه داسې سوريدل جائز دي په دې شرط چه سورلى دغه بوج اوچتولې شي.[4]

قوله: فأجري نبي الله صلى الله عليه وسلم في زقاق خيبر: بيا نبى كريم ﷺ خپله سورلى د خيبر په كوڅو كښې اوزغلوله. د **أجري** فعل مفعول به ، مركوبه دې. **زقاق** د زاء په ضمه سره دې ددې جمع **أزقّه** او**زقّان** راځى. دا دمذكر اومؤنث دواړو دپاره استعماليږى.[5]

قوله: ثم حسر الإزار عن فخذه: راوى بيان كوى چه بيا حضورپاك د خپل پتون نه كپړه اخوا كړه. په دې باره كښې مكمل تفصيل او جوابى احتمالات وړاندې صفحاتوكښې تيرشو نور دا چه اشكالات هغه وخت كيږى كله چه حسر د ماضى معروف صيغه وى (سره ددې چه ماقبل كښې دا خبره تيره شوې ده چه حسر متعدى هم استعماليږى بيا هغه وخت هيڅ اشكال باقى نه پاتې كيږى).

---

[1]) أنوار البارى: ١١/١٢٥فيض البارى: ٢/٢٢.

[2]) عمدة القارى:٤/١٢٤.

[3]) شرح الكرمانى: ٤/٣١عمدة القارى: ٤/١٢٤.

[4]) فتح البارى: ٢/٢٣٣.

[5]) معجم الصحاح ص: ٤٥٣النهاية فى غريب الحديث والأثر: ١/٧٢٦.

لیکن دَعلامه عینی رحمه الله دَ قول مطابق اوحافظ ابن حجر رحمه الله دا دَماضی مجهول صیغه سره هم نقل دي. که چرې داسې وی نو بیاهم څه اشکال نه پاتې کیږی ځکه چه دَغه وخت به دَدې معنی وی چه په غیر اختیاري توګه باندې دَحضورپاك دَ پتون نه ازار اخواشو. دَدې معنی تائید دَمسلم رحمه الله او مسنداحمد دَ روایت نه هم کیږی لکه چه تیرشو. بل دَ یو روایت مطابق لفظ خسر دې نه چه حسر که چرې داسې وی نو بیا به هم دَدې معنی هم هغه وی کومه چه دَحسر؟ او انحسر ده یعنی لرموالې.[1]

قوله:: حتى إني أنظر إلى بياض فخذ نبي الله صلى الله عليه وسلم: تردې چه ما دَنبی کریم ﷺ دپتون سپینوالې هم اولیدلو. دَدې نسخې مطابق خود أنظر لفظ دې. خو دکشمیهنی په روایت کښې لام تاکید سره «حتى أني لأنظر» الفاظ دی.[2]

قوله:: فلما دخل خيبر: بیاچه کله حضورپاك دَخیبر په ښار کښې داخل شو. دَدې نه معلومیږی چه لارې کوڅې د خیبر دښار نه بهر وې نه چه داخل.[3]

قوله:: قال: الله أكبر، خربت خيبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم، فساء صباح المنذرين: علامه ابن ملقن رحمه الله فرمائی چه دَدې ځائی نه دَ جنګ په وخت دَ الله ﷻ د ذکر او تکبیر اوچتولو مستحب کیدل معلومیږی اوداد آیت قرآنی موافق اوبرابردې. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُوا۟ وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾[4]

قوله:: خربت خيبر: یعنی دَ خیبر ښار وران شو تباه شو په دې کښې فساد راغلو. دَ وخت نه وړاندې درسول الله ﷺ ددې قسم خبر ورکول دَ غیب دَ خبرو (کومې چه دَ الله ﷻ دَطرف نه معلومې شوې وې) خودلو سره متعلق دی یا دښه فال په خاطر دَهغوی خلاف دَ بددعاد قبیل نه دی.[5]

قوله:: إنا إذا نزلنا: دَدې مطلب دادې چه کله مونږ دَ جنګ دَ پاره ورکوزیږو.

قوله:: بساحة قوم: دَ یوقوم په صحن کښې یعنی دَ کورونو مخې ته چه کوم خالی ځائی یا میدان وی په هغه ځائی کښې چه کله مونږ داخلیږو.

قوله:: ساحة الدار: وائی چه دکور یوطرف نه ځائی. دَدې جمع ساحات، ساح او سوح هم راځی.[6]
علامه عینی رحمه الله لیکلی دساحة اصل معنی ده دَمنازل په مینځ کښې خالی فضاء، البته روستو بیا دا دَ کور طرف یا اړخ او په تعمیرباندې استعمال کړې شو؟[7]

---

[1] فتح الباري: ۶۳۵/۲عمدة القاری: ۱۲۵/٤تحفة الباري: ۲۹۳/۱التوضیح لابن ملقن: ۳۲۶/۵.
[2] فتح الباري: ۶۳۳/۲عمدة القاری: ۱۲۵/٤.
[3] شرح الکرمانی: ۳۱/٤عمدة القاری: ۱۲۵/٤تحفة الباري: ۲۹٤/۱.
[4] الأنفال: ٤۵.
[5] التوضیح لابن ملقن: ۳۲۶/۵عمدة القاری: ۱۲۵/٤ارشادالساری: ۲۲/۲.
[6] معجم الصحاح ص: ۵۲۲ لسان العرب: ٤۱۹/۶.
[7] عمدة القاری: ۱۲۵/٤.

فساء صباح المنذرين: دَ ويريدونكو سحر خراب وی یعني چه کله مونږ هم سحر په سحر یوقوم باندې حمله اوکړو نودهغوی په زړونوکښې زمونږ ویره کیني. دکوم دَ وجې نه چه هغوی دَ مقابله طاقت نه لری او مونږ په هغوی باندې غالب راځو او هغوی له ماتې ورکوو.

قوله: قالها ثلاثا: راوی وائي چه نبی کریم ﷺ دَتکبیر نعره او مذکوره جمله درې ځل اوفرمائیله. په دې باندې صاحب التوضیح رحمه الله لیکلی دی په قرآن پاك کښې چه کوم دَ الله ﷻ ارشاد دې چه ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا﴾ کښې دَ کثیراً دَ لفظ نه درې ځل شمیر مراد کیدې شی لکه دَ سرکار دوعالم ﷺ عملی اقدام (یعنی درې ځل دا جمله لوستلو) نه په پوهه کښې راځی.(١)

قوله: وخرج القوم إلى أعمالهم: علامه کرمانی رحمه الله لیکلی دی چه ((إلى أعمالهم)) کښې أعمالهم نه قبل مضاف محذوف دې. یعنی ((إلى مواضع أعمالهم)).(٢)

په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه زما په نیز خو به مطلب دا شی چه ((خرج القوم لأعمالهم التي كانوا يعملونها)) چه خلق دَ خپلو خپلو کارونو دَپاره تلل ځه چه هم هغوی کول. کلمه إلى دې ځائی کښې دَ لام په معنی کښې ده.(٣)

قوله: فقالوا محمد: اهل خیبر چه ځنګه نبی ﷺ او دَاسلام لښکر اولیدلو نوونی ونیل "محمد" راغلو. لفظ محمد مرفوع دې دَخبرکیدو په بناء باندې چه په اصل کښې "هذا محمد" وو یا دَ فاعل کیدو په بنیاد باندې "جاء" به دَ فعل محذوف خبر جوړیږی.(٤)

قوله: قال عبدالعزيز: وقال بعض أصحابنا والخميس، يعني: الجيش: عبدالعزیز رحمه الله (راوی) فرمائی چه زما په ملګرو کښې چا روایت کولوسره (دې ځائی لفظ محمد) سره دَ والخمس لفظ هم وئیلې دې اودَخمیس مطلب جیش یعنی لښکر دې. یعنی راوی عبدالعزیز رحمه الله لفظ خمیس دَ خپل استاذ حضرت انس رضی الله عنه نه نه دې اوریدلې بلکه دَخپل یو ملګری نه نی اوریدلې دې.(٥)

اوس دا ځوك سړې وو ؟ دَ هغه باره کښې امام بخاری رحمه الله دې ځائی کښې هیڅ وضاحت نه دې کړې لیکن کتاب صلاة الخوف کښې دَذکرکړې شوی روایت مطابق دَعبدالعزیز رحمه الله ملګرې ثابت النباني رحمه الله دې. په صحیح مسلم کښې هم دَدې روایت تخریج کړې شوې دې او یواحتمال دَ ابن سیرین رحمه الله هم دې لکه دَ بخاری کتاب المغازی باب غزوة الخیبر دَ روایت نه معلومیږی.(٦)

---

(١) التوضيح لابن ملقن: ٣٢٧/٥.
(٢) شرح الكرماني: ٣٢/٤.
(٣) عمدة القاري: ١٢٥/٤ إرشادالساري: ٣٢/٢.
(٤) شرح الكرماني: ٣٢/٤ الكوثر الجاري: ٥٤/٢.
(٥) فتح الباري: ٦٣٣/٢.
(٦) صحيح البخاري كتاب صلاة الخوف باب التكبير والغلس بالصبح رقم الحديث: ٩٤٧ وفي كتاب المغازي باب غزوة الخيبر رقم الحديث: ٤١٩٨ صحيح مسلم كتاب الجهاد غزوة الخيبر رقم الحديث: ١٣٦٥.

قوله:: يعني: الجيش: دا لفظ عبدالعزيز رحمه الله راوي يا دَ هغه نه پس راويانو کښې دَ چا کلام دې.(۱)

جيش ته دخميس وئيلووجه: په اصل کښې دَ لښکر پنځه حصې وې. مقدمه ساقه قلب او جناحان. په دې پنځو حصوکښې دَ تقسيم دَ وجې نه جيش ته خميس وئيلې شي او دَ يو روايت مطابق دا تخميس الغنيمة نه دې.(۲)

قوله:: قال: فأصبناها عنوة: دَ راوي بيان دې چه مونږ خيبر په طاقت سره فتح کړو نه چه په صلح سره. عنوة دعين فتح سره قهراً جهراً معنی کښې استعماليږي. علامه عيني رحمه الله ليکلي دي چه دَعنوة يوه معنی صلحا سره هم کولې شي. نو دغه وخت به دا لفظ دَ اضداد نه شميرلې شي ليکن ابوعمر ابن عبدالبر رحمه الله دا خبره صحيح گرخولې ده چه دَخيبر ټوله زمکه په غلبه سره فتح شوې نه چه په صلح سره.(۳)

حضرت کشميري رحمه الله ليکلي دي چه دَ احنافو په نيز فتح خيبر عنوة او غلبة ده نه چه صلحاً خو دَ شوافع په نيز په خيبر باندې فتح صلحاً ده. چنانچه داحديث دَ احنافو دليل دې. امام طحاوي رحمه الله په دې موضوع باندې مستقل باب قائمولوسره تفصيلي خبره کړې ده. حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائي چه زه به په دې خبره ډير حيران پاتې کيدم چه په دې غزوه کښې خو ډيرزيات جنگونه شوي دي نوبيا دې ته څنګه صلحاً وئيلی شي. نوبيا روستو په ما داخبره واضح شوه چه په آخره کښې دَ صلح نوبت راغلې وو په دې وجه دا فتح صلحاً سره تعبير کړې شوه او اوس ئې دَ شروع دَ حالاتو نه نظر گرخولې دې. والله اعلم.(۴)

قوله:: فجمع السبي: بيا قيديان راجمع کړې شو. حضرت کشميري رحمه الله فرمائي چه دَ سبي نه مراد دَ يهوديانو ښځې اوماشومان وو نه چه دهغوی سړي. دَدې دپاره چه دَخيبر يهود عرب وو او دَ احنافو په نيز په جنګ کښې دَعربو دپاره صرف دوه لارې وې چه يا خوهغوی اسلام قبول کړي اويا بيا هغوی قتل کړې شي.(۵)

قوله:: فجاء دحية، فقال يانبي الله! أعطني جارية من السبي: نوحضرت دحيه رضي الله عنه (نبي کريم صلى الله عليه وسلم له) تشريف راوړو اوعرض ئې اوکړو يا رسول الله! دقيديانونه ماته يوه وينځه راکړه.

دحية: دا دحيه بن خليفه بن فروه بن وفضالة بن زيد الکلبي رضي الله عنه دې. دَ دوی تفصيلي تعارف دکتاب بدءالوحي دَ شپږم حديث لاندې تيرشوې دې.(۶)

قوله:: قال: إذهب، فخذ جارية: دَحضرت دحيه رضي الله عنه په غوښتنه باندې حضورپاک هغوی ته ارشاد اوفرمائيلو لاړشه او (خپل ځان دپاره) يوه وينځه واخله.

---

۱) فتح الباري: ۶۳۴/۲.

۲) شرح الکرماني: ۳۲/۴فتح الباري: ۶۳۴/۲ تحفة الباري: ۲۹۴/۱.

۳) عمدة القاري: ۱۲۸/۴التوضيح لابن ملقن: ۳۲۷/۵.

۴) فيض الباري: ۲۳/۲أنوارالباري: ۱۲۸/۱۱.

۵) فيض الباري: ۲۳/۲أنوارالباري: ۱۲۸/۱۱.

۶) کشف الباري کتاب بدء الوحي حديث:۶ ۵۱۸/۱.

دَ غنيمت دَتقسيم نه وړاندې چاته دَ څه وركولوحكم: دې خائي كښې يو سوال پيداكيږي چه دَ مال غنيمت دَ تقسيم نه وړاندې نبى كريم ﷺ حضرت دحيه كلبى رضي الله عنه ته دَ وينځې اخستلو حكم څنګه اوفرمائيلو؟

دَ علامه كرماني رحمه الله جواب: دَدې اشكال جواب علامه كرماني رحمه الله دا وركړې دې چه حضورپاك په حيثيت دَ قاسم دَهغه حصه هغه ته خان له وركړه اودَدې حضورپاك ته اختيارهم وو نو په دې كښې هيڅ دَاشكال خبره نشته دې.[1]

دَعلامه عينى رحمه الله جواب: دَ علامه كرماني رحمه الله په دې جواب باندې علامه عينى رحمه الله فرمائي چه دا تسلي بخش جواب نه دې بلكه دې خائي كښې نور ډير ښكلې جوابونه موجوددى. ① ممكن ده چه حضورپاك هغه ته دَ وينځې اخستلو اجازت دَ تنفيل په توګه وركړې وى نه چه دَ غنيمت په توګه اوداسې كول جائز دى. ② داهم ممكن ده چه دَحضورپاك دا فرمائيل په دې توګه وى چه دَ تقسيم غنائم نه پس به دَ خمس نه دا شميرلې شي. ③ اوداهم ممكن ده چه هغه وخت اجازت وركړې شو خكه چه په وخت دَتقسيم به دَهغه حصه متعين وى نودا وينځه به دَهغې نه منها كولې شى.[2]

قوله:: فأخذ صفية بنت حيي: دَ رسول الله ﷺ دَ اجازت وركولونه پس حضرت دحيه كلبى رضي الله عنه دخپل خان دپاره صفيه بنت حي رضي الله عنها خوښه كړه.

صفيه بنت حيي رضي الله عنها: دا ام المؤمنين حضرت صفيه بنت حي رضي الله عنها ده. دَ دوى تذكره كتاب الحيض باب المرأة تحيض بعد الأفاضة كښې تيره شوې ده.[3]

قوله:: فجاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يارسول الله! أعطيت دحية صفية بنت حيي سيدة قريظة والنضير، لا تصلح إلا لك: بيا يوسړې راغلو وئى وئيل يارسول الله! تاسو د قريظه او نضير قبيلو شهزادګئى دحيه كلبى رضي الله عنه ته وركړه حالانكه هغه خو صرف ستاسو لائق ده. هغه دَ يوعام بنده لائق نه ده. خكه چه هغه خانوادهٔ نبوت سره تعلق لرى. په داسې توګه چه دَهغې نسب حضرت هارون عليه السلام سره ملاويږى اودَ يهودو دَ دوو لويو قبيلو بنوقريظه او بنو نضير دَ سردار لور ده. او ډيره زياته ښائسته اوښكلې ده اوبل طرف رسول الله ﷺ مبارك هم دَخپلو ښكلو اخلاقو دَ وجې نه دَ ټولو انسانانونه كامل انسان دې لهذا دغه قيدى ښځه تاسو سره كيدل پكاردى.[4]

قوله:: قال: ادعوه بها: دَدې راتلونكى سړى خبره اوريدو سره نبى كريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو دحيه كلبى رضي الله عنه ته اووايئى چه صفيه بنت حي رضي الله عنها خان سره راوله راشه. نوخلقو هغه ته دنبى كريم ﷺ پيغام وراورسولو.

قوله:: فجاء: فلما نظر إليها النبي صلى الله عليه وسلم قال: خذ جارية من السبي غيرها: چه كله حضرت دحيه كلبى رضي الله عنه حضرت صفيه رضي الله عنها سره (دَ حضورپاك په خدمت كښې

---

[1] شرح الكرماني:: ۳۲/٤.

[2] عمدة القاري: ١٢٧/٤-١٢٦.

[3] كشف البارى كتاب الحيض باب المرأة تحيض بعد الأفاضة.

[4] إرشادالسارى: ۳۳/۲.

راورسیدو نوحضورپاك دحضرت صفیه رضي الله عنها طرف ته اوکتل (نو مخ او څهره ئې هم هغه شان اولیدله څنګه چه اوریدلی وو) نوحضرت دحیه کلبي رضي الله عنه ته ارشاد اوفرمائیلو چه (دا پرېږده) دې نه علاوه بله وینځه واخله.

دحضرت صفیه رضي الله عنها دَ حضرت دحیه رضي الله عنه نه واپس اخستلو حکمت: کله چه حضرت رسول الله ﷺ دحیه کلبي رضي الله عنه ته اوفرمائیل چه صفیه پرېږده اودَدې په ځائي بله وینځه واخله نوهغه هم دغه شان اوکړه.

په دې باندې علامه کرماني رحمه الله یو اشکال ذکرکولوسره دَهغې درې جوابونه ذکرکړي دی چه کله حضورپاك حضرت دحیه رضي الله عنه ته دَ هبه په توګه حضرت صفیه رضي الله عنها ورکړه نو په هغې کښې څنګه او ولې رجوع اوکړه؟ رومبې جواب دا ورکړو چه تردغه وخته پورې هبه تامه نه وه شوې (لهذا دَ اشکال هیڅ خبره نشته) دویم جواب دادې چه حضورپاك ابوالمؤمنین دې اودَ پلار دپاره جائز دی چه دَخپل اولاد په هبه کښې رجوع کول غواړي نو اودې کړي. او دریم جواب دا ورکړې شوې دې چه حضورپاك په هبه کښې رجوع نه ده کړې بلکه باقاعده ئې دَدحیه رضي الله عنه نه حضرت صفیه رضي الله عنها اخستې وه.[1]

علامه سهیلي رحمه الله فرمائي چه حضورپاك دَحضرت دحیه رضي الله عنه نه حضرت صفیه رضي الله عنها دَ تقسیم نه وړاندې واپس اخستې وه او څه ئې چه دَ بدل په توګه ورکړې وو هغه ئې دَعلی سبیل التنفیل ورکړې وو نه چه علی سبیل البیع.[2]

علامه ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دَحماد بن سلمه رحمه الله کوم روایت په مسلم شریف کښې عن ثابت عن انس سره نقل دې په هغې کښې دی چه حضرت صفیه رضي الله عنها دَحضرت دحیه کلبي رضي الله عنه په حصه کښې راغلې وه او هم د ده په روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ دَ حضرت صفیه رضي الله عنها په بدله کښې لس غلامان ورکړه او هغه ئې واخستله. په دواړو خبروکښې به تطبیق داسې وی چه په دې ځائي کښې دَهغه دَسهم نه مراد دَهغه هغه حصه ده کومه چه هغه پخپله دَ ځان دپاره خوښه کړې وه اوهغه داسې چه کله هغه دَ حضورپاك نه دَ یوې وینځې مطالبه اوکړه نو حضورپاك هغه ته دَ یوې وینځې دَاخستلو اجازت ورکړو. نوهغه حضرت صفیه رضي الله عنها واخستله. په دې باندې نبی کریم ﷺ ته دَا خبر ورکړې شو چه هغه خو یوه شهزادګئی ده اوداسې وینځې دَ مرتبې په لحاظ حضرت دحیه کلبي رضي الله عنه په شان صحابه ته نشي ورکولې. ځکه چه په صحابه کراموکښې دَحضرت دحیه کلبي رضي الله عنه دَ مرتبې نه دَ لوړې مرتبې صحابه موجود وو او په قیدیانوکښې دَ صفیه غوندې وینځې ډیرې کمې وې. دغه شان داسې وینځه حضرت دحیه کلبي رضي الله عنه ته ورکولوسره دَ بعض زړه ماتیدل متوقع وو نومصلحت عامه هم دغه وو چه دا دَحضرت دحیه رضي الله عنه نه واپس واخستې شي اوبیا چه کوم عمل نبی کریم ﷺ اوکړو چه هغه ئې دَخپل ځان دپاره خاص کړه په دې کښې دَ ټولو رضا شامله شوه. دې ته په هبه کښې رجوع نه شي وئیلې.

او په دې باندې دَ اخستلو خرڅولو اطلاق کول هم مجازاً دی نه چه حقیقتاً، کیدې شي چه اول نبی اکرم ﷺ هغه ته دَحضرت صفیه رضي الله عنها دتره لور او دویم روایت کښې هغه ته دَ خاوند دتره لور ورکړه

[1] شرح الکرماني: ۳۳/٤ تحفة الباري: ۲۹٤/۱.

[2] سبل الهدی والرشاد جماع أبواب سیرته فی المعاملات الباب الثاني فی شرائه وبیعه السادس فی اشترائه الحیوان متفاضلاً وامتاعه من التسعیر: ۲٤/۹.

اوبیاچه کله دهغه زړه خوشحاله نه شو نوهغه ته ئی نور ډیر غلامان ورکړه. لکه چه دمسلم شریف په روایت کښې دی چه اووه غلامان ورکولوسره ئی د هغه نه واخسته.(۱)

قوله: قال: فأعتقها النبي صلى الله عليه وسلم وتزوجها: راوی (حضرت انس رضی الله عنه) فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم حضرت صفیه رضی الله عنها آزاده کړه او هغې سره ئی نکاح اوکړه.

ابن ملقن رحمه الله لیکلی دی چه ددې نه معلومیږی چه د آقا دپاره خپله وینځه آزادولو سره نکاح کول مستحب دی او دداسې سړی دپاره به دده په دې عمل باندې دوچند اجر ملاویږی.(۲)

لکه چه کتاب العلم کښې حدیث نبوی علیه السلام تیرشوې دې چه:

«قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ثلاثة لهم أجران: رجل من أهل الكتاب، آمن بنبيه وآمن بمحمد صلى الله عليه وسلم، والعبد المملوك إذا أدى حق الله وحق مواليه، ورجل كانت عنده أمة يطؤها، فأدبها فأحسن تأديبها، وعلمها فأحسن تعليمها، ثم أعتقها فتزوجها، فله أجران»(۳)

په مذکوره حدیث کښې د دریو کسانودپاره د دوچند اجر زیرې اوروليې شوې دې. په دې کښې دریم هغه سړې دې چاسره چه یوه وینځه وی هغه ته ده ادب اوخودلو او په ښه شان سره ئی ورته اوخودلو هغې ته ئی تعلیم ورکړو او ښه تعلیم ئی ورکړو بیائی هغه آزاده کړه اوبیائی هغې سره نکاح اوکړه.

حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی چه دبعض اهل علم وینا ده چه څوك په دې شرط سره آزاد کړې شی چه ددغه آزادئی په وجه سره به هغه آزادونکې دې سره واده کوی. نو د نوی سر نه بیا د ایجاب اوقبول ضرورت نه پاتې کیږی بلکه داعتاق په الفاظوسره به ددوی نکاح منعقد شی. حالانکه دمذکوره حدیث الفاظ (فأعتقها النبي صلى الله عليه وسلم وتزوجها) نه معلومیږی چه د عقد نکاح دپاره به خان له ایجاب اوقبول ضروری وی. نفس اعتاق به د تزویج په ځائی کیدې نه شی.(۴)

قوله: فقال له ثابت: يا أبا حمزة، ما أصدقها؟ قال: نفسها، أعتقها وتزوجها: ثابت بنانی رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه اې ابوحمزه! رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت صفیه رضی الله عنها ته دحق مهر په توګه څه ورکړې وو؟ نوحضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه دحضرت صفیه رضی الله عنها آزادول دهغې حق مهرګرځولې شوې وو.

حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی حنفیه وائی چه صورت واقعه داسې وو چه حضرت صفیه رضی الله عنها د هارون علیه السلام د اولاد نه وه. په دې وجه حضورپاك په هغې باندې احسان اوکړو آزاده ئی کړه. بیائی په معروف طریقه سره نکاح اوکړه اوچونکه حضرت صفیه رضی الله عنها د اعتاق د احسان په بدله کښې خپل حق مهر معاف کړو اوهیڅ ئی وانخستل نوراوی دا داسې تعبیر کړل چه هم دغه آزادول ئی مهر شو.(۵)

---

(۱) فتح الباری غزوة خيبر رقم الحديث: ۴۲۰۱، ۵۹۶/۹.

(۲) التوضح لابن ملقن: ۳۳۰/۵.

(۳) صحيح البخاری کتاب العلم باب تعليم الرجل أمته وأهله رقم الحديث: ۹۷. نوټ: ددې مذکوره حديث مکمل تخريج کشف الباری ۵۹۰/۳ کښې تيرشوې دې.

(۴) فيض الباری: ۳۲/۲.

(۵) أنوار الباری: ۱۲۹/۱۱-۱۲۸.

قوله: قال نفسها: دَ سائل په جواب کښې حضرت انس رضي الله عنه اوفرمائيل چه دَهغې ذات (يعنې ازادي) حق مهر وو. په دې باندې حضرت کشميري رحمه الله فرمائی چه دا دَمال او انجام بيان دې يعنې چه کله حضور عليه السلام حضرت صفيه رضي الله عنها آزاده کړه اوهغې خپل مهر ساقط کړو نومهر بغيرد هغې دَ ذات نه خان له څه څيز باقي پاتې نه شو ځکه چه دَ سقوط مهر دَ وجې نه په ظاهري توګه دَ يوڅيز نه اخستل اوشو اونه ورکول بلکه هم دَ هغې ذات وو کوم چه ورکړې شو اوواخستې شو لهذا دا عرفي تعبيروو دَ يوفقهي مسئلې بيان نه وو. زما غالب ګمان هم دغه دې چه په دې واقعه کښې حضور عليه السلام اول حضرت صفيه رضي الله عنها آزاده کړه اوبيائی نکاح اوکړه دې دَپاره چه دَحديث مطابق دَ مذکوره کتاب العلم دوچنده اجر حاصل کړې شي.(۱)

علامه شبيراحمدعثمانی رحمه الله فرمائی داکنايه ده دَ عدم مهر نه (يعنې حضور عليه السلام حضرت صفيه رضي الله عنها ته دَمهر په توګه څه څيز ورنه کړو او) دا په دې وجه باندې وو چه قرآن پاک کښې تصريح ده ﴿وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾(۲) (يعنى الله ﷻ دَحضور عليه السلام دَپاره دغه مؤمنه ښځه هم حلال کړه چه خپل خان بغيردَ څه مهر وغيره نه دَحضورپاک دَپاره هبه کړي) ليکن دَنکاح بغيردَ مهر جواز دَحضورپاک خصوصيت وو لکه چه وړاندې فرمائی ﴿خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (چه مذکوره خبرې دَ حضور پاک دَخصوصيات نه دی په کوم کښې چه نور مؤمنان شامل نه دی)(۳)

ازادی (عتق) حق مهر جوړيدې شی که نه؟: دَمذکوره حديث په دې مقام باندې يوه اختلافي مسئله داده چه يوه وينځه آزادول دَهغې حق مهر جوړيدې شی که نه؟ په دې باره کښې دَحديث دَ ظاهری الفاظومطابق (چه عتق حق مهر جوړيدې شی) دَامام احمد رحمه الله اواحنافو نه امام ابويوسف رحمه الله مذهب دَ اودَهغو مستدل هم دغه حديث مبارک دې. (۴)

اوددې په مقابله کښې جمهور ائمه دی(۵) په کوم کښې چه امام ابوحنيفه، امام مالك، امام شافعي، امام محمداو امام زفر رحمهم الله دی. ددوی په نيز عتق حق مهر نه شي جوړيدې. دَ جمهورو په نيز به دَحديث باب مطلب داشي چه نبی کريم ﷺ اول حضرت صفيه رضي الله عنها آزاده کړه بيائی هغې

---

(۱) أنوارالباري: ۱۲۹/۱۱.

(۲) الاحزاب: ۵.

(۳) فضل الباري: ۵۰/۳.

(۴) المغنی لابن قدامة كتاب النكاح فصل إن اتفق السيد وأمته على أن يعتقها وتزوجه نفسها: ۴۵۷/۹ المقنع والشرح الكبير والإنصاف كتاب النكاح رقم المسألة: ۳۱۲۵ وإذا قال السيد لأمة اعتقتک وجعلت عتقک صداقک: ۲۳۴/۲۰ كشف القناع عن متن الإقناع كتاب الصداق: ۱۱۹/۴ شرح الزركشی على مختصر الكرخی كتاب النكاح: ۱۲۳/۶.

(۵) فتح القدير كتاب النكاح فصل فی الوكالة بالنكاح وغيرها: ۳۴۲/۳ بدائع الصنائع كتاب النكاح فصل مايصح تسمية مهراً: ۴۹۹/۳ البحرالرائق كتاب النكاح باب المهر: ۲۷۵/۳ بذل المجهود كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ۵۹۶/۷ حاشية الدسوقی كتاب النكاح فصل فی أحكام الصداق: ۳۰۳/۲ مواهب الجليل شرح مختصر الخليل كتاب النكاح باب فی النكاح فصل: ۱۳۱/۵ بداية المجتهد كتاب النكاح هل يصح أن يكون العتق صداقاً؟: ۲۴۰/۴ المهذب كتاب الصداق فصل العتق بشرط الزواج: ۱۹۷/۴ المجموع كتاب النكاح كتاب الصداق فصل وان اعتق رجل امته على وإن يتزوج به: ۱۴/۱۸ الحاوی فی فقه الشافعی كتاب النكاح باب ماعلى الأولياء: ۸۵/۹.

سره دَمهر نه بغير نكاح اوكړه او بغيرد مهر نه نكاح كول دَنبي كريم ﷺ دَ پاره جائز وه. دَ حضور ﷺ نه علاوه دَ بل چا دَپاره جائز نه ده. دادحضور ﷺ په خصوصياتو كښې شمېر كړې شوې ده.[١]
ابن العربي رحمه الله ليكلي دي چه حضورپاك دَ نكاح په معامله كښې يوخصوصي اوامتيازي شان لرى. داسې كول خو دَ حضور ﷺ دَ پاره جائز وو ليكن دَهغوى ﷺ نه علاوه دَ بل چا دَپاره داسې جائزنه وو.[٢] يو بل مطلب دا بيان كړې شوې دې چه حضور ﷺ هغه بغيردَ عوض نه آزاده كړه بيا هغې خپل ځان حضورپاك ته هبه كړو په دې صورت كښې په حضور ﷺ باندې دَ مهر ادا كول ضروري نه وو. دَدې دليل دَسورت احزاب هغه آيت دې په كوم كښې چه دَ حضورپاك خصوصيات شمېرلې شوى دى او دَهغه تولونه يو دا دې چه ﴿وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾ [٣]يعنى كه چرې يوه مؤمنه ښځه خپل ذات نبى اكرم ﷺ ته هبه كړى او حضورپاك هغه قبوله كړى هغه ښځه دَحضور ﷺ دَپاره حلاله ده يعنى هغې سره هم نكاح كيدې اودَدې دَپاره په حضورپاك باندې څه حق مهر هم واجب نه دې.[٤]
يوبل جواب وركړې شوې دې دَحضرت انس رضي الله عنه دا وينا كول چه دَحضرت صفيه رضي الله عنها ذات دَهغې حق مهر وو دَهغه دَخپل خيال مطابق وو هغه دا خبره موصولاً نه ده بيان كړې.[٥] ليكن په دې جواب باندې حافظ ابن حجر رحمه الله رد كولوسره فرمائى:[٦] دا جواب صحيح نه دې خكه چه دا الفاظ حضرت انس رضي الله عنه فرمائيلى پخپله دَحضرت صفيه رضي الله عنها نه هم نقل دى. هغوى اوفرمائيل «**أعتقنى النبى صلى الله عليه وسلم وجعل عتقى صداقى**» دَدې روايت تخريج المصنف كښې كړې شوې دې.[٧]
بل حافظ ابن صلاح رحمه الله فرمائى دَدې حديث معنى داده چه عتق دَ مهر قائمقام شو سره دَدې چه دا مهر جوړنه شو. دا داسې دى لكه چه يوسړې اووائى «**الجوع زاد من لازاد له**» يعنى اولږه دَهغه سړى دَپاره توښه ده چا سره چه څه توښه نه وى.[٨]

---

[١] شرح معانى الآثار كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته على أن أعتقها صداقها: ١٣/٢معالم السنن للخطابى ومن باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ١-١٨٢ ١٨٣/٣المنهاج شرح صحيح مسلم كتاب النكاح أقل الصداق: ٢٢١/٩بذل المجهود كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ٥٩٦/٧.

[٢] عارضة الأحوذى باب ماجاء فى الرجل يعتق الأمة ثم يتزوجها: ٣٢/٣.

[٣] الاحزاب: ٥.

[٤] معالم السنن للخطابى كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ١٨٣/٣ شرح معانى الآثار كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته على أن أعتقها صداقها: ١٣/٢فتح البارى كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ٥٠٨٦، ١٦١/١١ بذالمجهود كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ٥٩٦/٧.

[٥] بذالمجهود كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ٥٩٨/٧ فتح البارى كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ٥٠٨٦، ١٦١/١١.

[٦] فتح البارى كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ٥٠٨٦، ١٦١/١١.

[٧] المصنف لابن أبى شيبة كتاب النكاح باب فى رجل يعتق أمته ويجعل عتقها صداقها.

[٨] فتح البارى: ١٦١/١١.

دامام ترمذی رحمه الله د یو سهو بیان: په دې مقام باندې امام ترمذی رحمه الله «**باب ماجاء في الرجل يعتق الأمة ثم يتزوجها**» قائمولوسره دحضرت انس بن مالك رضی الله عنه حدیث ذکرکړې دې اودهغې نه پس نی اولیکل. «**والعمل على هذا عند بعض أهل العلم من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم، وهو قول الشافعي وأحمد و إسحاق**» [1] يعنى د اصحاب رسول صلى الله عليه وسلم نه دبعض عمل هم په دې باندې دې «چه هغوی آزادی هم مهر گنړی» اوهم دا قول د امام شافعی رحمه الله امام احمد رحمه الله او إسحاق هم دې.

مطلب دا چه امام ترمذی رحمه الله په دې مقام باندې د امام شافعی رحمه الله اوامام احمد رحمه الله هم دا مذهب خودلې دې. حالانکه دعتق مهر جوړیدو کښې د جواز مذهب صرف دامام احمد رحمه الله دې د امام شافعی رحمه الله نه دې دهغه مذهب خو جمهورو سره یعنی دعدم جواز دې. ددې تصریح حافظ ابن حجر رحمه الله اوامام نووی رحمه الله کړې ده. [2]

قوله:: حتى إذاكان بالطريق: تردې پورې رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په لار کښې وو چه ام سلیم رضی الله عنها د حضرت صفیه رضی الله عنها بناؤ سینګارکولوسره د نبی کریم صلى الله عليه وسلم دپاره ناوې جوړه کړه. "**بالطريق**" دې خانی باء د في په معنی کښې ده. [3]

د الطريق نه څه مراد دې؟: په مذکوره روایت کښې دی «**إذاكان بالطريق**» خو هم د بخاری په نورو روایاتوکښې دې سره متعلق نور وضاحت دې مثلاً کتاب البیوع کښې یو روایت دې: «**فخرج بها حتى بلغنا سد الروحاء، فحلت، فبنى بها**» [4] یعنی د پړاؤ (دیرې اچولو خائی) نوم "**سد الروحاء**" وو. او په یوبل روایت کښې دی «**فخرج بها، حتى بلغ بها سد الصهباء حلت، فبنى رسول الله صلى الله عليه وسلم**» [5] ددې روایت مطابق د دیرې اچولو خائی نوم "**سد الصهباء**" وو نه چه "**سد الروحاء**".

د روایت دا اختلاف مخې ته کیخودلوسره به ترجیح کوم یوته وی؟ نو په دې باره کښې تفصیل دادې چه علامه ابن ملقن رحمه الله علامه عینی رحمه الله علامه قسطلانی رحمه الله د کتاب الصلاة دمذکوره روایت په تشریح کښې ددې مقام په مصداق کښې "**سد الروحاء**" اختیارکړې دې. [6] لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله او صاحب الکوثر الجاری علامه احمدبن اسماعیل الکورانی رحمهم الله ددې مصداق تردید کولوسره د دغه مقام مصداق "**سد الصهباء**" اختیارکړې دې. [7]

---

[1] جامع الترمذی كتاب النكاح باب ماجآء فى الرجل يعتق الأمة ثم يتزوجها رقم: ۱۱۱۵.

[2] فتح الباری كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ۵۰۸۶. ۱۶۱/۱۱شرح النووی على صحیح مسلم كتاب النكاح، أقل الصداق: ۲۲۱/۹..

[3] الكوثر الجاری: ۵۶/۲.

[4] صحيح البخاری كتاب البيوع باب هل يسافر بالجارية قبل أن يستبرئها رقم الحديث: ۲۲۳۵.

[5] صحيح البخاری كتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم الحديث: ۴۲۱۱.

[6] التوضيح لابن ملقن: ۳۳۳/۵عمدة القاری: ۱۲۸/۴إرشادالساری: ۳۳/۲.

[7] فتح الباری كتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم الحديث ۴۲۱۲. ۶۱۱/۹-۶۱۰الكوثر الجاری: ۵۶/۲.

الروحاء دَمدينې نه مکې ته تلوسره دَ يو مقام نوم دې چه تقريباً دَ ۳۰ نه ۳۹ ميل په فاصله باندې دې. الصهباء دَخيبر نه مدينې طرف ته تلوسره ۶ ميله فاصله باندې دَ يومقام نوم دې.(۱)

قوله:: سدالصهباء کښې دقيام موده: دَ خيبر نه په واپسئي باندې مقام صهباء کښې نبی کريم ﷺ درې ورځې او درې شپې قيام اوکړو لکه چه کتاب المغازی کښې راتلونکی رواياتو کښې دَدې تصريح موجود ده. (۲)

قوله:: جهزتها له أم سليم: ام سليم رضي الله عنها دَحضرت صفيه رضي الله عنها بناؤ سينګار کولوسره دَ حضورپاک دپاره ناوې جوړه کړه. په مذکوره حديث کښې خودَ ام سليم رضي الله عنها دَدې پخپله دَ تيارولوحکم دې خودَ صحيح مسلم روايت کښې دی: «ثم دفعها إلى أم سليم، تصنعها له وتهيئها، قال: وأحسبه قال: وتعتد في بيتها». (۳)

يعنی نبی کريم ﷺ حضرت صفيه رضي الله عنها پخپله ام سليم رضي الله عنها طرف ته اوليګله چه هغه دې دَ دې بناؤ سينګار کولوسره تياره کړی. دَراوی بيان دې چه زما ګمان دې حضرت صفيه دَ استبراء موده ام سليم رضي الله عنها سره مکمل کړه. تفصيل دَدې اجمال دادې چه حضرت صفيه رضي الله عنها قيدی وه. دَ آزادئی نه پس دَ نوی واده دَپاره استبراء رحم ضروری وو اودا ورځې دَهغې دَ حيض دَ ورځو وو. دَ استبراء موده ام سليم رضي الله عنها سره تيره شوه. پس دَهغې نه هغې حضرت صفيه رضي الله عنها دَ شرعی حدود سره تياره کړه او دَ شب زفاف دَپاره ئې دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې پيش کړه. دَ مذکوره حديث نه دَ شپې په وخت بی بی سره مجامعت معلوميږی اودَدې نه اخوا دَ نورو رواياتونه په ورځ کښې هم دَ مجامعت جواز ثابت دې.(۴)

قوله:: أم سليم: دا ام سليم بنت ملحان رضي الله عنها ده دَحضرت انس رضي الله عنه مور ده. دَدې دَنوم باره کښې ډيرزيات اقوال دی په کوم کښې چه صحيح أنيسه ده. دَدې تفصيلی حالات **کتاب العلم باب الحياء في العلم** کښې تيرشوی دی.(۵)

قوله:: فأهدتها له من الليل: بيا ام سليم رضي الله عنها هغه (تياره کړه) دَ شپې تيرولودَپاره ئی رسول الله ﷺ ته اوليګله. **أهدتها** معنی **زفتها** ده. يعنی دَ شپې تيرولو دَپاره دَ شب زفاف دَپاره اوليګله.(۶)

---

(۱) معجم البلدان باب الصاد والهاء: ۴۳۵/۳ مجمع بحار الأنوار: ۳۷۳/۳ النهاية لابن اثير: ۶۱/۲ فتح الباری کتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم الحديث: ۴۲۱۲، ۶۱۱/۹ عمدة القاری: کتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم الحديث: ۴۲۱۲، ۳۲۶/۱۷.

(۲) صحيح البخاری کتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم الحديث: ۴۲۱۳-۴۲۱۲.

(۳) صحيح مسلم کتاب النکاح باب فضيلة إعتاقة أمته ثم يتزوجها رقم الحديث: ۳۴۸۵.

(۴) التوضيح لابن ملقن: ۳۳۳/۵ شرح النووی علی صحيح مسلم کتاب النکاح باب فضيلة إعتاقه أمته ثم يتزوجها رقم الحديث: ۳۴۸۵، ۲۲۶/۹.

(۵) کشف الباری: ۶۱۱/۴.

(۶) عمدة القاری: ۱۲۸/۴.

قوله:: فأصبح النبي صلى الله عليه وسلم عروساً: پس نبي كريم ﷺ د واده د زلمي په حالت كښي سحر كړو. **عروس** د **فعول** په وزن باندي د واده د زلمي او ناوي دواړه د پاره استعماليږي. د فرق د پاره **رجل عروس** او **امرأة عروس** ونيلى شي اود نور التباس نه د بچ كيدلو د پاره په ښځه باندي د **عروسة** اطلاق كيږي. او **عروس** د سړي جمع **عرس** او **عروس** د ښځي جمع **عرائس** استعماليږي. [1]

قوله:: فقال: من كان عنده شيء فليجيء به: بيا حضورپاك اعلان اوكړو چا سره چه د خوراك څه څيز وي هغه راوړي. د مذكوره روايت د دي جملي آخرى الفاظ "**فليجيء به**" دي. امام نووي ﷫ ليكلي دي بعض نسخو كښي دا صيغه نون وقايه سره "**فليجئني به**" هم مذكور دي. [2]

د دي ځائي نه د نبي كريم ﷺ د وليمي بيان دي د كومي صورت چه دا شو چه پخپله د نبي كريم ﷺ د طرف نه د دي وليمي د خوراك وغيره انتظام اونه كړي شو بلكه حضورپاك اعلان اوكړو كوم سړي سره چه د خوراك ځښناك څه څيز وي هغه دي راوړي او مونږ سره دي هم په يو دسترخوان باندي كيني اودي خوري.

ايا د نورو په مال باندي وليمه كولي شي؟ : لامع الدراري كښي په دي موقع باندي يو اشكال او د هغي احتمالي جواب ذكر كړي شوي دي. يوه نكته اوعلمي ارخ مخي نه د راوستلو په غرض سره هغه ذكر كولي شي. حضرت گنگوهي ﷫ فرمائي د حضورپاك ﷺ دا اعلان كول په ظاهري اعتبار سره د خلق نه كوزيدونكي نه دي ځكه چه وليمه خو د خاوند د مال نه كيږي او د دي بي بي نه علاوه باقي ازواج المطهرات نه د چا په وليمه كښي هم حضورپاك د چانه څه نه دي اخستي. نو د دي بي بي د وليمي د پاره ئي ولي داسي اوكړل؟ حالانكه حضورپاك سره هم د خوراك ځښناك سامان موجود وو. چنانچه دا هم نه شي ونيلي چه حضورپاك سره به څه نه وو په دي وجه ئي اعلان كولو سره راجمع كړل.

نو د دي سوال جواب دادي چه رسول الله ﷺ خالصةً د هغوي د خپلو مالونو نه څه نه دي اخستي بلكه د تقسيم غنائم نه وراندي چه كوم مال د احتياج د پاره وركولي شي يا جدا كولي شي د هغه مال نه ئي طلب كړي وو. اوداسي مال (كوم چه د تقسيم نه وراندي وركولي شي) حكم دادي چه امام المسلمين داسي مال چه كله د ضرورت نه زيات وي واپس اخستي شي. چنانچه رسول الله ﷺ هم د دغه مال د پاره اعلان اوكړو د كومي واپس كول چه پخپله د هغوي د پاره ضروري وو. اودا جمله د احنافو په دي مسئله كښي دليل دي چه د غانمين د پاره د تقسيم غنائم نه وراندي ملاويدونكي مال كښي ملكيت نه ثابتيږي. ځكه چه كه د هغوي مليكت ثابتيدلو نو حضور به هغوي ته د مال وركولو نه پس د واپس كولو مطالبه نه كوله. په داسي حال كښي چه پخپله حضورپاك غني وو. اوكله چه دا خبره ثابته شوه چه نبي كريم ﷺ اعلان كولو سره مال جمع كولو كښي حق بجانب وو نو دا خبره هم معلومه شوه چه دا وليمه خالصةً د حضورپاك د حق خمس نه وه چه په مال غنيمت كښي د رسول الله ﷺ د پاره د الله ﷻ د طرف نه مختص وو. [3]

---

[1] معجم الصحاح ص: ٦٨٩النهاية في غريب الحديث والأثر: ١٨١/٢عمدة القاري ١٨٢/٤إرشاد الساري: ٣٣/٢ شرح الكرماني: ٣٣/٤.

[2] شرح النووي على صحيح مسلم كتاب النكاح أقل الصداق: ٢٢١/٩التوضيح لابن ملقن: ٣٣٤/٥عمدة القاري: ١٢٨/٤.

[3] لامع الدراري مع الكنز المتواري: ٤٥/٤-٤٤.

دحضرت گنگوهی رحمه الله كلام ختم شو په دې باندې شيخ الحديث رحمه الله ليكى چه حضرت گنگوهی رحمه الله د يو ډيرې باريك او اهم نكتې طرف ته اشاره كړې ده اودې طرف ته هغه روايات هم دلالت كوى كوم چه په مسلم شريف او بيهقى وغيره كښې موجود دى چه حضورپاك ارشاد اوفرمانيلو چه ((من كان عنده فضل زادٍ فليأتنا به، فجعل الرجل يجئ، بفضل التمر وفضل السويق وفضل السمن)) الحديث (1) رسول الله ﷺ اعلان فرمائيلې وو چه كوم سړى سره (دهغه دحاجت نه) زياتى توښه وى هغه دې ماله راوړى، چنانچه چا (دخپل حاجت نه) زياتى كهجورې راوړې ياچا زياتى اوړه راوړل او چا زياتى غوړى راوړل راغلو.

شيخ الحديث رحمه الله فرمائى چه دا خبره دحضرت گنگوهی رحمه الله ذكركړې خوده مگر ټولو شراح بخارى په كلامونوكښې معروف خبره هم هغه ده كومه چه د ظاهر الفاظو نه معلوميږى چه د حضورپاك په اعلان باندې دصحابه كرامو رضي الله عنهم څيزونه راوړل هم دخپل مال نه اوپه توگه د تبرع وو. (2)

علامه كرمانى رحمه الله فرمائى په دې حديث شريف كښې په دې خبره باندې دلالت دې چه يولونى سړى له په خپلو ملگرو باندې يقين كول پكاردى او د ضرورت په وخت په خپل احوال كښې دخپلو ملگرونه د ضرورت څيز غوښتل پكاردى. او په دې خبره باندې هم دلالت دې چه د يو سړى دملگرو دپاره مستحب دى چه د خپل ملگرى په وليمه وغيره كښې دهغه امداد اوكړى. (3)

تقرير بخارى شريف كښې شيخ الحديث رحمه الله يوه بله خبره فرمائى "فليجئ به" دا ددې وجې نه وو چه حضورپاك وليمه اوكړى ځكه چه كور خوئى وونه چه كورته ئى اوړلې وې اووليمه ئى كړې وې. (4)

قوله: وبسط نِطَعاً: اوحضورپاك دسترخوان خوركړو په نطع كښې څلورقسمه لغات دى نِطَع دنون كسره اوطاء فتحه سره. نِطْع دنون كسره اوطاء سكون سره. نَطَع دنون اوطاء فتحه سره اونَطْع د نون فتحه اوطاء سكون سره. په دې ټولو كښې افصح رومبې لغت دې يعنى نِطَع ددې جمع نُطُوع او أنطاع راځى. د نطع استعمال دهغه څرمن دپاره كيږى كومه چه د پهانسئى په وخت دمقتول لاندې خورولې شى اودغه شان د څرمن د سترخوان دپاره هم كولې شى دلته هم په دغه دويمه معنى كښې لستعمال شوې دې. (5)

قوله: فجعل الرجل يجيء بالتمر وجعل الرجل يجيء بالسمن: نو چا (زياتى) كهجورې راوړې اوچا (زياتى) غوړى راوړل راغلل. ماقبل كښې د صحيح مسلم د روايت په حواله سره داخبره مخې ته راغلې ده چه د حضورپاك د طرف نه دهغوى دزياتى توښې راوړلو اعلان اوكړې شو او اصحاب رسول ﷺ خپل خان نه كوم زياتى د ضرورت سامان وو هم هغه راوړل. (6)

(1) صحيح مسلم كتاب النكاح باب فضيلة اعتاقه أمته رقم الحديث: ٣٥٧٤السنن الكبرى للبيهقى كتاب النكاح باب تأدى حق الوليمة بأى طعام رقم الحديث: ١٤٨٩٧، ٢٥٩/٧جامع الأصول رقم الحديث: ٨٩٥٠، ٤١٣/١١.

(2) الكنز المتوارى: ٤٥/٤-٤٤.

(3) شرح الكرمانى: ٣٤/٤.

(4) تقرير بخارى شريف: ١٢٩/٢.

(5) معجم الصحاح ص: ١٠٤٩مجمع بحار الأنوار: ٧٢٤/٤المعجم الوسيط ص: ٩٣٠عمدة القارى: ١٢٨/٤شرح الكرمانى: ٢٤/٤.

(6) صحيح مسلم كتاب النكاح باب فضيلة إعتاقه أمته رقم الحديث: ٣٥٧٤.

قوله: قال: وأحسبه قد ذكر السويق: راوی اووئیل زما گمان دې چه حضرت انس رضی الله عنه ستوان (راوړلو) هم بیان فرمائیلې وو. په دې جمله کښې د قال فاعل عبدالعزیز بن صهیب رحمه الله د حدیث راوی دې. او أحسبه د "ه" ضمیر او "ذکر" ضمیر مرجع حضرت انس رضی الله عنه دې.
علامه کرمانی رحمه الله د دې جملې تشریح کولوسره فرمائی چه د راوی د دغه گمان په صورت کښې د سابقه دواړو جملو نه پس دا جمله وی. ((وجعل الرجل یجیء بالسویق)). یو بل احتمال د ضمائر په مراجع کښې داهم کیدې شی چه د قال فاعل امام بخاری رحمه الله وی او دا جمله د فربری رحمه الله وی او أحسبه ضمیر "ه" مفعول مرجع یعقوب وی. لیکن احتمال اول راجح دې او دویم کښې تکلفات بعید اختیارول دی.(1)

قوله: فحاسوا حیساً: (کله چه صحابه کرامو رضی الله عنهم د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په اعلان باندې د خپل ضرورت نه زیاتې د خوراك څیزونه راوړل، نوهغوی کهجورې غوړی او ستوان خپل مینځ کښې یوځائی کړل حیس نی تیارکړو (او په یوځائی اوخوړلو). د حاسوا مطلب دې چه هغوی جمع کیدونکی څیزونه یوبل سره گډود کړل ملاؤ نې کړل اودهغې نه ملیده شان تیار شو کوم ته چه په عربی کښې حیس وائی.(2)
حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی چه په اردو ژبه کښې د دې لفظ ترجمه حلوه یا ملیده ده.(3)

قوله: فکانت ولیمة رسول الله صلی الله علیه وسلم: نوبس دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارکه ولیمه وه. کانت د فعل ناقص ضمیر کوم چه د کانت اسم دې د حیس طرف ته راگرځی او ولیمة د خبرکیدو د وجې نه منصوب دی. مطلب د دې جملې دادې چه کهجورې ستوان او غوړی یوځائی کولوسره تیاره شوې هم حلوه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ولیمه وه. د دې نه علاوه د بل هیڅ څیز اهتمام نه ووکړې شوې.(4)

قوله: ولیمة: ولیمه الولم نه مشتق دې د دې معنی د جمع کیدلو ده. چونکه ولیمه د ښځې خاوند جمع کیدو، یوځائې کیدو نه پس وی په دې وجه دې ته ولیمه وائی. د ولیمې د افضل وخت باره کښې مختلف اقوال دی. د راجح قول مطابق شب زفاف نه پس افضل ده.(5)
د ولیمې سره متعلق د احکامو تفصیلی بحث به په خپل مقام باندې راځی. خو بیاهم په دې مقام باندې د لطیفې په توگه د مختلف دعوتونو د پاره په عربی ژبه کښې استعمالیدونکی مختلف الفاظ ذکرکولې شی:

ولیمة: د واده خوراك، **وکیرة** د مکان د تعمیر نه په فراغت باندې د خوشحالئی خوراك. **خُرس**: د ولادت د خوشحالئی خوراك. **أعذار**: د سنت د خوشحالئی خوراك. **نقیعة**: د سفر نه واپس راتلو د وخت خوراك. **نزل**: د میمله د روملنی میلمستیا خوراك. **وضیعة**: د مصیبت د اخوا کیدو د وخت خوارك

---

1) فتح الباری: ۶۲٤/۱دارالمعرفة، عمدة القاری: ۱۲۸/٤شرح الکرمانی: ۲٤/٤إرشادالساری: ۳٤/۲.
2) المحکم لابن سیده المادة: الحاء والسین والیاء: ۳۲۵/۳معجم الصحاح ص: ۲۷۷النهایة فی غریب الحدیث والأثر لابن الاثیر: ٤۵۸/۱التوضیح لابن ملقن: ۳۳٤/٤فتح الباری: ۶۲٤/۱عمدة القاری: ۱۲۹/٤ إرشادالساری: ۳٤/۲.
3) فیض الباری: ۲٤/۲أنوار الباری: ۱۳۰/۱.
4) التوضیح لابن ملقن: ۳۳۵/٤فتح الباری: ۶۲٤/۱عمدة القاری: ۱۲۹/٤ إرشادالساری: ۳٤/۲.
5) فتح الباری: ۲۸۷/۹ إعلاء السنن کتاب النکاح باب استحباب الولیمة: ۹/۱۹ عمدة القاری: ۱۳۱/٤.

مأدُبة: دَ هريو دعوت په وخت تياريدونکې خوراك. **قِري**: دَميلمه دَ هر يو خوراك نوم. **جَفَلي**: عمومي دعوت. **نَقَري**: خصوصي دعوت. **خُرسه**: دَ ښځې دَ بچې راوړو دَ وخت خوراك[1]

دَ حديث مبارک نه مستفاد امور: دَمذکوره طويل حديث مبارك نه ډيرزيات احکام اوفوائد معلوميږي. په کوم کښې چه ډير زيات خو ذکرشوې هم دي او دَډيرو وضاحت به په متعلق مقاماتوکښې راځي. دلته خلاصةً مستنبط کيدونکي فوائد ذکرکولې شي:

① دَسحر مونځ ته صلاة غداة په نوم سره ذکر کول هم جائز دي.

② دَ سحر دَ مونځ اصل وخت مستحب خو په يوه اندازه رڼا کيدو وخت دې. ليکن دَ ضرورت په وخت کله چه تول مونځ گذار موجود وي نوهغه وخت په تياره کښې مونځ کول هم صحيح دي.

③ په يوځناور باندې دَ دوو نه زيات کسان سوريدل هم صحيح دي. په دې شرط چه ځناور طاقت لري.

④ دَ جنگ په وخت دَ تکبير نعره اوچتول او دَ الله ﷻ ذکر کول مستحب دي.

⑤ تکبير هم درې ځل ونيل مستحب دي.

⑥ دَ ضرورت په وخت يعنى په جنگ کښې دَ اس دَ تربيت په وخت، دَ قتال وغيره دَ تربيت په وخت، اس زغلولوسره په مرتبه کښې لوئي سړو او شخصيات نه وړاندې کيدل بې ادبى نه ده.

⑦ دَ راجح مذهب مطابق پتون په ستر کښې داخل دې لکه چه دَ دلائلو نه واضح شوې.

⑧ دَ آقا خپله وينځه آزادولوسره هم هغې سره نکاح کول مستحب دى او په دې عمل کښې دَ دغه آقا دپاره دوچند اجر دې.

⑨ دَ يومصلحت عظيمه په وخت چاته ورکړې شوې ځيز واپس اخستل هم جائز دي.

⑩ دَ شپې په وخت شبِ زفاف يعنى بى بى سره مجامعت کول جائز دى اودغه شان دَ ورځې هم جائز دي.

⑪ په واده کښې وليمه کول مطلوب اوممدو دي.

⑫ دَ وليمې دپاره څه چه حاضر وي کافي اوخوښ کړې شوى دي. دَ څه لوئي پروگرام انتظام او غوښې کيدل ضروري اولازمي نه دي اودَ دې دَ پاره قرض اخستل ډيرزيات ناخوښه او مکروه عمل دې.

⑬ دَ دې حديث مبارك نه دا هم معلوميږي چه لوئى سړې دَ خپلو ملګرو په محبت باندې اعتماد کولوسره بې تکلف دَهغوى نه خوراك وغيره غوښتلې شي.

⑭ دَ يوسړي دَ ملګرو ګاونډيانو او تعلق لرونکو دپاره دَ خپل ملګري امداد کول مستحب دي.[2]

دَ روايت ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب وو «باب مايذكر في الفخذ» او په روايت کښې دَ حضرت انس رضي الله عنه جمله «وان ركبتي لتمس فخذ النبي صلى الله عليه وسلم، ثم حسر الإزار عن فخذه النبي صلى الله عليه وسلم، حتى أنظر إلى بياض فخذ النبي صلى الله عليه وسلم» تيرشو او په دواړوکښې مطابقت بالکليه ښکاره دې.

---

[1] أوجزالمسالک کتاب النكاح باب ماجاء في الوليمة: ۲۱/۱۰ عمدة القاري: ۱۳۱/٤ انوار الباري: ۱/۱۳۱.

[2] عمدة القاري: ۲۳۱/٤-۱۲۹ التوضيح لابن ملقن: ۳۳۵/٤-۳۱٦ شرح الکرماني: ۳۵/٤.

۱۲- باب: فِي كَمْ تُصَلِّي الْمَرْأَةُ مِنَ الثِّيَابِ

وَقَالَ عِكْرِمَةُ: لَوْوَارَتْ جَسَدَهَا فِي ثَوْبٍ لَأَجَزْتُهُ.

دا باب دې په هغه باره کښې چه ښځه په څومره کپړو کښې مونځ کولې شي. په مذکوره عنوان کښې

بَابٌ تنوین سره دَ مبتدا محذوف خبر دې. یعنی (هذاباب). دویمه خبره داده چه "کم" استفهامیه وی یا خبریه دا دَ کلام صدارت غواړی خودلته "کم" نه اول فی دې. دَدې جواب دادې چه دې ځائی کښې دَ "کم" صدارت باطل نه شو ځکه چه جار مجرور دَ یوې کلمې په حکم کښې وی.[۱]

دَترجمة الباب مقصد: حضرت حسین احمدمدنی رحمه الله فرمائی چه دَدې ترجمة الباب نه مقصد دادې چه تردې وخته پورې په مانځه کښې دَ سړو دَ لباس اوستر بیان وو. دَدې ځائی نه دَ ښځو دَ ستر اولباس بیان دې. دغه شان دَدې خبرې بیانول هم مقصود دې که چرې ښځه یو لوئی څادر ځان نه راتاؤ کړی اومونځ اوکړی چه په هغه څادر کښې دَهغې پوره بدن پټ شوې وی نوداسې کول جائز دی دَهغې مونځ به اوشی لکه چه دَتعلیق او حدیث الباب نه معلومیږی.[۲]

تعلیق: وقال عکرمة: لووارت جسدها في ثوب لأجزته: حضرت عکرمه رحمه الله اوفرمائیل چه که چرې څوک ښځه هم په یو (لوئی) څادر کښې خپل بدن پټ کړی نو زه به په هغه (کپړه کښې مونځ کول) جائز ګرځوم.

دَ تعلیق تخریج: دَحضرت عکرمه رحمه الله دا قول امام بخاری رحمه الله تعلیقاً بیان کړې دې اودا قول موصولاً المصنف لابن عبدالرزاق او لابن ابی شیبه کښې موجوددې.[۳]

مکمل روایت دادې: ((عبدالرزاق عن يحيى بن أبي كثير عن عكرمة قال: لو أخذت المرأة ثوبا، فتقنعت به، حتى لايرى من شعرها شيء، أجزأ عنها مكان الخمار))[۴] مراد دادې چه که څوک ښځه یو (لوئی) کپړه واخلی په هغې کښې خپل بدن اونغاړی، تردې چه دَهغې دویښتونه هم څه نه ښکاری نوهم دا کپړه به دَ پړونی یا لوپټې په ځائی باندې شي.

هم المصنف لابن عبدالرزاق کښې یوبل روایت دې: ((عبدالرزاق عن معمر عن يحيى بن أبي كثير قال: سئل عكرمة أتصلي المرأة في درع وخمار؟ قال: نعم، إذا لم يكن شفافا))[۵] یعنی مراد دادې چه دَحضرت عکرمه رحمه الله نه تپوس اوکړې شو چه آیا ښځه صرف په قمیص یا پړونی کښې مونځ کولې شي؟ نوهغوی جواب ورکړو چه او، اداکولې شي په دې شرط چه دا کپړې باریکې (دَکومې نه چه دَ بدن څرمن یا ویښته

---

[۱]) شرح الکرمانی: ۳٤/٤عمدة القاری: ۱۳۱/٤إرشادالساری: ۳٤/۲الکوثر الجاری: ۵۷/۲.

[۲]) تقریر حسین احمدمدنی رحمه الله غیر مطبوع.

[۳]) تعلیق التغلیق باب فی کم تصلی المرأة من الثیاب: ۲۱۵/۲-۲۱٤ عمدة القاری: ۱۳۱/٤التوضیح لابن ملقن: ۳۳۷/۵.

[۴]) المصنف لعبدالرزاق کتاب الصلاة باب فی کم تصلی المرأة من الثیاب رقم الحدیث: ۵۰٤۷، ٤٤/۳.

[۵]) أیضاً رقم الحدیث: ۵۰٤۸، ٤٤/۳.

ښکاري، نه وي. اوپه المصنف لابن ابی شیبه کښې دي: «حدثنا أبوأسامة، عن الجُريري، عن عكرمة قال: تُصلي المرأة في درعٍ وخمار حصيف»[1] یعنی حضرت عکرمه رحمه الله اوفرمائیل چه ښځه په داسې قمیص او پړونې کښې مونځ کولې شي چه مضبوط پیړ وي «دګوم نه چه رنګ نه ښکاري». په یوبل روایت کښې دي: «حدثنا وكيع قال: حدثنا أبان بن صمعة، عن عكرمة، عن ابن عباس قال: لابأس بالصلاة في القميص الواحد إذا كان صفيقاً»[2] دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه روایت دې چه هغوی فرمائی چه صرف په یوقمیص کښې مونځ کولوکښې څه حرج نشته که دغه قمیص دِ پیړې کپړې وي. په یوبل روایت کښې دي: «أبوأسامة، عن الجريري، عن عكرمة، أنه لايري بأساً بالصلاة في القميص الواحد خصيصاً»[3] یعنی حضرت عکرمه رحمه الله هم په یو قمیص کښې چه دِ پیړې کپړې وي مونځ کولوکښې هیڅ حرج نه ګنړلو.

قوله: لوواړت جسدها: دَ وارت معنی ده سترت او غَطّتْ یعنی که ښځه خپل بدن پټ کړي.[4]

قوله: لأجزته: دکشمیهنی په روایت کښې داسې دي. اصیلی او ابن عساکر په روایت کښې دَدې کلمې په ځائې دَجاز لفظ دې.[5]

عکرمة: دامشهورامام حدیث اوتفسیر ابوعبدالله عکرمه مولی عبدالله بن عباس مدنی رحمه الله دې. دَدوی تفصیلی تعارف کتاب العلم باب قول النبی ﷺ: اللهم علمه الکتاب کښې تیرشوې دې.[6]

دَ تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب کښې وو چه ښځه په څومره کپړوکښې مونځ کولې شي. نو په مذکوره تعلیق سره نې دې طرف ته اشاره اوکړه که چرې هم په یوه کپړه کښې پوره بدن پټولو سره مونځ اوکړي نومونځ به نې اوشي.

حدیث الأول

[۳۶۵] - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ، أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: لَقَدْ «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الْفَجْرَ، فَيَشْهَدُ مَعَهُ نِسَاءٌ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ مُتَلَفِّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ»[7] [۸۳۴،۸۲۹،۵۵۴]

---

[1] المصنف لابن أبي شيبة كتاب الصلاة باب المرأة في كم ثوب تصلي، رقم الحديث: ۶۲۳۷، ۳۳۲/۴.
[2] المصنف لابن أبي شيبة كتاب الصلاة باب الصلاة في الثوب الواحد، رقم الحديث: ۶۲۴۶، ۳۳۴/۴.
[3] المصنف لابن أبي شيبة كتاب الصلاة باب الصلاة في الثوب الواحد، رقم الحديث: ۶۲۵۵، ۳۳۵/۴.
[4] التوضيح لابن ملقن: ۳۳۹/۵ عمدة القاري: ۱۳۱/۴.
[5] ارشادالساری: ۳۴/۲فتح الباری: ۶۲۵/۱.
[6] کشف الباري: ۳۶۳/۳.
[7] رواه البخاري في مواقيت الصلاة باب وقت الفجر رقم الحديث: ۵۷۸ وفي صفة الصلاة باب انتظار الناس قيام الإمام العالم، رقم الحديث: ۸۶۷وباب سرعة إنصراف النساء من الصبح وقلة مقامهن في المسجد رقم الحديث: ۸۷۲ومسلم في المساجد باب استحباب التكبير بالصبح في أول وقتها رقم الحديث: ۱۴۵۷- ۱۴۵۹ وأبوداؤد في الصلاة باب وقت الصبح رقم الحديث: ۴۲۳والترمذي في الصلاة باب في التغليس في الفجر رقم الحديث:

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه حضورپاك به دَ سحر مونځ كولو نوځه مسلماناني ښځې به هغوى سره دَ سحرمانځه (جمع كېنې) شريكيدلې اوهغوى به په خپلو څادرونوكښې رانغښتې شوې وې. بيا (دَمونځ نه پس) هغوى به دَ خپلو كورونوطرف ته واپس كيدلې نوچابه هغوى نه شوې پيژندلې.

تراجم رجال

ابواليمان: دا ابواليمان حكم بن نافع بهرانى حمصى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى حالات كتاب بدء الوحى دَ شپږم حديث لاندې تيرشوى دى.(۱)

شعيب: دا ابوبشر شعيب بن ابى حمزه القرشى الاموى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى حالات كتاب بدء الوحى دَ شپږم حديث لاندې تيرشوى دى.(۲)

زهري: دا ابوبكر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله لوئى الزهرى المدنى رحمه الله دې. دَ دوى حالات كتاب بدء الوحى باب كيف كان بدء الوحى دَ دريم حديث لاندې تيرشوى دى.(۳)

عروة: دا عروه بن الزبير بن العوام رحمه الله دې. دَ دوى حالات كتاب بدء الوحى دَ دويم حديث لاندې تيرشوى دى.(۴)

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابى بكر صديق رضي الله عنها ده. دَ دوى حالات كتاب بدء الوحى دَ دويم حديث لاندې تيرشوى دى.(۵)

شرح حديث

قوله: فيشهد معه نساء من المؤمنات: يشهد دَ يحضر په معنى كښې دې اونساء دَ امرأة جمع ده من غير لفظه.(۶) مطلب دادې چه مؤمنې ښځې به دَ سحردَ مانځه په جمع كښې حاضريدلې.

قوله: متلفعات في مُروطهن: هغه ښځې به په خپلو څادرونوكښې رانغښتې وې. دا جمله دَ نساء نه حال جوړيدو سره واقع شوې ده. اكثر شارحين داتركيب بيان كړې دې.(۷) ليكن صاحب الكوثر الجارى رحمه الله په دې باره كښې ليكلى دى: ((ويروي منصوباً على الحال من النساء، وليس بقوي، لأن ذالحال إذاكان نكرة يجب تقديم الحال عليه)) او متلفعاتٍ دَ نساء نه حال واقع كيدو په وجه منصوب دې حالاتكه داخبره

۱۵۳والنسائى فى المواقيت باب التغليس فى الحضر رقم الحديث: ۵۴۶-۵۴۷وابن ماجة فى كتاب الصلاة باب وقت صلاة الفجر رقم الحديث: ۶۶۹والمؤطا فى وقت الصلاة باب وقوت الصلاة: ۵/۱جامع الأصول كتاب الصلاة الفرع الثانى فى تقديم أوقات الصلوت رقم الحديث: ۳۲۸۳،۲۲۳/۵.

(۱) كشف البارى:۴۷۹/۱.

(۲) كشف البارى:۴۷۹/۱.

(۳) كشف البارى:۳۲۶/۱.

(۴) كشف البارى:۲۹۱/۱.

(۵) كشف البارى:۲۹۱/۱.

(۶) التوضيح لابن ملقن: ۳۴۰/۵عمدة القارى: ۱۳۲/۴إرشادالسارى: ۳۵/۲.

(۷) شرح الكرمانى: ۳۴/۴إرشادالسارى: ۳۵/۲عمدة القارى: ۱۳۲/۴.

مضبوطه نه ده څکه چه کله ذوالحال نکره وی نو په هغې باندې حال مقدم کول ضروری وی.[1]
دعلامه کرمانی رحمه الله ددې خبرې جواب داورکولې شی چه دا قاعده مُسلم ده لیکن په دې باندې عمل هغه وخت ضروری وی کله چه ذوالحال نکره محضه وی. اوکله چه په دې حدیث کښې نساء نکره محضه نه ده بلکه نکره مخصوصه ده یعنی ددې صفت من المؤمنات مذکوره دې. دَ کوم په وجه چه به دلته مذکوره قاعده نه شی جاری کولې. والله اعلم بالصواب.
متلفعات کښې دویم احتمال دَ صفت دې یعنی دا جمله به نساء نه صفت واقع کیږی او مرفوع به وی یعنی متلفعات.[2]
دَمذکوره جملې رومبې لفظ دَ اصیلی په روایت کښې متلففات دې دَ فاء تکرار سره لیکن دواړه الفاظ په یوه معنی کښې دی، مقصود کښې دې تغیرسره څه فرق نه پریوځی.[3]

قوله::مُروطهن: دا جمع دَ مِرطٌ ده ددې معنی ده وړنی یا دَ ریښم هغه څادر چه دَ قمیص په ځائې باندې اغوستلې شی.البته ددې څادرخصوصیت دادې چه دادَ شین رنګ وی اوهم دَ ښځو دَاستعمال وی.[4]

قوله::ثم یرجعن إلی بیوتهن: بیا به هغه ښځې دَ جمات نه کورته واپس کیدلې.

قوله::مایعرفهن أحد: هیچابه نه پیژندلې. مطلب دا چه کله به هغوی دَمونځ نه فارغ شوې اوکورونوته به واپس کیدلې نو دَهغوی په کتلو به چا پیژندلې نه شوې چه دا ښځې دی که سړی؟ کتونکوته به صرف شك معلومیدلو. هم دَ صحیح بخاری په دویم روایت کښې تصریح ده ((لایعرفن من الغلس))یعنی دَهغوی پیژندګلو به دَ تیارې دَ وجې نه نه کیدله.[5] په اصل کښې په دې مقام باندې دغه ښځې نه پیژندل ددوو وجوهاتو احتمال لری چه ددې سبب به تیاره وه که پردې کولوکښې به ښه مبالغه کول.[6]

دَ حدیث مبارک ترجمة الباب سره مناسبت: دَمذکوره حدیث ترجمة الباب سره مناسبت ((متلفعات فی مروطهن))کښې دې هغه داسې چه په ترجمة الباب کښې وو چه ښځه په څومره کپړوکښې مونځ اداکړې نوهغه به صحیح شی، او په دې جمله کښې دی که په یولوئی څادرکښې اونغښتلې شی اومونځ اوکړی نو مونځ به ئې اوشی. څکه چه مرط دَ یو څادردپاره استعمالیږی.[7]
دَامام بخاری ددې روایت نه اوددې نه دَ وراندې دَحضرت عکرمه رحمه الله ذکرکړې شوې روایت نه په دې خبره باندې استدلال کول دی چه دَ ښځې مونځ په یوه کپړه کښې کیږی په دې شرط چه په هغې کښې دَ

---

[1] الکوثرالجاری: ٥٧/٤.
[2] شرح الکرمانی: ٣٤/٤إرشادالساری: ٣٥/٢.
[3] عمدة القاری: ١٣٢/٤الکوثرالجاری: ٥٧/٢ أوجزالمسالک رقم الحدیث: ٤، ٢٧٢/١.
[4] معجم الصحاح ص: ٩٥١النهایة لابن الأثیر: ٦٠٧/٢شرح الکرمانی: ٣٤/٤التوضیح: ٣٤٠/٥فتح الباری: ٦٢٥/١.
[5] صحیح البخاری کتاب مواقیت الصلاة باب وقت الفجر رقم الحدیث: ٥٧٨.
[6] التوضیح: ٣٤١/٥فتح الباری: ٦٢٥/١الکوثر الجاری: ٥٨/٢ نوټ: ددې مسئلې تفصیل وړاندې دَ سحر دَ مونځ افضل وخت کوم یودې دَ عنوان لاندې راځی.
[7] عمدة القاری: ١٣٢/٤تقریربخاری شریف: ١٢٩/٢.

دي ټول بدن پټ وي. داعتراض کونکو په نیز قابل اعتراض دي چه دَدي روایت نه استدلال تام نه دي ځکه چه عین ممکن دی چه دغه ښځو د دي ځادرونولاندي نوري کپړي هم اغوستي وی لکه زمونږ په زمانه کښي چه دَ برقي لاندي نور لباس استعمالولو رواج دي. (۱)

نودَدي جواب دا ورکړي شو چه دا څه وزنداره اعتراض نه دي ځکه چه دَحدیث دَ ظاهر نه هم دغه معلومیږي چه دَهغوی په بدنونو به هم هغه یویوځادر وو اوددي تفتیش نه دَحضورپاك خاموشي اختیارول هم دَدي خبري دلیل دي چه هم په یوه لویه کپړه کښي دَ پټیدو په حالت کښي دَ ښځو مونځ صحیح کیږي. (۲)

دَښځودپاره دَمانځه په حالت کښي څومره کپړي ضروری دی؟ دَښځودَ مانځه دَصحت دَ پاره څومره کپړي ضروری دی؟ په دي باره کښي اختلاف دي. امام بخاري رحمه الله دَ صنیع تعلیق او روایت نه معلومیږي چه دَهغوی په نیز په یولوئی ځادر کښي انغښتلو سره دَمونځ کولو په صورت کښي دَ جواز والاصورت دي. دَ بل فریق په نیز دَ سرِ او ښځي دَ مونځ دَ صحت دپاره دَ دوو کپړوکیدل ضروری دی. ددریم فریق په نیز ددریو کپړو کیدل ضروری دی اودَ څلورم فریق په نیز دَ څلورو کپړو کیدل ضروری دی. دَ دویم فریق قائلین امام ابوحنیفه رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله دی. او دَدریم فریق قائل حضرت عطاء رحمه الله دي. اودَ څلورم فریق ابن سیرین رحمه الله دي. ابن المنذر رحمه الله وائي چه په ښځه باندي خپل ټول بدن پټول واجب دی بغیردَ مخ او لاسونونه. اوس که دا پټول په یوه کپړه سره اوشي اوکه په زیاتوسره برابر دی. دمتقدمین دَ طرف نه په دي باره کښي هیڅ امر قطعي دَ دریو یا څلورو باره کښي نه دي نقل او دا اختلاف استحبابی دي یعني څومره کپړي مستحب دی. (۳)

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائي په دي سلسله کښي دَ جمهورو مذهب دادي چه څومره کپړه دَهغي دَ ستر دَ پاره کافي وی هغه دي استعمال کړي اودَ بعض رائي ده چه دوه کپړي دي واخلی اودَ بعض رائي ده چه دري دي واخلی. دغه شان یو قول دَ څلورو کپړو داخستو هم دي. دَ ښځي ټول بدن ستر دي «الاالوجه والکفین واختلف فی القدمین» (۴)

په مونځ کښي په ښځه باندي څومره بدن پټول ضروری دی؟ دَ احنافو په نیز دَښځي ټول بدن بغیردَ مخ لاسونو او قدمونودَ ظاهر نه ستر دي. امام مالك رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله صرف دوه اجزاء مخ او لاسونه مستثنیٰ ګرځوی. دَدي دوارو حضراتو په نیز دَ ښځي قدم (خپي) واجب الستر دی که په مانځه کښي دَ ښځي قدمونه ښکاره وی نودَامام مالك رحمه الله په نیز دَ مونځ په وخت کښي دننه دننه دَ دغه مونځ واپس راګرځول واجب دی اودَ امام شافعی رحمه الله په نیز که وخت باقي وی او که نه وی څه راګرځول ضروري دی. (۵)

دَسحر دَمونځ افضل وخت کوم یودي؟ په مذکوره حدیث کښي چه به ښځودَ سحر مونځ کولونه

---

(۱) الکوثرالجاری: ۵۸/۲.

(۲) فتح الباری: ۶۲۵/۱عمدة القاری: ۱۳۳/٤إرشادالساری: ۳۵/۲.

(۳) شرح ابن بطال: ۳۷/۲عمدة القاری: ۱۳۳/٤.

(۴) تقریر بخاری شریف: ۱۲۹/۲.

(۵) الدرمع الرد کتاب الصلاة باب شروط الصلاة مطلب فی ستر العورة: ۲۹۸/۱-۲۹۷المجموع شرح المهذب کتاب الصلاة باب ستر العورة: ۱۶۷/۳المغنی لابن قدامة کتاب الصلاة باب سترالعورة فی الصلاة وحدها: ۳۳۷/۱-۳۳۶ المواهب الجلیل کتاب الصلاة فصل فی ستر العورة: ۹/۲.

واپسی کوله نوهغوی به چا نه شوې پیژندلې. دَدې جملې دَ وجې نه دَسحر مونځ مستحب او افضل وخت کښې دَ ائمه کرامو اختلاف دې. په دې باره کښې رومبې خبره خوداده چه دَ سحر دَمونځ دَ وخت په جواز کښې اختلاف نه دې هغه خودَ ټولوائمه حضراتو په نیز دَسحر دَراختونه ترنمر راختو پورې دې (۱)

البته اختلاف دَ هغه نه په افضل وخت کښې دې چه دَ سحر دَ مونځ اول وخت یعنې په تیاره کښې کول افضل دی یا په آخر وخت یعنې رڼاکښې کول افضل دی. په دې باره کښې دَ مذاهب تفصیل څه دا شان دې. که چرې آسمان صفا وی یعنې اوریځې نه وی نو دَاحنافو په نیز دَ سحر مونځ په رڼاکښې کول دَ تیارې نه په کولو کښې افضل دې که په سفر کښې وی او که په حضر کښې، که دَ ګرمئی موسم وی او که دَ یخنئی، اودا حکم دَ ټولو خلقو په حق کښې دې. سوا دَ حاجې نه چه دَهغه دَپاره په مزدلفه کښې په تیاره کښې مونځ کول په رڼاکښې دَ مونځ کولو نه افضل دې.(۲)

امام طحاوی فرمائی که دَ سحر په مونځ کښې دَ اوږد قراءت اراده وی نو بیاغوره خبره داده چه مونځ په تیاره کښې شروع کړې شی او په رڼاکښې دې پوره کړې او که چرې دَ اوږد قراءت کولو اراده ئې نه وی نو بیا دَداسې سړی په حق کښې هم اسفار یعنې په رڼاکښې افضل دې دَ تغلیس په ځائې.(۳)

علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی دَاحنافو نه امام ابوحنیفه رحمه الله او امام ابویوسف رحمه الله مذهب دا دې چه دَ سحر دَمونځ شروع او ختمول هم په اسفار کښې کول افضل دی اودَ امام محمد رحمه الله مذهب دې چه شروع په تیاره کښې اوختمول په رڼاکښې افضل دی. همدا امام طحاوی رحمه الله اختیار کړې دی (۴)

ائمه ثلاثه (امام مالک رحمه الله امام شافعی رحمه الله اوامام احمدبن حنبل رحمه الله) په نیز دَ سحر دَمونځ شروع او ختمول دواړه هم په تغلیس کښې کول افضل دی.(۵)

دَ احنافو دلائل: په دې مسئله کښې دَ احنافو مذهب دَ صحیح احادیثو نبویه صلی الله علیه وسلم او آثار صحابه رضی الله عنهم نه ثابت دې.

رومبې دلیل: دَاحنافو دَ ټولو نه رومبې دلیل دَ حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه روایت دې کوم چه اصحاب سنن الاربعه اودَهغوی نه علاوه په خپل کتب کښې په صحیح سند سره نقل کړې دې.(۶) زمونږ مستدل

---

(۱) بدائع الصنائع كتاب الصلاة فصل في شروط الصلاة: ۵۵۹/۱-۵۵۸.

(۲) بدائع الصنائع كتاب الصلاة وأما شرائط الأركان: ۵۷۱/۱فتح القدير كتاب الصلاة فصل في استحباب التعجيل: ۲۲۷/۱حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة مطلب في طلوع من مغربها: ۲٤/۲دارعالم الكتب تبيين الحقائق كتاب الصلاة الأوقات التي يستحب فيها الصلاة: ۲۲۱/۱.

(۳) شرح معاني الآثار كتاب الصلاة باب الوقت الذي يصلى فيه الفجر، أي وقت هو؟: ۱۳٤/۱.

(۴) العرف الشذي كتاب الصلاة باب ماجاء في التغليس بالفجر رقم الحديث: ۱۵۳، ۲۰۰/۱.

(۵) الذخيرة كتاب الصلاة الفصل السادس في وقت الصبح: ۲۹/۲ مواهب الجليل لشرح مختصر الخليل كتاب الصلاة مواقيت الصلاة: ۳٤/۲المدونة الكبرى كتاب الصلاة في الأوقات: ۵۷/۱-۵۶المجموع شرح المذهب كتاب الصلاة باب مواقيت الصلاة: ۵۳/۲روضة الطالبين كتاب الصلاة الباب الأول في المواقيت: ۲۹۳/۱ الحاوي في فقه الشافعي كتاب الصلاة باب صفة الأذان وما يقام له من الصلاة ولايؤذن: ٦٤/۲ المغني لابن قدامة كتاب الصلاة فصل مايستحب من تعجيل الصلاة: ۲٤/۲الإنصاف للمرداوي كتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ۱٦٦/۳ المبدع شرح المقنع كتاب الصلاة شروط الصلاة: ۳۰۷/۱.

(۶) سنن الترمذي كتاب الصلاة باب ماجاء في التغليس بالفجر رقم الحديث: ۱۵٤ سنن أبوداؤد كتاب الصلاة باب في وقت الصبح رقم الحديث: ٤۲٤سنن النسائي في المواقيت باب الأسفار رقم الحديث: ۵٤۹ سنن ابن ماجة كتاب

داحدیث محمدبن اسحاق او محمدبن عجلان په طرق سره نقل دي. امام ترمذی رحمه الله د محمدبن اسحاق رحمه الله په طرق سره اوباقی ائمه دمحمدبن عجلان رحمه الله په طریق سره روایت کړي دي. ابن القطان رحمه الله په خپل کتاب کښې دمحمدبن عجلان رحمه الله د طریق باره کښې لیکلی دی ((طریقه طریق صحیح))[1] لهذا د احنافو مستدل مذکوره حدیث د محمدبن عجلان رحمه الله په طریق سره به مراد وی: ((عن محمدبن عجلان عن عاصم بن عمر عن محمود ابن لبید عن رافع بن خدیج، قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: أسفروا بالفجر، فأنه أعظم للأجر)) یعنی رسول الله ﷺ ارشاد فرمانیلي د سحر مونځ په رڼاکښې کوئی، پس تحقیق دا داجر په اعتبار سره ډیر زیات دي.

هم دا روایت ابن حبان رحمه الله دي الفاظوسره تخریج کړي دي: ((أسفروا بصلاة الصبح فأنه أعظم للأجر))[2] او امام طحاوی رحمه الله په دي الفاظو سره تخریج کړي دي: ((أسفروا بالفجر فكلما أسفرتم، فهو أعظم للأجر أوقال لأجوركم))[3] اوبزار رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه روایت په دي الفاظوسره نقل کړي دي: ((أسفروا بصلاة الفجر، فأنه أعظم للأجر))[4]

اوامام طحاوی رحمه الله دحضرت جابر رضی الله عنه حدیث نقل کړي دي: ((قال: كان علیه السلام یؤخر كاسمها)) شرح معاني الأثار کتاب الصلاة باب الوقت الذي یصلی فیه الفجر: ۱۳۳/۱. هم د شرح معانی الأثار یو روایت کښې دی: ((قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: أصبحوا الصبح، فكلما أصبحتم، فهو أعظم للأجر)) شرح معاني الأثار کتاب الصلاة باب الوقت الذي یصلی فیه الفجر: ۱۳۲/۱. مطلب د دي دا دي چه د سحر مونځ څومره رڼا کولوسره اوکړي شی هم دومره به اجر زیات ملاویږي. حالانکه د تیاري ختمیدونه پس چه کله سحر واقع کیږي نوددي نه پس په هغه رڼا کښې نور زیاتوالي نه کیږي. نومقصود په دي خانی کښې د دي مسئلي مبالغة په ښه شان سره واضح کوی.

درافع بن خدیج رضی الله عنه د مذکوره روایت باره کښې امام ترمذی رحمه الله فرمائی ((حدیث حسن صحیح))[5] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ((صححه غیرواحد))[6]

علامه زیلعی رحمه الله لیکی امام نسائی رحمه الله داروایت په صحیح سندسره نقل کړي دي.[7] علامه هیثمي رحمه الله لیکلی دی چه بزار رحمه الله دا روایت کړي دي اوددي ټول رجال ثقه دي.[8] علامه هیثمی رحمه الله د رافع بن خدیج رضی الله عنه د اسفار باره کښې نور دوه روایتونه نقل کړی دی اوده‌غې نه پس ئي فرمائیلي

الصلاة أبواب مواقیت الصلاة باب وقت صلاة الفجر رقم الحدیث: ۶۷۲جامع الأصول کتاب الصلاة القسم الأول فی الفرائض وأحكامها، الفصل الثانی فی المواقیت الفرع الرابع فی أول الوقت بالصلاة رقم الحدیث: ۳۳۲۹، ۲۵۲/۵.

[1] نصب الرایة للزیلعی کتاب الصلاة فصل الحدیث الثانی عشر: ۲۳۵/۱العرف الشذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی التغلیس بالفجر رقم الحدیث: ۱۵۴، ۲۰۱/۱.

[2] صحیح ابن حبان کتاب الصلاة باب مواقیت الصلاة رقم: ۱۴۹۱.

[3] شرح معانی الأثار کتاب الصلاة باب الوقت الذي یصلی فیه الفجر: ۱۳۲/۱.

[4] مسند البزار مسند أبی حمزة أنس بن مالک رضی الله عنه رقم الحدیث: ۶۲۴۴، ۳۵۰/۳.

[5] سنن الترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی التغلیس بالفجر رقم الحدیث: ۱۵۳.

[6] فتح الباری لابن حجر کتاب مواقیت الصلاة باب وقت الفجر رقم الحدیث: ۵۷۸، ۷۳/۲.

[7] نصب الرایه کتاب الصلاة فصل الحدیث الثانی عشر: ۱/۲۳۵.

[8] مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، کتاب الصلاة باب وقت الصلاة الصبح: ۳۱۵/۱.

دی: «وهما من رواية هرير بن عبدالرحمن بن رافع بن خديج وقد ذكرها ابن أبي حاتم ولم يذكر في أحد منهما جرحًا ولا تعديلاً، قلت: وهرير ذكره ابن حبان في الثقات، وقال يروي عن أبيه» [۱]

دویم دلیل: داحنافو دویم دلیل دَحضرت ابوبرزه رضي الله عنه حدیث دې کوم چه امام بخاری رحمه الله او امام مسلم رحمه الله نقل کړې دې: په هغې کښې دی «أن النبی صلی الله علیه وسلم کان ینصرف من صلاة الغداة حین یعرف الرجل جلیسه» [۲] ددې حدیث مطلب دادې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم به کوم وخت دَ سحر مونځ مکمل کولو نوهغه وخت به سړی خپل ځان سره ناست بل مونځ ګذار پیژندلو چه هغه څوک دې.

اوس دلته دَ غور کولوخبره داده چه په هغه زمانه کښې بجلی وغیره خو وه نه مسجدنبوی کچه او وړوکې وو نو په وجه دَ ټیټو دیوالونو او ښکته چتونو به تیاره تر ډیره وخته پورې وه په داسې حالاتوکښې دَ مانځه نه فارغیدو وخت کښې دَ یوبل دَ شکل اوصورت پیژندلو مطلب دادې چه ښه ډیره رڼا به شوې وه. تردې چه دننه ماحول کښې به هم دَ یوبل پیژندګلو کول په آسانتی سره ممکن کیدل.

دریم دلیل: دَ احنافو دریم دلیل دَحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه حدیث دې کوم چه شیخینو حضراتو روایت کړې دې:-

«عن ابن مسعود قال: ما رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی لغیر وقتها إلا بجمع، فإنه جمع بین المغرب والعشاء بجمع، وصلی صلاة الصبح من الغد قبل وقتها» [۳]

دا الفاظ دَ سنن ابی داؤد دی. مطلب دَحدیث دادې چه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائی چه مانبی کریم صلی الله علیه وسلم چرې نه دې لیدلې چه هغوی مونځ دَ خپل وخت نه بغیر اداکړې وی سوا دَ مزدلفه دَ سحر چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ مزدلفه ماښام او ماسخوتن جمع کړل او وړاندې راتلونکې سحر نی دَ سحر مونځ دوخت نه وړاندې اداکړو. دَ وخت نه وړاندې مطلب دادې چه روزانه دَ مونځ کولوکوم وخت وو دهغې نه وړاندې اوهغه وخت په عام توګه باندې داسفار وخت کښې اداکول وو. او خاص په هغه ورځ نی په تیاره کښې مونځ کړې وو په دې وجه نی اوونیل چه دَ وخت نه وړاندې اداکړو. دا مطلب نی نه دې چه دَ سحر دَ وخت داخلیدلونه وړاندې نی کړې [۴] ددې نور وضاحت هم دَ صحیح بخاری یو روایت سره کیږی په کوم کښې چه دی: «فلما طلع الفجر قال: إن النبی صلی الله علیه وسلم کان لا یصلی هذه الساعة إلا هذه الصلاة فی هذا المکان من هذا الیوم» [۵] ارشاد نی اوفرمائیلو چه کله سحر راوختلو ... الخ راوی اوفرمائیل بیشکه نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه وخت (یعنی دَ سحر راختو نه پس زر په تیاره کښې) مونځ نه کولو مګر دا مونځ صرف په هغه ورځ او هغه ځائې (یعنی مزدلفه) کښې اوکړو. دَ ابن مسعود رضي الله عنه دَ مذکوره روایت نه معلومیږی چه دَ حضورپاک علیه السلام معمول په رڼاکښې دَ مونځ کولو او مونځ ورکولو

---

[۱] مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، کتاب الصلاة باب وقت الصلاة الصبح: ۳۱۶/۱.

[۲] صحیح البخاری کتاب الأذان باب القراءة فی الفجر رقم الحدیث: ۷۷۱صحیح مسلم کتاب الصلاة باب معرفة الرکعتین رقم الحدیث: ۶۴۷.

[۳] صحیح البخاری کتاب المناسک باب من یصلی الفجر بجمع رقم الحدیث: ۱۶۸۲.

[۴] العرف الشذی أبواب الصلاة ماجاء فی الإسفار بالفجر رقم: ۱۵۴، ۲۰۲/۱أوجزالمسالک کتاب وقوت الصلاة رقم الحدیث: ۴، ۲۷۴/۱تبیین الحقائق کتاب الصلاة: ۲۲۲/۱.

[۵] صحیح البخاری کتاب الحج باب من أذن وأقام لکل واحدة منهما رقم الحدیث: ۱۶۷۵.

وو. په دغه خاص ورځ د معمول خلاف عمل مخې ته راغلو نو صحابي رسول ﷺ هغه بیان کړو.

څلورم دلیل: د احنافو څلورم دلیل هغه حدیث شریف دې په کوم کښې چه حضرت جبرائیل علیه السلام رسول الله ﷺ ته د مانځه د وختونو تعلیم ورکړو. د دې په آخره کښې د سحر د وخت باره کښې د راوی بیان دې چه «ثم صلی الصبح حین اسفرت الأرض»[1] او هم دغه روایت په ابوداؤد شریف کښې دې د کوم الفاظ چه دادی: «صلی بی الفجر فأسفر»[2] او په مستدرك للحاكم کښې ذکرشوی روایت کښې دی: «ثم جاءه الصبح حین أسفر جدا» د دې حدیث شریف په آخره کښې امام حاکم رحمه الله فرمائي: «هذا حدیث صحیح مشهور من حدیث عبدالله بن المبارك»[3] حافظ ابن حجر رحمه الله تلخیص الحبیر کښې د امام ترمذی رحمه الله کلام نقل کړې دې چه «قال محمد: حدیث جابر أصح شیء فی المواقیت»[4]

پنځم دلیل: د احنافو پنځم دلیل د ابراهیم نخعي رحمه الله قول دې کوم چه په صحیح سندسره امام طحاوی رحمه الله او ابن ابی شیبه رحمه الله نقل کړې دې: «ما اجتمع أصحاب محمد صلی الله علیه وسلم علی شیء ما اجتمعوا علی التنویر»[5] یعنی اصحاب رسول ﷺ په یوامرباندې داسې نه دی جمع شوی لکه چه د سحر په رڼا کښې په مونځ کولوچه راجمع شوی دی. امام طحاوی رحمه الله لیکلی دی دا خبره څنګه صحیح کیدې شي چه صحابه کرام رضی الله عنهم د حبیب پاك ﷺ خلاف په یوامرباندې راجمع شي.[6]

د ائمه ثلاثه دلیل: د ائمه ثلاثه رحمهم الله مذهب په دې مسئله کښې دادې چه د سحرمونځ په تیاره کښې کول غوره دی. د دې حضراتو دلیل هغه روایت دې کوم کښې چه حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمائیلې چه کله به ښځو مونځ اوکړو او واپس به د کورونوطرف ته تللې نوچا به هغوی نه پیژندلې اوداسې به د تیارې د وجې نه کیدل.

د ائمه ثلاثه د دلیل د احنافو د طرف نه دومبې جواب: د احنافو د طرف نه د دې حدیث نه د دلیل نیولو په نه صحیح کیدو باندې مختلف جوابونه ورکړې دی. د ټولو نه اول خو په دې خبره ځان پوهه کول پکار دی چه د صحیح بخاری په موجوده مقام کښې د مذکوره حدیث شریف آخری جمله (د کوم نه چه دلیل نیولې شي) الفاظ دادی: «ما یعرفهن أحد»[7] چه چا به هغوی پیژندلې نه خو هم دغه حدیث په نورو مقاماتوکښې دې نوهلته آخری الفاظ دادی: «لا یعرفهن أحد من الغلس»[8] یوبل ځائی کښې دی «لا یُعرَفن من الغلس»[9]

---

[1] سنن الترمذی کتاب الصلاة باب ماجآء فی مواقیت الصلاة رقم الحدیث: ۱۴۹.
[2] سنن أبی داؤد کتاب الصلاة فی المواقیت رقم الحدیث: ۳۹۳.
[3] المستدرک علی الصحیحین کتاب الصلاة باب فی مواقیت الصلاة رقم الحدیث: ۷۰۴.
[4] تلخیص الحبیر کتاب الصلاة باب أوقات الصلاة رقم الحدیث: ۲۴۲، ۴۴۷/۱.
[5] شرح معانی الآثار کتاب الصلاة الوقت الذی یصلی فیه الفجر: ۱۳۶/۱ المصنف لابن أبی شیبة کتاب الصلاة أوقات الصلاة باب من کان ینوربها ویسفر ولا یری به بأساً رقم الحدیث: ۳۲۷۵، ۱۳۰/۳.
[6] شرح معانی الآثار کتاب الصلاة الوقت الذی یصلی فیه الفجر: ۱۳۶/۱.
[7] صحیح البخاری کتاب الصلاة باب فی کم تصلی المرأة من الثیاب رقم الحدیث: ۳۷۲.
[8] صحیح البخاری کتاب الصلاة مواقیت الصلاة باب وقت الفجر رقم الحدیث: ۵۷۸.
[9] صحیح البخاری کتاب الصلاة صفة الصلاة باب انتظارالناس قیام الإمام العالم رقم الحدیث: ۸۶۷.

دائمه ثلاثه رحمهم الله استدلال دَهغه طرق نه دي په کوم کښې چه ((من الغلس)) الفاظ ذکر دی. يعنى دَ ښځو پيژندګلو نه کيدل به دَ تيارې دَ وجې نه نه کيدلو. دَدې نه معلوميږى چه مونځ به په تياره کښې اداکيدلو نه چه په رڼاکښې. دکوم دَ وجې نه چه به هغوى دَ مانځه نه فارغيدوسره زر کورونوطرف ته تللې.

نودې جواب دا ورکړې شوې دې چه دَحضرت عائشه رضي الله عنها دَدې روايت په آخره کښې ((من الغلس)) الفاظ دَهغې خپل نه دى بلکه دَ راوى دَ طرف نه دا الفاظ درج دى. دَحضرت عائشه رضي الله عنها جمله دَدې لفظ نه وړاندې مکمل شوې وه . دَهغې دَدې جملې نه راوى دا اوګڼل چه دَ ښځودَ نه پيژندلو علت غلس هم تياره وى نوځکه هغه دا الفاظ زيات کړل. په دې جواب باندې دلالت په دوه شان سره کيږى. اول خو دَ حديث باب نه چه هلته په ذکرشوى روايت کښې ((من الغلس)) الفاظ نشته دې.(١) دويم دَ ابن ماجه رحمه الله روايت دې چه هلته په صحيح سندسره روايت موجود دې اودَ هغې په آخرى جمله کښې ((فلا يعرفهن احد)) نه پس ((تعنى من الغلس))(٢) يعنى راوى وائى چه دَحضرت عائشه رضي الله عنها مراد چه چا هغوى دَ تيارې دَ وجې نه نه پيژندلې دې. يعنى دَ لفظ تعنى دَ وجې نه دا خبره ثابته شوه چه دا جمله ((من الغلس)) دَ راوى ذکرکړې شوې ده نه چه دَحضرت عائشه رضي الله عنها.(٣)

اوکه چرې په منلوسره دا الفاظ ثابت هم وى نو جواب به دا وى چه هغه وخت دَ جمات ديوالونه او چت ښکته وو دَ کوم په وجه چه دَ اسفار په وخت کښې هم هلته تياره وه دکوم دَ وجې نه چه پيژندګلو نه کيدل ممکن دى.(٤)

دويم جواب: دويم جواب دا ورکړې شوې دې چه که چرې په رواياتوکښې موجود غلس اومنلې شى نو داسې به دَ سفر وغيره دَ وتلو دَ وجې نه شوې وى يابه بيا داسې دَ اسلام په شروع کښې کيدل کوم وخت چه به ښځې په جمع کښې شريکيدلې. روستو چه دَ ښځو دَپاره هم په کور کښې دَ مونځ کولوحکم راغلو نوبيا هغه دَ تغليس حکم هم منسوخ شو.(٥)

دريم جواب: اوداهم وئيلې شوى دى چه داسې کول دَحضورپاک خصوصيت وو دَ امت دَپاره چه هغوى کوم حکم ورکړې دې هغه په اسفارکښې دَمونځ کولودې.(٦)

دَ احنافو دَ مذهب دَ ترجيح وجه. دا خبره وړاندې تيره شوې ده چه تغليس وى که اسفار جائز په دواړو وختونوکښې دې. اختلاف دَ دواړو وختونونه دَ افضل وخت باره کښې دې. دَ رواياتو او آثارو کثرت ته په کتو سره ښه شان سره اندازه کيدې شى چه په دې باره کښې دَ احنافو مذهب واجح دې. اوهغه داسې چه کله په ظاهرى توګه باندې دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم قولى احاديثو او فعلى احاديثوکښې تعارض

---

(١) صحيح البخارى كتاب الصلاة باب فى كم تصلى المرأة من الثياب رقم الحديث: ٣٧٢.
(٢) سنن ابن ماجه كتاب الصلاة باب وقت صلاة الفجر رقم الحديث: ٦٧٢.
(٣) العرف الشذى كتاب الصلاة باب ماجاء فى الإسفار بالفجر رقم الحديث: ١٥٤، ٢٠٠/١ الكوكب الدرى كتاب الصلاة باب ماجاء فى التغليس بالفجر رقم الحديث: ١٥٣، ٢٠٠/١.
(٤) تبيين الحقائق كتاب الصلاة شرائط الصلاة: ٢٢٢/١ الكوكب الدرى كتاب الصلاة باب ماجاء فى التغليس بالفجر رقم الحديث: ١٥٣، ٢٠٠/١.
(٥) بدائع الصنائع: ٥٧٥/١أوجز المسالک: ٢٧٦/١بذل المجهود: ٩٣/٣.
(٦) أوجزالمسالک: ٢٧٦/١.

معلوم شی نو دامت دپاره په قولی حدیث باندې دعمل کولو حکم دې. خکه چه درسول الله ﷺ په افعالوکښې خو ډیر داسې افعال دی کوم چه هم حضورپاك سره مخصوص وو دامت دپاره دهغې حکم نه وو. په خلاف داقوال چه هغه خو هم امت دپاره ارشاد فرمانیلې شوې دی. اومسئله مبحوث بها کښې درسول الله ﷺ په قولی احادیثوکښې دامت دپاره د اسفار بالفجر حکم دې.(١)

بل د ابراهیم نخعی رحمه الله د قول نه پس د بل څه جواب یا د ترجیح دوجې هډو ضرورت باقی نه پاتې کیږی ددې دپاره چه اصحاب رضی الله عنهم په یوداسې امر باندې راجمع شی کوم چه نبی کریم ﷺ نه وی ارشاد کړې دا ناممکن خبره ده.(٢)

دحضرت کشمیری رحمه الله تحقیق: محمدانور شاه کشمیری رحمه الله فرمانی په ظاهره د عهدنبوی په شروع کښې به د سحر مونځ په تیاره کښې کیدې شو سره ددې چه په دومره غلس اوتیاره کښې نه کوم چه دامام شافعی رحمه الله مسلك دې. وجه داده چه هغه زمانه د شدت عمل وه. جلیل القدر صحابه کرامو رضی الله عنهم اسلام راوړې وو چه د نبوت داعلی کمالاتو مظهر جوړیدل. بیا به هغه حضراتو د تهجد د مونځ هم پابندی کوله. لهذا د سحر مونځ به نې په جمع سره په آسانتی کولو. بیا چه کله اسلام خور شو او زیات خلق په اسلام کښې داخل شو اوپه مجموعی توګه په هغوی کښې (په نسبت د سابقین اولین) ضعف ښکاره شو نو د سحر په مونځ کښې په اسفار باندې عمل شروع شو دې دپاره چه په جمع کښې کمې نه وی.

نوکه چرته اوس هم داسې موقع وی چه ټول خلق په یوخانی کښې موجود وی اود جمع دپاره آسانی اوشی نو په غلس کښې به مونځ کولې شی لکه د مبسوط سرخسی رحمه الله باب التیمم کښې دی او بخاری شریف باب وقت الفجر کښې د سهل بن سعد رضی الله عنه حدیث راخی چه ما به په کور کښې پیشمنې خوړلو بیا به زر جمات ته رسیدلم دې دپاره چه حضورپاك سره په جمع کښې شریك شم.(٣)

دې نه هم معلومه شوه چه تغلیس به په رمضان کښې کیدلو اوددې دستور زمونږ دارالعلوم دیوبند کښې هم د اکابرو دزمانې نه دې. بل د حضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنهما د زمانې نه معلومیږی چه د سحر دمونځ جمع په شروع کښې غلس او انتهاء اسفار کښې کیدله اودا امام طحاوی رحمه الله اختیار کړې دی. بیا به دحضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې پوره مونځ په اسفار کښې کیدلو کوم چه متاخرین حنفیه اختیار کړې دې.(٤)

نوټ: دائمه ثلاثه رحمهم الله نور مستدلات به په خپل مقام باندې راخی نود احنافو د طرف نه به دهغې جوابات هم ذکرولې شی. فقط.

---

(١) تبیین الحقائق كتاب الصلاة شرائط الصلاة: ٢٢٢/١العرف الشذى كتاب الصلاة باب ماجاء فى الإسفار بالفجر رقم الحديث: ١٥٤، ٢٠٠/١نيل الأوطار كتاب الصلاة باب وقت صلاة الفجر ماجاء فى التغليس بها والإسفار رقم الحديث : ٤٧٠، ٢١/٢.

(٢) شرح معانى الآثار كتاب الصلاة الوقت الذى يصلى فيه الفجر: ١٣٦/١.

(٣) صحيح البخارى كتاب الصلاة باب وقت الصلاة الفجر رقم الحديث: ٥٧٧.

(٤) أنوارالبارى: ١٣٣/١١-١٣٢شرح معانى الآثار: ١٣٦/١.

۱۳- باب: إِذَا صَلَّى فِي ثَوْبٍ لَهُ أَعْلَامٌ، وَنَظَرَ إِلَى عَلَمِهَا.

دا باب دې دغه سړي په باره کښې چه په داسې کپړو کښې مونځ کوي په کوم چه نقش اونګار جوړشوې وي او په مانځه کښې په دغه نقش اونګار باندې نظر هم پريوځي.

علامه کرماني رحمه الله ذکر کړی دی چه دترجمة الباب په آخري جمله کښې يو روايت «ونظر إلى علَمِه» هم دې يعنی د عَلَمْ اضافت د ضمير مذکرطرف ته دې په دې کښې دا ضمير ثوب طرف ته راګرځی اوضمير مؤنث خميصة په اعتبارسره دې دکوم ذکرچه په حديث کښې راځي.(۱)

أعلام جمع د عَلَم ده. په دې ځائې کښې ددې نه مراد نقوش او کرښې دی کومې چه په کپړو باندې وی دغه کپړو د ښائست او ښکلا دپاره.

دترجمة الباب مقصد: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائی دامام بخاری رحمه الله غرض د ترجمة الباب نه دادې که چرته په مانځه کښې اخوا ديخوا خيال راشي نو مونځ به کيږي. سره ددې چه د ګلونو والا کپړې اغوستو سره ددې خيال په زړه کښې راشي.(۲)

حديث الأول

[۳۶۶] - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلَامٌ، فَنَظَرَ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: «اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَأْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ، فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلَاتِي» وَقَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُنْتُ أَنْظُرُ إِلَى عَلَمِهَا، وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ فَأَخَافُ أَنْ تَفْتِنَنِي» (۳)[۷۱۹، ۵۴۷۹]

ترجمه: دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه نبی کريم ﷺ په خپل يوڅادر کښې مونځ اداکړو په کوم کښې چه نقش اونګار (بوټی او کرښې وغيره) جوړې شوې وې (په مانځه) کښې د حضورپاک نظر په دغه نقوشوباندې پريوتلو. بيا چه حضورپاک د مانځه نه فارغ شو نوحضورپاک اوفرمائيل چه زما دا څادر ابوجهم له يوسئی او هغه ددې نه (ساده د يورنګ والا) څادر راوړنی دې (نقش والا) څادرزه زما

---

(۱) شرح الكرماني: ۲۵/٤.

(۲) تقرير بخاري: ۱۲۹/۲أوجزالمسالک کتاب الصلاة باب النظر فی الصلاة إلی ما يشغلک عنها، رقم الحديث: ۲۱۲، ۳۳۷/۲.

(۳)رواه البخاری فی صفة الصلاة باب الالتفات فی الصلاة رقم الحديث: ۷۵۲وفی اللباس فی باب الأکسية والخمائص رقم الحديث: ۵۸۱۷ومسلم فی المساجد باب کراهية الصلاة فی ثوب له أعلام رقم الحديث: ۵۵۶ وأبوداؤد فی الصلاة باب النظر فی الصلاة رقم الحديث: ۹۱٤وفی اللباس باب من کره لبس الحرير رقم الحديث: ٤۰۵۲ والنسائی فی القبلة باب الرخصة فی الصلاة فی خميصة لها أعلام رقم الحديث: ۷۷۲والإمام مالک فی الموطا کتاب الصلاة باب النظر فی الصلاة إلی مايشغلک عنها رقم الحديث: ۲۱۲ وجامع الأصول کتاب الصلاة الفصل السادس فی شرائط الصلاة ولوازمها الفرع الثالث فی ستر العورة النوح الرابع فی ماکره من اللباس رقم الحديث: ۳۶۵، ٤۶۲/۵.

په مونځ کښې په غفلت کښې واچولم.

تراجم رجال

احمدبن یونس: دا احمدبن عبدالله بن یونس بن عبدالله بن قیس تمیمی یربوعی کوفی رحمه الله دې. دَدوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب من قال إن الایمان هوالعمل لاندې تیرشوی دی.(۱)

ابر اهیم بن سعد: دا ابواسحاق ابراهیم بن سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف زهری مدنی رحمه الله دې. دَدوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب تفاضل أهل الایمان فی الأعمال کښې تیرشوی دی.(۲)

ابن شهاب: دَدوی پوره نوم ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله لونی الزهری المدنی رحمه الله دې. دَدوی تفصیلی حالات کشف الباري رومبې جلد کتاب بدء الوحي دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.(۳)

عروة: داعروه بن الزبیر بن العوام رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب بدء الوحی دَ دویم حدیث لاندې تیرشوی دی.(۴)

عائشة: دا ام المؤمنین حضرت عائشه بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنهما ده. دَ دوی حالات کتاب بدء الوحی دَ دویم حدیث لاندې تیرشوی دی.(۵)

شرح حدیث

قوله: صلی فی خَمِیْصَةٍ لها أعْلام: نبی کریم ﷺ یوخمیصة (څادر) کښې مونځ اداکړو په دغه څادرباندې کرښې او نقشونه وو.

قوله: خمیصة: دا لفظ دَخاء فتحه دَ میم کسره اوصاد فتحه سره مستعمل دې. هغه څادر چه دَ ورېنې نه جوړوی د تور، یا سُور رنګ په دې باندې بوټې یا کرښې جوړې شوې وی په مربع شکل کښې وی هغې ته خمیصهٔ وائی. عام ساده څادر ته خمیصه نه وائی. خمیصه ونیلی شی هم هغه څادر ته چه دَتور رنګ والاد کرښو وی.(۶)

قوله: لها أعلام: په عبارت کښې دَدې لفظ استعمال په توګه دَ بیان دَتاکید دَپاره دې. په دې وجه ددې الفاظو معنی پخپله په لفظ خمیصه کښې موجود ده.(۷)

---

(۱) کشف الباری: ۱۵۹/۲.

(۲) کشف الباری: ۱۲۰/۲.

(۳) کشف الباری: ۳۲۶/۱.

(۴) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

(۵) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

(۶) معجم الصحاح ص: ۳۱۸النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ۵۳٤/۱ مجمع بحار الأنوار: ۱۱٤/۲ التوضیح لابن ملقن: ۳٤۵/۵الاستذکار کتاب الصلوة باب النظرفی الصلاة إلی مایشغلک عنهارقم الحدیث: ۹۵، ۵۷۲/۱فتح الباری: ۶۲۶/۱.

(۷) فتح الملهم کتاب المساجد باب کراهیة الصلاة فی ثوب له أعلام رقم: ۵۵۶، ٤۰۱/۳.

قوله: فنظر إلى أعلامها نظرة: د دې جملې مطلب دادې چه په مانځه کښې د نبی کریم ﷺ نظر اتفاقا په دغه نقوش او کربنو باندې پریوتلو او په دې کښې دحضور پاك خیال د مانځه نه اخوا کیدو ته نیزدې شو.(۱)

قوله: فلما انصرف: رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه زما دا رنګدار څادر ابوجهم له یوسئی او هغه له نی ورکړئی.

قوله: أبوجهم: دا ابوجهم بن حذیفه بن غانم بن عامر بن عبدالله بن عبیدبن عویج بن عدی بن کعب القرشی العدوی ﷺ دې. (۲)د دوی د مور نوم بشیره بنت عبدالله وو داد عدی بن کعب د نسل نه ده.(۳) دا صحابی رسول دې د فتح مکه په موقع باندې په اسلام کښې داخل شوې دې.(۴) د دوی د نوم باره کښې اختلاف دې بعض عامر لیکلې او بعض عبیدبن حذیفه القرشی العدوی لیکلې دې. (۵)دا صحابی د جاهلیت په زمانه کښې هم د بیت الله په آبادئی کښې شریك شوې وو.(۶) ابونعیم الاصبهانی لیکلې دی دې په فتح مصر کښې هم شریك شوې.(۷) نبی کریم ﷺ دې د زکوة اوصدقات د وصول کولو دپاره عامل جوړ کړې لیکلې وو د دوی نه یو روایت نقل نه دې.(۸)
ابن سعد رحمه الله لیکلې دی چه د دوی انتقال د حضرت عمر بن خطاب ﷺ د شهید کیدو نه پس شوې.(۹) دې نه علاوه په نورو کتابونوکښې د امیر معاویه ﷺ په زمانه کښې د هغوی د وفات کیدو ذکر لیکلې شوې دې.(۱۰) د حدیث په کتابونو کښې دا صحابی صاحب الانبجانیه په نوم سره مشهور دې (۱۱)
حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه ما په ابواب التیمم کښې دابیان کړی دی چه د ابوجهم او ابوجُهیم روایات د حدیث په کتابونو کښې په دریو ځایونو کښې راغلی دی. یو ابواب التهجد دویم ابواب اللباس اودریم مرور فی الصلاة کښې اوما هلته خودلی دی په أبواب اللباس کښې ابوجهم خو صحیح دې او څوك چه ابوجُهیم وائی هغه غلط دې. او باقی دوارو ځایونو کښې یعنی ابواب التهجد او ابواب السترة کښې ابوجهیم دې.(۱۲)

---

۱) بذل المجهود کتاب اللباس من کره لبس الحریر رقم الحدیث: ۱۲/۸۱، ۴۰۵۲.
۲) الإصابة فی تمییز الصحابة رقم الترجمة: ۲۰۷، ۳۵/۴.
۳) الطبقات الکبری لابن سعد: ۴۵۱/۵.
۴) الثقات لابن حبان: ۲۹۱/۳معرفة الصحابة لأبی نعیم: ۴۴۶/۴سیرأعلام النبلاء: ۵۵۶/۲.
۵) الثقات لابن حبان: ۲۹۱/۳التوضیح لابن ملقن: ۳۴۴/۵شرح النووی علی صحیح مسلم رقم الحدیث: ۱۲۳۸، ۴۷/۵فتح الباری: ۶۲۶/۱عمدة القاری: ۱۳۸/۴.
۶) سیرأعلام النبلاء: ۵۵۶/۲الإصابة فی تمییز الصحابة: ۳۵/۴.
۷) معرفة الصحابة لأبی نعیم: ۴۴۶/۴.
۸) سیرأعلام النبلاء: ۵۵۶/۲.
۹) الطبقات الکبری لابن سعد: ۴۵۱/۵.
۱۰) الإصابة فی تمییز الصحابة: ۳۵/۴التوضیح لابن ملقن: ۴۲۵/۵إرشادالساری: ۳۵/۲.
۱۱) معرفة الصحابة لأبی نعیم: ۴۴۶/۴.
۱۲) تقریر بخاری شریف:۱۳۰/۲ أوجزالمسالک:رقم الحدیث: ۳۳۴-۳۳۵/۲، ۲۱۲.

او هم دَدې ذکر حافظ ابن حجر رحمه الله علامه نووی رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله هم کړې دې.(۱)

قوله:: وأتوني بأنبجانية أبي جهم: اوماله دَ ابوجهم انبجانیه (بغیرد نقوش څادر) راوړئ.

قوله:: أنبجانية: دَ همزه فتحه اوکسره سره اودَباء فتحه اوکسره سره اودَ یاء تشدید اوتخفیف سره مستعمل دې. اوداهم وئیلې شوی دی چه داکېره دَیوځائې طرف ته منسوب ده کوم ته چه أنبجان وائی. اودې نه علاوه نور اقوال هم دلغت په کتابونوکښې ذکر دی. أنبجانیه هغه پیړ څادرته وائی په کوم چه څه قسم نقش بوټي او کرښې وغیره نه وی. دَ دې په مقابله کښې دَ دغه ذکرشوی نه چه څه څیز په کېره باندې وی نو هغې ته خمیصه وائی.(۲)

نبي اکرم ﷺ نقش دار څادر هم ابوجهم ته ولې اولیګلو؟: په دغه ذکرشوې جمله کښې داخبره مخې ته راغله چه نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل دا خمیصه ابوجهم ته ورکړئ. په دې مقام باندې په ذهن کښې یو سوال پیداکیږی چه دا څادر ورلیګلو دَپاره ابوجهم ولې خاص کړې شو؟ نوددې جواب دادې چه داڅادر هم ابوجهم حضورپاك ته هدیه لیګلې وو(۳)لکه چه مؤطا امام مالك رحمه الله کښې دی: ((أهدي أبوجهم ابن حذيفة لرسول الله صلى الله عليه وسلم خميصة شامية لها علم)) (۴)

انبجانیه دلته دَمؤنث صیغه استعمال شوې ده دَ أبي جهم طرف ته داضافت سره خو په یوبل روایت کښې دَمذکر صیغه استعمال شوې ده ((کساء له أنبجاني)).(۵)

قوله:: فإنها ألهتني آنفا عن صلاتي: پس تحقیق دې خمیصه خو زه اوس دَ خپل مانځه نه غافل کړم. دَ ألهتني مطلب دې شَغَلَتني یعنی دَدې څادر نقش اوکرښو خو زه په مانځه کښې دَ خپل رب دَ حضورئې نه او په مانځه کښې دَ غور اوفکر نه مشغول کړم یعنی غافل ئې کړم.(۶)

په دې ځائې کښې ألهتني دَ ماضی صیغه ده دَ کوم مطلب چه دې حضورپاك په غفلت کښې پریوتلې وو. خو دَدې حدیث نه پس راتلونکې تعلیق کښې دی.(۷) ((فأخاف أن تفتنني)) دَدې نه معلومیږی چه غفلت شروع شوې نه وو بلکه په غفلت کښې دَ پریوتلو ویره پیداشوې وه. لکه څنګه چه دَ مؤطا په روایت کښې دی. (۸)((فکاد يفتنني)) یعنی نیزدې وه چه دغه نقش اوکرښو زه په فتنه کښې اچولې ووم نودَ فأخاف او فکاد الفاظو نه معلومیږی چه فتنه واقع شوې نه وه څکه چه لفظ کاد دَ قربت په معنی باندې دلالت کوی او دَ فعل وقوع منع کوی.(۹)

---

(۱) فتح الباري: ۶۲۶/۱شرح النووي على صحيح مسلم رقم الحديث:۱۲۳۸، ۴۷/۵عمدة القاري:۱۳۸/۴فتح الملهم: ۴۰۱/۳.

(۲) معجم الصحاح ص: ۱۰۱۵لسان العرب: ۱۴/۱۴إكمال المعلم شرح مسلم لقاضي عياض: ۴۹۰/۲إكمال إكمال المعلم: ۲۵۳/۲شرح الكرماني: ۳۶/۴التوضيح لابن ملقن: ۳۴۵/۵شرح النووي على صحيح مسلم: ۴۶/۵.

(۳) أوجزالمسالک کتاب الصلاة النظر فی الصلاة إلی ما یشغلک عنها رقم الحدیث: ۲۱۲، ۳۳۶/۲.

(۴) المؤطا للإمام مالک ابواب الصلاة النظر فی الصلاة إلی ما یشغلک عنها رقم الحدیث: ۲۱۲.

(۵) صحیح مسلم کتاب المساجد باب کراهیة الصلاة فی ثوب له أعلام رقم الحدیث:۵۵۶.

(۶) التوضیح لابن ملقن: ۳۴۵/۵.

(۷) صحیح البخاری کتاب الصلاة باب إذا صلی فی ثوب له أعلام والنظر إلی علمها رقم الحدیث:۳۷۳.

(۸) المؤطا للإمام مالک کتاب الصلاة النظر فی الصلاة إلی ما یشغلک عنها رقم الحدیث: ۲۱۲.

(۹) أوجزالمسالک رقم الحدیث: ۲۱۲، ۳۳۷/۲فتح الملهم رقم الحدیث : ۵۵۶، ۴۰۱/۳.

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه په روایاتو کښې مخې ته راتلونکی دَدې ظاهری تعارض دَ وجې نه، به تاویل کولې شی چه معنی داده چه زه په غفلت کښې راتلوته نیزدې شوې ووم. دَ إلهاء اطلاق په قرب کښې دَمبالغې دَپاره وی. یا به دا تاویل کولې شی چه دَ فتنې مصداق إلهاء نه قوی دې. اودَ حضورپاك دَفتنې الفاظوسره ئې دَ قربت والا الفاظ استعمال کړل اودَ إلهاء ئې مطلقًا استعمال کړه (۱)

دَحضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې: دَ ذکرشوی بحث خلاصه دا شوه چه دَ ظاهری تعارض نه دَ بچ کیدو دَپاره دَ رومبی خبرې إلهاء معنی دَ دویمې خبرې یعنی احتمال والامعنی مراد واخستې شی نو مراد به داشی چه غفلت پیښ شوې نه وُو بلکه په غفلت کښې دَ پریوتلو احتمال پیدا شوې وو.

په دې باندې شیخ الحدیث رحمه الله اوفرمائیل په دې مقام باندې چه حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه قسطلانی رحمه الله کوم تاویل کړې دې .... خو زما په نیز دَ تاویل ضرورت نشته دې اوچونکه دا دواړه الفاظ په حدیث شریف کښې راغلی دی دَدې دَپاره چه ترکومې دَدې معنی بغیردَ تاویل نه جوړیدې شی نوجوړه دې کړې شی. چنانچه دلته معنی جوړیدې شي اوهغه دا چه إلهاء نه مراد إلهاء خفیف دې یعنی داخوا دیخوا لږشان خیال راتلل او افتنان دادې چه دَ دغه خیالاتو او تفکراتو شدت اوشی نودَ ألهتنی مطلب دا شو چه څه خیال راغلو او أخاف أن تفتننی مطلب دا شو چه دومره زیات شوې نه وو. اوس خلاصه دا شوه چه دَ نفس خیال وقوع خو اوشوه مگر دَهغې کثرت او زیاتوالې اونه شو. او زما دَ خیال تائید دَدې نه کیږی چه فقهاؤ یوه مسئله بیان کړې ده چه که داخوا دیخوا خیال راشی نو مونځ به صحیح کیږی مگر دا خیالات ښه نه دی او په دلیل کښې فقهاء هم دا روایت پیش کوی. نوکه چرې إلهاء نه ده واقع شوې نودَ فقهاؤ استدلال به څنګه صحیح کیږی؟ لیکن خیالات وغیره راوستل به مکروه وی اودکومې درجې چه إلهاء وی هم دَهغه درجې به کراهت وی تردې چه کله به تنزیهی اوکله تحریمی پورې حالت رسیږی. دَدې نه پس دا اوګڼرئی چه دَدې واقعې نه پس نبی کریم ﷺ مونځ اوکړو او راوې نه ګرځولو نودَدې نه دَ مونځ صحت معلوم شو. او چونکه حضورپاك هغه کپړه واپس کړه نوپه دې سره کراهت معلوم شو. لیکن دا یاد ساتئې چه په دې سره دَ حضورپاك په شان مبارك کښې دَڅه قسم بد خیال رانه ولئې څکه چه حضورپاك دَ تعلیم فعلی دَپاره تشریف راوړې وو په دې وجه حضورپاك دَدې کولوسره اوخودل چه که چرې داسې واقعه درپیښه شی نو مونځ به صحیح وی. هم دغه وجه ده چه زمونږ دَپاره کوم کار خلاف اولی دې دَهغې په کولوبه هغوی ته په واجب دَ عمل کولوثواب ملاویږی. هم په دې وجه دَ حضورپاك ته په ناسته باندې دَ مونځ کولو پوره ثواب ملاویږی. دغه شان دَ صحابه کرامو رضی الله عنهم نه ګناه شوې لکه غلا زنا وغیره دا ټول دَ امت دَ تعلیم دَپاره وو. څکه چه دَهغوی تعلیم دَامت دَپاره ضروری وو او چونکه دا ټول دَ نبی علیه السلام دَشان خلاف وو په دې وجه دَنبی کریم ﷺ په اصحاب کرام باندې اوکړې شو. (۲)

دَعلامه قسطلانی رحمه الله رائې: دَمذکوره ظاهری اختلاف په حل کښې شارح بخاری علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دَنبی کریم ﷺ دوه حالتونه وو. یوحالت بشری اوبل کوم چه حضورپاك سره مخصوص

(۱) فتح الباری: ۶۲۷/۱ أوجزالمسالک رقم الحدیث: ۲۱۲، ۳۳۷/۲ إرشاد الساری: ۲/۳۶.

(۲) تقریربخاری شریف کتاب الصلاة باب إذا صلی فی ثوب له أعلام: ۳۴۶/۲ الکنزالمتواری: ۴۸/۴-۴۷ أوجزالمسالک کتاب الصلاة باب النظر فی الصلاة إلی مایشغلک عنها رقم الحدیث: ۲۱۲، ۳۳۷/۲ بذل المجهود کتاب الصلاة باب من کره لبس الحریر رقم الحدیث: ۹۱۴، ۲۹۷/۴.

وو. په دې حالت كښې به رسول الله ﷺ دَ بشري مقتضياتو نه بهر وو. چنانچه په رومبي حالت حالت بشريه طرف ته كتلوسره حضورپاك اوفرمائيل ألهتنی او دويم حالت طرف ته كتلو سره حضورپاك دا جزماً اونه فرمائيل بلكه وئې فرمائيل چه ماته ويره پيدا شوه. او په دې سره په فتنه كښې واقع كيدل په حقيقت سره لازم نه راځي.([1])

ابوجهم له په څادر ليګلوباندې يوه شبه اودهغې جواب: په دې مقام باندې يوه شبه پيداكيږي چه هغه څادر دكوم په وجه چه حضورپاك ته په مانځه كښې خلل پيدا شو حضورپاك هغه ناخوښه ګنړلوسره ابوجهم ته دَ واپس ليګلو حكم اوكړو نوچه كوم ئې پخپله ناخوښه وو هغه دبل دپاره څنګه خوښ كړې شو؟ دويمه خبره دا چه هغه كپړه د نبی كريم ﷺ د غفلت سبب جوړه شوه نوهغه كپړه خو به ابوجهم ﷺ خامخا په غفلت كښې اچوې داسې څيز ئې بل له څنګه اوليګلو؟

دَعلامه عثماني صاحب ﷫ جواب: ددې جواب علامه شبير احمد عثماني ﷫ دا وركړو. اول خو دا چه صرف ليګل دليل نه دې چه حضورپاك هغه ته دغه كپړه اغوستلوسره دَمونځ حكم وركوی (دا خوهم داسې دی)([2]) لكه چه حضرت عمر فاروق ﷺ له حضورپاك ريښمين لباس ليګلې وو بيانی تصريح فرمائيلې وه چه دَ ستا دَاستعمال دپاره مې نه ده درليګلې (بلكه دې دپاره مې درليګلې چه داخرڅه كړه او قيمت ئې په كار راوله) چنانچه حضرت عمر فاروق ﷺ هغه جوړه په دوه زره درهم باندې خرڅه كړې وه.([3])

(دغه شان حضرت علی ﷺ له ئې يوه جوړه ليګلې وه چه دا دَ ښځودَ څادر او لوپټې وغيره دپاره استعمال كړنې) ([4])بل دا چه يوڅيز دَ يو سړی په حق كښې مُلهِیٔ وی خو ضروری نه ده چه هغه دَ بل سړی په حق كښې مُلهِیٔ شی.

په دويم جواب باندې اشكال اودهغې حل: كه څوك اووئيلې شی چه دَ رسول الله ﷺ دپاره مُلهِیٔ شو نودَ بل دپاره خو په طريقه اولی كيدل پكاردی خكه چه نورو ته خو هغه كمال حضور حاصل نه دې كوم چه رسول الله ﷺ ته حاصل وو؟

ددې جواب په يومثال سره داسې اوګڼړئې چه دَحضورپاك دا كمال او دَ نورو عدم كمال هم ددې تفاوت سبب دې. فرض كړه په يوصفا ستره سپينه پرقيدلې كپړه باندې يو وړوكې شان داغ اولګی نو ديرزر به محسوس كيږی په خلاف ددې كه كپړه خيرنه خيچنه وی او په هغې باندې معمولی شان داغ اولګی نوپته به هم نه لږی. دغه شان كاملين (لكه حضورپاك) ته چونكه كمال حضور او استغراق په مانځه كښې كيدلو نو دير معمولی مشاغل به هم دَهغوی باطنی احساس باندې اثر كولو. (ددې په خلاف) ناقصين يا غير كاملين ته بعض وخت ددې پته هم نه لږی (لنډه دا چه دا خبره ممكن ده چه هغه دَ نقش والاكپړه دَحضورپاك دَ كمال حضور دَ وجې نه دَ حضورپاك باطنی احساس باندې اثر كړې وی ليكن دَ ابوجهم ﷺ دَپاره سبب جوړنه شی). عارف رومی فرمائی:

گر ز باغ دل خلالے کم بود بر دلِ سالک ہزاراں غم بود([1])

---

[1]) إرشادالساري: ۲/۳۶.
[2]) شرح ابن بطال: ۲/۲۹.
[3]) صحيح مسلم كتاب اللباس باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة على الرجال والنساء رقم الحديث: ۵۴۱۹-
[4]) صحيح مسلم كتاب اللباس باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة على الرجال والنساء رقم الحديث: ۵۴۴۲

په دې خاتى كښې يو بل سوال پيدا كيږى چه د رسول الله ﷺ شان مبارك خو په وخت د معراج داسې مخې ته راغلې وو ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى﴾ د دې نه خودا معلوميږى چه حضورپاك هغه وخت د دنيا اوما فيها نه جدا كيدوسره د حق تعالى په مخكښې بالكليه يوشان شوې وو يعنى په حضورپاك كښې دا صفت اوصلاحيت موجود وو چه هغوى د يوې لمحې د پاره هم غافل نه شى. بيا د حضورپاك باره كښې دا خيال څنګه متحقق كيدې شي چه حضورپاك صرف د يونقش والاخادر د وجې نه په فتنه اوغفلت كښې پريوتلوته ورنيزدې شو؟ نودې جواب دادې چه د حضورپاك دوه حالتونه دى يو بشرى او بل روحانى. كله چه حضورپاك معراج ته تشريف اوړلې وو نوحضورپاك د خپل بشرى طبيعت نه جدا كړې شوې وو په خلاف د بشرى حالت، چه هغه وخت حضورپاك دوباره د بشرى طباع او مقتضيات طرف ته متوجه وو. چنانچه د حضورپاك نه هغه ټول څيزونه صادر كيدل متوقع دى چه د يوبشر نه متوقع وى.([2]) يوبل سوال دا پيدا كيږى چه د نبى كريم ﷺ د متبعينونه ډير زيات كسانو سره داسې حالات او صفات پيښ شوى دى چه هغوى ته په مانځه خبر هم نه دې شوې تردې چه چت راپريوتل، د مار اينختلو پورې غفلت نه دې پيدا شوې نوبيا د يو نبى نه د دې صادر كيدل څنګه ممكن كيدې شى؟ نودې جواب دادې چه دا كسان دغه وخت د خپل حالت بشرى نه خارج شوې وى د كوم د وجې نه چه هغوى ته خبر نه وو شوې. حضورپاك به كله په خپل خاص حالت باندې وو اوكله د غير خواص په حالت باندې، نو حضورپاك به فرمائيل «لست كأحدكم»([3]) يعنى زه ستاسو په شان نه يم اوكله چه به په بل حالت وو نو فرمائيل به ئى «إنما أنا بشر»([4]) يعنى زه هم ستاسو په شان بشر يم. هغه وخت به حضورپاك خپل طبعى حالت ته واپس راګرخولې شو.([5])

كله چه نبى كريم ﷺ محفوظ پاتې نه شو نو ابوجهم h به څنګه محفوظ پاتې كيدلو؟ سوال دا دې چه كله نبى كريم ﷺ د معصوم كيدو سره محفوظ پاتې نه شو نوبيا ابوجهم ﷺ به څنګه محفوظ پاتې كيدلو؟ د دې جواب وړاندې وركړې شوې دې. د دې نور تفصيل داسې دې چه ابوجهم نابينا وو كه هغه دغه څادر اچولوسره مونځ هم كولو نو د هغوى نه الهاء متصور نه وه. دويم جواب دادې چه حضورپاك ته دامعلومه شوې وه چه هغه به د دې اچولوسره مونځ نه كوى. دريم جواب دادې چه وړاندې تيرشوى دى چه د اغوستلو د پاره ئى نه وو ورليګلې د هغې د ليګلو مقصد دا وو چه په څه بل استعمال كښې راولى يا ئى خرڅ كړى. څلورم جواب دادې چه داسې حضورپاك سره خاص وو لكه څنګه چه ارشاد فرمائيلې شوې دې «كل فإني أناجي من لا تناجي».

ملاعلى قارى ﷫ فرمائى چه كوم سړې د دې خبرې دعوى اوكړى چه په دې قسم څيزونوسره د هغه زړه نه متاثر كيږى نو په تحقيق سره هغه د سلوك د طريق نه جاهل او بې خبردې.([6])

---

[1] فضل البارى: ٥٤-٣/٥٣ شرح ابن بطال: ٣٩/٢ إكمال إكمال المعلم: ٢٥٤/٢ شرح النووى على صحيح مسلم: ٤٧/٥ بذل المجهود: ٣٩٨/٤ أوجز المسالك: ٣٣٧/٢.

[2] أوجز المسالك: ٣٤٠/٢ فتح الملهم: ٤٠١/٣.

[3] صحيح البخارى كتاب الصوم باب الوصال ومن قال ليس فى الليل صيام رقم الحديث: ١٩٦١.

[4] صحيح البخارى كتاب المظالم باب ثم من خاصم فى باطل وهو يعلمه رقم الحديث: ٢٤٥٨.

[5] أيضًا التوضيح لابن ملقن: ٣٤٧/٥.

[6] فتح الملهم: ٤٠١/٣ فتح البارى: ٦٢٧/١ شرح الكرمانى: ٣٦/٤.

دَ حضورپاک دَخميصه په بدل کښې دَ څادر راغوښتل دَ څه دِپاره وو؟ : حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه داخميصه ابوجهم ؓ ته ورکړئی چه دَهغه زړه خفه نه شی ځکه چه دا خميصه هم ابوجهم ؓ هديه کړې وه که چرې صرف هغه ته واپس کړې شوې وه نو هغه به خفه شوې وو. په دې وجه ئې يوواپس کړو بل ئې طلب کړو. رومبې ئې په دې وجه واپس کړو چه دَ ابوجهم ؓ دَ استعمالولوسره دَ هغه دَ نابينا کيدو دَ وجې نه هغه ته څه خطره نه وه. اودَ رسول الله ﷺ داسې غوښتلو نه معلوميږی چه دَغير مال طلب کول هغه وخت جائز دې کله چه معلومه وی چه دَچا نه غوښتلې شی هغه خوشحاليږی. او په دې کښې دَهغه طيبِ نفس شامل دې.[1]

دَ روايت ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب وو «**إذا صلى فى ثوب له أعلام ونظر إلى علمها**» او په روايت کښې هم ذکر دی چه دَحضورپاك نظر په مانځه کښې په هغه نقوش باندې پريوتلو کوم چه په هغه کپړه باندې وو.[2]

دَحديث مبارک نه مستنبط امور: دَدې حديث مبارك نه ډير امور مستنبط کيږی. يوڅو دلته ذکرکولې شی:

① داسې کپړې اغوستلوسره مونځ کول جائز دی په کوم چه بوټی اونقش کړښې وغيره جوړې وی.
② په مانځه کښې لږډير خيال اخواکيدوسره مونځ نه فاسد کيږی.
③ په مانځه کښې په مکمل توګه خشوع اوخضوع مطلوب اومحمود ده دَدې دَحصول دِپاره هر ممکن کوشش کول پکاردی. ④ کوم څيز چه دَ مانځه په خشوع اوخضوع کښې بنديز جوړيږی هغه زر دَخپل ځان نه لرې کول پکاردی. ⑤ دَعالم دِپاره دَخپل ځان نه وړوکی ته په کنيت سره رابلل صحيح دی. ⑥ دَ ملګرو نه هديه قبلول جائز دی. ⑦ که په څه وجه هديه واپس کول وی او معلومه وی چه ورکونکې به خفه نه وی نوهديه ردکول هم جائز دی. ⑧ دَ ظاهری څيزونو اثر په پاك صفا نفوس اوقلوب باندې اثرکوی.[3]

تعليق

وقال هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قال النبى صلى الله عليه وسلم كنت أنظر إلى علمها وأنا فى الصلاة، فأخاف أن تفتننى : دَحضرت عائشه ؓ نه روايت دې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ما مونځ کولوسره دَ څادر نقش ته کتل بيا زه اوويريدلم چه چرته دا نقوش ما په فتنه کښې وانچوی (يعنی ما دَ مونځ دَخشوع اوخضوع نه غافل نه کړی).

دَتعليق تخريج: حافظ ابن حجر ؒ او علامه عينی ؒ ليکلی دی[4] چه په دې طريق سره دَدې روايت تخريج مسنداحمد المصنف لابن ابی شيبه صحيح مسلم اوسنن ابی داؤد کښې کړې شوې دې ليکن په دغه ټول طرق کښې بعينه دغه الفاظ نه دی کوم چه په دې طريق کښې دی. ( )خو بياهم

---

[1]) الاستذكار لابن عبدالبر كتاب الصلاة باب النظر فى الصلاة إلى ما يشغلك عنها: ۹۵. ۵۷۵/۱شرح الكرمانى: ۳۶-۳۷/۴ فتح الملهم: ۴۰۲/۳.
[2]) عمدة القارى: ۱۳۷/۴.
[3]) عمدة القارى: ۱۳۷/۴شرح النووى على صحيح مسلم: ۴۶/۵التوضيح لابن ملقن: ۴۳۶/۵.
[4]) فتح البارى: ۵۲۷/۱تغليق التعليق: ۲۱۷/۲-۲۱۶عمدة القارى: ۱۴۰/۴.

المؤطا للامام مالك كښې دې سره نيزدې الفاظ موجود دى اوهغه دادى: «فإني نظرت إلى عَلَمِها في الصلاة فكاد يفتنني»[2]

دتعليق رجال

هشام بن عروه: دادحضرت عروه بن زبير ځوئى دې. د ده كنيت ابوالمنذر يا ابو عبدالله دې. دا تابعى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب بدء الوحى ددويم حديث لاندې تيرشوى دى.[3]

ابيه: داعروه بن زبير بن عوام دې. ددوى حالات هم كتاب بدء الوحى ددويم حديث لاندې تير شوى دى.[4]

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها ده. ددې حالات هم كتاب بدء الوحى ددويم حديث لاندې تيرشوى دى.[5]

دتعليق تشريح: ددې تعليق تشريح هم د سابقه حديث د تشريح په ضمن كښې تيره شوې ده. **وأنا في الصلاة** جمله حاليه ده په ماقبل جمله كښې كنت د فعل د **أنا** ضميرنه. **فأخاف** ددې لفظ نه معلوميږى چه دحضورپاك په غفلت كښې د كيدو صرف ويره او انديښنه وه په حقيقت كښې په غفلت كښې شوې نه وو. **أن تفتنني، أن** مصدريه دې او په فعل كښې دوه احتماله دى چه د ثلاثى مجرد نه وى نو دا **فَتَنَ يَفْتِنُ، ضَرَبَ يَضْرِبُ** نه وى او كه ثلاثى مزيد فيه نه وى نودا **أَفْتَنَ يُفْتِنُ** د باب افتعال نه وى.[6]

دتعليق مقصد: د روايت نه پس د تعليق ظاهرى مقصد د رواياتو داختلاف طرف ته اشاره كول مقصود دى چه دماقبل د روايت نه د فتنې د وقوع كيدو دتحقق خبر كيدلو اواوس ددې روايت نه صرف احتمال معلوميږى. بيا په دواړو روايتونو كښې تطبيق او خاص كر دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې په وړاندې صفحاتو كښې تيره شوې ده.

۱۳- باب: إِنْ صَلَّى فِي ثَوْبٍ مُصَلَّبٍ أَوْتَصَاوِيرَ: هَلْ تَفْسُدُ صَلَاتُهُ؟ وَمَا يُنْهَى عَنْ ذٰلِكَ.

دا باب دې دهغه سړي باره كښې چه يوه داسې كپړې كښې مونځ اداكړي په كوم كښې صليب جوړشوې وى يا په يوداسې كپړې كښې مونځ اداكړي په كوم كښې چه تصويرونه جوړشوې وى

---

[1]) مسندأحمد بن حنبل رقم الحديث: ۲٤۰۸۷، ۲٤۱۹، ۲۵۷۲٤المصنف لابن أبى شيبة بحواله فتح البارى: ۶۲۷/۱صحيح مسلم كتاب المساجد مواضع الصلاة باب كراهة الصلاة فى ثوب له أعلام رقم الحديث: ۵۵۶سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب النظر إلى الصلاة رقم الحديث: ۹۱۵.

[2]) المؤطا للإمام مالک أبواب الصلاة النظر فى الصلاة إلى ما يشغلک عنها، رقم الحديث: ۲۱۲.

[3]) كشف البارى: ۱۹۱/۱.

[4]) كشف البارى: ۱۹۱/۱.

[5]) كشف البارى: ۱۹۱/۱.

[6]) فتح البارى: ۶۲۷/۱عمدة القارى: ۱٤۱/٤-۱٤۰إرشادالسارى: ۳۶/۲.

نو دغه مونځ به فاسد وی؟ (که نه). او دغه روایت باره کښې په کوم کښې چه ددې ممانعت راغلې دې.

قوله: ثوب مُصَلَّبٍ: داموصوف صفت دې. مصلب داسم مفعول صیغه ده دباب تفعیل نه یعنی «الذي فیه صورة الصلیب» هغه کپړه په کوم کښې چه د صلیب تصویر جوړشوې وی. [1]

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی «أي: فیه صلبان منسوجة أو منقوشة» یعنی داسې کپړه په کوم کښې چه صلیبونه زوړند وی یا منقوش وی. [2] په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا معنی صحیح نه ده دلته صرف د صلیب صورت کیدل منع دی دنفس صلیب زوړندیدل مرادنه دی. [3]

قوله: أو تصاویر: حافظ صاحب فرمائی چه دا «في ثوب ذي تصاویر» دې. تصاویر نه وړاندې مضاف محذوف دې لکه چه معنی په دې باندې دلالت کوی. [4]

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دتصاویر عطف به په ثوب باندې وی په مصلب باندې نه. اوتصاویر مصدر دې دمفعول په معنی کښې. یا بیا که عطف په مصلب باندې وی نو تقدیری عبارت به داسې وی «في ثوب مصور بالصلیب» لکه چه دامام بخاری رحمه الله منشاء «مصور بالصلیب» ونیل دی یا «مصور بتصاویر غیره». [5]

په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دعلامه کرمانی رحمه الله ذکرشوې تفصیل صحیح نه دې خکه چه تصاویر جمع د تصویر ده اوکه موئن ددې لفظ مصدر په معنی مفعول تسلیم کړو نوهغه تقدیر به منل صحیح نه وی کوم چه علامه کرمانی رحمه الله ذکرکړې دې. یعنی «إن صلی في ثوب مصورة». خکه چه موصوف صفت کښې به مطابقت پاتې نه شی حالانکه د مطابقت کیدل شرط دې لهذا هم دا ظاهر دی چه دتصاویر عطف مصلب باندې وی حرف صله محذوف کیدو سره. په دې صورت کښې به تقدیری عبارت داسې جوړیږی. «إن صلی في ثوب مصور بصلبان، أو ثوب مصور بتصاویر التي هي التماثیل». [6]

قوله: هل تفسد صلاته؟ دامام بخاری رحمه الله عادت دادې چه کوم ځائې چرته اختلافی مسئله وی هلته دخپل طرف نه قطعی حکم لګولونه بغیر د هغه اختلاف طرف ته شاره کونکی الفاظ استعمالولوسره تیریږی. چنانچه دلته هم داسې شوی دی چه اشاره ئې اوکړه او هغه داسې چه په کومو کپړوکښې تصویرونه وی هغې اغوستو سره مونځ اوکړی نودې سره مونځ فاسد کیږی که نه؟ نوجمهور په دې باندې دی که د تصویر سره متعلق وارد شوې نهی طرف ته اوکتلې شی نوبیا دا د فساد صلاة تقاضا کوی په بل صورت کښې دکراهت تقاضاکوی. [7]

---

[1]) الکوثرالجاری: ۵۹/۲.

[2]) فتح الباری: ۶۲۷/۱.

[3]) عمدة القاری: ۱٤۱/٤.

[4]) فتح الباری: ۶۲۷/۱.

[5]) شرح الکرمانی: ۳۷/٤.

[6]) عمدة القاری: ۱٤۱/٤.

[7]) فتح الباری: ۶۲۷/۱عمدة القاری: ۱٤۱/٤.

قوله: ومايُنهي من ذلك: دې جملې نه مراد دادي «والذي ينهى عنه من المذكور» يعني ماقبل كښې كومه مسئله تيره شوه «چه دتصويرونووالاپه كپړوكښې به مونځ كيږي كه نه؟» باره كښې وارد كيدونكې نهي بيان. بعض نسخوكښې دَ ينهى نه پس عنه مقدر دې او دويم قول دادې چه من ذلك په ځائې عن ذلك دې. رومبې قول راجح دې.(١)

حديث الأول

[٣٦٧] - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، كَانَ قِرَامٌ لِعَائِشَةَ سَتَرَتْ بِهِ جَانِبَ بَيْتِهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمِيطِي عَنَّا قِرَامَكِ هَذَا، فَإِنَّهُ لاَ تَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تَعْرِضُ فِي صَلاَتِي» (٢)[٥٣٣]

ترجمه: انس رضي الله عنه فرمائي چه حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها سره يوه پرده وه په كوم سره چه به هغې دَ كور يوطرف پټولو. نبي كريم صلى الله عليه وسلم ارشاداوفرمائيلو اې عائشه! زمونږ دَمخې نه دا پرده لرې كړه په دې كپړه باندې منقش تصويرونه مسلسل زما په مونځ كښې زما مخې ته راځي اومونږ نه مې غافل كوي

تراجم رجال

ابومعمر عبدالله بن عمرو: دا ابومعمر عبدالله بن عمرو بن ابي الحجاج منقري بصري رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب كښې تيرشوى دى.(٣)

عبدالوارث: داعبدالوارث بن سعيد بن ذكوان تميمي عنبري تنوري بصري رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب كښې تيرشوى دى.(٤)

عبدالعزيز ابن صهيب: داحضرت عبدالعزيز بن صهيب بناني بصري رحمه الله دي. دَده مختصر تذكره كتاب الإيمان باب حب الرسول من الإيمان كښې تيرشوى دى.(٥) دې دَحضرت انس بن مالك، شهربن حوشب، عبدالواحد البساني، كنانه بن نعيم العدوي، محمد بن زياد، ابوصفيه صاحب ابي رزين، ابوغالب صاحب امامه او ابونصرة العبدي رحمهم الله نه روايت كوي.(٦)

---

(١) فتح الباري: ٦٢٧/١ عمدة القاري: ١٤١/٤ إرشادالساري: ٣٧/٢.

(٢) رواه البخاري في كتاب اللباس باب ماوطىء من التصاوير رقم الحديث: ٥٩٥٥-٥٩٥٤ وأخرجه النسائي بألفاظ منها: يا عائشة أخرى هذا فإني إذا رأيته ذكرت الدنيا. ومنها: فهتكه بيده، وقال: إن أشدالناس عذابًا يوم القيامة الذين يشبهون بخلق الله. في كتاب الزينة التصاوير رقم الحديث: ٥٣٥٤ - ٥٣٥٧ جامع الأصول كتاب الزينة الباب السابع في الصور والنقوش والستور رقم الحديث: ٢٩٦٥، ٨١٠/٤.

(٣) كشف الباري: ٣٥٦/٣.

(٤) كشف الباري: ٣٥٨/٣.

(٥) كشف الباري: ١٢/٢.

(٦) تهذيب الكمال: ١٤٧/١٨ الجرح والتعديل: ٤٥٢/٥.

اودوی نه دروایت کونکویولونی شمیردي. په کوم کښې چه عبدالوارث بن سعید، ابراهیم بن طحان ،حارث بن عبید ابوقدامه الایادی،حسن بن ابی جعفر،حمادبن زید،حماد بن واقد،حماد بن سعید التبراء،حمادبن واقد،حمادبن سعيدالبراء،حمادبن سلمه،حمادبن یحیی،زکریا بن عماره الانصاری ، سعیدبن زید اخودحمادبن زید، حکم بن عتبه، سعیدبن عبدالعزیز رحمهم الله شامل دی. (۱)

امام احمدبن حنبل رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة ثقة. (۲) دَهغوی خوني دَهغوی نه تپوس اوکړو چه عبدالعزیز رحمه الله او یحیی بن اسحاق کښې تاسو ته کوم زیات محبوب دې؟ نو ابن حنبل رحمه الله جواب ورکړو چه عبدالعزیز دَ یحیی نه زیات ثقه دې. (۳) عبدالله بن احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی چه زما پلار احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی چه معمر عبدالعزیز بن صهیب باره کښې په خطاباندې دې. دَمعمر بیان دې چه عبدالعزیز دَحضرت انس رضي الله عنه آزاد کړې شوې غلام دې. حالانکه هغه خود بنانة آزاد کړې شوې غلام وو (نه چه دَحضرت انس رضي الله عنه). (۴) ابن معین رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة (۵) ابن سعد رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة. (۶) امام نسائی رحمه الله اوعجلی رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة (۷)

انس: دامشهور صحابی حضرت انس بن مالك بن نصر بن ضمضم خزرجی انصاری رضي الله عنه دې. دَدوی حالات **کتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** کښې تیرشوی دی. (۸)

شرح حدیث

قوله: كان قرام لعائشة: حضرت عائشه رضي الله عنها سره یوه پرده وه. قرام دَقاف کسره سره دې. دَدې جمع قرم راځي. دې نه مراد دَمختلف رنګونو پیره ورینه کپړه ده دکوم نه چه پرده جوړولې شی. یوبل قول دادې چه قرام نرئی منقش وریښې پردې ته وائی. (۹) حضرت عائشه رضي الله عنها به دا پرده دکور په یوګوټ کښې زوړنده ساتله دې دپاره چه دَدې شاته پټ ساتونکی څیزونه پټ اوساتلې شی

قوله: أميطي عنا قرامك هذا: (ونی فرمائیل اې عائشه!) زمونږ دَمخې نه دا پرده لرې کړه أميطي معنی لرې کړه اخوا کړه (۱۰)

---

(۱) تهذيب الكمال: ۱۸/۱٤۸ تهذيب التهذيب: ۳٤۱/۶.
(۲) الجرح والتعديل: ٤٥۳/٥ تهذيب الكمال: ۱۸/۱٤۸.
(۳) الجرح والتعديل: ٤٥۳/٥ تهذيب الكمال: ۱۸/۱٤۸.
(٤) الثقات لابن حبان: ۱۲۳/٥ تهذيب الكمال: ۱۸/۱٤۹.
(٥) تهذيب الكمال: ۱٤۹/۱۸.
(۶) الطبقات الكبرى لابن سعد: ۲٤٥/۷.
(۷) تهذيب التهذيب: ۳٤۲/۶.
(۸) كشف البارى: ۲/٤.
(۹) معجم الصحاح ص: ۸٥٥ النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٤٤/٢ معجم تهذيب اللغة: ۳۳۲۷/٤ شرح الكرمانى: ۳۷/٤ التوضيح لابن ملقن: ۳٥۰/٥ عمدة القارى: ۱٤۲/٤.
(۱۰) التوضيح لابن ملقن: ۳٥۰/٥ عمدة القارى: ۱٤۲/٤.

قوله:لاتزال تصاویر تعرض فی صلاتی: په دې کپړه باندې نقش تصاویر مسلسل زما په مانځه کښې مخې ته راتلوسره ما د مونځ نه غافل کوی. په دې جمله کښې تصاویره اضافت الی الضمیر سره دې. بعض نسخ وکښې دا لفظ اضافت نه بغیرصرف تصاویر دې. رومبی صورت کښې ضمیر کپړې یعنی قرام طرف ته راګرځی.[1]

دَعلامه عثمانی رحمه الله قول: علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله فرمانی دَ انبیاء علیهم السلام په مونځ کښې دَاولیاء مغلوب الحال په شان هغه شان استغراق نه وی چه بالکل دَ بل هیڅ څیز احساس باقی پاتې نه شی ځکه چه دا څه لوئی کمال نه دې بلکه دَانبیاء علیهم السلام دَمونځ احساس باقی پاتې کیدو سره په پوره جمعیت خاطر اواستغراق باطن سره وی.هغوی دَ فناء اوبقاء مقامات په یووخت جمع ساتی.[2]

دَحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: دَحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: ترجمة الباب وو چه یوسړې په داسې کپړو کښې مونځ اوکړی په کوم چه تصویرونه جوړشوې وی نودَهغه مونځ به فاسد شی که نه؟ خو په حدیث مبارك کښې داسې هیڅ ذکرنه دی. په حدیث شریف کښې خودادی چه دَمونځ ګذار مخې ته داسې دَتصویرونووالا کپړې زوړندوی نوڅه حکم دې؟

په دې باره کښې علامه عینی رحمه الله فرمانی چه دَحدیث ترجمة الباب سره مناسبت په دې طریقه دې چه دَمانځه نه خارج نبی کریم ﷺ دَداسې پردو دَ زوړندولونه منع فرمائیلې په کوم چه تصویرونه وو نو دَدغه کپړو په اغوستلو سره مونځ کول خو به په درجه اولی منع وی. دې نه علاوه نور لیکی که چرې دلته اعتراض پیداشی چه په ترجمة الباب کښې خو دَدوو څیزونوذکردې یودَ صلیب دَتصویر دکپړو او دویم مطلقا دَ تصویرونووالاد کپړو خو په حدیث شریف کښې صرف دَ یوڅیز ذکردې یعنی مطلقا دَتصویرونو والاد کپړو نومطابقت مکمل نه شو.

نوددې جواب دا ورکړې شو چه هغه کپړه په کومه کښې چه دَ صلیبونو تصویرونه لګیدلې وی دغه کپړه به مطلقاً دَ تصویرونو والا کپړې سره لاحق کولې شی. ځکه چه په دواړو تصویرونوکښې دادَ اشتراکی خبره ده چه په دې کښې الله ﷻ پریخودو سره دَهغوې دَعبادت کولوارخ موجود دې.[3]

دَحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باره کښې درې جوابونه ورکړی دی. دوه خو هم هغه کوم چه علامه عینی رحمه الله ورکړی دی اودریم جواب ئې دا ورکړې چه رسول الله ﷺ دَهغه پردې دَ ختمولو حکم ورکړو نودا دَ داسې کپړې دَمطلقا استعمال ممانعت ته مستلزم دې.

حافظ صاحب رحمه الله فرمانی بیا ماته دا خبره معلومه شوه چه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې کوم «ثوب مصلب» ونیلې دې. په دې سره اشاره ده دَ هغوی خبرې دې طرف ته کوم چه دَ دې حدیث په بعض طرق کښې موجود ده. اوهغه حدیث کتاب اللباس کښې موجود دې په هغې کښې دی «لم یکن

---

[1] التوضیح لابن ملقن: ۳۵۰/۵عمدة القاری: ۱۴۲/۴تحفة الباری: ۲۹۶/۱.

[2] فضل الباری: ۵۵/۳.

[3] عمدة القاری: ۱۴۲/۴.

رسول الله صلى الله عليه وسلم يترك في بيته شيئاً في تصليب إلا نقضه»([1]) اوهم په دې روايت كښې د اسماعيلي په نسخه كښې داالفاظ هم ذكر دي«ستراً أوثوباً» چنانچه مطابقت پوره شان سره ثابت شو.([2])

د حضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائي دلته دا اشكال پيداكيږي چه په ترجمة الباب كښې دوه جزونه ذكركړې شوي دي يو د تصويرونومتعلق او بل د مصلب كپړې متعلق. اول جز خو د روايت نه ثابتيږي مگردويم جز «ثوب مصلب» د روايت نه نه ثابتيږي.

د شراح رائې داده چه امام بخاري رحمه الله په ډيرو ځايونوكښې ترجمه په قياس سره ثابتوي. دلته ئې هم په قياس سره داسې ثابته كړه چه كله د تصويرونوالا په كپړوكښې مونځ كيږي نو په مصلب كښې به په طريقه اولى كيږي. مگر زما په نيز په قياس سره ترجمه ثابتولوضرورت نشته ځكه چه پخپله هم دغه روايت په دويم جلد كښې صفحه ٨٨٨ «كتاب اللباس باب ماوطىء من التصاوير، رقم الحديث: ٥٩٥٤» كښې راځي. په هغې كښې د صليب لفظ موجود دې نوامام بخاري رحمه الله دلته د دغه راتلونكي روايت نه استدلال كړې دې.([3])

د تصويرونو والا په كپړه كښې د مونځ كولو حكم: د مذكوره باب په ترجمه كښې دي «إن صلى في ثوب مصلب أوتصاوير هل تفسد صلاته؟» د دې ترجمة الباب لاندې مذكوره حديث نه امام بخاري رحمه الله دا ثابت كړل چه مونځ ئې كيږي ځكه چه حضورپاك خونه مونځ مات كړو او نه ئې روستو واپس راؤگرځولو. ليكن چونكه په نورو احاديثوكښې د تصوير ممانعت راغلې دې په دې وجه به مونځ مكروه وي حنفيه شافعيه مالكيه او په يوروايت كښې د حنابله هم دغه مذهب دې اود حنابله د بل روايت مطابق مونځ به نه كيږي. اود مالكيه په نيزكښې په وخت كښې دننه معلومه شي نو واپس به مونځ راگرځولې شي ګني سره د كراهت به ئې مونځ اوشي. د مونځ وخت وتلو نه پس راگرځول نشته دې.([4])

د دې تفصيل اجمال داد چه په ثوب مصلب كښې مونځ كول مكروه تحريمي دي، مونځ به بهر حال اوشي ځكه چه د مونځ د كيدو دپاره ستر عورة شرط دې. او په ثوب مصلب سره هم سترعورت حاصليږي. ليكن د صليب شكل چونكه د نصارى شعار دې او د رسول الله ﷺ په دې باره كښې معمول پاتې دې چه حضورپاك ته چرته د دې شكل ښكاره شوې دې هغه ئې وران كړې دې. يا كه چرته ماتيدونكې څيز وو نوهغه به ئې ماتولو. په دې صورت كښې په ثوب مصلب كښې د مونځ اداكول د كراهت نه خالي نه دي.

دويمه مسئله ثوب تصاويرپامكان تصاوير كښې د مونځ اداكولوده. نو په دې باره كښې تفصيل دادې چه كه چرته تصوير د خپو لاندې دې بياخو په دې كښې څه بدينت نشته ځكه چه د دې تصويرونو

---

[1]) صحيح البخاري كتاب اللباس باب ما وطيء من التصاوير رقم الحديث: ٥٩٥٤.

[2]) فتح الباري: ٦٢٨/١.

[3]) الكنزالمتواري: ٤٩/٤ تقريربخاري شريف: ١٣١/٢-١٣٠.

[4]) الفتاوى الهندية كتاب الصلاة الباب السابع فيما يفسد الصلاة وما يكره فيها، الفصل الثاني فيما يكره في الصلاة وما لا يكره: ١٠٧/١ بذل المجهود كتاب اللباس باب في الصور رقم الحديث: ٤١٥٢، ١٧٨/١٢-١٧٧ الاستذكار كتاب الإستئذان باب ماجآء في الصور والتماثيل رقم الحديث: ٤٠٦٩٨، ١٧٧/٢٧ المغني لابن قدامة كتاب الصلاة باب مايبطل الصلاة: ٣٩٣/٢-٣٩٢ الإنصاف للمراوردي كتاب الصلاة باب شر انط الصلاة: ٤٨٦/١ الروض الندى شرح كافي المبتدى كتاب الصلاة ما يكره في الصلاة: ٨١/١ المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب ستر العورة: ١٨٤/٣

اهانت او سپكاوي كيږي اود تصويرونو داستعمال دا صورت جائز صورت دي. او كه چرې تصوير د سر دپاسه دې او زوړند شوې دې نوداسې خائي كښې مونځ كول مكروه دى ځكه چه په دې صورت كښې د تصوير تعظيم دې اودا د بتان د عبادت په شان دى كوم چه جائزنه دې. كه تصويرونه مخې ته وى نو په دې صورت كښې هم كراهت دې. كه چرې ښى ياګس طرف ته وى نو په دې كښې هم عرض ‹يعنى د مونځ ګذار په مينځ كښې خلل كيدلو› يوصورت موجود دې په دې وجه په دې صورت كښې هم كراهت سره به مونځ كيږي. ليكن دا كراهت ‹په نسبت دهغه كراهت كوم چه دتصوير مخې ته كيدو كښې وو نه› دكمې درجې دې او كه چرې تصويرونه شاته وى نو په دې كښې هم كراهت دې ليكن دښى اوګس طرف ته كيدو والا صورت نه كم بل كه چرې هغه كيږي كومې چه استعمالولې شى په هغې كښې تصويرونه دى نوهغه د دوو احوالونه خالى نه دى يا خو هغه تصويرونه د ژوندو دى يا د غيرجاندار دى. كه چرې د ژوندو دى نوهغه دكراهت سبب دې ددې د وجې نه به مونځ مكروه وى او كه چرته دغه تصويرونه د غيرجاندار دى نوهغه هم د دوو حالو نه خالى نه دى يا خو به زړه په هغې كښې مشغول وى يا به مشغول نه وى. كه چرې مشغول كيږي نوبيا ددې استعمال كښې كراهت دې او كه چرې مشغول نه وى نوبيا كراهت به نه وي. هغه مكان چرته چه تصوير موجوددې په هغې كښې هم ددغه ژوندواوجاندار والا فرق دې. اول چه كوم تفصيل بيان شوهغه د ژوند تصويرونو وو اود غير جاندار تصويرونه كه چرته پدغه مكان كښې وى نوهلته دزړه د مشغولتيا په صورت كښې به دكراهت حكم وى او په غيرمشغولتيا كښې به دكراهت حكم نه وى. دې سره سره داخبره هم په ذهن كښې اوساتئى كه دژوندى تصوير ډير وړوكې وى واضح نه ښكارى نو په هغې كښې كراهت نشته دې [1]

حضرت مولانا انورشاه كشميرى رحمه الله ليكلى دى معلومه شوه چه د شريعت منشا د تصويرونو اومجسمو په بې توقيرئى كښې ده اودا دعزت او محبت د مقام نه راغورزول دى. لهذا هر هغه صورت په كوم سره چه ددې تعظيم كيږي ممنوع دې او كوم سره چه سپكاوي كيږي هغه مطلوب. باقي مجسمې يا تصويرونه جوړول يا فوټوان اخستل ناجائز اوحرام دى ځكه چه په دې كښې د حق تعالى د تخليق د صفت مشابهت نه علاوه د غيرالله دعبادت اود ډيرو مفاسدو بدو او بد اخلاقو كومه دروازه كولاويږي دهغې نه يومنصف عاقل انكار نه شى كولې [2]

هم ددې حديث په دويم طرق كښې دى چه حضرت عائشه رضي الله عنها هغه پرده اوشلوله اودوه تكيه ګانې جوړې كړې وې حضور ﷺ به په هغې باندې كيناستو هم او ډډه به ئې هم لګوله [3] هم ددې نه د دغه تصويرونو د استعمال د اهانت والا مواضع كښې جائزكيدل معلوميږي.

دتصويرونو شرعي حكم: د تصويرونو احكامات تفصيلاً كه په نوې طريقو سره وى او كه په پخوانو طريقوسره په كتاب اللباس كښې به متعلق ځائى كښې راځى.

---

[1] فتح القدير كتاب الصلاة فصل فى المكروهات: ۴۲۸/۱-۴۲۷ ردالمحتار مع الدرالمختار كتاب الصلاة مطلب إذا تردد الحكم بين السنة والبدعة كان ترك السنة أولى: ۴۱۸/۲-۴۱۶ تبيين الحقائق كتاب الصلاة باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها: ۴۱۵/۱-۴۱۴ حاشية الطحطاوى على المراقى الفلاح كتاب الصلاة فصل فى المكروهات ۳۶۲/۱.

[2] أنوار البارى: ۱۳۶/۱۱.

[3] صحيح البخارى كتاب اللباس باب ماوطىء من التصاوير رقم الحديث: ۵۹۵۴

۱۵- باب: مَنْ صَلَّى فِي فَرُّوجِ حَرِيرٍ ثُمَّ نَزَعَهُ.

دا باب دې دهغه سړي باره کښې چه د ريښمونه جوړشوی کوټ کښې مونځ اوکړي بيا هغه مکروه ګڼړلوسره کوز کړي.

دا ترجمة الباب د نبی کريم ﷺ دهغه فعل حکايت يا ترجمانی ده کوم چه په حديث باب کښې راخی.

د فروج معنی: دا لفظ د فاء فتحه او راء مشدده ضمه سره مستعمل دې. د دې معنی ده هغه د قميص په شان کوټ يا جبه چه د شا طرف نه کولاؤ شوې وی. دا چاودې ملا سره وی د دې لستونړی تنګ وی دا لباس په سفر کښې او د جنګ په وخت د ډيرې آسانتيا سبب وی.

علامه قرطبی رحمه الله ليکلی دی چه دا لفظ د فاء فتحه او ضمه دواړه شان ضبط کړې شوې دې. ليکن ضمه سره معروف دې او راء په هرحال کښې مضموم اومشدده وی. کله کله تخفيف سره هم استعماليږی. ابوالعلاء المعری رحمه الله فرمائی چه دا لفظ د فاء ضمه سره اوراء تخفيف سره دې دخُرُوج په وزن باندې. ليکن د لغت امهات الکتب کښې دالفظ دفاء فتحه او راء مشدد ضمه سره ذکردې.

الحديث الأول

[۳۶۸] - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: أُهْدِيَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُّوجُ حَرِيرٍ، فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ، فَنَزَعَهُ نَزْعًا شَدِيدًا كَالْكَارِهِ لَهُ، وَقَالَ: «لَا يَنْبَغِي هَذَا لِلْمُتَّقِينَ» [۵۸۰۱] (۱)

ترجمه: حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه فرمائی چه نبی کريم ﷺ ته يو ريښمن کوټ په هديه کښې ورکړې شو. حضورپاك هغه واغوستو او مونځ ئې اداکړو. بيا د مانځه نه فارغيدو سره زر هغه ريښمن کوټ داسې اوويستلولکه چه حضورپاك داسخت ناخوښه کونکې وی. بيائی اوفرمائيل دالباس د پرهيز ګارانو د پاره مناسب نه دې.

تراجم رجال

عبدالله بن يوسف: دا ابومحمدبن يوسف تنيسی کلاعی دمشقی رحمه الله دې. د دوی تعارف کشف الباري کتاب بدءالوحی دويم حديث او کتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب کښې تيرشوې دې. (۲)

---

۱) أخرجه البخاری فی کتاب اللباس باب القباء وفروج حرير وهو القباء رقم الحديث: ۵۸۰۰ومسلم فی صحيحه فی کتاب اللباس باب تحريم لبس الحرير وغير ذلک للرجال رقم الحديث: ۵۴۲۷والنسائی فی سننه فی کتاب الصلاة الصلاة فی الحرير رقم الحديث: ۷۷۱وجامع الأصول حرف الصاد الکتاب الأول فی الصلاة، الفصل السادس فی شرائط الصلاة ولوازمها، الفرع الثالث فی ستر العورة النوع الرابع فيما کره من اللباس رقم الحديث: ۳۶۵۱، ۴۶۳/۵وحرف اللام الکتاب الأول فی اللباس الفصل الرابع فی الحرير النوع الأول فی تحريمه، رقم الحديث: ۸۳۳۶، ۶۸۴/۱.

۲) کشف الباری کتاب بدء الوحی: ۳۸۹/۱ وکتاب العلم: ۱۱۳/۴.

الليث: دامشهور امام ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمي مصري رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب بدء الوحی دَدریم حدیث په ذیل کښې تیر شوی دی.[1]

علامه کرمانی رحمه الله دَدوی باره کښې لیکلی دی چه خلیفه منصور عباسی دوی ته ولایت دَ مصر وراندې کړو خوهغوی قبول نه کړو.[2] په دې باندې ردکولوسره علامه عینی رحمه الله فرمانی دا خبره تیک نه ده بلکه هغوی دَ څه مودې پورې په دې عهده باندې پاتې وو[3] اودې دَ امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله دَ متبعینونه وو.[4]

یزید: دا ابورجاء یزید بن ابی حبیب سوید رحمه الله دې. دَدوی حالات **كتاب الإيمان باب إطعام الطعام من الإسلام** کښې تیرشوی دی.[5]

ابی الخیر: دا مرثد بن عبدالله مزنی مصری رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم **كتاب الإيمان باب إطعام الطعام من الإسلام** کښې تیره شوی دی.[6]

عقبة بن عامر: داحضرت عقبه بن عامر بن عبس بن عمرو بن عدی بن عمرو الجهنی رحمه الله دې.[7] دَدوی کنیت باره کښې ډیر زیات اقوال دی. اب حماد، ابوسعاد، ابوعامر، ابوعمرو، ابوعبس، ابواسد او ابوالاسود.[8] دا صحابی رسول دې[9] دَ اصحاب صفه نه وو.[10] دې دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوحضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه نه روایت کوی.[11]

اود دوی نه روایت کونکو یولوئی جماعت دې. په هغې کښې دَ مشهورو ذکردلته کولې شی. ابوالخیر مرثد بن عبدالله الیزنی، مسلمه بن خالد، معاذ بن عبدالله بن خبیب الجهنی، عامر بن سفیان بن عبدالله، ربعی بن خراش، سعیدالمقبری، عبدالله بن عباس، عکرمه مولی ابن عباس، قیس بن ابی حازم، ابوقبیل المعافری او ابوالهیثم العتواری وغیره رحمهم الله شامل دی.[12]

دَدوی دَصفاتو باره کښې په کتب الرجال کښې ذکردی: «**كان عالماً، مقرئاً، فصيحاً، فقيهاً فرضياً، شاعراً، كبير الشأن**».[13] هغوی به قرآن پاک په ډیر خوږ آواز سره لوستلو. یوځل حضرت عمر رضی الله عنه هغوی ته اوونیل چه قرآن پاک واؤروه، دَهغوی قرآن ئی چه واؤریدو نو حضرت عمر رضی الله عنه دَهغوی قراءت اوریدوسره په

---

[1]) كشف الباري: ۱/۳۲٤.

[2]) شرح الكرماني: ٤/٣٨.

[3]) عمدة القاري: ٤/١٤٤.

[4]) وفيات الأعيان: ٤/١٢٧مقدمة نصب الراية: ١/٤٠مقدمه انوارالباری: ١/٢١٢.

[5]) كشف الباري: ١/٦٩٤

[6]) كشف الباري: ١/٦٩٤

[7]) تهذيب الكمال: ٢٠/٢٠٢سير أعلام النبلاء: ٢/٤٦٧.

[8]) الجرح والتعديل: ٦/٤٠١الكاشف: ٢/٢٦٦.

[9]) تهذيب الكمال: ٢٠/٢٠٣سير أعلام النبلاء: ٢/٤٦٧.

[10]) الجرح والتعديل: ٦/٤٠١ سير أعلام النبلاء: ٢/٤٦٨.

[11]) تهذيب الكمال: ٢٠/٢٠٣تهذيب التهذيب: ٧/٢٤٢.

[12]) تهذيب الكمال: ٢٠/٢٠٣-٢٠٣تهذيب التهذيب: ٧/٢٤٢.

[13]) سير أعلام النبلاء: ٢/٤٦٧تهذيب التهذيب: ٧/٢٤٣.

زړا شو.(۱) هغوی کاتب هم وو. کومو صحابه کرامو چه د قرآن کتابت کړې وو په هغوی کښې يو دې هم وو. ددوی د لاس ليکلې شوې قرآن پاك نن هم په مصرکښې محفوظ دې. دهغه قرآن ترتيب جمع ددې ترتيب مطابق نه دې کوم چه مصحف عثمانې کښې دې.(۲)

هغوی پخپله فرمائی چه کله ماته (مدينه کښې) د حضورپاك د تشريف راوړلو خبر ملاؤ شو هغه وخت ما د چيلو يوه رمه څروله. ما هغه پريخودې اود حضورپاك په خدمت کښې حاضرشوم اوعرض مې اوکړو يا رسول الله! زه تاسو له د بيعت په غرض سره حاضرشوې يم. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د بيعت عربيه اراده دې ده که د بيعت هجرة؟ بيا ما بيعت اوکړو اوحضورپاك سره حصار شوم. حضورپاك يوه ورځ مونږ (اصحاب صفه) نه تپوس اوکړو تاسوکښې (قبيله) معدنه څوك دې؟ هغه دې اودريږی څه کسان اودريدل زه هم هغوی سره اودريدم. حضورپاك اوفرمائيل کينه زه کيناستم بيا حضورپاك دغه شان دوه يا درې ځل معلومات اوکړل آخر ما تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ ولې مونږ دمعد نه نه يو؟ حضورپاك جواب ورکړو نه. ما تپوس اوکړو بيا مونږ څوك يو؟ حضورپاك جواب اوکړو چه تاسو د قبيله قضاعه بن مالك بن حمير نه يئې.(۳)

هغوی به توره وسمه استعمالوله او فرمائيل به نې:

تُغَيِّرُ أعلاها وتأبى أصولُها

مراد دا چوريږی چه مونږ خوددې وېښتو پورته حصه رنګ کوو خوددې وېښتو جرړې (د بدليدونه) انکار کوی يعنې ډير زر نوې راوځی او سپينوالی ښکاره کوی.(۴)

دوی دريو کالوپورې دمصر والی هم پاتې دی. بيا دهغوی په ځائې مسلمه بن مخلد والی مصر جوړ کړې شو. هغه وخت دوی د اسکندريه طرف ته د جهاد په سفرکښې وو. هلته هغوی ته ددوی دمعزول کيدو خبر اورسيدو نو وئې فرمائيل سبحان الله! مسافرت هم اومعزولی هم يوځائې جمع شو.(۵) د علامه واقدی رحمه الله بيان دې چه هغوی دحضرت امير معاويه رضی الله عنه د طرف نه په جنګ صفين کښې هم شريك شوې وو.(۶)

ددوی نه روايت کړې شوی احاديث ډير زيات دی. دحضرت عبادة بن نسی نه مروی دی چه دعبدالملك بن مروان په خلافت کښې، ما يوسړی سره يوه ګنړه اوليدله او هغه سړی ددوی په وړاندې احاديث بيانول. ما تپوس اوکړو دا محدث څوك دې؟ نوخلقو اووئيل دا عقبه بن عامر رضی الله عنه دې.(۷)

ددوی يوکور دمشق کښې دباب توما يوطرف ته وو. دهغوی وفات دحضرت اميرمعاويه رضی الله عنه په دورخلافت کښې شوې.(۸) دا ۵۸هجری کال وو.(۹)

---

۱) سيرأعلام النبلاء: ۴۶۸/۲.

۲) تهذيب التهذيب: ۲۴۳/۷ تذكرة الحفاظ: ۴۳/۱.

۳) الطبقات الكبرى لابن سعد: ۳۴۴/۴.

۴) تذكرة الحفاظ للذهبي: ۴۳/۱الطبقات الكبرى لابن سعد: ۳۴۴/۴ تهذيب التهذيب: ۲۴۳/۷.

۵) التاريخ الكبيرللبخاري: ۴۳۰/۶سيرأعلام النبلاء: ۴۶۸/۲تهذيب التهذيب: ۲۴۳/۷.

۶) تهذيب الكمال: ۲۰۵/۲الطبقات الكبرى لابن سعد: ۳۴۴/۴.

۷) تذكرة الحفاظ للذهبي: ۴۳/۱تهذيب التهذيب: ۲۴۳/۷.

۸) الطبقات الكبرى لابن سعد: ۳۴۴/۴ سيرأعلام النبلاء: ۴۶۹/۲.

۹) الكاشف: ۲۶۶/۲تهذيب الكمال: ۲۰۵/۲تهذيب التهذيب: ۲۴۳/۷.

شرح حديث

قوله:: أهدي إلى النبي صلى الله عليه وسلم فروج حرير: رسول الله ﷺ ته د ريښمو يوكوټ هديه كړې شو. داد چا دطرف نه وركړې شوې وو؟ په دې باره كښې د نورو رواياتونه معلوميږى چه هغه د دومة الجندل بادشاه اكيدر بن عبد الملك هدية وركړې وو. [1] دا عيسائى بادشاه وو.

علامه انورشاه كشميرى رحمه الله د دومة الجندل تاريخى واقعات اجمالاً نقل كړى دى چه دلته بيانولې شى: په ربيع الاول ۵هجرى كښې دغزوه دومة الجندل واقعه پيښه شوه يعنى حضورپاك ته خبر اورسيدو چه هلته دكافرانو ګنړه ددې د پاره راجمع كيږى چه په مدينه طيبه باندې حمله اوكړى. په دې وجه حضورپاك د زرو صحابه كرامو رضي الله عنهم سره هغه طرف ته روان شو. په لاره كښې معلومه شوه چه داسې اهم څه اجتماع نشته دې. د بعض نقول نه معلوميږى چه هغه ټول د حضورپاك د راتلو خبر اوريدو سره خواره شول.پدې وجه حضورپاك واپس شو. دې نه پس د سريه دومة الجندل واقعه اوشوه. په كوم كښې چه عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه شعبان ۶هجرى كښې هلته تشريف يوړو او د هغه ځائى عيسايانوته ئې درې ورځې وعظ اوتبليغ اوكړو په كوم سره چه دهغه ځائى سردار مسلمان شوې وو.

دريمه واقعه سريه دومة الجندل په ۹هجرى كښې پيښه شوه په كوم كښې چه حضورپاك د غزوه تبوك په موقع حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه هلته ليګلې وو. هغوى دهغه ځائى حاكم اكيدر قيدولوسره د حضورپاك په خدمت كښې مدينه طيبه ته ليګلې وو. حضورپاك دهغوى ځان اوبخښلو اود جزيه اداكولوپه وعده باندې ئې دهغه علاقه هم هغه ته حواله كړې وه.

څلورمه واقعه د خلافت صديقى په ۱۳هجرى كښې پيښه شوه چه حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه ددومة الجندل قلعه فتح كولوسره دهغې دواړه سرداران اكيدر او جودى بن ربيعه قتل كړل. [2]

دومة الجندل د يوې قلعه نوم دې. دا لفظ د دال په ضمه او فتحه دواړه شان نقل دې. د ابن دريد وينا ده چه دا هم ضمه سره لوستل جائزدى، فتحه سره نه. محدثين حضرات دا فتحه سره لولى هغوى په دې باره كښې په خطاء باندې دى. ليكن داسې صحيح نه دى. جوهرى رحمه الله ليكلى دى چه دواړه مشهور لغتونه دى. اهل لغت دا ضمه سره لولى اومحدثين كرام فتحه سره دواړه صحيح دى. [3]

دومة الجندل يوه قلعه وه چه دشام اوعراق په سرحد باندې وه. د دمشق نه ۷ مرحلې (۱۱۲ ميل) اومدينه طيبه نه ۱۲ مرحلې (۲۰۸ميل) باندې، په نقشه كښې د تبوك فاصله هم دمدينې طيبې نه ۱۲مرحلې معلوميږى چرته چه نبى كريم ﷺ رجب ۹ هجرى كښې تشريف اوړلې وو. [4]

اكيدر بن عبدالملك الكندى همزه ضمه او كاف فتحه سره متعمل دې. خطيب بغدادى رحمه الله خپل كتاب الأسماء المبهمة فى الأنباء المحكمة كښې ليكلى دى دا سړې نصرانى وو بيا مسلمان شو بيا مرتدشو او هم نصرانيت باندې وفات شو. [1]

---

[1] صحيح البخارى كتاب الهبة باب قبول الهدية من المشركين رقم الحديث: ۲۶۱۶ صحيح مسلم كتاب اللباس والزينة باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة على الرجال رقم الحديث: ۵۳۸۹مسند أبى يعلى الموصلى مسند على ابن أبى طالب رقم الحديث: ۴۳۳، ۲۱۵/۱.

[2] أنوار البارى: ۱۳۸/۱۱أسدالغابة فى معرفة الصحابة: ۱۳۴/۱شرح النووى على صحيح مسلم: ۲۷۵/۱۴.

[3] معجم الصحاح ص: ۳۶۳النهاية فى غريب الحديث والأثر: ۵۸۹/۱.

[4] شرح النووى: ۲۷۵/۱۴عمدة القارى: ۱۴۴/۴أنوارالبارى: ۱۳۷/۱۱.

ابونعیم اصبهانی رحمه الله خپل کتاب معرفة الصحابه کښې لیکلی دی چه اکیدر اسلام قبول کړې وو.(۲) اوحضورپاك ته ئې هدیه هم رالیګلې وه. ابن الاثیر رحمه الله خپل کتاب أسدالغابة في معرفة الصحابة کښې لیکلی دی چه دَ هغه هدیه پیش کول او صلح کول خو صحیح دی لیکن دهغه اسلام قبلول صحیح نه دی. هغه اسلام قبول کړې نه وو او په دې خبره کښې دَاهل سیر نه دَ چا اختلاف نشته دې کوم سړې چه دَ هغه دَ اسلام دَ قبلولو قائل دې هغه په ښکاره او فحش غلطئی باندې دې(۳) دا نصرانی وو دَهغه په قلعه چه کله حضورپاك حمله اوکړه نوهغه دَ صلح پیش کش اوکړو نورسول الله ﷺ هغه سره صلح اوکړه اوهغه ئې په دغه قلعه کښې باقی پریخودو...... الخ (۴)

قوله: لاینبغي هذا للمتقین: رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمانیلو چه دَ ریښمود لباس استعمال دَ پرهیزګاره دَ پاره مناسب نه دې. یوبل روایت کښې دی ((إن هذالبس من لباس المتقین))(۵)

دَ لفظ لاینبغي معنی: علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله فرمائی چه لفظ لاینبغي نه جواز مه کنړئی او دَدې دا مطلب مه اخلئی چه ریښمنه کپړه جائز خوده البته مناسب نه ده، بعض ځائی کښې حرام او ممتنع باندې هم دَعدم ابتغاء اطلاق کولې شی. (یعنی لفظ لاینبغي استعمالولې شی لکه) قرآن مجید کښې دی: ﴿وَمَا يَنۢبَغِي لِلرَّحۡمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ (۶)
حالانکه اتخاذِ ولد دَرحمن په حق کښې محال اوممتنع دې او په یوه درجه کښې هم جائزنه دې (۷) لیکن په قرآن پاك کښې په دې ځائی دَ لا ینبغي لفظ استعمال کړې شو چنانچه په دې ځائی کښې ددې لفظ معنې مناسب نه دی کول په هیڅ شان سره صحیح نه ده. للمتقین، دَمتقین نه مراد هغه کسان دی چه دکفر نه بچ کیدونکی دی یعنی مطلقاً مسلمان مراد دی. عام دادی چه هغوی دَ ګناه نه بچ کیدونکې اوکه نه وی، دَ ریښم حرمت په متقي اوغیر متقي دواړو باندې ثابت دې (۸)

ایا دَ ښځودپاره هم ریښم استعمالول جائز نه دی؟ دې ځائی کښې یواعتراض کیږی چه په دې مقام متقین دَ جمع مذکر سالم صیغه استعمال کړې شوې اوقاعده داده چه په جمع مذکر سالم کښې نبعا مؤنث هم داخل وی. دې نه به نتیجه اوځی چه د ریښم حرمت څنګه دَ متقین مذکر دپاره ثابت شو دغه شان په حرمت کښې متقیات مؤنث هم داخل شو. حالانکه دَ ښځودپاره ریښم استعمالول جائز دی دَدې جواب دادې چه دا قاعده کلیه نه ده چه دَهرمذکر لاندې مؤنث هم داخل وی لهذا په دې ځائی کښې دَ حرمت په حکم کښې اشتراك لازم نه راځی. اوکه چرې اومنلې هم شی نوونیلی به شی چه دَښځودپاره دَ ریښم دَ استعمال حلت دَ نورو دلائلو او نصوص نه ثابت دې (۹)

---

۱) کتاب الأسماء المبهمة في الأنباء المحکمة حدیث إکیدر بن عبدالملك ص: ۲٤.
۲) معرفة الصحابة لأبي نعیم الأصبهاني: ۳۲۵/۱.
۳) أسدالغابة في معرفة الصحابة: ۱۳٤/۱.
٤) شرح النووي على صحیح مسلم: ۲۷۵/۱٤عمدة القاري: ۱٤٤/٤.
۵) المعجم الکبیر للطبراني أبوالخیر مرثدبن عبدالله رقم الحدیث: ۷۵۸، ۲۷۵/۱۷.
٦) سورت مریم: ۹۲.
۷) فضل الباري: ۵٦/۳.
۸) فتح الباري: ٦۲۹/۱عمدة القاري: ۱٤٤/٤إرشادالساري: ۳۸/۲تحفة الباري: ۲۹۷/۱.
۹) شرح الکرماني: ۳۸/٤عمدة القاري: ۱٤٤/٤إرشادالساري: ۳۸/۲تحفة الباري: ۲۹۷/۱الکوثر الجاري: ٦۰/۲

نبي كريم ﷺ دَ ريښموكوټ سره دَ حرمت نه ولې واچولو؟ علامه كرماني رحمه الله دلته يو سوال او جواب نقل كړې دې. كه چرې اعتراض اوكړې شي چه رسول الله ﷺ څنګه ريښمن كوټ استعمال كړو سره ددې چه ريښم دَ سړو دَپاره حرام وو؟ ددې جواب علامه كرماني رحمه الله دا وركړې دې چه حضورپاك كله دغه كوټ استعمال كړو نوترهغه وخته پورې دَدې دَحرمت حكم نه وو نازل شوې.

بيا كه اعتراض اوكړې شي چه ددې په شان معامله ته خو نسخ وائى. په دې حيثيت سره چه حبيب پاك ﷺ اول دَدې اغوستل جائز ګرځولى دى او بيائى حرام كړى دى نو رومبې حكم په دويم سره منسوخ شو. نودَدې جواب دادې چه دا نسخ نه ده ځكه چه په دې مسئله كښې دَ ريښمو استعمال اصلاً مباح دې او په نسخ كښې ضرورى دى چه منسوخ شوې حكم صحيح شرعى وى (اومباح كيدل حكم صحيح شرعى نه وى). اوكه چرې اومنلې شى چه منسوخ شوې حكم شرعى دې نوبيابه هم دې ته نسخ نه شى وئيلې ځكه چه په نسخ كښې خو دا كيږى چه حكم دَ ټولو مكلفينونه اوچتولې شى نه چه دَ بعض نه (اومسئله مبحوث عنها كښې حكم جواز صرف دَ سړو نه اوچت كړې شوې دې نه چه دښځو نه). كه چرې داسې وى چه حكم دَ بعض نه اوچت كړې شى او بعض نه اوچت نه كړې شى (لكه څنګه چه دلته شوى) نوهغې ته تخصيص وائى نه چه نسخ.[1]

دَعلامه عينى رحمه الله په علامه كرمانى رحمه الله باندې رد: علامه عينى رحمه الله دَ علامه كرمانى رحمه الله په دې خبره باندې فرمائيلى دى چه زه وايم دَ حضورپاك دغه ريښمى لباس اغوستل يوحكم دې او بيا دَا كوزول بل حكم دې اوڅنګه چه دويم حكم حكم شرعى دې دغه شان رومبې حكم هم حكم شرعى دې او دويم حكم اول حكم منسوخ كړو او دويم حكم سړو اوښځو ته عام دې خو بياهم دَ ښځو دَپاره ددې لباس حلت دنورو نصوصو نه دې. (خلاصه دا چه دلته هم نسخ موندلې شى تخصيص نه).[2]

دَعلامه كورانى رحمه الله جواب: دَعلامه عينى رحمه الله جواب په نور تفصيل سره علامه كورانى رحمه الله داسې بيان كړې دې. دَعلامه كرمانى رحمه الله كلام په ډيرو وجوهاتو سره فاسد دې مثلاً:

① په دې ځائې كښې چه كوم سوال قائم كړې شوې چه كله ريښم حرام وو نو حضورپاك هغه څنګه واغوستل،هم دا نه شى منلې ځكه چه حضورپاك ته ددې دَحرمت علم وې نودا خبره په قطعى توګه سره ثابته ده چه حضورپاك به دا نه اغوستل.

② دَعلامه كرمانى رحمه الله جواب پخپلو كښې يوبل سره معارض دې هغه داسې چه يوطرف ته خو علامه صاحب اوفرمائيل چه دَ ريښم داستعمال حكم اصلاً مباح دې اوبل طرف ته علامه صاحب اوفرمائيل چه اول نبى كريم ﷺ دَدې استعمال جائز ګرځولې اوبيائى دَدې استعمال حرام ګرځولې.

دَدې وضاحت داسې دې چه دَعلامه صاحب جوزلسه وئيل دَ **الإباحة الأصلية** معارض دې. اوهغه داسې چه جائز ګرځولو مطلب دا وى چه اول يو څيز حرام وو بيائى دا جائز اوګرځول اوبل طرف ته وائى چه دا استعمال مباح اصلى دې نو هم په يوځائى كښې اباحت اوحرمت څنګه جمع شو؟

③ علامه صاحب رحمه الله فرمائى ((فالنسخ يكون رفعاً للحكم عن المكلفين، وهذا رفع عن البعض، فهو تخصيص)) يعنى په نسخ كښې خوحكم دَ ټولو مكلفينونه اوچتولې شى چه دَ بعض نه اوچت شى اودَ بعض نه اوچت نه شى نودا نسخ نه بلكه تخصيص وى.

---

[1] شرح الكرماني: ٣٨/٤.

[2] عمدة القاري: ١٤٤/٤.

په دې باندې علامه كورانى اوفرمائيل چه داخبره دمنلو نه ده چه كله دبعض نه حكم اوچت شى نوهغې ته تخصيص وائى نه چه رفع، په دې وجه تخصيص خو نوم دې دمتكلم د ارادې مطابق حكم كښې دبعض كسانو دعدم دخول بيانول،لهذادلته به رفع وى اوهلته به هم نسخ وى نه چه تخصيص.(١)

د شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله ددې سوال په جواب كښې فرمائى چه علامه عينى رحمه الله ددې دا جواب وركوى چه د حضورپاك دا فعل (يعنى فروج ريښم اغوستل) دتحريم ريښم نه وړاندې واقعه ده. په داسې صورت كښې د حضورپاك دا كالكاره ويستل دقلب طهر صفائى اود راتلونكى حرام كيدونكى څيز نه دنفرت اظهار دې.

اوزما رائې داده چه دا قبل التحريم باندې محمول كولو ضرورت نشته بلكه په دې كښې حضورپاك په دې كښې مونځ د جواز اوتعليم دپاره كړې دې. اودائې اوخودل چه مونځ خو به اوشى مګر مكروه به وى اودې سره سره د ريښمو د استعمال ګناه به هم وى.(٢)

دعلامه نووى رحمه الله رائې: دې ذكرشوى جواب سره علامه نووى رحمه الله يو بل جواب وركړې دې چه كوم وخت حضورپاك دغه لباس د ناخوښئى نه كوز كړو نوهم دهغه وخت نه دنهى او حرمت شروع اوشوه په دې وجه رسول الله ﷺ يو بل حديث اوفرمائيلو «نهانى عنه جبريل»(٣) نو د نهانى لفظ دلالت كوى چه ددې نه دحرمت شروع شوې ده.(٤)

دحضرت ګنګوهى رحمه الله رائې: رسول الله ﷺ دا لباس دمونځ نه فارغيدوسره د ناخوښئى اظهار كولو سره زر اوويستلو لكه چه د مونځ په حالت كښې وحى نازل شوې وى لكه چه د حضورپاك زر ددې لباس ويستلو نه دلالت كوى.(٥)

په ريښمن لباس كښې د مونځ كولوحكم: هم ددې حديث آخرى جمله چه "حضورپاك دناخوښئى اظهاركولوسره هغه كوټ اوويستلو" نه دا مسئله مستنبط كيږى چه ريښمن لباس اغوستو سره به مونځ اوشى اوكه نه؟ نو ددې باره كښې امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله امام مالك رحمه الله او امام شافعى رحمه الله مذهب دادې چه داسې لباس كښې مونځ كول مكروه تحريمى دى. كه چرې چا داسې مونځ اوكړو نو فريضه به ئې د ذمې نه ساقط شى ليكن د ګناه سره. البته ددې ائمه كرامو نه امام مالك رحمه الله دا فرمائى چه په داسې سرې باندې په وخت كښې دننه دمونځ اعاده كول واجب دى اوكه چرې وخت تير شو نوبيا به ددې نه اعاده ساقط شى.(٦)

---

(١) الكوثر الجارى:٦١/٢.

(٢) تقرير بخارى شريف:٣٤٧/٢الكنزالمتوارى: ٥١/٤.

(٣) صحيح مسلم كتاب ا للباس والزينة، باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة رقم الحديث: ٥٣٨٩.

(٤) شرح النووى على صحيح مسلم كتاب اللباس والزينة باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة: ٢٧٧/١٤فتح البارى: ٦٢٩/١.

(٥) الكنزالمتوارى: ٥١/٤.

(٦) حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة مطلب فى سترالعورة: ٧٥/٢البحرالرائق كتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ٤٧٨/١الجوهر النيرة كتاب الصلاة شروط صحة الصلاة: ٥٥/١حاشية الدسوقى على الشرح الكبير كتاب الصلاة فصل فى ستر العورة: ٣٤٩/١-٣٤٨ المدونة الكبرى كتاب ماجاء فى الصلاة فى الثوب يصلى فيه وفيه النجاسة: ٣٤/١التاج والإكليل كتاب الصلاة فصل فى ستر العورة: ٥٠٤/١ العزيز شرح الوجيز كتاب الصلاة باب سترالعورة: ٤٢/٢روضة الطالبين الباب الخامس فى شروط الصلاة: ٣٩٣/١ المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب

د شوافع کتاب المهذب کښې دی دسړی دپاره جائزنه دی چه هغه دې ريښمن لباس اغوستو سره مونځ ادکړی اونه داجائز دی چه په يوه ريښمی کپړه باندې اودريدو سره مونځ اوکړی خکه چه په دغه سړی باندې د مانځه نه بهر د ريښمو استعمال حرام دې نو په مانځه کښې خو به په درجه اولی حرام وی بياکه دمذکوره دوارو صورتونونه يوصورت کښې مونځ اداکړونود مونځ فريضه به نی اداشی ددې دپاره ددې حرمت دمونځ سره نه دې اونه ممانعت دمانځه طرف ته راګرځی. نودا به دمونځ د صحت دپاره مانع نه وی. اود ښځې دپاره جائز دی چه هغه دې ريښمن لباس اغوستو سره مونځ اوکړی خکه چه دښځې دپاره بهر دمانځه نه يا داخل په مانځه ښې د ريښمن لباس استعمال ممنوع نه دې (۱)

په دې مسئله کښې دحنابله دوه روايتونه دی: دهغوی په مشهورروايت کښې دادی چه دداسې سړی مونځ به صحيح نه وی. ابن عقيل دا ذکرکړې دې اوداحکم هغه وخت دې کله چه هغه ته د ريښمو د لباس دحرمت حکم وی اوکه چرې هغه ته علم نه وی نودهغه مونځ به دکراهت سره اداشی. خلال او صاحب الفنون دا ذکرکړی دی هم دغه دهغوی دويم روايت دې (۲)

دحضرت ګنګوهی رحمه الله قول په دې مقام باندې حضرت رشيداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه په دې کښې په دې خبره باندې دلالت دې چه دمانځه جواز دحرمت سره جمع کيدې شی لکه چه د احنافو مذهب دې اودحرام فعل په خطا سره ارتکاب سبب په څه بل جهت نه څه نعمت هم ملاويږی کوم چه حرام نه وی (لکه چه په دې رواياتوکښې ددې حرامو لباسونوحرمت دمونځ د جانز کيدو نه مانع نه جوړيږی) (۳)

د روايت ترجمة الباب سره مناسبت: ددې روايت ترجمة الباب «باب من صلى فى فروج حرير ثم نزعه» وو په دې ترجمه سره دحديث مناسبت په مکمل توګه سره ښکاره دې (۴)

دحديث مبارک نه مستنبط امور: ددې حديث شريف نه دا امور مستفادکيږی: ① په دې حديث کښې د سړو د پاره په ريښمو اغوستلو په حرمت باندې واضح دليل دې ② داهم معلوميږی چه دا حرمت صرف د سړو په حق کښې دې دښځو په حق کښې نه دې ③ ددې حديث نه دغير مسلم هديه قبلولو جواز هم معلوميږی خکه چاچه ريښمن کوټ هديه کړې وو هغه مسلمان نه وو ④ په ريښمن لباس کښې د مانځه جواز معلوم شو خو سره ددې چه مکروه دې (۵)

....

سترالعورة: ۱۷۹/۳الفقه الإسلامی وأدلته كتاب الصلاة الصلاة فى الثوب الحرام: ۷۴۰/۱نيل الأوطار باب الصلاة فى ثوب الحرير والغصب: ۸۰/۲

(۱) المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب سترالعورة: ۱۷۹/۳.

(۲) المبدع شرح المقنع لابن مفلح الحنبلى كتاب الصلاة باب سترالعورة: ۳۲۵/۱-۳۲۴ الإقناع فى فقه الإمام أحمدبن حنبل كتاب الصلاة باب سترالعورة وأحكام اللباس: ۸۹/۱الإنصاف فى معرفة الراجح من الخلاف على مذهب ابن حنبل كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۴۵۷/۱المغنى لابن قدامة كتاب الصلاة باب سترالعورة لباس المصلى: ۳۴۲-۳۴۳/۱ شرح ابن بطال: ۴۱/۲التوضيح لابن ملقن: ۳۵۴/۵-۳۵۳فتح البارى: ۶۲۹/۱

(۳) الكنزالمتوارى: ۵۲/۴.

(۴) عمدة القارى: ۱۴۴/۴.

(۵) شرح الكرمانى: ۳۸/۴عمدة القارى: ۱۴۶/۴الشرح الميسر لصحيح البخارى: ۴۳۱/۱.

۱۲- باب: اَلصَّلَاةِ فِي الثَّوْبِ الْأَحْمَرِ.

دا باب دې په سره کپړه کښې د مانځه د حکم په بیان کښې.

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله مذکوره ترجمة الباب قائمولوسره داخودل غواړى چه سرې کپړې اچولوسره دَمونځ کولوڅه حکم دې؟ اودَهغه دَصنيع نه معلوميږى چه دَهغه مقصد په دې کپړوکښې دَمونځ جائز کيدل خودل دى.[1]

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په احنافو باندې رد: دَدې ترجمة الباب نه پس حافظ صاحب رحمه الله فتح البارى کښې ليکى:[2]

دا ترجمه سرې کپړې اغوستو سره دَ مونځ جائزکيدو طرف ته اشاره کوى. په دې مسئله کښې دَ امام بخارى رحمه الله اوشوافع دَ احنافو سره اختلاف دې. احناف وائى چه سرې کپړې اغوستلوسره مونځ کول مکروه دى. اوپه حديث الباب کښې احناف تاويل کوى په کومه سره کپړه کښې چه نبى کريم ﷺ مونځ اداکړو هغه مکمل سره نه وه بلکه په هغې کښې سرې کربنې وې په کوم کښې چه مونځ اداکول مکروه نه دى.

نور فرمائى چه داحنافو دلائل کښې دَ سنن ابى داؤد حديث دې. په کوم کښې چه دى دَ نبى کريم ﷺ تيريدل په يوداسې سړى باندې اوشو دکوم په بدن چه دوه سرې کپړې وې. هغه سلام اوکړو ليکن رسول الله ﷺ دَهغه دَسلام جواب ورنه کړو. نوداحديث ضعيف الاسناد دې.[3]

دعلامه عينى رحمه الله په حافظ صاحب باندې رد: دَحافظ صاحب رحمه الله دَ مذکوره کلام باره کښې علامه عينى رحمه الله ليکلى دى: زه وايم چه حنفيه دَ جواز خلاف نه دى. که چرې دې اعتراض کونکې صاحب دَ احنافو مذهب پيژندلو نوده به داسې خبره نه کوله. نور فرمائى چه حافظ صاحب دا هم وئيلى دى دَ حنفيه په دلائلو کښې حديث ابى داؤد هم دې چه ضعيف الاسناد دې.

علامه عينى رحمه الله په دې باندې ليکلى دى چه دې معترض صاحب دَعصبيت دَ وجې نه دومره وينا کولوسره خاموشى اختيارکړې ده حالانکه دَابوداؤد دا حديث امام ترمذى رحمه الله هم خپل کتاب کښې ذکرکولوسره ليکلى دى: «هذاحديث حسن».[4]

دَعلامه عينى رحمه الله ددې قول باره کښې عرض دې چه کيدې شى دغه وخت علامه صاحب سره دَ فتح البارى نسخه وى او په هغې کښې صرف هم دومره وى څومره چه علامه صاحب ذکر کړى (چه حافظ صاحب صرف دَابوداؤد والاحديث ته ضعيف وئيلي او دَ صاحب ترمذى رحمه الله کلام «هذاحديث حسن» ئې ذکرنه کړو) گنى هغه وخت دَ فتح البارى په متداول نسخوکښې په دې مقام باندې داعبارت «وإن وقع في بعض نسخ الترمذي أنه قال: حديث حسن صحيح، لأن في سنده كذا».[5] دَدې عبارت دَ وجې نه دَعلامه عينى رحمه الله په حافظ صاحب رحمه الله باندې مذکوره اعتراض نه وارد کيدلو. البته دا هم ممکن ده

---

[1] عمدة القاری: ۱۲٤/٤ فتح الباری: ۶۲۹/۱.

[2] فتح الباری: ۶۲۹/۱.

[3] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب مايستر المصلى رقم الحديث: ۶۸۸.

[4] سنن الترمذى أبواب الصلاة باب ماجاء فى إدخال الأصبع فى الأذان عند الأذان رقم الحديث: ۱۹۷.

[5] فتح الباری: ۶۲۹/۱.

چه روستو د دې عبارت اضافه کړې شوې وی.[1]

دسور لباس د استعمال باره کښې د احنافو مذهب: دسور لباس د استعمال او په هغې کښې د مونځ کولو باره کښې د احنافو په نيز اووه یا اته اقوال دی. د دغه فقهاؤ د اقوالو د اختلاف وجه داده چه په دې باره کښې مختلف احادیث دی. د روایاتو د اتعارض د فقهاؤ د اقوالو د مختلف کیدو په وجه دی. علامه حصکفی رحمه الله فرمائي چه علامه شرنبلالی رحمه الله يوه رساله ليکلې وه په کوم کښې چه اته مختلف اقوال جمع کړې شوې وو.[2]

علامه شامی رحمه الله فرمائی چه د دغه رسالې نوم «تحفة الأكمل والهمام المصدر لبيان جواز لبس الأحمر» دې.[3]
صاحب تنوير رحمه الله ليکلی دي چه په زعفرانی رنګ کښې رنګ کړې شوې د سور او زيړ رنګ اغوستل مکروه دی. د دې نه علاوه د نورو رنګونو په استعمال کښې څه حرج نشته. بيا د دې په شرح کښې علامه حصکفی رحمه الله ليکلی دی چه مذکوره رنګ د ښځو د پاره مکروه نه دې صرف د سړو د پاره مکروه دې. اومجتبیٰ قهستانی او ابوالمکارم په شرح النقايه کښې دی چه د سوررنګ کپړې په استعمال کښې هيڅ حرج نشته دې. د دې کتابونو په حواله سره معلومیږی چه د دې رنګونو استعمال مکروه تنزيهي دې. ليکن تحفة الملوك کښې په صراحت سره د دې رنګونو د استعمال د حرمت قول موجود دې.[4] علامه حصکفی رحمه الله فرمائی چه زه وايم چه د علامه شرنبلانی رحمه الله يوه رساله ده په کوم کښې چه هغه اته اقوال راجمع کړی دی په هغې کښې يود مستحب هم دې.[5]
علامه شامی رحمه الله د علامه شرنبلانی رحمه الله د رسالې نه يوقول نقل کوی چه مونږ د حرمت په صراحت باندې مشتمل دليل چرته اونه ليدلو او د سور رنګ لباس د استعمال د ممانعت هم د داسې سړی ښځو او(غيرمسلم) عجميانوسره مشابهت اختيارولو د ممنوع کيدو د وجې نه په پوهه کښې راځی. دا بيا ممانعت به تکبر د وجې نه وی اوکله چه علت مرتفع شی او د اغوستلو نه مقصود صرف د الله ﷻ د نعمت اظهاروی نوبيابه د دغه رنګونو کراهت هم ختمیږی. او د کراهت تعلق به صرف هغه کپړو سره وی چه په نجس رنګ کښې په رنګ کولوسره سرې شوې وی او مونږ د امام اعظم رحمه الله د جواز قول او د اباحت په قول باندې واضح دليل هم ليدلې دې او هغه دليل د قرآن پاك د حکم زينت اختيارولو په اطلاق کړې دې. لهذا د دې د وجې نه حرمت او کراهت نه کيدل بلکه د نبی کريم ﷺ اقتداء کولوسره مستحب کيدل ثابتیږی. د دې قول د نقل کولونه پس علامه شامی رحمه الله ليکی چه زه وايم چه (علامه شرنبلالی رحمه الله خو استحباب ثابتوی ليکن) په لويو اومعتبر کتابونوکښې هم د کراهت قول ذکردې. مثلاً سراج، المحيط البرهانی، الاختيار، المنتقی او ذخيره وغيره اوعلامه قاسم (قلوبغا) رحمه الله هم د دې کراهت په قول باندې فتوی ورکړې ده. د دې نه علاوه امام زاهدی رحمه الله الحاوی کښې ذکرکړی دی چه د سور رنګ په سر باندې استعمال په اجماعی توګه باندې مکروه نه دې (يعنی سره توپئ وغيره)[6]
سابقه بحث د علامه شامی رحمه الله حاشية ابن عابدين نه نقل کړې شوې دې ليکن علامه صاحب تنقيح

---

[1] عمدة القاری: ۱۶۴/۴.
[2] ردالمختار کتاب الحظر والإباحة باب فی اللبس ص: ۶۴۵دارالکتب العلمية.
[3] ردالمختار کتاب الحظر والإباحة باب فی اللبس: ۵۱۶/۹دارالکتب العلمية.
[4] تحفة الملوک مراتب اللبس، لبس الثوب المعصفر: ص: ۲۹۳.
[5] الدرالمختار کتاب الحظر والإباحة باب فی لبس ص: ۶۵۴.
[6] حاشية ابن عابدين کتاب الحظر والإباحة باب فی اللبس: ۵۱۶/۹.

الفتاوی الحامدیه کښې په دې بحث باندې تفصیلي کلام کولوسره د کراهت تحریمی قول راجح ګرځولوسره د علامه شرنبلالي رحمه الله د عبارت جائزه هم پیش کړې ده. ((من شاء فلیراجع))(۱)

دعلامه کشمیری رحمه الله رائې: د سرو کپړو داستعمال باره کښې علامه محمدانورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی زما په نیز د دې مسئلې تفصیل داسې دې که چرې رنګ زعفرانی وی نو مکروه تحریمی دې ددې دواړو نه علاوه که د تک سور رنګ او شوخ وی نومکروه تنزیهی دې تحریمی نه دې. او که نرئې شان وی نو بیا مکروه تنزیهی هم نه دې اوکه په سپینه کپړه باندې سرې کرښې وی نوهغه هم بغیرد کراهت نه جائز دې بلکه بعض حضراتو دې ته مستحب هم وئیلې دې. خکه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا پخپله اغوستې دې بیا دامسئله دکپړې ده د څرمن نه ده.(ددې په هیڅ رنګ کښې کراهت نشته دې) اودا مسئله د سرو دپاره ده د بنځودپاره ټول رنګونه بلاکراهت جائز دی.(۲)

دحضرت مولانا بنوری رحمه الله رائې: علامه محمدیوسف صاحب بنوری رحمه الله دسور رنګ داستعمال باره کښې د احنافو په مسلك باندې خبره کولوسره اولاً دعلامه شامی رحمه الله تفصیلي بحث ذکرکړې دې اودې نه پس ئې فرمائیلې: ما دسور لباس د استعمال دممانعت والااحادیث جمع کړل دهغې شمیر تر شلو پورې اورسیدلو او په هغې کښې صحیح هم دی حسن هم متصل هم او مرسل هم. په دې کښې چه کوم حکم دکم نه کم ثابت شو هغه د کراهت تحریمی دې. بیا حضرت بنوری ی رحمه الله په آخره کښې دحضرت علامه کمشیری رحمه الله مذکوره قول ذکرولوسره بحث ختم کړو.(۳)

دحضرت ګنګوهی رحمه الله رائې: په مذکوره مسئله کښې حضرت اقدس رشید احمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی د سرو او زیړو کپړو داغوستو باره کښې مذهب دادې چه هغه سور او زیړ رنګ کوم چه معصفر او زعفران سره رنګ کړې شوې وی نوهغه دسړو دپاره مطلقاً ممنوع دې اودې نه علاوه که سور بخن یا زیړ رنګې وی نوفتوی د مطلقاً جائز کیدو ده. لیکن تقوی داده چه ددې نه ځان اوساتلې شی.(۴)

د حضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب کاندهلوی رحمه الله لیکلی چه د سرو کپړو باره کښې روایات ډیر مختلف دی. دبعض نه جواز او دبعض نه ممانعت معلومیږی. دغه شان شراح اووه اقوال نقل کړی دی اوپخپله داحنافو په نیز باوجود د روایاتو دقلت په دې مسئله کښې اته روایات دی کوم چه ما په الحاشیه الکوکب کښې لیکلی دی. دغه ټولونه تحریم استحباب اوکراهت هم دې. حضرت اقدس ګنګوهی رحمه الله په خپل تقریرات اوخپلو فتاوی کښې کوم قول اختیارکړې دې هغه دادې چه دکومو روایاتونه اغوستل ثابت دی هغه په بیان د جواز باندې محمول دی اودکوم نه چه ممانعت معلومیږی هغه خلاف اولی کیدو باندې محمول دی یعنی فی نفسه اغوستل خو جائز دی مګر خلاف اولی دی.

او زما په نیز اختلاف دروایاتو او اختلاف د مذاهب سبب د رنګ په حقیقت کښې اختلاف او تشبه

---

۱) العقود الدریة المعروف بتنقیح فتاوی الحامدیة مسائل وقواعد شتی من الحظر والإباحة وغیر ذلک ومطالبه بحرم لبس الحریر: ۳۵۶/۲-۳۵۵.

۲) العرف الشذی کتاب الطهارة باب ماجاء فی إدخال الأصبع فی الأذان عندالأذان رقم الحدیث:۱۹۷. ۲۱۲/۱فیض الباری: ۲۶/۲أنوار الباری: ۱۳۹/۱۱.

۳) معارف السنن کتاب الطهارة باب ماجاء فی إدخال الأصبع فی الأذان عندالأذان رقم الحدیث:۱۹۷. ۲۰٤/۲.

۴) الکوکب الدری کتاب الطهارة باب ماجاء فی إدخال الأصبع فی الأذان عندالأذان رقم الحدیث:۱۹۷. ۲۲٤/۱.

بالنساء كيدل معلوميږي. لهذا دكومو رواياتونه چه ممانعت معلوميږي هغه په هغه رنګونوباندې محمول دی په کوم کښې چه دَ ناپاك څيز دَ ګډون احتمال وی. مثلاً دَ نن نه څلويښت کاله وړاندې دامشهوره وه چه په سور رنګ کښې وينه اچوی لهذا په کوم رنګ کښې چه وينه وی دَمنع روايات به په هغې باندې محمول وی. اوبيا روستو معلومه شوه چه په دې کښې وينه نه وی نودَجواز روايات به په دې محمول وی اوبيا چونکه په سور رنګ کښې تشبه بالنساء ده نوځرته چه څنګه تشبه وی هلته به هم هغه شان کراهت وی. مثلاً ځوك سور قميص واغوندی په دې کښې کراهت، خکه چه دا تشبه بالنساء ده. خو که هم دا رنګ څادر له څوك ورکړی بيانی څوك سړې په سر کړی نو په دې کښې زيانه تشبه بالنساء ده. خود تولانی او تورشك دَ استر دپاره رنګ سور وی نو په دې کښې مضائقه نشته دې اونه په کښې څه کراهت دې. په دې وجه دا خاص رنګ ښځو سره خاص نه دې لهذا تشبه به هم نه وی. هم دغه شان که سرې کربښې وی نو په دې کښې هم تشبه نشته لهذا داهم جائز دې.(1)

دَعلامه عينی رحمه الله رائې: دَحافظ ابن حجر رحمه الله دَ احنافوطرف ته دَ کراهت نسبت کول او په هغې باندې دَعلامه عينی رحمه الله رد تيرشوې دې. علامه صاحب فرمائی چه دَاحنافو قول دَ حرمت والا نه دې بلکه احناف دَيو بل حديث دَ وجې نه کراهت (تنزيهه)قائل دې اوهغه حديث هغه دې په کوم کښې چه حضور پاك لباس معصفر اغوستونه منع فرمائيلې ده. لهذا دَ دوو شانو احاديثو دَ وجې نه دَ جواز اوکراهت دواړو حکم به وی (دَ دواړو حکمونودَ مواقع بيان وړاندې تيرشوې دې).(2)

الحديث الأول

[۳۶۹]-حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ مِنْ أَدَمٍ، وَرَأَيْتُ بِلاَلًا أَخَذَ وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَأَيْتُ النَّاسَ يَبْتَدِرُونَ ذَاكَ الوَضُوءَ، فَمَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئًا تَمَسَّحَ بِهِ، وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ، ثُمَّ رَأَيْتُ بِلاَلًا أَخَذَ عَنَزَةً فَرَكَزَهَا وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ، مُشَمِّرًا [ص:۸۰] صَلَّى إِلَى العَنَزَةِ بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ، وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالدَّوَابَّ يَمُرُّونَ مِنْ بَيْنِ يَدَيِ العَنَزَةِ» (3)[ر۱۸۵]

ترجمه: حضرت ابوجحيفه رضي الله عنه روايت کوی چه ما رسول الله صلی الله عليه وسلم اوليدلو چه (حضورپاك) دَ څرمن نه جوړې شوې دَ سور رنګ خيمه کښې (تشريف فرما) وو او حضرت بلال رضي الله عنه مې اوليدلو چه هغه دَ حضورپاك دَ پاره دَ اودس اوبو سره (ولاړ) وو (يعنې اودس نې ورله کولو). اوخلق مې اوليدل چه دَ حضورپاك (په اودس استعمال شوې اوبه) اخستو دپاره دَ يو بل نه دَ وړاندې کيدو کوشش نې کولو نوچه کوم سړې به دَ دغه اوبو په اخستوکښې کامياب شو نوهغه اوبه به نې (دَ برکت دَحاصلولو دپاره په خپل مخ اوبدن باندې) مړلې اوکوم سړی ته چه به څه نه ملاويدل نوهغه به دَ خپل ملګری په لاسونوباندې لګيدلې څه (لوندوالې) حاصلولو سره په خپل (مخ يا بدن) باندې مړل.

---

1) تقرير بخاری شريف: ۲/۱۳۲-۱۳۱الکنزالمتواری: ٤/٥٤-٥۳.
2) عمدة القاری: ٤/١٧٤.
3) دَدې حديث تخريج کتاب الوضوء باب استعمال فضل وضوء الناس کښې تيرشوې دې.

بيا ما حضرت بلال رضي الله عنه اوليدلو هغه يوه چوكه دكومې لاندې چه دَ اوسپنې يوڅوكه لګيدلې وو په زمكه كښې ورخښنه كړه او نبي كريم ﷺ يو دَ سور رنګ پوشاك (يا څادر) اغوستو سره دَخيمې نه بهر تشريف راوړو په داسې حال كښې چه هغه څادر ئې راغونډولو. بيا حضورپاك دَ دغه چوكې طرف ته مخ كولوسره خلقو ته دوه ركعته مونځ اوكړو په دې وخت كښې ما خلق او (مختلف قسم)ځناور دَهغه چوكې شاته تيريدونكي اوليدل (ليكن حضورپاك يو شان مونځ كولو).

تراجم رجال

محمدبن عَرْعَرَه: دامحمدبن عرعره بن البِر ندالقرشي السامي رحمه الله دې. دَدوى حالات **كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهولايشعر** لاندې تيرشوى دى. (١)

عمر بن ابي زائدة: دَدوى دَنوم باره كښې عمربن ابى زائده عمر زكريا بن ابى زائده عمر بن خالد اقوال ملاويږى(٢)پوره نوم عمر زكريا بن ابى زائده خالدبن ميمون الهمدانى الوداعى الكوفى رحمه الله دې.(٣) دا عمرو بن عبدالله الوداعى آزادكړې شوې غلام وو.(٤) دَدوى دَرور نوم زكريا بن ابى زائده وو. (٥)

دَدوى په استاذانوكښې عون بن أبى جحيفه، ابو صخرة جامع بن شدادالمحاربى، عامر شعبى، عبدالله بن ابى السفر، عكرمه مولى بن عباس، العيزار بن جرول الحضرمى، قاسم بن مخيمره، قيس بن ابى خازم، مدرك بن عماره بن عقبه بن ابى معيط القرشى، ابواسحاق السبيعى، ابوبرده ابن ابى موسى الاشعرى رحمهم الله شامل دى. (٦)

دَهغوى په شاګردانوكښې محمدبن عرعره، اسحاق بن منصور السلولى، بهز بن اسد، حجاج بن منهال، حفص بن عمرالحوضى، حكم بن مروان، محمدبن فضيل وغيره رحمهم الله شامل دى. (٧)

عبدالرحمن بن مهدى رحمه الله دَهغوى باره كښې وائى ((**كان كيس الحفظ**)). (٨)

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائى **ثقة**(٩)يحيى بن معين رحمه الله فرمائى **ثقة**(١٠) امام ابوحاتم رحمه الله او امام نسائى رحمه الله فرمائى ((**ليس به بأس**)) (١١)ابوعبيد الآجرى رحمه الله امام ابوداؤد رحمه الله نه روايت كوى چه ((**عمر يري القدر**)) (١٢)اوپه بل ځائې كښې داهم وئيلى دى ((**زكريا أعلى عن أخيه عمر بكثير**)) (١٣)ابن حبان رحمه الله

---

١) كشف البارى: ٥٥٧/٢.

٢) تهذيب الكمال: ٣٤٨/٢١الجرح والتعديل: ١٠٦/٦.

٣) الثقات لابن حبان: ١٤٧/٧تهذيب التهذيب: ٤٤٩/٧.

٤) العلل ومعرفة الرجال لأحمدبن حنبل: ٣٦٢/١تهذيب الكمال: ٣٤٩/٢١.

٥) العلل ومعرفة الرجال لأحمدبن حنبل: ٣٦٢/١تقريب التهذيب: ٤١٢/١.

٦) تهذيب الكمال: ٣٤٨/٢١تهذيب التهذيب:: ٤٤٨/٧.

٧) تهذيب الكمال: ٣٤٩/٢١تهذيب التهذيب:: ٤٤٨/٧.

٨) الجرح والتعديل: ١٠٦/٢تهذيب التهذيب:: ٤٤٩/٧.

٩) الجرح والتعديل: ١٠٦/٦.

١٠) الجرح والتعديل: ١٠٦/٦تاريخ يحيى بن معين: ١٩٩/١.

١١) تهذيب الكمال: ٣٥٠/٢١تهذيب التهذيب:: ٤٤٩/٧.

١٢) الضعفاء الكبير: ١٧٨/٣تهذيب الكمال: ٣٥٠/٢١.

١٣) تهذيب الكمال: ٣٥٠/٢١تهذيب التهذيب:: ٤٤٩/٧.

دَهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې. (۱) امام عجلی رحمه الله فرمائی ثقة.(۲) امام ذهبی رحمه الله فرمائی چه هغوی ۱۵۹هجری کښې وفات شوی. (۳)

عون ابن ابي جحيفة: دا عون بن ابی جحیفه دې. دَدوی دَ پلار نوم وهب بن عبدالله السوائی الکوفی رحمه الله دې. (۴) دَدوی تعلق بنوعامر صعصعة سره وو. (۵) دې دَ عبدالرحمن بن بکیر، خپل پلار ابوجحیفه السوائی، عبدالرحمن بن علقمه الثقفی، مالك بن صحار، مخنف بن سلیم، مسلم بن رباح الثقفی رضي الله عنه، منذر بن جریر بن عبدالله البجلی رحمهم الله نه روایت کوی. (۶) اودَدوی نه روایت کونکوکښې عمر بن ابی زائده، سعیدبن مسروق الثوری، سفیان ثوری، شعبه بن الحجاج، عبدالحمید بن ابی جعفر الفرآء، عبدالملك بن سعیدبن ابجر، ابو ادریس الاودی او ابوخالد الدالانی وغیره رحمهم الله شامل دی. (۷) اسحاق بن منصور یحیی بن معین ابوحاتم او امام نسائی رحمهم الله نه روایت کولوسره دَ هغوی باره کښې فرمائی ثقة. (۸) امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی ثقة. (۹) ابن حبان رحمه الله دَهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې. (۱۰) دَدَ وی وفات ۱۱۶هجری کښې شوې. (۱۱) دا دور په عراق کښې دَ حضرت خالد رضي الله عنه دَ ولایت وو. (۱۲)

عن ابيه: دې نه مراد ابو جحیفه دې. دَدوی نوم وهب بن عبدالله السوائی رضي الله عنه وو. دَدوی حالات کتاب العلم باب كتابة العلم لاندې تیر شوی دی. (۱۳)

دَحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: دَ مذکوره حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې. یعنی خرج النبی صلی الله علیه وسلم فی حلة حمرآء سره. (۱۴)

شرح حدیث

قوله: في قبة حمراء من أدم: راوی وائی چه ما نبی کریم ﷺ دَ څرمن په یوه خیمه کښې اولیدلو چه دَ سور رنګ وه. قبة دَ قاف ضمه سره او باء مشدد دَ فتحه سره. هغه وړوکې غونډې خیمه یا تنبو ته وائی چه دَ پاسه ګول وی. دَدې جمع قِبَاب او قُبَبْ راځی. (۱)

---

(۱) ۱۷٤/۷.
(۲) معرفة الثقات للعجلی: ۱۶۶/۲ تهذیب التهذیب: ۳٤۹/۷ ٤.
(۳) خلاصة التهذیب للخزرجی ص: ۲۸۲.
(۴) التاریخ الکبیر للبخاری: ۱۵/٤ تهذیب الکمال: ٤٤۸/۲۲ ٤.
(۵) الطبقات الکبری: ۳۱۸/۶ الجرح والتعدیل: ۵۰۶/۶.
(۶) تهذیب التهذیب: ۱۷۰/۸ سیر أعلام النبلاء: ۱۰۵/۵.
(۷) تهذیب الکمال: ٤٤۸/۲۲ الجرح والتعدیل: ۵۰۶/۶.
(۸) سیر أعلام النبلاء: ۱۰۵/۵ تهذیب الکمال: ٤٤۸/۲۲ ٤.
(۹) الجرح والتعدیل: ۵۰۶/۶.
(۱۰) ۲۶۲/۵.
(۱۱) تهذیب التهذیب: ۱۷۰/۸.
(۱۲) الثقات لابن حبان: ۲۶۳/۵ تهذیب التهذیب: ۱۷۰/۸.
(۱۳) کشف الباری: ۲۳۱/٤.
(۱۴) عمدة القاری: ۱٤۷/٤.

قوله:: حمرآء: دَ فعلا په وزن باندې دې. دَ أحمر مؤنث دې اودَ سور رنګ په معنی کښې دې.

قوله:: أدَم: دا لفظ دَهمزه اودال فتح سره دې. دادَ أديم جمع ده. دَدې مطلب دې پخه کړې شوې څرمن یا رنګ کړې شوې څرمن یا دباغت کړې شوې څرمن، ټول دَ یو بل مترادفات دی. دَ باغت نه وړاندې څرمن ته إهاب وائی. اومطلقاً څرمن ته جِلد وائی.(۲)

دَ نبی کریم ﷺ دَ قیام ځائی: راوی دَ رسول الله ﷺ په هغه قبه کښې دَ قیام ذکر اوکړو هغه ځائی مکه مکرمه کښې أبطح نومې ځائی وو. دا دَ بطحاء په نوم سره مشهور دې اودا هم ونیلی شی چه دا منی سره نیزدې دې اوددې نوم محصب دې. اودَ بعض خلقو خیال دې چه دا ځائی ذوطوی دې حالانکه داسې نه ده لکه څنګه چه ابن قرقول رحمه الله په دې باندې تنبیه کړې ده.(۳)

په دې موقع باندې دَ نبی کریم ﷺ په مقام أبطح کښې حصاریدل پخپله هم دَصحیح بخاری دَ یو روایت نه معلومیږی کوم چه وړاندې کتاب الأذان کښې راځی.(۴) دَ سنن نسائی په روایت کښې داهم دی چه هغه وخت خیمه کښې حضورپاك سره څه خلق هم وو(۵) اودامام نسائی رحمه الله دویم تالیف السنن الکبری کښې دی چه هغه وخت حضورپاك سره څلویښت کسان وو.(۶)

قوله:: ورأیت بلالا أخذ وَضوءه رسول الله صلی الله علیه وسلم: اوما (حضرت) بلال رضی الله عنه اولیدلو چه هغه د نبی کریم ﷺ دَپاره د اودس اوبوسره ولاړ وو. وضوء دا لفظ دَ صحیح قول مطابق دَ واؤ فتحه سره دې. ددې معنی ده هغه اوبه چه دَاودس دَپاره تیار کړې شی.(۷)

په دې عبارت کښې اختصاردې. پوره خبره داده چه حضرت بلال رضی الله عنه دا اوبه واخستې او په پیغمبر ﷺ باندې اودس اوکړو بیانی باقی پاتې اوبه واخستې اودَخیمې نه بهر شو. اوس دلته دوه احتمالات دی چه دا اوبه په هغه لوښی کښې باقی پاتې وې په کومو سره چه حضورپاك اودس اوکړو یعنی څه اوبه حضورپاك په اودس کښې استعمال کړې او څه باقی پاتې شوې. دغه اوبه حضرت بلال رضی الله عنه واخستې اوبهر ئې تشریف راوړو. او دویم احتمال دادې چه دا اوبه دَ حضورپاك اندامونوسره لګیدلو سره راڅڅیدونکې وې یعنی مستعمل اوبه وې او په اتفاق سره اوبه مستعمل پاکې وی.(۸)

قوله:: ورأیت الناس یبتدرون ذلك الوضوء: اوما خلق اولیدل چه دَ حضورپاك دَ اودس اوبه ئې داخستو دپاره د یو بل نه وړاندې کیدو کوشش کولو.

قوله:: یبتدرون: دباب افتعال نه دَجمع مذکر غائب صیغه ده. دَدې مطلب دادې چه په یو کار کښې د یو بل نه د وړاندې کیدو کوشش کول. په دې ځائی کښې به دَدې تفصیل دا شی چه دَ حضورپاك نه

---

(۱) معجم الصحاح حرف القاف ص: ۳۳۰لسان العرب حرف القاف: ۷/۱۱المغرب حرف القاف: ۱۵۵/۲.
(۲) معجم الصحاح ص: ۳٤المحکم والمحیط الأعظم لابن سیدة: ۹۷/۱۰النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ٤۲/۱لسان العرب: ۹۶/۱.
(۳) التوضیح لابن ملقن: ۳۵۶/۵عمدة القاری: ۱٤۸/٤.
(۴) صحیح البخاری کتاب الأذان باب الأذان للمسافرین إذا کانوا جماعة والإقامة رقم الحدیث: ۶۳۳
(۵) السنن النسائی کتاب الزینة باب اتخاذ القباب الحمر رقم الحدیث: ۵۳۸۰.
(۶) السنن النسائی کتاب الزینة باب اتخاذ القباب الحمر رقم الحدیث: ۹۷٤۲.
(۷) التوضیح لابن ملقن: ۳۵۷/۵شرح الکرمانی: ۳۹/٤ إرشادالساری: ۳۹/۲الکوثر الجاری: ۶۲/۲.
(۸) أعلام بفوائد عمدة الأحکام باب الأذان الحدیث الثانی معنی الوضوء: ٤۲۳/۲.

بچ شوې اوبو سره دبرکت حاصلولو په نیت سره هرچا دغه اوبه حاصلول غوښتل. او دې دپاره د يو بل نه وړاندې كيدل[1] هم دغه خبره ماقبل کښې «كادوايقتتلون على وَضوئه» په الفاظو کښې تیره شوې ده.[2]
دا جمله په اصل کښې عروه بن مسعود رضي الله عنه د قریشو په مخکښې د صحابه کرامو رضي الله عنهم صفات بیانولو سره کړې وه او دې مشاهده هغوی د صلح حدیبیه په وخت کله چه د صلح پیغام راوړلو سره راغلی وو په هغې کښې د صحابه کرامو رضي الله عنهم د طرف نه رسول الله صلى الله عليه وسلم سره عظیم محبت او عقیدت ثبوت ملاویږي. پوره تفصیل اوګورئی صحیح البخاري کتاب الجهاد کښې.[3]
او دلته چه دا د يقتتلون لفظ استعمال شوې دې دې نه مراد حقیقی قتل نه دې بلکه د صحابه شوق او ذوق او د هغې طرف ته په تیزئی سره ورتللو سره دا لفظ مبالغةً استعمال کړې شوې.[4]

قوله: فمن أصاب منه شيئًا، تمسح به، ومن لم يصب منه شيئًا، أخذ من بلل يد صاحبه.

نوچه څوك به د حضورپاك د دغه استعمال شوې اوبو په څه حصه حاصلولو کښې کامیاب شو نوهغه به دغه اوبه (په بدن اومخ) باندې مرولې. اوکوم سړی ته چه به د دغه اوبونه څه حصه ملاؤ نه شوه نو د بل سړي په لوند لاس سره به ئی څه لوندوالي اخستو او په خپل بدن باندې به ئی مرلو. د صحیح بخاری په يو روایت کښې دی: «وقام الناس، فجعلوا يأخذون يديه، فيمسحون بها وجوههم، قال: فأخذت بيده، فوضعتها على وجهي، فإذا هي أبرد من الثلج وأطيب رائحة من المسك» یعنی چه خلق اودریدل او د حضورپاك صلى الله عليه وسلم (استعمال شوې) اوبه ئی په خپلو لاسونو کښې اخستو سره په مخونومرلې. راوی وائی چه ما (څه) اوبه په لاس کښې واخستې او په مخ باندې مې اومرلې نوهغه د واؤرې نه زیات یخې او د مشك نه زیات خوشبو والاوې. سبحان الله.
د حدیث پاك په دې مقام باندې دوه مسئلې قابل د تحقیق دی. ① د ماء مستعمل حکم ② د حضورپاك د آثارنه تبرك حاصلول.
دماء مستعمل حکم: د ماء مستعمل باره کښې مکمل تفصیل ماقبل کتاب الوضوء اوکتاب الغسل کښې متعلقه مقاماتو باندې تیرشوې دې. خلاصه دا چه ماء مستعمل هغه اوبوته وائی په کوم سره چه حدث او جنابت لرې کول یا د ثواب حاصلولو دپاره اودس یا غسل اوکړې شي. دا اوبه څنګه چه د بدن نه جداشی په هغې به د مستعمل حکم لګولې شي
د دې حکم دادې چه د مفتی به قول مطابق د احنافو په نیز دا اوبه پاکې دی. لیکن د دې اوبوسره اودس یا غسل نه شی کولې البته دا اوبو د څکلو دپاره استعمالول کراهت خفیفه سره جائز دی.[5]
د ائمه ثلاثه په دې باره کښې مختلف اقوال دی لیکن د هغوی په نیز د قول مشهور مطابق دا پاکې

---

[1] معجم الصحاح ص: ٧٨.
[2] صحيح البخارى كتاب الوضوء باب استعمال فضل الوضوء الناس الحديث الرابع رقم: ١٨٩.
[3] صحيح البخارى كتاب الشروط باب الشروط في الجهاد والمصالحة مع أهل الحرب وكتابة الشروط والشروط مع الناس رقم الحديث: ٢٧٣١.
[4] الكوثرالجاري: ٦٢/٢التوضيح لابن ملقن كتاب الوضوء باب استعمال فضل وضوء الناس رقم الحديث: ١٨٧، ٣٠٥/٤.
[5] الفتح القدير كتاب الطهارة: ٩٤/١-٩٠تبيين الحقائق كتاب الطهارة: ٨٨/١-٨٦البحرالرائق كتاب الطهارة: ١٢٢-١٢٤/١اللباب في شرح الكتاب كتاب الطهارة: ٢٤/١-٢٣حاشية الطحاوى على مراقى الفلاح كتاب الطهارة: ٢٢/١بدائع الصنائع كتاب الطهارة فصل في بيان الطهارة الحقيقة. ٢٩٢/١-٣٨٦.

خووی لیکن په دې سره پاکي نه شي حاصلولې.(۱)

دَ ماء مستعمل باره کښې دَعلامه عینی رحمه الله وضاحت: علامه عینی رحمه الله فرمائي دَحدیث باب نه دَ ماء مستعمل طهارت هم معلوم شو او دادَ حنفیه خلاف هم اوګڼړلې شو دا صحیح نه دی ځکه چه هغوی هم دې ته طاهر وائی نجس نه وائي تردې چه دَهغې څکل هم جائزدی. په دې سره اوره اغرل صحیح دي البته په دې سره اودس یا غسل کول صحیح نه دی. اودَدې باره کښې چه دَامام صاحب رحمه الله نه کوم دَ نجاست روایت نقل دې اول خودَ احنافو په نیز هغه معمول بها نه دې بل دَدې مطلب نجاست حکمی دې ځکه چه دَدې په ذریعه دَنجس ګناهونوختمول دَ ګناهګار بدن نه کیږی لهذادحضورپاك په فضل وضوء باندې خوددې اطلاق نه شي کیدې ځکه چه هغه بدن هم په هرلحاظ سره مقدس اوطاهر وو نو هغه اوبه خو طهور هم وې بلکه دَهر طاهر او اطیب نه ډیر مطهر وې.(۲)

دَ رسول الله ﷺ دَ اثارنه دَ تبرک حاصلولوحکم: دَحدیث مبارك په دې مقام باندې یوه بله مسئله هم زیر بحث راځي چه دَ نبی کریم ﷺ دَ آثار او ملبوسات وغیره نه تبرك حاصلول څنګه دی؟

ددې مذکوره حدیث شریف او دَنورو ډیرو احادیثو مبارکو او آثار نه دا خبره په صحیح طریقه سره ثابته ده اودَ علماؤ په دې خبره باندې اتفاق دې چه دَ نبی کریم ﷺ دَ آثار نه برکت حاصلول مشروع اوثابت دی. البته په دې کښې دا ضروری دی چه په دې معامله کښې په شرك کښې دَ اخته کیدو اندیښنه نه وی. اوکه چرته ددې په وجه سره په شرك کښې دَاخته کیدو ویره وی نوبیابه دا تبرك حاصلول جائزنه وی.(۳) کتاب الوضوء کښې په دې موضوع باندې تفصیلی بحث تیرشوې دې. خو په دې مقام باندې بیاهم دَحکیم الامت مولانا اشرف علی تهانوی رحمه الله کتاب اشرف الجواب نه یوفائده مند بحث دَحواشی دَ اضافه سره دلته ذکرکولې شي.

دَتبرکات نبوی ﷺ زیارت: حضرت حکیم الامت رحمه الله فرمائي:

الف: تبرکات نبوی ﷺ کښې یوخو هم هغه زیاتوالې کولې شي کوم چه په نورو بدعاتوکښې دې چه خلقو دَدې نه میله جوړه کړې وی. په دې باب کښې اکثرخلق تردې پورې چه بعض طالبان هم په شك کښې دی داسې ګڼړی چه په دې کښې څه حرج دې؟ دَ جبه نبوی ﷺ زیارت دَ برکت سبب دې که څوك صرف دَ زیارت کولو په نیت لاړشي نوڅه بدی نشته دې. ماته یو طالبعلم دَچا کور چه په جلال آباد کښې دې اوجبه شریف مکان سره دَهغه دکان دې. سوال نې اوکړو چه زه په دکان کښې کینم دَ جبه زیارت اوکړم خو ما دَدې اجازت ورنه کړو ځکه چه هغه ګڼړه بالکل دَ میلو په شان اودَ عرسونو په شان وی. تاریخ مقررکولې شي دعوت کیږی دلرې نه خلق راځي اودَ بڼځو اجتماع هم وی. داسې خلق چه مونځ هم نه کوی زیارت له راځي حالانکه دجبه شریف دزیارت فضیلت دَ قبر شریف برابر کیدې نه شي. حدیث ((لاتتخذوا قبري عیداً))(۴) (زما په قبرباندې دَ اختر په شان ګڼړه مه جوړونې) سره دَدې نفی

---

(۱) الموسوعة الفقهية الكويتية: ٣٩/٣٦٣-٣٥٩بداية المجتهد الباب الثلث فى المياه المسئلة الثالثة الإختلاف فى الماء المستعمل فى الطهارة: ١/٢٤-٢٣.

(۲) عمدة القارى: ٤/١٤٩.

(۳) التوضيح لابن ملقن: ٥/٣٥٧عمدة القارى: ٤/١٤٨الكوثر الجارى: ٢/٦٢الموسوعة الفقهية الكويتية حرف التاء: ١٠/٥٩.

(۴) المسندللإمام أحمدبن حنبل مسند أبى هريرة: رقم الحديث: ٨٨٠٤، ١٤/٤٠٣المصنف لابن أبى شيبة باب فى الصلاة عيد قبرالنبى صلى الله عليه وسلم: رقم الحديث: ٧٦٣٥، ٥/١٧٨مسند أبى يعلى مسند على بن طالب رقم الحديث: ٤٦٥، ١/٣٦١.

کیږي ځکه چه دَ جبه شریف فضیلت دَ قبر شریف برابر کیدې نه شي. لکه چه په دې کښې داسې خو نه شي وئیلې چه دَ پیدائش دَ ورځ په شان وغیره په دې کښې بدل شو سره دَدې چه دَعدم بدلون یقین هم نشته مگر خیر چه کومه خبره په زړه کښې نه وی هغه په ژبه باندې هم نه دی راوستل پکار. مگر یوبله خبره دَفرق دلته هم موجود ده چه دې وخت کښې هغه ملبوس بدن مبارك سره لگیدلې نه دې اوقبر شریف ته بدن مبارك لگیدلوشرف حاصل دې.پدې وجه جبه نبوی ته چادَعرش نه افضل نه دی وئیلی. نوچه کله په قبرباندې اخترجوړول حرام دی نوملبوس شریف باندې اخترجوړول څنگه جائز دی؟

ویښته مبارك: چرته چرته دَ حضورپاك ﷺ ویښته مبارك تردې وخته پورې موجود دی. په هغې باندې اختر جوړول هم جائزنه دی ځکه چه سره دَدې په ظاهره داخیال کوئی چه دا ویښته مبارك دَ بدن مبارك جز دې. دَ قبر نه غوره معلومیږي. لیکن په قبر کښې دَ اتصال او تماس داسې فضیلت موجود دې چه ویښتو مبارکوته بالفعل نه دې حاصل. په دې وجه دواړه برابر خو شو چه ویښته مبارك جز دې لیکن اوس مماس یعنی هغه یوځائی والې نشته اوقبر شریف جز خونه دې لیکن مماس او یوځائی والې شته نو دواړه برابر شو اودَ یوبرابر نه دَ بل حکم معلومیدې شي.

نوحدیث ((لاتتخذواقبري عیداً))[۱] نه دَ ویښتو مبارکو نه اختر جوړول ناجائز اوحرام دی. دادَ حضور پاك غایت بلاغت دې چه حضورپاك قبر په ذکر کښې اختیارکړو دکوم نه چه دَ ملبوس اوشعروغیره ټول احکام پخپله معلوم شو. دې نه علاوه صحابه کرامو او سلف صالحین اختر جوړول نه دی اختیارکړی حالانکه هغوې سره زمونږ نه زیات تبرکات نبویه موجود وو اوهغوی ته زمونږ نه زیات دَ نیکو په کارونوکښې دَ وړاندیوالې جذبه وه. که چرته دا څه دَخیر خبره وه نو سلف کښې به دَ دې څه اصل خو وی. اوس صرف سوال دا پاتې شو چه په صحابه کرامو کښې دَ اختر په شان اجتماع نه وه نو آخر تبرکات سره دَهغوی څه سلوك وو؟ دَدې دَ پاره ما یو څو احادیث په یوه پرچه باندې لیکلی دی ځکه چه دَهغې په الفاظو سره یاد ساتل گران وو هغه دې وخت کښې نقل کوم.

دَتبرکات نبوی ﷺ په سلسله کښې احادیث: ((عن عثمان بن عبدالله بن وهب قال: أرسلني أهلي إلى أم سلمة رضي الله عنها بقدحٍ من ماءٍ، وكان إذا أصاب الإنسانَ عينٌ أو شيء، بعث إليها مخضبةً لها، فأخرجَتْ من شعر رسول الله صلى الله عليه وسلم وكانت تمسكه في جُلجُلٍ من فضة، فخضخضتْ له، فشرِبَ منه، قال: فاطلعتُ في الجُلجُل، فرأيتُ شعرات حَمْرآء))[۲]

---

[۱] حواله بالا.

[۲] دَمذکوره حدیث حواله حضرت مولانا محمداشرف علی تهانوی ﷫ دَ صحیح بخاری ورکړې ده خودَ صحیح بخاري په ډیرو نسخوکښې دکتلو نه باوجود مذکوره حدیث په دې الفاظوسره ملاؤنه شو په صحیح بخاری کښې موجود دحدیث الفاظ دادی: ((عن عثمان بن عبدالله بن موهب قال: أرسلني أهلي إلى أم سلمة بقدح من ماء، وقبض إسرائيل ثلاث أصابع من قصة فيها شعر من شعر النبي صلى الله عليه وسلم: وكان إذا أصاب الإنسان عين أو شيء، بعث إليها مخضبة فاطلعت في الجلجل، فرأيت شعرات حمراء)) (صحيح البخاري كتاب اللباس باب مايذكرفي الشيب رقم الحديث: ۵۸۹۶) البته په جامع الأصول کښې مذکوره حدیث هم په دغه مذکوره الفاظوکښې دَ صحیح بخاری په حواله سره ذکر دې اوگورئی: (جامع الأصول حرف الزاء الكتاب الثالث من حرف الزاي، الباب الثاني، الفصل الثاني في خضاب اليدين، رقم الحديث ۲۸۶۶، ۷۴۰/۴) داحدیث دَ افراد بخاری نه دې.

ترجمه: حضرت عثمان بن عبدالله بن وهب نه روايت كوى چه هغوى فرمانى زه زما كور والاد حضرت ام المؤمنين ام سلمه رضي الله عنها له دَ اوبو پياله راكولو سره اوليگلم او قاعده دا وه چه كله يو انسان ته دَ نظرِ وغيره تكليف وى نو حضرت ام سلمه رضي الله عنها له به دَ اوبو پياله ورليگلې شوه هغې سره دَ حضورپاك څه ويښته وو. كوم چه هغې دَ چاندئى په نلكه كښې كيخودې وو. په اوبو كښې به ئې هغه ويښته خوزول او هغه اوبه به ئې په بيمار باندې څكلې. راوى وائى چه زه ورتيټ شوم او نلكه مې اوكتله نو په هغې كښې يو څو سره ويښته وو.

دَدې حديث نه معلومه شوه چه يوه صحابيه (حضرت ام سلمه رضي الله عنها) سره ويښته مباركه په نلكه كښې پراته وو كوم سره چه به دا سلوك كولې شو چه دَ بيمارانو دَ شفاد پاره به ئې دَ هغې غساله ورڅكوله. دَ حضورپاك دخضاب باره كښې اختلاف دې. صحيح خبره داده چه دَ حضورپاك ويښته مبارك پاخه شوې وو دكوم نه چه به كتونكوته خضاب ښكاريدلو گنى حضورپاك كله هم خضاب (وسمه) نه ده كړې ځكه چه د حضورپاك ټول سپين ويښته شلو ته نيزدې وو يا څه زيات.

دَجبه مبارک تذکره: «عن أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنها...... فأخرجت إلى جبة طيالسة كسروانية لها لبنة ديباج، وفرجيها مكفوفين بالديباج، فقالت: هذه (جبة رسول الله صلى الله عليه وسلم) كانت عند عائشة، حتى قبضت فلما قبضت قبضتها، وكان النبي صلى الله عليه وسلم يلبسها، فنحن نغسلها للمرضى لنستشفى بها» [1]

ترجمه: دَحضرت اسماء بنت ابى بكر رضي الله عنها نه روايت دې........ چه هغې يوه جبه طيلسانى كسروى راويستله دَ كوم په گريوان او دواړو څاخو باندې دَ ريښمو سنجاف لگيدلې وو او وئې وئيل چه دا دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم جبه ده كومه چه حضرت عائشه رضي الله عنها سره وه. دَهغې دَوفات نه پس ما واخستله حضورپاك به دا اغوستله مونږ به دا وينځله او اوبه به مو بيمارانو ته ورکولې دَ شفاحاصلولو دَپاره.

دَ ويښتو مباركوسره متعلق حديث: «عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال: لما رمى رسول الله صلى الله عليه وسلم الجمرة، ونحر نسكه وحلق، ناول الحالق شقه الأيمن، فحلقه، ثم دعا أبا طلحة الأنصاري، فأعطاه إياه، ثم ناوله الشق الأيسر فقال: احلق، فحلقه، فأعطاه أبا طلحة، فقال: اقسمه بين الناس» [2]

ترجمه: دَحضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم حجة الوداع كښې دَعرفات نه منى ته تشريف راوړو نوجمره عقبه ته اورسيدو اودَ هغې رمى ئې اوكړه. بيا په منى كښې چه كوم مكان دَحضورپاك د پاره مقرر وو هغې ته ئې تشريف راوړو او دَ قربانئى څاروې ئې ذبح كړو. بيائې حلاق (نائى) راؤغوښتلو او هغه ته ئې اول دَ سر ښې حصه وركړه نوهغه ښې حصه اوخروله. بيا حضورپاك ابوطلحه انصارى صحابى رضي الله عنه راؤغوښتلو او هغه ويښته ئې هغه ته وركړل. بيائې نائى نه دَ سر گسه حصه وركړه او وئې فرمائيل اوخروه، هغه گسه حصه هم اوخروله. حضورپاك هغه ويښته

---

[1] صحيح مسلم كتاب اللباس والزينة تحريم لبس الحرير وغير ذلك للرجال رقم الحديث: ۵۴۰۹.

[2] صحيح مسلم كتاب الحج باب بيان أن السنة يوم النحر أن يرمى، ثم ينحر، ثم يحلق رقم الحديث: ۳۱۵۵دَ حضورپاك دَ ويښتو مباركونه تبرك حاصلولودَپاره نور هم ډير احاديث مذكور دى مثلاً اوگورئې: صحيح مسلم كتاب الفضائل باب قربة صلى الله عليه وسلم من النار وتبركهم به، وتواضعه لهم رقم الحديث: ۶۰۴۲ او صحيح البخارى كتاب الوضوء باب الماء الذى يغسل به شعر الإنسان رقم الحديث: ۱۷۱-۱۷۰وغيره، او صحيح البخارى كتاب الاستئذان باب من زار قوما فقال عندهم رقم الحديث: ۶۲۸۱او صحيح مسلم كتاب الفضائل باب طيب عرقه صلى الله عليه وسلم والتبرک به رقم الحديث:۶۰۵۶.

هم ابوطلحه رضی الله عنه ته ورکړل او ورته ئی اوفرمائیل چه دا په خلقو کښې تقسیم کړه.
دد ې حدیث نه معلومه شوه چه حضورپاك په ډیر مقدار کښې خپل ویښته مبارك صحابه کرام رضی الله عنهم کښې تقسیم کړی دی اوښکاره خبره ده چه صحابه کرام رضی الله عنهم شرقًا اوغربًا خواره شوي وو اوکه چرته ویښته مبارك اولیدلې شی نو فوري توګه باندې دهغې نه انکار مه کوئی بلکه که په صحیح سند سره دد ې پته معلومه شی نوبیاخو به دهغې تعظیم کولې شی خوکه یقیني دلیل د افتراء او اختراع نه وی نو خاموشی به اختیارولې شی. یعنی نه به تصدیق کولې شی اونه تکذیب، په مشتبه امر کښې مونږ ته شریعت هم دغه تعلیم راکړې دې.

لباس مبارک: ((عن أم عطیة (فی قصة غسل زینب بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم تکفینها أنها) فألقی حقوه، فقال: أشعرنها إیاه. فقال الشیخ فی اللمعات: وهذا الحدیث أصل فی البرکة بآثار الصالحین ولباسهم))[1]

ترجمه: حضرت ام عطیه رضی الله عنها د حضرت زینب بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم دغسل اوکفن واقعه کښې روایت کوی حضورپاك خپل لنګ زمونږ طرف ته راګوزارولو چه دا دمرحومه بدن پورې یوځائی کولوسره وراغوندئی یعنی د تولو نه لاندې دا اوساتئی چه دد ې برکت بدن سره متصل وی.
حضرت شیخ عبدالحق رحمه الله لمعات شرح مشکوة کښې دد ې حدیث په شرح کښې لیکی دا حدیث د آثار اوملبوسات د صالحینو نه د برکت اخستلو اصل دې.[2]
معلومه شوه چه په تبرکات سره د برکت حاصلولو یوه طریقه داهم ده چه پس د مرګ نه هغه په کفن کښې کیخودلې شی مګر دې سره قرآن او دعاګانو کتابونه په کفن کښې کیخودل جائز نه دی ځکه چه په دې کښې د هغې احترام باطل کیږی. ځکه چه قرآن پاك سره د ناپاکئی اتصال حرام دې. اود مړی بدن د یو څو ورځونه پس پرسیږی او شلیږی نوهغه نجاست به قرآن پورې هم اولګی. دغه شان هغه کتابونه کوم کښې چه دعاګانې اود الله او رسول نوم ځانی په ځانی په کښې دی داحترام قابل دې بلکه الفاظ اوحروف مطلقًا د احترام قابل دی بلکه ساده کاغذ هم د علم د آله کیدو د وجې نه د احترام قابل دې. بعض خلق د فرعون اوهامان نوم لیکلو سره هغه په څپلوباندې وهی دا باطل فضول او مهمل حرکت دې. په هغوی باندې خو ئی وس اونه چلیدو نو بس هم په الفاظو باندې بهادری ښائی. مګر دې تولوسره هغې نه اختر نه دې جوړول پکار ځکه چه دادپوهیدو خبره ده چه ددې څیزونو قدر د څه دپاره دې؟ په دې وجه نه چه دا دحضورپاك څیزونه دی نوبیا احکام خو هم د حضورپاك دی دهغې خو هم قدر کول پکاردی په هغې کښې هم برکت دې دغه برکت هم اخستل پکاردی. غرض هغه

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الجنائز باب فی غسل المیت رقم الحدیث: ۲۱۶۸، ۲۱۷۳. په دې روایت کښې پوره خبره داسې ده: قال لنا رسول الله صلی الله علیه وسلم : اغسلنها وتراً ثلاثاً أو خمساً. واجعلن فی الخامسة کافوراً، او شیئاً من کافور. فإذا غسلتنها فأعلمنی قالت: فأعلمناه، فأعطانا حقوه وقال: اشعرنها إیاه. صحیح البخاری رقم الحدیث: ۲۱۷۳مفهوم دادې چه حضورپاك ارشاد اوفرمائیلو چه کله تاسو غسل ورکړئی (د کفن کولونه وراندې) ماته خبر راکړئی چنانچه مونږ (دغسل نه فارغ شو) خبر مو ورکړو نوحضورپاك خپل لنګ زمونږ طرف ته واچولو..... الخ. علامه سیوطی رحمه الله فرمائی ((أنه أمر بذلک تبرکاً به)) (الدیباج علی صحیح مسلم کتاب الجنائز باب فی غسل الحدث رقم: ۲۱۶۸، ۴۵۵/۱) علامه نووی رحمه الله فرمائی ((والحکمة فی إشعار هابه تبریکها به، فیه التبرک بآثار الصاحلین ولباسهم)) (شرح النووی علی صحیح مسلم کتاب الجنائز باب فی غسل المیت رقم الحدیث: ۲۱۶۸، ۷/۷.)
[2]) لمعات التنقیح کتاب الجنائز باب غسل المیت وتکفینه رقم الحدیث: ۱۶۳۴، ۳۱۸/٤.

چه کوم سوال کړې شوې ووچه دسلف صالحین تبرکات سره څنګه سلوك کول وو؟نو په دې روايتونوسره دهغې جواب معلوم شو هم دَدې موافق مونږ له عمل کول پکاردی دَدې نه زيات وړاندې کيدل نه دی پکار.

دَنبی کريم ﷺ تبرکات سره غلو: بعض خلق دلته غلوکوی چه حب شريفه دَپاره نذرونه منی. فقهاء کرامو دا حرام ليکلی دی ځکه چه نذر عبادت دې او عبادت دَ مخلوق دَپاره نه شی کيدې عبادت صرف دَ الله ﷻ دَ پاره خاص دې. بحرالرائق کښې په دې خبره باندې اجماع نقل شوې ده چه نذر منل دَمخلوق دَپاره دَ ټولو په نيز اتفاقاً حرام دی. منجاورانو باندې خوراك خوړل او په هغې کښې دَڅه قسم تصرف کول جائزنه دی. «وعظ الحبور، ص: ۲۱».

تبرکات په کار نه راځی «ب»: په تبرکات باندې دې څوك هم يقين نه کوی بغيردَ ايمان نه ټول بې کاره دی. چنانچه اوګورئی چه ابن ابی سره څومره جمع شو حضورپاك خپل قميص مبارك دهغه په کفن کښې ورکړو ښه دا خبره به چاته نصيب شی؟ که نن صبا څوك ډير ښه اوکړی نو دکعبې دَغلاف ټکړه به کيږدی خو دَ کعبې دَ غلاف دَحضورپاك قميص سره څه نسبت؟ دَ رسول الله ﷺ بدن مبارك دَعرش اوکعبې نه غوره دې اوکه چرې دکعبې غلاف دَ حضورپاك دَ قميص سره برابر هم اومنلې شی نودا دولت چاته نصيب کيدې شی چه دَحضورپاك خپل لعاب مبارك دَهغه په خله کښې پريوځی. دَ عبدالله بن ابی دَمرګ نه پس حضورپاك خپل لعاب مبارك هم دَهغه په خله کښې اچولې وو هغه دَحضورپاك چز وو دکوم برکت چه دَ لباس نه هم زيات دی. بيا حضورپاك دَهغه دَ جنازې مونځ ورکړو لکه چه دهغه دَپاره ئې دَمغفرت دعا اوکړه. ښه ده دا شرف اوعزت نن صبا چا ته نصيب کيدې شی چه حضورپاك اودهغه صحابه کرام ﷺ دَهغه دَ جنازې مونځ اوکړی. خوباوجود دَدې ټولو خبرو عبدالله بن ابی ته دَدې تبرکات نه هيڅ هم فائده اونه رسيدله ځکه چه هغه دَايمان نه محروم وو. الله ﷻ صفا فرمائيلی دی ﴿إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ﴾[1] «الرفع والوضع ص: ۳۰» دحکيم الامت ﷺ عبارت مکمل شو.[2]

قوله:: ورأيت بلالاً أخذ عنزة، فركزها: اوما حضرت بلال ﷺ همسا نيولوسره اوليدلو «دکوم نه لاندې چه د اوسپنې پل «سسپار» لګيدلې وو» کومه چه هغه په زمکه کښې ورخښنه کړه.

قوله:: عنزة: دا نيمه نيزه يا دې نه څه زياته اوږدوالی کښې هغه همسا وی دکوم نه لاندې چه دَ اوسپنې پل لګيدلې وې په عام توګه دَ ډير عمر کسان خپل ځان سره ساتی دَ ډډې او سهارې وغيره دلګولو دَپاره.[3] ددې جمع عَنَزٌ او عَنَزَاتٌ راځی.

قوله:: فركزها: دائی په زمکه کښې ورخښنه کړه چه په مانځه کښې دَ ستړې کار ورکړې شی

قوله:: وخرج النبي صلى الله عليه وسلم في حلة حمراء مشمرا: او نبی ﷺ دَ خيمې نه بهر تشريف راوړو سره جوړه اغوستلو سره په داسې حال کښې چه خپل ازار «يا څادر» ئې راغوندولو.

---

[1] سورت التوبة: ۸٤

[2] اشرف الجواب بيسواں اعتراض، تبرکات نبوی ﷺ کی زيارت ص: ۱۳۶-۱۳۲.

[3] معجم الصحاح للجوهری ص: ۷٤۷النهاية فی غريب الحديث والأثر: ۲/۲٦۲المعجم الوسيط ص: ٦۳۱عمدة القاری: ٤/۱٤۸.

قوله:: حُلّة دَنوې کپړو جوړې ته حله وائی هم دَ یوقسم دوه کپړې (څادر او ازار) ته هم حله وائی. دَدې نه علاوه دَحلې استعمال دوه قطیزه کپړې باندې هم کیږی. دَدې جمع حُلَل او حِلَال راځی (۱)
دَابن ابی داؤد رحمه الله په روایت کښې دَ دې حله باره کښې دی «وعلیه حلة حمراء برود یمانیة قطري» (۲)
یعنې حضورپاک دَسور رنګ حله اغوستې وه چه دَیمن دَ ښار قطر جوړ شوې څادرونو باندې مشتمله وه علامه عینی رحمه الله وایې چه دَحضورپاک دا جوړه دَ دریو اوصافو حامل وه یعنې دَ ذات دَ صفت په اعتبارسره دَ سوررنګ وه. دَ جنس صفت په اعتبارسره یمنی څادرې وې اودنوع دَ صفت په اعتبارسره هغه قطری وه. (۳) علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه شارحین بخاری رحمهم الله لیکلی دی چه دَهغې زمکه سپینه وه او په هغې باندې صرف سرې کرخې وې ما تتبع اوکړه نواحکام القرآن لابن عربی کښې دَ هغې دَپاره روایت ملاؤ شو. په ظاهره به دَ شارحینو مخې ته هم دغه روایت وی مګر حواله ئې نه ده ورکړې. (۴)
علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دې خائی کښې یوه خبره داهم ونیلې شوې ده چه حضورپاک سره حله په سفر کښې ددې وجې نه اغوستې وه چه په دې سره په دښمن باندې رعب پریوځی او په هره یوغزوه کښې داسې لباس اغوستل جائز دی کوم چه دَ غزوه نه علاوه ورخوکښې اغوستل جائزنه وی. علامه صاحب فرمائی چه زه وایم دا مذکوره تاویل صحیح نه دې ځکه چه دا سفر دَ څه غزوه دَپاره نه وو بلکه داخو دَحجة الوداع نه دَ واپسئی سفر وو هغه وخت خو دَحضورپاک مخې ته هیڅ غزوه نه وه. داسې معلومه ده چه دَدې خبرې قائل دَحنفیه دَ سرو کپړو باره کښې دَ استعمال والا دَ عدم جواز روایت اوریدوسره تاویل کړې دې. نوزه وایم چه دَدې هډو ضرورت نشته دې ځکه چه دَ احنافو دامسلك نه دې لهذا دَمذکوره جواب څه حاجت باقی نه پاتې کیږی. (۵)

قوله:: مُشَمِّرًا دادَباب تفعیل نه دَاسم فاعل صیغه ده. دَدې مطلب دې یوه کپړه راغونډول، که دَ لستونړې وی اوکه ازار یا پرتوګ وغیره. اودې ځائی کښې مراد دادې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم خپل ازار راغونډولو چه هغه په زمکه باندې رانښکلې شی. دَدې تفصیل په یوبل حدیث کښې موجود دې.
راوی وائی: «کأنی أنظر إلی بیاض ساقیه» لکه چه ما دَنبی علیه السلام دَ پنډو سپینوالې لیدلو (۶)

---

(۱) معجم الصحاح للجوهري ص: ۲۵۷ النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ۴۶۳/۲ التوضیح لابن ملقن: ۳۵۶/۵ عمدة القاری: ۱۴۸/۴.
(۲) سنن أبی داؤد کتاب الصلاة باب فی المؤذن یستدیر فی أذانه رقم الحدیث: ۵۲۰
(۳) عمدة القاری: ۱۴۹/۴-۱۴۸.
عمدة القاری: ۱۴۹/۴-۱۴۸ شرح سنن ابی داؤد للعینی کتاب الصلاة باب فی المؤذن یستدیر فی ئوابة رقم: ۵۲، ۴۷۲/۲ عون المعبود کتاب الصلاة باب فی المؤذن یستدیر فی أذانه رقم الحدیث: ۵۲، ۲۲/۲-۲۲۱.
(۴) فیض الباری: ۲۶/۴ أنوارالباری: ۱۳۹/۱۱ العرف الشذی کتاب الطهارة باب ماجاء فی إدخال ال أصبع فی الأذان عند الأذان رقم الحدیث: ۱۹۷، ۲۱۲/۱ سنل السلام کتاب الصلاة باب اللباس رقم الحدیث: ۴۹۶، ۲۶۱/۲ فتح الباری لابن رجب الحنبلی: ۷۲/۲-۲۶۹ مرقاة المفاتیح کتاب اللباس الفصل الأول رقم الحدیث: ۴۳۲۷، ۲۰۵/۸ زاد المعاد فصل فی ملابسه صلی الله علیه وسلم: ۱۳۷/۱.
(۵) عمدة القاری: ۱۴۹/۴.
(۶) التوضیح لابن ملقن: ۲۵۷/۵ عمدة القاری: ۱۴۹/۴ صحیح البخاری کتاب المناقب باب صفة النبی صلی الله علیه وسلم رقم الحدیث: ۳۵۶۶ صحیح مسلم کتاب الصلاة باب سترة المصلی والندب إلی الصلاة إلی سترة رقم الحدیث: ۱۱۱۹.

قوله:: صلى إلى العنزة بالناس ركعتين: حضورپاك دَ دغه چوكئ طرف ته مخ كولوسره خلقو ته دوه ركعته مونځ اوكړو. دې نه معلومه شوه چه دَحضورپاك دغه چوكه دَ سترې په توګه ښخه كړې شوې وه. دويمه خبره داده چه دا دوه ركعته دَ نورو احاديثو په رڼا كښې دَ ماسپښين دَ مونځ دوه ركعته وو. چه دَ سفر په حالت كښې دكيدو په سبب دوه ركعته كړې وو. اوګورئې. دَمسلم په روايت كښې دي «فتقدم فصلى الظهر ركعتين» يعنې حضورپاك وړاندې شو دَماسپښين دوه ركعته ئې اوكړه.[1]

قوله:: ورأيت الناس والدواب يمرون من بين يدي العنزة: اوما خلق او ځاروى اوليدل چه هغه دَ سترې مخې ته تيريدل. يعنې دَ سترې مخې ته يا شاته تيريدل او دَحضورپاك مونځ جارى وو.دې نه معلومه شوه چه دَ سترې نه اخوا تيريدونكو دَ تيريدو سره په مانځه باندې ځه اثر نه پريوځى. دَدې مقام باره كښې په احاديثوكښې ډير نو مختلف الفاظ راغلى دى مثلاً «تمر عن ورائها المرأة، يمر بين يديه الحمار والكلب لا يمنع، يمر من ورائها المرأة والحمار» او «يمر بين يديه المرأة والحمار» وغيره.[2] بلې سترې سره متعلق ټول ابحاث به په خپل مقام باندې راځى.

دَمذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت: دَدې حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې كوم چه «الحلة الحمرآء» سره دې.[3]

دَمذكوره حديث نه مستفاد امور:دَدې حديث نه ډير امور مستفاد كيږى مثلاً: ① دسرې كپړې استعمال جائز دې② دَسور رنګ دَ هرقسم خيمې استعمال جائز دې③ دَ نبى كريم ﷺ دَ آثار نه تبرك حاصلول جائز دى④ دَماء مستعمل استعمال جائز دې⑤ په ځنګل وغيره كښې ستره لګولو سره مونځ كول پكاردى⑥ دسترې دَمخې نه تيريدونكو تيريدوسره ځه حرج نشته دې⑦ په شرعى سفر كښې څلوررکعتيز مونځ قصركولوسره كولې شى⑧ په سفر كښې دَ مشر بنده خدمت كول مستحسن امر دې.[4]

۱۷- باب: الصَّلَاةِ فِي السُّطُوحِ وَالْمِنْبَرِ وَالْخَشَبِ

قَالَ أَبُوعَبْدِاللهِ: وَلَمْ يَرَ الْحَسَنُ بَأْسًا أَنْ يُصَلَّى عَلَى الْجُمْدِ وَالْقَنَاطِرِ، وَإِنْ جَرَى تَحْتَهَا بَوْلٌ، أَوْفَوْقَهَا، أَوْأَمَامَهَا، إِذَاكَانَ بَيْنَهُمَا سُتْرَةٌ. وَصَلَّى أَبُوهُرَيْرَةَ عَلَى سَقْفِ الْمَسْجِدِ بِصَلَاةِ الْإِمَامِ، وَصَلَّى ابْنُ عُمَرَ عَلَى الثَّلْجِ.

دا باب دې په چتونو باندې او په منبرونو باندې او لرګى (نه جوړې شوې تخته وغيره) باندې اودريدو سره دَمونځ كولو دَ حكم باره كښې.

قوله:: السُّطُوحِ: دَ سين په ضمه سره جمع ده دَسطح ، اودې نه مراد دَ كور چت دې كوم ته چه سقف

---

[1]) التوضيح لابن ملقن: ٢٥٨/٥عمدة القاري: ١٤٩/٤ صحيح مسلم كتاب الصلاة باب سترة المصلى والندب إلى الصلاة إلى سترة رقم الحديث: ١١٩٢-١١١٩.

[2]) التوضيح لابن ملقن: ٢٥٨/٥عمدة القاري: ١٤٩/٤إرشادالسارى: ٣٦/٤.

[3]) عمدة القاري: ١٤٧/٤.

[4]) التوضيح لابن ملقن: ٣٥٨/٥-٣٥٦ عمدة القاري: ١٤٩/٤-١٤٧الإعلام بفوائد عمدة الإحكام باب الأذان الحديث الثانى معنى الوضوء: ٤٣٥/٢-٤٣٣إرشاد السارى: ٤٩/٢ الكنزالمتوارى: ٥٤/٤-٥٢.

«هم» وانى. هسې ډهر يو ځيز د پاسه حصې ته سطح هم ونيلى شى.[١]

قوله::المنبر: د ميم كسره سره «نبرت الشىء إذا رفعته» نه ماخوذ دې. د قياس مطابق خو د ميم فتحه كيدل پكاروو خكه چه كسره خو د اسم آله علامت دې او هغه دلته مراد نه دې. ليكن دا لفظ سماعى كيدو ذوجې نه داسې ليمستلى كيږى ددې جمع منابر راځى. منبر هر اوچت ځائى ته وائى ليكن اصطلاحا د واعظ او خطيب د پاره په جمات كنبې جوړ شوى د ناستې ځائى ته وائى. ددې نورې معنى د اجتماع عام مقام، د عام مباحثو مقام، استيج او پليټ فارم دى. د كوم ځائى نه چه آواز اوچت كړې شى.[٢]

قوله::الخَشَب: د خاء او شين سره د الخشبة جمع ده. هم دغه لفظ خُشُبٌ، خُشْبٌ او خُشْبَانٌ هم راځى ددې معنى د لرګى او شهتير ده.[٣]

د ترجمة الباب مقصد: د شاه ولى الله دهلوى رحمه الله رائې: حضرت شاه ولى الله دهلوى رحمه الله فرمائى «جُعِلَت لى الأرضُ مسجداً وطهوراً» سره په ظاهره وهم كيږى چه مونځ هم په زمكه كيدل پكار دى نه چه په څه بل ځيز باندې اوكړې شى. نو امام بخارى رحمه الله دا وهم لرې كړو چه د زمكې نه علاوه په بل څه ځيز مثلاً چت، منبر او لرګى وغيره كه پاك وى نو په هغې باندې بغير د څه كراهت نه مونځ كول جائز دى. (چونكه دې مسئله كښې د سلف اختلاف وو په دې وجه امام بخارى رحمه الله جزئيات ذكر كړل.)[٤]

دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث مولانا محمدزكريا كاندهلوى رحمه الله فرمائى چه د حضرت اقدس شاه ولى الله رحمه الله رائې دا ده چه په حديث پاك كښې راځى «جُعِلَت لى الأرضُ مسجداً و طهوراً» خو زما په نيز د دې مسئلې زيات موافق «باب الصلاة على الفراش» دې. چرته چه به په دې مسئله بحث كيږى. دلته خو امام بخارى رحمه الله د نورو اختلافاتو طرف ته اشاره كوى. لكه چه دا اختلاف اوس زمونږ په زمانه كښې هيڅ هم نه دې «كان لم يكن» شو مګر چونكه د امام بخارى رحمه الله په نيز دا اختلاف وو په دې وجه هغوى په دې باندې باب اوتړلو. او ډير اختلافات داسې دى چه ډير زيات مشهور دى مثلاً رفع اليدين دا يو داسې د جګړې خبره نه وه لكه څنګه چه اوس شوې ده. بهر حال زما په نيز امام بخارى رحمه الله اوس په دې باب سره د بعض تابعينو په قول باندې رد فرمائى لكه چه د بعض شراح نه نقل دى چه هغه خلق د «صلوة على السطح» د كراهت قائل دى. بل په دې باب سره په مالكيه باندې هم رد دې چه هغوى «صلوة على المنبر» د كراهت قائل دى. او همداسې د خشب سره په حضرت حسن بصرى رحمه الله او ابن سيرين رحمه الله په قول باندې رد فرمائى خكه چه هغوى نه «صلوة على الخشب» كراهت نقل دې.[٥]

---

[١] معجم الصحاح للجوهرى ص: ٤٩٢ المعجم الوسيط ص: ٤٢٩.

[٢] معجم الصحاح للجوهرى ص: ١٠١٥ القاموس الوحيد ص: ١٦٠٢ التوضيح لابن ملقن: ٣٦٠/٥ عمدة القارى: ١٥٠/٤.

[٣] معجم الصحاح للجوهرى ص: ٤٩٦ النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٤٩١/١-٤٩٠.

[٤] شرح تراجم أبواب البخارى لشاه ولى الله محدث الدهلوى ص: ٢١ تيسير القارى شرح فارسى صحيح البخارى: ١٤٧/٢.

[٥] تقرير بخارى شريف: ١٣٢/٢ الكنز المتوارى: ٥٥/٤.

دعلامه ابن رجب حنبلي رحمه الله رائې: علامه ابن رجب الحنبلي رحمه الله خپله شرح د بخاري السمى به فتح الباري کښې ليکي چه د امام بخاري رحمه الله مقصود د دې ترجمة الباب نه دا دې چه مونځ په هر هغه مقام کښې جائز دې چه د مخ د زمکې نه اوچت وي برابر وي چه هغه په مخ د زمکې باندې کېخودې شوې وي لکه منبر د لرګي تخته وغيره يا د زمکې د مخ نه اوچت کړې شوې وي مثلاً په زمکه د پاسه جوړه شوې کمرې چت يا په مخ د زمکې باندې کيخودونکې هغه څيز کوم چه ويلې کيدونکې نه وي کلک وي مثلاً کلکه شوې واؤره وغيره.[1]

د حضرت کشميري رحمه الله رائې: حضرت شاه صاحب رحمه الله فرماني د منبر نه اوچت ځائې باندې مونځ کولو او ورکولو د جواز طرف ته اشاره ده او خشب (لرګي) سره ئې اوخودل چه څنګه په خاوره سجد اداکيدې شي دغه شان په لرګي وغيره باندې هم ادا کيدې شي.[2]

دحافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عيني رحمه الله رائې: دې دواړو صاحبانو د دې ترجمة الباب دامقصد خودلې دې چه اولاً خو امام بخاري رحمه الله په دغه مذکوره څيزونو باندې د مونځ کولو جواز ښائي او دويم بعض تابعين اوامام مالك رحمه الله باندې رد کول مقصود دي.[3]

قوله: :قال أبوعبدالله: ابوعبدالله نه مراد پخپله مصنف يعني هم امام بخاري رحمه الله دې.

قوله: :ولم ير الحسن بأسا أن يصلي على الجمد والقناطير وإن جرى تحتها بول، أو فوقها، أو أمامها، إذا كان بينهما سترة:

حضرت حسن بصري رحمه الله به په واؤره او پولونو باندې مونځ کولو کښې هيڅ حرج نه ګڼړلو. که د هغې نه ښکته پورته يا د هغې وړاندې متيازې بهيدلې. خوچه د مونځ ګذار او دغه (بهيدونکو متيازو) په مينځ کښې څه پرده وي. مذکوره عبارت د امام بخاري رحمه الله قول دې په کوم کښې چه هغوی د حسن بصري رحمه الله طرف ته منسوب خبرې نه دليل نيولو سره يا د حضرت حسن بصري رحمه الله طرف ته منسوب خبره د دليل په توګه پيش کړې ده چه جمد يعني په واؤره يا پلونو باندې اودريدو سره مونځ کول جائز دي.

قوله: :الجمد: دا لفظ د جيم فتحه اوميم فتحه او سکون سره نقل دې د دې جمع اجماد او جماد راخي د دې معنی واؤره ده يعني کلکې شوې اوبه چه تهوس شکل اختيار کړې وي.[4]

قوله: :القناطير: داجمع ده قنطرة قنطرة هغه پل ته وائي چه د اوبو د پاسه تيريدو د پاره جوړولې شي که دا پل د خښتو يا کاڼړو نه جوړکړې شوې وي نودې ته قنطرة وائي اوکه د لرګي نه جوړشوې وي نو هغې ته جسر وائي.[5]

---

[1]) فتح الباري لابن رجب الحنبلي: ۲/۷۳-۷۲.
[2]) أنوارالباري: ۱۱/۱۴۱فيض الباري: ۲/۲۷.
[3]) فتح الباري: ۱/۶۳۰عمدة القاري: ۴/۱۴۹.
[4])معجم الصحاح للجوهري ص: ۱۸۶المحكم والمحيط الأعظم لابن سيده: ۷/۲۴۹تاج العروس من جواهر القاموس للزبيدي: ۷/۵۱۸.
[5]) المحكم والمحيط الأعظيم: ۴/۶۳۰المخصص لابن سيده: ۹/۱۶۲ تاج العروس للزبيدي: ۱۲/۴۸۳.

قوله:: وان جري تحتها..... الخ په دې جمله كښې د مختلف صورتونوطرف ته اشاره كول مقصود دى چه مونځ كونكې په واوره باندې يا د اوبودپاسه جوړشوى پل باندې ولاړ وى او د دغه واوړې يا پل لاندې څه ناپاك يانجس څيز مثلاً متيازې وغيره بهيږى نو په دې كښې هيڅ حرج نشته دې مونځ به اوشى. دغه شان د مونځ گذار مخې طرف ته متيازې بهيږى يا د مونځ گذار د سر طرف ته د چت وغيره دپاسه متيازې بهيږى نو په دې سره د مونځ په جواز باندې څه اثرنه پريوځى البته شرط صرف دومره دې چه د ميتازو بهيدو او مونځ گذار په مينځ كښې فصل وى كوم چه لفظ ستره سره بيان كړې شوې دې.

علامه كشميرى رحمه الله فرمائي پخوانئي زمانه كښې په يخو علاقوكښې داعام عادت وو چه داسې څاروى به اخستو سره به نى د پلونونه لاندې بوتلل هلته به هغې ميتازې هم كولې. دغه شان به دهغه پلونو لاندې هغه متيازې بهيدلې نو په دغه دوران كښې كه د پل دپاسه څوك مونځ كوى نوڅه حرج نشته. دې خائى يوه خبره كولې شي چه دحضرت حسن بصرى رحمه الله طرف ته منسوب دې قول كښې د كومو متيازو ذكر دې دې نه مراد دغيرماكول اللحم متيازې دى نه چه د ماكول اللحم. دا ډيره دعقل نه لرې خبره ده ځكه چه د پلونو لاندې به كوم څاروى راوستلې شو هغه به هم ماكول اللحم وو نه چه غيرماكول اللحم. بلكه ددې نه خوداهم معلوميږى چه دحضرت حسن بصرى رحمه الله په نيزماكول اللحم متيازې هم نجس دى لكه چه امام بخارى رحمه الله تصريح كړې ده چه دحضرت حسن رحمه الله په نيز اوبنى غواگانو او چيلو متيازې مكروه دى. بل ردالمحتار كښې يوه مسئله هم ذكر ده چه د اصطبل په چت باندې مونځ كول مكروه دى. ددې وجه داده چه د دغه اصطبل نه اوچتيدونكې بدبوئى داره هواگانې د دغه كراهت سبب دې نه چه دهغوى ابوال.[1] «وان جري تحتها بول» باره كښې علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه ددې تعلق صرف قناطرسره دې.[2]

په دې باندې علامه عينى رحمه الله فرمائى زه وايم چه ددې جملې تعلق الجمد سره كيدل هم صحيح دى ځكه چه واوره په حقيقت كښې هم اوبه وى. ديخنئى د زياتوالى د وجې نه كلكه شى اوكله خودنهر اوبه هم دومره كلكې شى چه په هغې باندې په آسانئى سره تگ هم ممكن كيږى. لهذا كه يوسړې په واوره باندې اودريږى او مونځ كوى او د دغه كلكې شوې واوړې لاندې متيازې بهيږى نوپه دې سره دمونځ په صحت باندې هيڅ اثر نه پريوځى.

اوكه څوك په دې باندې دا اشكال اوكړې شى چه په دې صورت كښې په عبارت كښې موجود الفاظ «تحتها، فوقها، امامها» كښې د ها ضمير مؤنث مرجع به څه وى؟ ځكه چه الجمد خو مؤنث نه دې. نوددې جواب دادې چه معجم الصحاح په حواله سره داخبره تيره شوې ده چه الجمد جمع د جامد اوجمع د جماعت په حكم كښې كيدوسره مؤنث كيږى نود دغه مؤنث ضمائر مرجع الجمد كيدو كښې هيڅ اشكال باقى نه پاتې كيږى.[3]

علامه عينى رحمه الله فرمائى كه د واوړې سانچه كلكه شوې وى او په دې باندې د سجدې په حالت كښې تندئى اونخلى نو په هغې باندې سجده كول جائز دى اوكه چرې واوره سخته نه وى ويلې شوې وى يا خوره شوې وى او په دې باندې تندې اونه نخلى نو په دې باندې سجده كول جائزنه ده. په مجتبى

---

[1]) انيض البارى: ۲۷/٤.
[2]) شرح الكرمانى: ٤/ ٤٠.
[3]) عمدة القارى: ٤/ ۱٥٠.

کښې دی که سجده ئی د واړي دپاسه اوکړه یا د وښو په ډیری په ریښتلې شوې مالوچوباندې اوکړه په داسې توګه چه تندې په دغه څیزونو پورې اولګی او تندئی سختوالی سره اولګیدو نوسجده به اوشی ګنی نه کیږی. فتاوی ابی الحفص کښې دی چه واړه غنم اوربشې جوار وغیره باندې سجده کولوسره به مونځ صحیح شی لیکن پلاله (د وریږو دروزه) باندې سجده کولوسره به مونځ صحیح نه شی. ځکه چه په دې باندې تندې په ښه شان سره نه شی کیخودې او غیر منجمد واړه او وښو وغیره باندې به هم مونځ صحیح نه وی. مګردا چه دا واښه ښه شان سره کلك شی او د سجدې ځائی سختی ښه شان سره محسوس شی. (۱)

علامه کشمیری رحمه الله فرمائی زمونږ په نیز په کټ باندې مونځ کول صحیح دی ځکه چه په دې باندې تندې ښه شان سره کیخودې شی. په مالوچو باندې مونځ صحیح نه دې ځکه چه په دې باندې تندې نه کلکیږی او په واړه باندې هم تندې په ښه شان سره نه شی لګولې اود دې د سخت یخوالی د وجې نه په لاسونو باندې زور ورکولو سره صرف مساس کولې شی. خو په سجده کښې پوره شان سره سر د سجدې په ځائې باندې کیخودل شرط او ضروری دی. لهذا واړه په تخت او کټ باندې قیاس کول صحیح نه دی. (۲)

قوله: **إذا كان بينهما سترة**: بینهما کښې د هما ضمیر مرجع باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمائی ((أي: بين القناطر والبول، أو بين المصلي والبول)) یعنی په مذکوره صحت کښې د مانځه د جواز حکم په دې صورت کښې دې چه کله د پلونو او متیازو په مینځ کښې څه حائل موجود وی یا بیا د مونځ ګذار اومتیازو په مینځ کښې څه حائل موجود وی. اودې قید تعلق صرف لفظ إمامها سره دې نه چه د دې اخوات تحتها او فوقها سره. (۳)

په دې قول کښې علامه کرمانی رحمه الله چه کوم دویم احتمال ذکرکړې دې په هغې کښې مصلی ذکر صراحت سره امام بخاری رحمه الله په قول کښې نشته دې بلکه هغه لفظ یصلی نه ماخود دې. (۴) د دې قدام نه مراد څومره فاصله ده؟ د دې تعیین هیڅ یوحد سره نقل نه دې. ښکاره خبره داده چه هغه نجاست مونځ ګذار سره متصل نه وی. بیا عام ده که نیزدې وی اوکه لرې په دې سره هیڅ فرق نه پریوځی. (۵) البته د مالکیه نه ابن حبیب قول دې که قصداً د نجاست مخې ته مونځ اوکړې شی اونجاست مونځ ګذار سره نیزدې وی نومونځ به راګرځولې شی. (۶) په المدونة الکبری کښې دی که چرې چا د بیت الخلاء مخې ته مونځ اوکړو نو څه حرج نشته دې. (۷)

علامه ابن رجب الحنبلی رحمه الله په خپل شرح بخاری کښې د امام بخاری رحمه الله د مذکوره قول په شان هم معنی اثر ذکرکړې دې: ((روي حرب بإسناده، عن همام، سئل قتادة عن المسجد يكون على القنطرة؟ فكرهه، قال

---

(۱) عمدة القاري: ۱۵۰/٤.

(۲) أنوار الباري: ۱٤۲/۱۱.

(۳) شرح الکرماني: ٤۰/٤.

(٤) عمدة القاري: ۱۵۱/٤.

(۵) عمدة القاري: ۱۵۱/٤.

(۶) الذخيرة للقرافى كتاب الصلاة الباب الثالث فى شروط الصلاة فصل فى الرعاف: ۹۵/۲.

(۷) المدونة الكبرى كتاب الصلاة فى المواضع التى تجوز فيها الصلاة: ۹۰/۱.

همام: فذكرت ذلك لمطر، فقال: كان الحسن لا يرى به بأساً) يعني حرب رحمه الله په خپل سندسره دهمام رحمه الله نه روايت كړې دې چه حضرت قتاده رحمه الله نه په هغه جمات (كښې مونځ كولو)باره كښې سوال اوكړې شو (چه څه حكم دې؟) نوهغوى په داسې جمات كښې مونځ كول ناخوښه اوګرځول.([1])

تعليق

قوله: وصلى أبوهريرة على ظهر المسجد بصلاة الإمام: اوحضرت ابوهريره رضي الله عنه دامام په اقتداء كښې دجمات په چت باندې(اودريدو سره)مونځ اوكړو. په دې جمله كښې ظهر المسجد الفاظ ابى ذر،اصيلى او ابى الوقت د روايت مطابق دى([2])اود مستملى دروايت مطابق دَدې په ځاى سقف المسجد الفاظ دى.([3])

دتعليق تخريج: دا تعليق ابن ابى شيبه رحمه الله موصولاً روايت كړې دې. ((عن ابن أبي ذئب عن صالح مولى التوأمة – وفيه فقال – قال: صليت مع أبي هريرة فوق المسجد بصلاة الإمام وهو الأسفل))([4])راوى وائى چه ما حضرت ابوهريره رضي الله عنه سره دجمات په چت باندې امام پسې مونځ اوكړو په داسې حال كښې چه امام ښكته وو. المصنف كښې هم دَدې اثر نه علاوه دمختلف حضراتو نه ډېر صحيح آثار نقل دى.([5])

تشريح او دائمه مذاهب: دَدې تعليق نه داخودل مقصوددى كه دامام اومقتدى داودريدو مقام مختلف وى نوبياهم مونځ صحيح دې. په دې باره كښې دټولو ائمه حضراتو په نيز دا ضرورى دى چه مقتدى ته دامام د انتقالاتو ښه علم كيږى. دې نه علاوه دټولو ائمه حضراتو په نيز په دې مقام باندې څه جزوى تفصيلات هم دى چه د فقه په كتابونوكښې كتلې شى. دلته اجمالاً دومره ذكركول ضرورى دى چه احناف([6])په نيز په مذكوره صورت كښې مونځ اداكول صحيح دى. البته دټولو په نيز ضرورى هم دغه دى چه دامام انتقالات خو چه يا ښكارى يا په آواز سره دهغې ښه اندازه كيږى. ليكن كه امام خان له ښكته منزل باندې وى اومقتديان ټول په پورته منزل باندې وى نودا صورت مكروه دې. ليكن امام مالك رحمه الله صلاة خمسه كښې خو د ائمه ثلاثه سره دې ليكن دجمعه د مونځ په وخت هغه ددې صورت اجازت نه وركوى.([7])

---

[1]) فتح البارى لابن رجب الحنبلى ٢/ ٧٤.

[2]) إرشادالسارى: ٢/ ٤٠.

[3]) فتح البارى: ١/ ٦٣٠شرح الكرمانى: ٤/ ٤٠عمدة القارى: ٤/ ١٤١.

[4]) المصنف لابن أبى شيبة كتاب الصلاة من كان يرخص فى ذلك رقم الحديث: ٦٢١٥، ٤/ ٣٢٨.

[5]) المصنف لابن أبى شيبة كتاب الصلاة من كان يرخص فى ذلك رقم الحديث: ٤/ ٣٢٩-٣٢٨، ٦٢٢٠-٦٢١٥.

[6]) الفتاوى الهندية كتاب الصلاة الباب الخامس فى الإقامة الفصل الخامس فى بيان مقام الإمام والمأموم: ١/ ٨٨ بدائع الصنائع كتاب الصلاة فصل وأما واجباتها فأنواع، بعضها قبل الصلاة: ١/ ١٤٦فتح القدير كتاب الصلاة فصل ويكره استقبال القبلة: ١/ ٤٣٣.. شوافع كتاب الإم للشافعى كتاب الصلاة باب مقام الإمام مرتفعاً و المأموم مرتفع: ٢/ ٣٧٤الحاوى فى فقه الشافعى كتاب الصلاة، باب موقف صلاة المأموم مرتفع مع الإمام: ٢/ ٣٤٣العزيز شرح الوجيز كتاب الصلاة الجماعة شرائط القدوة: ٢/ ١٧٦.: اوحنابله المبدع شرح المقنع كتاب الصلاة فصل فى الموقف: ٢/ ٩٨كشف القناع كتاب الصلاة فصل فى أحكام الإقتداء: ١/ ٤٦٧شرح منتقهى الإرادات البهوتى كتاب الصلاة فصل فى الإقتداء: ١/ ٥٨٢.

[7]) المدونة كتاب الصلاة الصلاة فوق ظهرالمسجد بصلاة الإمام: ١/ ٨٢الذخيرة كتاب الصلاة الفصل الرابع فى تبعية الإمام فى المكان: ٢/ ٢٥٦حاشية الدسوقى كتاب الصلاة فصل فى بيان حكم صلاة الجماعة: ١/ ٣٣٦.

دتعليق ترجمة الباب سره مناسبت: دمذكوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت ښكاره دى چه ترجمة الباب كښې په سطوح باندې دَ مونځ كولو ذكر وو او هم دغه ذكر په تعليق كښې هم دې.[1]

حضرت گنگوهى رحمه الله فرمائى دَ مذكوره تعليق محل زمونږ په نيز به په دې صورت كښې وى چه كله په چت باندې اودريږى اودَ اقتداء كونكى امام نه وړاندې نه وى خكه چه كه چرته داسې اوشى نو مونځ يعنى اقتداء به فاسد شى او امام به خان له مونځ كونكې شميرلې كيږى.[2]

په دې باندې حضرت كاندهلى رحمه الله ثانياً دَدرمختار نه جزئيه پيش كوى چه دَاقتداء دَ شرائط نه دا هم دى چه دمقتدى قدم دې دَ امام دَ گيټېنې نه وړاندې نه وى. په دې باندې علامه شامى رحمه الله ليكلى دى كه دَ مقتدى خپې اوږدې وى دَكوم دَ وجې نه چه دَهغه دَ خپوگوتې دَ امام دَ قدمونو نه وړاندې هموتلې وى نوهيڅ حرج نشته دې.[3]

قوله:: وصلى ابن عمر على الثلج: اوحضرت عبدالله بن عمر رضى الله عنه په واوره باندې اودريدو سره مونځ اوكړو. د ډير لټون نه باوجود دمذكوره قول تخريج معلوم نه شو. او په دې باره كښې شارحين هم څه كلام نه دې كړې. البته صرف علامه عينى رحمه الله صرف دومره خبره كړې ده چه دامام بخارى رحمه الله په مذكوره قول كښې لفظ الثلج نه مراد كلكه واوره به مراد اخستې شى نوهله به دَدې قول ترجمة الباب سره مناسبت ثابت كړې شى اوهغه داسې چه پخه واوره به دَ كانړى چت يا لرگى په شان شى او په دې څيزونوباندې دَمونځ كيدو ذكر ترجمة الباب كښې ذكر دې او كه چرې واوره ويلې شوې اونرمه وى نو په هغې به سجده كول صحيح نه وى لكه څنگه چه وړاندې ذكرشو.[4]

الحديث الأول

[٣٧٠]- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ، قَالَ: سَأَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ الْمِنْبَرُ؟ فَقَالَ: مَا بَقِيَ بِالنَّاسِ أَعْلَمُ مِنِّي، هُوَ مِنْ أَثْلِ الْغَابَةِ عَمِلَهُ فُلاَنٌ مَوْلَى فُلاَنَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «وَقَامَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عُمِلَ وَوُضِعَ، فَاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ، كَبَّرَ وَقَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ، فَقَرَأَ وَرَكَعَ وَرَكَعَ النَّاسُ، خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرَى، فَسَجَدَ عَلَى الأَرْضِ، ثُمَّ عَادَ إِلَى المِنْبَرِ، ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ بِالأَرْضِ»، فَهَذَا شَأْنُهُ، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ المَدِينِيِّ: "سَأَلَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنْ هَذَا الحَدِيثِ، قَالَ: فَإِنَّمَا أَرَدْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ فَلاَ بَأْسَ أَنْ يَكُونَ الإِمَامُ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ بِهَذَا الحَدِيثِ، قَالَ: فَقُلْتُ: إِنَّ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ كَانَ يُسْأَلُ عَنْ هَذَا كَثِيرًا فَلَمْ تَسْمَعْهُ مِنْهُ قَالَ: لاَ"[5] [٣٣٢٠،١٩٨٨،٨٢٥،٣٣٧]

---

[1] عمدة القارى: ١٥١/٤.

[2] الكنزالمتوارى: ٥٦/٤.

[3] حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة باب الإمامة مطلب شروط الإمامة الكبرى: ٢٨٦/٢.

[4] عمدة القارى: ١٥١/٤تيسيرالقارى شرح فارسى صحيح البخارى: ١٤٦/٢.

[5] أخرجه البخارى فى صحيحه فى كتاب المساجد باب الاستعانة بالنجار والصناع فى أعواد المنبر والمسجد رقم الحديث: ٤٤٨وفى الجمعة باب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ٩١٧وفى البيوع باب من النجار رقم الحديث: ٢٠٩٤وفى الهبة باب

ترجمه: دَحضرت ابوحازم رحمه الله نه روایت دې چه خلقو دَحضرت سهل بن سعد رضي الله عنه نه معلومات اوکړل چه دَ نبی کریم ﷺ منبر دَ څه څیز نه جوړ شو؟ حضرت سهل رضي الله عنه دَدې په جواب کښې اوفرمائيل چه په خلقو کښې په دغه وخت دَدې خبرې باره کښې زما نه زيات پېژندونکې څوک باقې پاتې نه شو او هغه منبر غابه (مقام) غز نه جوړشوې وو. دَ فلانکې ښځې فلانکی غلام دا دَ رسول الله ﷺ دپاره جوړ کړو. کله چه هغه تيارکړې شو (جمات کښې) کيخودې شو نو رسول الله ﷺ په دې باندې اودريدو خپل مخ ئې دَ قبلې طرف ته کولو سره (دَمانځه دپاره) اودريدو. تکبير ئې اووئيل او خلق دَحضورپاك شاته (دمانځه دپاره) اودريدل بيا حضورپاك قراءت اوکړو او رکوع ئې اوکړه خلق دَ حضورپاك شاته (دَحضورپاك په اقتداء کښې) رکوع اوکړه. بيا حضورپاك خپل سر مبارك (درکوع نه) اوچت کړو بيا حضورپاك شاته شو (يعنی دَ منبر دَ پاوړنی نه راکوز شو داسې چه سينه مبارکه ئې دَ قبلې نه واوړيده) اوپه زمکه ئې سجده اوکړه. بيا حضورپاك دوباره منبر ته اوختلو بيا ئې قراءت اوکړو او بيائې رکوع اوکړه بيائې دَ رکوع نه سر اوچت کړو (اودَ قبلې طرف نه مخ اړولونه بغير) شاته شو او په زمکه ئې سجده اوکړه. دا قصه ده دَ هغه (منبر). ابوعبدالله (امام بخاری رحمه الله) اوفرمائيل چه ماته علی بن عبدالله (المدينی) رحمه الله اووئيل چه (امام) احمدبن حنبل رحمه الله دَ دې حديث (مدلول) باره کښې ماته تپوس اوکړو او ونې وئيل چه زما مطلب دادې چه جناب رسول الله ﷺ (مونځ کولو سره) دَخلقو په مقابله کښې پاس (والاځائی باندې) وو لهذا ددې حديث په بنياد باندې که چرې امام دَ خلقو (يعنی مقتديانو) نه پورته وی نوڅه حرج نشته دې. هغوی (يعنی علی بن عبدالله المدينی رحمه الله) اووئيل چه ما اووئيل چه حضرت سفيان بن عيينه رحمه الله نه خودَ دې حديث متعلق اکثر تپوس کيدلو آيا تا دَهغوی نه داحديث نه دې اوريدلې؟ نو هغوی (يعنی احمدبن حنبل رحمه الله) جواب ورکړو چه نه.

تراجم رجال

علی بن عبدالله: دا امير المؤمنين فی الحديث امام ابوالحسن علی بن عبدالله بن جعفر بن نجيح سعدی نصری رحمه الله دې. دې دَ ابن المدينی په نوم سره مشهور دې. دَدوی تفصيلی حالات **کتاب العلم باب الفهم فی العلم** کښې تيرشوی دی.[1]

سفيان: دامشهور محدث سفيان بن عيينه بن ابی عمران هلالی کوفی رحمه الله دې. دَدوی تفصيلی حالات **کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا، أوأخبرنا وأنبأنا** کښې تير شوې ده.[2]

ابوحازم: داسلمه بن الاشجعی الکوفي مولی عزة الاشجعية رحمه الله دې دَ دوی تفصيلی حالات **کتاب العلم باب هل يجعل للنساء يوم على حدة فی العلم** کښې تيرشوی دی.[3]

من استوهب من أصحابه شيئًا رقم الحديث: ۲۵۶۹ومسلم فی صحيحه فی المساجد باب جواز الخطوة والخطوتين فی الصلاة رقم الحديث: ۵۴۴وأوداؤد فی سننه فی الصلاة باب فی اتخاذ المنبر رقم الحديث: ۱۰۸۰والنسائی فی سننه فی المساجد باب الصلاة علی المنبر رقم الحديث: ۷۴۰وابن ماجة فی سننه فی إقامة الصلوات باب ماجاء فی بدء شأن المنبر رقم الحديث: ۱۴۱۶وفی جامع الأصول حرف الصاد الكتاب الأول فی الصلاة القسم الأول فی الفرائض الباب الثانی فی صلاة الجماعة الفصل الرابع فی فی أحكام المأموم الفرع الثانی فی الاقتداء النوع الرابع فی ارتفاع مكان الإمام رقم الحديث: ۳۹۰۱، ۶۳۴/۵

[1]) كشف الباری: ۲۹۷/۳.

[2]) كشف الباری: ۲۳۸/۱، ۱۰۲/۳.

[3]) كشف الباری ۱۰۱/۴.

سهل بن سعدالساعدي: دا ابن سعد الساعدی ابوالعباس الانصاری الخزرجی رحمه الله دی. دَدوی حالات هم كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه كښې تیرشوی دی. (١)

شرح حدیث

قوله: قال سألوا سهل بن سعد من أي المنبر؟: ابوالحازم رحمه الله اووئیل چه خلقو دَحضرت سهل بن سعد رضی الله عنه نه سوال اوکړو چه دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم منبر دَ څه څیز نه جوړ وو؟ دی نه مراد دادې چه دَرسول الله صلی الله علیه وسلم منبر دکوم قسم لرګی نه جوړوو. او المنبر کښې الف لام عهدی دې اومراد دې نه منبر رسول دې. (٢)

دَ سنن ابی داؤد په روایت کښې دی چه خلق حضرت سهل رضی الله عنه له راغلل اودَ منبر رسول باره کښې دَخپل شك اظهار دَ سوال په توګه کولو سره معلومه کړه چه هغه دکوم لرګی جوړشوې وو؟ (٣)

قوله: فقال: ما بقي بالناس أعلم مني: حضرت سهل رضی الله عنه جواب ورکړو چه په دې باره کښې په خلقو کښې مانه زیات پیژندونکې څوك هم نشته دې. **بالناس** کښې باء دَ **فی** په معنی کښې ده یعنی **فی الناس** اودکشمیهنی په روایت کښې هم **فی الناس** دې. (٤)

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی (دَحضرت سهل رضی الله عنه قول) ((**مابقی فی الناس أعلم به مني**)) په دې وجه هغه ټول صحابه چه هغه وخت موجود وو (کوم وخت چه منبر جوړ کړې شوې وو) هغه دغه وخت وفات شوې وو بس هم زه ژوندې یم په دې وجه ماته زیات خبر دې. (٥)

ابن ملقن رحمه الله فرمائي چه یوعالِم دَیو څیز په پیژندګلوکښې منفرد وی نوهغه هم داسې جمله استعمالولې شي دې دپاره چه خلق دَ دغه څیز علم محفوظ کولو طرف ته متوجه شی. (٦)

قوله: هو من أثل الغابة: هغه (منبر) دَ غابه دَ غز نه جوړشوې وو.

د اثل معنی: دَ غز ونې ته أثل وائی (٧) دَ صحیحین په روایات کښې په دې باره کښې دوه شان الفاظ ملاویږی. ((**من أثل الغابة**)) او((**من طرفاء الغابة**)) (٨). **أثل** او **طرفاء** معنی کښې څه فرق نشته دې یو ځنګلی ونه ده کوم ته چه غز وائی دابالکل نیغه او اوږده ونه وی دَدې لرګې ډیر مضبوط او کلك وی. دَبعض خلقو وینا ده چه **أثل** په اوږدوالی کښې **طرفاء** نه لږ شان لوئی وی اودَ **طرفاء** مشابه وی. او بعض دا فرق

---

١) كشف الباری كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.

٢) التوضیح لابن ملقن: ٣۶٢/٥فتح الباری: ۶٣١/١ عمدة القاری: ١٥٢/٤.

٣) سنن أبی داؤد كتاب الصلاة باب فی اتخاذالمنبر رقم الحدیث: ١٠٨٠.

٤) فتح الباری: ۶٣١/١عمدة القاری: ١٥٢/٤إرشادالساری: ٤٠/٢.

٥) الكنزالمتواری: ٥۶/٤تقریربخاری شریف: ١٣٣/٢.

۶) التوضیح لابن ملقن: ٣۶٣/٥.

٧) معجم الصحاح للجوهری ص: ٢٨النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ٣٨/١.

٨) صحیح البخاری كتاب الصلاة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ٩١٧صحیح مسلم فی المساجد جواز الصلاة والخطوتین فی الصلاة رقم الحدیث: ٥٤٤.

بيان كړي دي چه غز نه چه كوم مذكر وي هغې ته أثل او كوم چه مؤنث وي هغې ته طرفاء وائي.([1])
د غابة معنى:غابه د يوځنګل نوم دې. داد مدينې طيبې نه د شام دملك طرف ته تلوسره د يومشهور خائى نوم دې چه د ۹ميله په فاصله باندې وو. دې خائى كښې به دحضورپاك اوښان وو. هم دې خائى كښې د عرينين قصه پيښه شوې وه. ياقوت غابه د مدينې نه په څلورميله كښې خودلې ده اوبكرى وئيلى دى چه غابه نومې خاپونه دوه دى يو عليا او بل سفلى. جامع كښې دى چه چرته هم ګڼړې ونې وى هغه خائى ته غابه وائي.([2])
حضرت شيخ الحديث رحمه الله ليكى چه د أثل معنى غز ده اوغابه د يوخائى نوم دې اومطلب دا چه هغه د غابه مقام د غز نه جوړشوې وو. او دويم قول أثل معنى خو هم غز دې اوغابه ښه ګڼړ ته وائي. په دې صورت كښې به مطلب دا شى چه د ګڼړې ونې غز وو مګر اضافت زيات واضح رومبى صورت كښې كيږى زما په نيز هم دغه اولى دې.([3])

قوله:: عَمِلَه فلانٌ مولى فلانةَ لرسول الله صلى الله عليه وسلم: د فلانكې ښځې فلانكى غلام دا د رسول الله ﷺ دپاره جوړكړو.
منبرچا جوړكړو؟: حديث پاك كښې خوصرف دومره راغلى دى چه دا منبر د فلانكې ښځې فلانكى غلام جوړكړې دې دهغه د نوم په تعيين كښې شارحين حديث د رواياتو او آثارو په رڼړاكښې ډير نومونه ذكركړى دى. حافظ ابن حجر رحمه الله اووه نومونه ذكركړى دى او په هغې كښې ترجيح ميمون نومې نجار (تركهان) ته وركړې ده. اوزمونږ د ديوبنداكابر علماؤ نه حضرت شيخ الحديث صاحب كاندهلوى رحمه الله هم دې ته ترجيح وركړې ده.([4])
حافظ صاحب چه كوم نومونه اخستې دى هغه دادى:①ابراهيم ② باقول ③ صباح ④قبيصه يا قبيصه المخزومى ⑤ كلاب (دحضرت عباس رضي الله عنه غلام)⑥تميم دارى رضي الله عنه ⑦ ميناء د قبيله بنى سلمه يو انصاريه ښځې غلام. ددې اووه نه علاوه يو قول دميمون هم دې دكوم باره كښې «أشبه الأقوال بالصواب» وئيلې شوې دې. حافظ صاحب رحمه الله وائي هم د يو سړى دامختلف نومونه دى. دا احتمال د ډيرې لرې درجې دې اوكه چرې دا اووئيلې شى چه دې ټولو په يوخائى جوړكړې دې نوداسې هم ممكن نه دى څكه چه هغه وخت په مدينه كښې هم يو تركهان وو. البته په يوه درجه كښې داخبره قرين قياس معلوميږى چه اصل كار د يوكس وى او باقى د هغه امداديان وى.([5])
مولى فلانة اوس دا ښځه څوك وه؟ ددې تعيين هم په تعيين سره نه معلوميږى صرف دومره ده چه هغه انصاريه وه دهغې دنوم باره كښې يوقول علاثه دې او بل قول عائشة أنصاريه دې. ددې ښځې د نوم

[1] التوضيح لابن ملقن: ٣٦٢/٥فتح البارى: ٥١٣/٢عمدة القارى: ١٥٢/٤إرشادالسارى: ٤٠/٢فضل البارى : ٥٩/٣ سراج القارى: ٤٠٣/٢.
[2] معجم الصحاح للجوهرى ص: ٧٩٠ النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٣٨/١التوضيح لابن ملقن:٣٦١/٥فيض البارى: ٢٨/٤عمدة القارى: ١٥٤/٤فتح البارى كتاب الأطعمة باب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ٩١٧، ٥١٢/٢.
[3] تقرير بخارى للكاندهلوى: ١٣٣/٢الكنز المتوارى: ٥٦/٤.
[4] فتح البارى كتاب الصلاة فى الجمعة باب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ٩١٧، ٥١٣/٢ تقريربخارى شريف: ١٣٣/٢الكنز المتوارى: ٥٧/٤-٥٦.
[5] التوضيح لابن ملقن: ٣٦٣/٥فتح البارى كتاب الجمعة الخطبة على المنبر رقم ألحديث: ٩١٣٠، ٥١٢/٢.

باره کښې «فکیهة بنت عبید بن دلیم» هم قول دې. ابوموسیٰ مدینه رحمه الله فرمائي علاثة اصل کښې د خلافة تصحیف دې اوعائشة د علاثة تصحیف دې.[1]

منبر په کوم کال باندې جوړ شوې؟ دَمنبر جوړېدو دکال باره کښې ابن سعد رحمه الله په ۷هجری باندې جزم نقل کړې دې لیکن حافظ صاحب رحمه الله په دې باره کښې فرمائیلی دی چه په دې کښې نظر دې څکه چه په دې واقعه کښې دَحضرت عباس اوحضرت تمیم داری رضي الله عنهما عمل دخل نقل دې اوددې دواړو حضراتو نه حضرت عباس رضي الله عنه دَ اسلام قبلول ۸هجري اودحضرت تمیم داری رضي الله عنه ۹ هجری دې.[2]

دَ اتم کال نه وړاندې دهجرت په پنځم کال کښې هم دَمنبر تذکره ملاویږي. اوګورئی په غزوة المریسیع کښې پېښه شوې واقعه افك په دې واقعه کښې په یوه موقع اوس اوخزرج دواړه قبیلې خپل مینځ کښې دیوبل مخې ته ولاړې وې. نو حضورپاك منبر ته اوختلو اوهغوی ته خطاب شروع کړو.[3] او دا غزوه په ۵هجری کښې پېښه شوې ده[4] ددې غزوه دَ وقوع په کال کښې نور اقوال هم دی مثلاً ۶کال او ۴ کال لیکن راجح هم پنځم کال دې.[5]

په دې باره کښې حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله لیکلی دی چه حافظ ابن حجر رحمه الله اختیارکړې دی چه منبر په ۹هجری کښې جوړکړې شوې وو مګر زما په علم کښې داسې روایات دی دکوم نه چه منبر ددې نه ډېر وړاندې معلومیږي. دَ اتم کال نه دَویم کال پورې روایات موجود دی. دَداسې یوې واقعه ذکر اوکړو او په هغې کښې دَ منبر ذکر هم راغلې دې اوچه هغه واقعه اوکتلې شوه نو دَ یو دوو کالو پورې وه.[6]

دَمنبر پاوړئی: دَنبی کریم صلی الله علیه وسلم دپاره چه داکوم منبر جوړکړې شوې دَهغې درې درجې وې. دوه پاوړئی او دریم دکیناستو ځائی. دَخلفاء راشدین رضي الله عنهم دزمانې پورې هم دغه منبر باقی وو بیا دَحضرت امیر معاویه رضي الله عنه په زمانه کښې مروان په دې منبر کښې شپږ درجې جوړې کړې. مروان هغه وخت دَ مدینې ګورنر وو. دَهغې نه پس دا منبر هم دغه شان پاتې شو تردې چه په ۶۵۴هجری کښې په مسجد نبوی کښې اور اولګېدو دَ کوم په وجه چه منبر اوسوزېدو. بیا دَ یمن بادشاه مظفر ۶۵۶هجری کښې نوې منبر جوړکړو. دیوې زمانې پورې هم دغه منبر وو ددې نه پس ۸۲۰هجری کښې ملك مؤید دوباره نوې منبر جوړکړو کوم چه تراوسه پورې باقی دې.[7]

---

[1] شرح الکرمانی: ۴۱/۴التوضیح لابن ملقن: ۳۶۳/۵فتح الباری کتاب الجمعة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث : ۹۱۳، ۵۱۳/۲عمدة القاری: ۱۵۳/۴.

[2] فتح الباری کتاب الجمعة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ۹۱۳، ۵۱۳/۲الموسوعة الفقهیة منبر: ۸۴/۳۹

[3] الجمع بین الصحیحین المتفق علیه من مسندأم المؤمنین عائشة بنت صدیق رضي الله عنهما رقم الحدیث: ۳۲۱۱، ۱۲۴/۴ مجموعة الفتاوی لشیخ الإسلام ابن تیمیه رحمه الله سورة النور قوله تعالی ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَٰتِ الْغَٰفِلَٰتِ ﴾، من قذف امرأة محصنة کلأمة والزیع: ۲۱۲/۱۵دارالوفاء والزیة للطباعة والنشر.

[4] الطبقات الکبری لابن سعد غزوة رسول الله صلی الله علیه وسلم المریسیع: ۶۳/۲.

[5] الجمع بین الصحیحین المتفق علیه من مسندأم المؤمنین عائشة بنت صدیق رضي الله عنهما رقم الحدیث: ۳۶۱۱، ۱۲۴/۴.

[6] أنوارالباری: ۱۴۳/۱۱.

[7] فتح الباری کتاب الجمعة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ۹۱۳، ۵۱۳/۲الإعلام بفوائدالأحکام کتاب الصلاة حدیث سهل بن سعد الساعدی وصلاة الرسول صلی الله علیه وسلم علی المنبر لتعلم الناس صلاته معنی المنبر واستحباب اتخاذه: ۱۱۶/۴.

قوله: :وقام عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم حين عُمِلَ ووضِعَ: كوم وخت چه منبر تيار شو اوپه جمات كښې كيخودلې شو نو حضورپاك په دې باندې اودريدو. عمِلَ او وضِعَ دواړه مجهول صيغې دى. (١)

قوله: :فاستقبل القبلة، كبر: حضورپاك ﷺ خپل مخ قبلې طرف ته كړو (اودَ مونځ شروع كولو په غرض سره) تكبير تحريمه اووئيل.په دې جمله كښې لفظ كبر دَ واؤ نه بغيردې. دا صيغه په اصل كښې دَ سوال جواب جوړيږى چه كله راوى اووئيل ((فاستقبل القبلة)) چه حضورپاك په منبر باندې اوختلو قبلې طرف ته ئى مخ كړو. نو په دې باندې سوال پيداشو چه بيا حضورپاك څه اوكړه؟ نودَدې جواب دا دې چه حضورپاك تكبير تحريمه اووئيله. هسې دا صيغه فكبر دَ فاء سره او وكبر دَ واؤ سره هم بعض نسخوكښې ذكر ده.(٢)

قوله: :وقام الناس خلفه فقرأ وركع وركع الناس خلفه، ثم رفع رأسه: اوخلق دَحضورپاك (په اقتداءكولوسره) شاته (په زمكه) باندې اودريدل (يعنى امام منبر باندې وو اومقتديان په زمكه باندې) بياحضورپاك قراءت اوكړو اوبيائى ركوع اوكړه اوخلقو هم دَحضورپاك په اقتداء كښې ركوع اوكړه بيا حضورپاك دَ ركوع نه سر اوچت كړو.

قوله: :ثم رجع القهقري: بيا رسول الله ﷺ شاته واپس شو. القهقري اسم مقصور دې دَدې اصل قهقر مصدر دې. ددې معنى ده خپل شاته په اولټه خپو واپس تلل. دا لفظ دَداسې مصادر نه دې چه فعل سره په معنى كښې خو مطابقت لرى ليكن په اشتقاق كښې مطابقت نه لرى. لهذادَدې جملې معنى ((ثم نزل القهقري)) ده.ځكه چه واپس كيدل خوهغه وخت متحقق كيږى كله چه يو سړې په زمكه باندې وى اودلته رسول الله ﷺ په منبرباندې وو. نو رجع په معنى دَ نزل دې.

بيادَدې لفظ منصوب په وجود كښې درې احتمالات دى: رومبې قول دادې چه القهقري دَ فعل محذوف دَ وجې نه منصوب دې يعنى(ثم رجع، قهقري القهقري)دويم قول دادې چه دا لفظ دَموصوف محذوف دَ پاره صفت دې اوبياموصوف اوصفت ملاويدوسره رجع فعل دَپاره مفعول مطلق دې يعنى(ثم رجع الرجعة القهقري)اودريم قول دادې چه لفظ رجع دَ فعل مفعول مطلق دې اودَدې مفعول مطلق دوه قسمونه دى چه فعل سره په معنى كښې خو اشتراك لرى ليكن په لفظ كښې نه. بل دَرسول الله ﷺ دغه شان په اولټه خپو سره واپس كيدلو وجه دا وه چه دَ حضورپاك سينه مباركه دَ قبلې نه وانوړى (٣)

قوله: :فسجد على الأرض: بيا (ښكته كوزيدوسره) حضورپاك په زمكه باندې سجده اوكړه. په دې مقام باندې على الأرض دې او دَ وړاندې افعال چه كومه جمله استعمال كړې شوې ده په هغې كښې

---

(١) عمدة القارى: ١٥٤/٢ إرشاد السارى: ٤١/٢.

(٢) عمدة القارى: ١٥٤/٢ إرشادالسارى: ٤١/٢ تحفة البارى: ٢٩٩/١.

(٣) الإعلام بفوائدالأحكام كتاب الصلاة حديث سهل بن سعد الساعدى وصلاة الرسول صلى الله عليه وسلم على المنبر معنى القهقرى: ١١٩/٤ فتح البارى كتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ٩١٣، ٥١٤/٢ التوضيح لابن ملقن: ٣٦٤/٥ عمدة القارى: ١٥٤/٤ إرشادالسارى: ٤١/٢ الكوثر الجارى: ٦٤/٢ تحفة البارى: ٢٩٩/١.

بالأرض لفظ دي.په دوارو کښې هيڅ تضاد نشته دې.بس په اول ذکرشوی کښې دَ استعلاء معنی خودلې شوې او دويم کښې إلصاق. [1]

قوله:: ثم عاد إلى المنبر، ثم رکع، ثم رفع رأسه، ثم رجع القهقري حتى سجد بالأرض: بيا حضور پاك (سجده کولونه پس دوباره) په منبر تشريف يورو بيائی رکوع اوکړه بيائی درکوع نه سر اوچت کړوبيا اولته خپوسره لاندې کوزشو تردې چه په زمکه باندې سجده اوکړه. په دې عبارت کښې دَ دويم رکعت بيان دې چه دَ سجدې نه علاوه ټول ارکان په منبر باندې په ولاړه ادا کړل او دَ سجدې دپاره به زمکې ته راکوزيدو او په زمکه باندې به ئې سجده کوله.

په مانځه کښې دګرځيدوحکم: که په مانځه کښې بغيرد عذر نه تلل اوشی اوتلونکې يوشان اوډير لاړشی نومونځ به فاسدشی. که دهغه سينه دَ قبلې نه اوګرځی اوکه اونه ګرځی. اوکه کثير غير متوار تلل وی يعنی په مختلفو رکعاتو کښې ګډوډ لاړشی او په هر رکعت کښې کم تګ وی نودَ قبلې نه دَ سينې په نه اوړخوتوسره مونځ نه فاسد کيږی.

دَ کثير حد دَ مقتدی په حق کښې يو دم مسلسل دَ دوو صفوپه اندازه تګ دې دې نه کم تګ به قليل شميرلې کيږی.لهذا که يو سړې په يوځل مسلسل دَ دوو صفو په اندازه لاړو نودهغه مونځ به فاسدشی او دَ يوصف په اندازه تللو سره به مونځ نه فاسد کيږی.

اودکثير غير متواتر يا غير مسلسل تګ صورت دادې چه يو سړې دَ يوصف په اندازه لاړشی اودريږی او په اندازه دَ درې ځل سبحان الله وئيلو حصار شی بيا دَ يوصف په اندازه لاړشی او اودريږی نودې سره مونځ نه فاسد کيږی. که چرې داسې ديرزيات تګ اوکړی بس شرط دادې چه مکان مصلی بدل نه شی يعنی که په جمات کښې مونځ اداکيږی او دغه شان تګ سره دَ جمات دَ شرعی حدودنه بهر اونه خی. اوکه چرې په ميدان کښې مونځ اداکيږی اوبيا دَ مونځ ګذارو دصفونونه بهر اونه خی.

دامام دپاره به دَ سجدې دځائی نه بهر وتل کثير شميرلې کيږی او دې سره به مونځ فاسدشی اودَ ځان له مونځ ګذار دپاره دَ سجدې دَ ځائی اعتباردې ددې نه زيات تګ به مونځ فاسد کوی. اوکه چرې په مانځه کښې تګ دعذر دوجې نه وی نو په دې سره مونځ په هيڅ صورت کښې نه ماتيږی که دغه تګ قليل وی اوکه کثير، سينه دقبلې نه واوړی او که وانوړی يا دَ جمات نه بهر اوخی يا اونه خی. دعذر مثال دادې چه په مانځه کښې دحدث کيدو په صورت کښې دَ طهارت دپاره لاړشی يا صلاة خوف کښې اوخی وغيره. [2]

ثم رجع القهقري سره متعلق دحضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله تشريح: حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله په دې مقام باندې ليکی: چونکه په سجده کښې ټول برابر وی څوك چاته نه ګوری په دې وجه لاندې راکوز شو. بل په هغه (منبر) باندې سجده مشکل وه. اوس دلته اشکال پيداشو چه عمل کثير اوشو اودا په اتفاق سره مفسدصلاة دې سره ددې که ددې په جزئيات کښې اختلاف وی اودلته

---

[1] عمدة القاري: ١٥٤/٤.

[2] حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة باب مايفسد الصلاة وما يكره فيها، مطلب : في المشي في الصلاة: ٩٤-٩٨/٤دارالثقافة، بيروت، البحرالرائق كتاب الصلاة باب مايفسد الصلاة ومايكره فيها: ١٣/٢فتاوى الهندية كتاب الصلاة الباب السابع في ما يفسد الصلاة وما يكره فيها، الفصل الأول في مايفسدها: ١٠٨/١دارالكتب العلمية، بدائع الصنائع كتاب الصلاة باب في مايستحب ويكره فيها: ٨٦/١.

خو توالى حركات شوى دى بار بار دَ سجدې دپاره ختل کوزيدل، بل خطوات هم اوليدلې شو خکه چه شاته خو نيغ يودم واپس کيدې نه شى په مزه مزه به قدم کيخودو سره واپس کيږى اودا توالى حركات او خطوات په عمل کثير کښې داخل دى.

شراح دا جواب ورکوى چه دادَهغه وخت واقعه ده کوم وخت چه په مانځه کښې عمل کثير جائز وو اوزما دَ والد صاحب رحمه الله رائې مبارکه داه چه «رجوع إلى القهقري» مطلب دانه دې چه بالکل نيغ شاته شى بلکه يو طرف ته لږ شان خيال کولوسره «رجوع إلى القهقري» اوفرمانيلو. په دې صورت کښې هم په يوقدم کښې دننه رجوع اوشوه اوچه کوم توالى حركات وو هغه په ارکان مختلفه کښې وو. اوچه کوم توالى مفسدَ اوعمل کثير کښې داخل دى هغه دادې چه هم په يورکن کښې وى، لهذا دَ حديث متعلق دا وينا چه دادَ عمل کثير دَ وخت کيدو روايت دې دَدې ضرورت نشته دې.[1]

دَحضرت کشميرى رحمه الله وضاحت: حضرت کشميرى رحمه الله فرمانى دا دَمنبر نه کوزيدل په حالت دَمونځ کښې صرف دوه قدمه کوزيدل وو (په دويمه درجه باندې به وى يوقدم ئې په ښکته پاؤړئې باندې کيخودو اودويم به ئې دَ سجدې په ځائى کيخودې وى)، اوابن امير الحاج ليکلى دى چه که تګ زيات وى او په حصاريدو سره وى اومتوالى اومسلسل نه وى نوهغه هم مفسدصلاة نه دې.

درمختار کښې دى که دامام اراده قوم ته دَ مونځ خودلو وى نوهغه په اوچت ځائى باندې اودريدې شى. علامه نووى رحمه الله هم دې ته جائز بلکه دَ ضرورت په وخت مستحب ليکلې دى. ليکن زما په نيز په دې مسئله کښې اوس توسع کولوسره جائز ګرځول مناسب نه دى خکه چه دَ داسې ضرورت لحاظ صرف دَ صاحب تشريع دپاره وو. دَموجوده وخت امام دَ مانځه نه وړاندې يا پس دَ مانځه طريقه خودلې شى اوهم دومره کافى ده.

په حافظ ابن حزم رحمه الله باندې حيرانتيا: وئى فرمانيل ډيره حيرانتياده چه موصوف داحديث دَنفل مونځ ګرځولې دې او بيانى دَدې نه دَنفل مونځ په جمع باندې دَ جواز استدلال کړې دې اودَدې نه انکار کونکو باندې په سختئى سره ردکړې دې. حالانکه صحيح بخارى کښې دَ دغه مونځ دَ جمعه دَ مونځ کيدو صراحت موجود دې.

دَمقتدى دَقراءت ذکر نشته دې: حضرت رحمه الله اوفرمانيل دَحديث الباب په يوروايت کښې داذکر نشته دې چه حضورپاک قراءت اوکړو اوحضورپاک سره مقتديانوهم قراءت اوکړو. دَدې وجه داده چه په جهرى مونځ کښې به ئې امام سره قراءت نه کولو اودَدې حکم دامام شافعى رحمه الله کتاب الام کښې هم نشته دې. صرف مزنى رحمه الله په واسطه دَ ربيع امام شافعى رحمه الله نه په جهرى مونځ کښې دَ مقتدى دَقراءت روايت نقل کړې دې. داخبره دَ ياد ساتلو اواهم ده.[2]

علامه عينى رحمه الله حافظ ابن ملقن رحمه الله علامه خطابى رحمه الله علامه قسطلانى رحمه الله علامه کرمانى رحمه الله او علامه زکريا انصارى رحمه الله هم دا تفصيل ذکرکړې دې.[3]

---

[1]) تقرير بخارى شريف: ۳۴۹/۲الكنزالمتوارى: ۶۱/۴سراج القارى: ۴۰۲/۲.

[2]) أنورالبارى: ۱۴۳/۱۱فيض القدير:۲۹/۲-۲۸، ۴۳۴/۲كتاب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ۹۱۷وكذا فى عمدة القارى: ۱۵۴/۴.

[3])عمدة القارى: ۱۵۴/۴التوضيح لابن ملقن: ۳۶۴/۵إعلام الحديث للخطابى: ۳۶۰إرشادالسارى: ۴۱/۲ الكوثر الجارى: ۶۵/۲تحفة البارى: ۲۹۹/۱الإعلام بفوائد الأحكام كتاب الصلاة حديث سهل بن سعدالساعدى: ۱۱۹/۴.

په مانځه کښې دَ امام اومقتدي مکان جداکيدو حکم: په دې مقام باندې دَنبي كريم ﷺ په منبر باندې دَختو په حالت كښې دَ مونځ اداكولوسره يوه مسئله باندې بحث راځي چه په مانځه كښې دَامام او مقتديانو مكان يو نه وي نوداقتداء څه حكم دې؟ په دې باره كښې تفصيل ذكركولې شي:

دَاحناف مذهب: كه چرې امام ځان له په يوه چوتتره باندې ولاړ وي او ټول مقتديان دَهغه نه ښانه ولاړ وي اوداسې كول بغيردَ څه عذر نه وي نودَ حديث په رڼاكښې مكروه دي. په ظاهره داكراهت تحريمي دې سره ددې چه بعض تنزيهي هم وئيلې دې. اوكه په دونكاچه باندې څه مقتديان هم امام سره وي نو اصح دادى چه داسې كول مكروه نه دى بعض وئيلى دى چه دا حكم دَهغه دونكاچې دې چه دَ سړى دَ سر برابر اوچته وي اوكه دَدې نه دكم اوچتوالى وي نو بيا څه حرج نشته دې. اوبعض وئيلى دى چه دَ دونكاچې اوچتوالي دومره معتبر دې چه په كوم سره امتياز اوفرق اوشي او هم دا قول ظاهرالروايت دې. اودَ حديث په اطلاق سره هم دا مناسب معلوميږي. بعض وئيلي دى چه يو ذراع (يعنى يو لاس چه دَ سترې دَ اوږدوالى برابر وي) اعتبار به كولې شي. دا قول معتمد ګرځولې شوې دې اوهم دغه جميع دې او فتوىٰ هم په دې ده. كه چرې اوچتوالي دې نه كم وي نو كراهت تنزيهي دې.
اوكه چرې دَ مذكوره صورت برعكس معامله وي چه امام لاندې ځانله ولاړدې اوټول مقتديان په اوچت ځائى باندې وي نو بيا هم دَ صحيح قول په رڼا كښې مكروه اودَسنت خلاف دى ځكه چه په دې صورت كښې دَ امام مقام دَ مقتديانو دَمقام نه په كمه درجه كښې شو ليكن دا كراهت تنزيهى دې ځكه چه په حديث شريف كښې دَدې نهى نه ده راغلې.
او په مذكوره دواړو صورتونوكښې (كه امام په دونكاچه وي او مقتديان لاندې وي اوكه امام لاندې وي اومقتديان پاس) نوكه چرې څه مقتديان امام سره ولاړ وي نوبيا كراهت نه دې. په موجوده دوركښې اكثر دَ ښاريو جماتونوكښې دَدې خبرې عام رواج شوې دې چه دَ تنګوالى دَ لاسه امام په محراب كښې يا په اوچت ځائى باندې ولاړوي نوهغه سره يو دوه مقتديان هم اودريږي اوكه دَ ځائى دَ تنګوالى دَ وجې نه امام سره څوك مقتدى هم نه وي نوبيا هم دَعذر دَ وجې نه څه كراهت نشته دې.
دغه شان كه دَتعليم دَپاره امام ځانله په اوچت ځائى اودريږى چه مقتديان دَهغه افعال كتو سره مونځ زده كړي يا ځان له مقتدى په اوچت ځائى باندې اودريږى چه هغه مكبر وي (يعنى په اوچت آواز سره الله اكبر اووائى) نومكروه نه دې. (۱)

مذهب شوافع وحنابله: دَشوافع اوحنابله په نيز هم مسئله داسې ده خوبغيردَ عذرنه داسې كول كراهت دې. اوبه عذر كښې هم دا شرط ضرورى دې چه دَامام ټول انتقالات دَمقتدى په مخكښې وي. (۲)

---

(۱) حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة باب مايفسدالصلاة ومايكره فيها، مطلب: مكروهات الصلاة: ۱٦۰-۱٦۱/٤ أدار الثقافة، دمشق، فتح القدير كتاب الصلاة فصل مايكره فيها: ۳٦۰/۱ البحرالرائق كتاب الصلاة باب ما يفسد الصلاة: ۲۸/۲ ، بدائع الصنائع كتاب الصلاة باب فصل فى بيان مايستحب فيها ومايكره: ۲۱٦/۱ فتاوى التاتر خانية كتاب الصلاة الفصل الرابع فى بيان مايكره للمصلى: ۵٦۷/۱.

(۲) الحاوى الكبير كتاب الصلاة باب موقف صلاة المأموم مع الإمام: ۳٤٤/۲ العزيز كتاب الصلاة بالجماعة الفصل الثالث الشرط الثانى: ۱۷٦/۲-۱۷۵ المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب صلاة الجماعة باب موقف الإمام: ۱۸٦/٤ المغنى لابن قدامة كتاب الصلاة باب الإمامة رقم المسئلة: ۲۵۷، ٤٤/۳ كشاف القضاع عن متن الإقناع كتاب الصلاة باب الجمعة: ٤٦۷/۱ شرح منهى الإرادات كتاب الصلاة باب صلاة الجماعة وأحكامها فصل فى الإقتداء: ۵۸۲/۱.

مذهب مالكيه: امام مالك رحمه الله په نيز دَامام دَ اودريدو ځائي چه لږ شان اوچت وي نومونځ به كيږي اوكه چرې زيات اوچت وي نو مونځ به نه كيږي. دَامام احمد رحمه الله يوه رائې دَدې موافق هم ده.[1]

قوله:: فهذا شأنه: دَ حضورپاك دَمنبر قصه ده (كومه چه پورته تيره شوه).

قال أبوعبدالله: قال علي بن عبدالله: سألني أحمد بن حنبل رحمه الله عن هذا الحديث، قال: فإنما أردت أن النبي صلى الله عليه وسلم كان أعلى من الناس، فلا بأس أن يكون الإمام أعلى من الناس بهذا الحديث، قال: فقلت: إن سفيان بن عيينة كان يسأل عن هذا كثيراً، فلم تسمعه منه، قال: لا: ابوعبدالله (امام بخاري رحمه الله) اوفرمائيل چه ماته علي بن عبدالله (المديني) رحمه الله اووئيل چه (امام) احمدبن حنبل رحمه الله دَدې حديث (مدلول) باره كښې مانه تپوس اوكړو او وئې وئيل زما مطلب دادې چه جناب رسول الله ﷺ (مونځ وركولوسره) دَخلقو په مقابله كښې اوچت (پاس ځائي باندې) وو. لهٰذا دَدې حديث په رڼا كښې كه امام دَ خلقو (يعني مقتديانو) نه اوچت وي نو څه حرج نشته دې. هغوى (علي بن عبدالله المديني رحمه الله) اووئيل چه ما اووئيل چه حضرت سفيان بن عيينه رحمه الله نه به دَدې حديث اكثر پوښتنه كيدله آيا تاسو دَهغوى نه داحديث نه دې اوريدلې؟ نوهغوى (يعني احمدبن حنبل رحمه الله) جواب وركړو نه.

تشريح

قوله:: قال ابوعبدالله: په دې باب كښې دَاول حديث ذكر كيدلونه پس امام بخاري رحمه الله دَ خپل استاذ علي بن المديني رحمه الله اوامام احمدبن حنبل رحمه الله هم دَدې حديث مصداق اومدلول كښې دكيدو مكالمه ذكركوى. دَدې قول په ابتداء كښې لفظ دَ ابوعبدالله نه مراد پخپله هم امام بخاري رحمه الله دې. دې نه پس راتلونكې عبارت ((قال: فإنما أردت)) كښې موجود ضمائر مراجع باره كښې دَشارحين مختلف اقوال دى. دلته دَاكابرين امت يوځو تشريحى اقول ذكركولې شى.

دَحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: ((قال: فإنما أردت أن النبي صلى الله عليه وسلم)) ذكركولونه پس حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله فرمائي: دلته په دې كرښوكښې دَ قال فاعل شيخ الاسلام رحمه الله په حواله سره علي بن عبدالله المديني ليكلې دې مگر زما ذوق دا وائي چه دَ قال فاعل احمدبن حنبل رحمه الله دې. ځكه چه هغه امام الفقه دې اومسئله هم دَعلم فقه راروانه ده. لهٰذا اوس به مطلب داشي چه امام احمد رحمه الله علي بن المديني رحمه الله ته اووئيل چه ما دَدې حديث نه دا مسئله استنباط كړې ده. ((فلا بأس أن يكون الإمام أعلى من الناس)) په دې وجه چه كله حضورپاك دَخلقو نه اوچت وو اوحضورپاك امام وو. نو معلومه شوه چه دَامام دَ خلقو نه پورته كيدل جائز دى.

اوس په دې كښې اختلاف دې چه څومره به اوچت وى؟ دَاحناف اوشوافع په نيز كه چرته يو ذراع نه كم اوچت وى نوڅه حرج نشته دې اودَدې نه زيات كښې روايات مختلف دى اومالكيه دَ پورته كيدو نه منع كوى. ((قال: فقلت)) دَدې قال فاعل علي بن المديني رحمه الله دې او دا جدا دې دَماقبل سره دَدې هيڅ تعلق نشته دې.

---

[1]) المدونة الكبرى كتاب الصلاة الإمام يصلي بالناس على أرفع مما عليه أصحابه: ٨١/٢ مواهب الجليل شرح مختصر خليل كتاب الصلاة فصل في صلاة الجماعة: ٤٥٢/٢-٤٥٠ الذخيرة الباب السابع في الإمامة الفصل الرابع في تبعية الإمام في المكان وفيه فروع أربعة النوع الأول قال في الكتاب إذا صلى بقوم على ظهر المسجد وهم أسفل: ٢٥٧/٢.

قوله: أن سفيان بن عيينه: مطلب دادې چه علي بن المديني رحمه الله حضرت امام احمد رحمه الله ته اوفرمائيل چه ستاسو د استاذ سفيان بن عيينه رحمه الله نه دذې حديث متعلق په كثرت سره سوال كيدلو تاذهغه نه څه اوريدلې دي؟ حضرت امام احمد رحمه الله په نفي كښې جواب وركړو.

دلته حافظ ابن حجر رحمه الله فتح الباري كښې يواشكال كړې دې چه مسنداحمدكښې هم دغه روايت امام احمدرحمه الله دَ سفيان بن عيينه په واسطه سره نقل كړې دې، بيا دلته دَنفي څه مطلب دې؟ دَدې يوجواب كوم چه حافظ صاحب رحمه الله وركړې دې هغه دادې چه د امام بخارى رحمه الله روايت مفصل دې او هغه خودوى د ابن عيينه رحمه الله نه نه دې اوريدلې اودَمسنداحمد روايت كوم چه مختصر دې هغه دَابن عيينه رحمه الله نه اوريدلې دې.

خوزما په نيز دَدې نه ښه جواب دادې چه ممكن دى اول نى دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه وى اوريدلې اوِدَ على بن المدينى رحمه الله نه ئى اوريدلى وى اوبيائى دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه اوريدلى وى اوبيائى دَ هغوى په واسطه سره نقل كړى. اوكه چرې دا ثابته شى چه امام احمد رحمه الله دا سوال دَعلى بن المدينى رحمه الله نه دحضرت سفيان بن عيينه رحمه الله دَ انتقال نه پس كړې وى نوبيا داجواب نه چليږى مگر دَدې دَپاره دَ ثبوت ضرورت دې. الكنزالمتواري: ۶۱-۶۲/۴.

دَعلامه عثمانى رحمه الله رائې: قوله: قال: وانما أردت. دَدې قال فاعل كه چرې على بن المدينى رحمه الله وى نو أردت په صيغه دَ متكلم، اوكه چرې فاعل احمدبن حنبل رحمه الله وى نو أردت به په صيغهٔ حاضر وى.

قوله: قال: لا، دَدې نه معلومه شوه چه امام احمد رحمه الله داحديث دَ سفيان بن عيينه نه نه دې اوريدلې،ليكن په مسنداحمدكښې دَسفيان بن عيينه رحمه الله نه داحديث موجوددې. البته صرف دَ شروع حصه ده چه (دَحضورپاك منبر(أثل الغابة) نه جوړشوې وو. دَاخير تكړه يعنى (په كوم كښې چه ذكر دې چه) حضورپاك په دې باندې مونځ اوكړو. دائې سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه وو اوريدلې. (او قال: لانه هم دغه مراد دې چه دَاخير والاحصه ئى د هغه نه نه ده اوريدلې دامقصد نه دې چه ټول حديث ئى نه دې اوريدلې).([1])

دَحضرت كشميرى رحمه الله رائې: حضرت مولانا محمدانور شاه صاحب كشميرى رحمه الله فرمائى دَامام بخارى رحمه الله دَدې عبارت په شرح كښې يوڅو اقوال دى: ① دَقال فاعل اوقائل كه امام احمد وى او أردت صيغهٔ متكلم وى يعنى امام احمد رحمه الله على بن المدينى رحمه الله ته اووئيل چه ما ستادا روايت كړې شوې حديث دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه دې اوريدلې چه نبى كريم ﷺ دَ خلقو دَپاسه كيدو سره مونځ وركړو لهذا دَامام په اوچت ځائى باندې كيدل جائز دى. شيخ رحمه الله په دې ځائى باندې اووئيل آيا تا پخپله داحديث دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه دې اوريدلى حالانكه دَهغوى نه خو به اكثر په دې مسئله كښې تپوسونه كيدل اوهغوى به هم دغه حديث روايت كولو. امام احمد رحمه الله اووئيل چه نه يعنى په دې تفصيل سر مې ه نه دې اوريدلې. حضرت شيخ الحديث رحمه الله هم دا شرح خوښه كړې ده او دې ته ئى د شيخ الاسلام رحمه الله په شرح باندې ترجيح وركړې ده.

② أردت، كه دَخطاب صيغه وى نو امام احمد رحمه الله خپل شيخ ته اووئيل چه تاسو په ظاهر دَدې حديث دَ سفيان رحمه الله نه هم دغه گنړلى دى چه دَامام په اوچت ځائى باندې كيدو كښې څه مضائقه نشته دې

([1]) فضل الباري: ۶۰/۳.

الخ، داشرح علامه سندهى رحمه الله اختيار كړې ده.

④ كه دَقال فاعل اوقائل على بن المدينى رحمه الله وى يعنى زما مقصد دَدې روايت نه هم دغه دې چه حضورپاك په اوچت ځائى باندې اودريدو سره امامت كړې دې. لهذا په دې كښې هيڅ حرج نشته دې اوامام احمد رحمه الله ته ئى ونيلى دى چه آيا تاد سفيان رحمه الله نه داحديث نه دې اوريدلې سره ددې چه تاد هغوى نه روايات هم كړى دى. اودهغوى نه به اكثر په دې مسئله كښې سوال هم كيدلو. دا شرح دَشيخ الاسلام (حضرت شيخ عبدالحق محدث دهلوى رحمه الله نمسى) خپله شرح دَبخارى (تيسير القاري) كښې اختيار كړې ده اومطبوعه بخارى (قديمى وغيره) بين السطور كښې هم درج ده.[1]

دَحديث مبارك ترجمة الباب سره مناسبت: دَمذكوره حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په روايت كښې دَ نبى كريم ﷺ په منبر باندې مونځ كول مذكوره دى كوم چه دَ لرګى نه جوړشوې وو اوترجمة الباب كښې هم په لرګى باندې دَمونځ كولوذكر وو.[2]

الحديث الثانى

[۳۷۸] - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَقَطَ عَنْ فَرَسِهِ فَجُحِشَتْ سَاقُهُ - أَوْ كَتِفُهُ - وَآلَى مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا، فَجَلَسَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ دَرَجَتُهَا مِنْ جُذُوعٍ، فَأَتَاهُ أَصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ، فَصَلَّى بِهِمْ جَالِسًا وَهُمْ قِيَامٌ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: «إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَإِنْ صَلَّى قَائِمًا فَصَلُّوا قِيَامًا» وَنَزَلَ لِتِسْعٍ وَعِشْرِينَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ آلَيْتَ شَهْرًا، فَقَالَ: «إِنَّ الشَّهْرَ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ»[3]

[۶۸۹، ۷۳۲، ۷۳۳، ۸۰۵، ۱۱۱۴، ۱۹۱۱، ۲۴۶۹، ۵۲۰۱، ۵۲۸۹، ۶۶۸۴]

---

[1] أنوارالبارى: ۱۱/۱۴۴-۱۴۳فيض البارى: ۴/۲۹.

[2] عمدة القارى: ۴/۱۵۱.

[3] أخرجه البخارى فى صحيحه فى كتاب الأذان باب إنما جعل الإمام ليؤتم به رقم الحديث ۶۷۹ وباب إيجاب التكبير وافتتاح الصلاة رقم الحديث: ۷۳۳-۷۳۲ وباب يهوى بالتكبير حين يسجد رقم الحديث: ۸۰۵ وفى كتاب التقصير باب صلاة القاعد، رقم الحديث: ۱۱۱۴وفى كتاب الصوم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: إذا رأيتم الهلال فصوموا، وإذا رأيتموه فأفطروا رقم الحديث: ۱۹۱۱وفى كتاب المظالم باب الغرفة ولعلية المشرفة وغير المشرفة فى السطوح وغيرها رقم الخديث: ۲۴۶۹وفى كتاب النكاح باب قول الله عزوجل: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾رقم الحديث:۵۲۰۱وفى كتاب الطلاق باب قول الله عزوجل: ﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾ رقم الحديث: ۵۲۸۹وفى كتاب الأيمان والنذور باب من حلف أن لا يدخل على أهله شهراً وكان الشهر تسعاً وعشرين رقم الحديث: ۶۶۸۴وأخرجه الترمذى فى سننه كتاب الصوم باب ماجاء أن الشهر يكون تسعاً وعشرين رقم الحديث ۶۹۰ وأخرجه النسائى فى سننه كتاب الطلاق باب الأيلاء رقم الحديث: ۳۴۸۶وفى جامع الأصول حرف الهمزة الكتاب السابع فى الإيلاء رقم الحديث: ۱۳۷، ۱/۳۵۲.

ترجمه: دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې چه (یوځل) رسول الله ﷺ دَ اس نه راپریوتلو دَ څه دَ وجې نه چه دَحضورپاك خپه یا اوږه اووتله (هغه وخت) حضورپاك دَ یوې میاشتې ایلا کړې وه (یعنی دَ خپلو بیبیانو نه دَ یوې میاشتې پورې دَ جدا اوسیدو قسم ئې کړې وو) چنانچه حضورپاك (دَخپل کور په یو) بالا خانه کښې تشریف فرما شودکومې پاؤړئی چه دکهجورو دَ لرګی وې. (یوه ورځ) دَ حضور پاك صحابه کرام دَ حضورپاك دَ تپوس دَپاره راغلل نو حضورپاك (دَمانځه په وخت کښې) هغوی ته په داسې حال کښې مونځ ورکړو چه حضورپاك په ناسته باندې مونځ کولو اوصحابه کرام په ولاړه باندې اقتداء کوله. بیا چه کله حضورپاك سلام اوګرځولو نو ارشاد ئې اوفرمائیلو چه امام دَدې دَپاره مقرر کړې شوې دې چه دهغه اقتداء اوکړې شی. چه کله هغه تکبیر (تحریمه) اووائی نوتاسو هم تکبیر وایئی اوکله چه هغه رکوع اوکړی نو تاسو هم رکوع کوئی اوکله چه هغه سجده اوکړی نو تاسو هم سجده کوئی اوکله چه هغه اودریږی مونځ وائی نوتاسو هم په ولاړه باندې مونځ کوئی.

او رسول الله ﷺ په ۲۹ تاریخ (خپل قسم پوره کولوسره دَبالاخانې نه) ښکته راکوز شو نوصحابه کرام رضی الله عنهم عرض اوکړو یارسول الله! تاسو خو دیوې میاشتې ایلا کړې وه (بیا په ۲۹ تاریخ یعنی دَمیاشتې ختمیدو نه یوه ورځ وړاندې دَ بالاخانې نه لاندې څنګه تشریف راوړو؟) نو حضورپاك جواب ورکړو دې ځل میاشت دَ ۲۹ ورځو ده.

تراجم رجال

محمدبن عبدالرحیم: دا حافظ ابویحیی محمدبن عبدالرحیم بن ابی زهیر العدوی البر زاز الصاعقه دې. دَدوی حالات کشف الباري: **كتاب الوضوء باب غسل الوجه باليدين من غرفة واحدة** کښې تیرشوی دی (۱)

یزیدبن هارون: دا ابوخالد یزیدبن هارون بن زاذان السلمی رحمه الله دې. دَدوی حالات هم **کشف الباري كتاب الوضوء باب التبرز في البيوت** دَدویم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۲)

حمیدالطویل: دا ابوعبیده حمید بن ابی حمید الطویل الخزاعی البصری رحمه الله دې. دَدوی تفصیلی حالات **كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لا يشعر** دَدویم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۳)

انس بن مالک رضي الله عنه: دامشهورصحابی رسول حضرت انس بن مالك بن نضر الخزرجی الانصاری رضی الله عنه دې. دَ دوی تفصیلی حالات **كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** کښې تیر شوی دې. (۴)

شرح حدیث

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سقط عن فرسه (حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه) نبی کریم ﷺ (یوځل) دَ خپل اس نه پریوتلو په دې روایت کښې دَ **سقط** الفاظ دی خوهم دَ

---

(۱) کشف الباري: كتاب الوضوء باب غسل الوجه باليدين من غرفة واحدة.
(۲) کشف الباري كتاب الوضوء باب التبرز في البيوت.
(۳) کشف الباري: ۵۷۱/۲.
(۴) کشف الباري: ۴/۲.

صحيح بخارى په يو روايت کښې خر لفظ دې[1] اوسنن ابى داؤد په روايت کښې فَصُرِعَ لفظ دې معنى دَ ټولو سقط والاده يعنى پريوتل[2] دَ اس نه دَ پريوتلو واقعه دَهجرت په پنځم کال پيښه شوې[3]

قوله:: فَجُحِشَتْ ساقه أوكتفه :نودَ (پريوتو دَوجې نه) دَحضورپاك خپه يااوږه مبارك (اوګريدلوسره) اوڅوليدله. جحش د ماضى مجهول صيغه ده ددې معنى په څرمن باندې کرښې راتلل او څوليدل البته په نسبت دَخدش جحشس کښې دَ څوليدله اوګريدلو معنى زياته ښکارى. يعنى زور اوڅوليدلو معمولى نه، تردې چه نبى کريم ﷺ دَ دغه زخم دَ وجې نه په ولاړه مونځ کولونه عاجز شو په دې وجه نى په ناسته مونځ اداکړو.[4]

قوله:: أوكتفه، کلمه دَ أو دَ راوى شك ښکاره کوى چه دَ راوى دَ استاذ نه نقل کړې شوې خبره کښې شك دې چه هغه ساق لفظ وئيلې که دکتف لفظ، هغه ته پوره توګه باندې دغه خبره ياده نه ده. داخبره ده چه زخم ساق ياكتف باندې راغلې او دې (راوى) ته دَدې تعيين نشته دې.[5]

په دې باره کښې په رواياتوکښې نور مختلف الفاظ هم نقل دى مثلاً صحيح بخارى سنن ابى داؤد په روايت کښې دى شقه الأيمن.[6] هم دَ صحيح بخارى په يو بل روايت کښې ساقه الأيمن دې.[7] او په يو روايت کښې انفكت رجله دې[8] دَدې نه علاوه صحيح بخارى اوسنن ابى داؤد په روايت کښې انفكت قدمه الفاظ هم ملاويږى.[9] انفكت قدمه رجله معنى اوختل بريخيدل يعنى دَ حضورپاك خپه واوختله په دې رواياتوکښې راتلونکې مختلف الفاظو باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلى دى چه دا ټول الفاظ دَ يوبل منافى نه دى. دټولو معانو احتمال موجود دې. په يو ګذار کښې مختلف ځايونوکښې هم زخم راتلې شى اوختل او زخمى کيدل وغيره جمع کيدې شى. دَ بعض زخمونو رايوځائى کيدل ممکن دى اوددې مختلفو الفاظونه بعض دَ بعضو تفسيرهم جوړيدې شى.[10]

علامه عينى رحمه الله فرمائى دا واقعه ذى الحجه ۵هجرى کښې پيښه شوې (به مطابق مئى ۶۲۷ء) حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائى محدث ابن حبان دکال ۵هجرى واقعه خودلې ده. حضورپاك عليه السلام په

---

[1] صحيح البخارى كتاب الأذان باب إيجاب التكبير وافتتاح الصلاة رقم الحديث: ۷۳۳.

[2] سنن أبى داؤدكتاب الصلاة باب الإمام يصلى من قعود رقم الحديث: ۶۰۱.

[3] التوضيح لابن ملقن: ۳۶۵/۵ ثقات لابن حبان السنة الخامسة من الهجرة سرية عبدالله أنيس: ۲۷۹/۱فتح البارى كتاب الأذان باب أنما جعل الإمام ليوتم به، رقم الحديث: ۶۷۹، ۲۳۱/۲.

[4] النهاية فى غريب الحديث والأثر: ۲۳۷/۱-۲۳۶معجم الصحاح للجوهرى ص:۱۵۴إعلام الحديث للخطابى: ۳۶۲/۱فتح البارى لابن رجب الحنبلى: ۸۳/۲ التوضيح لابن ملقن: ۳۶۵/۵فتح البارى: ۶۳۲/۱.

[5] فتح البارى: ۵۲۳/۱عمدة القارى: ۱۵۶/۴تقرير بخارى شريف: ۱۳۴/۲.

[6] صحيح بخارى كتاب الأذان وباب يهوى بالتكبير وافتتاح الصلاة رقم الحديث: ۸۰۵سنن ابى داؤد كتاب الصلاة باب الإمام يصلى من قعود رقم الحديث: ۶۰۱.

[7] صحيح بخارى كتاب الأذان وباب يهوى بالتكبير وافتتاح الصلاة رقم الحديث: ۸۰۵.

[8] صحيح البخارى كتاب الصوم باب إذا رأيتم الهلال فصوموا رقم الحديث: ۱۹۱۱.

[9] صحيح البخارى كتاب المظالم باب الغرفة ولعلية رقم الحديث: ۲۴۶۹.

[10] فتح البارى كتاب الأذان باب أنما جعل الإمام ليوتم به، رقم الجديث: ۶۷۹، ۲۳۱/۲.

اس باندې سوریدوسره غابه نه تلل غوښتل. اس د کهجورې دوني په یوه جرړه باندې پریوتلو په کوم سره چه دحضورپاك په خپه مبارکه کښې موچ راغلو او اړخ ئې هم اوګریدلو او حضورپاك په بالاخانه کښې قیام کولو. دمعذورتیاد وجې نه جمات کښې مونځ نه شو کولې.

داس نه د پریوتلوواقعه: حضرت علامه محمدانور شاه کشمیری رحمه الله فرمائي سیرة محمدي تالیف مولوی کرامت علي صاحب تلمیذ حضرت شاه عبدالعزیز صاحب رحمه الله کښې حالات ډیر په وسعت او تفصیل سره ورکړې شوي دي لیکن په دې کښې دا واقعه نه لیدلې. دا یوښه کتاب دې مګر د بې پرواهئې نه خراب او غلط چهاپ شوې. راقم الحروف عرض کوی چه احقر نور متداوله د سیرت کتابونوکښې هم دا واقعه نه ده لیکلې حالانکه په احادیث صحاح کښې ددې ذکر راغلې اود زمانې هغه تعین داحقر په نیز داسې دې:

غزوه خندق شوال ۵هجری (مطابق فروری ومارچ ۶۲۷ء کښې شوې. ددې نه په واپسئې باندې حضور پاك ذی قعده ۵هجری (اپریل ۶۲۷ء) کښې دغزوه بنی قریظه دپاره تشریف یوړو. ددې نه فارغیدو سره حضورپاك ۵میاشتې په مدینه منوره کښې قیام اوکړویعنی ذی القعده ۵هجری محرم ۶هجری صفر ربیع الاول (مطابق مئی، جون، جولائی، اګست او ستمبر ۶۲۷ء). هم په دې دوران کښې دمدینې طیبې قیام کښې حادثه پیښه شوه حضورپاك د څه ضرورت دپاره د غابه ځنګل ته تلل غوښتل.

داس د سورلئې چونکه لوئې فضیلت دې خاص کر د جهاد دپاره دتیارئې وغیره په سلسله کښې او حضورپاك ته په قدرتي توګه د دې سورلئې شوق وو دهغوی ډیره خوښه وه. چنانچه یوځل مدینه منوره کښې د باهر نه د یوغنیم د حملې خطره محسوس کړې شوه نوحضورپاك دابوطلحه رضی الله عنه اس مندوب نومې د سورلئې دپاره واخستلو او په بربنډه شاه باندې د ښار نه بهر ترلرې پورې کتلوسره راغلو او وئې فرمائیل دخطرې هیڅ خبره نشته. مونږ دا اس بحر په شان اوکتلو (یعنی د دریاب په شان روان چه د اودریدو نوم نه اخلی) دغه وخت صحابه رضی الله عنهم هم وتلی وو چه دحضورپاك په واپسئې کښې ملاؤ شو او وئې کتل چه حضورپاك د اس په بربنډه شاه باندې سور دې او په سټ مبارك کښې توره زوړنده ده.

محقق عینی رحمه الله لیکلی دی چه په دې سره دحضورپاك د تواضع او عاجزئې حال معلوم شو اود شهسوارئې فن ښه راتلل پکار دی دې دپاره چه د ضرورت په وخت بې تامل میدان ته تلې شی اوتوره وغیره وسله دې هم مخې ته کیږدی دې دپاره چه د ضرورت په وخت دهغه امدادی وی.

حضورپاك دمدینې طیبې نه بهر د اسونو زغلولو میدان هم جوړکړې وو په کوم کښې چه د ۷میلو اوږدوالې وو او بل د یو میل یا څه زیات وو. د اس په زغلولو کښې یوطرف ته ګټه اوبیلات یو اس لحیف نومې وو چه ډیر تیز رفتار وواوښکلې وو. دې ته به ئې هم په دې وجه وئیل چه په منډه کښې لکه چه زمکه راغونډه وی. بل حضورپاك ارشاد اوفرمائیلو چه کوم سړې د الله په لارکښې د جهاد دپاره اس اوساتی دقیامت په ورځ به دهغه په میزان کښې دهغه اس واښه دانه خراشنه اومتیازې وغیره وزن کولې شی. نور فرمائی چه داس په تندی کښې الله ﷻ د قیامت پورې خیر اوفلاح د دوارو جهانولیکلې ده. یعنی اجر اوغنیمت (دا ټول احادیث بخاری شریف کتاب الجهادکښې دی) او مسنداحمد اوبیهقی کښې دی چه حضورپاك خپل یواس سبحه نومې وو کوم چه حضورپاك په بازئې کښې زغلولې وو نوهغه بازی اوګټله او حضورپاك خوشحاله شو (بیهقی ۲۰/۲۱) ممکن ده چه دغه صبارفتار اس وی په کوم سره چه دپریوتلو اتفاقی حادثه پیښه شوه چونکه هغه ډیرزیات تیز وو اوهم په دې وجه ئې د نورو ښکلې اسونو په مقابله کښې بازی هم ګټلې وه. د داسې براق صفت اس باره کښې کوم شهسوار دعوی کولې شی چه هغه کوم یو وخت په اتفاقی توګه دهغه د شانه نه شی

پرېوتلې. لهذا داخيال مه کوئی چه کله حضورپاك دومره لوئی شهسوار وو نو دَ اس نه څنګه پرېوتلو؟ ځکه چه دَ برق رفتار عربي اسونونه پرېوتل هم دَ لويو شهسوارانو شان کيدې شي نور خلق خو په هغې باندې دَ سوريدو هم جراءت نه شي کولې. واضحه دې وی چه هسې هم دَعربي النسل اسونو ښکلې والې تيز رفتارې وغيره کښې دَ ټولې دنيا دَ اسونونه بهتر دې. دَدې واقعه نه دَحضورپاك دَ بهادرنی اومجاهدانه شان ډير زلانده معلومېږی اودا تعليم ملاويږی چه مسلمانانو له هم داسې ژوند تيرول پکاردی. والله الموفق.

ممکن ده چه ډير اهل سير دا وقعه دَ سقوط دَدې دپاره نه ده ذکرکړې چه په دې به خلق شك کوی. ليکن دَ داسې خيالاتود وجې نه دَ صحيح او قوی السند واقعاتو ذکرنه کول په هيڅ شان سره صحيح نه شی ګرځولې. (۱)

قوله: وآلى من نسآئه شهراً: اونبی کريم ﷺ قسم اوکړو چه هغه به دَ يوې مياشتې پورې ځپلو بيبيانوله ورنه شی. په مذکوره حديث کښې دادويمه مسئله بيان کړې شوې ده چه حضورپاك دَ يوې مياشتې ايلاء اوکړه دَايلاء مراد شرعي ايلاء نه ده بلکه ايلاء لغوی مراد ده. يعنی دَ شرعی ايلاء دَ مودې نه دَ کمې مودې قسم ئې اوکړو. (۲) شرعی ايلاء ځلور مياشتې بی بی ته دَ نه ورتلوقسم خوړلو نوم دې. (۳)

من نسائه کښې لفظ **من** تعليلي کيدې شی که چرې دَ **من** اصل دَ شروع دپاره وی نودَ**من** تعليليه په صورت کښې **آلی من نسائه معنی: آلی بسبب نسائه، أي: من أجلهن** به شی. (۴)

قوله: فجلس في مشربة له: بيا حضورپاك په ځپله بالاخانه کښې کيناستو (يعنی هلته ئې قيام اوفرمائيلو) مشربة: د ميم فتحه سره دَ شين سکون سره او راء فتحه اوضمه دواړو سره استعماليږی دکور دپاسه جوړې شوې کمرې ته مشربة وئيلی شی. (۵)

قوله: درجتها من جذوع: دَدې بالاخانې پاؤړئی دکهجورو دَ ښاخونو (دَلرګی) وې. **جذوع** جمع دَ **جذع** ده. دجيم کسره او ذال سکون سره دَ**جذع** جمع **جذوع** او **أجذاع** راځی. دکهجورې **جذع** ته وئيلی شی. (۶) دې ځائی کښې **جذوع** تنوين سره بغيردَ اضافت دې ليکن دَ کشميهنی په روايت کښې اضافت سره دې. يعنی **جذوع النخل**. (۷)

---

(۱) أنوارالباری: ۱۱/۱۴۶-۱۴۵فيض الباری:۲/۲۹.

(۲) التوضيح لابن ملقن:۵/۳۶۵فتح الباری:۱/۶۳۲إرشادالساری: ۲/۴۲الکوثرالجاری: ۲/۶۵فيض الباری: ۴/۳۰.

(۳) المبسوط للسرخسی کتاب الطلاق باب الإيلاء: ۷/۲۴ردالمحتار کتاب الصلاة باب الإيلاء: ۲/۵۹۱رشيدية البحرالرائق کتاب الطلاق باب الإيلاء: ۴/۱۰۰.

(۴) عمدة القاری: ۴/۱۵۶.

(۵) معجم الصحاح للجوهری ص: ۵۴۰الفائق فی غريب الحديث: ۳/۱۳۳النهاية فی غريب الحديث والأثر: ۱/۸۵۲التوضيح لابن ملقن: ۵/۳۶۵.

(۶) معجم الصحاح للجوهری ص: ۱۶۲ المعجم الوسيط ص: ۱۱۳.

(۷) فتح الباری: ۱/۶۳۲تحفة الباری: ۱/۲۹۹.

قوله: فأتاه أصحابه يعودونه: فصلى بهم جالساً وهم قيام: نواصحاب رسول ﷺ دَ حضورپاك دبيمارئى تپوس دپاره حاضرشو (په دې دوران کښې دمونځ وخت شو) نورسول الله ﷺ هغوى ته مونځ ورکړو په داسې حال کښې چه حضورپاك ناست وو اوصحابه ﷺ (دَ حضورپاك په اقتداء کښې) په ولاړه مونځ کولو.

قوله: جالساً: حال دې فصلى کښې موجود ضمير هو نه کوم چه دَ حضورپاك طرف ته راګرځى او وهم قيام جمله اسميه حال دې دَ بهم دَ هم ضمير نه کوم چه صحابه کرام ﷺ طرف ته راګرځى. قيام مصدر دې دَ اسم فاعل په معنى کښې يعنى قائمون.[1]

قوله: فلما سلم، قال: إنما جعل الإمام ليؤتم به: بياچه کله رسول الله ﷺ (مونځ پوره کولو سره) سلام اوګرځولو نو حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه امام خو ددې دپاره امام جوړولې شى چه دَ هغه اقتداء اوکړې شى.

قوله: إنما: داکلمه دَحصر ده دَ خپلې خبرې اهتمام او په هغې کښې دَمبالغې معنى بيدارولودپاره استعمالولې شى.

قوله: جُعِل: دَدوو مفعولوتقاضا کوى دلته يو مفعول (قائم مقام فاعل) خو موجود دې ليکن دويم محذوف دې اوهغه دې إماماً يعنى ((إنما جُعِل الإمام إماماً)).

قوله: ليُؤتَمَّ به: دَدې معنى ده ليقتدي به يعنى چه دَامام په افعال کښې دَامام تابعدارى اوکړې شى.

د مقتدى امام سره دَ متابعت حکم: دَحديث مبارك دَ مذکوره جملې نه دا خبره ثابتيږى چه په مقتدى باندې دَمانځه په افعالوکښې دَ امام متابعت يعنى تابعدارى کول واجب دى ترڅو چه دَ اوړيدو خانى. او نيت پورې متابعت ضرورى دې. دَامام اومقتدى په مينځ کښې دَ نيت اختلاف مضر دې دې سره به مونځ او اقتداء باطل شى. دَامام ابوحنيفه ﷫ او امام مالك ﷫ هم دغه مسلك دې[2] ليکن امام شافعى ﷫ او امام احمد ﷫ په نيز په افعال کښې متابعت خو لازم دې ليکن په نيت کښې ضرورى نه دې يعنى په نيت کښې دَامام او مقتدى اختلاف دَ مانځه دَ صحت دپاره مضر نه دې[3] دا دواړه حضرات مذکوره حديث دَ ظاهرې افعال سره مخصوص منى په خلاف دَ امام ابوحنيفه ﷫ او امام مالك چه دادواړه حضرات دَنيت اختلاف دَ حديث مذکور دَحصر لاندې داخل منى.[1]

---

[1] عمدة القارى: ١٥٧/٤إرشادالسارى: ٤٢/٢الکوثرالجارى: ٦٦/٢تحفة البارى: ٢٩٩/١.

[2] بدائع الصنائع کتاب الصلاة فصل وأما شرائط الأرکان: ١٣٨/١شرح فتح القدير کتاب الصلاة فصل فى قيام رمضان فصل منه: ٤٩٠/١ردالمحتار شرح الدرالمختار کتاب الصلاة باب الإمامة شروط الاقتداء: ٤٩٦/٣ البحرالرائق کتاب الصلاة باب الإمامة: ٣٨٢/١ نورالإيضاح کتاب الصلاة باب الإمامة: ص: ١٣٢بداية المجتهد کتاب الصلاة الباب الثامن فى معرفة النية وکيفية: ١٢٠/١الاستذکار کتاب الصلاة صلاة الجماعة باب صلاة الإمام وهو جالس: ٣٨٩/٥-٣٨٦حاشية الدسوقى کتاب الصلاة باب الوقت المختار صلاة الجماعة: ٣٢٥/١.

[3] الأم للشافعى کتاب الصلاة اختلاف نية الإمام والمأموم: ٣٥٠/٢-٣٤٦الحاوى الکبير فى فقه مذهب الإمام الشافعى کتاب الصلاة باب اختلاف نية الإمام والمأموم وغير ذلک: ٣١٦/٢ المغنى لابن قدامة کتاب الصلاة باب

قوله: فإذا كبر فكبروا، وإذا ركع فاركعوا، وإذا سجد فاسجدوا وإن صلى قائما، فصلوا قياماً نو چه كله امام تكبير اووائي تاسو هم تكبير وايئي كله چه هغه ركوع كوى تاسوهم ركوع اوكړئ كله چه هغه سجده كوى نوتاسو هم سجده اوكړئ اوكه چرې هغه په ولاړه باندې مونځ وركوى نوتاسو هم په ولاړه مونځ كوئ.

قوله: فإذا كبر فكبروا: كله چه امام تكبير اووائي نو تاسو هم تكبير اووايئ. دَ فكبروا فاء دَامام ابو حنيفه په نيز دحال دپاره ده يعنى دَ امام دَتكبير ونيلو په حالت كښې يا په وخت كښې تاسو هم تكبير وايئ. دَامام صاحب دَ قول حاصل داشو چه دَ مقتدى تكبير وئيل دَ امام تكبير سره متصل كيدل پكار دى نه چه دَ امام دَتكبير نه وړاندې اونه روستو.صاحبين رحمهما الله فرمائي چه افضل دادى چه دَ امام دَ تكبير ونيلونه پس مقتدى تكبير اووائي ځكه چه په فكبروا كښې فاء دَتعقيب دَپاره ده.

دَامام صاحب رحمه الله دَ قول حكمت دادې چه دَمقارنت والا په قول كښې دَعبادت طرف ته تيزئى سره راتلل دى كوم چه مطلوب دې بل دې كښې مشقت دې دكوم په وجه چه مقارنت افضل دې. اودَ صاحبين رحمهما الله دَ قول حكمت دادې چه په تعقيب كښې دَاشتباه بالكليه ختميدل دى.

دَدواړو اقوالو په صحت كښې څه اختلاف نشته افضليت كښې اختلاف دې. خو فتوى هم دَ صاحبين رحمهما الله په قول ده. دَ شيخ الاسلام خواهرزاده رحمه الله قول دې چه دَامام صاحب رحمه الله قول أدق او أجود دې اودَ صاحبينو قول أرفق او أحوط دې.[۲]

قوله: فاركعوا فاسجدوا: دې دواړو الفاظو كښې فاء دَتعقيب دَپاره ده دَدې نه دلالت دې چه دمقتدى دپاره جائزنه دى چه هغه په دې افعالو كښې دَ امام نه وړاندې شى تردې كه مقتدى ركوع يا سجده اوكړه او امام په دې افعالو كښې مقتدى سره شريك نه شو نومونځ به نى فاسد شى.[۳]

قوله: فإن صلى قائما فصلوا قياماً: بياكه چرته امام اودريږى اومونځ كوى نوتاسو هم اودريږئ اومونځ كوئ. ددې جملې مفهوم مخالف "كه چرې امام كينى او په ناسته مونځ كوى نوتاسوهم كينئ او په ناسته مونځ كوئ" باندې عمل كول جائزنه دى. ځكه چه داحكم منسوخ دې اوناسخ دَحضورپاك دَژوند مبارك آخرى مونځ دې. په كوم كښې چه حضورپاك په ناسته باندې مونځ وركړو او صحابه كرام رضي الله عنهم په ولاړه مونځ اوكړو.

علامه عينى رحمه الله فرمائي كه په دې ځائي كښې څوك اعتراض اوكړى چه په دويم روايت كښې دا الفاظ په صراحت سره نقل دى (فإن صلى قاعدا فصلوا قعوداً) نوزه به جواب وركړم چه (فصلو قعوداً) معنى داده

الإمامة فصل فى صلاة المفترض خلف المتنفل: ۶۷/۳كشاف القناع كتاب الصلاة باب النية: ۲۹۸/۱شرح منتهى الارادات كتاب الصلاة باب النية فصل النية فى الجماعة: ۳۶۵/۰.

[۱]) عمدة القارى: ۱۵۹/٤.

[۲]) حلبى كبير كتاب الصلاة فرائض الصلاة الأول تكبيرة الافتتاح ص: ۲۶۱ بدائع الصنائع كتاب الصلاة فصل فى بيان شرائط الصلاة: ۶۱۳/۱الفتاوى الهندية كتاب الصلاة الباب الرابع فى صفة الصلاة الفصل الأول فى فرائض الصلاة: ۶۸/۱عمدة القارى: ۱۵۹/٤.

[۳]) عمدة القارى: ۱۵۹/٤شرح الكرمانى: ٤۳/٤الفتاوى الهندية كتاب الصلاة الباب الرابع فى صفة الصلاة الفصل الأول فى فرائض الصلاة: ۶۹/۱-۶۸

چه کوم امام دَقیام نه عاجزشي په ناسته مونځ ورکوی که چرې دغه شان تاسو هم دولاړې نه عاجز شئ نوتاسو هم کيننئ مونځ اوکړئ. نودا به د تخصیص دَ قبیل نه شي.(١)

دَحضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله تحقیق: شیخ الحدیث صاحب رحمه الله فرمائي دَحنابله مذهب دادې که چرې امام راتب دَځه عذر دَوجې نه په ناسته مونځ ورکړي نومقتدیانوله بغیردَ عذر نه په ناسته مونځ کول پکاردي. اودائمه ثلاثه په نیزدَ مقتدیانو بغیردَ عذر نه په ناسته مونځ کول جائزنه دي. امام بخاری رحمه الله به په دې باندې مستقل باب تړلوسره په حنابله باندې رد کوی.

شیخ الحدیث رحمه الله فرمائي چه دا حدیث دَامام احمد رحمه الله مستدل دې په دې مسئله باندې که چرې امام راتب وی نوداسې کول جائز دی لیکن ائمه ثلاثه دَدې نه انکارکوی او وائي چه مقتدیانوله قیاماً اقتداء کول پکاردي لکه څنګه چه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په خپل آخری ژوند کښې په ناسته مونځ وکړو او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه مکبر په حیثیت سره په ولاړه باندې خلقو ته تکبیرات رسول اوهغه وخت ټول صحابه کرام ولاړوو مونځ ئې کولو اودا فعل به دَحضورپاك دَ سابقه ټولو افعالو دَپاره ناسخ وي. حنابله دَدې قسم روایاتو تاویل کوی چه حضورپاك امام نه وو بلکه هلته هم حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه امام وو.(٢)

دَحضرت کشمیری رحمه الله رائې: حضرت مولانا محمدانورشاه کشمیری رحمه الله فرمائي دَ ولاړ اقتداء دَعذر دَ وجې نه په ناسته مونځ ورکولو امام پسې جائز دې. دَحنفیه اوشافعیه هم دغه مسلك دې. دَ امام مالك رحمه الله په نیز بالکل جائزنه دې. دَامام احمد رحمه الله په نیز دلته تفصیل دې که چرې امام ته عذر هم دَ مونځ په مینځ کښې پیداشي نومقتدیان په ولاړه باندې مونځ کولې شي اوکه چرې عذر هم دَشروع نه وو نودوی له هم په ناسته باندې مونځ کول پکاردي.

حنفیه اوشافعیه حدیث الباب منسوخ ګرځولې دې اوهم دَدې طرف ته امام بخاری رحمه الله هم تلې دې. چنانچه دَدې صراحت په صحیح بخاری شریف کښې دوو ځایونو کښې دې. راقم الحروف عرض کوی چه هغه دواړه ځایونه دادی:

١-باب "إنما جعل الإمام ليؤتم به" كښې قال أبوعبدالله..... الخ امام بخاری رحمه الله دَ شیخ حمیدی رحمه الله نه نقل کړې دی چه قوله علیه السلام: وإذا صلی جالساً فصلوا جلوساً دادَ حضورپاك ارشاد مرض قدیم (دَاس نه دَ پریوتلو واقعه) کښې وو. بیا حضورپاك دَدې نه پس (مرض وفات کښې) په ناسته باندې مونځ کړې اوصحابه کرام په ولاړه اقتداء کړې ده. هغه وخت حضورپاك هغوی ته دَناستې حکم نه دې کړې اودحضورپاك دَآخر نه آخر فعل معمول به جوړولې شي.

٢-باب "إذاعادمريضاً" کښې امام بخاری رحمه الله لیکلی دی چه شیخ حمیدی رحمه الله وائي دا حدیث منسوخ دې. زه وایم چه په دې وجه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په ناسته باندې مونځ ورکړې دې په کوم کښې چه خلق حضورپاك پسې شاته ولاړوو.

حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائي زما جواب دادې چه حاصل حدیث مشاکلت امام ومأموم استحباب خودل دی چه امام هم دَ اقتداء دَپاره دې دلته دَ قیام اوقعود دَ جواز تفاصیل خودل مقصودنه دی. دَدې دَپاره به دَشریعت نور اصول او قواعد کتلې شي. دکوم حاصل چه دَ اقتداء قاعد غیرمطلوب کیدل راځي لیکن چه دَ اقتداء نوبت راشي نو مطلوب مشاکلت دې ځومره هم چه کیدې شي. نودا د

---

١) عمدة القاری: ١٥٩/٤.

٢) تقریر بخاری شریف: ٣٥١/٢-٣٥٠الکنزالمتواری: ٦٤/٤.

حدیث قولی منشاء ده باقی هغه واقعه جزئیه کومه چه ابوداؤد کښې نقل ده دهغې جواب دادې چه هغه حضرات حضورپاك پسې شاته اقتداء کونکو نفل مونځ کولو ځکه چه ظاهره هم دغه ده چه هغوی د ماسپښین فرض مونځ په جمات کښې په جمع سره کړې وی. اودا ډیر مستبعدامر دې چه د حضور پاك د بیمارئی په حالت کښې تولې ورځې د جمات دجمع نه معطل پاتې وی. لهذا خپل فرض مونځ اداکولونه پس چه کله دحضورپاك د بیمارئی تپوس له راغلل او حضورپاك نی اولیدلو چه مونځ نی کولو نوهغوی هم دحضورپاك سره دبرکت حاصلولودپاره لکه څنګه چه دهغوی عادت وو شریك شو په رمضان شریف کښې نی هم داسې کړې وو چه حضورپاك پسې شاته اقتداء اوکړه بیا حضور پاك په دویم یا دریمه ورځ دتراویح د فرض کیدو د ویرې تشریف رانوړو. غرض د صحابه کرامو رضی الله عنهم دا مونځ صرف د برکت دحاصلولو او فضیلت په خیال سره وو د فرض مونځ اداکول نه وو. بعض خلقو دا فرض اوګڼړل کوم چه غلط دې. نور تفصیل به په خپله موقع راځی. انشاء الله.

حضرت شاه صاحب رحمه الله نور فرمائی چه کله چرې اوونیلې شی چه حدیث صلاة مرض الوفات کښې اضطراب دی. بعض راویانو حضورپاك امام خودلې او بعض حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په دې وجه هغه دناسخ کیدو صلاحیت نه لری. ددې جواب دادې چه داخبره دهغه خلقو خلاف کیدې شی چه دحضورپاك صرف په یوځل دمرض په حالت کښې دبهر تشریف راوړلو قائل دی. زما په نیز دا ثابت دی چه حضورپاك په څلورو مونځونوکښې تشریف راوړې دې. بعض کښې امام وو اوبعض کښې مقتدی. حافظ ابن حجر لیکلی دی چه دحضرت عائشه رضی الله عنها د ډیرو زیاتو روایاتو سره داخبره یقین ته رسیدلې ده چه په دغه مونځ کښې هم حضورپاك امام وو. دویم داچه حنابله دکوم حدیث نه استدلال کوی په هغې کښې هم اضطراب دې ځکه چه هم هغه حدیث دانس رضی الله عنه په مسلم شریف کښې داسې دې چه حضورپاك مونږ ته په ناسته باندې مونځ راکړو اومونږ هم په ناسته باندې اقتداء اوکړه. لهذا په حدیث سقوط کښې هم اضطراب پیداشو سره ددې چه دتاویل ګنجائش هرځائی راوتلې شی.[1]

قوله: ونزل لتسع وعشرين فقالوا يارسول الله! إنك آليت شهراً، فقال: إن الشهر تسع وعشرون: اوحضورپاك ۲۹ تاریخ باندې (بالاخانی نه) ښکته راکوز شو نوصحابه کرام رضی الله عنهم عرض اوکړو یا رسول الله! تاسو خود یوې میاشتې ایلاء کړې وه؟ نوحضورپاك په جواب کښې ارشاد اوفرمائیلو چه (او خبره هم دغه شان ده لیکن) دې ځل میاشت د ۲۹ ورځو ده.

دمذکوره ایلاء سبب: حضورپاك خپل ازواج مطهرات نه یوې میاشت پورې د جدا اوسیدو قسم کړې وو. ددې وجه یا سبب څه وو؟ په دې باره کښې د روایت نه درې وجوهات معلومیږی: ① د شاتو والا قصه کومه چه په صحیح بخاری کښې موجود ده.[2]

② د ازواج مطهرات د طرف نه د زیاتې نفقې مطالبه کول[3]

---

[1] أنوارالباري: ۱۵۱/۱۱-۱۵۰فيض الباري: ۳۱/۱-۳۰وكتاب الأذان باب إنما جعل الإمام ليؤتم به رقم الحديث: ۶۸۹، ۲۷۵/۱-۲۷۳وكتاب الأذان باب إيجاب التكبير وافتتاح الصلاة رقم الحديث:؟ ۷۳۲، ۳۱۵/۱-۳۰۹.

[2] صحيح البخاري كتاب الطلاق باب لم تحرم ما أحل الله لك رقم الحديث: ۴۹۶۷صحيح مسلم كتاب الطلاق باب وجوب الكفارة على من حرم إمراته ولم ينوالطلاق رقم الحديث: ۱۴۷۴.

[3] صحيح مسلم كتاب الطلاق باب بيان أن تخيير امرأته لا يكون طلاقاً إلا بالنية رقم الحديث: ۱۴۷۸مسندأبي عوانه كتاب الطلاق بيان الخبر الدال على إيجاب النفقة النساء رقم الحديث: ۴۵۸۶.

③ دَحضرت ماریه قبطیه رضی الله عنها قصه. [1]
په قصه دَ شاتو او قصه دَماریه قبطیه رضی الله عنها والا روایاتو کښې دَایلاء ذکرنشته دې مګردَ نورو روایاتونه معلومیږي چه حضورپاك په خپل خان باندې څه څیز حرام ګرځولې وو روستو دَ الله ﷻ دَ طرف نه عتاب اوشو اودا آیت نازل شو: ﴿ يَآأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ اللهُ لَكَ ۚ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ ﴾ [2] هم په دې واقعه کښې حضورپاك په خپلو بیبیانوباندې غصه کیدو سره دَهغوی نه ایلاء کړې وه. دغه شان تحریم حلال په واقعه کښې مآلاً ایلاء اودَ ازواج مطهرات نه جدا کیدلو قصه پیښنه شوه لکه څنګه چه دَبخاری شریف په یوروایت کښې دَحضرت عمر رضی الله عنه په قول سره معلومیږی اوګورئی: صحیح البخاري رقم الحدیث: ۲۳۳۶. [3]

په مذکوره حدیث کښې دَ راوی یووهم: په مذکوره حدیث کښې دَدوو واقعاتو ذکر دې. یودَ نبی کریم ﷺ دَ سورلئی نه دَ پریوتلو او دا دَ پنځم هجري واقعه ده او دویم دَ ایلاء. یعنی دَحضورپاك خپل ازواج مطهرات ته نه تللو قسم کولو واقعه اودا دَنهم هجری واقعه ده. په دې باندې اشکال دادې چه کله په دې دواړو واقعاتوکښې دَ څلورو کالو فاصله ده اودا دواړه جدا جدا واقعات دی نو بیا راوی دواړه ولې رایوځائې کړې؟

شیخ الحدیث رحمه الله دَدې په جواب کښې فرمائی بعض خلقو وئیلی دی چه دادَ راوی وهم دې خوزما په نیز بهتر جواب دا دې چه حضورپاك په دې دواړو مواقع باندې مشربه کښې قیام فرمائیلې وو. په دې وجه راوی چه کله دَ سورلئی نه دَ پریوتلو او مشربه کښې دَحضورپاك دَ قیام کولو بیان اوکړو نوتبعاً ئې دَ ایلاء قصه هم ذکرکړه چه حضوپاك علیه السلام په دې موقع باندې هم مشربه کښې قیام فرمائیلې وو. [4] دې نه علاوه دواړو قصوکښې دَ اشتراك وجه دا هم ده چه دواړه ځل قیام موده ۲۹ ورځې وه. بل په نوعیت دَقیام کښې هم فرق وو. مثلاً واقعه دَ سقوط کښې نشته انفکاك قدم دَ وجې نه جمات ته تشریف نه شو اوړلې هم په بالاخانه کښې به ئې مونځ کولو په خلاف دَ ایلاء والا واقعه کښې چه په دې کښې به حضورپاك هم په جمات کښې مونځ کولو. او په واقعه دَایلاء کښې ازواج مطهرات او متعلقین کښې کوم بې آرامی او اضطراب وو هغه په واقعه دَسقوط کښې نه. دواړو کښې هم دغه مغایرت کافی دې.

دَحافظ ابن حجر رحمه الله مسامحت: حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی حافظ صاحب رحمه الله دواړه واقعات هم په یوکال کښې ګرځولې دی کوم چه قطعاً غلط دی او حیرانتیاده چه دَحافظ صاحب غوندې کس نه دا دومره لویه غلطی څنګه اوشوه؟ دا غلطی هغوی نه دَ بعض رواة دَتعبیرپه سبب شوې ده چه هغوی قصه دَ سقوط اوقصه ایلاء یوځائې ذکر کړه. حضرت رحمه الله فرمائی چه دَ رواة تعبیر ی غلطنی طرف ته حافظ زیلعی رحمه الله هم تنبیه کړې ده.راقم الحروف عرض کوی چه امام مسلم رحمه الله په ډیرو طریقوسره دَحضرت انس رضی الله عنه نه دَ انفکاك قدم مبارك روایت کړې دې مګر دَ هیڅ ایلاء ذکر ئې نه دې کړې.اوهم دغه صورت دَحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها اوحضرت جابر رضی الله عنه دَحدیث دې. په مسلم کښې دَ

---

[1] سنن النسائی کتاب عشرة النسآء باب الغیرة رقم الحدیث: ۴۹۵۹.
[2] سورت التحریم آیت: ۱.
[3] صحیح البخاری کتاب المظالم باب الغرفة والعلیة المشرفة فی السطوح وغیرها رقم الحدیث: ۲۳۳۶.
[4] الکنزالمتواری: ۶۲/۴تقریر بخاری شریف: ۱۳۴/۲سراج القاری: ۴۰۷/۲.

حضرت انس رضي الله عنه نه روايت كونكى څلورواړه احاديثو كښې امام زهرى رحمه الله دې چاچه دَايلاء هيڅ ذكر نه دې كړې.

او په بخارى شريف كښې هم «باب إنما جعل الإمام ليؤتم به» كښې چه كوم روايت دَ زهرى عن انس دې په هغې كښې دَ ايلاء ذكرنشته دې ليكن دلته (حديث الباب كښې چونكه روايت په واسطه دَحميدالطويل رحمه الله دې. په واسطه دَ ابن شهاب زهرى نه دې) په دې وجه په دې ټولو كښې دَ ايلاء ذكر هم شامل كړې شوې دې. اودَ شاملولووجه دَ راوى په ذهن كښې صرف دَا اشتراك دې چه واقعه سقوط ۵هجرى او واقعه دَ ايلاء ۹هجرى دواړو كښې حضور عليه السلام بالاخانه كښې قيام فرمائيلې وو. دَدې امر خيال ئې اونه كړو چه دواړه جداجدا واقعات دې په كوم كښې چه دَ څو كالو فاصله ده. ليكن دَحافظ غوندې محقق مدقق نه دا امر ډير مستبعد دې چه هغه صرف دَ يو راوى دَ دغه مذكوره تعبير په وجه دا فيصله اوكړه چه هم دَ ايلاء دوران كښې دَ سقوط واقعه هم پيښه شوې ده اوهم په دې باندې حضرت شاه صاحب رحمه الله هم دحيرانتيا اظهار كړې دې.(١)

شرح الزرقانى اوسيرة النبى ﷺ كښې تسامح: المواهب اللدنية اوپه شرح كښې هم علامه قسطلانى رحمه الله شارح بخارى اوعلامه زرقانى رحمه الله (مالكى شارح موطا امام مالك رحمه الله) ددواړو نه تسامح شوې دې چه دحافظ ابن حجر رحمه الله په شان ۹ هجرى كښې ايلاء او سقوط دواړه منلى دى.بيا دعلامه زرقانى رحمه الله نه نور زيات مسامحت دا اوشو چه په حواله دَ روايت شيخين وغيرهما عن انس رضي الله عنه سقوط او ايلاء يوځائى نقل كړل حالانكه مونږ پورته نقل كړى دى چه صرف بخارى كښې په واسطه دَ حميدالطويل عن انس رضي الله عنه سقوط سره دَ ايلاء ذكر مروى دې. باقى په مسلم شريف وغيره كښې نه دَحميد الطويل په واسطه سره روايت اخستې شوې دې اونه دَهغه په روايت كښې دَ ايلاء ذكر دَ سقوط والاواقعې سره كړې شوې دې. هغه ټول دَامام زهرى رحمه الله په واسطه سره دَحضرت انس رضي الله عنه روايت نقل كوى. په كوم كښې چه دَ ايلاء ذكرنشته دې اوپخپله بخارى شريف كښې هم چه كوم روايت ابن شهاب عن انس رضي الله عنه دې په هغې كښې دَايلاء ذكرنشته دې. غرض په دې معامله كښې داسې اكابر محدثين حضراتو ته هم مغالطه لګيدلې ده.اوحسب ايماء حضرت شاه صاحب رحمه الله صرف دَمحدث زيلعى په دې تفرد باندې متنبه شوې دې. محقق عينى رحمه الله سره دَدې چه دواړه واقعات يوځائى او په يوكال كښې خو نه دى ياد كړى مګر دنورو حضراتو په غلطئى باندې ئې متنبه هم نه ده كړې.

بيا دَ اردو سيرت نګار هم په دې غلطئى باندې متنبه نه شو. چنانچه سيرت النبى ﷺ كښې دَ ايلاء ذكركولوسره ليكلى دى اتفاق دادې چه په هغه زمانه كښې حضورپاك دَاس نه راپريوتلو اوپتون مبارك باندې زخم راغلو.... الخ. نور ئې ليكلى دى ۹ هجرى كښې حضورپاك ايلاء كړې وه او بل دَ اس نه پريوتلوسره زخمى شوې وو نودېوې مياشتې پورې هم په دغه (بالاخانه) كښې قيام كړې وو.(٢)

دمذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب كښې دَمونځ ذكر دې اوحديث مبارك كښې هم ذكر دې چه حضورپاك صحابه كرامو رضي الله عنهم ته په بالاخانه كښې مونځ وركړو هغه بالاخانه او دَ هغې پاؤړئى دَ لرګى وه او دا خبره دَ علامه ابن بطال رحمه الله ده.

په دې باندې علامه كرمانى رحمه الله اعتراض كړې دې چه په دې حديث كښې داسې هيڅ خبره نشته دې چه په دې خبره باندې دلالت اوكړى چه حضورپاك په لرګى باندې مونځ اداكړو خكه چه داخبره خو

---

(١) أنوار البارى: ١١/١٤٥-١٤٣.

(٢) أنوار البارى: ١١/١٤٨.

معلومه شوې ده چه دَ بالاخانې پاؤړئی دکهجورو د ښاخونوو لیکن پخپله دغه بالاخانه څه څیز وه؟ په دې باندې څه دلالت نه کوی. بل داکیدې شی چه دَامام بخاري رحمه الله غرض په چت باندې د بیانولودلالت وی هغه تیك دې دغه شان چه دَ بالاخانې زمکې ته مجازاً چت ونیل صحیح دی.(١)

په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په ظاهره خو هم دغه معلومیږی چه بالاخانه دَلرگی وه صرف د پاؤړئی دَ لرگی ذکر کیدو سره لازم نه راځی چه باقی بالاخانه دَ څه بل څه څیز وی. نوهغه احتمال کوم چه علامه کرمانی رحمه الله ذکر کړې دې دَهغه احتمال نه زیات قوی نه دې کوم چه مونږ ذکر کړې دې.(٢)

مسئله دَ اقتداء القائم خلف الجالس:(٣) اولاً دې کښې اختلاف دې چه دَقائم دَپاره دَ جالس امام جوړیدل (یعنې کوم سړې چه په څه وجه اودریدو سره دَمونځ کولو قدرت نه لری اوپه ناسته باندې مونځ کوی دَهغه دداسې سړی دَپاره امام جوړیدل چه په قیام باندې قادر وی) صحیح دی که نه؟

دَامام مالك رحمه الله اوامام محمد رحمه الله مسلك: دَ امام مالك رحمه الله اوامام محمد رحمه الله مذهب دادې چه دَقائم دَپاره دَ جالس امامت صحیح نهٔ دې (٤) لهذا دَ قادر علی القیام دَپاره دَداسې سړی اقتداء کول جائزنه دی چه دَ قیام نه عاجز وی، او په دې باندې دَمرض الوفات دَ واقعه نه کوم اشکال کیږی چه حضور علیه السلام په ناسته باندې امامت اوکړو اوخلقو په ولاړه اقتداء اوکړه دَدې جواب دادې چه، د حضور پاك فعل دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت منی.(٥) هغوی دَ خصوصیت په دلیل کښې یو حدیث هم پیش کړې دې په کوم کښې چه حضور علیه السلام اوفرمانیل «**لا یؤمن أحد بعدي جالساً**»(٦) یعنی زما نه پس دې څوك په ناسته باندې امامت نه کوی، که چرې داحدیث صحیح وې نودَدې مسئلې دَپاره فیصل کونکی وو. مګر افسوس دې چه دَدې راوی جعفر جعفی دې کوم چه سخت مجروح دې.(٧)

---

(١) شرح ابن بطال: ٤٧/٢شرح الکرمانی: ٤٣/٤.

(٢) عمدة القاری: ١٥٦/٤-١٥٥.

(٣) دَاقتداء القائم خلف الجالس په موضوع باندې حضرت مولانا علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله تقریر فضل الباري کښې په ډیر تفصیلی بحث موجود وو. حضرت شیخ الحدیث صاحب زید مجده العالی سره مشاورت اودهغوی په اجازت سره دلته دَهغې حواشی سره بعینه نقل کولې شی.

(٤) المدونة الکبری: ١٧٤/١تسهیل المسالک إلی هدایة السالک إلی مذهب الإمام مالک: ٤٩٦/٢بدایة المجتهد: ٣٦٨/١ مؤطا إمام محمد ص: ١١٧-١١٦شرح معانی الأثار: ١/٢٧٣ عمدة القاری: ٣/٣٣٢.

(٥) قال الطحاوی فی شرح معانی الأثار وکان محمدبن الحسن یقول: لا یجوز لصحیح أن یأتم بمریض یصلی قاعداً، وإن کان یرکع ویسجد. ویذهب إلی ماکان من صلاة رسول الله صلی الله علیه وسلم قاعداً فی مرضه بالناس وهم قیام : مخصوص، لأنه قدفعل فیها مالا یجوز لأحد بعده أن یفعله... إلخ. (شرح معانی الأثار: ٢٧٣/١) نور اوګورئی: المحلی لابن حزم: ٤٥/٣.

(٦) أخرجه محمدفی المؤطا(ص:١١٧) والبیهقی فی سننه الکبری:٨٠/٣قال محمد:حدثناأحمد أخبرنا إسرائیل بن یونس بن أبی إسحاق السبیعی عن جابر بن یزید الجعفی عن عامر الشعبي قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: لایؤمن من الناس أحد بعدی جالساً.

(٧) قال البیهقی فی سننه الکبری:٨٠/١قال علی بن عمر: لم یروه غیر جابر الجعفی وهومتروک والحدیث مرسل، لا تقوم به حجة.......قال الشافعی: قد علم الذی احتج بهذا أن لیست فیه حجة وأنه لایثبت، لأنه مرسل، ولأنه عن رجل یرغب الناس عن الروایة عنه. (وانظر أیضاً فتح الباری کتاب الأذان باب إنما جعل الإمام لیؤتم به: ٢/١٧٥).

تردي چه دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په شان د احتياط كونكى ذات نه نقل دى چه ((مارأيت أكذب من جابر الجعفى))[1] اوبعض ائمه دهغه توثيق كړې دې خو اكثر ائمه دده په جرح باندې متفق دى[2]، دې نه علاوه دا روايت مرسل هم دې.
قاضى ابوبكر بن العربى رحمه الله دخصوصيت په تاكيد كښې ليكلى دى چه كله كله دحال اواقعه نوعيت پخپله دتخصيص وجه جوړيږى اودلته هم داسې دى ځكه چه رسول الله ﷺ سيدالمخلوقات اوامام ائمه دې دحضورپاك عوض اوبدل هيڅوك نشته دې. د رسول الله ﷺ مثال څوك سړې نه شى راوستې لهذادحضورپاك موجود كيدو سره د حضورپاك بدل اوقائم مقام (اوامام) دويم څوك جوړيدې نه شى په دې وجه حضور عليه السلام په حق كښې په حالت د امامت د جلوس تحمل اوكړې شو.[3]
ددې جواب دا وركړې شو چه[4] عبدالرحمن بن عوف رضى الله عنه پسې شاته حضورپاك پخپله مونځ كړې دې [5] (په دې وجه داسې ويناكول چه دحضورپاك په موجودګئ كښې بل څوك امام نه شى جوړيدې صحيح نه ده). ددې په جواب كښې هغه خلق وائى چه عبدالرحمن بن عوف رضى الله عنه دحضور عليه السلام په غير موجودګئ كښې امام جوړشوې وو. حضورپاك روستو راغلو په مانځه كښې شامل شو. غرض رسول الله ﷺ مسبوق وو خوزمونږ دعوى داده چه دحضورپاك په موجودګئ كښې د شروع نه څوك دهغوى عوض نه شى جوړيدې.

د جمهورو مذهب: د جمهور ائمه مسلك دادې چه دجالس امامت (قادر على القيام دپاره) جائزدې[6].

په مذكوره مسئله كښې دويم اختلاف: بيا اختلاف په دې كښې دې چه داسې حالت كښې (كله چه امام په ناسته باندې مونځ وركوى) مقتدى به څه كوى؟ (آيا هغه به هم دامام په اقتداء كښې مونځ په ناسته كوى يا په ولاړه د قادر كيدو د وجې نه به اودريدو سره مونځ كوى).

---

[1]) الكامل فى ضعفاء الرجال: ۳۲۸/۲تهذيب الكمال: ۳۰۶/۳.

[2])الجرح والتعديل: ۴۹۷/۲الكامل فى ضعفاء الرجال: ۳۲۷/۲تهذيب الكمال: ۳۰۴/۳ميزان الاعتدال: ۳۷۹/۱ الكاشف فى معرفة من له الرواية فى الكتب الستة: ۱۳۱/۱تقريب التهذيب: ۸۵/۱قال الذهبى فى الكاشف: وثقه شعبة فشذ، وتركه الحفاظ.

[3]) دابوبكربن العربى رحمه الله اصل عبارت عارضة الاخوذى كتاب الصلاة باب إذا صلى الإمام قاعداً فصلوا قعوداً: ۱۶۰/۲-۱۵۹ كښې اوګورئى.

[4]) كماأجاب به الحافظ فى الفتح: ۱۷۵/۲.

[5]) أخرجه مسلم فى صحيحه: ۱۸۰/۱من طريق عباد بن زياد عن عروة بن المغيرة بن شعبة أن المغيرة بن شعبة أخبره: أنه غزامع رسول الله صلى الله عليه وسلم تبوك فتبرز رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل الغائط. فحملت معه إداوة قبل صلاة الفجر فلما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى أخذت أهريق على يديه من الإداوة، وغسل يديه ثلاث مرات...... ثم توضأعلى خفيه، ثم أقبله. قال المغيرة: فأقبلت معه، حتى وجد الناس قد قدموا عبدالرحمن بن عوف، فصلى لهم، فأدرك رسول الله صلى الله عليه وسلم إحدى الركعتين، فصلى مع الناس الركعة الآخرة، فلما سلم عبدالرحمن بن عوف قام رسول الله صلى الله عليه وسلم يتم صلاته.

[6]) المحلى لابن حزم: ۵۰/۳فتح البارى: ۱۷۵/۲عمدة القارى: ۳۳۲/۳.

دَاكثرو فقهاؤ مسلک اودَهغوى دليل: دَامام ابوحنيفه رحمه الله او امام شافعى رحمه الله او اكثر علماء اوفقهاء په نيز(داسې حالت كښې) دَمقتدى دَپاره كيناستل جائزنه دى([1])ځكه چه(په مانځه كښې) قيام په قرآنى نص سره فرض دې (چنانچه په قرآن كريم كښې دى (وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ) ([2])چه بغيردَ عذر نه ساقط كيدې نه شى اودلته خو امام بيشكه معذور دې مګر دَمقتديانودَپاره هيڅ عذر نشته دې نودَهغوى نه ځنګه قيام ساقط شو.

دَ ظاهريه قول: ظاهريه وائى چه مقتديانوله هم په دې صورت كښې په ناسته مونځ كول پكاردى. دَهغوى په نيز په دې صورت كښې په مقتديانوباندې كيناستل واجب دى([3])امام ابن حزم رحمه الله په دې كښې دومره تخصيص كړې دې چه كه يو مقتدى مكبر ومسمع تكبير (يعنى دَامام تكبير نورو ته رسونكې) وى نوهغه مستثنى دې هغه په ولاړه مونځ كولې شى.([4])

امام ابن حزم چه دا كومه استثنى اوكړه دَدې دليل دَمرض الموت واقعه ده ځكه چه په هغې كښې تصريح ده چه ((كان أبوبكر يسمعنا التكبير قياماً))([5]) (رسول الله صلى الله عليه وسلم په ناسته مونځ كولو او ابوبكر صديق رضي الله عنه په ولاړه نورو ته تكبير رسولو).

اصل مسئله (يعنى دَامام دَ جالس كيدو په صورت كښې په مقتديانوباندې كيناستل واجب كيدو مسئله) كښې دَ ظاهريه دليل هم دغه حديث الباب دې يعنى سقوط عن الفرس واقعه ده. په دې كښې حضورپاك په ناسته باندې مونځ كولو او صحابه كرامو رضي الله عنهم په ولاړه باندې اقتداء اوكړه نو حضورپاك هغوى ته په اشاره سره دَ كيناستو حكم وركړو او قولاً ئې صفا اوفرمائيل چه ((وإذا صلى جالساً فصلوا جلوساً))([6]) اودائى په ضابطه دَ اتمام باندې متفرع كړه (يعنى په مذكوره حديث كښې يوه ضابطه بيان كړې ده هغه دا چه دَامام اقتداء كول لازم دى. هم په دې ضابطه باندې تفريع كولوسره حضورپاك اوفرمائيل چه دَامام په اقتداء كښې داخبره هم شامل ده چه كله هغه مونځ كوى كينى نومقتدى دې هم په ناسته باندې مونځ اوكړى).

---

[1]) شرح معانى لآثار: ١/٢٧٣عمدة القارى: ٣/٣٣٢كتاب الأم: ١/١٧١المجموع: ٤/٢٣١شرح صحيح مسلم للنووى: ١/١٧٧.

[2]) سورة البقرة: ٢٣٨.

[3]) المحلى لابن حزم: ٣/٤٤نيل الأوطار للشوكانى: ٣/١٧٠.

[4]) اوكه چرې غواړې نو په ناسته باندې هم كولې شى يعنى هغه ته دَ دواړو خبرو اختياردې (اوګورئى المحلى: ٣/٤٤).

[5]) أخرجه البخارى فى صحيحه: ١/٩٩من طريق أبى معاوية عن الأعمش عن إبراهيم عن الأسود عن عائشة قالت: لما ثقل النبى صلى الله عليه وسلم... إلخ الحديث وفيه فجاء النبى صلى الله عليه وسلم حتى جلس عن يسار أبى بكر، فكان أبوبكر يصلى قائماً وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى قاعداً. يقتدى أبوبكر بصلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس مقتدون بصلاة أبى بكر،وأخرجه أيضاً من طريق عبدالله بن داؤد عن الأعمش به ، وفيه: فتأخر أبو بكر، وقعد النبى صلى الله عليه وسلم إلى جنبه، وأبوبكر يسمع الناس التكبير.(وانظر صحيح مسلم: ١/١٧٩-١٧٨ وشرح معانى الأثار:١/٢٧٢).

[6])دلته بخارى رحمه الله چه كوم حديث ذكر كړې دې په هغې كښې دَحضورپاك داعمل او مذكوره الفاظو ذكرنشته دې. په اصل كښې بخارى رحمه الله حديث مختصراً ذكر كړې دې ګنى نفس حديث كښې مذكوره عمل او الفاظ هم ذكر دى.

دَ امام احمدبن حنبل رحمه الله مسلک: دَامام احمدبن حنبل رحمه الله مسلک دادې چه که امام دَمونځ په شروع کښې په ولاړه سره شروع اوکړه اومقتديان هم ولاړ وو. بيا په مانځه کښې امام ته څه عذر پيښ شو اوهغه کيناستو نو په دې صورت کښې دې مقتديان ولاړوی، دَامام دَ کيناستو دَ وجې نه دې مقتديان نه کينی. اوکه دَ شروع نه امام په مانځه کښې کيناستو مونځ ئې شروع کړونويه دې صورت کښې دې مقتديان هم په ناسته سره مونځ اداکړی.(١)

واضحه دې وی چه دَحنابله په نيز هم دَجالس قادرعلی القيام دَپاره امام جوړيدل هغه وخت صحيح دی کله چه هغه دَ جمات امام راتب وی بل دَهغه عذر داسې وی چه دَهغه دَ زوال اميد وی ګنې دَ جالس امامت دَ قادرعلی القيام دَپاره بالکل صحيح نه دې.(٢) لکه چه هغه عذر بادی (يعنی دَ شروع نه عذر وو) اوعذر طاری (چه دمانځه دَ شروع په وخت خونه وو بلکه روستو شروع شو) کښې فرق اوکړو (چه دَعذر بادی په صورت کښې دې مقتدی کيناستوسره مونځ اداکړی او عذرطاری په صورت کښې په ولاړه).

په دويم صورت کښې دَهغوی دليل هم دغه سقوط عن الفرس حديث دې (ځکه چه حضورپاک هم په شروع کښې په ناسته مونځ شروع کړې وو اوکله چه صحابه کرامو رضی الله عنهم رسول الله ﷺ پسې شاته په ولاړه مونځ شروع کړو نو حضورپاک هغوی ته په اشاره سره دکيناستو حکم اوکړو).

او په صورت اولی کښې دَهغوی دليل دَمرض الموت واقعه ده.(٣)چه هلته ابوبکر په شروع کښې (دَ امام په حيثيت) مونځ په ولاړه شروع کړې وو بيا هم دَ مانځه په وخت حضورپاک تشريف راوړو(دَحضرت ابوبکر رضی الله عنه په ځائې امام جوړشو). چونکه حضورپاک بيمار وو په دې وجه ئې په ناسته باندې مونځ ورکړو. اوس چونکه دَ حضورپاک عليه السلام امامت دَ عذر په حالت دَمونځ په شروع کښې پيښ شو او په شروع کښې ابوبکر رضی الله عنه امام وو چه په ولاړه ئې مونځ ورکولو نولکه چه داسې صورت شو چه يو امام په ولاړه مونځ شروع کړو او په اثناء نماز کښې عذر پيښيدو دَ وجې نه کيناستو لهذا مقتديان ټول هم ولاړ پاتې شو.

دَحنابله دَ استدلال دا تقرير پخپله هغوی کړې دې.(٤)مګر شيخ ابن الهمام رحمه الله دَهغوی دَ دې دليل تقرير په يوبل طرز باندې کړې دې.(١) هغه دا چه دَ فقه قاعده ده چه معذور په کوم يورکن کښې

---

١) عمدة الفقه لابن قدامة ص:٢٦المغنى: ٢/٢٢٣-٢٢٠فتح البارى: ٢/١٧٦نيل الأوطار: ٣/١٧١.

٢) المغنى:ج٢ ص ٢٢٣.

٣) أخرجه البخارى فى صحيحه: ١/٩٩ومسلم فى صحيحه: ١/١٧٨واللفظ للبخارى من حديث عائشة قالت: لما ثقل رسول الله صلى الله عليه وسلم جاء بلال يؤذنه بالصلاة فقال: مروا أبابكر أن يصلى بالناس. فقلت: يارسول الله صلى الله عليه وسلم، إن أبابكر رجل أسيف، وإنه متى ما يقم مقامک لا يسمع الناس، فلو أمرت عمر، فقال: مروا أبابكر يصلي بالناس، فقلت الحفصة: قولى له: إن أبابكر رجل أسيف، وإنه متى يقم مقامک لا يسمع الناس، فلو أمرت عمر، قال: إنكن صواحب يوسف، مروا أبابكر أن يصلى بالناس. فلما دخل فى الصلاة وجد رسول الله صلى الله عليه وسلم فى نفسه خفة، فقام يهادى بين رجلين ورجلاه تخطان فى الأرض حتى دخل المسجد. فلما سمع أبوبكر حسه، ذهب أبوبكر يتأخر. فأوما إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم، فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى جلس عن يسار أبى بكر، فكان أبوبكر يصلى قائماً وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى قاعداً. يقتدى أبوبكر بصلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس مقتدون بصلاة أبى بكر.

٤) المغنى لابن قدامة: ج٢ ص ٢٢٣.

اودریدو سره اداکولې شی هغه هم په ولاړه باندې اداکول فرض دی لهذا لکه چه په روایتونوکښې تصریح راغلې مګر ددې قاعدې تقاضا داده چه حضور پاك تشریف راوړلوسره په ولاړه باندې به تکبیرتحریمه اداکړې وی (ځکه چه په دې باندې حضورپاك هغه وخت قادر وو) بیا به ناست وی. نودحضورپاك مونځ هم په ولاړه سره شروع شوې بیا قعود شروع شوې. لهذا د ابوبکر رضي الله عنه امامت (په استدلال کښې) د ملاوولو ضرورت نشته دې.[1]

په هرتقدیر د حنابله دلیل دادې چه په دې واقعه کښې د امام مونځ قیاماً شروع شو که هغه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه د امامت په اعتبارسره وی لکه څنګه چه حنابله تقریر کړې دې یا پخپله دحضورپاك د امامت په اعتبار سره لکه څنګه امام ابن الهمام رحمه الله وئیلی دی.

په مذکوره مسئله کښې د جمهورو یوبل دلیل: (په دې مسئله کښې د نص قرآنی نه علاوه) دجمهورو (یوبل) دلیل واقعهٔ مرض الموت دې. (د استدلال وجه دا ده چه) په دې کښې حضورپاك علیه السلام امام وو جالساً. اومقتدیان ټول ولاړ وو.

حدیث د سقوط عن الفرس اوجمهور: باقی د سقوط عن الفرس حدیث د هغوی د طرف نه مشهور جواب کوم چه امام بخاری رحمه الله هم اختیارکړې دې چه داحدیث منسوخ دې د مرض الموت په حدیث سره ځکه چه دمرض الموت واقعه دحضورپاك د ژوند مبارك آخری واقعه ده. په دې وجه امام بخاری رحمه الله په دوو ځایونوکښې تصریح کوی. ((قال أبوعبدالله: إنما یؤخذ بالآخر، فالآخر من فعل رسول الله صلی الله علیه وسلم.....الخ))[2] امام ابن حبان لیکلی دی چه مرض سقوط عن الفرس ۵هجری کښې شوې وه.[3]

دمرض الموت دحدیث نه دجمهورو په استدلال باندې دامام ابن حزم رحمه الله نکته چینی کول: لیکن امام ابن حزم ظاهری رحمه الله دلته (حدیث مرض الموت کښې) یوعجیبه بحث راپیداکړو[4] چه صحابه کرام رضي الله عنهم دمرض الموت په واقعه کښې دحضورپاك شاته ولاړوو. ددې تصریح کوم ځائی ده؟ په صحاح کښې ددې تصریح چرته نشته دې. صرف د حضرت ابوبکر رضي الله عنه متعلق قیاماً تصریح راغلې ده[5] او (نور په هغه باندې قیاس کول صحیح نه دی ځکه چه) هغه په وجه د مسمع تکبیر (اومکبر) کیدو مستثنی دې. لکه چه موقف (او په مانځه کښې د مصلی په مقام) په اعتبارسره هغه مستثنی اوساتلې شو ځکه چه (حضورعلیه السلام تشریف راوړونه پس) حضرت ابوبکر رضي الله عنه مقتدی شوې وو اودمقتدی موقف امام پسې شاته په صفوف مقتدین کښې کیږی. حالانکه په روایتونوکښې مصرح

---

[1]) فتح القدیر ج۱/۳۲۲.

[2]) د صفا تصریح بخاری کښې صرف یو ځائی: (۹۶/۱ قبیل باب متی یسجد من خلف الإمام) راغلې دې او دویم ځائی: ۹۵/۱ باب إنما جعل الإمام لیؤتم به. امام بخاری دنسخ طرف ته په دې الفاظوسره اشاره کړې ده: وصلی النبی صلی الله علیه وسلم فی مرضه الذی وفی فیه، بالناس وهوجالس. حافظ ابن حجر رحمه الله فتح الباری کښې: ۲۰۴/۲ تشریح اوتعلیق کولوسره لیکلی دی: أی: والناس خلفه قیاماً، ولم یأمر هم بالجلوس، کما سیأتی فدل علی دخول التخصیص فی عموم قوله: إنما جعل الإمام لیؤتم به.

[3]) صحیح ابن حبان: ۲۸۱/۳کتاب الصلاة باب فرض متابعة الإمام.

[4]) المحلی: ۴۷/۳.

[5]) انظرالتعلیق: ۱۰۷.

دې چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه دحضورپاک ﷺ په یوطرف کښېنې اودریدو[1]، دا خکه وو چه مکبر جوړیدو سره جمع دِ امام دَ انتقالاتونه خبروی. دغه شان مونږ وایو چه دهغوی په ولاړه مونځ کول هم ددې مقصد دپاره وی.

امام ابن حزم رحمه الله هم دا دعوی کړې ده چه ښکاره هم دغه دی چه (مرض الموت په واقعه کښې) باقی ټول صحابه کرام به ناست وی خکه چه قصه سقوط عن الفرس کښې چه کله تاکتلې وو،چه حضورپاک شاته په ولاړه اقتداء کونکودَ وجې هغوی ته دَ کیناستو حکم ورکړې شو) او ((إذاصلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) دا صریح امر اوریدلې وو نوبیا بعید بلکه ناممکن ده چه ټول صحابه ددې خلاف عمل اوکړی اودمرض الموت په واقعه کښې بیا په دغه منهی اوممنوع باندې عمل کول اوساتی اوحضورپاک پسې شاته په ولاړه اقتداء کوی خکه چه: ((إذاصلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) خلاف دَ رسول الله ﷺ نه نور څه څیز ثابت شوې نه وو. دکوم دَ وجې نه چه صحابه کرام رضی الله عنهم ددې مرض الموت په واقعه کښې دهغې خلاف عمل جاری اوساتی (پس ښکاره خوهم دغه دی چه نورو ټولو صحابه کرامو په دې واقعه کښې په ناسته باندې مونځ اوکړو نه چه په ولاړه).

دامام ابن حزم رحمه الله دې دعوی دجمهورو په استدلال کښې یوه زلزله اچولې ده خکه چه دَ جمهورو سرمایه په دې مسئله کښې هم دغه مرض الموت قصه ده. هم داد نورو احادیثودپاره (په کوم کښې چه دامام جالس کیدو صورت کښې مقتدیانو ته هم جلوساً دمونځ کولوامر اوکړې شو) هغه ناسخ جوړوی اوهم په دې باندې داقتداء قائم خلف الجالس دَ ثبوت انحصار دې (خو) امام ابن حزم وائی چه په مذکوره قصه کښې دَ صحابهَ کرامو قیاماً دَ اقتداء دَ سره هډو ثبوت نشته دې بلکه ظاهر حال ددې خلاف دې. کما مرآنفاً.

دحافظ ابن حجر رحمه الله دَ جمهورو دَ طرف نه دَ دفاع کوشش دَ امام ابن حزم رحمه الله ددې دعوی خلاف خاتمة الحفاظ ابن حجر رحمه الله غوندې وسیع النظر شخصیت ډیرزیاد جدوکد دَ ډیرې خوارنی او بلیغ کوشش نه پس یومنقطع حدیث کومو چه امام شافعی رحمه الله دَ ابراهیم نخعی رحمه الله نه روایت کړې دې پیش کړې په کوم کښې چه تصریح ده چه صحابه کرامو رضی الله عنهم حضورپاک پسې په ولاړه باندې مونځ اوکړو.[2]

بیا دحضرت عطاء بن رباح رحمه الله مرسل هم ددې موافق پیش کړې دې[3] خکه چه دَهغوی په نیز (یعنی دَ شافعیه په نیز) علی الانفراد نه منقطع حجت دی نه مرسل[4] مګر دَ یوبه بل سره تائید اوشو په دې وجه قابل دَ استدلال شو. خیر دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په خبره خو مونږ قناعت کولې شو لیکن دابن حزم رحمه الله په شان سخت مزاج په چا کښې چه دومره تاؤ دې چه یودَ لونی نه لونی سرې نه پریږدی چنانچه

---

[1]) کما أخرجه مسلم فی صحیحه: ۱۷۹/۱من طریق عیسی: فجلس رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی بالناس، وأبوبکر إلی جنبه. (وانظر التعلیق: رقم: ۱۰۷).

[2]) فتح الباری: ۱۷۷/۲کتاب الصلاة باب إنما جعل الإمام لیؤتم به.

[3]) أخرجه عبدالرزاق فی مصنفه: ۴۵۸/۲عن ابن جریج عن عطاء قال:......فذکر الحدیث وفیه: فصلی النبی صلی الله علیه وسلم للناس قاعداً، وجعل أبابکر بینه وبین الناس، وصلی الناس ورائه قیاماً، فقال النبی صلی الله عله وسلم: لو استقبلت من أمری ما استدبرت، ما صلیتم إلا قعوداً...... ما کان یصلی قائماً فصلوا وإن صلی قاعداً فصلوا قعوداً.

[4]) مقدمه ابن الصلاح ص: ۲۰۷شرح تحفة الفکر ص: ۵۱-۵۰.

مشهوره ده چه د حجاج توره اود ابن حزم رحمه الله قلم برابر دي داسې سړې په دې منقطع او مرسل باندې قناعت او سکون څنګه کولې شي؟ خصوصاً د داسې حديث د نسخ دپاره کوم چه متفق عليه دې يعنې د سقوط عن الفرس حديث، بيا چه دکوم مرسل حواله ورکړې شوې ده هغه د عطاء بن ابى رباح رحمه الله مرسل دې چه په اتفاق سره په مراسيل کښې ډيرزيات ضعيف ګڼړلې شي.(١)

د امام ابن حزم رحمه الله نوره دعوى: دې نه پس امام ابن حزم رحمه الله يوه ډيره لويه مؤثره خبره ليکلې ده (٢) چه په دې مسئله کښې د صحابه کرامو رضي الله عنهم تعامل ترکومې پورې مونږ ته ملاويږي د لټون نه پس صرف د څلورو صحابه کرامو رضي الله عنهم عمل ملاؤشوې دې. حضرت جابر بن عبدالله، حضرت ابوهريره، حضرت اسيد بن حضير اوحضرت قيس بن قهد رضي الله عنهم په دوی کښې د دوو دريو واقعه دحضورپاك د وصال نه پس ده اود دغه څلورو عمل هم دغه نقل دې چه هغوى د عذر د وجې نه په ناسته باندې مونځ اوکړو اودوى پسې شاته ټولو مقتديانو په ناسته باندې مونځ اوکړو.(٣)

دې ليکلو سره امام ابن حزم رحمه الله دعوى کوى چه د دې خلاف د يوصحابى عمل يا دهغوى په دې عمل باندې د يو صحابى انکار په صحيح سند سره خو څه چه په ضعيف سندسره نى هم ثابت کړنى.(٤) يقين دې چه تاسو داسې نه شئى ثابتولې حالانکه دهغوى دا عمل چرته د يوکور په يوګوټ کښې نه دې شوې چه چاته خبر نه دې شوې د جمع په مانځه کښې واقع شوې په کومه کښې چه څومره صحابه او تابعين رضي الله عنهم به شريك شوې وى ليکن په دې باندې چا انکارنه دې کړې نودا په منزله د اجماع سکوتى شوه.(٥)

د ابن حزم رحمه الله د ټولو دلائلو اودعوى جواب ماسره موجود دې. مګر دا آخرى خبره کومه چه هغه کړې يعنى تعامل صحابه، ترننه پورې ماته ددې متعلق څه تسلى ورکونکې جواب ملاؤ نه شو دحضرت

---

(١) شرح علل الترمذي ص: ١٧٢، ١٧٤، ١٩٠وتهذيب الكمال: ٥٣/١٣(ترجمة عطاب ابى رباح).

(٢) المحلى لابن حزم: ٣/٥٠-٤٩. علامه ابن حزم رحمه الله متوفى ٤٥٦هجرى نه ډير وړاندې حافظ ابن حبان رحمه الله متوفى ٣٥٤هجرى تقريباً هم دغه خبره ليکلې ده چنانچه هغه په خپل صحيح ٣/٢٧٢کښې ليکلى دي: فى هذا الخبر واضح أن صلاة المأمومين قعوداً إذا صلى إمامهم قاعداً من طاعة الله جل وعلا..... وهو عندى ضرب من الإجماع الذى أجمعوا على إجازته، لأن من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم أربعة أفتوا به: جابر بن عبدالله، وأبو هريرة، وأسيدبن حضير،وقيس بن قهد.والإجماع عندنا إجماع الصحابة......ولم يروعن أحد من الصحابة خلاف لهؤلاء الأربعة، لا بإسناد متصل منقطع. فكأن الصحابة أجمعوا على أن الإمام أذا صلى قاعداً كان على المأمومين أن يصلوا وقعوداً......

(٣)علامه ابن حزم رحمه الله د حضرت جابر رضي الله عنه او حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه عمل خو نقل کړو مګر د ابوهريره رضي الله عنه عمل ئى نقل نه کړو بلکه قول يعنى دهغه فتوى ئى نقل کړې ده. بل د قيس بن قهد رضي الله عنه خپل عمل نه دې دهغه په روايت سره دهغه دمحلې د يوامام عمل ئى نقل کړې دې. (اوګورئى المحلى) وقال الحافظ فى الفتح: ١٧٦/٢كتاب الصلاة باب إنما جعل الإمام ليؤتم به:........ روى عبدالرزاق فى مصنفه: ٤٦٢/٢بإسناد صحيح عن قيس بن قهد: أن إماما لهم اشتكى على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: فكان يؤمنا وهوجالس ونحن جالس. وروى ابن منذر بإسناد صحيح وابن أبي شيبة فى مصنفه: ٢٢٥/٢عن أسيد بن حضير: أنه كان يؤم قومه. فاشتكى. فخرج إليهم بعدشكواه فصلى بهم قاعداً وهم قعود...وروى ابن شيبة فى مصنفه: ٢٢٤/٢بإسناد صحيح عن جابر: أنه اشتكى، فحضر ت الصلاة، فصلى بهم جالساً وصلوا معه جلوساً. وعن أبي هريرة أنه أفتى بذلك، وإسناد صحيح أيضاً.

(٤) داخبره دابن حزم رحمه الله په کلام کښې نه ده ملاؤشوې البته حافظ ابن حبان رحمه الله داسې دعوى کړې ده: انظر التعليق: ١٢٢.

(٥) دا دآخير حصه د شيخ الاسلام رحمه الله اضافه ده دابن حزم رحمه الله کلام نه دې.

انورشاه کشمیری رحمه الله په ژوند کښې ما څوخله دغوی نه ددې متعلق تپوس اوکړو مګر دغوی په شان وسیع النظر شخصیت هم لکه چه دعلومو روانه کتب خانه ورته ونیلی شی ددې خلاف هیڅ نقل پیش نه کړې شو.(۱) بهرحال دا څیز واقعی د خلجان موجب دې.

باقی دامام ابن حزم رحمه الله رومبې مطالبه چه مرض الموت کښې صحابه کرامو حضورپاك پسې شاته په ولاړه مونځ کړې وو د دې تصریح چرته ده؟ نودمودو پورې ما لټول جاری اوساتل چه یومتصل روایت د احتجاج قابل ددې متعلق ملاؤ شی خوماته ملاؤنه شو. هم په دې حالت کښې ما په فتح الملهم کښې په دې مقام لیکلی وو چه تردغه وخته پورې د هغې د چهاپ نوبت نه وو راغلی چه ما د امام شافعی رحمه الله الرساله اوکتله کومه چه په اصول فقه کښې ده او د امام شافعی رحمه الله کتاب الأم سره په مصرکښې چهاپ شوې ده. په هغې کښې هغه هم دغه دمرض الموت حدیث نقل کړې دې (۲)په دې کښې امام رحمه الله په خپل اسناد سره موصولاً روایت کړې دې چه صحابه کرامو قياماً دحضورپاك اقتداء اوکړه.(۳)

ددې روایت رجال ثقات دی او اسناد مستقیم دې. البته په دې کښې یوه خبره ډیره مستبعد معلومیدله چه دا موصول روایت رسالهٔ امام شافعی رحمه الله کښې موجود دې. لیکن حافظ رحمه الله ته ددې خبر اونه شو داډیره لرې خبره ده. مګر چه په کومه چهاپه خانه کښې دا رساله چهاپ شوې ده هغوی د دغه استبعاد ازاله اوکړه چه ناشر په حاشیه باندې اولیکل چه بعض نسخوکښې دا روایت ساقط شوې دې نواوس د استبعاد څه خبره باقی پاتې نه شوه ځکه چه کیدې شی حافظ رحمه الله ته هم هغه نسخه ملاؤ شوې وی په کومه کښې چه دا روایت موجود نه وو.(۴)

---

۱) حافظ ابن حجر رحمه الله هم د ابن حبان رحمه الله او ابن حزم رحمه الله دا دعوی اومنله دائی رد نه کړې شوه. اوګورئی فتح الباری: ۲/۱۷۷.

۲) انظر الرسالة ص: ۲۵۳-۲۵۲.

۳) الرسالة په روایت کښې خود صحابه کرامو رضي الله عنهم قیاماً داقتداء تصریح خو شته دې لیکن په دې کښې دا روایت متصل نه دې بلکه معلق دې. چنانچه دامام شافعی رحمه الله عبارت داسې دې:"... وذكر إبراهيم النخعي عن الأسود بن يزيد عن عائشة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر مثل معنى حديث عروة: أن النبي صلى الله عليه وسلم قاعداً، وأبوبكر قياماً يصلي بصلاة، وهم وراءه قياماً. نودا روایت امام شافعی رحمه الله د ابراهیم نخعی رحمه الله نه تعلیقاً ذکرکړې دې، د الرسالة بعض نسخوکښې دا روایت سند متصل سره مروی دې چه: قال الشافعي رحمه الله: أخبرنا يحيى بن حسان عن حماد بن سلمة عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة رضي الله عنها، مثل حديث مالك، وبين فيه أن قال: صلى النبي صلى الله عليه وسلم قاعداً، وأبوبكر خلفه قائماً، والناس خلف أبي بكر قياماً. حاشية الرسالة ص: ۲۵۴. خود بعض نخسو ددې جز باره کښې د الرسالة نوموړې محقق محدث کبیر علامه احمدشاکر رحمه الله لیکی: وهذه الزيادة ليس لها أصل في كتاب الرسالة، فلا توجد في أصل الربيع، ولم تذكر في النسخة المقروءة على ابن جماعة، ولا في غيرها.....

۴) لکه څنګه چه پورته تیرشو په صحیح نسخوکښې دا روایت موصولاً موجودنه دې.

دَدې نه پس ما نصب الرايه اوکتله نوهغوی هم دا روايت په متعدد طرق سره موصولاً روايت کړې دې [1] اوسندونه مستقيم دي. بيا دَ امام حازمی رحمه الله په کتاب الناسخ والمنسوخ کښې هم دا روايت موجود دې. [2]

بهرحال اوس خودا تسلی اوشوه چه دَ مرض الموت په واقعه کښې صحابه کرام رضي الله عنهم دَ حضورپاك شاته په ولاړه مونځ اوکړو په دې وجه دَامام بخاری رحمه الله په شان وسيع النظر امام مکرر تصريح کړې ده: «إنما يؤخذ بالآخر فالآخر» معلوميږی چه دَهغوی په نيز داخبره بالکل محقق وه چه صحابه کرامو رضي الله عنهم په دې واقعه کښې هم په ولاړه باندې مونځ کړې دې.

دَ جمهورو په مسلک باندې يو څو اشکالات: ① دَ «إذا صلى الإمام جالسأ، فصلوا جلوسأ» قائلين وائی چه په واقعه دَ مرض الموت کښې نه دَحضورپاك دَ طرف نه «قياماً» مونځ کولو څه تلقين شته نه څه بل قول. او «په خلاف دَدې» په سقوط عن الفرس قصه کښې «إذا صلى الإمام جالسأ، فصلوا جلوسأ» «په ذريعه» يوکلی قانون او عام ضابطه بيان شوې ده. اوعمومًا علماء، خصوصاً حنفيه دَ قول اوکلی قانون رعايت او تحفظ زيات کوی په نسبت دَ واقعاتو جزئيه. نو «دلته» ضابطه اوکلی قانون او قول خو «إذا صلى الإمام جالسأ، فصلوا جلوسأ» دې اودَدې په مقابله کښې چه کوم څيز پيش کولې شی «يعنی دَ مرض الموت قصه» هغه څه قانون او قول نه دې صرف يو واقعه جزئيه ده په کوم کښې چه دَ خصوصيت وغيره احتمال قائم دې. لهذا دَعام ضابطې په ځائی ساتلو سره دَ مرض الموت په واقعه کښې تاويل اوکړئی يا دا په خصوصيت باندې محمول کړئی.

اوداخبره دَخصوصيت تائيد کوی چه په دې واقعه کښې بعض عمل داسې شوې چه په اتفاق سره به په خصوصيت باندې محمول کولې شی. [3] هغه دا چه استخلاف امام «يعنی دَامام هم په مانځه کښې دويم سړې خپل خليفه جوړول» يا خودَ حدث دَ وجې نه کيږی يا مقدار مايجوز به الصلاة کولونه وړاندې حصر «يعنی دَقراءت نه عاجز» کيدودَ وجې نه، بغيردَ څه عذرنه استخلاف په يو مشهور مذهب

---

[1]) نصب الرايه کښې نفس حديث مرض الموت په موصول طرق سره موجود دې مګر په هغې کښې قيام مامومين تصريح نشته دې. دَ قيام مامومين دَ تصريح والا روايت صرف دَ بيهقی معرفة السنن والآثار په حواله سره راغلې دې مګر امام زيلعی رحمه الله دَدې سند نه دې ذکرکړې. اوګورئی: نصب الراية: باب الإمامة، الحديث الحادی والسبعون ۲/٤٦-٤١.

[2]) دَامام حازمی رحمه الله په روايت کښې صرف دَ قيام ابی بکر رضي الله عنه تصريح ده چنانچه دَهغې الفاظ دادی: .... فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى جلس عن يسار أبي بكر. قالت: عائشة :فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بالناس جالسأ، وأبوبكر قائم، يقتدي أبوبكر بصلاة رسول الله ﷺ والناس تقتدون بصلاة أبي بكر. قال الحازمي رحمه الله: هذا حديث صحيح ثابت، الاعتبار في الناسخ والمنسوخ للحازمي: ۱/٤١٦.

[3]) كمال قال الطحاوي في شرح معاني الآثار: ۱/۲۷۳.....ويذهب محمدبن الحسن إلى أن ماكان من صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم قاعداً في مرضه بالناس وهو قيام: مخصوص، لأنه قد فعل فيها ما لا يجوز لأحد بعده أن يفعله من: أخذه في القراءة من حيث انتهى أبوبكر، وخروج أبي بكر من الإمامة إلى أن صار مأمومًا في صلاة واحدة، وهذا لا يجوز لأحد من بعده باتفاق المسلمين جميعًا، فدل ذلک على أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد كان خص في صلاته تلک بما منع غيره.

كښې جائز نه دې. چنانچه درمختار[1] کښې چه چرته د استخلاف مسئله بيان کړه چونکه دا واقعه (دمرض الموت) دقواعد خلاف وه په دې وجه هغوی دا تاويل اوکړو چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته به حصر شوې وی (په دې وجه د حضورپاك د هغه په ځائې امام جوړشو) مګر دا ځيز د روايت نه چرته نه ثابتيږی لهذا لامحاله په دې واقعه کښې استخلاف بغيرد عذر نه به په خصوصيت باندې محمول کولې شی.

دغه شان فاتحه کوم چه رکن يا واجب ده د دې ټوله يا څه حصه د حضورپاك نه فوت شوی وه ځکه چه حضورپاك خونه د ابوبکر رضی الله عنه اقتداء اوکړه چه د هغه قراءت حکماً د حضورپاك په حق کښې قراءت اوګنړلې شی بلکه حضورپاك راتلو سره پخپله امام جوړشو اونه پخپله حضورپاك هغه فوت شوې فاتحه اولوستله بلکه چه د کوم ځائې نه ابوبکر رضی الله عنه قراءت پريخودې وو هم د هغه ځائې نه رسول الله صلی الله علیه وسلم شروع کړو لکه چه د رواياتونه ثابته ده.[2] نولامحاله به دا هم په خصوصيت باندې محمول کولې شی. بياحضرت ابوبکر رضی الله عنه چه د حضورپاك طرف ته ولاړ وو. [3] دا هم څه د خصوصيت شان لرې ګنې ده له د مقتديانو په صف کښې اودريدل وو.

په دې ټولو خبرو باندې د غور کولونه دا ځيزواضح کيږی چه (دمرض الموت واقعه کښې) غالباً د صديق اکبر رضی الله عنه امامت بالکليه نه دې نظر اندازکړې شوې بلکه په يوه درجه کښې د څه وجې نه د هغې رعايت هم پاتې دې. لکه داسې ګنړل پکاردی چه اصل امام خو هم حضورپاك وو مګر د حضرت ابوبکر رضی الله عنه امامت هم بالکليه نظر انداز نه کړې شو بلکه د صديق اکبر رضی الله عنه امامت د حضورپاك امامت يو بل کښې مندمج شوې وو. هم په دې وجه حضرت ابوبکر رضی الله عنه د مقتديانو د صف نه وړاندې په موقف امام کښې پاتې شو. اوکله چه د هغوی د امامت څه رعايت پاتې شو نو د هغه د قراءت هم اعتبار پاتې شو. په دې تقدير باندې د حضورپاك نه فاتحه ټوله يا څه جز فوت کيدل هم لازم نه راځی ځکه چه د صديق اکبر رضی الله عنه قراءت حکماً د حضورپاك قراءت شو.

الغرض د صديق اکبر رضی الله عنه امامت ترپوحده پورې مرعی (اومعتبر) پاتې شوبالکليه غير معتبر اونه ګرځولې شو. چنانچه د رواياتو الفاظ هم دې طرف ته څه اشاره کوی مثلاً صحابه کرام رضی الله عنهم فرمائی **(والناس يصلون بصلاة أبي بكر رضى الله عنه)**[4] **(يقتدي الناس بصلاة أبي بكر رضى الله عنه. رواه مسلم)**[5] لکه چه دې الفاظو کښې تاويل اوکړې شو چه مراد دادې خلقو به د ابوبکر رضی الله عنه تکبيرات اوريدو سره انتقالات کول. [6] مګر ظاهر لفظ خوهم دې طرف ته اشاره کوی چه د ابوبکر رضی الله عنه امام دقوم په حق کښې من وجه اخير پورې قائم پاتې شو اودا د حضورپاك خصوصيت وو چه حضورپاك راغلو دهغوی

---

[1] ٦٠٤/١.

[2] أخرجه أحمدفي مسنده: ٢٠٩/١من طريق أرقم بن شرجيل عن ابن عباس، عن عباس بن عبدالمطلب: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: فى مرضه: مروا أبابكر يصلى بالناس..... الحديث، وفيه: ثم جلس رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى جنب أبي بكر، فاقترأ من المكان الذى بلغ أبوبكر رضى الله عنه من السورة (قال محققوالكتاب: صحيح لغيره) وأخرجه أبويعلى الموصلى فى مسنده رقم الحديث: ٦٦٧٤، ٦/٦والدارقطنى فى سننه : ٣٨٢/١كتاب الصلاة باب صلاة المريض جالساً بالمأمومين وأخرجه ابن ماجة فى سننه ص:٨٧مطولاً، من حديث ابن عباس به

[3] انظر التعليق رقم: ١٠٧، ١١٧.

[4] أخرجه مسلم فى صحيحه: ١٧٨/١.

[5] ١٧٩/١.

[6] فتح البارى: ١٥٦/١كتاب الأذان باب حدالمريض أن يشهد الجماعة، المسوى شرح المؤطا: ١٧٣/١.

امام جوړشو. اوس چه د خلقو په حق کښې د صديق اکبر رضي الله عنه امامت يوشان سره اومنلې شو نووينا کونکې ونيلی شی چه ابوبکر رضي الله عنه خو مونځ شروع کړې هم وو په ولاړه په دې وجه باقی مقتديانوله هم په ولاړه پاتې کيدل پکاروو. (لهذا د دې حديث نه استدلال چه د امام جالس کيدو په صورت کښې مقتدی به هم په ولاړه مونځ کوی صحيح پاتې نه شو) يوه خبره خودا ده.

② دويمه خبره داده چه شيخ ابوالحسن سندهی رحمه الله وائی(۱)چه ((إذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) دا څه مستقل قاعده اومستقل مسئله نه ده بيان کړې بلکه دانی په يو بله ضابطه باندې متفرع کړې ده يعنی: ((أنما جعل الإمام ليؤتم به)) دا معنى اتمام (اوحکم د اقتداء) باندې فاء تفريعيه سره يوڅو څيزونه متفرع کړل. دغه ټولونه يو دادې چه ((فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) نوچه کله هغه علت متفرع عليها يعنی د امامت وظيفه اواتمام اوس هم موجود دې نو په دې باندې متفرع کيدونکې څيز هم باقی پاتې کيدل پکاردی ګنی د دې هيڅ معنی نشته چه علت خو دې هم هغه شان باقی پاتې شی اودهغې اثر دې په هغې باندې متفرع نه وی.(۲)

③ دريمه خبره داده چه سقوط عن الفرس په واقعه کښې کله چه خلقو په ولاړه اقتداء کړې وه نود مانځه نه پس حضور پاك اوفرمائيل: ((إن كدتم آنفاً تفعلون فعل فارس والروم))(۳)

يعنی ستاسو په دې فعل کښې تشبه ده د فارس او روم (والو) د عمل سره (ځکه چه دهغوی بادشاه ناست وی او خلقو دهغوی په مخکښې ولاړ وی) نو (د امام په ناسته باندې دمونځ کولو په وخت د مقتديانو په ولاړه باندې دمونځ کولو په صورت کښې) دا تشبه اوس هم باقی ده لهذا هغه ممانعت هم هغه وخت باقی پاتې کيدل پکاردی.

ددې اشکال دشاه ولی الله رحمه الله دطرف نه جواب: ددې آخری خبرې باره کښې شاه ولی الله رحمه الله ليکلی دی چه کوم وخت اسلامی اصول پوره واضح او مستقر شوی نه وو نوترهغه وخته پورې د دغه تشبه نه دبچ کيدلودپاره رسول الله صلى الله عليه وسلم دا فرمانيلی ووچه ((فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) اوس چه اسلامی اصول بالکل مستقر مستحکم او واضح شوی نو چه په مانځه کښې کوم اصل حکم وو (يعنی) ﴿ وَقُومُوا

---

(۱) ولفظه : ثم لا يخفى أنه صلى الله عليه وسلم جعل العقود الإمام من جمله الاقتداء به حكم ثابت غير منسوخ بالاتفاق، فينبغي أن يكون القعودعند قعود الإمام كذلك، وأيضاً قد أشار صلى الله عليه وسلم إلى علة تحريم القيام عند قعود الأمة بأنه يشبه تعظيم الائمة فى الصلاة كتعظيم فارس والروم ملوكهم، والصلاة ليست محلاً لتعظيم غير الله، ولا شك أن هذه العلة دائمة، فينبغي أن يدوم معلولها، إذالأصل دوام المعلول عند دوام العلة. والله تعالى أعلم: حاشية السندی علی صحیح مسلم: ۱/۱۸۱-۱۸۰.

(۲) مطلب دادې چه حضورپاك يو عام ضابطه اواصول بيان کړل چه د امام اقتداء ضروری ده ددې اصل نی يوڅو فروعات بيان کړل دکوم نه چه يو دادې چه د امام په ناسته باندې دمونځ کولو په صورت کښې دې مقتديان هم په ناسته باندې مونځ اوکړی ځکه چه مذکوره اصل يعنی د امام اقتداء هم په دې صورت کښې ده اودا اصل اود اقتداء حکم د امام اوس هم موجود دې چه د ټولو په نيز د امام اقتداء ضروری ده لهذا ددې دا فرع ((إذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) هم موجود کيدل ضروری دی ګنی لازم به راځی چه اصل خو دې خوموجود وی اوددې فرع دې نه وی.

(۳) رواه مسلم فی صحيحه: ۱/۱۷۷.

لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ (البقرة: ۲۳۹) هم هغه واپس راؤگرځيدو او دهغه تشبه نه اغماض اوتسامح اوکړې شو ځکه چه اسلامي امور د نورو امورو نه بالکل واضح اومتميز شوي دي (۱).

مګر اول خو په دې کښې هم دغه کلام دې چه مسئله دتشبه اوس هم باقي ده بالکليه ختمه شوې نه ده. اوکه چرې دا اومنلې شي چه اسلامي اصول مستحکم کيدو نه پس دتشبه په مسئله کښې څه اغماض کړې شوې يا هغه معتبر پاتې نه شو لهذا اوس ﴿وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ باندې عمل کول پکار دي نو په دې کښې کلام دادې چه د ﴿وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ (حکم) اوس هم دعذر د وجې نه په اتفاق سره ساقط کيږي (چنانچه د معذور دپاره په ناسته مونځ کول جائزدي) اوپه مسئله مانحن فيه کښې چه مونږ د مقتديانونه قيام ته ساقط وايو داهم دعذر دوجې نه دی. په دې ځاني کښې عذر دادې چه امام ناست دې مونځ کوی اوحديث شريف دې مشاکلت صوری ته (يعني د مقتديانو د ناست امام مشابهت اختيارونکې ته) دامامت وظيفه اوانتمام (اومقتضاء اقتداء) نه ګرځوو چه (اوفرمائيلې شو) ((فإذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً))نولکه چه يوخارجي سبب دسقوط قيام دپاره نه دې مګر دمعنی انتمام او وظيفه داقتداء پوره کولودپاره مقتديانوله کيناستل پکاردي (۲).

چنانچه دا اوګورئي چه دامام سهو موجب وی په مقتديانو باندې د سجده سهودپاره، حالانکه دمقتديانونه هيڅ سهو نه وی شوې. اوکه چرې څان له دمقتديانونه سهو هم اوشي بيا هم په هغوی باندې سجده سهو (واجب) نه وی. دا ټول وظيفه انتمام (اودافتداء تقاضې) پوره کولود پاره وی. دغه شان که چرې مسئله مانحن فيه کښې بغيرد څه خارجي سبب نه محض وظيفه د انتمام (او مقتضاء د اقتداء) پوره کولودپاره دمقتديانونه نه قيام ساقط اومنلې شي په وجه ددې حديث (سقوط عن الفرس) نوڅه استبعاد دې؟

دې نه علاوه يوبل څيز دادې چه نص کښې خو﴿وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ مطلقًا راغلې دې بيا آيا په نفل کښې هم قيام فرض دې؟ (ښکاره خبره ده چه فرض نه دې) حالانکه په (نفل کښې هم) باقي ټول ارکان بحالها باقي دی. نودا امر منصوص ((قوموا)) عام مخصوص منه البعض شو اجماعًا، نو اوس دوباره په خبر واحد سره ددې (نور) تخصيص کيدې شي اوهغه خبر هم دغه حديث (سقوط عن الفرس) دې (ددې په وجه دامام د جالس کيدو په وخت به دمقتديانونه د قيام تخصيص کوی اووائي به چه په دې حالت کښې دخبرواحد د وجې نه قيام ساقط دې لهذا ددې نص قرآني نه د جمهورو استدلال صحيح نه دې).

د دلائلو په رڼاکښې د ابن حزم رحمه الله د مسلک قوت: غرض داکه د دلائلو په اعتبارسره په انصاف باندې غوراوکړې شي نود امام ابن حزم رحمه الله مسلك قوی معلوميږي (۳) ځکه چه هغوی دا خبره

---

۱) حجة الله البالغة ۲۷/۲.

۲) أشار إلى هذا الإمام ابن دقيق العيدفى إحكام الأحكام: ۲۰۴/۱بقوله: قوله وإذا صلى جالسًا فصلوا جلوساً. أخذ به قوم، فأجازوا الجلوس خلف الإمام القاعد للضرورة مع قدرة المأمومين على القيام. وكأنهم جعلوا متابعة الإمام عذراً فى إسقاط القيام

۳) ابن حزم رحمه الله اول هم دنورو ډيرو علماؤ مثلاً حافظ عبدالرزاق حافظ ابن خزيمه امام ابن المنذر حافظ ابن حبان رحمهم الله وغيره هم ددې قول طرف ته تلی دی. اوګورئي مصنف عبدالرزاق: ۴۶۳/۲صحيح ابن خزيمه:۳/۵۷-۵۳ صحيح ابن حبان: ۲۶۹،۲۸۴/۳فتح الباری:۱۷۷/۲-۱۷۶. وقال عبدالرزاق:ت:۲۱۱فى مصنفه: مارأيت الناس إلا على أن الإمام إذا صلى قاعداً صلى من خلفه قعوداً، وهى سنة من

وړاندې کړې ده چه په تعامل د صحابه کرامو رضي الله عنهم صرف د ځلورو صحابه کرامو عمل په دې مسئله کښې ملاويږي او د ځلورو واړو عمل هم دغه نقل دې چه (هغوی) «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً»، باندې عمل کړې. د دې خلاف د يوصحابي هم عمل نقل نه دې ګنې د دغه ځلورو واړو په عمل باندې به چرته د يوصحابي انکار هم نقل نه دې. لهٰذا دا يوقسم اجماع شوه. تردې چه د امام ابن حزم رحمه الله دعوى بالكل صحيح معلوميږي ځکه چه مونږ ته ترننه پورې د دې خلاف څه يو نقل هم ملاؤ نه شو نودا يوڅيز دې چه زړه ته لګيدونکې دې. بلکه امام ابن حزم رحمه الله خو وړاندې تلو سره د تابعينو «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً»، باندې د اجماع دعوى کړې ده اوليکلي دی چه د ټولو نه اول چا د «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً»، خلاف فتوى ورکړې ده هغه مغيره بن مقسم رحمه الله وو په کوفه کښې هم د دې نه دا مسئله حماد بن سليمان رحمه الله واخسته او د حماد رحمه الله نه امام ابوحنيفه رحمه الله واخسته. (۱)
ليکن داخبره (چه د ټولو نه اول دا فتوى مغيره ورکړه) د ابن حزم غلو ده ځکه چه (که چرې هم دغه خبره ده نو) په حجازکښې امام شافعي ته (دامسئله) بيا د کوم ځائې نه ملاؤشوه؟ بلکه روستو اکثر علماء هم د دې قائل شو چه (د امام جالس کيدو په صورت کښې) دې مقتدی په ولاړه باندې مونځ کوی.
الحاصل د ابن حزم رحمه الله غلو پريخودو سره د هغوی روميې خبره ډيره قوي زور داره او مؤثر ده چه صرف د ځلورو صحابه کرامو عمل ملاؤ شو. (۲) او د ځلورو واړو عمل بغيرد خلاف اوبغيرد نکير هم دغه نقل دې؟ (چه هغوی پسې شاته مقتديانو په ناسته مونځ اوکړو) حالانکه دامعامله د جمع وه اوپه هغې کښې د دوو دريو واقعه د حضورپاك نه د پس ده.

پدې مسئله کښې د حافظ ابن حجر رحمه الله مسلك اود هغه دليل: چنانچه حافظ چه په دې مسئله باندې بحث کړې دې (۳) هلته د ډيراوږدو خبرو اترونه پس په آخره کښې عاجزکيدو سره پخپله د يو داسې قول قائل شوې دې چه د يومذهب هم نه دې. هغوی فرمائی چه (د امام جالس کيدو په صورت کښې) د مقتدی قيام کول جائز دی اوجلوس مستحب دې اوونی ونيل چه په دې سره به په ټولو احاديثو کښې تطبيق اوشی. پداسې توګه چه مرض الموت واقعه د جواز د بيان د پاره (قيام مقتدی مع جلوس الامام) باندې محمول دې او «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً»، امر د استحباب د پاره دې. او د دې د پاره حافظ صاحب يو تائيد هم پيش کړې دې هم دغه د عطاء (بن ابی رباح) مرسل، کوم چه واقعه د مرض الموت سره متعلق دې او د کوم تذکره چه اول هم يوځل راغلې ده (۴) په دغه مرسل کښې دا جز هم دې چه د مانځه نه پس حضورپاك اوفرمائيل «لواستقبلت من أمري ما استدبرت ما صليتم إلا قعوداً»، يعنی ما چه روستو کومه خبره اوکتله که چرې دغه خبره ماته اول معلومه شوې وه نوتاسو به هم په ناست باندې مونځ

غير واحد. اوعلامه ابن الهمام رحمه الله فتح القدير کښې: ۱/۳۲۱ مسلك احمد بن حنبل رحمه الله ته أنهض من جهة الدليل وئيلې دې.

(۱) دا دعوى ابن حزم رحمه الله په کلام کښې ملاؤ نه شوه البته حافظ ابن حبان رحمه الله په خپل صحيح کښې ۲/۲۷۳ کښې داخبرې ليکلې دی.

(۲) انظر التعليق: رقم: ۱۲۳.

(۳) فتح الباري: ۱۷۷/۲ کتاب باب أنما جعل الإمام ليؤتم به.

(۴) مقدمه ابن الصلاح ص: ۲۰۷ شرح نخبة الفكر: ۵۱-۵۰.

كولو بيافرمائى ((فإذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً)) نو دي جزنه اوس يوه بله خبره راؤخى چه حضورپاك مرض الموت كښې هم دَ مقتديانو په حق كښې قيام ناخوښه كړو او جلوس ته ئې ترغيب وركړو.
حافظ صاحب رحمه الله دَدې نه دَخپل قول تائيد داسې رااويستو چه حضورپاك ﷺ (دَ مانځه) دَ راګرځولو حكم ورنه كړو. كه چرې (دَ امام دَ جلوس په وخت په مقتديانو باندې) جلوس واجب وې نوخامخا به ئې دَ مونځ راګرځولو حكم وركولو صرف دومره ئې اوفرمائيل چه ((فإذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً)) نو كم نه كم (دَ امام دَ ناستې په صورت كښې دَ مقتدى كيناستل) مستحب كيدل ضرور پكاردى.
دَ مذكوره دليل جواب: ليكن اول دامرسل دَ (عطاء بن رباح رحمه الله) دې اوپخپله حافظ صاحب رحمه الله تهذيب التهذيب كښې دَعطاء مرسل ته دَټولو مراسيل نه ضعيف وئيلې دې.(١) بل (فرض كړه كه دا تسليم هم كړې شى نوبياهم) غالب ګمان دادې چه داجمله ((لواستقبلت من أمري مااستدبرت ماصليتم إلا قعوداً)) به ئې هم دَ سقوط عن الفرس په واقعه كښې فرمائيلى وى ځكه چه دې واقعه كښې اوله ورځ صحابه كرامو په نفل كښې په ولاړه اقتداء كړې وه. هغه وخت حضورپاك څه نه وو فرمائيلى. بيا په دويمه ورځ فرضو كښې هم صحابه ولاړوو حضورپاك منع كړل. (٢) حضورپاك به فرمائيلى وى چه روستو ماته ګله دَ تشبه وغيره خيال پيدا شو كه چرې دَغه خيال اول راغلې وې نوتاسو به په اوله ورځ هم مونځ په ناست كولو يعنى هم په هغه ورځ به مې دَاودريدونه منع كولې. نودامجموعه دَكلام ((لواستقبلت من أمري مااستدبرت ماصليتم إلا قعوداً)) ((فإذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً)) حضورپاك هم دَغه دَ سقوط عن الفرس په قصه كښې اوفرمائيل ليكن حضرت عطاء رحمه الله ته كيدې شى په دې كښې اختلاف شوې وى چه داكلام ئې دَمرض الموت په واقعه كښې بيان كړو.
واقعه دَ سقوط عن الفرس او واقعه دَ مرض الموت دې دواړو كښې دَخلقونه داسې ګډوډوالې شوې دې. چنانچه مسلم: په يو روايت كښې حضرت ابوالزبير رضي الله عنه په واقعه دَ سقوط عن الفرس كښې دا جمله وئيلې ده چه ((وأبوبكر يُسمعنا)) په ظاهر دلته هغوى ته اختلاط اوشو چه دَمرض الموت دَ واقعې خبره ئې دَ سقوط عن الفرس په واقعه كښې اولګوله په ظاهره په دې واقعه كښې ((وأبوبكر يُسمعنا)) نه دې شوې (بلكه دَ مرض الموت په واقعه كښې شوې) ځكه چه دَ مرض الموت په واقعه كښې دَ جماعت قصه بيان شوې ده چرته چه ډير سړى وو اود مرض دَ ضعف دَ وجې نه دَ رسول الله ﷺ آواز په مزه وو په دې وجه دَمسمع تكبير ضرورت پيښ شو په خلاف دَواقعې سقوط عن الفرس. هلته سړى كم وو ځكه چه (داواقعه بالاخانه كښې پيښه شوې او) بالاخانه كښې به څومره سړى راځى؟ او ښكاره خبره ده چه دَ تپوس دَپاره يوځائى كيدل په ډير شمير كښې كسان نه راځى. بيا هغه وخت دَ حضورپاك ﷺ آواز په مزه شوې هم نه وو ځكه چه هغه وخت دَ رسول الله ﷺ په خپه مبارك كښې تكليف وو نور خو

---

١) داحافظ رحمه الله دَامام احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل كړى دى اوګورئى تهذيب التهذيب: ٥٦٩/٥ ترجمه عطاء.
٢) انظر التعليق رقم: ٩١.

حضورپاک صحیح اوتندرست وو (لهذا په دې واقعه کښې د مکبر ضرورت نه وو)، اصل خبره دا ده چه راوی ته په دواړو واقعاتوکښې اختلاط شوې. (۱)
بهرحال حافظ ابن حجر رحمه الله د امام ابن حزم رحمه الله د دلائلونه ویریدوسره په احادیثوکښې د تطبیق ورکولو دپاره دا مسلك اختیارکړو مګر په ائمه حضراتوکښې د چاهم دامسلك نه دې. امام مالك رحمه الله اوامام محمد رحمه الله خودې قسم خبرو ته کتلوسره بس د بحث جرړه پرې کړه چه د جالس امامت هډو صحیح نه دې اود حضورپاك عمل ئې په خصوصیت باندې محمول کړو.
د حنابله په مذهب باندې د حافظ ابن سیدالناس رحمه الله تنقید: حنابله خوشحاله دی چه مونږ یو داسې مسلك اختیارکړې چه په احادیثوکښې نه څه تعارض پاتې شو اونه یوحدیث ترك کول اوشو. مونږ د امام جلوس بادی اوطاری کښې فرق اوکړو. پس د مرض الموت په واقعه کښې د امام کیناستل شروع وو لمامر، په دې وجه مقتدیانو تول ولاړ پاتې شو اود سقوط عن الفرس په واقعه کښې جلوس امام بادی وو په دې وجه مقتدیانوته هم د جلوس حکم اوشو. بس «دې تفصیل سره» ټول روایتونه منطبق شو او حنابله ډیر خوشحاله شو.
د هغوی په دې خوشحالئی باندې حافظ ابوالفتح ابن سیدالناس یعمری رحمه الله اوونیل چه بیشکه دحنابله کوم مسلك دې په هغې سره په احادیثوکښې تطبیق کیږی مګر مجتهد له صرف په دومره خبره باندې اکتفاء نه دی کول پکار بلکه په مجتهد باندې دا هم ضروری دی چه د فرق وجه هم بیان کړی. دلته چه کوم په عذر طاری او بادوی کښې فرق کولې شی آخر دَدغه فرق مدار او بنیاد څه دې؟ په کومه بنا باندې تاسو دا فرق کوئی؟ ښکاره خبره خوداده چه په طاری اوبادی کښې هیڅ فرق اونه شی د جلوس طاری په صورت کښې هم «د جلوس بادی په شان» دې مقتدی کینی ځکه چه په مقتدیانو باندې په هرحال کښې د امام متابعت ضروری دې او د دغه ټولو نه د امام د اتباع په حدیث کښې دا هم بیان کړو چه «**وإذا صلی الإمام جالسا فصلوا جلوسا**» اودائې هم په هغه معنی د ائتمام متفرع کړه. نو پکار دی چه څنګه د عذر بادی په صورت کښې مقتدی کینی دغه شان په عذر طاری کښې هم دې امام سره کینې (ځکه چه) مناط حکم یعنی د امامت وظیفه او ائتمام دواړه ځایه بحاله موجود دې نو په حکم کښې د فرق څه وجه ده؟
دحدیث سقوط عن الفرس باره کښې دحضرت شاه صاحب رحمه الله توجیه انور شاه صاحب کشمیری رحمه الله دلته یوه بله طریقه اختیارکړې. (۲) هغوی وائی چه داکوم حدیث دې «**إنما جعل الإمام لیؤتم به**........ **إلی قوله: وإذا صلی الإمام جالسا فصلوا جلوسا**»، دَدې اصل مقصد دانه دې چه «د امام په ناسته باندې د مونځ کولو په صورت کښې» په هرحال کښې دې مقتدی هم امام سره کینی (مونځ) دې اوکړی بلکه مقصود اصلی دې سره دومره خودل دی چه شرعا ترکومې پورې مساغ (اوګنجائش) وی مقتدیانوسره دامام مشاکلت (اومشابهت) مطلوب دې. باقی دَدې تفصیل چه په کوم صورت کښې امام سره کینی او په کوم صورت کښې دې نه کینی، هغه دلته مذکورنه دی بلکه دا د نورو قواعدو او دلائلو نه اخذ کول

---

۱) اختلاط به هغه وخت ثابتیږی کله چه د ابوالزبیر رضي الله عنه روایت سقوط عن الفرس واقعې سره متعلق وی، خود حافظ ابن حبان رحمه الله دعوی داده چه دا روایت د مرض الموت واقعې سره متعلق دې.
۲) فیض الباری: ۲۴۸/۱-۲۴۲.. ۴۰۵-۴۰۲ العرف الشذی علی حامع الترمذی: ۸۶/۱

پكاردي چه چرته شريعت بغيرد عذر او اضطرار نه د كيناستوگنجائش كيخودي دي. (اوچرته بغيرد عذر نه د كيناستو اجازت نه دي وركړې چنانچه) چرته چه شريعت مقتديانو ته بغيرد عذر او اضطرار د كيناستو اجازت وركړې وي هلته به داحكم وي چه دامام مشاكلت (او مشابهت) دپاره تاسو هم كيننى سره ددې چه تاسو پخپله معذوره نه ئى. خو بياهم د ((إنما جعل الإمام ليؤتم به)) موافق د امام اتباع اوكړئى. مثلاً كه چرې مقتدى متنفل وى اود يو امام جالس شاته اقتداء اوكړى نوشريعت ده ته اجازت وركوى لهذا (د امام) مشاكلت دپاره كيناستل دهغه په حق كښې به افضل وى سره ددې چه هغه پخپله معذور نه وى. چنانچه زمونږه فقهاؤ هم ليكلى دى(1) كه چرې په تراويح كښې امام جالس وى نود مقتديانود پاره افضل او اولى هم دغه ده چه هغوى دې هم كينى سره ددې چه هغوى معذوره نه وى. ځكه چه د نفل مونځ كيدو د وجې نه هغوى ته شرعاً مساغ شته لهذا كيناستل پكاردى دي دپاره چه مشاكلت قائم شى. اوكه چرې مقتدى مفترض وى نوهلته دا نه شى كيدې ځكه چه هلته ده ته شرعاً د كيناستو مساغ نشته.

په دې توجيه او تقرير باندې اشكال: (مگر مذكوره تقرير د يوڅو وجوهاتو په وجه محل نظر دې):

(الف): ددې تقرير په وجه (حديث: **إذاصلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً**) كښې به يوخو قيد لگولې كيږى چه ((**فصلوا جلوساً أي: مهما أمكن شرعاً**)) (يعنى چه يوطرف ته د نورو دلائلو په بنياد باندې شرعاً اجازت وى نوهلته دې په ناسته مونځ كوى) حالانكه ددې قيد دپاره دليل پكاردې كوم چه دلته مفقود دې).

(ب): دويم دا چه (ددې توجيه مطابق) د ((**فصلوا جلوساً**)) امر به د استحباب د پاره اخستلې كيږى لكه چه حافظ ابن حجر رحمه الله ونيلى وو ځكه چه د احنافو په نيز د جلوس وجوب خو په يوصورت كښې نشته دې اوفقهاؤ د تنفل په صورت كښې د مقتدى جلوس ته (كوم وخت چه امام جالس وى) اولى او افضل ونيلى دى كمامر. (او امر په استحباب باندې محمول كولو دپاره قرينه پكار ده اوهغه چرته ده؟).

(ج): خير ددې دوارو مونږ تحمل كوو مگر په دې كښې د يوڅيز د ثبوت ضرورت دې هغه دا چه (سقوط عن الفرس په واقعه كښې) په دويمه ورځ چه كوم مونځ اوكړې شو په كوم ورځ چه حضورپاك دا اوفرمائيل (چه **إنما جعل الإمام ليؤتم به..... الخ**) په هغه مونځ كښې رسول الله ﷺ يقيناً مفترض وو او صحابه څه وو مفترض يا متنفل؟ كه چرې صحابه كرام هم مفترض وو نوبيا دا ټول مطلب (كوم چه شاه صاحب بيان كړې دې) بيكاره دې اوكه چرې ثابته كړې شى چه صحابه متنفل وو نوبيا د دې مطلب گنجائش شته مگر ددې دپاره څه تشفى بخش ثبوت نشته دې.

شاه صاحب رحمه الله په دې باندې (چه صحابه كرام رضي الله عنهم متنفل وو) يوه قرينه بيان كړې ده چه په ظاهره معلوميږى چه هغه خلقو به دماسپښين مونځ په جمات كښې اداكولوسره راغلى وى. بيا چه كله دلته راغلل اوحضورپاك ئى په مونځ كولو سره اوليدلونود بركت د پاره ئى نفلى اقتداء اوكړه. گنى نه ئى ده كړې (يعنى كه چرې دا اووئيلې شى چه صحابه كرامو رضي الله عنهم مونځ په جمات كښې نه دې كړې) هم دلته په راتلوسره ئى اوكړو نود جمات تعطل (اودهغوى د جمع نه خالى پاتې كيدل) به لازم راشى.

ليكن دا قرينه څه قوى نه ده ځكه چه د جمات تعطل هله لازم راځى چه ټول صحابه كرام په يوځل راجمع شى حضورپاك له راشى په جمات كښې مونځ كونكې هيڅوك پاتې نه شى اودا عادة بعيده ده

(1) فتاوى قاضى خان على هامش الهندية: ١/٢٤٤-٢٤٣ باب التراويح فصل فى أداء التراويح قاعداً.

چه ټول خلق راجمع شي او د تپوس دپاره راشي (لهذا ښکاره خبره هم دغه ده چه څه صحابه کرامو رضي الله عنهم
مونځ په جمات کښې اداکړو اودتپوس د پاره راتلونکي صحابه کرامو د ماسپښين مونځ دلته ادا کړو).
شاه صاحب رحمه الله د امام مالك رحمه الله يو شاګرد د ابن قاسم رحمه الله يوقول نقل کړې دې چه صحابه کرام
متنفل وو(١) ليکن صرف د هغه قول چرته حجت کيدې شي ترکومې چه د هغې څه ماخوذ معلوم نه
وي؟ (په دې وجه شاه صاحب رحمه الله مذکوره تقرير زړه ته څه ښه نه لګي).

د بحث خلاصه: لنډه دا چه ما په دې مسئله کښې ډير غور اوکړو اود خپل وس موافق ډير کوشش
تفتيش او لټون اوکړو ليکن زمونږ بلکه د جمهور علماؤ په مذهب کښې ماته پوره تسلي او شرح
صدر حاصل نه شو. اولکه چه مونږ مقلد کيدو د وجې نه به هم په خپل مذهب باندې فتوی ورکوو اود
مسلك ائمه نه خروج نه شو کولې ځکه چه زمونږ په شان د خلقو څه هستی ده چه د مجتهدينو خلاف
اوکړو. مګردخپل علم موافق د دلائلو په اعتبارسره دامام ابن حزم رحمه الله قول په دې مسئله کښې قوی
ښکاري.

د مرض الموت واقعه کښې صحابه کرامو قياماً اقتداء ولې اونه کړه؟ بيا په زړه کښې دې ځيزلږ شان
شك اچولو چه اوس د رواياتونه په تسلئی سره ثابته شوه چه د مرض الموت په واقعه کښې صحابه
کرام رضي الله عنهم رسول الله ﷺ پسې په ولاړه مونځ کولو. اوس په دې کښې دا شك پيښيږي چه کله صحابه
کرامو اول ځل (سقوط عن الفرس په واقعه کښې) عملاً هم اوقولاً هم د «**وإذا صلى الإمام جالسا فصلوا
جلوسا**» امر صريح اوريدلې وو نوبيا په دغه واقعه د مرض الموت کښې دحضورپاك امام جالس
جوړيدو نه پس دوی ولې ولاړ پاتې شو؟ دا خو ناممکن خبره ده چه صحابه کرام رضي الله عنهم د رسول الله ﷺ
نه يوحکم واوري اوبيا يو نه دوه نه ټوله جمع په جمع د هغې خلاف عمل اوکړي.

ددې (اشکال جواب) سره متعلق زما په ذهن کښې يوه خبره راځي دکومې طرف ته چه لږه شان اشاره
ما وړاندې هم کړې ده. او هغه دا چه په دې قصه (مرض الموت) کښې بعض امور يقيناً داسې واقع
کيږي کوم چه لامحاله ټول خلق هم په خصوصيت باندې محمول کوی. چنانچه د ټولو نه لوئی يوسبب
خو هم دغه دې چه بغيرد څه عذر مبيح د استخلاف امام ارتکاب اوکړې شو. بعض چه کوم تاويل
کړې دې چه کيدې شي د حضرت ابوبکر رضي الله عنه د قراءت نه حصر شوې وو دا صرف اټکلی خبره ده په
کوم چه تر ننه پورې هيڅ څه نقل پيش نه کړې شو. بيا استخلاف هم داسې چه يوداسې هستی خليفه
جوړکړې شو چه د سره په مانځه کښې شامل نه وو (ځکه چه حضورپاك راتلوسره دحضرت صديق
اکبر رضي الله عنه په ځائې امام جوړشو دې نه وړاندې حضور عليه السلام په مانځه کښې شامل نه وو).

دويم ځيز په يوه درجه کښې داهم دې چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه د مقتديانو صفونوته هم رانغلو قاعده
خو هم د دغه مقتضی وه چه خپل موقف ئې پريخودې وې په صف کښې شامل وې لهذا په يوه درجه
کښې داهم څه د تامل قابل ځيز دې. داخبرې ټول خلق هم په خصوصيت باندې محمول کوی خاص کړ
د استخلاف مسئله. اوعموماً د خصوصيت صورت دا بيانولې شي چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه بالکليه د
امامت نه اخوا شو هغه امام پاتې نه شو بلکه اوس د هغوی په ځائې باندې حضورپاك امام جوړشو.
حالانکه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه هيڅ عذر نه وو پيښ شوې نو ولې به شي چه دا د رسول الله ﷺ
خصوصيت وو د هغوی په موجودګئي کښې سابقه امام که چرې هغوی غواړي نومعطل کولې شي

---

(١) العرف الشذي على جامع الترمذي: ١/٨٦.

دغه شان حضرت ابوبكر ﷺ مقتدي جوړيدو سره دمقتديانو په صف كښې رانغلو هم هلته پاتې شو دا هم څه خصوصي وجه وه.

بهرحال په دې امورو كښې خصوصيت زه هم منم ليكن په دې خاني كښې دخصوصيت صورت او معنى سره متعلق زما په ذهن كښې يوه بله خبره راځي. هغه دا چه په دې واقعه دمرض الموت كښې د رسول الله ﷺ تشريف راوړلونه پس بيشكه امام جوړشوي وو اوحضرت ابوبكر ﷺ د حضورپاك مقتدي جوړشو. مگر دَدې نه باوجود د نورو مقتديانو په اعتبار د ابوبكر ﷺ امامت چه داول نه راروان وو بالكليه غير معتبر او نظر انداز نه كړې شو دهغوى په حق كښې د حضرت ابوبكر ﷺ امامت هم في الجمله باقي اوساتلې شو.

زه د خپل دې خيال په تائيد كښې يوخاص څيز طرف ته توجه راگرځول غواړم. هغه دا چه د احاديثونه معلوميږي چه مرض الموت كښې كله رسول الله ﷺ د جمات تشريف راوړو نه معذوره شو نو حضورپاك حضرت ابوبكر ﷺ د امام جوړولوډير زيات اهتمام اوكړو. چنانچه په روايتونوكښې راځي چه حضرت عائشه ﷺ اوحضرت حفصه ﷺ په دې كښې (يعنى حضرت ابوبكر ﷺ د امام جوړولويه سلسله كښې) به مزاحمت كولو.(١)

اوحضرت عائشه ﷺ خو څه بهانه هم اوكړه ((إنه رجل أسيف)) (چه حضرت ابوبكر ﷺ خو ډير نرى زړه او ژړا كونكې دې كه چرې هغه دحضورپاك په خاني امام جوړكړې شو نود زياتې ژړا د وجې به مونځ ورنه كړې شي) وغيره وغيره مگر حضورپاك به بار بار فرمانيل چه ((مروا أبابكر، فليصل الناس)) تردې چه په آخره كښې حضرت عائشه ﷺ اوحضرت حفصه ﷺ اورټلې چه ((أنتن كصواحب يوسف مروا أبابكر، فليصل الناس)) د ابوداؤد يو روايت (٢) كښې تردې پورې راځي چه حضرت عمر ﷺ (يو) مونځ وركړې وو (٣)

د قرامت آواز اوريدوسره رسول الله ى ﷺ حجرې شريفې نه سر بهركولو سره دخفگان په لهجه كښې اوفرمانيل: ((لا، لا، لا! ليصل للناس ابن أبي قحافة)) او په يوروايت كښې فرمانيلي ((أين أبوبكر؟ يأبى الله ذلك والمسلمون)) وراندې دى ((فبعث إلى أبي بكر، فجاء بعد أن صلى عمر تلك الصلاة، فصلى بالناس)) (٤)

دې نه پس ابوبكر ﷺ مونځ وركړو. دظاهرى الفاظونه واضح كيږي چه ددې مونځ (كوم عمر ﷺ وركړې وو) اعاده دحضرت ابوبكر ﷺ په امامت كښې اوكړې شوه (كما فهمه منه أيضاً صاحب المذل) (٥)

حلانكه يوځل پخپله حضورپاك ﷺ حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ پسې مونځ كړې (٦) دهغې

---

١) صحيح البخاري: ٩٣/١ صحيح مسلم: ١٧٨/١.

٢) ٢٤١/٢ كتاب السنة باب فى استخلاف أبي بكر رضى الله عنه.

٣) يعنى وركول ئى شروع كرى وو.

٤) اخرجها أيضاً أبوداؤد فى سننه: ٦٤١/٢ واحمد فى مسنده: ٣٢٢/٤ والطبرانى فى المعجم الأوسط: ٤٠/٢ والحاكم فى المستدرك: ٦٤١/٣-٦٤٠.

٥) حيث قال: ولعل عمر رضى الله عنه لما علم أنه صلى الله عليه وسلم نهى عن تقدم غير أبي بكر، لم يتم الصلاة ونقضها فى أثناء الصلاة، ثم لما جاء أبوبكر صلى بالناس تماماً. (بذل المجهود فى حل أبي داؤد: ١٨٩/١٨).

٦) انظر التعليق: رقم: ١٠٢.

باوجود ئى اعاده اونه كړه اودلته دَحضرت ابوبكر رضي الله عنه امام جوړولودپاره دَحضرت عمر رضي الله عنه په شان دَ شخصيت وركړې شوې مونځ اعاده اوكړې شوه.

بِودا دَ ابوبكرصديق رضي الله عنه دَ امامت دپاره چه دا دومره زور اوشور سره اهتمام كولو ددې وجه څه وه؟ ددې متعلق ټول محققين اوعلماء كرام دا ليكي دراصل ددغه مونځ امامت كوم چه امامت صغرى دې په هغې كښې حضورپاك له اشاره كول وو دَ امامت كبرى دَ پاره او ټول خبردار كول وو لكه چه څنګه په دې امامت صغرى كښې ابوبكرصديق رضي الله عنه امام جوړولې شي هم دغه شان په امامت كبرى كښې به هم دې وړاندې كولې شي بل هيچاته ددې حق نشته دې.(١)

چنانچه په رواياتوكښې راځي چه حضورپاك (مرض الوفات په واقعه كښې جمات) ته تشريف راوړلوسره حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته خو (په اشاره) سره دا اوفرمائيل چه: «مكانَك»

يعنى ته په خپل ځائې باندې اودريږه اوچه كومو دوو كسانو حضورپاك په سهاره وركولوسره جمات ته راوستلې وو هغوى ته ئې اوفرمائيل چه ما دَ ابوبكر رضي الله عنه يسار كښې كينوئې.(٢)

نولكه چه هم په دې كښې دهغه امامت كبرى متعلق په لطيف انداز كښې اشاره كول وو چه زه خو اوس كيناستم او ابوبكر رضي الله عنه قائم بالامامت والخلافت شو. دې سره دا هم يقين وركړې شو چه اوس دَ قوم تعلق اومعامله نيغ په نيغه حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه سره ده اودَ ابوبكر رضي الله عنه ماسره ده. نوكوم څيز ما راوړلې زه كيناستم هم هغه څيز راختستو سره اوس ابوبكر رضي الله عنه ولاړ دې. دا نه ده چه ابوبكر رضي الله عنه دَامام جوړولونه پس معزول كړې شو بلكه داسې اوګڼړنې چه لكه امامت بارزه خو هم دَ ابوبكر رضي الله عنه دې او كامن ومستتر امامت په دې ضمن كښې هم دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم دې.

دحضرت مولانا قاسم نانوتوى رحمه الله اودمولانارفيع الدين ديوبندى رحمه الله يوه واقعه: ددې مناسب دَ مولانا رفيع الدين ديوبندى رحمه الله مهتمم اول دارالعلوم ديوبند يوه واقعه ده.حضرت مولانا قاسم نانوتوى رحمه الله دَ مدرسې دَ اهتمام دپاره هغه خوښ كړې وو نومولانا رفيع الدين رحمه الله دمولانا نانوتوى رحمه الله دَ مرګ نه پس يوه ورځ اوفرمائيل زما رونړو زه به څه اهتمام اوكړم په اصل كښې دَ مولانا قاسم نانوتوى رحمه الله اراده اوشوه چه پخپله اهتمام اوكړى ليكن ظاهر بهر مهتمم جوړيدل ئې نه غوښتل په دې وجه ئې زه په مينځ كښې يوه واسطه خوښ كړم نو په ژوند كښې به هم هغوى اهتمام كولو او اوس هم هغه كوى.زه په مينځ كښې دَ منزله يوه آله جارحه يم. نولكه دمولانا رفيع الدين رحمه الله اهتمام لكه چه په ظاهره هم دهغه اهتمام وو مګرپه اصل كښې كامن ومستتر اهتمام هم دَ مولانا نانوتوى رحمه الله وو.

د اصل بحث طرف ته رجوع او په واقع كښې دَحضرت ابوبكر رضي الله عنه خلافت داسې وو چه بالكل هوبهو عكس او نقشه وه دَ نبى پاك عليه السلام دَ حكومت اوهم دَهغې ضميمه تتمه اوتكمله وه. چنانچه دَ جيش اسامه رضي الله عنه په واقعه كښې يوه ظاهرى نمونه هم خودلې شوې وه كومه چه حضورپاك پخپل لاس مبارك

---

(١) شرح مسلم للنووى: ١٧٨/١عمدة القارى: ٢٨٣/٤كتاب الأذان باب أهل العلم والفضل أحق بالإمامة، فتح البارى: ٣١/٧كتاب فضائل الصحابة رضى الله عنه، باب لوكنت متخذا خليلاً، وبذ المجهود: ١٨٩/١٨كتاب السنة باب فى استخلاف أبى بكر رضى الله عنه، والسيرة النبوية للذهبى: ٤٨٥/٢.

(٢) كماجآء فى رواية موسى بن أبى عائشة عندالبخارى: ٩٥/١عن عبيدالله عن عائشة: ......فخرج بين رجلين أحدهما العباس لصلاة الظهر، وأبوبكر يصلى بالناس......قال: أجلسانى إلى جنب أبى بكر، فأجلساه إلى جنب أبى بكر. وفى رواية أبى معاوية عندالبخارى أيضاً: ٩٩/١عن الأعمش عن إبراهيم عن الأسود عن عائشة: ......فجآء النبى صلى الله عليه وسلم حتى جلس عن يسار أبى بكر.

باندې قائم کړې وه ابوبکر رضي الله عنه دهغې تنفيذ اوتکميل اوکړو باوجودې چه نورو صحابه کرامو اختلاف کولو.(١)

اوداکوم چه په يو روايت کښې حضورپاك فرمائيلي چه ماد ابوبکر رضي الله عنه په يسار کښې کينوئی(٢)نوامام په يسار کښې کوم وخت وی؟کله چه مقتدی صرف يو وی جمع نه وی. دې نه معلوميږی چه حضورپاك صرف دحضرت ابوبکر رضي الله عنه امام وو اود باقی قوم امام حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه وو. په دې وجه نی حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته اوفرمائيل «مکانَكَ» گنې هغه له دمقتديانوصف ته راتلل وو. نولکه چه هم هغه وخت دا نقشه اوخودلې شوه چه اوس د قوم امام حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه دې اود ابوبکر رضي الله عنه امام پخپله حضورپرنور صلى الله عليه وسلم دې. چنانچه د روايتونو دا الفاظ په ظاهره ددې تصريح کوی. «وكان ابوبكر يصلي وهوقائم بصلاة النبي صلى الله عليه وسلم والناس يصلون بصلاة ابي بكر» (٣)او يوروايت کښې دی «يقتدي أبوبكر بصلاة النبي صلى الله عليه وسلم ويقتدي الناس بصلاة أبي بكر» (٤)

لکه چه د حضورپاك دا آخری مونځ په يوشان دحضورپاك دهغه رومبی مونځ په شان شو کوم چه د پنځومونځونود فرضيت نه پس کړې شوې، په کوم کښې چه جبرائيل عليه السلام د حضورپاك امام وو او حضورپاك د صحابه کرامو رضي الله عنهم.(٥)

خلقو اگرچه دمرض الموت په دې مونځ کښې تاويلات کړی دی مګر زه وايم چه بالکل په ظاهر باندې دې او په دې کښې هم دا اهم اواعظم مقصود (يعنی د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه) دامامت کبری او خلافت عظمی متعلق اشاره کول وو چه داوس نه د قوم د سياست تعلق نيغ په نيغه به حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره وی اوخانله دابوبکر رضي الله عنه نيغ په نغه تعلق به حضورپاك سره وی. نوحضورپاك په دې واقعه کښې يوقسم بهترين نقشه اود امامت کبری کيفيت ددغه امامت صغری په ضمن کښې اوخودلو او عجيب اوغريب لطائف سره هوبهو ددغه امامت کبری تصوير د امامت صغری په تختنې باندې راښکلو يعنی (دائی اوخودل چه) داسې کيدل پکاردی اوهم داسې به کيږی، چنانچه هم هغه شان اوشو.

په دې ټول تقريرکښې دغور کولونه پس داځيز بالکل واضح کيږی چه دعلماؤ اومحققينو د رائې مطابق دلته دحضرت ابوبکر رضي الله عنه امامت اودهغې دپاره د بې حده اهتمام سره چه کوم اهم او اصل مقصود وو يعنی دامامت کبری اود خلافت عظمی طرف ته اشاره کول هم ددغه مقصد په رڼړا کښې به دلته دا وئيل بهتر اوموزون نه وی چه دحضورپاك دتشريف راوړلونه پس دابوبکر رضي الله عنه امامت بالکليه معطل اوغيرمعتبر شو او هغه کلية نظر انداز کړې شو بلکه ددې اهم مقصود ډير زيات مناسب او لائق دا خبره ده کومه چه ما د خصوصيت په تقريرکښې کړې ده چه دابوبکر رضي الله عنه امامت بالکليه غير معتبر اونظر انداز کړې شوې نه وو بلکه دا وئيل پکاردی چه د قوم په حق کښې دهغوی

---

(١) صحيح البخاري: ٦٤١/٢فتح الباري: ١٥٢/٨كتاب المغازي باب بعث النبي صلى الله عليه وسلم أسامة بن يزد، طبقات ابن سعد: ٢٤٥/٢سيرة ابن هشام: ٢٩١، ٣٠١/٤-٢٩٩سيرة الخلفاء الراشدين للذهبي: ص: ٣٢.

(٢) راجع التعليق: رقم: ١٦٤.

(٣) صحيح مسلم: ١٧٩/١.

(٤) صحيح مسلم: ١٧٩/١.

(٥) متعلقه روايت سنن النسائي: ٦٠/١ باب آخروقت العصر کښې اوگورئی.

امامت برابر قائم اوساتلې شو اوحضورپاك صرف د ابوبكر ﷺ امام وو ليكن دَ قوم امام هم هغه شان هم ابوبكر ﷺ پاتې دې اوبالواسطه رسول الله ﷺ هم په هغه وخت د تولو په حق كښې امامِ مطلق وو داسې تسليم كولوسره لكه چه دَخلافت هوبهو كيفيت اودامامت كبرى صحيح نقشه ددې امامت صغرى دَ نقشې په ضمن كښې متشكل كيږى او په دې وجه دَحديث شريف چه كوم الفاظ دى: «يصلى أبوبكر بصلاة النبى صلى الله عله وسلم والناس يصلون بصلاة أبى بكر» اودَدې نه هم چه صريح كوم لفظ راغلى دې چه «يقتدي أبوبكر بصلاة النبى صلى الله عليه وسلم، ويقتدي الناس بصلاة أبى بكر» په دې الفاظوكښې دَ څه قسم تاويل كولو ضرورت باقى نه پاتې كيږى.

په مذكوره تقريرباندې يوه شبه اودهغې جواب: كه چرې شك اوكړې شى چه په دې كښې (يعنى دَمذكوره تقرير مطابق) دَ يوې جمع دَپاره په يو وخت دَدوو امامانو كيدل لازم راځى دابه څنګه صحيح وى؟ مونږ خو به تپوس كوو چه بغيردَ څه مبيح عذر نه هغه هم يوغير مقتدى (يعنى حضورپاك دَ (مونږ دوران كښې دَامام) خليفه جوړول څنګه صحيح شو؟ كه اووائى چه دا خصوصيت وو نومونږ به هم وايو چه هغه خصوصيت وو.

بهرحال تاسو ته به هم دَ خصوصيت قائل كيدل دى اومونږ ته هم. مكر تاسو چه دَ خصوصيت كوم تقرير اوكړو په هغې سره زمونږ بيان كړې شوې صورت زيات موزون او اليق اوانسب دې. خكه چه په دې كښې دَ اهم او اصل مقصود پوره نقشه محفوظ پاتې كيږى او په الفاظ دَحديث شريف كښې دَ تاويل كولو ضرورت هم نه پاتې كيږى. اودَحضرت ابوبكر ﷺ دَ مقتدى په صفت كښې نه راتلل اودَ رسول الله ﷺ دَ حضرت ابوبكر ﷺ په يسار كښې كيناستل اودَدې په شان نور امور كوم چه په دغه واقعه كښې مخې ته راغلل دَ ټولو پرلطف حكمت اوعجيب اوغريب نكته معلوميږى.

پورته ذكر كړې شوې دَ پوره بحث ثمره: كله چه دَ قوم په حق كښې دَ ابوبكر ﷺ امامت باقى پاتې شو اوهغه نظر انداز نه كړې شو نوبيا قوم (يعنى مقتديانو) دَ كيناستو هم څه وجه نه وه خكه چه ابوبكرصديق ﷺ خو شروع هم دَ ولاړې نه كولوسره مونځ شروع كړې وو اواوس هم ولاړ دې.

اوهغه كوم چه دَ عطاء بن ابى رباح ﷺ مرسل وو «لواستقبلت من أمري...... إلخ»[1] (كه چرې بالفرض دا صحيح اومنلې شى نو) ددې مطلب هم دلته په ښه شان سره كلكيدې شى. چونكه دَهغوى خيال پيدا شو چه يوظاهر كتونكې دَ ظاهرى صورت دكتلوسره داسې ګنړلې شى او په دې عمل سره (يعنى دَحضورپاك جالس كيدو نه باوجود دَ صحابه كرامو قياماً اقتداء كولوسره) دا استدلال كولې شى چه كه امام كينى اومونځ وى نومقتديان دې ولاړ وى، نورسول الله ﷺ اوفرمائيل چه كه ماته دَ اول نه پته وه كوم چه روستومعلوم شو چه زه به مونځ ته حاضريدې شم نوبيا به تاسو هم په ناسته مونځ كولو يعنى زه به دَ شروع نه راغلېووم دَ ابوبكر ﷺ توسط به نه شو ساتلې كوم چه تاسو په ولاړه مونځ كونى مګر دَ راتلونكى وخت دَپاره قانون ياد ساتئى: «إذا صلى الإمام قاعداً، فصلوا قعوداً» دَ حضرت مولانا شبيراحمد عثمانى ﷺ تفصيلى كلام سره دَحواشى مكمل شو. ولله الحمد.[2]

دَحديث مبارك نه مستفاد امور: دَدې حديث نه ډيرزيات امور مستفاد كيږى دَهغه ټولونه څه دادى:

---

[1]) انظر التعليق: رقم: ۱۱۹.

[2])فضل البارى كتاب الصلاة باب الصلاة فى السطوح والمنبر والخشب رقم الحديث: مسئلة اقتداء القائم خلف الحالس : ۹٦/۳-٦۷مركزالدعوه السلاميه كبرانى ګنج ډهاكه.

①په چت باندې یا په لرګی باندې مونځ کول صحیح دی. ② د یوشرعی سبب د وجې نه د څه مودې پورې د ښځو نه جدا کیدو قسم کول جائز دی. ③ میاشت همیشه د دیرشو ورخونه وی بلکه کله د یوکم دیرشو ورځو هم کیږی. ④ په مقتدی باندې د امام متابعت واجب دې. ⑤ د مقتدی د پاره د امام نه وړاندې کیدل صحیح نه دی.[1]

هذا آخر ما أردنا إيراده من شرح كتاب الصلاة ويليه إن شاء الله تعالى في المجلد الثاني.

باب إذا أصاب ثوب المصلي امرأته إذا سجد

والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، والصلاة والسلام على رسوله محمد أفضل الموجودات، وأكرم المخلوقات، وعلى آله وأصحابه والتابعين لهم بإحسان ما دامت الأرض والسماوات.

[1]) عمدة القاری: ۱۵۹/۴التوضیح لابن الملقن:: ۳۵۷/۵-۳۵۵.

فہرس مصادر ومراجع

(١) اسلام اور عقلیات، مولانا اشرف علی تھانوی رحمہ اللہ متوفی: ١٣٦٢ ہجری ادارہ تالیفات اشرفیہ ملتان

(٢) اشرف الجواب حکیم الامت حضرت اشرف علی تھانوی متوفی: ١٣٦٢ ہجری ادارہ تالیفات اشرفیہ ملتان

(٣) أحكام القرآن لأبي بكر محمد بن عبد الله المعروف بابن العربي المالكي رحمه الله المتوفى سنة ٥٤٣ هجري در الكتب العلمية بيروت لبنان

(٤) أحكام القرآن للإمام الحجة الإسلام أبي بكر أحمد بن علي الرازي الجصاص المتوفى: ٣٧٠ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

(٥) أسد الغابة في معرفة الصحابة للإمام عز الدين أبي الحسين علي بن محمد بن عبد الريم بن عبد الواحد الشيباني المعروف بابن الأثير الحجزري رحمه الله المتوفى سنة ٦٣٠ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(٦) اسنى المطالب في أحاديث مختلفة المراتب للإمام المحدث أبي عبد الرحمان محمد بن درويش الحوت البيروتي رحمه الله المتوفى: ١٢٧٦ هجري، درا الكتب العلمية، بيروت

(٧) أصول الشاشي للإمام العلامة نظام الدين الشاشي رحمه الله المتوفى: ٣٢٥ هجري الطبعة الثانية: ١٣٢٩ هجري مكتبة البشري كراتشي

(٨) أعلام الحديث في شرح صحيح البخاري للإمام المحدث أبي سليمان حمد بن محمد الخطابي رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٨ هجري مركز إحياء التراث الإسلامي جامعة أم القري مكة المكرمة

(٩) أقرب الموارد في فصح العربية والشوارد، للإمام الخوري الشرتوني اللبناني منشورات مكتبة آية الله العظمى المرعشي النجفي إيران

(١٠) انوار الباري (اردو شرح) صحيح البخاري افادات الشيخ الكشميري وغيره، انوار التنزيل والسرار التاويل راجع الى تفسير البيضاوي للشيخ السيد احمد رضا البجنوري رحمه الله ادارة تأليفات الاشرفيه ملتان، طبع: ١٣٢٥ هجري

(١١) اوجز المسالك للإمام المحدث محمد زكريا الكاندهلوي المدني رحمه الله المتوفى سنة ١٤٠٢ هجري دار القلم دمشق

(١٢) بحر العلوم: (راجع إلى تفسير السمرقندي)

(١٣) إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة للإمام احمد بن ابي بكر بن اسماعيل البوصيري رحمه الله المتوفى: ٨٤٠ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

(١٤) إرشاد الساري للإمام شهاب الدين أبي العباس أحمد بن محمد الشافعي القسطلاني رحمه الله المتوفى ٩٢٣ هجري دار الكتب العلمية / المطبعة الكبري الأمرية ببولاق مصر المحمية سنة ١٣٢٣ هجري (الطبعة السابعة)

(١٥) إعلام السنن للمحدث الناقد ظفر أحمد العثماني رحمه الله المتوفى سنة ١٣٩٤ هجري إدارة القرآن والعلون الإسلامية دار الفكر

(١٦) إكمال المعلم بفوائد مسلم للإمام الحافظ أبي الفضل عياض بن موسى بن عياض اليحصبي رحمه الله المتوفى سنة ٥٤٤ هجري در الوفاء للطباعة والنشر والتوزيع / دار الكتب العلمية بيروت

(١٧) إكمال تهذيب الكمال للعلامة علاء الدين مغلطائي ابن قليج بن عبد الله الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٧٦٢ هجري، الفاروق الحديثية للطباعة والنشر

(١٨) إكمال إكمال المعلم شرح صحيح مسلم للإمام أبي عبد الله محمد بن خلفة الوشناني الأبي المالكي المتوفى سنة ٨٢٧ أو ٨٢٨ هجر

ي دار الكتب العلمية بيروت
(١٩) إنسان العيون فى سيرة الامين المأمون: (راجع إلى السيرة الحلبية)
(٢٠) الاستذكار، للإمام الحافظ أبى عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر المالكى رحمة الله عليه، المتوفى سنة ٤٦٣ دار إحياءا لتراث العربى
(٢١) الإستيعاب فى أسماء الأصحاب (بهامش الإصابة) للإمام الحافظ أبى عمر أبو يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر المالكى رحمة الله عليه المتوفى سنة ٤٦٣ دار الفكر، بيروت الابواب والتراجم لصحيح البخاري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوى رحمه الله، المتوفى سنة ١٤٠٢ سعيد كراچى
(٢٢) الأحاديث المختارة للشيخ الإمام ضياء الدين أبى عبدالله محمد بن عبدالواحد بن أحمد بن الحنبلى المقدسى رحمه الله المتوفى: ٦٤٣ هجري، الطبعة الرابعة: ١٤٢١ هجري، دار خضر بيروت
(٢٣) الأسما المبهمة فى الأنباء المحكمة للشيخ الإسلام أبى بكر أحمد بن على بن ثابت الخطيب البغدادي رحمه الله، المتوفى: ٤٦٣ هجري الطبعة الثالث: ١٤١٧ هجري، مكتبة الخانجى، القاهرة
(٢٤) الأعلام الأشهر الرجال والنساء من العرب والمستغربين والمستشرقين لامام الشيخ خير الدين الزركلى رحمه الله الطباعتة الخامسة عشرة: ٢٠٠٢م دار لعلم للملايين لبنان
(٢٥) الإعلام بفوائد عمدة الأحكام للإمام سراج الدين أبى حفص عمر بن على بن أحمد الأنصاري الشافعى المعروف بأبن ملقن رحمه الله المتوفى: ٨٠٤ هجري الطبعة الأولى: ١٤١٧ هجري، دار العاصمة للنشر والتوزيع الرياض
(٢٦) الإقناع فى فقه الإمام أحمد بن حنبل للإمام شرف الدين موسى بن أحمد بن موسى أبى النجا الحجازي رحمه الله المتوفى: ٩٦٠ هجري دار المعرفة بيروت
(٢٧) الإنصاف فى معرفة الراجح من الخلاف على مذهب اللإمام أحمد بن حنبل للإمام علاء الدين أبى الحسن على بن سليمان بن أحمد المرداوي السعدي الحنبلى رحمه الله المتوفى: ٨٨٥ هجري الطبعة الأولى درا الكتب العلمية، بيروت
(٢٨) البحر الرائق شرح كنز الدقائق للإمام العلام الشيخ زين الدين بن إبراهيم بن محمد المعروف بأبن نجيم المصري الحنفى المتوفى سنة ٩٧٠ هجري دار الكتب العلمية بيروت
(٢٩) البحر الزخار المعروف بمسند البزار، للحافظ الإمام أبى بكر بن أحمد بن عمرو بن عبد الخالق العتكى رحمه الله المتوفى: ٢٩٢ هجري الطبعة الأولى: ١٤٠٩ هجري، مؤسسة علوم القرآن بيروت
(٣٠) البداية والنهاية للإمام الحافظ أبى الفداء إسماعيل بن كثير بالدمشقى رحمه الله المتوفى سنة ٧٧٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت/دار إحيا التراث العربى
(٣١) البناية شرح الهداية للإمام المحدث الفقيه محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن الحسين، المعروف ببدر الدين العينى الحنفى رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٥ هجري دار الكتب العلمية
(٣٢) التاج والإكليل لمختصر خليل للشيخ العلامة أبى عبدالله محمد بن يوسف بن أبى القاسم العبدري رحمه الله المتوفى سنة ٨٩٧ هجري الطبعة الاولى ١٣٩٨ هجري دار الفكر بيروت
(٣٣) التاريخ الكبير للحافظ النقاد شيخ الإسلام أبى عبدالله إسماعيل بن إبراهيم البخاري رحمه الله المتوفى سنة ٢٥٦ هجري در الكتب العلمية بيروت لبنان
(٣٤) التبين الحقائق شرح كنز الدقائق للإمام فخر الدين عثمان بن على الزيلعى رحمه الله الحنفى المتوفى: ٧٤٣ هجري، الطبعة الأولى: ١٤٢٠ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

(٣٥) الترغيب والترهيب للإمام الحافظ عبدالعظيم بن عبدالقوى المنذرى رحمه الله المتوفى: ٦٥٦ هجري الطبعة الأولى: ١٤٢٣ هجري، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع الرياض.

(٣٦) التعليق الصبيح على مشكاة المصابيح للشيخ للإمام محمد إدريس الكاندهلوى رحمه الله المتوفى: ١٨٩٩ هجري الطبعة الأولى المجلس العلمى الإسلامى حيدر آباد دكن/ المكتبة الرشيد كوئته

(٣٧) التفسير الكبير/مفاتيح الغيب للإمام المفسر الكبير أبي عبدالله بن محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التميمى الرازي الملقب بفخر الدين الرازي رحمه الله المتوفى سنة ٦٠٣ دار الكتب العلمية بيروت

(٣٨) التفسير المظهري، للعلامة القاضي محمد ثناء الله بن حبيب الله بن هدايت الله المظهري بأني بتي رحمه الله المتوفى سنة ١٢٢٥ هجري بلوجستان بك ديو باكستان

(٣٩) التلخيص الحبير فى تخريج الأحاديث الرافعي الكبير الحافظ أبي الفضل أحمد بن على بن الحجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ الطبعة الأولى: ١٤١٦ هجري مؤسسة قرطبة مصر

(٤٠) التمهيد لما فى المؤطا من المعاني والإسانيد للإمام الحافظ أبى عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر المالكى رحمه الله المتوفى سنة ٤٦٣ هجري الكتبة التجارية مكة المكرمة

(٤١) التنبه على ما فى التشبه: (راجع إلى تشبه بالكفار للكاندهلوي)

(٤٢) التوشيح شرح الجامع الصحيح للإمام الحافظ أبي الفضل جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر السيوطى رحمه الله المتوفى: ٩١١ هجري، الطبعة الأولى: ١٤١٩ هجري، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع الرياض

(٤٣) التوضيح لشرح الجامع الصحيح، للإمام سراج الدين أبى حفص عمر بن على بن أحمد الإنصاري الشافعى المعروف بابن ملقن رحمه الله المتوفى سنة ٨٠٣ هجري وزراة الأوقاف والشئون الإسلامية الكويت

(٤٤) الجامع الصغير وزوائده والجامع الكبير (راجع إلى جامع الأحاديث للسيوطى)

(٤٥) الجامع لأحكام القرآن، للإمام أبى عبدالله محمد بن أحمد الإنصاري القرطبى رحمه الله المتوفى سنة ٦٧١ هجري دار إحياء التراث العربى

(٤٦) الجرح والتعديل للإمام الحافظ شيخ الإسلام أبى محمد عبدالرحمن بن أبي حاتم محمد بن إدريس بن المنذر التميمي الحنظلى الرازي رحمه الله المتوفى سنة ٣٢٧ هجري الطبعة الأولى ١٣٢٢ هجري بمطبعة دائرة المعارف العثمانية بحيدر آباد دكن الهند/دار الكتب العلمية

(٤٧) الجمع بين الصحيحين للإمام المحدث محمد بن فتوح الحميدي رحمه الله المتوفى: ٤٨٨ هجري دار ابن حزم

(٤٨) الجواهر فى تفسير القرآن الحكيم (راجع إلى تفسير الطنطاوي)

(٤٩) الجوهر النيرة على مختصر القدوري للإمام العلام شيخ الإسلام أبى بكر بن على بن محمد الحداد اليمنى رحمه الله المتوفى: ٨٠٠ هجري، قديمى كتب خانه كراتشى

(٥٠) الحاوي الكبير (فى فقة الإمام الشافعى) للإمام الفقيهة أبي الحسن على بن محمد بن حبيب الماوردي البصري رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٠ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(٥١) الدر المختار للإمام العلام علاء الدين محمد بن على بن محمد الحصكفى رحمه الله المتوفى سنة ١٠٨٨ هجري دار عالم الكتب

(٥٢) الدرر ولالى بشرح صحيح البخارى (راجع الى الشرح الميسر لصحيح البخارى)

(٥٣) الديباج على صحيح مسلم بن الحجاج للعلامة جلال الدين عبدالرحمن بن أبى بكر بن سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه المتوفى: ٩١١ هجري الطبعة الاولى: ١٤١٦ دار ابن عفان للنشر والتوزيع السعودية

(٥٤) الذخيرة للإمام الشيخ شهاب الدين أحمد بن إدريس القرافى رحمه الله المتوفى: ٦٨٤ هجري الطبعة الأولى ١٩٩٤ م در الغرب الإسلامى بيروت

۵۵ الروض الأنف في شرح السيرة النبوية لابن هشام للإمام المحدث عبد الرحمن السهيلي رحمه الله المتوفى: ۵۸۱ هجري الطبعة الأولى: ۱۳۸۷ هجري دار الكتب اسلامية

۵۶ الروض الندي شرح كافي المبتدي في فقه إمام السنة أحمد بن حنبل الشيباني رحمه الله للإمام العامل احمد بن عبد الله بن أحمد البعلي رحمه الله المتوفى: ۱۱۸۹ هجري منشورات المؤسسة السعيدية الرياض

۵۷ الزهد للإمام أبي عبدالله أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني رحمه الله المتوفى: ۲۴۱ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۰۳ هجري دار الكتب العلمية، بيروت

۵۸ السراج الوهاج من كشف مطالب صحيح مسلم بن الحجاج للعلامة أبي الطيب صديق بن حسن خان الحسيني القنوجي البخاري رحمه الله طبع الشئون الدينية قطر

۵۹ السنن الكبرى للإمام أبي عبد الرحمن احمد بن شعيب النسائي رحمه الله المتوفى سنة ۳۰۳ هجري إدارة التاليفات الأشرفية ملتان

۶۰ السنن الكبرى للإمام أبي بكر أحمد بن الحسين بن على البيهقي رحمه الله المتوفى سنة ۴۵۸ هجري دار الكتب العلمية بيروت/ مجلس دائرة المعارف الإسلامية بهند

۶۱ السيرة الحلبية (إنسان العيون في سيرة الأمين المأمون) للعلامة على بن برهان الدين الحلبي رحمه الله المتوفى: ۱۰۴۴ هجري المكتبة الإسلامية بيروت

۶۲ السيرة النبوية للإمام أبي محمد عبد الملك بن هشام المعافري رحمه الله المتوفى سنة ۲۱۳ هجري الكتبة العلمية بيروت لبنان

۶۳ السيرة النبوية للإمام أبي محمد عبد الملك بن هشام المعافري رحمه الله المتوفى سنة ۲۱۸ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۱۶ هجري دار الصحابة للتراث

۶۴ الشرح الصغير للإمام أبي البركات أحمد بن محمد العدوي الشهير بالدردير رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۰۱ هجري در الكتب العلمية بيروت

۶۵ الشرح الكبير مع حاشية الدسوقي للإمام أبي البركات أحمد بن محمد العدوي الشهير بالدردير رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۰۱ هجري دار الكتب العلمية بيروت

۶۶ الشرح الكبير على هامش المقنع لشمس الدين أبي الفرج عبد الرحمن بن محمد بن احمد بن قدامة المقدسي رحمه الله المتوفى: ۶۸۲ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۱۳ هجري هجر للطباعة والنشر والتوزيع

۶۷ الشرح الميسر لصحيح البخاري (الدرر واللآلي بشرح صحيح بخاري) للشيخ محمد على الصابوني الطبعة الأولى: ۱۴۲۲ هجري المكتبة العصرية لبنان

۶۸ الشفاء بتعريف حقوق المصطفى العالم العلامة المحقق القاضي أبي الفضل عياض الحصبي رحمه الله المتوفى ۵۴۴ هجري دار الكتب العلمية، بيروت

۶۹ الصحيح لابن خزيمة للعلامة أبي بكر محمد بن اسحاق بن خزيمة السلمي رحمه الله المتوفى: ۳۱۱ هجري الطبعة ۱۴۰۰ المكتب الإسلامي بيروت

۷۰ الطبقات الكبرى للإمام محمد بن سعد بن منيع أبي عبدالله البصري الزهري رحمه الله المتوفى ۲۳۰ هجري دار صادر بيروت/مكتبة الخانجي القاهرة

۷۱ العرف الشذي للفقيه المحدث الشيخ محمد أنور الكشميري ثم الديوبندي رحمه الله المتوفى ۱۳۵۲ هجري دار الكتب العلمية/المكتبة الرشيديه كوئته

۷۲ العزيز شرح الوجيز المعروف بشرح الكبير للإمام أبي القاسم عبد الكريم بن محمد بن عبد الكريم الرافعي القزويني الشافعي رحمه الله المتوفى ۶۲۳ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

۷۳ العقود الدرية (تنقيح فتاوي الحامدية) للفقيه العلام محمد أمين بن عمر الشهير بابن عابدين رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۵۲ هجري

رشيديه كوئته

٧٤ العلل الواردة في الأحاديث النبوية للإمام الحافظ أبي الحسن على ابن عمر ابن أحمد بن مهدي الدارقطني رحمه الله المتوفى: ٣٨٥هجري دار طيبة

٧٥ العلل ومعرفة الرجال للإمام أبي عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني رحمه الله المتوفى ٢٤١ هجري الطبعة الثانية ١٤٢٢ هجري دار الخاني الرياض

٧٦ الفائق في غريب الحديث والأثر، الإمام اللغة العلامة جار الله محمود بن عمر الزمخشري رحمه الله المتوفى سنة ٥٣٨ هجري دار الفكر

٧٧ الفتاوي الهندية في مذهب الإمام الأعظم أبي حنيفة النعمان (الفتاوي العالمكيرية) للعلامة الهمام الشيخ نظام وجماعة من علماء الهند الأعلام الطبعة الاولى ١٤٢١هجري دار الكتب العلمية رشيديه كوئته

٧٨ الفقه الإسلامي وأدلته للدكتور وهبة الزحيلي الطبعة الثانية: ١٤٠٥هجري دار الفكر للطباعة والتوزيع والنشر دمشق

٧٩ الفواكه الدواني على رسالة ابن زيد القيرواني للعلامة الشيخ أحمد بن غنيم بن سالم بن مهنا النفراوي الأزهري المالكي رحمه الله المتوفى سنة ١١٢٦هجري درا الكتب العلمية بيروت لبنان

٨٠ الفوائد البهية للشيخ المحقق المحدث أبي الحسنات محمد عبد الحي بن محمد عبد الحليم الأنصاري اللكنوي الهندي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٠٤هجري قديمي كتب خانه كراتشي

٨١ القاموس المحيط للعلامة مجد الدين محمد بن يعقوب الفيروز آبادي الشيرازي حمه الله المتوفى: ٨١٧هجري

٨٢ القاموس الوحيد، لمولانا وحيد الزمان قاسمي كيرانوي رحمه الله، إدارة إسلاميات، لاهور

٨٣ الكاشف عن حقائق السنن الشهير بشرح الطيبي للعلامة حسن بن محمد بن الطيبي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٣ هجري إدارة القرآن والعلوم كراتشي

٨٤ الكاشف في معرفة من له الرواية في الكتب الستة، للإمام شمس الدين أبي عبد الله محمد بن الذهبي الدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٨ هجري دار القبلة للثقافة الإسلامية جدة مؤسسة علوم القران جدة

٨٥ الكامل في ضعفاء الرجال للإمام الحافظ أبي أحمد عبد الله بن عدي الجرجاني رحمه الله المتوفى سنة ٣٦٥هجري دار الكتب العلمية بيروت

٨٦ المغني في الضعفاء للإمام أبي عبد الله شمس الدين محمد بن أبي أحمد بن عثمان الذهبي رحمه الله المتوفى: ٧٤٨هجري دار إحياء التراث العربي قطر

٨٧ الكشف والبيان في تفسير القرآن (تفسير الثعلبي) للإمام العلامة أبي اسحاق احمد بن محمد بن ابراهيم الثعلبي رحمه الله المتوفى: ٤٢٧هجري الطبعة الأولى: ١٤٢٥هجري دار الكتب العلمية بيروت

٨٨ الكنز المتواري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله المتوفى سنة ١٤٠٢هجري مؤسسة الخليل الإسلامي فيصل آباد

٨٩ الكواكب الدراري (راجع إلى شرح الكرماني)

٩٠ الكوثر الجاري إلى رياض أحاديث البخاري للإمام الجليل أحمد بن اسماعيل بن عثمان بن محمد الكوراني الشافعي ثم الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٨٩٣هجري الطبعة الاولى ١٤٢٩هجري دار إحياء التراث العربي

٩١ الكوكب الدري للإمام المحدث الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٢٣هجري مطبعة ندوة العلماء لكنو

٩٢ اللباب في علوم الكتاب للإمام أبي حفص عمر بن على ابن عادل الدمشقي الحنبلي رحمه الله المتوفى بعد سنة: ٨٨٠ هجري الطبعة الأولى: ١٤١٩هجري درا الكتب العلمية، بيروت

٩٣ المبدع شرح المقنع للإمام أبي اسحاق برهان الدين ابراهيم بن محمد بن عبد الله بن محمد ابن مفلح الحنبلي رحمه الله المتوفى: ٨٨٤هجري الطبعة الأولى: ١٤١٨هجري درا الكتب العلمية، بيروت

٩٤ المجموع شرح المهذب للإمام العلامة الفقية الحافظ أبي زكريا محيى الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧٦ هجري ادارة الطباعة المنبرية

٩٥ المحكم والمحيط الأعظم للإما اللغة أبي الحسن على بن إسماعيل بن سيده المرسى المعروف بأبن سيده رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري دار الكتب العلمية بيروت

٩٦ المحلى بالآثار للإمام المحدث أبي محمد على بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسى رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

٩٧ المخصص لإمام اللغة أبي الحسن على بن إسماعيل بن سيده المرسى المعروف بأبن سيده رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري دار الكتب العلمية بيروت

٩٨ المدونة الكبري لإمام دار الهجرة مالك بن أنس الأصبحى رحمه الله المتوفى سنة ١٧٩ هجري دار صادر بيروت /دار الكتب العلمية بيروت

٩٩ المستدرك على الصحيحين للإمام الحافظ أبي عبدالله محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري رحمه الله المتوفى سنة ٤٠٥ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

١٠٠ المصنف لابن أبي شيبة للأمام أبي بكر عبدالله بن محمد بن أبي شيبة رحمه الله العبسى الكوفى المتوفى سنة ٢٣٥ الطبعة الثانية ١٤٢٨ هجري شركة دار القبلة/مؤسسة علوم القرآن/إدارة القرآن والعلوم الإسلامية باكستان

١٠١ المصنف لعبد الرازق للإمام المحدث أبي بكر عبد الرزاق بن همام الصنعانى رحمه الله المتوفى سنة ٢١١ هجري البطعة الثانية ١٣٩٢ هجري دار الكتب العلمية/ المكتب الإسلامية بيروت، منشورات المجلس العلمى، هند

١٠٢ المعجم الكبير للإمام الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبرانى رحمه الله المتوفى سنة ٣٦٠ هجري مكتبة العلوم والحكم

١٠٣ المعجم الوسيط، مجمع اللغة العربية، الطبعة السادسة: ١٤٢٩ هجري مؤسسة الصادق للطباعة والنشر، إيران

١٠٤ الوسيط فى الضعفاء للإمام أبي عبد الله شمس الدين محمد بن أبي أحمد بن عثمان الذهبى رحمه الله المتوفى: ٧٤٨ هجري دار إحياء التراث العربى قطر

١٠٥ المغنى فى الفقة الإمام مالك رحمه الله للإمام موفق الدين أبي محمد عبدالله بن احمد بن قدامة رحمه الله المتوفى: ٦٢٠ هجري دالفكر/ دار عالم الكتب الرياض

١٠٦ المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب المسلم للإمام الحافظ إبي العباس أحمد بن عمر بن ابراهيم القرطبى رحمه الله المتوفى: ٦٥٦ هجري الطبعة الأولى: ١٤١٧ هجري، دار ابن كثير، دمشق

١٠٧ المقنع للإمام موفق الدين أبي محمدبن عبدالله بن احمد بن قدامة المقدسى رحمه الله المتوفى: ٦٢٠ هجري الطبعة الأولى: ١٤٣٣ هجري هجر للطباعة والنشر والتوزيع

١٠٨ المنتقى (شرح مؤطا الإمام مالك) للإمام القاضى أبي الوليد سليمان بن خلف بن سعد بن أيوب الباجى رحمه الله المتوفى سنة ٤٩٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

١٠٩ المنهاج شرح النووي على صحيح الإمام مسلم للإمام العلامة الفقية الحافظ أبي زكريا محيى الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوي سنة ٦٧٦ هجري دار المعرفة/المطبعة المصرية بالأزهر

١١٠ المواهب اللدنية بالمنح المحمدية للعلامة أبي العباس أحمد بن محمد بن أبي بكر القسطلانى رحمه الله المتوفى: ٩٢٣ هجري الطبعة الأولى: ١٤٢٦ هجري المتكتبة التوفيقية القاهرة

١١١ الموسوعة الفقهية وزراة الأوقاف والشئون الإسلامية الطبعة الثانية: ١٤٠٤ هجري طباعة ذات السلاسل الكويت

١١٢ المؤطا للإمام مالك بن أنس الأصبحى رحمه الله برواية يحيى بن يحيى الليثى رحمه المتوفى سنة ١٧٩ هجري دار الكتب العلمية بيروت/دار إحيا التراث العربى

١١٣ المؤطا للإمام الهمام محمد بن الحسن الشيبانى رحمه الله المتوفى سنة ١٨٩ هجري الطبعة الاولى ١٤٢١ هجري مكتبة البشري

كراتشي

١١٤ المستطرف في كل فن مستظرف للإمام شهاب الدين محمد بن أبي الفتح الأبشيهي المحلي رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٠ هجري مكتبة الجمهورية العربية مصر

١١٥ المغرب في ترتيب المعرب للإمام اللغوي أبي الفتح ناصر الدين المطرزي رحمه الله المتوفى سنة ٦١٠ هجري الطبعة الاولى ١٣٩٩ هجري مكتبة أسامة بن زيد حلب

١١٦ النبراس على شرح العقائد للإمام الحافظ ابي عبد الرحمان عبد العزيز بن ابي حفص احمد بن حامد الفرهاوي رحمه الله المتوفى: ١٢٣٩ هجري مكتبة الرشيديه كوئته

١١٧ النهاية في غريب الحديث والأثير، للإمام أبي مجد الدين أبي السعادات المبارك بن محمد الجزري المعروف بابن الأثير رحمه الله المتوفى سنة ٦٠٦ هجري الطبعة الثانية ١٣٢٠ هجري دار المعرفت بيروت

١١٨ النهر الفائق شرح كنز الدقائق للإمام سراج الدين عمر بن إبراهيم بن نجيم الحنفي المتوفى سنة ١٠٠٥ هجري دار الكتب العلمية

١١٩ بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع للإمام علاء الدين أبي بكر بن مسعود الكاساني الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٥٨٧ هجري الطبعة الثانية (١٤٢٤ هجري) دار الكتب العلمية/الطبعة الثانية (١٤٠٦ هجري)

١٢٠ بداية المجتهد ونهاية المقتصد للإمام القاضي أبي الوليد بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد المالكي القرطبي رحمه الله المتوفى سنة ٥٩٥ هجري دار الكتب العلمية

١٢١ بذل المجهود للشيخ المحدث خليل أحمد السهارنبوري رحمه الله المتوفى سنة ١٣٤٦ هجري مركز الشيخ أبي الحسن الندوي

١٢٢ بهجة النفوس وتحليها بمعرفة ما لها وما عليها، شرح مختصر لصحيح البخاري للإمام المحدث أبي محمد عبد الله بن أبي جمرة الأندلسي رحمه الله المتوفى سنة ٦٩٩ هجري مطبعة الصدق الخيرية بجوار الأزهر بمصر

١٢٣ بيان القرآن للشيخ مولانا أشرف علي التهانوي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٦٢ هجري إدارة التاليفات الاشرفية ملتان

١٢٤ تاج العروس للشيخ أبي الفيض محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني الملقب بمرتضى الزبيدي رحمه الله المتوفى سنة ١٢٠٥ هجري در الهداية

١٢٥ تاريخ الطبري (تاريخ الرسل الملوك) للإمام جعفر محمد بن جرير الطبري رحمه الله المتوفى: ٣١٠ هجري الطبعة الثانية: در المعارف مصر

١٢٦ تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام للإمام شمس الدين أبي عبد الله محمد بن محمد أحمد الذهبي الدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٨ هجري

١٢٧ تاريخ يحيى بن معين، للإمام يحيى بن معين بن عون المزي البغدادي رحمه الله المتوفى: ٢٣٣ هجري دار القلم للطباعة والنشر والتوزيع بيروت

١٢٨ تبيين الحقائق للإمام فخر الدين بن عثمان بن علي الزيلعي الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٣ دار الكتب العلمية بيروت

١٢٩ تحرير تقريب التهذيب تاليف الدكتور بشار عواد معروف والشيخ شعيب الأرنؤوط الطبعة الأولى: ١٤١٧ هجري مؤسسة الرسالة بيروت

١٣٠ تحفة الأحوذي بشرح الجامع للإمام الترمذي للإمام الحافظ أبي العلى محمد بن عبد الرحمان ابن عبد الرحيم المباركفوري رحمه الله المتوفى سنة ١٣٥٣ هجري دار الفكر

١٣١ تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف للحافظ المتقن جمال الدين أبي الحجاج يوسف المزي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٢ هجري الطبعة الثانية: ١٤٠٣ هجري المكتب الإسلامي بيروت

١٣٢ تحفة الباري (راجع الى منحة الباري)

١٣٣ تحفة الملوك في فقه مذهب الإمام أبي حنيفة النعمان للإمام زين الدين محمد بن ابي بكر بن عبد القادر رحمه الله المتوفى بعد

سنة: ١٢٢٢ هجري الطبعة الثانية: ١٣٢٢ هجري مكتبة مهد عثمان بن عفان كراتشی
١٣٤ تذكرة الحفاظ للإمام الحافظ أبی عبدالله شمس الدين محمد بن عثمان الذهبی رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٨ هجری دار إحياء التراث العربی / دائرة المعارف النظامية بهند
١٣٥ تشبه بالكفار للكاندهلوي (التنبه علی مافی التشبه) للشيخ للإمام محمد ادريس الكاندهلوی رحمه الله المتوفی: ١٣٩٤ ادارة التاليفات اشرفية ملتان
١٣٦ تغليق التعليق للإمام الحافظ أبی الفضل أحمد بن علی بن الحجر شهاب الدين العسقلانی الشافعی رحمه الله المتوفی سنة ٨٥٢ متكتبة الأثرية باكستان
١٣٧ تفسيرلابن كثير (راجع الی تفسير القرآن العظيم)
١٣٨ تفسير البغوي (معالم التنزيل) للإمام محيی السنة ابی محمد الحسين بن مسعود البغوي رحمه الله المتوفی: ٥١٦ هجري طبع: ١٣٠٩ هجري دار طيبة للنشر والتوزيع
١٣٩ تفسير البيضاوي (انوار التنزيل واسرار التأويل) للقاضی الإمام ناصر الدين ابی سعيد عبدالله بن عمر البيضاوی الشافعی رحمه الله المتوفی: ٦٨٥ هجري قديمی كتب خانه كراتشی
١٤٠ تفسير السمرقندي (بحر العلوم) للإمام الزاهد ابی الليث نصر بن محمد بن ابراهيم السمرقندي الحنفی رحمه الله المتوفی: ٣٧٥ هجري الطبعة الأولی: ١٤١٣ هجري دار الكتب العلمية بيروت
١٤١ تفسير الطبري (جامع البيان عن تاويل اي القرآن) للإمام أبی جعفر محمد بن جرير الطبري رحمه الله المتوفی: ٣١٠ تحقيق الدكتور عبدالله بن عبدالمحسن التركی دار هجر مركز البحوث والدراسات العربية والاسلامية
١٤٢ تفسير الطنطاوي (الجواهر فی تفسير القرآن الحكيم للأستاذ الحكيم الشيخ طنطاوي رحمه الله جوهري الطبعة: ١٣٥٠ هجري، انتشارات آفتاب تهران
١٤٣ التفسير القرآن العظيم (تفسير ابن كثير) للإمام الجليل الحافظ عماد الدين أبی الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقی رحمه الله، المتوفی سنة ٧٧٤ هجري الطبعة الاولی ١٤٢١ هجري الفاروق الحديثة للطباعة والنشر، القاهرة / مؤسسة قرطبة
١٤٤ تفسير القرآن العظيم لسرسيد احمد خان طبع: ١٩٩٨ء: دوست ايسوسی ايشن لاهور
١٤٥ تفسير الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل فی وجوه التأويل للعلامة جار الله أبی القاسم محمود بن عمر الزمخشري رحمه الله المتوفی: ٥٣٨ الطبعة الأولی: ١٤١٨ هجري مكتبة مكتبة العبيكان الرياض
١٤٦ تفسير ابی سعود (ارشاد العقل السليم الی مزايا الكتاب الكريم) لقاضی القضاة ابی سعود بن محمد العمادي الحنفی رحمه الله المتوفی: ٩٨٢ هجري مكتبة الرياض الحديثة الرياض
١٤٧ تفسير عثمانی لشيخ الإسلام العلامة شبير احمد عثمانی رحمه الله المتوفی: ١٣٦٩ هجري دار الإشاعت كراتشی
١٤٨ تفسير عزيزي للشيخ الإمام العلامة عبدالعزيز محدث الدهلوي رحمه الله
١٤٩ تقريب التهذيب للإمام الحافظ أبی الفضل أحمد بن علی بن الحجر شهاب الدين العسقلانی الشافعی رحمه الله المتوفی سنة ٨٥٢ دار الرشيد، سوريا حلب
١٥٠ تقرير بخاري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله المتوفی سنة ١٤٠٢ مكتبة الشيخ كراتشی
١٥١ تنقيح فتاوي الحامدية (راجع الی العقود الدرية)
١٥٢ تنوير الحوالك شرح علی الموطا للإمام مالك للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبی بكر سابق الدين الخضيري السيوطی رحمه الله المتوفی: ٩١١ هجري، الطبعة الأولی: ١٤١٨ هجري، درا الكتب العلمية، بيروت
١٥٣ تهذيب الأسماء واللغات للإمام العلامة الحافظ الفقيه أبی زكريا محيی الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوفی سنة ٦٧٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(١٥٤) تهذيب التهذيب للحافظ ابى الفضل احمد بن على بن حجر شهاب الدين العسقلانى الشافعى رحمه الله المتوفى: ٨٥٢ هجري مؤسسة الرسالة
(١٥٥) تهذيب الكمال فى أسماء الرجا للحافظ المتقن جمال الدين أبى الحجاج يوسف المزي رحمه الله ا المتوفى سنة ٧٤٢ هجري مؤسسة الرسالة
(١٥٦) تيسير القاري فارسى شرح صحيح البخاري، للإمام المحدث مولانا نور الحق الدهلوي بن مولانا شيخ عبد الحق الدهلوي رحمه الله المتوفى: ١٠٧٣ هجري مطبع علوي محمد على خان بخش لكنهوي
(١٥٧) جامع الأحاديث (الجامع الصغير وزوائده والجامع الكبير) للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر ابن سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه الله المتوفى: ٩١١ هجري، الطبعة الأولى: ١٤١٣ هجري، درا الكتب العلمية، بيروت
(١٥٨) تنقيح فتاوي الحامدية (راجع الى العقود الدرية)
(١٥٩) تنوير الحوالك شرح على الموطا للإمام مالك للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه الله المتوفى: ١٣١٨ هجري، الطبعة الأولى: ١٤١٩ هجري، درا الكتب العلمية، بيروت
(١٦٠) تهذيب الأسما واللغات للإمام العلامة الحافظ الفقيه أبى زكريا محيى الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت
(١٦١) تهذيب التهذيب للحافظ ابى الفضل احمد بن على بن حجر شهاب الدين العسقلانى الشافعى رحمه الله المتوفى: ٨٥٢ هجري مؤسسة الرسالة
(١٦٢) تهذيب الكمال فى أسماء الرجا للحافظ المتقن جمال الدين أبى الحجاج يوسف المزي رحمه الله ا المتوفى سنة ٧٤٢ هجري مؤسسة الرسالة
(١٦٣) تيسير القاري فارسى شرح صحيح البخاري، للإمام المحدث مولانا نور الحق الدهلوي بن مولانا شيخ عبد الحق الدهلوي رحمه الله المتوفى: ١٠٧٣ هجري مطبع علوي محمد على خان بخش لكنهوي
(١٦٤) جامع الأحاديث (الجامع الصغير وزوائده والجامع الكبير) للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر ابن سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه الله المتوفى: ٩١١ هجري، الطبعة الأولى: ١٤١٣ هجري، درا الكتب العلمية، بيروت
(١٦٥) جامع الأصول فى أحاديث الرسول للإمام مجد الدين أبى السعادات المبارك بن محمد الجزري المعروف بابن الأثير رحمه الله المتوفى سنة ٦٠٦ هجري در الفكر
(١٦٦) جامع الدروس العربية، للشيخ مصطفى الغلايينى رحمه الله، منشورات المكتبة العصرية، بيروت
(١٦٧) حاشية ابن عابدين راجع الى رد المحتار
(١٦٨) حاشية الدسوقى (على الشرح الكبير) للإمام العلام الشيخ محمد بن أحمد بن عرفة الدسوقى المالكى رحمه الله المتوفى سنة ١٢٣٠ هجري دار الكتب العلمية
(١٦٩) حاشية السندي على صحيح البخاري للإمام أبى الحسن نور الدين محمد بن عبد الهادي السندي رحمه الله المتوفى سنة ١١٣٨ هجري قديمى كتب خانه
(١٧٠) حاشية السهارنبوري على صحيح البخاري للشيخ المحدث احمد على السهارنبوري رحمه الله المتوفى: ١٢٩٧ هجري قديمى كتب خانه كراتشى
(١٧١) حاشية الشهاب على تفسير البضاوي (عناية القاضى وكفاية الراضى) للشيخ احمد بن محمد بن عمر قاضى القضاة الملقب بشهاب الدين الخفاجى المصري الحنفى رحمه الله المتوفى: ١٠٦٩ هجري الطبعة الأولى: ١٤١٧ هجري درا الكتب العلمية، بيروت
(١٧٢) حاشية الصاوي على تفسير الجلالين للعلامة الشيخ احمد بن محمد الصاوي المصري الخلوتى المالكى رحمه الله المتوفى: ١٢٤١ هجري الطبعة الرابعة: ١٤٢٧ هجري درا الكتب العلمية، بيروت
(١٧٣) حاشية الطحطاوي على مراقى الفلاح شرح نور الإيضاح للإمام العلامة أحمد بن محمد بن إسماعيل الطحطاوي الحنفى رحمه ا

لله المتوفى سنة ١٣٣١ هجري دار الكتب العلمية بيروت

١٧٤ حاشية شيخ الإسلام على صحيح البخاري مطبوع على تيسير القاري للشيخ الإسلام نبيره الإمام المحدث شيخ عبدالحق الدهلوي رحمه الله مطبع علوي محمد على خان بخش لكهنوي

١٧٥ حجة الله البالغة لإمام الكبير للشيخ احمد المعروف بشاه ولى الله ابن عبدالرحيم الدهلوي رحمه الله الطبعة الأولى: ١٤٢٦ هجري، دار الجيل للنشر والطباعة والتوزيع بيروت

١٧٦ حلبى كبير (غنية المتملى فى شرح منية المصلى) للشيخ ابراهيم بن محمد بن ابراهيم الحنفى الحلبى رحمه الله المتوفى: ٩٥٦ هجري طبع ١٣٢٥ هجري سهيل اكيدمى لاهور

١٧٧ حلية الإولياء وطبقات الأصفياء للحافظ أبى نعيم أحمد بن عبدالله الإصفهانى رحمه الله المتوفى سنة ٤٣٠ هجري دار الفكر بيروت/دار الكتب العلمية بيروت

١٧٨ خصائل نبوي صلى الله عليه وسلم حضرت شيخ الحديث مولانا محمد زكريا كاندهلوي رحمه الله متوفى: ١٤٠٢ هجري مكتبه البشري كراچى

١٧٩ خلاصة الخزرجي (خلاصة تهذيب تهذيب الكمال) للعلامة صفى الدين الخزرجى رحمه الله المتوفى سنة ٩٢٣ هجري مكتب المطبوعات الإسلامى بحلب

١٨٠ خلاصة تهذيب تهذيب الكمال راجع الى خلاصة الخزرجي

١٨١ دلائل النبوة لأبى بكر أحمد بن الحسين البيهقى رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري دار الكتب العلمية/المكتبة الأثرية لاهور

١٨٢ ذخيرة العقبى فى شرح المجتبى (شرح سنن النسائى) للعلامة محمد بن الشيخ العلامة على بن آدم بن موسى الأشبوبى الولوى حفظه الله الطبعة الأولى: ١٤١٦ هجري، درا المعراج الدولية للنشر الرياض

١٨٣ رد المحتار للفقيه العلام محمد أمن بن عمر الشهير بابن عابدين رحمه الله المتوفى سنة ١٢٥٢ هجري دار عالم الكتب/دار الثقافة والتراث دمشق سورية

١٨٤ رسالة شرح تراجم أبواب صحيح البخاري (المطبوع مع صحيح البخاري) للإمام المحدث الشاه ولى الله رحمه الله المتوفى سنة ١١٧٦ قديمى كتب خانه

١٨٥ روح المعانى فى تفسير القرآن العظيم والسبع المثانى للعلامة أبى الفضل شهاب الدين السيد محمود الألوسى البغدادي رحمه الله المتوفى سنة ١٢٧٠ دار الكتب العلمية/دار إحياء الترث العربى

١٨٦ روضة الطالبين للإمام العلامة محيى الدين يحيى بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧٦ هجري طبعة الخاصة ١٤٢٣ هجري دار عالم الكتب الرياض

١٨٧ زاد المسير فى علم التفسير للإمام الحافظ جمال الدين أبى الفرج عبدالرحمن بن على بن محمد الجوزي القرشى البغدادي رحمه الله المتوفى سنة ٥٩٧ هجري الطبعة الثانية: ١٤٢٢ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

١٨٨ زاد المعاد فى هدي خير العباد للإمام العلامة المحدث شمس الدين أبى عبدالله محمد بن أبى بكر الزرعى الدمشقى المعروف بابن القيم الجوزية رحمه الله المتوفى سنة ٧٥١ هجري مؤسسة الرسالة/مكتبة المنار الإسلامية

١٨٩ سبل الهدي والرشاد فى سيرة خير العباد للإمام محمد بن يوسف الصالحى الشامى رحمه الله المتوفى: ٩٤٢ هجري وزارة الأوقاف لجنة إحياء التراث الإسلامى مصر

١٩٠ سبل السلام شرح بلوغ المرام، للإمام العلامة محمد بن اسماعيل الصنعانى رحمه الله المتوفى: ١١٨٢ هجري الطبعة الاولى ١٤٢٧ هجري مكتبة العارف للنشر والتوضيح الرياض

١٩١ سراج القاري للشيخ عبدالرحيم مد ظله رحمه الله عليه الجامعة القاسمية دار العلوم زكريا بهند

١٩٢ سنن ابن ماجه للإمام الحافظ أبى عبدالله محمد بن يزيد الربعى ابن ماجه القزوينى رحمه الله المتوفى سنة ٢٧٣ هجري دار السلام

١٩٣ سنن الترمذي للإمام الحافظ أبى عيسى محمد بن عيسى بن سورة ابن موسى الترمذي رحمه الله المتوفى سنة ٢٧٩ دار السلام

(١٩٤) سنن الدار قطني للإمام المحدث الحافظ الكبير علي بن عمر الدار قطني رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٥ هجري دار نشر الكتب الإسلامية لاهور/مؤسسة الرسالة/دار المعرفة بيروت

(١٩٥) سنن النسائي للإمام الحافظ أبي عبد الرحمن بن شعيب بن علي بن سنان النسائي رحمه الله المتوفى سنة ٣٠٣ هجري دار السلام

(١٩٦) سنن أبي داؤد للإمام الحافظ أبي داؤد سليمان بن الأشعث بن إسحاق الأزدي السجستاني رحمه الله المتوفى سنة ٢٧٥ هجري دار السلام

(١٩٧) سير أعلام النبلاء للإمام شمس الدين أبي عبد الله بن أحمد بن عثمان الذهبي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٨ هجري مؤسسة الرسالة

(١٩٨) سيرة النبي صلى الله عليه وسلم علامه شبلي نعماني رحمه الله سيد سليمان ندوي رحمه الله اشاعت اول: ١٣٢٣ هجري ادارة اسلاميات لاهور

(١٩٩) سيرة المصطفى صلى الله عليه وسلم مولانا محمد ادريس كاندهلوي رحمه الله متوفى: ١٩٩٩ هجري دار الاشاعت/كتب خانه مظهري كراچي

(٢٠٠) شرح الزرقاني على المواهب اللدنية للإمام محمد بن عبد الباقي بن يوسف الزرقاني رحمه الله المتوفى سنة ١١٢٢ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(٢٠١) شرح الزرقاني على المؤطا للإمام محمد بن عبد الباقي بن يوسف الزرقاني رحمه الله المتوفى سنة ١١٢٢ هجري بيروت

(٢٠٢) شرح الزركشي للإمام شمس الدين أبي عبد الله محمد بن عبد الله الزركشي المصري الحنبلي رحمه الله المتوفى سنة ٧٧٢ هجري مكتبة العبيكان/دار الكتب العلمية بيروت

(٢٠٣) شرح العقائد النسفية للعلامة سعد الدين التفتازاني رحمه الله المتوفى: ٧٩٢ هجري الطبعة الأولى: ١٤٣٠ هجري مكتبة البشرى كراتشي

(٢٠٤) شرح الكرماني (الكواكب الدراري) للإمام العلام شمس الدين محمد بن يوسف علي الكرماني رحمه الله المتوفى سنة ٧٨٦ هجري دار إحياء التراث العربي

(٢٠٥) شرح النووي على صحيح الإمام مسلم للإمام العلامة الفقية الحافظ أبي زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧٦ هجري الطبعة الاولى ١٣٤٧ هجري دار المعرفة/المطبعة المصرية بالأزهر

(٢٠٦) شرح الوقاية للعلامة صدر الشريعة الأصغر عبيد الله بن مسعود بن تاج الشريعة محمود بن صدر الشريعة الأكبر أحمد الأنصاري رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٧ هجري مير محمد كتب خانه كراتشي

(٢٠٧) شرح ابي داؤد للإمام بدر الدين أبي محمد محمود بن أحمد العيني رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٥ هجري الطبعة الأولى: ١٤٢٠ هجري مكتبة الرشيد الرياض

(٢٠٨) معالم السنن شرح سنن الإمام أبي داؤد رحمه الله للخطابي (راجع إلى معالم السنن)

(٢٠٩) شرح صحيح البخاري لأبي الحسن علي بن خلف بن عبد الملك ابن بطال البكري القرطبي رحمه الله المتوفى سنة ٤٤٩ هجري دار الكتب العلمية/مكتبة الرشد رياض

(٢١٠) شرح لباب المناسك) المسلك المتقسط في المنسك المتوسط على لباب المناسك للإمام السندي رحمه الله للعلامة علي بن سلطان المعروف بملا علي القاري رحمه الله المتوفى سنة ١٠١٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(٢١١) شرح المعاني الآثار للإمام المحدث الفقيه أبي جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي رحمه الله المتوفى سنة ٣٢١ هجري الكتبة الحقانية ملتان/عالم الكتاب

(٢١٢) شعب الإيمان للحافظ أبي بكر أحمد بن الحسين البيهقي رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري مكتبة الرشد الرياض

(٢١٣) صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان للإمام الحافظ محمد بن حبان بن أحمد بن أبي حاتم التميمي البستي رحمه الله المتوفى سنة ٣٥٤ هجري مؤسسة الرسالة بيروت

۲۲۴ صحیح البخاري للإمام أبی عبد الله محمد بن إسماعیل البخاري رحمه الله المتوفی سنة ۲۵۶ هجري دار السلام

۲۲۵ صحیح الإمام مسلم للإمام الحافظ أبی الحسین مسلم بن الحجاج بن مسلم القشیري النیسابوری رحمه الله المتوفی سنة ۲۶۱ هجري دار السلام

۲۲۶ طرح التثریب فی شرح التقریب للامام الحافظ زین الدین ابی الفضل عبد الرحیم بن الحسین العراقی رحمه الله المتوفی: س ۸۰۶ هجري، دار إحیا التراث العربی بیروت

۲۲۷ عارضة الأحوذي للإمام أبی بکر محمد بن عبد الله المعروف بابن العربی المالکی رحمه الله المتوفی سنة ۵۴۳ هجري دار الکتب العلمیة بیروت

۲۲۸ عمدة القاري للإمام بدر الدین أبی محمد محمود بن أحمد العینی رحمه الله المتوفی سنة ۸۵۵ هجري دار الکتب العلمیة/ إدارة الطباعة المنیریة

۲۲۹ عنایة القاضی وکفایة الراضی (راجع الی حاشیة الشهاب علی تفسیر البضاوي)

۲۳۰ عون المعبود شرح سنن ابی داود للعلامة ابی الطیب محمد شمس الحق العظیم آبادي رحمه الله الطبعة الثانیة: ۱۳۸۸ هجری المکتبة السلفیة المدینة المنورة

۲۳۱ غنیة المتملی فی شرح منیة المصلی: (راجع إلی حلبی کبیر)

۲۳۲ فتاوي التأتر خانیة للشیخ الإمام فرید الدین عالم بن العلامه الإدریتی الدهلوی الهندي رحمه الله المتوفی: ۷۸۶ هجری الطبعة الأولی: ۱۴۳۱ هجري مکتبة زکریا بدیوبند الهند

۲۳۳ فتح الباري شرح صحیح البخاري، للإمام العلام زین الدین عبد الرحمن بن أحمد ابن رجب الحنبلی رحمه الله المتوفی ۷۹۵ هجري، دا الکتب العلمیة/ مکتبة الغرباء الأثریة، المدینة المنورة

۲۳۴ فتح الباري للإمام الحافظ أحمد بن علی بن الحجر العسقلانی رحمه الله المتوفی ۸۵۲ هجري د ر المعرفة دار الکتب العلمیة/ دار السلام

۲۳۵ فتح القدیر (الجامع بین فنی الروایة والدرایة من علم التفسیر) للإمام محمد بن علی بن محمد شوکانی رحمه الله المتوفی ۱۲۵۰ هجري دار الکتب العلمیة

۲۳۶ فتح القدیر للشیخ الإمام کمال الدین محمد بن عبد الواحد المعروف بابن الهمام الحنفی رحمه الله المتوفی ۸۶۱ هجري المکتبة الرشیدیة کوئته

۲۳۷ فتح الملهم شرح صحیح مسلم للعلامة شبیر أحمد عثمانی رحمه الله المتوفی ۱۳۶۹ هجري دار القلم

۲۳۸ فضل الباري لشیخ الإسلام العلام شبیر أحمد عثمانی رحمه الله المتوفی ۱۳۶۹ هجري إدارة العلوم الشرعیه بکراتشی

۲۳۹ فهرس ابن عطیة للعلامة القاضی ابی محمد عبد الحق بن عطیة المحاربی الاندلسی رحمه الله المتوفی: الطبعة الثانیة: ۱۹۸۳ دار الغرب الاسلامی

۲۴۰ فیض الباري علی صحیح البخاري للفقیه المحدث الشیخ محمد أنور الکشمیري ثم الدیوبندي رحمه الله المتوفی ۱۳۵۲ هجري دار الکتب العلمیة المکتبة الرشیدیه کوئته

۲۴۱ فیض القدیر شرح الجامع الصغیر للعلامة محمد عبد الرؤف بن تاج العارفین المناوي رحمه الله المتوفی: ۱۰۳۱ هجري الطبعة الثانیة: ۱۳۹۱ هجري دار المعرفة بیروت

۲۴۲ کتاب الأم للإمام المطلبی محمد بن ادریس الشافعی رحمه الله المتوفی: ۲۰۴ هجري الطبعة الثانیة: ۱۴۲۸ هجري دار قتیبة

۲۴۳ کتاب التعریفات للفاضل العلامة الحافظ علی بن محمد علی المعروف بالشریف الجرجانی رحمه الله المتوفی: ۸۱۶ هجري، طبعة جدیدة: ۱۹۸۵ هجري مکتبة لبنان بیروت

۲۴۴ کتاب الثقات للإمام الحافظ محمد بن حبان بن أحمد بن حاتم التمیمی البستی رحمه الله المتوفی سنة ۳۵۴ هجري دار الفکر

٣٣٥ كتاب المبسوط للإمام شمس الأئمة الفقيه أبي بكر محمد بن أحمد بن أبي سهل السرخي الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٤٩٠هجري دار الكتب العلمية

٣٣٦ كشاف اصطلاحات الفنون والعلوم للباحث العلامة محمد علي التهانوي رحمه الله مكتبة لبنان ناشرون بيروت

٣٣٧ كشف الباري للشيخ الإمام المحدث سليم الله خان مدظله المكتبة الفاروقية كراتشي

٣٣٨ كشف القناع عن متن الإقناع للشيخ العلامة فقيه الحنابلة منصور بن يونس بن إدريس البهوتي رحمه الله المتوفى سنة ١٠٥١ هجري عالم الكتب الطبعة الأولى سنة ١٤١٧هجري

٣٣٩ كنز العمال في سنن الاقوال والافعال للعلامة علاء الدين علي المتقي بن حسام الدين الهندي رحمه الله المتوفى: ٩٧٥ الطبعة الثانية: ١٤٢٤هجري دار الكتب العلمية، بيروت

٣٤٠ لامع الدراري على جامع البخاري للفقيه المحدث الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٢٣ هجري مكتبة الإمدادية مكه مكرمه

٣٤١ لسان العرب للإمام العلام أبي الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الأفريقي المصري المتوفى سنة ٧١١ هجري دار إحياء التراث العربي/مؤسسة التاريخ الإسلامي بيروت لبنان

٣٤٢ لسان الميزان للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن علي بن الحجر العسقلاني رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ الطبعة الأولى: ١٤٢٣ مكتبة دار البشائر الاسلامية بيروت

٣٤٣ مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للحافظ نور الدين علي بن ابي بكر الهيثمي رحمه الله المتوفى: ٨٠٧هجري الطبعة الأولى ١٤٢٥هجري دار الفكر بيروت

٣٤٤ مجمع بحار الأنوار للشيخ العلام اللغوي محمد طاهر الصديقي الهندي الجراتي المتوفى سنة ٩٨٦ هجري الموافق سنة ١٥٧٨ طبع مطبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية بحيدر آباد الدكن الهند

٣٤٥ مجموع فتاوى للإمام تقي الدين احمد بن تيمية الحراني رحمه الله المتوفى: ٧٢٨ الطبعة الثالثة: ١٤٢٦ دار الوفاء

٣٤٦ مجموعه رسائل حكيم الاسلام مولانا قاري محمد طيب قاسمي صاحب رحمه الله متوفى: ١٤٠٣هجري دار الاشاعت كراچي

٣٤٧ مختار الصحاح للإمام محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي رحمه الله المتوفى بعد سنة ٦٦٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت، لبنان

٣٤٨ مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح للعلامة الشيخ علي بن سلطان محمد القاري رحمه الله المتوفى سنة ١٠١٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت

٣٤٩ مسند الطيالسي للامام المحدث سليمان بن داؤد بن الجارود رحمه الله المتوفى: ٢٠٤ هجري، دار الكتب العلمية / دار هجر للطباعة والنشر

٣٥٠ مسند أبي عوانة للإمام الجليل أبي عوانة يعقوب بن اسحاق الاسفرائيني رحمه الله المتوفى سنة ٣١٦ هجري دار المعرفة بيروت لبنان

٣٥١ مسند ابويعلى موصلي للامام الحافظ احمد بن علي بن المثنى التميمي رحمه الله المتوفى: ٣٠٧هجري الطبعة الثانية ١٤١٠هجري دار المامون للتراث دمشق

٣٥٢ مسند أحمد للإمام أحمد بن حنبل للإمام أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني رحمه الله المتوفى سنة ٢٤١ هجري مؤسسة الرسالة/ عالم الكتب

٣٥٣ مشكاة المصابيح للامام محمد بن عبد الله الخطيب التبريزي رحمه الله المتوفى الطبعة الثانية: ١٣٩٩هجري المكتب الإسلامي

٣٥٤ معارف السنن للشيخ السيد محمد يوسف بن سيد محمد زكريا الحسيني البنوري رحمه الله المتوفى سنة ١٣٩٧ هجري ايج ايم سعيد كمپني

٣٥٥ معارف القرآن للعلامة مولانا المفتي محمد شفيع الديوبندي رحمه الله طبع: ١٣١٥هجري ادارة المعارف كراتشي

٣٥٦ معالم التنزيل (راجع الى تفسير البغوي)

٣٥٧ معالم السنن شرح سنن الإمام أبى داؤد رحمه الله للإمام أبى سليمان حمد بن محمد بن الخطابي البستى رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٨ هجري الطبعة الاولى ١٣٥١ هجري مطبعة العلمية بحلب

٣٥٨ معجم البلدان للشيخ الإمام شهاب الدين ابى عبدالله ياقوت بن عبدالله الحموي الرومي البغدادي رحمه الله طبع: ٦٢٦ هجري دار صادر بيروت

٣٥٩ معجم الصحاح للإمام إسماعيل بن حماد الجوهري المتوفى سنة ٣٩٣ هجري دار المعرفة بيروت لبنان

٣٦٠ معرفة الثقات للإمام أحمد بن عبدالله بن صالح الكوفى الحسن العجلى رحمه الله المتوفى ٢٦١ هجري مكتبة الدار المدينة المنورة

٣٦١ معرفة الصحابة لأبى نعيم للإمام المحدث العلامة أحمد بن عبدالله بن أحمد بن إسحاق بن مهران المعروف بأبى نعيم الأصبهاني رحمه الله المتوفى سنة ٤٣٠ دار الوطن للنشر/دار الكتب العلمية بيروت

٣٦٢ منحة الباري (تحفة الباري) للإمام شيخ الإسلام أبى يحيى زكريا بن محمد الأنصاري المصري الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٩٢٦ هجري مركز الفلاح للبحوث العلمية/ دار الكتب العلمية بيروت

٣٦٣ ميزان الإعتدال فى نقد الرجال للإمام ابى عبدالله شمس الدين محمد بن احمد بن عثمان بن قايماز الذهبي رحمه الله المتوفى: ٧٤٨ هجري دار المعرفة بيروت

٣٦٤ نسيم الرياض فى شرح شفاء القاضي عياض للعلامة احمد بن محمد بن عمر شهاب الدين الخفاجي المصري رحمه الله المتوفى: ١٠٦٩ هجري المكتبة السلفية المدينة المنورة

٣٦٥ نصب الراية لاحاديث الهداية للإمام الحافظ العلامة جمال الدين ابى محمد عبدالله بن يوسف الزيلعي الحنفي رحمه الله المتوفى: ٧٦٢ هجري، مؤسسة الريان للطباعة والنشر والتوزيع

٣٦٦ نور الإيضاح للشيخ العلامة حسن بن على الشرنبلالي رحمه الله المتوفى: ١٠٦٩ هجري، الطبعة الأولى: ١٣٣١ هجري، مكتبة البشري كراتشي

٣٦٧ نهاية المحتاج الى شرح المنهاج فى الفقة على مذهب الإمام الشافعي للإمام شمس الدين محمد بن أبى العباس أحمد بن حمزة المصري الأنصاري الشهير بالشافعي الصغير رحمه الله، المتوفى ١٠٠٤ هجري طبعة: ١٤٢٣ هجري دار الكتب العلمية، بيروت

٣٦٨ نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار للشيخ الإمام محمد بن على الشوكاني رحمه الله المتوفى سنة ١٢٥٠ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

٣٦٩ وفيات الأعيان انباء أبناء الزمان للعلامة ابى العباس شمس الدين احمد بن محمد بن ابى بكر بن خلكان رحمه الله المتوفى: ٦٨١ هجري، دار صادر بيروت

٣٧٠ هدي الساري للإمام الحافظ أبى الفضل أحمد بن على بن حجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ دار السلام الرياض

قَالَ اللهُ تَعَالٰى: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْ رَسُوْلِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (الاحزاب)

قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: اِنَّمَا بُعِثْتُ لِاُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْاَخْلَاقِ (الحديث)

افادات اعزازي

شرح

شمائل ترمذي

تاليف: الحافظ محمد بن عيسٰى ترمذي

تقرير: شيخ الادب حضرت مولانا اعزاز علي ديوبندي رحمة الله عليه

پښتو ترجمه او كمپوزنگ

مركز التحقيق والعلوم العصرية

زيرنگراني: مولانا شاه فيصل فاضل وفاق المدارس،

امداد العلوم، جامعه اسلاميه چارسده

خصوصيات

① اسانه ترجمه ② د حديث تشريح

③ د مشكلو لغاتو لغوی، صرفی او نحوی تحقيق

غوروئكي

فيصل كتب خانه محله جنگی پيښور